Omnis [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] multa [illegible]

[illegible] freno [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] per [illegible]
possit [illegible]
tibi ita iniurias [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] iniicit [illegible]

Eusebius

[illegible] lo [illegible] del [illegible]

Quanta adversa [illegible] fortuna [illegible] [illegible] me [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] infensi sunt. Ego quidem [illegible] [illegible] [illegible] flebo
[illegible] ipse durissima hac [illegible] [illegible]. Nemo autem qui [illegible] [illegible]
meas [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

Nobil [illegible] vostra che vergando carte
Illustraste souente versi e prose
Conuiensi [illegible] [illegible] [illegible]
Et [illegible] [illegible] fama [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] che [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] al gran Tullio [illegible]
Phillipiche, [illegible] a molti [illegible] [illegible]
Opre eccellenti [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] nostro [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] mosse [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] il Coltell[illegible]
Apri il misero petto [illegible] [illegible]
Quanta [illegible] [illegible]

Ahi [illegible] [illegible] core
Abbandonata [illegible] in [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] senza [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] fore
[illegible] [illegible] [illegible]
Horribil segno [illegible] [illegible]
[illegible] lontane e [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

Eusebius
Cesarien-
sis
Evangelicę
Demonstratio-
nis Libri X

611

So. V.

Sacra Tomba famosa d'Adriano
Le Cuj ceneri ~~[illegible]~~ e statue più non serbi,
Dal Tempo ~~amaro~~ e da li casi acerbi
Spente co'l scettro e co'l valor Romano,
Questa mia spoglia ch di propia mano
A Te consagro, prego ch riserbi
Fin che ogn'Alma ripigli carne e nerbi,
E che il Giusto si scelga dal Prophano,
Ben è ragion di amaro e longo pianto
Moj sempre adorna, e del suo chiaro sague,
ch a quel giorno beato la ritegni,
Ma forse Tu serai o Tebro Santo
Come di Grachi e d'altri hominj degni
Sepolchro al Corpo ch quj lascio essague,

[illegible]

Baltasaris Baranasij [illegible] Nobilis [illegible] can[ci]
[illegible]
e quando no [redacted] Sig[nor]e [illegible]
[illegible] [redacted] [illegible]

Balthasaris Baranasij . can.[ci] sar Zan[i] .
est istud op[us] . Eusebij .

Balthasaris Tarauasij Can.ci Lunen. Sarzanen.
fam.ris R.mi ac Ill.mi Car.lis Crispi
et Amicor.

EVSEBII
CAESARIENSIS

EVANGELICÆ DEMONSTRATIONIS
LIBRI DECEM.

DONATVS VERONENSIS VERTIT.

Ne quis alius impune hos Eusebii libros imprimat,
et PAVLI III. Pontificis Max. et Senatus
Veneti Decreto cautum est.

SANCTISSIMO AC BEATISSIMO PATRI NOSTRO PAVLO III PONTIFICI MAXIMO

Donatus Veronenſis.

QVVM Roma nuper rediiſſet Gibertus epiſcopus Veron. patronus quidem meus, tuæ uero ſanctitatis, beatiſſime pater PAVLE. III. humillimus cliens, ſeq; domum recepiſſet, poſtquam te in iſto altiſſimo inter homines gradu ſauſte, feliciterq; collocatum uidit: tantam ex ea re conceptam lætitiam præ ſe ferebat, ut nulla maiore quiſquam ulla de re affici poſſe uideretur. ſic enim homo reipub. Chriſtianæ amantiſſimus perſpiciebat, quemadmodum ipſe palàm prædicabat, tandem illud tempus ueniſſe, quo ſummus Deus eccleſiæ ſuæ labefactæ, ac nutanti conſuleret. namq; affirmabat, ex omni numero eorum, qui ad idem faſtigium, atq; imperium facti eſſe uiderentur, neminem planè ad hoc ipſum quod dixi, hoc eſt, ad inſtaurandam eccleſiam, neq; aptiorem, neq; magis idoneum eligi potuiſſe. quum quidem ob eam rem quod & probitate, et religione, & prudentia, & magnitudine animi, quas ille clariſſimas uirtutes tuas prædicare ante hac nunquam ſatis ſibi uiſus eſt, tu facile omnibus aliis antecellis: tum uero quòd neq; ingenio, neq; doctrina, neq; genere ipſo ac nobilitate, neq; ullis aliis etiam uerioribus bonis, alium quempiam hoc tempore, uel digniorem, uel æque dignum cernebat, cui tam grauis prouincia delegaretur. ad has uero publicas lætitiæ cauſas, priuatas quoq; ſuas idem accedere dicebat: quippe qui initio ſtatim tui iſtius imperii incredibilem quandam eſſet liberalitatem tuam expertus: quum tu nihil ipſum prorſus adhuc de te, tuis uè rebus meritum, uſq; adeo diligenter, atque amanter tueri & ornare cœpiſti, confirmata ipſi omni priſtina authoritate, ac dignitate, cum maximo exiſtimationis ipſius ac famæ incremento, ut non ueterem patronum, ac tutorem amiſiſſe, ſed nouum potius parentem, nouumq; omnium rerum ſuarum columen, ſibi inueniſſe uideretur. uerum, ut eſt ille gratiori quodam, generoſioriq; animo præditus, quum primum reuerſus eſt domum, nihil ſibi potius, aut faciendum, aut cogitandum exiſtimauit, quàm ut animi ſui erga tantam benignitatem gratiſſimi, certum aliquod teſtimonium, atq; indicium inuenire, palamq; efferre poſſet, cuius quidem uoti ne ſe compotem futurum ſperare auderet, ipſe interim magnitudine fortunæ tuæ, rerumq; tuarum deterrebatur. ecce autem clementiſſimus Deus, cui pro tantis rebus, ſimul ac domum rediit gratias de more egerat, non diu

illum tam honestæ rei desyderio teneri permisit: sed redegit illi in memoriam, quos Eusebii Cæsariensis de euangelica demonstratione libros domi habebat, atque in latinum conuertendos mihi tradiderat, eos sub tuæ sanctitatis nomine publicari posse. ea forsitan ratione, quod quum ipsa diuina prouidentia te unum hoc tempore elegisset, qui labenti, atque inclinatæ ecclesiæ præsidium ferres, hoc item tam salutari remedio, euangelio laboranti subueniendum putaret. porrò id opus Gibertus, quum diu, multumq; cogitasset, Latinum potius quàm Græcum ædi oportere decreuit, quod ex illius Latina editione multo plures, quàm ex Græca, utilitatem capturos uidebat. quamquam alia quoq; de causa sperabat eosdem libros tibi fore non ingratos, quum memoria teneret, te illorum Græcum exemplar, quod unum in Italia penes Ioannem Franciscum Mirandulensem principem extaret, uirum cuius in omni genere litterarum, omnibusq; magnarum artium disciplinis industria, atque excellentia nunquam satis prædicabitur, omni studio & habendum, et legendum curasse, idemq; summopere laudare consueuisse. quibus de causis, quum me id opus aliquanto maturius conficere iussisset, idem protinus uniuersæ Christianorum reipub. sub tuis feliciſsimis auspiciis condonare constituit, ut sic eodem tempore & Eusebius euangelicam ueritatem, Christiq; diuinitatem hominibus demonstret, & tua sanctitas, eius qui personam Christi gerit in terris, integritatem, ac synceritatem muneris probet. Cæterum ego quidem, quod ad me unum attinet, uel maximum meorum laborum fructum mihi percepisse uidebor, si quum huic Giberto patrono meo, tuæq; sanctitatis humillimo clienti obtemperauero. ipsum opus à me latinum factum, tibi non displicuisse cognouero. quum enim sanctitas tua illud, propria Græcorum lingua exaratum, diligentiſsime olim legerit, quàm ego id recte interpretatus sim, multo facilius iudicare poterit. quam quidem sanctitatem tuam, quemadmodum summus Deus, omni & bonitate, & prudentia, & doctrina exornauit, utinam & diutius in humanis degere, & incolumem, beneq; ualentem superesse, ad suam ipsius maiestatem celebrandam, colendamq; permittat.

DE EVSEBII VITA EX ANTIQVIS SCRIPTORIBVS.

EVSEBIVS uir fuit non modo earum rerum, quæ in diuinis litteris continentur, sed etiam quæ apud Græcos in omni genere doctrinæ feruntur, studiosissimus. eaq; omnia ita percepta, meditataq; habuit, ut neminem illi in suo genere possis iure anteponere. uita autem & moribus ita probatus, ut ab imperatore Constantino litteras aliquando acceperit, quæ nihil aliud prorsus quàm suas ipsius laudes continerent. nam quum Eustathius Antiochensis Episcopus adulterii ob inuidiam insimulatus, nefarieq; condemnatus, uacantem locum reliquisset, & ciuitas in nouo episcopo creando in partes diuisa esset, & periculum esset ne undiq; ad arma concurreretur, aliis Eustathium reuocare studentibus, aliis Eusebium in locum illius accire, ac sufficere cupientibus: ipse Eusebius pertinacissime ac potius constantissime munus recusauit. et Imperator quum tumultum ciuitatis per litteras cohibuisset, tum ad ipsum quoq; Eusebium scripsit, ita illius & propositum, et constantiam commendans, ut et beatum uocaret, & dignum qui non unius ciuitatis, sed totius orbis episcopus crearetur. moritur uero Eusebius iam ætate prouectus in urbe Palestinæ, quæ Cæsarea dicitur: cuius etiam loci episcopus fuerat. cui successit Agapius ipsius discipulus: qui præceptorem imitatus, quum alia multa lectu digna conscripsit, tum etiam de uita præceptoris sui libellum: qui,(quod ego quidem sciam,) ad ætatem nostram incolumis non peruenit. quod si quis etiam illud quærat, qui annus ab ortu Christi ageretur quum Eusebius uita decessit, is sciat,(quantum ego quidem ex ratione descriptioneq; temporum colligere potui,) annum quintum et quinquagesimum supra trecentesimum fuisse: Constantino imperatore iam mortuo.

EVSEBII CÆSARIENSIS VITA EX DIVO HIERONYMO DE VIRIS ILLVSTRIBVS.

EVSEBIVS Cæsareæ Palestinæ episcopus, in scripturis diuinis studiosissimus, & bibliothecæ diuinæ cum Pamphilo martyre diligentissimus peruestigator, ædidit infinita uolumina: è quibus hæc sunt: εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως libri xx. εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς libri xv. θεοφανείας libri quinque. ecclesiasticæ historiæ libri. x. χρονικῶν κανόνων omnimoda hi-

ſtoria: horumq́; ipſorum compendium. de euangeliorum διαφωνίας. in prophetam Heſaiam libri x. contra Porphyrium, qui eodem tempore ſcribebat in Sicilia, ut quidam putant, libri xxx. quibus ad me xx. tantum peruenerunt. τοπικῶν liber unus. ἀπολογίας pro Origene libri ſex. de martyribus alia opuſcula. de Pamphili uita libri tres. et in pſalmos cl. eruditiſſimos commentarios: & multa alia. floruit maxime ſub Conſtantino imperatore, et Conſtantio. et ob amicitiam Pamphili martyris, ab eo cognomentum ſortitus.
Hæc Hieronymus: quæ etiam Græce ſcripta ad uerbum in commentariis Græcorum habentur. ſed utrum illi ab Hieronymo, qui non multo poſt ætatem Euſebii floruit, an Hieronymus ab illis acceperit, ego quidem iudicare aut affirmare non auſim. ſed idem multo plura ſcripſit, q̃ ea ſunt, quæ ſuperius enumerantur: quorum nonnulla facile per te ipſum inuenies, ſi totum hoc Euangelicæ demonſtrationis opus percurreris. de qua ille quum libros xx. ædidiſſet: decemq́; duntaxat ad noſtras manus peruenerint omnes incolumes præter primum, quem ſine principio, omniq́; inſcriptione prorſus oſ fendimus: ſcire oportet, totum opus ab ipſo authore diuiſum fuiſſe in duas partes: & priori quidem libros quindecim tribuiſſe, quibus eos qui euangelicam doctrinam eſſent percepturi, quaſi initiis quibuſdam inſtitueret, atque informaret: quos etiam ob talem cauſam de euangelica præparatione inſcripſit: poſteriori autem libros uiginti: in quibus tum eandem doctrinam euangelicam confirmat, tum ea, quæ eidem aduerſantur, refellit, adeo diligenter, atq; exquiſite, adeo docte, ac ſapienter, ut merito mihi quidem uideatur, hanc partem de euangelica demonſtratione inſcripſiſſe, tanq̃ is qui in hac parte, uera eſſe neceſſario demonſtret, quæcunq; ad religionem noſtram pertineant. tanta uero eſt horum librorum utilitas, ut qui eos ſibi familiares effecerint, nihil ſint poſthac in ſacris libris offenſuri, ex quo non poſſint aliquem probabilem ſenſum elicere. ut qui hos libros ad hanc uſque ætatem occultauerint, inuidia quadam impediti id feciſſe uideantur, ne tam facilis aditus ad diuinos libros intelligendos, omnibus pateret. ſed utinam aliquando poſteriores quoq; decem libri, è tenebris eruantur: atq; unà cum his, illi quoq; uel xxx. uel xx. quos aduerſus Porphyrium ædiderat: quorum quanta futura eſſet utilitas, uel ex eo facile coniicere poſſumus: quod ut diuus Hieronymus teſtis eſt. xviii. xix. et xx. pro Daniele propheta, aduerſus illum ſcripſerat.
Conuentui Chriſtianorum interfuit Euſebius, qui apud Nicæam actus eſt, atque in eo unà cum cæteris patribus, ac potius illorum princeps, Ariana deliramenta condemnauit. et quæ in eo conuentu acta eſſent, fideliſſime, ac planiſſime per litteras, quæ etiam nunc extant, omnia ſuis ciuibus indicauit. extant porrò hæ litteræ, libro eccleſiaſticæ hiſtoriæ tripartitæ ſecundo: quas quidem non alienum uiſum eſt latinas facere, atq; huic operi præponere.

EVSEBII EPISTOLA DE CONVENTV APVD NICÆAM ACTO, AD CIVES SVOS.

QVAMQVAM Veri admodum simile esse non ignoramus, ut ea quæ in magno apud Nicæam acto conuentu gesta, decreta uè sunt, etiam aliunde, uel singulatim perlata ad uos sint: quippe quum talium rerum fama præcurrere consueuerit: tamen quia fieri potest, ut ueritas aliter q̃ ipsa postulat, ad uos ex istiusmodi rumore peruenerit: necessario ad uos ,misimus, primum quidem quod scripto à nobis de fide propositum est: deinde quod æditum ab iis, qui nostris uocibus non contenti, his ipsis alia quædam adiecerunt.

Scriptum igitur nostrum, quod religiosissimo imperatore nostro audiente, et lectum est, et tanquam id quod bene, recteq; habeat comprobatum, ad hunc modum se habet. hæc est à nobis exposita fides, quemadmodum à prioribus episcopis accepimus, quum primum et sacris præceptis instituti, et baptismi lauacro regenerati sumus: item quemadmodum diuinæ nos litteræ docuerunt: nec non ut in ipso seniorum concilio, et in ipso episcopatu, et credidimus ipsi, et docuimus. et ita nunc quoq; credentes, fidem nostram referimus, et publicamus. ea porrò hæc est.

Credo in unum Deum patrem omnipotemtem, omnium uisibilium, atq; inuisibilium authorem. et in unum Dominum Iesum Christum, Dei uerbum, Deum de Deo, lumen de lumine, uitam de uita, filium unigenitum, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia sæcula de patre natum: per quem facta sunt omnia: qui propter nostrã salutem corpus mortale assumpsit, et cum hominibus uersatus est: qui et passus est, et resurrexit tertia die: qui ascendit ad patrem, et iterum uenturus est cum gloria, ad iudicandos uiuos et mortuos. Credimus et in unum Spiritum sanctum, et hoꝝ unumquodq; esse, atq; consistere credentes affirmamus: patrem uere patrem, et filium uere filium, et spiritũ sanctum uere spiritum sanctum: quemadmodum & Dominus noster mittens ad prædicandum suos discipulos, dixit: ite docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, et filii, & spiritus sancti: quæ ita se habere affirmamus, ac de iisdem nos ita sentire, et rursus eadem ita se habuisse, et usq; ad mortem pro hac fide consistere, execrabilem enuncïantes omnem à Deo alienam opinionẽ. Hæc corde, animoq; sensisse, ex quo nouimus nos ipsos, et nunc et sentire, et dicere in conspectu Dei omnipotentis, et Domini nostri Iesu Christi testificamur, qui et probatione certa ostendere possumus, et uobis persuadere, quod et omni ante hac tempore sic et credidimus, et prædicauimus.

Vbi à nobis hæc exposita est fides, nullus contradictionis se obtulit locus:

ſed ipſe religioſiſſimus imperator noſter primus rectiſſime illam ſe habere teſtificatus eſt, & ſe ipſum eadem ſentire confeſſus: & huic omnes aſſentiri, & decretis ſubſcribere, & cum iiſdem concordare eſt hortatus, uno modo addito uerbo, conſubſtantialis: quod ipſum etiam interpretatus eſt dicens: nulla affectione corporea, aut ſimilitudine eiuſmodi, conſubſtantialem dici, nec uero aut diuiſione, aut aliqua abſciſſione de patre extitiſſe. nanq; ne poſſe quidem omnis materiæ expertem, et intelligibilem, et incorpoream naturam, corporeæ cuipiam affectioni ſubiici, aut ſubſiſtere: ſed hæc potius diuinis, & ineffabilibus rationibus intelligere & cogitare æquum eſſe, & ſapientiſſimus quidem noſter, religioſiſſimusq; imperator, talia philoſophatus edocebat: illi uero ex occaſione addendi uerbũ, conſubſtantialis, hæc ſcriptis prodiderunt.

QVÆ IN IPSO CONVENTV PVBLICATA EST FIDES.

CREDIMVS in unum Deum patrem omnipotentem, omnium & uiſibilium, et inuiſibilium authorem: & in unum dominum Ieſum Chriſtum filium Dei, natum de patre, unigenitum: hoc eſt: de ſubſtantia patris: Deum de Deo, & lumen de lumine: Deum uerum de Deo uero, genitum non factum, conſubſtantialem patri, per quem omnia facta ſunt in cœlo & in terra: qui propter nos homines, & propter noſtram ſalutem deſcendit, & mortali corpore aſſumpto, homo factus eſt: qui paſſus eſt, et reſurrexit tertia die: qui aſcendit in cœlum, & uenturus eſt ad iudicandos uiuos et mortuos. et in ſanctum ſpiritum. eos uero qui dicunt: fuiſſe aliquando quum haud fuerit: et prius q̃ naſceretur non fuiſſe: et ex nihilo eſſe factum, aut ex alia ſubſtantia, uel eſſentia: qui etiam dicunt et mutabilem, & uariabilem eſſe filium Dei: execratur & publicat ſancta catholica, & apoſtolica eccleſia.

Vbi igitur hæc ſcripto publicata ſunt ab illis, quomodo dictum ſit rurſus illud: ex ſubſtantia patris: et illud: patri conſubſtantialem: haud inexploratum eis relinquimus. hinc igitur et interrogationes ortæ, & reſponſa reddita ſunt. quærebatur quomodo intelligenda eſſent ea, quæ dicta erant. et primum illud: ex ſubſtantia: ſignificare concedebant, ut ex patre quidem eſſet, non tamen ut quaſi pars eius exiſteret. huic nos quoq; ſententiæ aſſentiri, probe uiſum fuit, quippe quum omnis religioſa doctrina denunciet, ex patre eſſe filium, non tamen ut partem ſubſtantiæ eius exiſtere. quo circa huic ſententiæ et ipſi conſenſimus, neq; eiuſmodi uocem recuſauimus, quum uidelicet & pax nobis propoſita eſſet, inq; oculis uerſaretur, & periculum decidendi à recto ſenſu. porrò eadem ratione etiam illud, genitum, amplexi ſumus: quandoquidem

doquidem

doquidem illud, factum, commune esse uocabulum dicebant aliarum quoq; naturarum, quæ per filium conditæ sunt, quarum nihil simile habere filium. quocirca illum neutiquam esse opus iis, quæ per ipsum facta sunt simile: præstantioris uero, q; ut illi rei factæ conueniat, esse substantiæ: quam ex patre ortam diuina docent oracula: cuius tamen ortus, et ratio, & modus ineffabilis, incogitabilisq; omni conditæ naturæ sit. sic deinde etiam illud, consubstantialem esse patri filium, quum qua ratione dictum esset, quæreretur, inter nos conuenit, ut non more corporum, neq; mortalium animalium instar. neq; enim aut diuisione substantiæ, aut abscissione, filium ex patre editum esse: ac ne ex affectione quidem ulla, aut conuersione, aut uariatione potestatis paternæ. ab his enim omnibus alienam esse ingeniti patris naturam. ex eo autem quod patri consubstantialis diceretur, intelligendum esse, ne unam quidem, uel minimam similitudinem cum rebus iis, quæ creatæ sunt, gerere filium, sed patri dùntaxat, qui genuerit omni prorsus ratione esse similem: neque uero illum esse ex alia quadam aut substantia, aut essentia, sed ex patre. cui etiam parti ad hunc modum expositæ ut consentiremus, bene habere iudicauimus. quoniam ex antiquis quoq;, doctos quosdam, et illustres episcopos, ac scriptores agnouimus, qui in patris, ac filii theologia, nomine consubstantialis usi sunt. Hactenus hæc de exposita fide nobis dicta sint: cui omnes consensimus, non quidem inexplorate, sed secundum superius expositos sensus, de quibus, audiente religiosissimo rege quæsitum est: quiq; etiam, ubi consyderatione, ac ratiocinatione ea quam diximus, claruerunt, concessi facile sunt. execrationem uero ac publicationem, quæ expositioni fidei addita est, suscipiendam putauimus, ut prohiberemus quempiam uti uocibus non scriptis, propter quas omnis fermè confusio, ac perturbatio ecclesiæ facta est. quum ergo nulla diuinitus inspirata scriptura eo sermone utatur, quod ex nihilo, aut quod olim fuerit, quum haud esset, neq; reliquis quæ adiungi solent: non uisum est ut cum ratione talia, aut pronunciarentur aut docerentur. quare huic quoq; rei, quæ bene se habere nobis uisa est, consensum nostrum addidimus, propterea quod ne superiori quidem tempore talibus uerbis uti unquam consueuimus. præterea execrari etiam illos qui dicerent, non fuisse filium ante quam genitus esset, non absurdum uisum est, ex eo quod ab omnibus concedatur, esse ipsum Dei filium, etiam prius quàm ratione humani corporis gigneretur. iam uero ipse pietatis omnis studiosissimus imperator noster ratione confirmauit, etiam secundum diuinum ipsius ortum, ante omnia sæcula ipsum esse.

Hæc uobis necessario misimus dilectissimi, ut quæ certa, explorataq; habuimus, quibusq; nostrum consensum addidimus, ea plana faceremus.

PAVLVS. P̄P. III.

VNIVERSIS Et ſingulis præſentes literas inſpecturis ſalutem, & apoſtolicam benedictionem: cum dilectus filius Marcus Antonius Flaminius im⸗penſa & cura venerabilis fratris Ioãnis Matthæi Epi⸗ſcopi Veroneñ libros Euſebij de demonſtratione Euangelica nunc primum ipſius Epiſcopi, & nunc,& ſæpiſſime aliàs de ſacris literis optime meriti munere repertos, publicæq́; vtilitati donatos è Græco in lati⸗num verti fecerit,imprimiq́; Venetijs curauerit. Nos tanti authoris tam profi⸗cuo opere noſtris temporibus in lucem ædito,merito gaudentes,ipſumq́; Epi⸗ſcopum maxime in Domino commendantes, ne quis contra ius, æquumq́;, laboris & impenſæ alienæ fructum intercipiat,prouidere volentes, inhibemus omnibus,& ſingulis vtriuſq; ſexus Chriſti fidelibus vbiq;,tam in Italia q̃ extra Italiam exiſtentibus,præſertim Bibliopolis,& librorum impreſſoribus, ſub ex⸗communicationis latæ ſententiæ,in terris vero ſanctæ Romanæ eccleſiæ me⸗diate vel immediate ſubiectis, etiam vigintiquinq; aureorum. & inſuper amiſ⸗ſionis librorum pœna, totiens quotiens contrauentũ fuerit ipſo facto,& abſq; alia declaratione incurrenda, ne intra decennium à dat. præſentium literarum computandum, dictos libros ſine eiuſdem Marci Antonij expreſſa licentia imprimere, vendere, venales habere, vel proponere audeant. Mandantes vniuerſis venerabilibus fratribus Archiepiſcopis,Epiſcopis, eorumq́; Vicarijs in ſpiritualibus generalibus, & in ſtatu temporali. S. R. E. etiam Legatis & vice Legatis,ſedis apoſtolicæ, ac ipſius ſtatus gubernatoribus, vt quotiens pro ipſius Marci Antonij parte fuerint requiſiti, vel eorum aliquis fuerit re⸗quiſitus, eidem Marco Antonio efficacis defenſionis præſidio aſſiſteñ. faciant præſentes literas inuiolabiliter ei obſeruari. Non permittentes eum contra il⸗larum tenorem quomodolibet moleſtari.contradictores per cenſuras eccleſia⸗ſticas etiam ſæpius aggrauandas, & alia iuris remedia authoritate apoſtolica compeſcendo,inuocato etiam ad hoc,ſi opus fuerit, auxilio brachij ſecularis, contrarijs non obſtantibus quibuſcunque. & inſuper quia difficile admodum eſſet,præſentes literas ad quælibet loca deferri, volumus & apoſtolica authori⸗tate decernimus præſentium literarum tranſumptis,vel exemplis, etiam in ipſo volumine impreſſis, plenam & eandem prorſus fidem vbiq;,tam in Iudicio, q̃ extra haberi, quæ ipſis originalibus literis haberetur. Dat. Romæ apud ſan⸗ctum Marcum ſub annulo piſcatoris Die. XV. Iunij. M. D. XXXV. Pontificatus. Noſtri Anno Primo.

Bloſius.

Die. XX. Ianuarij. M. D. XXXV.

SENATVS VENETI Decreto cautum est, ne quis libros hos Eusebij de Demonstratione Euangelica imprimat, aut alibi impressos vendat in ditione Veneta, Per spatium Annorum. XIIII. Sub pœnis in eo contentis.

EVSEBII COGNOMENTO PAMPHILI CAESARIENSIS EPISCOPI EVANGELICAE DEMONSTRATIONIS LIBRI DECEM

QVI EXTANT PRIORES, DECEM POSTERIORES DESIDERANTVR.

ETIAM LIBER PRIMVS ABSQVE PRINCIPIO.

DONATVS VERONENSIS VERTIT.

EVANGELICAE DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS LIBRI PRIMI CAPITA QVAE EXTANT.

A DEVTERONOMIO.

Quod Mosaica lex uni Iudaicæ genti accommodari poterat, et huic ipsi propriam terram incolenti duntaxat: quodq; idcirco altero propheta, alteraq; lege opus fuerit. Caput Tertium absq; principio.

» famula tua, et qui aduena est in vrbibus tuis. deinde oratione progressus, quod
» dictum est confirmat, dum sic ait: verum tamen sancta tua quum fuerint tibi, et
» quum vota tua susceperis: venies ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus
» sibi. et rursus: decimam decimabis vniuersus fœtus seminis tui. fœtum agri tui
» quotannis comedes ipsum in conspectu Domini Dei tui, eo in loco quem ele
» gerit Dominus Deus tuus ad inuocandum nomen suum ibi. deinde vbi reputa
uit quid facere oporteat, si is locus de quo agitur remotior fuerit, frugum autem
prouentus multus, ut uidelicet domo ad locum Dei afferre oporteat annuos fru
» ctus sacrificationis, de hoc item hanc constituit legem. Si uero longe à te fuerit
» uia, neq; possis ea repræsentare, propterea quod longe à te fuerit locus, quem ele
» gerit Dominus Deus tuus ad inuocandum nomen suum ibi: tibiq; benedixerit
» Dominus Deus tuus: vendes ea argento, et capies argentum in manus tuas, et
» dabis argentum pro omni quodcunq; concupierit anima tua, pro bubus, siue
» ouibus, siue vino, siue sicera, siue omni quodcunq; concupierit anima tua: et co
» medes ibi in conspectu Domini Dei tui. tum rursus locum quasi signo impresso
» commendat, his ferè verbis: de primogenitis quæ nata fuerint in bubus atq; oui
» bus, masculina offeres Domino Deo tuo. non opus facies in vitulo primogeni
» to, et non tondebis primogenitum ouium tuarum. in conspectu Domini Dei
» tui comedes illud singulis annis, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, tu
» et domus tua. post hæc rursus inspice, quonam modo ea quæ ad festos dies perti
nent distinguit, ut ne alibi terrarum q̃ in eo uno loco de quo agitur, festos dies
» agant: ait igitur. obserua mensem nouarum frugum: et facies pascha Domino
» Deo tuo, oues et boues, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus. rursus ad
» monet his verbis: non poteris sacrificare pascha in aliqua vrbium tuarum, quas
» Dominus Deus tuus dederit tibi: sed in loco dumtaxat quem elegerit Domi-
» nus Deus tuus. illic immolabis pascha à vespere ad Solis occasum, in tempore
» quo egressus es de terra Aegypti: et coques, et comedes in loco quemcũq; elege
» rit Dominus Deus tuus. lex igitur de solenni die, qui pascha dicitur, huiusmo di
descripta est. porrò autem de quinquagesima quid dicat, audi. totas septem heb
» domadas numerabis tibi ipsi, ex quo falcem in segetem immittere cœperis: et ce
» lebrabis diem festum hebdomadarum Domino Deo tuo, quantum poterit ma-
» nus tua, ex omnibus quæcumq; dedero tibi, ꝓpterea quod tibi benedixerit Do
» minus Deus tuus. et epulaberis coram Domino Deo tuo, tu, et filius tuus, et fi-
» lia tua, seruus tuus, et ancilla tua, et leuita qui fuerit in vrbibus tuis, et aduena, et pu
» pillus, et vidua quæ apud uos fuerit, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus

» sibi ad inuocandum nomen suum ibi. Tertium vero solenne vbi imperet cele-
» brandum, audi: solenne tabernaculorum celebrabis tibi ipsi septem diebus, vbi de
» area tua, & de torculari tuo collegeris, & epulaberis in solenni tuo, tu, & filius
» tuus, & filia tua, seruus tuus, & ancilla tua, & vidua in loco quencunq; elegerit Do
» minus Deus tuus sibi. quum igitur eum locum tam multis signis ostendat, to-
tiesq; illuc cum toto genere, totaq; domo venire oportere præcipiat: qui fieri
potest, vt ea quæ dicit, vel iis conueniant, qui breui interuallo à Iudæa distant, ne-
dum gentibus, quæ in toto orbe terrarum degere intelligantur? eo magis quod
ne veniam quidem vllam tribuit iis, qui transiliant quæcunq; præscripta sunt: ac
potius execrationem omnibus quicunq; non omnino omnia seruauerint, denun
» ciet, ad verbum sic dicens: execrabilis quicunq; non steterit omnibus, quæ in hac
» lege scripta sunt, vt faciat ea. contemplare deinde q̃ omnes vires humanas supe
rent, fieriq; nulla ratione possint, quæ in lege Mosis posita sunt. siquidẽ vbi distin
xit, quæ voluntaria peccata, quæq; difficilia sunt, & pœnas vnicuiq; eorum adiun
xit, quæ maximo supplicio digna sunt: tum vero leges ponit, quibus alia quadam
ratione eos item qui inuiti peccauerint, conuertat: quarum vna quidem sic se ha-
» bet. si anima vna peccauerit nolens ex populo terræ, dum facit vnum ex omni-
» bus præceptis Domini, vel dum non facit, & peccat: cognitumq; ipsi fuerit pec-
» catum, quod peccauit, & offeret munus suum capram anniculam immaculatam,
» id offeret pro peccato suo quod peccauit, in loco vbi mactant sacrificia: & acci-
piet sacerdos de sanguine. & sane consydera quemadmodum hic quoq; eum qui
imprudens peccauerit ad locum venire oporteat, vbi mactant sacrificia. is autem
est de quo multis verbis iampridem meminit dicens: quencunq; elegerit Domi-
» nus Deus tuus. quod quidem quum ab omnibus quicunq; sunt in terra homini-
bus plane effici non posse ipse quoq; author legis videret: tum perspicue signifi-
cauit legem inducens non infinite aduersus omnes, sed adiiciens: si anima pecca-
» uerit nolens, ex populo terræ. alteram vero legẽ ponit, quæ sic habet: quod si ani
» ma audierit vocem iuris iurandi, atq; hic testis aut viderit, aut conscius fuerit: si nõ
indicauerit, peccatũ suscipiet. quid nam igitur aliud hunc facere oporteat, q̃ sum-
pta in manus hostia, propere abire ad expiandum? vbi porro expiabit, nisi in lo-
» co, in quo mactant sacrificia? tertiam quoq; dum scribit, anima, inquit, quæ tetige
» rit quiduis immundum, siue quæ occisa fuerint de pecoribus immundis, & sumpse
» rit ex eo, ipse pollutus est, & peccabit, si attigerit immunditiam hominis ex omni
» immunditia eius, quam quis atttingens pollui solet, & oblitus fuerit, & postea co-
» gnouerit, & peccauerit. Ergo quid tandem hunc etiã qui sit pollutus facere con-
uemiet, nisi rursus ad locum venire, & offerre pro peccato suo quod peccauit, aut
ouem, aut agnam, aut capram anniculam rite? eadem vero lex est etiam de anima
» quæ iurauerit, dum ipsis labiis distinguit vel male se facturã, vel bene, secundũ om-
» nia quæcunq; enunciare solet homo cum iure iurando, & oblitus fuerit, & idem
» post cognouerit, & peccauerit vnum aliquid ex iis, & prodiderit peccatum quod
peccauit: etiam hic, inquit, eadem sumpta hostia, festinet ad locum, & orabit pro

ipso

» ipſo ſacerdos,pro peccato ipſius,& dimittetur ei peccatum.alia præterea eſt lex
» ſeorſum ab iis,quæ expoſitæ ſunt,quæ in hunc fere modum præſcribit.anima quæ
» obliuione oblita fuerit,& imprudens peccauerit in iis,quæ ſancta ſunt Domini,of
» feret Domino arietem pro peccato ſuo.offeret autem rurſus ad Pontificem,in lo
co videlicet de quo dictum eſt.Sextam quoq; legem prioribus adiungit his ver-
» bis:anima ſi peccauerit, & fecerit aduerſus vnum ex omnibus præceptis aliquid
» eorum,quæ non oportet facere,& non cognouerit,& deliquerit,& acceperit pec
» catum ſuũ,rurſus offeret pontifici arietem,& orabit pro ipſo ſacerdos,pro igno-
» rantia eius quam ignorauit,& hic ipſe non nouit,& dimittetur ei.Septimam item
» ſcribit legem hoc modo:anima ſi peccauerit,& contemnens contempſerit præ-
» cepta Domini,& mentita fuerit proximo ſuo in depoſito,communicationis aut
» rapinæ cauſa:vel iniuria aliqua affecerit proximum ſuum,vel inuenerit rem perdi
» tam,ac de ea ipſa mentita fuerit,& iurauerit inique pro vno ex omnibus quæcũq;
» facit homo,& peccat:& quandocunq; peccauerit ac deliquerit,& reſtituerit rem
» quam abſtulit:aut iniuriæ à ſe illatæ ſatiſfecerit:aut depoſitum quod ſuæ fidei com
» miſſum fuerat,reddiderit:aut rem perditam quam inuenit:ex omni re pro qua ini-
» que iurauit,ſoluet ipſum totum,& eius inſuper quintã partem. Cæterum oporte-
bat poſtq̃ prodiderat peccatum ac ſoluerat,omnibus negociis poſthabitis pro-
pere abire ad locum,quem elegerat Dominus Deus,& offerre pro delicto arietẽ
immaculatũ,& ſic orare pro eo ſacerdotem apud Dominũ,& dimitti ei. Hæc ſa-
ne Moſes ille admirandus tam de iis qui inuiti peccauerint,q̃ de iis qui per igno
rantiam,diligentiſſime tractauit ſeorſum ab iis quæ voluntarie peccantur:quibus
etiã inexorabiles irrogat pœnas,vt ſuos ita cohibeat,ac refrenet.qui enim iis qui
inuiti peccauerint non prius veniam tribuit,q̃ peccatũ enunciauerint: ac deinde
ei qui peccauit quaſi leuem pœnã per indictum illud ſacrificiũ irrogat,& per ac-
ceſſionẽ ſine mora ad locũ ſanctum, ſtudiũ ſimul & religionem eorũ intendit, qui
ſe authore in diuino cultu vti velint:qui fieri poteſt vt non multo prius ab iis quæ
voluntarie committuntur,cohibuerit appetitus?quid ad hæc igitur argumenta-
ri oportet,quando,vt dictũ eſt,cuncta redigens in ſummam Moſes, ſic impreca
» tur:execrabilis omnis quicũq; non ſteterit omnibus,quæ in lege ſcripta ſunt,ut fa
ciat ea.ergo etiam in extremis terræ finibus habitantes,ſi ritus Moſaicos ſeruare
volebant,vt talem execrationẽ vitarent,promiſſamq; Habraæ benedictionẽ con
tingerent,hæc omnia facere oportebat?ac ter ſingulis annis Hieroſolyma pete-
re?ex omni præterea natione,quæ tales ſibi ritus ſeruandos propoſuiſſet,fœminas
partu modo ac doloribus leuatas tam longum iter ingredi,vt quod imperaſſet
Moſes ſacrificiũ,pro ſingulis puerperiis offerrent?item qui aut mortuum corpus
attigiſſent,aut peieraſſent,aut inuiti aliquid feciſſent,eos ab extremis terræ finibus
venire,ac properantes excurrere ad eam quæ lege ſancita eſſet, purgationem, vt
execrationis pœnam effugerent?ſed planè perſpicis vt vel ipſa Hieroſolyma in-
colentibus,atq; in vna Iudæa verſantibus ac degentibus,Moſaicũ illud viuendi
inſtitutũ ſeruatu difficile eſſet,ne dum tale vt poſſet à reliquis gentibus obſeruari.

proinde Saluator ac Dominus noster Iesus filius Dei post reditum à morte ad ui
,, tam quum ad discipulos suos dixisset: ite ac docete omnes gentes: tum merito ad
,, iunxit: docentes eos seruare omnia, quæcunq; præcepi uobis. non enim quæ in
Mosis legibus sunt, docere omnes gentes imperabat: sed quæcũq; ipse præcepe
rat. hæc porrò sunt, quæ in illius Euangeliis continentur. meritò igitur et disci-
puli eiusdem, et Apostoli, quum habere gentium rationem vellent, in hoc inter
se conuenerunt: vt quæ in Moysi legibus continentur, nequaq̃ gentibus pos-
sent accommodari: quippè quæ neq; ab ipsis, neq; à patribus ipsorum seruari po
,, tuisse constaret. ergo in actis Petrus ita loquitur: nunc ergo quid tentatis Deum?
,, imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neq; patres nostri, neq; nos
portare potuimus? sed etiam ipse Moyses propter hæc ipsa quæ diximus, meri-
tò et alterum præter se surrecturum ait prophetam, et hunc ipsum legum autho-
rem futurum cunctis gentibus nunciat, Christum eo modo significans, et eidem
ut pareant suis omnibus imperat: quam rem his fermè uerbis diuinat. prophetam
,, uobis suscitabit Dominus Deus ex fratribus vestris tanq̃ me: illum audietis in
,, omnibus quæ loquetur uobis. quæcunq; uero anima non audierit prophetam il-
,, lũ, delebitur de genere suo. porrò aũt prophetam hunc Christum ipsum uidelicet
à Iudeis oriundum, alibi item omnibus gentibus imperaturũ enunciat his verbis.
,, Quàm pulchræ domus tuæ Iacob, tentoria tua Israel. vt saltus umbrosi, ut hor-
,, tus iuxta fluuium, ut tabernacula, quæ fixit Dominus. prodibit homo ex semine
,, eius, et dominabitur gentibus multis, et extolletur regnũ eius. Quinetiã, quum
duodecim omnino apud Hebræos essent tribus, et ex qua illarum oriturus hic
apud gentes legum author, qui canitur à propheta, et quibus temporibus futu-
rus esset, quod de tribu Iuda videlicet, quodq; tunc, quum defecerint qui à maio-
ribus sibi traditum Iudaicæ gentis imperium tenere consueuissent: planissime in
,, dicat his verbis. non deficiet, inquit, princeps de Iuda, neque dux de femoribus
,, eius, donec ueniant quæ reposita sunt ipsi: et ipse expectatio gentium. sed quænã
hæc expectatio erat præter eam quæ Habraæ quondam promissa fuerat? quod
uidelicet in ipso omnes gentes terræ essent benedicendæ. itaq; etiam ipse Moy
ses visus est optime intelligere futurum esse aliquando, ut leges quas ipse tulisset
omnibus gentibus accommodari non possent. ad ea uero oracula comproban
da et conficienda quæ Habraæ reddita sunt, altero opus esse propheta. sed hic
erat quem de tribu Iuda proditurum, multisq; gentibus dominaturum superiori
testimonio confirmauerat.

Quanam de causa quum omnium Iudæorum oracula acceperimus, eorundem uiuen di institutum recusarimus. *Cap. 4*

HIS igitur de causis sacros Hebræorum libros, utpotè qui de
nobis gentibus oracula contineant, quasi proprios nostros, et
accepimus, et amplexi sumus: eoq; magis quod non vnus Mo
ses de legum authore apud gentes post seipsum futuro est vati-
cinatus, sed etiam ipso Mose posteriores prophetæ vt breuiter
dicam,

,, dicam, vniuersi eidem illi similia cecinerunt: ut Dauid: qui ait: constitue Domine
,, legum latorem super eos: agnoscant gentes, quod homines sunt. uide quæso vt
hic quoq; alterius legum latoris meminit. quocirca alibi idem hic gentibus im-
perat canere non antiquum amplius illud, & Mosaicum canticum, sed aliud
,, quoddam nouum, in hunc modum. Cantate Domino canticum nouum. canta-
,, te Domino omnis terra. annunciate in gentibus gloriam eius: in omnibus po-
,, pulis mirabilia eius. quoniam magnus Dominus et laudabilis valde: terribilis
,, est supra omnes Deos. quoniam omnes Dii gentium demonia: Dominus au-
,, tem cœlos fecit. afferte Domino tribus gentium, afferte Domino gloriam no
,, mini eius. & rursus. Dicite in gentibus, quod Dominus regnauit. etenim corre-
,, xit orbem terræ, qui non commouebitur. & alibi. Cantate Domino canticum
,, nouum, quia mirabilia fecit. notum fecit Dominus salutare suum: in conspectu
,, gentium reuelauit iustitiam suam. uiderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.
hoc etiam loco consydera, quemadmodum nouum canticum non vni Iudaicæ
genti, sed omnibus omnino gentibus indicit, quando illud antiquum Mosaicū
solis conueniebat Iudeis. hoc sanè nouum canticum Hieremias alius Hebræo-
,, rum propheta nouum testamentum appellat his verbis: ecce dies ueniunt, dicit
,, Dominus: & disponam domui Israel, & domui Iuda testamentum nouum, non
,, secundum testamentum, quod disposui patribus eorum: quo die apprehendi ma
,, num eorum, vt educerem eos de terra Aegypti. eo quod ipsi non manserunt in
,, iis, quæ erant testamenti mei, ego item neglexi eos, dicit Dominus. quoniam
,, hoc testamentum, quod disponam Israel, dicit Dominus, dans leges meas in in-
,, teriorem sensum eorum, & in cordibus eorum describam, & ero ipsorum Deus,
,, & ipsi erunt mihi populus. cernis item hunc dum duo testamenta distinguit, ut
hoc quidem vetus, illud vero nouum appellet? & nouum dicat non veteri illi
quod patribus condidit simile futurum: illud enim lapsis à maiorum pietate Iu-
dæis, uitamq; Aegyptiacam ac mores æmulantibus, & ad errorem colendi mul-
tos Deos, superstitionemq; gentium, quæ simulachra venerabantur, declinanti-
bus, legis loco impositum est: ut et eos qui ceciderant excitaret, & mutuis inter ip
sos doctrinis confossos, atq; prostratos erigeret. Iustis enim, inquit, lex posita
non est, sed iniquis & peruicacibus, & impiis, & peccatoribus, & horum simili-
bus. nouum autem eos, qui per Saluatorem nostrū Dei beneficio ac munere con
surrexerint, ad promissum Dei regnum ut eant, & properent, quasi manu ducit,
atq; instruit, omnes æque homines vocans in vnam, atq; eandem bonorū com-
munitatem. Hoc igitur nouum testamentum, legem nouam uocat alius item
,, Hebræorum propheta Hesaias dicens: nam de Sion exibit lex, & verbum Do-
,, mini de Hierusalem: & iudicabit inter gentes, & venient omnes gentes, & con-
,, gregabuntur omnes populi, & dicent: uenite, ascendamus in montem Domini,
,, & in domum Dei Iacob. sed quæ tandem lex de Sion proficiscens, diuersa dun-
taxat ab ea, quæ in monte Sina per Mosem data est, reperietur, nisi ipsum euange
licum uerbum, quod per Saluatorem nostrum Iesum Christum perq; eiusdem

Apostolos de Sion profectum est, perq; omnes gentes disseminatum? constat enim de Hierusalem, ac de eo, qui illi coniunctus est, monte Sion, vbi Saluator ac Dominus noster, & multum versatus est, & plurimum doctrinæ suæ edidit, noui testamenti legem ab initio profectam in cunctos homines suam lucem effudisse: quæ quidem res consentanea iis vocibus fuit, quibus ille ad suos est vsus discipulos, dum dicit; ite ac docete omnes gentes, docentes eos seruare omnia quæcunq; præcepi uobis. quæ nam porrò hæc erant, nisi noui testamenti instituta ac præcepta? quando igitur hæc sic se habere ostensum est, nunc iam tempus fuerit inspicere, huiusce noui testamenti, eiusq; quod prædictum fuerat cantici noui, nouæq; legis rationem ac modum.

Quis nam modus noui testamenti, cuius Christus est author. Caput. V.

ITa quidem ostensum iam est, quemadmodum vetus illud testamentum, lexq; Mosaica vni Iudaicæ genti, & huic ipsi propriam terram incolenti accommodari posset, ac neq; reliquis gentibus, quæ toto terrarum orbe tenerentur, neq; alienas terras incolentibus Iudæis conueniret: quodq; noui testamenti rationem ita oporteret institui, ut omnibus gentibus ad uitam prodesse posset, vt ne prorsus ullo modo, vlla ue ratione, qui hoc uitæ institutum ingredi vellent, impedirentur: neq; aut regionis, aut generis, aut loci, aut alterius cuiuspiam rei omnino causa, possent excusari. talis porrò & lex, & uita planè extitit ea, quæ à Saluatore nostro Iesu Christo instituta est: qua prisca illa, & ipso Mose antiquior instauratur religio: ad cuius normam & Habraam, & eius maiores vixisse facile demonstrantur. quod si uelis Christianorum viuendi rationem, atq; eam quam Christus per omnes gentes disseminauit religionem, cum eo & religionis & iustitiæ instituto comparare, & contendere, quo & Habraam, & Habraæ similes vsos diuinæ litteræ prædicant: facile vnum, atq; idem agnosces. siquidem illi à multorum Deorum cultu, atq; errore recedentes, & ab ea, quæ simulachris addicta erat, superstitione auertentes seipsos, mentis oculos supra omnem, quæcunq; oculis cerni possit, naturam, sustulerunt: neq; vero illi aut Solem, aut Lunam, aut aliam quampiam vniuersi partem pro Deo vnquam coluere: sed ad unum supremum, ipsum vtiq; altissimum cœli ac terræ opificem, seipsos attollere non dubitarunt. quam sanè rem ipse etiam Moses in suis antiquitatis historiis commendat, dum ipsum Habraam sic inducit dicentem. Extendam manum meam ad Deum altissimum, qui condidit cœlum ac terram: dumq; ante hunc, Melchisedec, quem ait sacerdotem Dei altissimi fuisse, ipsi Habraæ his ferme verbis benedicentem: Benedictus Habraam Deo altissimo, qui condidit cœlum & terram. inuenies autem & Enoch, & Noe eadem ratione qua Habraam, & euasisse iustos, & Deo placuisse. quin etiam Iob vir & iustus, & verus, & inculpabilis, & ab omni mala re abstinens ante Moysi ætatem celebratur: qui quum pietatis erga Deum vniuersi gratia, per omnium bonorum subitam ademptionem uexatus, constanter

omnia

omnia sustinuerit: maximum ueræ religionis exemplum omni suæ posteritatis re
›› liquit: quippe qui uere philosophicum illud uerbum olim acclamauerit: nudus
›› egressus sum de uentre matris meæ, & nudus abibo. Dominus dedit: Domi-
›› nus abstulit. sicut Domino placuit ita factum est. sit nomen Domini benedi-
ctum. idem uero communem omnium Deum colens, uoces etiam illas pieta-
›› tis emisit, quas ipse longius progressus explanat, dum ait: sapiens enim est men
›› te, fortisq́;, & magnus, qui concutit terram à fundamentis, & columnæ eius con
›› tremiscunt: qui dicit Soli, & non oritur, & stellas quasi signo impresso claudit:
›› qui cœlum extendit solus. si igitur eundem illum quem prisci, ac ipso Mose anti
quiores, Dei amici uiri coluerunt Deum, nuper itidem ut illis solum pie colen-
dum esse, Christi doctrina gentibus uniuersis demonstrauit: haud dubium est, quin eiusdem cum illis diuini cultus facti simus participes. communem porro habentes religionem, communem quoq; benedictionem sortituros esse, palam est. sed nec minus Dei uerbum, quem Christum appellare nos consueuimus: illis cognitum fuisse quàm nobis, sacrarum litterarum testimonio ostensum est: quippe qui longe excellentius ad illius & manifestum aduentum, & diuinam præsentiam cernendam, idonei habiti sint. audi igitur ut rursus ipse Moses, eum qui amicis Dei seipsum ostenderit, quiq; iisdem oracula publicis monumentis commendata reddiderit, modo Deum, ac Dominum, modo Dei Angelum appellet: sic quidem plane declarans, non hunc fuisse ipsum patrem, sed eius filium: qui idem & Deus ac Dominus amicorum Dei, & supremi patris Angelus, dici
›› consueuerit. dicit igitur his ferè uerbis: & profectus est Iacob in Charran: ue-
›› nitq; in locum, & dormiuit in eo. occiderat enim Sol. & accepit lapides de lo-
›› co, & supposuit capiti suo: & dormiuit in loco illo, & somniauit. & ecce scala
›› fixa humi, cuius caput attingebat cœlum, & Angeli Dei ascendebant, ac de-
›› scendebant per illam. & Dominus innixus erat ei. & dixit: ego Dominus Deus
›› Habraam patris tui, et Deus Isaac, noli timere. terram hanc in qua tu dormis ti
›› bi dabo & semini tuo. & erit semen tuum ut harena terræ. quibus deinceps ad-
›› iungit: & surrexit Iacob mane, & accepit lapidem, quem supposuerat capiti suo,
›› et erexit illum in titulum. oratione deinde progressus, hunc ipsum, qui illi se osten
›› derat, Deum ac Dominũ, Dei Angelum nominat. loquitur ergo Iacob: & dixit
›› mihi Angelus Dei in somnis: Iacob, ego autem dixi: quid est? ac deinceps, uidi,
›› inquit, omnia quæcunq; fecit tibi Laban. ego sum Deus, qui uisus sum tibi in lo
›› co Dei, ubi unxisti mihi lapidem, uotumq́; uouisti. hic sanè idem, qui etiã Habraæ
uisus est, Deus ac Dominus appellatur: qui per mysteria, hominem Dei amicum, sui patris ius, & potestatem docet, ac nonnulla interim quasi de alio quodam refert: quæ sanè nos suo loco consyderabimus. quin etiam eum, qui tum demum ipsi Iob, post satis longam exercitationem respondit, alium præter hunc dicere est nefas. nam qui antea, de turbine, & nubibus illi se ostẽderat, Deum uniuersi se esse indicabat. porrò autem progressus, ita seipsum præbet uidendum, ut ipse Iob
›› tum dicat: audi me Domine, ut etiam ego loquar. sonitum quidem uocis tuæ
›› audiui prius, nunc autem oculus meus uidit te. quod si fieri non potest, ut altissi-

mus Deus inuisibilis, & ingenitus, et rex uniuersi à mortali natura cernatur, quis tandem hic, qui sic uisus est, alius fuerit, præter Dei verbum? quod seipsum ad tempus de propria magnitudine demiserit, ut alibi quoq; dicendum est? cæterum quid plura de eadem re in hunc locum congerere opus est? quum harum rerum confirmationes é sacris libris accipere haud difficile sit? quas utiq; etiam nos in materia proposita per ocium collecturi sumus: ut ostendamus nullum alium fuisse nisi Dei uerbum, qui ab antiquis Dei amicis patribus est uisus. itaq; post rerum omnium opificis notionem, etiam ea quæ ad Christum pertinent, æque nobis, atq; illis, communiq; ratione prodita sunt. quam ob rem Christos quoq; eos ip-
,, sos qui ante Mosem amici familiaresq; Dei fuerunt, sicut nos Christianos, appel
,, latos inuenies. sed audi quæso quid de illis oraculum in psalmis dicat: quum es-
,, sent numero breues, paucissimi & incolæ in ea: & transierunt de gente in gentē,
,, & de regno in populum alterum: non dimisit hominem nocere eis, & increpuit pro illis reges dicens: nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. hæc sanè de Habraam, & Isaac, & Iacob ædita esse oracula, tota compositio & continuatio orationis ostendit. quocirca Christi quoq; appellationem nobiscum communem pariter habuere.

Quæ nam sit ea quæ in nouo testamento omnibus hominibus à Christo denunciata est uita. Caput. VI.

SEd & ea quæ uirtutem sectatur uitæ ratio, & quæ pietatem amplexa est ciuilis institutio, sicut absq; Mosis constitutione, omnibus gentibus, Christo monitore patefacta est: ita planè eadem pietatis ac religionis apud priscos illos complebatur ratio. neq; igitur ut corpus circunciderent, neq; ut ab horum, aut illorum animalium carnibus abstinerent, illi curabant: quoniam ne nos quidem. etenim protinus Melchisedec, inducit Moses, sacerdotem Dei altissimi, qui neq; corpore erat circuncisus, neq; unguento comparato ex lege Mosis delibutus, neq; quid sabbatum esset, ullo modo edoctus, neq; præterea quidq; omnino eorum, quæ uniuersæ Iudæorum genti per Mosem descripta, imperataq; sunt, intelligens, aut sciens: sed planè ut Christi euangelium præcipit, uiuens. attamen ipsum hunc, sacerdotem Dei altissimi fuisse idem Moses affirmat, ipsoq; Habraam præstantiorem. proinde inducitur qui Habraam benedicat. talis etiam Noe fuit, homo ætatis suæ iustissimus. quem quasi scintillam extincti ignis, et quasi semen quoddam humani generis, in ipsa diluuii crassatione, iis omnibus reparandis, qui in terra perierant, Deus uniuersi conseruauit. hic igitur quamuis eorum, quæ ad Iudaicos mores spectant, nihil sciret: neq; in corporis circuncisione, aut aliis quæ authore Mose constituta sunt, degeret, tamen iustus, si quis unquam alius, est appellatus. Et ante hunc præterea Enoch. qui & Deo dicitur placuisse, & translatus esse, ut nusquam mors illius appareat. igitur hic quoque quum talis esset, tamen neque corpus circuncisum habebat, neque in legibus à Mose positis ullo modo uersatus fuerat: sed Chri-

stiano

ſtiano prorſus more, non Iudaico uixiſſe perhibetur. Quinetiam ipſe Habraam poſt eos qui dicti ſunt, natus, et illis ipſis ratione temporum iunior, ſenex uero atq; ætate prouectus, propter eos qui orituri ab ipſo erant, quaſi ſignum quodam primus circunciſionē corporis tulit. hocq; ipſum ſuæ dignoſcendæ ſobolis ſignum, iis qui à ſe ratione ſanguinis genus ducturi erant, ferendum tradidit. ante uero q̃ ſuſciperet liberos, atq; antequam circunciderentur, ipſe quoq;, propterea quòd à ſimulachrorum cultu ſeceſſerat, vnumq; ſuper omnia Deum confeſſus fuerat, et unam eam, quæ cum virtute eſt, uitam ſectabatur, Chriſtiano more uixiſſe non Iudaico demonſtratur. idcirco illi teſtimonium exhibetur, quod præcepta et mandata et cærimonias, et quæ in legibus poſita ſunt Dei, ante Moſis cōſtitutionem, ſeruauerit. dicit igitur ad Iſaac, is qui oracula illa reddebat Deus.

" Et dabo ſemini tuo omnem terram hanc: et benedicentur in ſemine tuo omnes
" gentes terræ, eò quod obedierit Habraā pater tuus voci meæ, et cuſtodierit præ
" cepta et mandata mea, et cærimonias meas, et quæ in legibus meis poſita ſunt.

Erant enim etiam ante Moſis legem, mandata Dei alia, et cærimoniæ, non ſimilia iis, quæ à Moſe tradita ſunt, legesq; aliæ, ac præcepta domini, per quæ illi iuſtitiam adepti ſunt. porrò autem quod non eadem eſſent cum iis, quæ p̱ Moſem in legibus poſita ſunt, Moſes ipſe perſpicue demonſtrat, ubi ait ad populū.

" Audi Iſrael iuſtificationes, et iudicia, quæcunq; ego loquor in auribus ueſtris in
" die hac: et diſcetis ea, et ſeruabitis, ut ea faciatis. dominus Deus ueſter condidit
" uobis in Choreb teſtamentum: neutiq̃ patribus ueſtris condidit dominus teſta
" mentum hoc, ſed uobis. Et ſanè ſpecta, ut plane dicit: teſtamentum hoc: pro-

pterea quòd non idem illud patribus eorum conſtituit. Quod ſi abſolute nō datum eſſe patribus eorum teſtamentum dixiſſet, in mendacium ſanè illi recidiſſet oratio. datum eſt igitur Habraæ teſtamentum, datum eſt etiam Noe, ſicut ſacra teſtantur oracula. atq; idcirco cum adiunctione dixit Moſes, non hoc datum eſſe patribus eorum, ſic ſanè alterum ſignificans præſtantius atq; excellentius, per quod amici, dilectiq; Deo agniti dictiq; ſunt. Nam protinus ipſi Habraæ, eò quod ſummo Deo crediderit plene ſeruaſſe iuſtitiam, exhibitum eſt teſtimonium

" ab ipſo Moſe ſic dicente: credidit Habraam Deo, et reputatum eſt illi ad iuſti-
" tiam. Quod autem poſt illam iuſtitiæ plenam obſeruationem, et poſt illi reddi-

tum de pietate teſtimonium, ipſum circunciſionis ſignum acceperit: et nihil hoc illum ad pietatem ac iuſtitiam conſequendam adiuuerit, perſpicue uerba ipſa demonſtrant. Inuenies porrò etiam Ioſeph ante Moyſi tempora in regiis ædibus Aegyptiorum, ſine Iudaicarum obſeruationum ſollicitudine incurioſe uerſatum. poſtremo, ſi uis, potes ipſum quoq; ſummum Iudæorum legis latorem Moſem à teneriori adhuc ætate apud regis Aegyptii filiam degentem agnoſcere, qui quidem Aegyptio planè more abſq; iudaicis obſeruationibus apud eandem ſit educatus. Sed quid nam de beatiſſimo Iob, de illo inq̃ uero homine, illo inculpabili, iuſto, pio, dicemus? Quæ tandem illi ſummæ illius pietatis et iuſtitiæ cauſa extitit? nunquid præcepta Moſaica? minime. Num diei ſabbati, aut alterius cuiuſpiam

iudaici ritus obseruatio? vnde illi hoc? qui et ætate ipsum Mosen antecedit, et ante leges ab illo positas est natus? etenim Moses septimus numeratur ab Habraam, hic autem quintus, vt sic Mose ipso antiquior duabus inueniatur ætatibus. Contemplare igitur huiusce vitam, quæ de legibus à Mose positis nihil inducit, ab Euangelica autem saluatoris nostri doctrina non abhorret. Dicit igitur ipse
„ vbi suam ipsius uitam exponit, et arguentibus se amicis respondet. Seruaui enim
„ inopem de manu potentis, et pupillo, cui non erat adiutor, subueni. os autem
„ uiduæ mihi benedixit, et iustitiam indumenti loco accepi. adornaui autem me
„ iudicio quasi duplici uestimento. oculus fui cæcorum: pes claudorum. ego fui
„ pater inopum. ipsa hæc igitur documenta plane eadem sunt cum iis, quæ omnibus nobis per euangelicam doctrinam tradi, nunciariq; solita sunt. quinetiam veluti is qui bene illud nosset, Flere cum flentibus: et illud: beati qui lugent quoniam ridebunt: et illud: si vnum membrum patitur, cum eo simul omnia membra patiuntur: quæ in disciplinæ euangelicæ documentis continentur, humanũ
„ et misericordem erga miseros in uita animum, demonstrauit dicens: ego autem
„ super omni inope fleui: et suspiraui quum virum uidi in necessitatibus. deinde rursus quum immodestos risus doctrina euangelica respuat, beatus hic vir tanto
„ ante pronunciat. Si uero ambulaui cum derisoribus, et si festinauit pes meus ad
„ dolum, constiti in statera iusta, et nouit dominus simplicitatem meam. Quoniam
„ uero Moysi uerba illa legis loco proponunt, non adulteriũ committes, et mor-
„ tem contra adulteros pœnam constituunt. qui autem doctrinæ euangelicæ le-
„ gem describit, ita ait: dictum est antiquis non mœchaberis, ego uero dico uo-
„ bis, ne ab initio quidem cupere. spectemus probe hunc, de quo sermo est, quemadmodum secundum Christi euangelium uiuens, ne cum cupiditate licentius as-
„ piceret, cauit, in quo etiam gloriabatur dicens: si uero oculum sequutum est cor
„ meum in muliere alterius viri: et rationem assignat deinceps adiungens: ani-
„ mus enim viri dissolutus ad inquinandam viri mulierem. ignis enim est ardens in
„ omnibus partibus: quodcunq; autem inuaserit, radicitus perdere consueuit. sed
„ etiam incorruptos in iudiciis mores inducit, sic. si autem manibus meis attigi mu-
„ nera, seram ipse, et alii comedant, et sine stirpe, existam in terra. Quomodo au-
„ tem se erga domesticos gereret ex iis licet intueri quæ docet, quum ait, si contẽ-
„ psi subire iudicium cum seruo meo, et ancilla mea, quum disceptarent aduersum
„ me. et deinde rationem assignat: quid enim faciam, si iudicium contra me exer-
„ cuerit Deus? nunquid non quemadmodum ego factus sum in carne, sic et illi fa-
„ cti sunt? facti porrò sumus in eodem utero. his adiungit: uiduæ oculum non li-
„ quescere feci. si autem et bucellam meam comedi solus, et non cũ pupillo com-
„ municaui. et si uidi nudum pereuntem, et non vestiui. et deinceps progressus sic
„ dicit. Si uero et in lapide pretioso fiduciã habui, et lætatus sum, quum multæ mi-
„ hi diuitiæ essent: et si ad innumerabilia posui manum meam. rationemq; item ad
„ iungit: an non uidemus solem oriri, ac deficere, lunamq; desinere? rursus quum
„ doctrina euangelica dicat: dictum est antiquis, Diliges proximũ tuum, et odio

habebis

,, habebis inimicum tuum : ego autem dico vobis, diligite inimicos uestros : ad-
mirabilis hic vir innata doctrina præueniens, ipsum opus compleuit. ergo sic
,, loquitur : Si gauisus sum super ruina inimici mei, et dixit cor meum, euge, audi-
,, at sane auris mea execrationem meam. tum adiungit: foris autem non mansit pe
,, regrinus, et ostium meum omni uenienti patuit: eò quod non alienus esset, ab eo
,, qui dixit : peregrinus eram, et collegistis me. qualia porrò sint, quæ idem sentiat
de peccatis, quæ præter uoluntatem committuntur, audi eundem dicentē: quod
,, si nolens ipse peccauerim, et peccatum meum occultauerim : non enim horrui
,, turbulentiam multitudinis, ne enunciarem in conspectu eorum. si uero ꝑmisi ino
,, pem abire sinu uacuo, et manum domini si non extimui : syngrapham autem
,, quam habui aduersus quempiam, si non scissam eam reddidi, nihil accipiens à de
bitore. Hæc igitur atq; huiusmodi erant in iis, qui ante Mosem fuerunt, viris san
ctis, (de uita enim unius reliquorum item coniicere uitam licet :) pro religione
videlicet diuinis laudibus celebranda certamina : per quæ et amici Dei, et pro-
phetæ ut existerent, digni effecti sunt. tales autem quum essent, quid illis præce-
pta Moysi prodesse poterant, quæ uulgaribus atq; insolentibus viris descripta,
et tradita sunt? ex his igitur omnibus quod uetustissimum primorum patrum reli
gionis morem, cunctis gentibus Christi verbum denunciauerit, manifestissime
apparet : ne testamentum nouum aliud esse putemus, quàm antiquissimam illam
Mosaicorum temporum religioni coniunctam ciuilem rationem: ut et vetus pa
riter, et idem nouum possimus dicere: vetus quidem propter ea quæ demonstra
ta sunt : nouum autem propterea, quòd longo post interuallo quasi hominibus
absconditum, rursus per Saluatoris nostri doctrinam reuixerit. toto uero hoc
medio de quo dictum est tempore, quamdiu noui testamenti mos, ut homines la
teret, et quasi quiete ac silentio teneretur, euenit: Moysi interea lex ingressa quasi
puerilium imperfectarumq; animarum curatrix quædam, et gubernatrix, aut ēt
Medici cuiusdam instar, graui Aegyptiacoq; morbo laboranti uniuersæ Iu-
dæorum nationi, ipsis uidelicet Habraæ nepotibus, et ab eo genus trahentibus,
qui non quemadmodum primi patres, ita ipsi suam, quæ subsecuta est, imperfe-
ctiorem uitam dirigere poterant, tradita est. nam quia cum Aegyptiis uersantes
post sanctorum patrum mortem ægyptiacorum morum similitudine allecti erāt,
et in multorum Deorum (ut dixi) superstitionem deciderant, adeo quidem, ut
Aegyptiis amplius nihil habere, et illis in omnibus similes, tum in errore simula-
chrorum, tum in aliis quoq; facinoribus, euasisse uiderentur. meritò quasi ex ꝓ-
fundo malorum ipsos hauriens Moses, ab impia Deorum multitudine amouit,
et ad opificem vniuersi Deum reduxit, ꝑfectiorū illorum uitam, quasi in ingressi-
bus et uestibulis, pro primo gradu pietatis obiiciens. deinde non occidere : nō
mœchari : non furari : non peierare : non mares in maribus insanire : non ma-
tribus, non sororibus, non filiabus misceri : nec alia eiusmodi quæcunq; impu-
ne ab illorum temporū hominibus committi poterant, permisit. acceptam ue-
ro ex immiti et fera uita, rationi magis coniunctam, bonisq; innitentem legibus,

per illa tempora ciuilem institutionem primus in terris scripto commendauit: q sanè mos omnibus hominibus nondum satis notus erat. deinde quasi imperfectis illis simulachrorum cultu interdicto, per quædam arcana seorsum signa, ut religionem quam ipse probabat complecterentur, edicens, sacrificiis, et quibusdam corporalibus cærimoniis, unum supra omnia Deum ut colerēt, præcepit. quam sanè religionem quum admirabiliter diuino monitus spiritu, non in perpetuum seruari oportere intelligeret: unum duntaxat circumscripsit locum, addito præcepto, ne vsquam alibi eos qui ab ipso tradebantur ritus, q̃ certo illo in loco perficerent. hic autem erat Hierosolymis. extra hunc uero neutiq̃. ex quo adhuc Hebræis nefas est, extra ipsorum euersam metropolim usquam, aut ex lege sacrificare, aut fanum, aramue erigere, aut sacerdotes regesue inungere, aut celebritates solenniaq; per Mosem instituta perficere: non ab aliqua immunditie purgari, non solui à peccato, non offerre Deo munera, non ad propitiandum aliquid facere ex legibus. Quò circa in Moysi execrationem meritò relapsi intelliguntur: quippe quum in parte quidem obseruare nonnulla conentur, in uniuerso autem à legibus suis aberrent, ipso planè Moyse pronunciante atq; ,, affirmante: quod execrabilis sit omnis quicunq; non stet omnibus, quæ scripta ,, sunt in lege, ut ea faciat. lapsi autem iam sunt in hæc omnia, quum et ipse Moses diuino spiritu afflatus, prouiderit nouo per Christum instaurato testamento, uniuersisq; gentibus nunciato, superuacuam futuram esse, quæ ab ipso posita est, legum obseruationem: quam uno duntaxat loco, meritò terminauit, ut si quando ex eo loco pellerentur, et patriam libertatem amitterent, non amplius illis fas esset, quas ipse posuisset leges, aut ritus seruare: ut iam confitendum sit, alterum testamentum quod per Christum sit denunciatum, necessario esse introductum. quum itaq; Moses hoc ipsum futurum esse prædixisset, moxq; et Christus uitæ huius peregrinationem expleuisset, et pariter ad omnes gentes noui testamenti doctrina perferretur: tum protinus Romani quum urbem obsidione cinxissent, Hierosolyma ipsa, et quod ibi erat templum euerterunt. solutaq; est cōfestim omnis Moysi constitutio, et quæcunq; de uetere testamento seruabantur, sublata sunt. Execratio autem ad illos uenit, quia quum ea quæ à Mose præcepta sunt, præter legem facere uellent, in eam ipsam execrationem ui quadam coacti sunt recidere. e contrario autem simul et eodem tempore eius, quæ in nouo perfectoq; testamento continetur doctrinæ, et leges, et ritus introducti sunt. Quare meritò saluator et dominus, ad eos qui putabant in sola Hierusalem, aut in montibus quibusdam, siue certis determinatisq; locis Deū adorari oportere, ,, sic ait. uenit hora, et nunc est, quando ueri adoratores adorabunt patrem neq; in ,, monte hoc, neq; in Hierusalem. spiritus enim Deus: et ipsum adorantes in spi,, ritu et ueritate oportet adorare. Quibus rebus ita ab illo prædictis, continuo nec longo post tempore, Hierosolymis obsidione oppressis, et eius loci sanctificatio, et ad eundem usum constructum altare, et adoratio, quæ à Mose tradita fuerat, sublata. euersaq; sunt. eodemq; tempore in omnes homines patefacta est,

et emicuit

& emicuit ea, quæ ante Mosem uiris sanctis à principio data fuerat, pietas, & religio: & quæ per illam omnibus gentibus promissa fuerat benedictio, quæ à primo ascensus gradu, & à primis illis adorationis Mosaicæ elementis, eos, qui ad se accedunt, ad meliorem perfectioremq; uitam adducit. Itaq; protinus quando beatos illos, Deoq; amicos uiros, non in aliquo certo determinatoq; loco adorasse constat, neq; sub ullis signis, aut figuris, sed quomodo saluator noster, & dominus docet, in spiritu & ueritate: eadem adorandi ratio per eiusdem saluatoris nostri aduentum omnibus gentibus insinuata est. quod quidem futurum, etiam Prophetæ ueteres tanto ante cognouerant. dicit itaq; planè Sophonias: Apparebit dominus super eos, & perdet omnes Deos gentium terræ, & adorabunt eum unusquisq; de loco suo. Malachias autem simul & ad eos qui ex circuncisione sunt sermonem dirigit, & de gentibus talia prædicit: non est uoluntas mea, dicit dominus omnipotens, & sacrificium non suscipiam de manibus uestris, quoniam ab ortu usq; ad occasum nomen meum glorificatum est in gentibus, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium mundum. quod enim in omni loco dicit, incensum, & sacrificium offerri Deo, quid aliud significat, nisi, non Hierosolymis, neq; definite in hoc, aut in illo loco id futurum? sed in omni regione & in omnibus gentibus, quæ quidem & orationis incensum, et sacrificium, quod mundum dictum est, non per cruores, sed per pias actiones summo Deo essent oblaturæ? Clamat autem palam, & uociferatur Hesaias uaticinans simul, ac dicens: Erit altare domino in terra Aegypti, & cognoscetur Dominus ab Aegyptiis, & mittet eis hominem, qui saluos faciet eos, & cognoscent Aegyptii Dominum in die illa, & facient sacrificia, & uouebunt uota Domino, & reddent, & conuertentur ad Dominum, & exaudiet eos, & sanabit eos. Ecquid tibi uidemur ueram legis Moysi conuersionem dicere? an potius finem & solutionem enunciare? & propheticis uocibus uaticinari? Etenim Moses altare, & sacrificia, nusquam terrarum, nisi in sola Iudæa, & in huius una duntaxat ciuitate constitui, lege à se posita iubet: prophetia autem in terra Aegypti ait altare Domino struendum, dicandumq; esse: & Aegyptios ipsos non amplius diis patriis rem sacram, sed ipsi prophetarum Deo facturos. & quod uerum Deum sint agnituri, non Moysem illis, neq; alium ex prophetis quempiam authorem fore, sed nouum quendam diuinitus missum hominem. porrò autem translato, commutatoq; altari præter Moysi constitutiones, atq; decreta, necesse est penitus etiam legis Moysi fieri mutationem. quod si summo Deo sacrificaturi sunt Aegyptii, prorsus etiam sacerdotii munus sunt adepturi. at Aegyptiis ad tale munus assumptis, quæ de leuitis & Aaron successoribus à Mose sunt constituta, nulli planè usui Aegyptiis amplius esse posse perspicuum est. tempus igitur iam tum fuerit, legem nouam ad ea, quæ dicta sunt confirmanda, ponere opus esse. Quid igitur? temere hæc enunciata sunt? an exitum inuenit oratio? inspice igitur si non hodie, hoc est nostris interim ipsorum temporibus, ipsis oculis cernuntur non solum Aegyptii, uerum etiam omne

genus hominum,qui antehac ſimulachris addicti erant, quoſq; Aegyptiorum appellatione prophetica prædictio ſignificat, à multorum deorum,ac dæmonũ impio cultu liberatum, & uerum prophetarum Deum inuocans,& adorans. uo ta autem faciunt,non pluribus amplius dominis, ſed uni ſoli Domino,quemad modum ſacrum prædixit oraculum.& huic quidem altare incruentarum,& ratio nalium hoſtiarum, ut noua noui teſtamenti myſteria poſtulant, per totum ter rarum orbem erectum eſt. & quum in Aegypto, tum in reliquis gentibus, quæ mores ægyptiorum imitantes, ſuperſtitionis errore tenebantur: hac ipſa ætate noſtra,cognitio ueri Dei relucens, fidem iis, quæ à prophetis prædicta ſunt,indubitatam adiungit. Hæc autem quum re ipſa interim perfici uideas, nec amplius, ut quondam audita expectari, ſi tempus quæras unde principium eiuſmodi res acceperit, non aliud inuenies, quàm quum ſaluator noſter aduenit. ipſe hic igitur ille fuit, quem oraculum ſignificabat, quum diceret, Deum & Dominum uniuerſi,miſſurum Aegyptiis hominem,qui ſaluos faciat eos: Quem
›› & Moyſi uaticinia perhibebant, ubi ait: egredietur homo de ſemine eius, &
›› dominabitur gentibus multis: in quibus ſanè gentibus,et Aegyptios numerari par eſt. uerum de his quidem longior eſſet oratio, et per ocium huic ipſi rei dicatum, abſolutius reddenda. quod autem præſentis loci ſit proprium, illud teneatur: ea quæ prædicta ſunt, non aliàs quàm poſt aduentum Ieſu ſaluatoris noſtri eſſe completa. ab illo enim ad hunc uſq; diem, apud Aegyptios, apud Perſas, Syros, Armenios, apud extremas terrarum oras incolentes Barbaros, & quum apud has ipſas prius immaniſſimas,et feriſſimas nationes, tum uero etiam apud eos,qui inſulas colunt,(quando et de his prophetia non indignum putauit facere mentionem)ipſa illa, quæ authore Habraam comprobatur, ciuilis ratio, et omnium antiquiſſimus colendi Deum mos, celebratur. et quis non ipſa rei mirabilitate obſtupeſcat? quum eos,qui à condito æuo, lapidibus, & lignis, & Dæmonibus, belluisq; humana carne uictitantibus, & reptilibus uenenatis, animalibusq; omnis generis, et feris informibus, igniq;, & terræ, et ipſius uniuerſi inanimatis elementis, diuinum honorem et cultum tribuebant: altiſſimum Deum, et cœli ac terræ opificem, ipſum utiq; prophetarum Dominum, Deumq; Habraam, et auorum eiuſdem, poſt ſaluatoris noſtri aduentum, uideat inuocantes? et eos qui paulo ante à matribus, et filiabus libidinem non abſtinebant, ſeq; mutuo inter ſe corrumpebant, et omnis generis cruentationibus et cædibus inquinabant: qui nihil ab immanibus feris,uictu ipſo differebant, nunc per Saluatoris noſtri diuinam uirtutem mutatos, et quaſi ex aliis alios factos, ſermones de uirtute, modeſtiæq; præcepta ut diſcant, in communes ſcholas aſſidue conuenientes? atq; adeo quidem, ut tam feminæ,quàm uiri, tam pauperes,quàm diuites, tam uulgares, et ignari, quàm docti, etiam pueri,et mancipia, non minus in agris quàm in urbibus, in loca certa conueniant, ut ſupremam illam philoſophiam ediſcant, quæ admonet, ne intueri quidem petulantibus oculis fas eſſe,neq; uerbum emittere ocioſum, neq; ea quæ commu

nia ſunt

nia ſunt & omnibus conſueta patrare, & doceantur uerum illum morem, quem ubiq; locorum in cultu & obſequio ſummi Dei,ſeruare conueniat, ſi-
„ cut dixit prophetia: & adorabunt eum unuſquiſque de loco ſuo. adorant igitur ſummum Deum omnes & Barbari, & Græci, non Hieroſolyma currentes, neque cruoribus, aut ſacrificiis placantes, ſed domi ſuæ apud ſeipſos in ſpiritu & ueritate, incruento puroq; obſequio illum colentes. & hoc fuerat ipſum nouum teſtamentum, quod non inſtar prioris illius, & ueteris factum eſt. uetus autem intelligito non ſanctorum hominum qui ante Moyſem fuere, ſed quod legis loco uniuerſæ Iudæorum nationi ab ipſo Moyſe poſitum eſt. quo circa oraculum ipſum adiungit ea, quibus planum faciat, quodnam uetus illud dixerit eſſe: cui quidem nouum nihil ſimile habiturum
„ oſtendit, ubi dicit: Condam teſtamentum nouum, non ſecundum teſtamen-
„ tum quod condidi patribus in die, quum ego apprehendi illos manu, ut educerem eos de terra Aegypti. Itaque quum ſecundum hoc dicit, ſecundum id quod legis loco à Moſe poſitum eſt, intelligit. hoc enim illud eſt, quod Iudæis quo tempore de Aegypto egreſſi ſunt, traditum eſt. uiſus igitur eſſet nouum teſtamentum introducere tanquam eius ritus contrarium, quem ſancti illi Habraæ ſimiles uiri in diuino cultu ſequebantur, niſi planè ipſis uer-
„ bis ſignificaſſet, ubi dixit: non ſecundum teſtamentum quod condidi patribus eorum, quo tempore eduxi eos de terra Aegypti. ergo non ſecundum illud quod legis loco à Moſe poſitum eſt quum egreſſi ſunt, & quum in deſerto morabantur, nouum hoc futurum reſpondit, ſed ſecundum illud uidelicet, quod primis temporibus in uita ciuili ſectantes, qui ante Moyſem floruerunt, tanquam ii, qui plene officio ſuo functi eſſent, comprobati ſunt. quas quidem ob res iam tu planè confidens poſthac, quum ſententias & propoſita eorum, qui diuinum aliquem cultum profitentur, non in duos ſed in tres diuiſeris ordines, unum eorum qui prorſus ſimulachris addicti in multorum Deorum errorem deciderunt, alterum eorum, qui de circunciſione per Moſem in primum pietatis gradum aſcenderunt: tertium eorum qui ſupremum locum per doctrinam euangelicam obtinuere: & hunc quidem ſi medium duorum conſtitueris, ne putato amplius eos, qui à Iudæis diſcedant, in Græcos ritus oportere ullo modo recidere, neq; qui à Græcis abducantur, iudæos fieri neceſſario. ſed ubi tertium acceperis, & medio loco conſtitueris, eminentem ſupraq; alios extantem inuenies, & quaſi ſuper celſiſſima quadam ſpecula ſublimem collocatum, reliquos duos inferius utrinq; deſpicere. effugit enim & Græcorum impiam, atque erroribus plenam ſuperſtitionem diſſolutasq; fornicationes, atque inſolentias: & Iudæorum itidem, quæ à Moſe perfecta eſt, imperfectam & quaſi paruulis, atq; infirmis accommodatam obſeruantiam. domeſticam porrò, atq; ab initio propriam non ſolum Iudæis, ſed & Græcis, et Barbaris, & quæcunq; ſub ſole ſunt, gentibus inclamans legem, uide quid dicat. O homo, & uniuerſum mortalium genus. Moyſi quidem lex ab uno genere hominum incipiens,

omnium primum Iudæorum genus, illius promissionis gratia, quæ ad pios Deiq; amicos ipsorum patres, facta est, ad unius Dei cognitionem cultumq; uocabat, ut dicto audientes, ab intolerabili Dæmonum tyrannide liberaret. ego autem omnibus hominibus, & quæ ubiq; terrarum sunt, gentibus, sublimius prouectam Dei cognitionem, & pietatem apportans, ut ad regulam eorum qui cum Habraam uixerunt, quiq; ante Moysi ætatem degentes, ipso quoq; Habraam antiquiores extitere, uitæ suæ moderentur adhortor: in quibus ab externis gentibus profecti, qui de laude pietatis gloriam adepti sunt, plures memorantur. & rursus. Moysi quidem lex, in unum terræ certum ac definitum locum, eos qui religionis propositum complexi essent, ex aliis omnibus locis currere, iubebat: ego autem condonata omnibus libertate, non in quodam terræ angulo, neq; in montibus, aut quibusdam manu factis templis, Deum quærere, sed domi suæ unumquenq; illum colere, atque adorare præcipio. & rursus. Vetus quidem lex, sacrificiis, & animalium cædibus, thureq;, & igne, & aliis quibusdam eiusdem generis purgationibus corporis, summum Deum colere hortabatur: ego autem sacra animæ tradens, mente purissima, animoq; nitidissimo, cum modestia, uirtutumq; sectatrice uita, rectisq; sententiis, et pietatem præ se ferentibus, diuinitatem uenerari impero. et rursus. Moses quidem illorum temporum hominibus, quasi iis qui cædibus inquinari soliti essent, non occidere imperabat: ego autem iis, qui hoc ipsum antea didicerint, & primo illi præcepto satisfecerint, alterum perfectius impono, atq; ut ne iræ quidem perturbatione uincantur, præcipio. & rursus. Moses quidem adulteris dissolutisq; hominibus legem posuit non mœchari, maribus non misceri, uoluptates præter naturam non sectari, & supplicium mortis iis, qui non obtemperassent, adiunxit: ego autem meos uolo ne intueri quidem mulierem
,, cum petulanti cupiditate. & rursus. ille quidem dixit, non peierabis, sed reddes
,, Deo quæ iuratus fueris: ego autem dico uobis, non iurare omnino: sed erit sermo
,, uester: est, est: non, non: quod autem his abundantius est, à malo est. & rursus.
ille quidem iniurias ulcisci, & inferentibus easdem referre hortabatur, dicens: ocu
,, lum pro oculo, et dentem pro dente: ego autem dico uobis, non resistere ma
,, lo, sed siquis te percusserit in dexteram maxillam tuam, conuertito ad illum
,, & alteram, & qui uelit tecum iudicio contendere, & tunicam tuam tollere,
dimitte ei & pallium. & rursus. ille quidem docebat amicum diligere, & inimicos insectari odio: ego autem ex abundantia humanitatis & clementiæ, ut ini
,, micos uestros diligatis, & pro persequentibus uos oretis, legem uobis pono, ut
,, sitis filii patris uestri, qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos & ma
,, los, et pluit super iustos, et iniustos. ad hæc, ille quidem se ad multorum duritiam
accommodabat, et iis apta, qui perturbationibus pleni essent, præcipiebat, atq; immutatum quendam à uetere illo, inferioremq; religionis modum tradebat: ego autem ad piam, religiosamq; uitam eorum, qui priscis illis temporibus sancte uixerunt, reuoco uniuersos. deniq;, ille quidem terram fluentem lac et mel quasi

paruulis promittebat: ego autem iis qui capere possint, regnum cœleste concilio. hæc atq; eiusmodi alia, noui testamenti ratio, docente Christo, omnibus gentibus nunciauit. et hæc ipsa sunt quæ suos discipulos Christus Dei, ut omnibus gentibus nunciarent, hortabatur, dicens: euntes disciplinam uestram tradite omnibus gentibus, docentes eas seruare omnia, quæcunq; præcepi uobis: quæ etiam cunctis hominibus tam Barbaris quàm Græcis quum obseruanda traderet, planè quidnam sit Christianismus ostendit, & quinam simus nos, & cuiusmodi talium sermonum, ac disciplinarum magister, ipse utiq; saluator & dominus noster Iesus, qui Christus est Dei, qui nouam hanc & omnes amplexam uirtutes rempublicam in toto orbe constituit: adeo quidem ut talia discere, philosophariq; tam fœminæ quàm uiri, tam pauperes quàm diuites, tam serui quàm domini possint. & tamen nouæ huiusce legis introductor, tanquam is qui in omni uita legem Moysi seruauerit, introductus est: quod sanè ipsum admirari operæpretium est: qui uidelicet fieri possit, ut nouæ rationis & legis author futurus, noui utiq; testamenti per euangelium, non tanquam inimica & contraria ea, quæ à Mose tradita sunt, recusauerit. Si enim hoc fecisset, ipse uicissim Mosi aduersa existimatus esset præcipere: ex quo impiis impiarum sectarum authoribus contra Mosem & prophetas, obtrectationis & maledicentiæ plurimam præbuisset materiam: iis autem qui ex circuncisione sunt conspirationis contra se iustam & probabilem causam: qui utiq; ei, quasi qui contra legem faceret, atq; ab ea deficeret, insidias ad inferendum necem construxerunt.

Quomodo Christus, postquam ea quæ à Mose tradita sunt, plene obseruauit, nouæ rationis & legis introductor extitit. Caput. VII.

NVnc autem postq̃ in omni uita, Moysi legem comprobauit, Apostolis suis usus est nouæ suæ legis administris: in hoc ille quidem simul docens ea, quæ à Moyse tradita sunt, nec à sua religione abhorrentia, nec eidem inimica existimare oportere, et simul authorem se atq; introductorem nouæ, & cunctis hominibus salutaris legis, constituens: ut nullo pacto dici possit quidpiam illum aduersus Moysi leges, aut decreta fecisse: quin potius finem illis prius imposuisse, eademq; perfecte obseruasse, & sic ad institutionem euangelicæ legis transiisse. & qui modum quidem hunc ab ipso obseruatum dicat, non alius audiendus est q̃ ipse. non ueni, inquit, scindere legem, sed complere. Etenim si contemptor Moysi legis extitisset, q̃uis illam existimatus esset probabiliter scindere, contraq; eam facere: improbam tamen quandam, & à legibus alienam naturam præ se ferens, Christus esse creditus non esset. porrò autem rescindens ea, quæ à Mose posita sunt, quomodo potuisset existimari is esse, quem futurum Moses, et prophetæ nunciassent? quomodo autem nouis legibus ponendis authoritatem habuisset? merito enim uideri potuisset, derogandæ legis gratia, ad nouationem rerum uenisse, ut delictorum quæ contra legem commisisset, supplicium euaderet. nunc autem nihil de lege omnino derogans, et plene quæ in ea continentur seruans,

atq;, ut si dicam, ad regulam Mosis perfectus, postquam non amplius fieri poterat, ut ea quæ sunt in lege Moysi reliquis accommodarentur gentibus, propter eas causas, quæ dictæ iam sunt,(et oportebat nimirum bonitate summi Dei omnes homines saluos fieri, & ad cognitionem ueritatis uenire,)quæ omnibus apta accommodataq; essent, legibus suis sanciuit. ac ne illa quidem quæ à Mose præcepta sunt, suos Apostolos denunciare cunctis hominibus prohibuisset, nisi ea res impedimento fuisset, quod fieri illa non possent, quemadmodum Apostolus docet, ubi ait: ,, nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur, ,, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & cætera. impossibile autem erat nimirum, ut omnes gentes ter singulis annis ex lege Moysi Hierosolyma conuenirent, & mulier leuata partu ab extremis terræ finibus illuc properaret, ut quæ pro purgatione instituta sunt, ibidem deponeret: & alia innumerabilia, quæ per ocium unusquisq; potest per seipsum colligere. quoniam igitur hæc gentes à Iudæa procul habitantes, etiam si uoluissent, seruare non poterant: merito nihil horum per seipsum rescindens saluator, & dominus noster, sed plene seruans, & efficiens ea quæ in ipsa lege continentur, & spectantibus fidem faciens quòd ipse esset Christus Dei, de quo prisci Iudæorum prophetæ testimonium protulissent: tum idem omnibus gentibus accommodata præcepta, per discipulos suos proposuit. idcirco nos Iudæorum proprios ritus recusauimus tanquam eos qui nobis lege positi non sint, & gentibus accommodari non possint. at eorundem prophetias libentes accepimus, tanquam eas quæ prædictiones de nobis factas complectantur. Cæterum ipse saluator & præceptor noster, alia quoq; ratione compleuisse legem Mosis, & prophetas, qui post Mosem fuerunt, agnoscitur. quoniam enim iis, quæ diuinitus prædicta fuerant, consummationes deerant, & oraculorum euenta desyderabantur: nimirum ipsa quoq; hæc ab eodem compleri oportuit. exempli gratia: apud Mosem est prophetia quæ sic ait: ,, prophetam uobis suscitabit Dominus Deus uester tanquam me. ,, illum audietis in omnibus quæcunq; dixerit uobis. hoc igitur quum deesset, ille compleuit, alter uidelicet post Mosem legum author, qui ueram pietatem in Deum uniuersi, hominibus indicauit. quòd enim Moses non simpliciter dicat prophetam surrecturum, sed cum additione, tanquam se: (prophetam enim, inquit, uobis suscitabit dominus Deus uester, tanquam me. illum audietis.) quid aliud intelligi uult, nisi eum, qui prædiceretur, ipsi Mosi adæquatum esse uenturum? Moses autem legem ut summus Deus coleretur, posuerat. ergo prophetam hunc de quo uaticinia feruntur, quod Mosi similis futurus esset, legis authorem illi similem extitisse par est. At enim quamuis innumerabiles post Mosem prophetæ extiterint, de nullo tamen tale testimonium prolatum est, quod Mosi similis extiterit. cuncti enim ad illum ipsos remittebant audientes. & sanè ipsum hoc testificatur scriptura, non surrexisse prophetam Moysi similem. neq; igitur Hieremias, neq; Hesaias neq; alius quispiam prophetarum illi similis fuerit, propterea quod ne legum quidem author fuit illorum aliquis.

Quum

Quum ergo ex uaticinio Mosis, propheta, et legislator suscitandus expectare-
tur, aduenit hic Iesus, qui Christus est Dei, legem cunctis gentibus ponens, &
quæ superent ipsam legem pertractans. illud enim dictum est antiquis, non
„ mœchaberis: ego autem dico uobis non concupiscere. & illud: dictum est an
„ tiquis, non occides: ego autem dico uobis, ne irasci quidem. & illud: non am-
„ plius Hierosolymis, sed in omni loco adorari. & illud: non thure & sacrificiis,
„ sed in spiritu, & ueritate Deum colere. et alia quæcunq; his similia in illius do-
ctrina feruntur, sapientissimi plane fuerunt, & perfectissimi legum authoris. ex
quo factum est, ut audientes stupescerent, quemadmodum scriptura diuina com
memorat, propterea quod docebat eos tanquam potestatem habens, & non ut
Scribæ illorum & Pharisæi. hoc igitur item compleuit oraculum, quod Moysi
prophetiæ deerat. eadem porrò ratione cætera item prophetiarum, quæ de ip-
so & gentium uocatione scripta sunt, uaticinia. constat ergo illum compleuisse
& legem & prophetas, quando ea quæ de ipso prædicta sunt, ad exitum perdu-
xit, & priorem legem usq; ad seipsum stare iussit, dux uero & princeps alterius
legis extitit, quæ in nouo testamento, cunctis gentibus denunciata est: ut simul
legis, principatusq; author duorum propositorum, Iudaismi uidelicet Christia-
nismiq; fuerit. quod quidem ipsum admirari operæpretium est, ut diuinitus præ-
„ dictum sit. ecce, inquit, pono in Sion lapidem electum, angularem, pretiosum,
„ & qui credit in eum, non confundetur. at enim quis tandem fuerit angularis,
nisi hic uiuus, et pretiosissimus, qui ex duabus structuris unam factam sua doctri
na sustinet? dum enim Mosaicam, quæ usq; ad ipsum protenta est, stare iubet, ex
altera parte nostram per euangelium adiunxit. Ex quo angularis merito dictus
„ est. sed in psalmis quoq; legitur. lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic
„ factus est in caput anguli. à domino factum est istud, & est mirabile in oculis no
stris. quod quidem oraculum planè etiam indicauit, quas à Iudæis insidias is, de
quo uaticinatur, passus est: quando illum à Scribis, & Pharisæis, & sacerdotum
principibus, & omnibus Iudæorum magistratibus, qui ueterem parietem con-
struebant, repudiatum fuisse, diuinauit. sed tamen postquam ab illis contemptus
sit, & abiectus, futurum illum in caput anguli, & ducem principemq; noui testa
menti constituendum non tacuit, consentanea iis proferens, quæ à nobis supe-
rius demonstrata sunt. nos igitur quamuis à Græco ritu recesserimus, non recidi
mus in Iudaicum, neq; delinquimus, licet Moysi legem, & prophetas acceperi-
mus, non Iudaice autem, sed ad morem atq; institutum sanctorum, qui ante Mo
sem fuerunt uirorum, uiuamus. in hoc enim & Mosem et prophetas ueros fuisse
uates ostendimus, quum illum Christum accepimus, et illius legibus auscultamus,
& per uestigia doctrinæ eiusdem incedere etiam uotis expetimus, quem illi uen-
turum prædixerunt. eodem utiq; proposito ipsi quoq; Mosi rem gratam facien
tes: qui quum prædixerit, prophetam à domino Deo nostro sibi similem susci-
„ tandum, adiungit: omnis uero anima quæ non audiet prophetam illum, delebi
„ tur ex genere suo. Continuo enim Iudæi postquam illum prophetam non acce-

perunt, nec sanctis illius uerbis paruerunt, extremum pertulerunt interitum: qui quidem illorum casus iis oraculis, quæ de illis ædita sunt, consentaneus accidit. Nam nec Christi legem, quæ nouo testamento continetur, susceperunt: neq; Moysi præcepta sine legis contemptu seruare possunt. Quò circa in ipsius Moysi execrationem relapsi sunt: quando fieri nullo modo potest, ut quæ in legibus illius sunt posita, perficiant: quippe quum & ipsorum metropolis sublata sit, & Mosaica religio exclusa, quæ illic solum perfici concedebatur. nos autem qui illum suscepimus, quem Moses & reliqui prophetæ nunciauerunt, & ei parere etiam uotis expetimus: edictum Moysi compleuisse inuenimur, quo edixit, illum audiendum esse, omnemq; animam, quæ illum non audiret, delendam esse de genere suo. quæ autem sint quæ propheta ille instituerit, quibus obedire necesse sit, paulo ante audiuimus, omni uidelicet sapientia referta, & perfecta, & cœlestia documenta. quæ quidem neq; tabulis lapideis, ut Moses, neq; atramento & chartis commendari uoluit, sed purgatis animis suorum, & intelligentem naturam obtinentibus: in quibus leges noui testamenti describens, re ipsa compleuit Hieremiæ prophetiam quæ ait. instituam testamentum nouum non instar testamenti quod posui patribus eorum: quoniam hoc testamentum: quod ponam domui Israel, dans leges meas in interiorem sensum eorum, & in corde eorum scribam eas, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.

Quod quæ Christianismum amplexa est uita, in duas species diuisa est. Caput. VIII.

CAeterum ille quidem in tabulis inanimatis, hic autem in mentibus uita præditis, perfecta noui testamenti documenta descripsit. eius uero discipuli ad magistri sui nutum, auribus multorum doctrinam suam accommodantes, quæcunq; quidem ueluti ultra habitum progressis, à perfecto ipsorum magistro præcepta fuerant, ea iis qui capere poterant, tradiderunt. quæcunq; uero iis conuenire arbitrabantur, qui animas adhuc affectibus obnoxias gererent, curationisq; indigentes: ea ipsi ad imbecillitatem multorum se demittentes, partim litteris, partim sine litteris, quasi iure quodam non scripto seruanda, commendarunt. quocirca in Ecclesia Dei duo etiam uiuendi modi instituti sunt: alter quidem naturam nostram, & communem hominum uitæ rationem excedens, non nuptias, non sobolem, non substantiam, non opum facultatem requirens, totus autem prorsus à communi & consueta cunctorum hominum uita abhorrens, & soli diuino cultui, ex immenso rerum cœlestium amore addictus. qui hunc modum amplexi sunt, quasi ab hac mortali uita seiuncti, ipsumq; duntaxat corpus in terra gerentes, cogitatione uero atq; animo in ipso cœlo degentes, quasi quidam cœlites, reliquorum hominum uitam despiciunt: quippe qui pro uniuerso genere, supremo omnium Deo sacrati sint, idq; non boum mactationibus, non cruoribus, non libationibus, aut nidore ullo, neq; fumo, aut ignis deuoratione, consumptionè ue

sumptionè ue

ſumptione uè corporum, ſed rectis ueræ pietatis ſententiis, & purgati animi affectione, ad hæc, operibus quoq; ac uerbis, quæ à uirtute proficiſcantur: quibus rebus diuinitatem ipſam placantes, ſuum & pro ſeipſis, & pro aliis, qui eiuſdem ſint generis, adminiſtrant ſacerdotium. et talis quidem exiſtit in Chriſtianiſmo perfectus uitæ modus. alter uero remiſſior atq; humanior: hic & modeſto coniugio, & ſobolis procreatione implicatur, & rei familiaris curam aſſumit, & iuſte militantibus, quæ ſint agenda, deſcribit: agros quoq;, & mercaturam, aliumq; magis ciuilem uiuendi morem, adiuncta religione non negligit. iis autem qui hunc modum elegerunt, & exercitationum tempora, & diſcendi, uerbumq; diuinum audiendi, certi dies aſſignati ſunt. & his quidem ſecundus pietatis attributus eſt gradus, dum aptam huic ipſi generi uitæ præbet utilitatem: ut nullus planè ab aduentu ſalutari ſeparetur, ſed omne genus hominum tam barbarorum, q̃ Græcorum, euangelicæ doctrinæ fructum percipiat.

sacerdotis vita perfectior q. laya.

Quam ob cauſam non ut priſci illi, ita nos quoq; numeroſæ ſoboli operam damus. Caput. IX.

QVum hæc ita ſe habeant, merito aliquis quæſierit: ſi uere dicimus ab Euangelica Saluatoris noſtri doctrina, eam diuini cultus rationem doceri, quam priſci illi, qui ante Moſem religioſe, et ſancte uixerunt, ſecuti ſunt, unamq; eſſe & noſtram, & illorum religionem, eandemq; de Deo ſententiam: quæ nam cauſa ſit, ut illi quidem in nuptiis, & procreatione liberorum, plurimum ſtudii poſuerint, nos uero hanc partem negligamus. item quum de illis ſcriptum ſit, quod animalium cædibus Deum placarent, cur ita nos iſtud facere, quaſi nefarium quidpiam, et ſacrilegum, prohibeamur. Hæc enim duo dúntaxat, quæ ſanè haud parui momenti ſunt, putauerit quiſpiam, iis quæ à nobis dicta ſunt, aduerſari, noſq; non omni ratione eundem cum priſcis illis, colendi Dei morem, ſeruare. igitur etiam aduerſus hæc, talem licet ex ipſis Hebræorum oraculis rationem colligere. Quicunq; ante Moſem de laude pietatis nomen adepti ſunt, hi tunc initium habente, tuncq; primum exiſtente uita, fuiſſe memorantur: quæ uero ad nos pertinent, tendere ad finem. Quare illos magna cum cura, ſobolis incrementum quæſiuiſſe, quum per illud tempus, & numerus hominum augeſceret, & multiplicaretur, atq; in dies robur acciperet genus humanum: nobis uero non admodum curæ eſſe hoc, utpote quum res iam interire, ac deſinere, atq; ad extremum finem tendere credantur: quando planè dicitur, ante uitæ conſumationem, euangelicam in foribus adeſſe doctrinam: & renouatio, ac regeneratio alterius ſæculi, quod breui inſtet futurum, denunciatur. una igitur defenſio hæc. altera autem erit huiuſmodi. Priſcis illis qui remiſſiorem, ac liberiorem uitam agebant, nihil erat impedimento ne domui, liberisq; præeſſent, ac pariter diuinæ quoq; rei uacarent, quando unà cum uxoribus, & liberis, & domo, religioni aſſiduam dare operam poterant, & nuſquam ob ullas res externas, à meliore propoſito auellebantur. res uero

cur nubendi vo cotrahatur in Christianismo.

noſtræ innumerabilia habent, quæ extrinſecus premant, & quæ in alienas cu-
ras undiq; trahant, & ab earum rerum ſtudio, quæ Deo placent, abducant.
hanc igitur cauſam eſſe, cur nubendi ratio contrahatur, euangelicæ doctri-
,, næ uerbum demonſtrat, ubi ait. Hoc autem dico fratres: tempus breue
,, eſt. reliquum eſt, ut & qui habent uxores, tanquam non habentes ſint: &
,, qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: &
,, qui emunt, tanquam non poſſidentes: & qui utuntur hoc mundo, tanquam
,, non abutentes. præterit enim figura huius mundi. uolo autem uos ſine ſol-
,, licitudine eſſe. qui ſine uxore eſt, ſollicitus eſt de iis quæ domini ſunt: quo-
,, modo placeat domino. qui autem cum uxore eſt, ſollicitus eſt de iis, quæ ſunt
,, mundi: quomodo placeat uxori: & diuiſus eſt. et mulier innupta, & uirgo,
,, cogitat quæ domini ſunt, ut placeat Domino: ut ſit ſancta & corpore, &
,, ſpiritu. quæ autem nupta eſt, cogitat quæ ſunt mundi, quomodo placeat ui-
,, ro. porrò hoc ad utilitatem ueſtram dico, non ut laqueum uobis iniiciam, ſed
,, ad id quod honeſtum eſt, & quod facultatem præbeat, ſine impedimento domi-
num obſecrandi. palam igitur in his cauſam cur, à nuptiis ſit abſtinendum propo
nit, ubi temporum, rerumq; extrinſecus ingruentium ſtoliditatem repræhendit.
quorum nihil priſcis illis accidebat. ad hæc, tertia quoq; ratio adiungi poteſt,
propter quam ueteres illi Dei cultores, in procreatione liberorum plurimum
ſtudii collocarent. Quum reliqui homines in morum peruerſitate maius in
dies incrementum accepiſſent, atq; in immanem, & ab omni humanitate alie-
nam, & planè ferinam uitam relapſi eſſent, & in impium prorſus, omniq; religio
ni inimicum morem, facile corruiſſent: ualde pauci, & facile numerabiles, qui ſu
pererant, ea ſectantes quæ prius à nobis dicta ſunt, à multorum conſuetudine,
& à communi, cum reliquis hominibus uictu, ſe amouebant. porrò autem quum
ſeorſum ab aliis gentibus, ſingulariq; more uiuerent, nouam quandam reipubli
cæ rationem, uitamq; ſtudioſam ſapientiæ, uereq; ipſius Dei cultricem, & reli-
quis hominibus impermiſcuam, inſtituerunt. ut igitur poſteris quoq;, illorum
propriæ religionis, tanquam ſcintilla quædam reparandi ignis, ita aliquod ſe-
men ſeruaretur, neq; unà cum ipſorum deceſſu ipſorum pietas deficeret, atque
interiret: merito & generandæ, & alendæ ſobolis curam introduxere, ut ſic do-
ctores, atq; magiſtri, propriorum liberorum exiſterent: quippe qui poſteris ſuc
ceſſores pietatis, propriæq; uirtutis hæredes relinquere, pulchrum, atq; hone-
ſtum iudicarent. hinc ſanè prophetæ innumerabiles, & uiri iuſti. quin ipſe quoq;
Saluator ac Dominus noſter, eiusq; diſcipuli, atq; Apoſtoli, ab illorum diſcipli-
na profecti ſunt. quod ſi qui etiam uitioſi ab iiſdem prodierunt, quaſi paleæ ſimul
cum tritico ſubnaſcentes, non ob id tamen culpandi qui genuerint, aut qui enu
trierint: quando etiam de diſcipulis ſaluatoris aliquos nouimus libertate uolunta
tis auerſos, à recto aberraſſe. Cauſa igitur ob quam uiri ſancti priſcis tempori-
bus magno cum ſtudio liberos ſuſciperent, reddita eſt: quæ non amplius, in no-
bis locum habere dicenda eſt: quippe quum, Deo fauente, per euangelicam Sal-
uatoris

uatoris nostri doctrinam, innumerabiles gentes, et populos, in urbibus, & regionibus, & agris liceat nobis oculis intueri, eodem animo festinantes, & ad sancta euangelicæ doctrinæ præcepta concurrentes, quibus quidem satis superq; sit, si doctores ac prædicatores diuini uerbi omnibus & uitæ uinculis, & sollicitudinibus liberati, possint sufficere. his autem ipsis maxime in præsentia, ut melioribus studiis uacent liberius, seiunctus a re uxoria uictus adamatur, ueluti iis, qui diuina & incorporea sobole propaganda, occupati teneantur: & non unius, neq; duorum liberorum, sed aceruatim innumerabilis multitudinis educationem, sanctamq; disciplinam, ac reliquæ instituendæ uitæ curam susceperint. postremum omnium, si quis priscorum illorum uitas, de quibus nunc loquimur, diligenter exploret: inueniet eos initio quidem ætatis, soboli augendæ coniugioq; uacantes, mature autem abstinentes, atq; cessantes. scriptum est enim, quod placuerit
,, Enoch Deo postquam genuit Mathusala. ubi scriptura plane post genitum filium, Deo placuisse illum de quo loquitur memorat, neq; illi posthac alios genitos filios prodit. Noe quoq; uir iustus post susceptionem liberorum, solus cum familia, quum reliqua omnia quæcunq; essent in terra, periissent, incolumis conseruatus, plurimis posthac superfuisse annis inducitur, neque tamen usquam genuisse alios filios. dicitur & Isaac postquam ex una uxore geminæ prolis pater factus est, desiisse cum illa consuescere. Et Ioseph, quum præsertim apud Aegyptios uersatus sit, non plusquam duorum filiorum pater extitisse inuenitur, quorum matrem unam duntaxat, in matrimonio habuerit. ipse etiam Moyses atque eius frater Aaron, anteq̃ ipsis Deus apparuerit, filios genuisse memorantur: postquam autem diuina oracula acceperint, non amplius genitos ab illis filios inuenias. quid porro de Melchisedec est dicendum? cuius omnino non filius, non genus, non successio refertur? neq; item Iesu, qui in Moysi locum successit, neq; plurimorum aliorum prophetarum. Quum autem de Habraam, & Iacob quæri soleat, qui multiplicem sobolem propagauerunt, alibi nos ociosius huiusce rei rationem reddidimus: ubi de sanctorum ueterum uirorum multiplici coniugio, multipliciq; sobole disseruimus. ad quæ scripta nostra in præsenti studiosos lectores remittimus: hoc unum admonentes, ne noui quidem testamenti legibus, quæ ad susceptionem liberorum pertinent, omnino interdici, sed in hoc quoq; iis consentanea, quæ de priscis illis sanctis uiris memorantur, instituta haberi.
,, oportere enim, dicit sermo diuinus, episcopum unius uxoris uirum esse. uerum tamen eos, qui sacrati sint, atq; in Dei ministerio, cultuq; occupati, continere deinceps seipsos à commercio uxoris decet: qui autem non ad tantum assumpti sint sacerdotii munus, iis idem sermo diuinus indulget, ac propemodum palam omnibus prædicat, quod utiq; honorabile sit coniugium, & torus immaculatus, fornicatores autem & adulteros iudicaturus sit Deus. hæc itaq; nobis ad primam dubitationem dicta sint.

Qua de causa non ita nobis, quemadmodum priscis incendere, & sacrificare Deo terrestria permissum est. Caput. X.

SEd cur non ſummo Deo, ipſi quoq; animalia ſacrificemus,
quum ueteres illi Dei amatores, quorum nos pietatem imi⸗
tari dicimus, hoc factitauerint, talis à nobis ratio reddatur.
De ipſo cultu quem ueteres & primi homines diuinæ naturæ
exhiberent, non idem quod Græcis uiſum eſt, et quod in ſacris
Hebræorum libris inuenitur. nam illi quidem putauerunt pri⸗
mos homines, nullum prorſus animalis genus, neqꝫ ſacrificare, neq; incendere ſo
litos Diis: ſed eos, Soli & reliquis cœli ſyderibus, ubi uiride gramen, & quaſi
quaſdam fœcundioris naturæ quiſquilias manibus ſuſtuliſſent, herbam cum fo⸗
liis, et radicibus igni comburere. poſteriores autem homines procul à tam re⸗
cto inſtituto aberrantes, fœdaſſe aras animalium cædibus. porrò hoc eſſe im⸗
pium & iniuſtum, et nuſquam Deo acceptum ſacrificium. nam brutorum ani⸗
mam nihil ab hominum rationali anima differre. quapropter cædis accuſandos
eſſe eos, qui animalia ſacrificarent, dicebant: non ſecus ac ſi eadem, ſimiliſq́;, &
in homine & in bruto anima ineſſet. & talis quidem de antiquis hominibus opi
nio Græcorum extat. quæ autem in ſcriptis Hebræorum legitur, non talis. illi⸗
co enim factos primos homines, ut primum in uita conſtiterint, animalium ſa⸗
crificiis Deo honorem exhibuiſſe commemorat. dicit itaq;, et factum eſt poſt
,, dies, ut offerret Cain de fructibus terræ ſacrificium Domino. tum Abel ipſe
,, quoq; obtulit de primogenitis ouium ſuarum. et reſpexit Deus ad Abel, & ad
,, munera illius. ad Cain uero, & ad ſacrificia eius non intendit. ubi iam illud conſy
derabis quod Deo acceptior dictus ſit, qui animalia ſacrificauerit, q̃ꝫ is qui ab
agro ſacrificium obtulerit. etiam Noe protinus de cunctis pecoribus mundis,
,, & de cunctis uolucribus mundis, obtulit perfectiſſima munera ſuper altare. odo
,, ratusq́; eſt dominus odorem ſuauitatis. Habraam quoq; ſacrificans deſcribitur.
ut, ſi diuinæ ſcripturæ teſtimonium ſequimur, primum omnium de animalibus ſa
crificium, priſcis Deo amicis uiris, excogitatum fuiſſe, nos dicere oporteat. quam
ſanè excogitationem temere extitiſſe, aut humano more exortam, putandum
non eſt, ſed diuino potius nutu inſinuatam. etenim quum morum ſanctitate præ⸗
ſtarent, Deoq́; penitus addicti eſſent, et ob eam rem quaſi diuino ſpiritu illuſtrati
uiderent, magno ſibi opus eſſe obſequio, ſi ſua ipſorum humana delicta diluere
uellent: pretium pro ſalute ſua ei, qui uitam, atq; animam præbuiſſet, ſe debere pu
tabant. ſed quum nihil præſtantius, aut pretioſius anima ſua haberent, quod dica⸗
rent, pro hac interim brutoꝝ animalium uitam offerebant, ita ſuæ ipſoꝝ animæ,
ſacrificium illud comparantes. neqꝫ ſe in hoc aut delinquere, aut iniuſte facere ar⸗
bitrabantur: quippe qui hominum rationali, atq; intelligentia præditæ animæ,
neutiq̃ꝫ ſimilem brutoꝝ animam eſſe didiciſſent, neq; aliud quidq̃ꝫ quàm illorum
ſanguinem, uitalemq́; in eo uim eſſe eam, edocti eſſent, hocq́; unum præbere ſe
quaſi animam Deo pro anima offerentes. hoc autem ipſum Moſes quodam lo⸗
,, co planiſſime indicat, ubi ait. anima omnis carnis, ſanguis eius eſt. & ego dedi
,, uobis ſanguinem in altari ad expiandum pro peccatis ueſtris. ſanguis enim

eorum

,, eorum pro anima expiabit. idcirco dixi filiis Iſrael, omnis anima ex uobis non comedet ſanguinem. attende igitur diligenter, quomodo in his dictum ſit illud:
,, ego dedi uobis in altari expiare animas ueſtras. ſanguis enim pro anima piaculum erit. planè enim pro humana anima, mactatorum animalium ſanguinem, piaculum offerri dicit. hoc idem etiam lex de ſacrificiis admonet intelligendum, ſi quis modo conſyderatius attenderit. nam capiti uictimæ unumquemq; dum ſacrificat manus habere iniectas imperat, & ad ſacerdotem animal ipſum adducere capite compræhenſum, atq; detentum, quaſi qui pro ſuo ipſius capite ho-
,, ſtiam exhibeat. dicit igitur de unoquoq;. adducet illud ante dominum, & imponet manus ſuas in caput muneris. quod ſanè in omni uictima obſeruatum eſt, quum aliter nullum ſacrificium offeratur. ex quibus utiq; uerbis ſermo diuinus illud intelligi uult, humanarum animarum pretium, quæ ſacrificarentur animalia exhiberi ſolita eſſe. porrò autem qui docet brutorum animalium ſanguinem, ipſorum eſſe animam: is nequaquam ea cum rationali, atq; intelligente ſubſtantia, ſicut homines, commercium habere ſignificat. conſtare enim ea ex materia & corporibus ſicut pullulantia omnia, plantæq; conſtant. uno itaq; ſermone rurſus Moſes Deum uſum inducit, quum ait. germinet terra herbam fœ-
,, ni ſeminantis ſemen, ut lignum fructiferum. & eadem rurſus ratione: producat
,, terra, quadrupedes, & reptilia, & beſtias terræ generatim. ut omnino eiuſdem & generis & naturæ & ſubſtantiæ bruta eſſe dicendum ſit, cuius & germinantia omnia, & plantæ ſunt. proinde neutiquam errare qui animalia ſacrificant. dictum igitur eſt etiam Noe, ut comederet carnes, quaſi holera agri. proinde dum nulla præſtantior, neq; maior, neq; pretioſior, neq; Deo conuenientior uictima hominibus aderat: ſacrificia interim ex animalibus, pro ſua ipſorum uita redimenda, & quoddam quaſi naturæ propriæ animatum pretium, ipſi deo reddere illos conuenienter oportebat: ſicut etiam Dei ueteres amici, & cultores faciebant. qui uenerabilem quandam, Deoq; acceptam, & magnam hoſtiam, uenturam olim ad homines, diuino indicante ſpiritu, tanto ante didicerant, quæ totius mundi expiatio exiſteret: cuius etiam ſigna quædam, & notas ipſi interea obirent, atque perficerent: quippe qui & prophetæ eſſent, & eius, quod futurum expectaretur, figuram in ſe quandam ante gerentes. ubi autem quod perfectum erat aduenit, quemadmodum uaticinia prophetarum prædixerant, priora illa deſierunt, & præſtantiore uerioreq; ſacrificio illico ſublata ſunt. Hic autem fuit Chriſtus Dei, is de quo antiquitus, à primis uſq; temporibus dictum eſt, quod ad homines eſſet uenturus, atq; inſtar pecudis pro toto genere humano interficiendus: ut apud Heſaiam prophetam ſcriptum legimus, ubi
,, ait. ſicut ouis ad occiſionem ductus eſt, et ſicut agnus coram tondente obmu-
,, tuit. item dicit. hic peccata noſtra fert, & pro nobis in dolore eſt. & nos repu-
,, tauimus eum eſſe in labore, & in plaga, & in afflictione: ipſe autem uulneratus
,, eſt propter peccata noſtra, & tulit languorem propter iniquitates noſtras. diſci-
,, plina pacis noſtræ ſuper eum. liuore eius nos ſanati ſumus. et Dominus tradidit

verú sacrificiú, veraq; Deo pri hostia acceptabilis, morsq; criminú expiatrix, Jesus chr[…]

,, eum peccatis nostris. ipse enim peccatum non fecit, neq; inuentus est dolus in ore eius. similia his, item Hieremias alter Hebræorum propheta inducta perso-
,, na Christi palam enunciat dicens: ego sicut agnus innocens, qui ducatur ad sacrificandum. claudit horum prædictiones quasi signum iis imprimens Ioannes Baptista, in ipsius Saluatoris nostri aduentu. quum enim illum uidisset, et iis qui aderant, indicasset, ut uidelicet ipse esset, de quo prophetæ loquerentur, acclama-
,, uit: ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. Quando igitur secundum testimonia prophetarum inuentum est magnum, magniq; æstimandum pro redimendis, & Iudæis pariter & Græcis pretium: illud uidelicet pro toto mundo piaculum: illud pro anima cunctorum hominum sacrificium: illa pro omni macula, & peccato purissima hostia: ille utiq; agnus Dei: illa Deo accepta, & mundissima ouis: ille agnus de quo prophetæ tam multa dixerunt: per cuius diuinam, ac mysticam doctrinam omnes nos, qui de gentibus assumpti sumus, remissionem priorum peccatorum inuenimus: ex quo etiam Iudæorum quicunq; in illo spem habuerint, à Moysi execratione liberantur: merito sanè, quando illius memoriam, corporisq; eiusdem & sanguinis recordationem quotidie celebrant, & ad longe præstantius, & sacrificium, & munus assumpti sunt, q̃ illud antiquius fuerit. quando igitur omnia hæc ita se habent: non amplius fas esse putamus in prima illa & infirma elementa recidere, quæ utiq; signa quædam, & imagines, non ipsam ueritatem complectuntur. merito autem ipsorum quoq; Iudæorum quicunq; ad Christum Dei confugiunt: si modo non amplius de Moysi præceptis solliciti sint, sed ita uiuant ut noui testamenti ratio docet: eam, quæ à Mose definita est, execrationem euaserint: quippe quum agnus Dei non solum peccatum mundi, sed etiam eam execrationem, quæ iis debetur, qui contra Moysi legem aliquid commiserint, in seipsum receperit. factus igitur est Dei Agnus, & peccatum, & execratio. peccatum quidem pro peccatoribus huius mundi: execratio autem pro iis qui nolunt à scripto legis Mosaicæ recede-
,, re. quo circa dicit Apostolus: Christus nos redemit ab execratione legis, factus
,, pro nobis execratio. item. eum qui non nouerat peccatum, pro nobis fecit peccatum. quid enim non futurus fuit is, qui mundi piaculum factus est? is qui pro peccatorum, anima pretium? qui tanquam ouis ad occisionem ductus est? qui existimatus est sicut agnus, qui ducatur ad sacrificandum? atque omnia hæc, & pro nobis, & propter nos. ex quo quidem prisci illi, Deoq; grati uiri, quum præstantiora non haberent: merito signa ipsa attendebant. nam etiam hoc ip-
,, sum Saluator noster docet, quum ait: multi prophetæ & iusti cupierunt uidere
,, quæ uos uidetis, & non uiderunt: & audire, quæ uos auditis, & non audierunt. at nos, qui ea quæ uera sunt, atq; ipsa imaginum principia per refertam magnis mysteriis dispensationem Christi, accepimus, non amplius ea, quæ uetera facta sunt, desyderamus. Solus igitur ipse eorum omnium qui unquam fuerint, quum sit Dei uerbum, ipso antiquius mundo, pontifexq; omnis ratione, atq; intelligentia præditæ creaturæ, eum qui nostris casibus esset obnoxius, quasi ouem aut

agnum

agnum ab hominibus ſegregans, & huic noſtra omnium adſcribens peccata, eidemq; execrationem, quæ mulctæ loco in lege Moyſi adiuncta eſt, imponens,(ſiquidem ipſo Moſe proloquente, execrabilis omnis qui pendet in ligno,) hoc ipſum pertulit, factus propter nos ipſe pro nobis execratio: qui ſeipſum quoq; propter nos peccatum facere non ueritus eſt: quando quidem eum, qui peccatum non nouit, pro nobis peccatum effecit: eidemq; propter nos, omnia quæcunq; nobis impendebant, ſupplicia impoſuit, uincula, probra, contumelias, flagella, & cum his, uerbera deformia: poſtremumq; omnium, ipſum execrationis trophæum. itaq; poſt omnia, quaſi mirabilem quandam uictimam, ſacrificiumq; eximium patri ſuo operatus pro noſtra omnium ſalute obtulit: eiusq; rei memoriam ut nos ipſi Deo pro ſacrificio offerremus, inſtituit. hoc etiam prophetarum præcipuus Dauid, qui quod futurum erat ſpiritu diuino prouiderat,
,, uaticinatus eſt, ubi ait: Expectans expectaui dominum, & intendit mihi. & exau
,, diuit precem meam, & ſuſtulit me de lacu miſeriæ & de luto fecis. & ſtatuit ſupra
,, petram pedes meos, & direxit greſſus meos. & immiſit in os meum, canticum nouum, carmen Deo noſtro. Quod porrò ſit hoc nouum canticum, declarat
,, deinceps ubi ait. Sacrificium & oblationem noluiſti, corpus autem perfeciſti mi
,, hi. holocauſta & pro peccato non probaſti. tunc dixi, ecce uenio. In capite libri
,, ſcriptum eſt de me, ut facerem Deus uoluntatem tuam, uolui. et adiungit. annunciaui iuſtitiam in eccleſia magna. ſic planè docens pro antiquis ſacrificiis, & holocauſtis, Chriſti aduentum per aſſumptionem humani corporis, eiusq; corpus perfectum, Deo oblatum eſſe. ipſumq; hoc eccleſiæ ſuæ nunciat cum gaudio tanquam ingens myſterium, quod prophetica uoce in capite libri propoſitum, expreſſumq; ſit. Quum ergo huius ſacrificii memoriam ſignis quibuſdā in menſa celebrandam, corporisq; item illius, ſalutarisq; ſanguinis, ut noui teſtamenti inſtitutum habet, acceperimus: rurſus à propheta Dauid inſtruimur ad dicen
,, dum. paraſti in conſpectu meo menſam, contra eos qui affligunt me. pingue fe
,, ciſti in oleo caput meum, & calix tuus inebrians q̄ꝫ præſtantiſſimus. palam igitur in his myſticam ſignificat unctionem, & horrorem afferentia menſæ Chriſti ſacrificia: quibus operantes, incruentas & rationales eiq; ſuaues uictimas, in tota uita ſupremo Deo offerre, per eminentiſſimum omnium ipſius pontificem, edocti ſumus. hoc ipſum magnus quoq; propheta Heſaias mirabiliter diuino ſpiritu indicante prouidit, & antequam fieret prædicauit. dicit igitur ſic. Domi
,, ne Deus meus, glorificabo te, laudabo nomen tuum, quoniam feciſti res mirabiles. & quæ nam hæ ſint res mirabiles, planè deinceps oſtendit, dicens. faciet Do
,, minus Sabaoth conuiuium omnibus gentibus. bibent lætitiam: bibent uinum:
,, ungentur unguento: trade hæc omnia gentibus. conſilium enim hoc in omnes gentes. huiuſmodi ſanè erant Heſaiæ mirabilia, quæ bonæ cuiuſdam fragrantiæ, unguentiq; unctionem, non Iſrael, ſed omnibus gentibus promittebant. ex quo non immerito propter unguenti unctionem Chriſtianorum appellationem conſecutæ ſunt. ſed uini quoqꝫ lætitiam gentibus uaticinatur in eo, noui

testamenti, quod à Christo conditum est, mysterium, subobscure significans: quod sanè apud omnes gentes in præsenti tempore perspicue celebratur. porrò has rursus incorporeas, intelligentiaq; præditas hostias, prophetica nunciant ora=
,, cula, sic quodam loco habentia. immola Deo sacrificium laudis, & redde altissi
,, mo uota tua, & inuoca me in die tribulationis, & eruam te, & glorificabis me.
,, & rursus. eleuatio manuum mearum sacrificium uespertinum. item alibi. sacrifi=
cium Deo, spiritus contritus. Hæc igitur omnia quæ ab initio diuinitus prædi=
cta sunt, in præsenti tempore per euangelicam Saluatoris nostri doctrinam ab omnibus gentibus celebrantur, propheticæ uoci testimonium afferente ueritate: per quam uocem Deus, Mosaicis reiectis sacrificiis, quod futurum erat nostrum ipsorum institutum, diuinitus nunciat, dicens: quoniam ab ortu solis
,, usq; ad occasum, nomen meum glorificatum est in gentibus: & in omni lo=
,, co incensum offertur nomini meo, & hostia munda. Sacrificamus igitur Deo altissimo sacrificium laudis. sacrificamus Deo plenum, & horrorem afferens, & sacrosanctum sacrificium. sacrificamus nouo more, secundum nouum testamentum, hostiam mundam. at sacrificium Deo, spiritus contritus dictus est. cor igitur contritum & humiliatum, Deus non despiciet. iamq; etiam incendimus propheticum illum odorem in omni loco: & offerimus ei bene olentem fructum omni uirtute abundantis theologiæ, hoc ipsum orationibus ad eum directis facientes.
,, quod sanè ipsum, alius quoq; docet propheta, qui ait: fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. igitur & sacrificamus & incendimus, alias quidem memoriam magni illius sacrificii, secundum ea, quæ ab ipso tradita sunt, mysteria celebrantes, & gratias Deo pro salute nostra agentes, religiososq; hymnos & orationes sanctas illi offerentes: alias nos ipsos totos ei consecrantes, eiusq; pontifici, ipsi utiq; uerbo, corpore, animoq; dicantes. proinde ab omni obscœnitate corpus intactum, atq; immaculatum eidem conseruare studemus. omniq; affectu, atq; omni fœditate quæ à malitia proficiscatur, purgatam mentem illi reddimus. cogitationibusq; synceris, et affectione non ficta, ueritatisq; decretis illum colimus. grata enim illi hæc esse, magis quàm hostiarum magnum numerum, quarum sanguine & fumo & nidore operemur, edocti sumus.

LIBRI PRIMI FINIS.

HAEC INSVNT IN SECVNDO LIBRO EVANGELICAE DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS.

I QVEMADMODVM meliora de nobis externis gentibus prophetæ illorum ante venientes nunciauerunt.

1 à Genesi
2 ab eadem
3 ab eadem
4 à Deuteronomio
5 ab.21. psalmo
6 à.46.psalmo
7 ab.85.psalmo
8 à.95.psalmo
9 à Zacharia
10 Ab Hesaia. 11. item

II QVEMADMODVM iidem fore in aduentu Christi, eius Dei qui olim à Iudæis solis cognoscebatur, cognitionem & cultum omnes gentes acciperent, vaticinati sunt.

12 à.2.psalmo
13 à.71.psalmo
14 à.97.psalmo
15 à Genesi
16 à Sophonia
17 ab eodem
18 à Zacharia
19 ab Hesaia
20 ab eodem 21 itidem
22 item 23 item ab eodem

III QVEMADMODVM in uocatione gentium, quæ per Christum facienda erat, Iudæorum gentem à ritu proprio, cultuq; Dei cadere oportebat.

24 ab Hieremia
25 ab eodem
26 ab eodem
27 à Michæa
28 à Zacharia
29 à Malachia
30 ab Hesaia
31 ab eodem
32 similiter 33 item
34 item 35 item

IIII QVOD non in omnem Iudæorum gentem, sed in paucos Iudæos quæ ad diuinas promissiones spectant, peruenerint.

36 ab Hesaia
37 ab eodem
38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. ab eodē similiter
50 à Michæa
51 ab eodem.
52 à Sophonia
53 à Zacharia
54 ab Hieremia
55 ab eodem
56 ab Iezeciel
57 ab eodem
58 ab eodem
59 ab eodem
60 ab eodem

Quod non casu, neq; temere propheticos Hebræorum libros omni studio complexi sumus.

QVum ueræ pietatis rationem, quæ omnibus hominibus per euangelicam doctrinam proposita est, & uiuendi in Christo institutum, libro priore tractauerim, nec non in medio posuerim, ac ni fallor persuaserim, ut fieri nullo modo potuerit, ut omnes gentes, etiam si uoluissent, ex legibus Iudæorum, uiuerent: iam nunc ad propheticarum uocum testimonia reuertor, paulo altius orationis initium sumens, ut sic eos qui ad circuncisionem pertinentes nos accusant, abundantius, pleniusq; refellam. Quoniam igitur dicere solent, earum promissionum, quæ in suis ipsorum libris aperte descriptæ habentur, nullo modo nos esse participes: suos enim fuisse prophetas: sibi ipsis Christum nunciari: quem libenter & saluatorem & redemptorem uocant: sibiipsis promissiones illas, quas aperte descriptas habent, exhibendas, atq; reddendas expectari: nos autem iusto ipsorum numero superuacaneos accedere, utpote qui genere simus diuerso, & quibus quasi externis, deterrima in omnibus prophetiis responsa sint: iam nunc his obuiam ex ipsorum propheticis libris eamus. Quod igitur apud illos promissum extet, Christum Dei, eiusq; aduentum redemptioné Israel nunciare, inficiaturi ne nos quidem sumus: quippe quum absq; controuersia in omnibus illorum scriptis hoc palam inueniri constet. ut autem gentes ab iis, quæ in Christo expectantur bonis, excludant, quasi ab iis quæ uni Israel, non autem etiam gentibus promissa sint, non item æque, iusteq; illis est concedendum: ut pote quum hoc illi præter diuinorum librorum authoritatem iactent,

QVEMADMODVM meliora de nobis externis gentibus prophetæ illorum ante uenientes nunciauerunt. CAP. I.

PRimum igitur, quoniam pro se ipsis meliores, optabilioresq; uoces colligere solent, et eas assidue, crebroq; iactare, hisce opponamus eas, quæ in illorum prophetiis extant de gentibus demonstrationes, quæ palam proponunt, innumerabilia esse uaticinia, quibus bona & salutaria cunctis gentibus futura nuncientur: nec aliter dicantur ea quæ gentibus promissa sunt, exitum esse, quàm per unum Christi aduentum habitura. quem quidem locum ubi dicendo absoluerimus, tum illud nobis demonstrandum erit, non illis magis, dicendum esse, expectationem Christi Dei conuenire, quàm nobis. ubi uero spes promissorum, paris momenti & Iudæis, & Græcis ostensa fuerit, quodq; in hoc, iis qui ex circuncisione assumendi sint, nihil ii, qui ex gentibus salutem expectant, sint concessuri: tum in iis quæ sequentur uberius, & quasi copia quadam prouecti demonstrabimus, quemadmodum in aduentu Christi, gentiumq; uocatione, casuram penitus, totamq; abiiciendam esse Iudæorum nationem, diuina prædicunt oracula: & quod paucis duntaxat ipsorum, & facile numerabilibus, meliora illa promittunt: illorumq; urbem significant unà cum templo esse capiendam, cunctaq; illa seueriorem

illa seueriorem quendam postulantia cultum, auferenda. quod quidem ipsum iam re ipsa uere prædictum fuisse apparet. quomodo uero una, eademq; ratione in ipso Christi aduentu, liberationem à malis ipsi Israel, bonorumq; perceptionem, & rursus bonorum ademptionem, ruinamq; religionis futuram, libri sancti significent, suo tempore planũ faciemus. Nunc autem ad primũ reuertemur, si pauca quædam ex innumerabilibus prophetiis, ad demonstranda ea quæ dicta sunt, collegerimus. quoniã igitur eas, quæ meliores habentur de seipsis prophetias, nobis solent obiicere, tanq̃ ii, qui ea quæ antecesserint beneficia soli susceperint, tempus iam est, contra illos adducere, illisq; opponere ea, quæ ipsis quoq; gentibus promissa sunt, quæ uidelicet apud prophetas ipsorum feruntur. hoc autem sic fiet.

1 *à Genesi, Quemadmodum benedicentur gentes terræ in modum similem appellationis Habraam.*

›› DIXITq; Dominus: non cælabo ego Habraam puerum meum quæ faciam.
›› est autem Habraam futurus in gentem magnã, & multam. et benedicentur in eo omnes gentes terræ. occultum, multosq; latens mysterium, non se occultaturũ ait oraculum, sed amico Dei indicaturum. id autem erat de benedictione omnium gentium: quod olim quidẽ latebat, eò quod Habraæ temporibus, omnes gentes infando superstitionis errore tenerentur: nunc autem id in apertũ prodiit: quum illæ per euangelicam saluatoris nostri doctrinam, eundem cum Habraam diuini cultus ritum seruantes, eiusdem cũ illo benedictionis participes existunt. quemadmodum uero fieri nullo modo posset, ut ex legibus à Mose positis, gentes uniuersæ uiuendi normã acciperent, plenissime libro superiore disseruimus, ne quis forte suspicetur de aduenis, qui apud Iudæos degebant, illud fuisse prolatum oraculum. itaq; quum in eodem probauerimus quòd iis solis, qui per Christum de cunctis gentibus assumantur, benedictio omnium gentium Habraæ diuinitus reddita, conuenire possit: studiosos lectores ex hoc loco, ad illa remittimus.

2 *ab eadem, Quemadmodum benedicentur omnes gentes terræ in eo semine quod progressurum est de sobole Isaac.*

DOMINVS autem ad Isaac respondens, post alia etiam hæc dicit. & con
›› firmabo, ius iurandum meum Habraæ patri tuo, et multiplicabo semen tuum, si
›› cut stellas cœli, & dabo semini tuo omnem terram hanc, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Dominus et saluator noster Iesus, qui Christus est Dei, ex semine Isaac natus est ratione humani corporis: in quo omnibus gentibus terræ benedicitur: quæ ab illo communem uniuersi Deum edoctæ sunt, dis'dicerunt q; item, Dei amicis uiris benedicere. ex quo uicissim ipsis quoq; benedicitur, quæ in hoc uidelicet eundem cum iis, quibus ipsæ bene dixerint, benedictionis fructum percipiunt, quemadmodum Dei ad Habraam responsum habet: qui tibi bene dicunt, eis bene dictum est.

3 *ab eadem, De plurimis gentibus, gentiumq; collectionibus, quæ ex Iacob constituentur, quamuis sola Iudaica gens ab eo profecta sit.*

,, DIXIT autem illi Deus:(constat autem dixisse Iacob:)ego dominus Deus:
,, cresce & multiplicare:gentes,& congregationes gentium ex te erunt.ex eo quidem quod apparet,ac perspicuum est, una duntaxat Iudaica gens ab Iacob extitit.quo nam modo igitur uerum sit oraculum, quod numero multitudinis utitur? postq̃ igitur Christus Dei,qui ex semine Iacob natus est, multos gentiũ conuentus per euangelicã suam constituit doctrinam,merito in eo,& per eũ,quæ ad prophetiam pertinent iam ante exitũ inuenerunt,& posthac item magis inuenient.

4 *à Deuteronomio, Declaratio lætitiæ gentium secundum Deum.*

,, LAETAMINI cœli cum eo, & adorent eum omnes filii Dei. lætamini
,, gentes cum populo eius, & fortes efficiant eos omnes angeli eius. pro eo autem quod est: lætamini gentes cum populo eius, Aquila, uociferamini, inquit, gentes,populus eius.& Theodotion:exultate gentes populus eius.

5 *à psalmo. 21. Quod extremorum terræ, & cunctarum gentium conuersio erit ad Deum, generatioq; uentura, & populus qui nascetur, iustitiam eius accipiet.*

,, REMINISCENTVR, & conuertentur ad dominum uniuersi fines ter
,, ræ,et adorabunt in conspectu eius vniuersæ familiæ gentium: Quoniam domini est regnũ,et ipse dominabitur in gentibus.ac deinceps adiungit.annunciabitur
,, domino generatio uentura,et annunciabunt iustitiam eius populo,qui nascetur quem fecit dominus.plana sunt hæc,&nullius interpretationis indigentia.

6 *à psalmo. 46. Pietatis pariter & lætitiæ promissio gentibus, & Dei regnum in gentes.*

,, OMNES gentes plaudite manibus, iubilate Deo in uoce exultationis:
,, quoniam Dominus altissimus, terribilis, rex magnus super omnem terram. ac deinceps adiungit. quoniam rex omnis terræ Deus,psallite sapienter. regnauit
,, Deus super gentes.Deus sedet super sede sancta sua.principes populoꝝ conuenerunt cum Deo Habraam.et hæc item plana,nec interpretationis indigentia.

7 *à psalmo. 85. Declaratio pietatis gentium.*

,, NON est similis tibi in diis Domine,& non est secundum opera tua. omnes
,, gentes quascunq; fecisti,uenient, & adorabunt coram te Domine, & glorifica-
,, bunt nomen tuum: quoniam magnus es tu,& faciens mirabilia:tu es Deus solus.hæc item non minus perspicua sunt.

8 *à psalmo. 95. Declaratio omnium gentium pietatis, & cantici, & intelligentiæ, & regni Dei, & orbis terræ correctio.*

,, CANTATE Domino canticum nouum, cantate Domino omnis terra.
,, Cantate Domino,& benedicite nomini eius, annunciate de die in diem salutare
,, eius, annunciate in gentibus gloriam eius, in omnibus populis mirabilia eius.
,, quoniam magnus Dominus, & laudabilis ualde: terribilis est super omnes Deos.et adiungit.Afferte Domino familiæ gentium, afferte Domino gloriam
,, nomini eius.ac deinceps. Dicite in gentibus, quod Dominus regnauit. etenim
,, correxit orbem terræ,qui non commouebitur.etiam hæc aperta sunt.

9 à Zacharia

9 *à Zacharia, Cunctarum gentium, & qui omnium superstitiosissimi sunt, Aegyptiorum, unius & ueri Dei, & in spiritu, ex diuina lege, adorationis & celebritatis solennis agnitio.*

,, ET erit: quicunq; reliqui fuerint ex uniuersis gentibus, quæ uenerunt contra
,, Hierusalem, ascendent quotannis ut adorent regem dominum omnipotentem,
,, & celebrent solenne tabernaculorum. et erit: quicunq; non ascenderint, ex omni
,, tribu terræ in Hierusalem, ut adorent regem Dominum omnipotentem, & ipsi
,, illis adiicientur, non erit super eos imber. quod si tribus Aegypti non ascende
,, rit, & non uenerit, & super hos erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gen
,, tes, quæcunq; non ascenderint ad celebrandum solenne tabernaculorum. hoc
,, erit peccatum Aegypti, & peccatum omnium gentium, quæcunq; non ascenderint ad celebrandum solenne tabernaculorum. planè hæc uocationem omnium gentium continent, si sensum duntaxat spectemus eorum quæ de Hierusalem, et celebritate tabernaculorum dicta sunt: quæ quidem suo tempore aptam interpretationem habitura sunt.

10 *ab Hesaia, Declaratio ut electi sint Apostoli, & uocatæ gentes.*

,, HOC primum bibe. cito fac. regio Zabulon, terra Nephthalim: & reli-
,, qui qui maritimam habitatis trans Iordanem. Galilæa gentium. populus se-
,, dens in tenebris. uidete lucem magnam qui habitatis in regione, & umbra mor
,, tis. lux splendescet super uos.

11 *ab eodem, Declaratio uocationis gentium.*

,, AVDITE me insulæ, attendite gentes. multo tempore stabit, dicit Dominus. quibus deinceps & de gentibus pariter, & de Christo adiungit. ecce dedi
,, te in testamentum generis, in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ. cæterum innumerabilia ipse quoq; inuenies, quibus ea, quæ gentibus promissa sunt continentur, per omnes prophetas dispersa: quibus sanè in præsentia, neq; colligendis, neque interpretandis tempus adest: tametsi satis multa ad demonstrandum id quod propositum est, in superioribus habentur. hoc autem fuit ostendere iis, qui quoniam ex circuncisione sunt, seipsis ualde gloriantur & superbiunt, quasi se unos Deus reliquis gentibus præposuerit, seq; unos dignos existimauerit, quibus quæ futura erant, diuinitus promitterentur: nihil ipsis seorsum à cæteris omnibus, in diuinis promissionibus esse promissum. quando igitur demonstratum est, gentes quoq; diuinorum promissorum beneficium esse consecutas, age iam deinceps quid nam illud sit, ex quo gentes & uocationis Dei, & diuinorum promissorum compotes futuræ dicuntur, contemplemur. pulchrum enim est causam cognoscere, quæ talia bona dicatur esse gentibus conciliatura. quæ nam porrò alia sit hæc, quàm Christi aduentus? per quem ii quoq; qui ex circuncisione sunt, suam futurā esse redemptionem confitentur? est igitur demonstrandum, expectationem uocationis gentium, non aliam quampiam fuisse, quàm ipsum Christū Dei: qui non solum Iudæis, sed etiam omnibus gentibus saluatorem

ſe fuerit exhibiturus.utar uero nunc nudis prophetarum teſtimoniis abſq; ulla interpretatione, ocio poſt liberiore unumquodq; eorum latius interpretaturus: quando quidem fauente Deo, ubi omnia quæ de gentibus prædicta ſunt in unum coegero, ipſa hæc interpretari conſtitui.

QVEMADMODVM iidem fore, ut in aduentu Chriſti, eius Dei qui olim à Iudæis ſolis cognoſcebatur, cognitionem & cultum omnes gentes acciperent, uaticinati ſunt. CAP. II.

12 *à pſalmo. 2. Declaratio inſidiarum aduerſus Chriſtum, ubi ipſe filius Dei appellatur, & gentes hæreditatem à patre accipit.*

QVare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania? adſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum, aduerſus dominum, & aduerſus Chriſtum eius. et quæ ſequuntur. quibus adiungit: Dominus dixit ad me, filius meus es tu: ego hodie genui te. poſtula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et poſſeſſionem tuam terminos terræ.

13 *à pſalmo. 71. Declaratio regni Chriſti, & uocationis gentium, & omnium tribuum terræ benedictio.*

DEVS iudicium tuum regi da, & iuſtitiam tuam filio regis, iudicare populum tuum, & quæ ſequuntur: quibus adiungit. & dominabitur à mari uſq; ad mare, & à flumine uſque ad fines orbis terræ. & rurſus. omnes gentes ſeruient ei. item. et benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes beatificabunt eum. et in fine pſalmi. et replebitur maieſtate eius omnis terra. fiat, fiat.

14 *à pſalmo. 97. Declaratio cantici noui, & brachii Dei, & ſalutaris eius omnibus gentibus indicatio. ſalutare autem filii nomen Hebraica uoce demonſtratur.*

CANTATE Domino canticum nouum, quia mirabilia fecit Dominus. Saluum fecit eum dextera ipſius, & brachium ſanctum eius. notum fecit Dominus ſalutare ſuum, in conſpectu gentium reuelauit iuſtitiam ſuam. recordatus eſt miſericordiæ ſuæ Iacob, & ueritatis ſuæ domui Iſrael. uiderunt omnes fines terræ ſalutare Dei noſtri. iubilate Domino omnis terra. & adiungit. commoueatur mare & plenitudo eius, orbis terrarum, et omnes qui habitant in eo. flumina plaudent manu ſimul: montes exultabunt à facie Domini, quoniam uenit iudicare terram. iudicabit orbem terræ in iuſtitia, & populos in æquitate.

15 *à Geneſi, Quod ubi defecerit regnum Iudæorum, ipſe Chriſtus adueniens, gentium erit expectatio.*

NON deficiet princeps de Iuda, neq; dux de femoribus eius, donec ueniat cui repoſitum eſt. & ipſe erit expectatio gentium.

16 *à Sophonia, Declaratio aduentus Chriſti, & ſublationis cultus ſimulachrorum, & gentium erga Deum pietatis.*

adueniet

„ ADVENIET Dominus super eos,& perdet omnes Deos gentium, & „ adorabunt eum unusquisq; de loco suo,omnes insulæ gentium.

17 *ab eodem, Declaratio diei resurrectionis Christi,item gentium congregatio:omniumq; hominum agnitio Dei, & modus unus pietatis. & quod Aethiopes sacrificia illi offerent.*

„ IDCIRCO expecta me dicit Dominus,in diem resurrectionis meæ in te„ stimonium : quia iudicium meum ad congregandas gentes,ut admittam reges, „ & effundam super eos iram meam,omnem iram furoris mei. quoniam in igne „ æmulationis meæ consumetur omnis terra: quia tunc conuertam in populos lin„ guam in generationem eius, ut inuocent omnes nomen Domini,ad seruiendum „ ei sub iugum unum. à finibus fluuiorum Aethiopiæ ferent sacrificia mihi.

18 *à Zacharia, Declaratio Christi aduentus, & quod multæ gentes ad eum confugient, quodq; erunt Domino ex gentibus constituendi populi.*

„ GAVDE & lætare filia Sion,quia ecce ego uenio, et habitabo in medio tui „ dicit Dominus.& confugient gentes multæ ad Dominum in die illa,& erunt ei „ in populum. et habitabunt in medio tui. et cognosces quod Dominus omnipo„ tens misit me ad te.

19 *ab Hesaia, Declaratio ortus Christi,qui sit ex radice Iessæ proditurus, & uocatio per illum omnium gentium.*

„ EGREDIETVR uirga de radice Iessæ, & flos de radice ascendet:& re quiescet super eum spiritus Dei, & quæ sequuntur: quibus adiungit. et erit in die „ illa radix Iessæ,et qui suscitatur ut imperet gentibus,in eo gentes sperabunt.

20 *ab eodem, Declaratio Christi aduentus, & beneficii quo per illum afficiendæ sunt omnes gentes.*

„ ECCE puer meus.suscipiam eum.electus meus. admisit eum apud se anima „ mea.dedi spiritum meum super eum.& iudicium gentibus proferet.non clama„ bit, neq; remittet, neq; audietur foris uox eius. calamum collabefactatum non „ franget, et linum fumigans non extinguet,sed in ueritate proferet iudicium. re„ splendebit, et non frangetur,donec ponat in terra iudicium.& in nomine eius „ gentes sperabunt.ac deinceps adiungit.ego Dominus Deus uocaui te in iusti„ tia: et appræhendam manum tuam, & confirmabo te.& dedi te in testamentum „ generis,in lucem gentium:ut aperires oculos cæcorum, & de uinculis educeres „ uinctos: & de domo carceris, sedentes in tenebris. ego dominus Deus : hoc „ meum est nomen. gloriam meam alteri non dabo:neq; uirtutes meas sculptili„ bus.quæ ab initio erant, ecce uenerunt. noua quæ nunc annuncio,antequam an„ nunciauerim,indicata sunt uobis.

21 *ab eodem, Declaratio Christi tum ortus, tum uocationis gentium.*

„ AVDITE me insulæ,& attendite gentes.per tempus multum consistet,dicit „ Dominus. ab utero matris meæ uocauit nomen meum:& posuit os meum quasi

gladium acutum: & sub tegumento manus suæ occultauit me. posuit me quasi
,, sagittam electam, et in pharetra sua protexit me. et adiungit deinceps. ecce
,, dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut sis in salutem, usque ad
,, extremum terræ.

22 *ab eodem*, *Christi aduentus significatio, & uocationis gentium.*

,, SIC dicit Dominus, qui liberauit te Deus Israel. sanctificate eum qui negli-
,, git animam suam, qui abominabilis est gentibus, seruis principum. reges uide-
,, bunt eum, & surgent principes, & adorabunt eum: & quæ sequuntur: quibus ad-
,, iungit. tempore accepto audiui te: & in die salutis adiuui te: & dedi te in testa-
,, mentum gentium, ut constitueres terram, & consequereris hæreditates desertas, et
,, diceres iis qui in uinculis sunt, exite: & iis qui in tenebris, ut in lucem prodeant.
,, & in omnibus uiis pascentur, & in omnibus semitis, pastio eorum. non esurient,
,, neq; sitient, neq; percutiet eos æstus, neq; sol, sed qui miseretur, consolabitur, &
,, per fontes aquarum ducet eos. & ponam omnem montem in uiam, & omnem
,, semitam in pabulum eis. ecce hi de longinquis uenient, illi ab aquilone & ma-
,, ri, alii uero ex terra Persarum. lætamini Cœli, & exultet terra. erumpant mon-
,, tes in lætitiam, quoniam misertus est Dominus populi sui, & humiles popu-
,, li sui consolatus est.

23 *ab eodem*, *Declaratio Christi, & uocatio gentium.*

,, ATTENDITE auribus uestris, & sectamini uias meas: audite me, et uiuet
,, in bonis anima uestra: & condam uobis testamentũ sempiternum, Sancta Dauid
,, fidelia. ecce testimonium gentibus dedi eum, principem & imperantem genti-
,, bus. gentes quæ non nouerunt te, inuocabunt te, & populi qui nesciunt te, ad te
,, confugient, propter Dominum Deum tuum, sanctum tuum Israel, quoniam glo
rificauit te. Quando ergo ab his quoq; didicimus Christi aduentum præparari, ut non solis Iudæis sed omnibus gentibus salutaris foret: age tertium quoq; illud ostendamus, quemadmodum in aduentu eius, non solum meliora gentibus per prophetas nunciabantur, sed etiam iis qui ex circuncisione sunt contraria. siquidem planè ruinam, et reiectionem Iudaicæ gentis futuram, propter eorum erga Christum incredulitatem, oracula quæ apud ipsos habentur, pronunciant, ut iam non æquales nos eis, sed etiam longe superiores uideamur. Cæterum nunc quoq; utar nudis prophetarum locis, nec ea ullo modo contemplabor, cum propter eorundem perspicuitatem, tum quod liberiore ocio, plenissimam eorum expositionem æditturi sumus.

QVEMADMODVM in uocatione gentium, quæ per Christum facienda erat, Iudæorum gentem à ritu proprio, cultuq; Dei cadere oportebat. CAP. III.

24 *ab Hieremia*, *Declaratio reiectionis gentis Iudæorum, & adoptioni gentium loco eorum.*

Hæc

HAEC dicit Dominus: ſtate in uiis, & uidete, & rogate, ſemitas Domini ſempiternas, et uidete quæ nam ſit uia bona, & ambulate in ea, & inuenietis purgationem animis ueſtris. et dixerunt: non ambulabimus. conſtitui ſuper uos ſpeculatores. audite uocem tubæ. et dixerunt: non audiemus. idcirco audierunt gentes, et qui paſcunt greges in eis.

25 *ab eodem, pietatis gentium declaratio, & gentis Iudaicæ impietatis accuſatio, & prædictio malorum, quæ poſt Chriſti aduentum inuaſura erant eos.*

DOMINE fortitudo mea, & auxilium meum, & refugium meum in die malorum. ad te gentes uenient, ab extremo terræ, & dicent: uere falſa poſſederunt patres noſtri ſimulachra, & non eſt in eis utilitas: ſi faciet ſibi homo Deos: & hi non ſunt Dii. idcirco ego oſtendam eis in tempore hoc. notam faciam eis manum meam, & uirtutem meam: & cognoſcent, quod nomen mihi dominus. peccatum Iuda ſcriptum eſt ſtilo ferreo in ungue adamantino, exaratum ſuper latitudine cordis eorum. quum recordata fuerint nemora eorum in ligno condenſo, & in collibus excelſis, & montibus, in agro. fortitudinem tuam, & theſauros tuos in direptionem dabo, & excelſa tua, propter peccata tua, in omnibus finibus tuis. & relinqueris ſola, & humiliaberis ab hæreditate tua, quam dedi tibi, & ſeruire te faciam inimicis tuis in terra quam non noſti: quoniam ignis incenſus eſt in furore meo, uſq; in eternum ardebit.

26 *ab Amos, De diſperſione gentis Iudaicæ in omnes gentes, & de renouatione aduentus & regni Chriſti, & de uocatione omnium gentium, quæ in eo facta eſt.*

ECCE ego mando, & uentilabo in omnibus gentibus domum Iſrael, quemadmodum uentilatur in uanno. & non cadet contritio in terram. gladio morientur omnes peccatores populi mei. qui dicunt: non appropinquabunt, neq; uenient ſuper nos mala. in die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit. & inſtaurabo quæ ceciderunt ex eo: & quæ diruta ſunt eius ſuſcitabo, & inſtaurabo illud ſicut dies ſæculi, ut exquirant me, qui reliqui ſunt ex hominibus, & omnes gentes, ſuper quas inuocatum eſt nomen meum ſuper eas. dicit Dominus qui facit hæc omnia.

27 *à Michæa, Accuſatio magiſtratuum gentis Iudæorum, & ſignificatio deſolationis metropolis eorum. aduentusq; Chriſti, & domus Dei, quæ eſt eccleſia eius, uerbiq; & legis progreſſio, & gentium cunctarum uocatio.*

AVDITE nunc demum hæc, qui præeſtis domui Iacob, & qui reliqui eſtis ex domo Iſrael, qui abominabimini iudicium, & omnia recta peruertitis, qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Hieruſalem in iniuſtitiis. qui ei præſunt, cum muneribus iudicauerunt, & ſacerdotes eius cum mercede reſponderunt, & prophetæ eius cum argento diuinarunt, et ſuper dominum requieuerunt, dicentes: nonne Dominus nobiſcum eſt? non uenient ſuper nos mala. idcirco propter uos, Sion quaſi ager arabitur, & Hieruſalem quaſi pomorum cuſtodia erit, & mons do-

" mus Dei in nemus syluæ.et erit in nouissimo dierum,manifestus mons Domini,
" paratus super uertices montium,et extolletur super colles,et festinabunt ad illum
" populi, & ibunt gentes multæ & dicent : venite,ascendamus in montem Do-
" mini, et in domum Dei Iacob, & ostendent nobis uiam eius,et ambulabimus in
" semitis eius,quoniam de Sion egredietur lex,et uerbum Domini de Hierusalem.

28 *à Zacharia, Declaratio de Christi aduentu, & Iudæorum bellici apparatus pernicies, gentiumq; pax, & regnum Domini usq; ad terminos orbis terræ.*

" GAVDE uehementer filia Sion, prædica filia Hierusalem. ecce rex tuus ue
" nit tibi iustus,& saluator.ipse mansuetus, & sedens super iumento,& pullo ado-
" lescente,& perdet currus ex Ephræm,& equum ex Hierusalem. et perdet ar-
" cum bellicum. et abundantia pacis ex gentibus : et principatum obtinebit à
" mari usq; ad mare,& à fluminibus per exporrectiones terræ.

29 *à Malachia, Recusatio gentis Iudaicæ, & corporalis ipsorum ex lege Moysi adorationis reiectio, spirituali introducta in omnes gentes adoratione per Christum.*

" NON est mea uoluntas in uobis dicit Dominus omnipotens,& sacrificium
" non suscipiam de manibus uestris, quoniam ab ortu solis,& usq; ad occasum,
" nomen meum glorificatum est in gentibus.et in omni loco incensum offertur
" nomini meo,et hostia munda:quoniam magnum nomen meum in gentibus:
" dicit Dominus omnipotens : uos autem profanatis illud.

30 *ab Hesaia, Iudaicæ gentis ruina, uerbiq; Dei, & legis nouæ, eiusq; domus diuulgatio, & pietatis omnium gentium declaratio.*

" RELINQVETVR filia Sion ut umbraculum in uinea, et sicut fru-
ctuum custodia in cucumerario, sicut ciuitas in obsidione. ac deinceps adiun-
" git : quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis Sion?in qua iustitia somnum ce-
pit in ea:nunc autem interfectores.& ad hæc.erunt enim sicut terebinthus ab-
" iectis foliis,et sicut hortus aquam non habens.et erit fortitudo eorum vt stipu-
" la stuppæ,et quæstus eorum ut scintillæ ignis:et comburentur iniqui,et peccato
res simul, et non erit qui extinguat. his omnibus adiungit : et erit in nouissimis
" diebus manifestus mons domini, & domus Dei in summis montium,et extolle
" tur super colles.et uenient ad eum omnes gentes.et ibunt gentes multæ et di-
" cent:uenite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Iacob:et an-
" nunciabit nobis uiam suam,et ambulabimus in ea. nam de Sion exibit lex, et
" uerbum Domini de Hierusalem : et iudicabit inter gentes.

31 *ab eodem, Sublatio gloriæ populi Iudæorum, & gentium conuersio à simulachrorum cultu ad Deum uniuersi, & de desolatione Iudaicarum urbium, & de incredulitate eorum erga Deum.*

" HAEC dicit Dominus Sabaoth. et erit quemadmodum si quis colligat spi
" cam in conualle solida, et relicta in ea sit stipula, aut tanquam si baccæ oliuæ
" duæ uel tres in summo sublimium, uel quattuor,uel quinq; in ramis eorum re

lictæ

,, lictæ fuerint. hæc dicit Dominus Deus Iſrael: die illa confidens erit homo in eo
,, qui fecit ipſum, oculi autem eius ad ſanctum Iſrael reſpicient, & non confident
,, in altaribus, neq; in operibus manuum ſuarum, quæ fecerunt digiti ipſorum. neq;
,, aſpicient ligna, & abominationes ſuas die illa. erunt ciuitates tuæ relictæ, quem=
,, admodum defecerunt Amorrhæi, & Euæi à facie filiorum Iſrael: & erunt deſer=
,, tæ, quoniam deſeruiſti Deum Saluatorem tuum, & Domini Dei tui non recor=
,, datus es. propterea plantabis plantationem infidelem: quacunq; autem die plan
taueris, decipieris.

32 *ab eodem, Expoſitio euerſionis Iudaicarum urbium, & gentiũ lætitiæ ſecundum Deum.*

,, DOMINE Deus meus, glorificabo te, laudabo nomen tuum, quoniam
,, feciſti res mirabiles, conſilium antiquum, uerum. fiat Domine, quoniam poſuiſti
,, ciuitates in tumulum, ciuitates munitas, vt cadant earum fundamenta. impio=
,, rum ciuitas in æternum non ædificabitur. propterea benedicet tibi populus
,, inops, & ciuitates hominum iniurias ferentium benedicent tibi. factus enim es
,, omni ciuitati humili adiutor, & mœrore affectis propter indigentiam, prote=
,, ctio. & faciet Dominus Sabaoth omnibus gentibus in monte hoc. bibent læ=
,, titiam. bibent vinum. vngentur vnguento in monte hoc. trade hæc omnia gen
,, tibus. conſilium enim hoc in omnes gentes. deuorauit mors inualeſcens. & rur
,, ſus. abſtulit Deus omnem lachrymam ab omni facie, probrum populi abſtulit
,, Deus ab omni terra. Os enim Domini locutum eſt hæc.

33 *ab eodem, Bonorum promiſſio ad olim deſertam à gentibus eccleſiam, & Iudaicæ gen= tis deſperatio, & redargutio peccatorum eorum, & omnium gentium uocatio.*

,, NE Recordamini prima, & antiqua ne computate: quoniam ecce ego facio
,, noua, quæ nunc orientur, & cognoſcetis ea. & faciam in deſerto uiam, et ubi non
,, eſt aqua, fluuios. & benedicent mihi, beſtiæ agri, Sirenes, et filiæ paſſerum: quo=
,, niam dedi in deſerto aquam, ut potum darem generi meo electo, populo meo,
,, quem acquiſiui. virtutes meas narrate. non nunc uocaui te Iacob, neq; laborare
,, te feci Iſrael. non obtuliſti mihi pecudes holocauſti tui, neq; in ſacrificiis tuis glo
,, rificaſti me, non ſeruiſti mihi in donis, nec labore te affeci in thure, neq; compa
,, raſti mihi argento incenſum, neq; adipem uictimarum tuarum concupiui. ſed
,, in peccatis tuis, & in iniuſtitiis tuis præfui tibi. & in ſequentibus ait. conuer=
,, timini ad me, & ſalui eritis qui uenitis ab extremo terræ. ego ſum, & non eſt
,, alius. per me ipſum iuro. uere exibit de ore meo iuſtitia. verba mea non reuer=
,, tentur: quoniam mihi omne genu curuabitur. & iurabit omnis lingua Deum
,, verum, dicens: iuſtitia & gloria ad eum veniet: & erubeſcent omnes qui diſiun=
gunt ſeipſos à Domino.

34 *ab eodem, Declaratio Chriſti ad homines aduentus, & redargutio gentis Iudæorum, & cunctis gentibus promiſſio bonorum.*

,, SIC dicit Dominus: quis eſt hic liber repudii matris ueſtræ, in quo emiſi eam?
,, aut cui debitori uendidi uos? ecce, peccatis ueſtris uenditi eſtis, & iniquitatibus

,, uestris emisi matrem uestram. quoniam ueni, & non erat homo. uocaui & non ,, erat qui audiret, & reliqua: quibus adiungit. ambulantes in tenebris, & non est ,, eis lux. confidite in nomine Domini, et innitimini Deo uestro. ecce omnes uos ,, ignem incenditis, corroboratis flammam. ambulate lumine ignis uestri, & flam ma quam accendistis. propter me facta sunt hæc uobis. in tristitia dormietis. & quæ sequuntur: quibus adiungit. audite me, audite me, populus meus, & reges, ,, ad me aures intendite: quoniam lex à me egredietur, & iudicium meum in lu ,, men gentium. appropinquat cito iustitia mea. & egredietur quasi lux salutare ,, meum. & in brachium meum gentes sperabunt.

35 *ab eodem, Redargutio impiarum iniuriarum gentis Iudaicæ, & religionis eorum rui na: uocationis autem omnium gentium patefactio.*

,, NVNQVID non robusta est manus Domini ad saluandum? aut grauata ,, est auris eius, ut non audiat? sed peccata uestra diuidunt inter uos & Deum. & ,, propter peccata uestra, auertit faciem suam à uobis ne misereatur. manus enim ,, uestræ fœdatæ sunt sanguine, & digiti uestri in peccatis. labia autem uestra lo ,, cuta sunt iniquitatem, & lingua uestra iniustitiam meditatur. nullus loquitur iu ,, sta, neque est iudicium uerum. confidunt in uanis, & loquuntur inania. quoniam ,, concipiunt laborem, & pariunt iniquitatem. oua aspidum fregerunt, & telam ,, araneæ texunt: & qui uult ex ouis eorum comedere, vbi contriuit, lotium inue ,, nit, & in eo Regulum, tela eorum non erit in uestimentum, neq; operientur ex ,, operibus suis. opera enim eorum, opera iniquitatis, pedes autem eorum, ad im ,, probitatem currunt, ueloces ad effundendum sanguinem, & cogitationes eo ,, rum, cogitationes insipientium. contritio & miseria in uiis eorum. semitæ eo ,, rum distortæ, per quas transeunt, & nesciunt pacem. idcirco amotum est iudi ,, cium ab eis, & non compræhendit eos iustitia. quum expectarent lucem, factæ ,, sunt eis tenebræ. expectantes splendorem, in obscuritate noctis ambulauerunt. ,, manu explorabunt ut cæci parietem, & quasi ipsis oculi non sint, contrectabunt. ,, cadent in meridie, quasi in media nocte. tanquam morientes, ingemiscent, & quasi ursus, & columba simul incedent, & quæ sequuntur: quibus adiungit: et ,, timebunt qui ab occasu existunt, nomen Domini, & qui ab ortu solis, nomen gloriosum. Cæterum quum plurimæ eiusdem argumenti sint prophetiæ, testimo niis hisce quæ hic apposuimus, contenti erimus. atque ea suo tempore rursus re petentes, explanabimus. interea uero, quando ad uerbum abunde talibus testi moniis usi sumus, satis nos ostendisse arbitramur, nihil amplius quàm reliquas gentes, habere Iudæos. siue enim illius amici Dei Habraæ benedictionis, se so los dicunt esse participes, propterea quod ab illo sint oriundi: iam Deus pa làm pollicitus est, gentibus quoq; parem non modo ipsi Habraæ, sed & Isaac, & Iacob benedictionem se impertiturum: quippe qui benedicendas es se itidem, ut illos omnes gentes prædixerit, & sub unam, eandemq; cum bea tis illis, Deiq; amicis uiris lætitiam, reliquas quoq; gentes inuitet, iuxta illud: læta mini

,, mini gentes cum populo eius. et illud:principes populorum congregati sunt cum Deo Habraam. siue de regno Dei, quasi illius facti hæredes, gloriantur: iam in reliquis quoq; gentibus regnaturum Deum,diuina oracula ostendunt:
,, dicite enim inquit, in gentibus, quod Dominus regnauit: & rursus: regnauit Deus super omnes gentes. siue ad sacerdotii munus, & ad cultum Deo exhibendum se electos dictitant: demonstrandum erit, quemadmodũ gentibus quoq;, æquale ministerium sermo diuinus se impertiturũ promiserit, ubi ait:Afferte Do
,, mino familiæ gentium, afferte Domino gloriam & honorem: tollite hostias, et ingredimini in atria eius.quibus etiam illud apud Hesaiam oraculum adiungere
,, poteris,quod ita habet:erit altare Domino in terra Aegypti, & cognoscent
,, Aegyptii Dominum, & facient sacrificia, & vouebunt vota Domino, & reddent. vbi item illud tibi erit consyderandum attentius, quod extra Hierusalem in Aegypto altare Domino constituendum, & illic sacrificaturos Aegyptios, votaq́; Domino & facturos, & reddituros prophetia significet. non ergo in Aegypto solum, sed in ipsa quoq; uera Hierusalem, quæcunq; ea intelligatur, omnes gentes, necnon ipsi omnium superstitiosissimi Aegyptii, ad id quod ex sententia,non ex scripto interpretandum sit, tabernaculorum solenne, celebrandum, inuitantur. quod si olim factus est pars domini populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel,at in posterum, gentes quoq; omnes, Domino in sortem esse tribuendas, dictum est: ubi uidelicet illi sic ait pater: postula à me &
,, dabo tibi gentes hæreditatem tuam. etenim dominaturum esse non in Iudæa solum, sed à mari usque ad mare, & fines orbis terræ, prophetia clamat, omnesq́; illi gentes esse seruituras, benedicendasq́; esse in eo omnes tribus terræ. hac autem causa hoc factum est, ut Deus uniuersi in conspectu omnium gentium, salutare suum notum faceret.nos uero iam ante notauimus nomen IESVS si ex Hebraica lingua in græcam conuertatur, σωτήριον significare, quod latine dicitur salutare,ut nihil aliud sit salutare Dei,q̃ Saluatoris nostri Iesu Christi appellatio.huic rei fidem facit Symeon in Euangelio, qui accepto puero, ipso
,, utiq; Iesu,intra manus, sic orauit:Nunc dimittis seruum tuum domine,secundum
,, uerbum tuum in pace: quia uiderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti an
,, te faciem omnium populorum, lumen ad reuelationem gentium. hoc ipsum igitur salutare, psalmorum quoq; author significauit, quum dixit: notum fecit
,, Dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam. similiter apud Hesaiam, omnes homines hoc ipsum salutare intuentes, Deum uniuersi dicuntur adoraturi, qui salutare suum omnibus abunde sit largiturus: & adoraturi,non in hac inferiori Hierusalem, quæ est in Palæstina, sed unumquenq; ex loco suo, & omnes quicunq; sint in insulis gentium: quo tempore oraculum illud finem accipiet, quod affirmat, omnes homines inuocare non amplius, Deos patrios, neque simulachra,aut Dæmonas, sed nomen Domini, & seruire illi sub iugo uno, & illi à terminis fluminum Aethiopiæ rationales, & incruentas hostias per nouum Christi testamentum, non in infe-

riori Hierusalem, neq; in eo quod in illa est altari, sed in eius Aethiopiæ finibus, de qua iam dictum est, oblaturos. Quod si magnum quiddam est, Dei populum et esse, et censeri, et unum hoc diuinorum promissorum maximum est, ubi ab ipso Deo de iis, qui seipso digni sint, dicitur: ero illorum Deus, et ipsi erunt populus meus: meritoq; antea gloriabatur Israel, quasi qui solus Dei populus esset: hoc quoq; bonum, tum quum ad populum illum aduenerit Dominus, gentibus se largiturum pollicetur, dicens: ecce ego uenio, & habitabo in
›› medio tui, & confugient gentes multæ ad Dominum, et erunt ei in populum. de quibus illud item satis apte dicetur: et dicam non populo meo, populus meus
›› es tu: et ipse dicet, Dominus Deus meus es tu. si uero non alius, sed ipse est Christus, qui de radice Iessæ oriturus à prophetis prædicitur, et hoc ipsis quoq; Hebræis habetur indubitatum, adeo ut nullo pacto quispiam de hoc ambigat: considera iam quemadmodum hic surrecturus ad imperandum non ipsi Israel, sed gentibus palàm sit dictus, nec ipse Israel, sed gentes in eo spem habituræ dictæ sint, quippe qui esset expectatio gentium: quapropter & gentibus prolaturus iudicium, et futurus lumen gentium uaticinio declaretur. et rursus, dictum sit, in nomine eius gentes speraturas, eundemq; in salutem datum iri non solis Iudæis, sed omnibus hominibus, usq; ad extremum terræ. quo circa & ab illo, qui ipsum
›› misit, patre, dictum est ei: dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut
›› constituas terram, & consequaris hæreditates desertas. testimonium autem gentibus dicit, ea de causa, ut omnes gentes quæcunq; de Christo nihil unquam didicerint, ubi ordinis rationem, quæ ad illum pertinet, agnouerint, & quæ nam in eo sit uirtus, inuocaturæ sint eum: & qui antea illum populi nunquam uiderint, ad illum confugituri. Cæterum quid pluribus opus est uerbis? quum ex ipsis propheticis uocibus liceat, tum quas posui, tum quas plus ocii nactus exponam, quæ in diuinis libris feruntur, si cui modo placeat colligere dicta prophetarum, facile iis qui ex circuncisione sunt silentium imponere, siquando iactent promissa diuina sibi solis exhibita esse, et nos qui de gentibus assumimur, superuacaneos accedere, atq; à diuinis pollicitationibus alienos existere. e contrario enim ostensum est, quemadmodum oraculis traditum sit, omnes gentes aduentu Christi fruituras, et Iudæorum ingentem numerum ab ea promissione, quæ ad maiores ipsorum ædita est, propter ipsorum erga Christum peruicaciam, esse casurum. paucos uero eorum duntaxat in saluatorem, & Dominum nostrum credituros, & hac ipsa re promissam spiritualem redemptionem consecuturos. de quibus sanè diuinus quoq; Apostolus quodam loco ita scribit. Hesaias autem clamat pro
›› Israel: si fuerit numerus filiorum Israel tanquam harena maris, reliquiæ saluæ fient.
›› uerbum enim perficiens, & contrahens in æquitate: quia uerbū contractius faciet
›› Dominus in terra. & sicut prædixit Hesaias: nisi Dominus Sabaoth reliquisset
›› nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus: quibus post alia, hæc quoq; adiungit: nunquid Deus repulit populum suum?
›› absit. nam & ego Israelita sum, ex semine Habraam, tribu Beniamin. non repulit

Deus

Deus populum suum, quem præsciuit. an nescitis in Helia quid dicat scriptura? quemadmodū interpellat Deum dicens de Israel? Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animā meam ut auferant eam. sed quid dicit responsum diuinum? reliqui mihi ipsi septem millia uirorum, qui non curuauerunt genu ante Baal. sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt. His enim uerbis Apostolus planè in ipso totius Iudaicæ gentis casu, seipsum et sibi similes Saluatoris nostri, cum Apostolos, tum Euangelistas, omnesq; qui ex Iudæis, etiam nunc ad Christum accedant, semen esse illud declarat, quod nominatum est à propheta, ubi ait: nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen. hocq; ipsum esse quod in reliquis item prophetiis significatur, nomine reliquiarum totius, quas dicit secundum electionem gratiæ seruatas esse. de quibus sanè reliquiis, age rursus, quæ dixerint prophetæ latius exequamur, ut pluribus iam constet, non absolute uniuersæ Iudæorum nationi, Christi aduentum salutarem futurum pollicitum esse Deum, sed paucis eorum, atque admodum raris, iis uidelicet qui in saluatorem, & Dominum nostrum crediderint: quemadmodum & res ipsa, ipsis prædictionibus consentanea declarauit.

QVOD non in omnem Iudaicam gentem, sed in paucos eorum duntaxat, diuinorum promissorum euenta peruenerint. CAP. IIII.

36 *ab Hesaia.*

TErra uestra deserta: ciuitates uestræ succensæ igni. regionem uestram, in conspectu uestro alieni deuorant: & deserta est, quum subuersa sit à populis alienis. relinquetur filia Sion ut umbraculum in uinea, et tanquam fructuum custodia in cucumerario, tanquam ciuitas in obsidione. & nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus. exordiens magnus, diuinusq; propheta suum opus, primum docet quemadmodum uniuersum suæ prophetiæ propositum, nihil aliud continet, quàm uisionem & contemplationem quæ feratur contra Iudæam, & contra Hierusalem: deinde cunctam Iudæorum nationem redarguit, primum hæc dicens: Agnouit bos possessorem, & Asinus præsepe domini sui: Israel autem me non agnouit, & populus non intellexit. deinde uniuersam gentem deplorans, adiungit: Væ genti peccatrici, populo pleno peccatis, semini prauo, filiis iniquis. hisce initio operis ubi contra illos usus est obiurgationibus, & proposuit causas eius uaticinii, quod contra illos feratur, tum initium facit, dicens: terra uestra deserta: quæ tamen deserta non erat, eo ipso quo prophetiam ædebat tempore. Ciuitates uestræ succensæ igni: quum tamen ne hoc quidem adhuc factum esset. sed neq; regionem ipsorum tunc alieni deuorabant, quum tamen ille sic dicat: regionem uestram, in conspectu uestro alieni deuorant, & quæ sequuntur. at enim si ad Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum transieris, & ad

ea quæ ſubſecuta ſunt uſq; in hunc diem tempora: facile inueneris ea quæ dicta
ſunt, completa eſſe. nam et filia Sion: (hæc autem erat adoratio quæ in mon-
te celebrabatur, qui uocatur Sion:) ex quo aduenit Ieſus Saluator noſter, relicta
eſt ut umbraculum in uinea, et quaſi fructuum cuſtodia in cucumerario, aut ſi his
quidquam cogitari poteſt deſertius: regionemq; ipſorum, alieni coram ipſis
deuorant, nunc quidem uectigalia, ac tributa ab illis exigentes, nunc uero
proprium ipſorum prædium, eam quæ olim Iudæorum erat, terram facientes.
ſed et templum illud admirabile, quod erat in eorum metropoli, in terram ceci
dit, à populis alienis euerſum: et ciuitates eorum, igni ſuccenſæ ſunt: et facta eſt
Hieruſalem, uere ciuitas in obſidione. at uero quia, poſtquam illis hæc euenerunt
et chorus Apoſtolorum, et qui ex Hebræis in Chriſtum crediderunt, fœcundi
inſtar ſeminis ex illis ipſis ſeruati ſunt, et per uniuerſam terram, atq; in omne ge
nus hominum penetrantes, omnem ciuitatem, ac locum, et regionē proprio, atq;
Iſraelitico ſemine impleuerunt, adeo quidem ut ex illis quaſi ſpicæ, quæ in nomi
ne Saluatoris noſtri fundatæ ſunt Eccleſiæ, ſint enatæ: merito diuinus propheta,
» iis minis quibus contra illos eſt uſus, adiungit: Niſi Dominus Sabaoth reliquiſ
» ſet nobis ſemen, quaſi Sodoma facti eſſemus, et ſicut Gomorrha ſimiles fuiſ-
ſemus. quod quidem in apertiorem ſenſum contrahens ſanctus Apoſtolus in
epiſtola ad Romanos interpretatus eſt: Heſaias autem clamat pro Iſrael, ſi fuerit
» numerus filiorum Iſrael ſicut harena maris, reliquiæ ſaluæ fient. uerbum enim per-
» ficiens et contrahens faciet Dominus in terra. et ſicut prædixit Heſaias: niſi Do
» minus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma facti eſſemus, et ſicut
Gomorrha ſimiles fuiſſemus. quibus rurſus hæc adiungit: nunquid, inquit, repu-
» lit Deus populum ſuum? abſit. nam et ego Iſraelita ſum ex ſemine Habraam, tri
» bu Beniamin. non repulit Deus populum ſuum quem præſciuit. an non no-
» ſtis in Helia quid dicat ſcriptura? quemadmodū intercedit apud Deum contra
» Iſrael? Domine prophetas tuos occiderunt: altaria tua ſuffoderunt: et ego reli-
» ctus ſum ſolus: et quærunt animam meam, ut auferant eam. Cæterū quid dicit ei
» reſponſum diuinum? reliqui mihi ſeptem millia uirorum, qui non curuauerunt ge
nu ante Baal. ſic ergo et in hoc tempore, reliquiæ ſecundum electionem gratiæ
factæ ſunt. ne uero in aliud tempus prophetiam euentum ſuum dirigere ſuſpice
ris, quam in aduentum Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti: uerba quæ ſequuntur poſt illud
dictum: niſi Dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma facti eſſe
mus, et ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus: uniuerſum Iudaicum populum, Go-
morrhæ populum appellantia, et eorum duces, principes Sodomorum, adiun-
gunt reiectionem Moſaici ritus, et eius teſtamenti modum, quod per Saluato
rem noſtrum omnibus hominibus denunciatum eſt. (quum teſtamenti dico,
eius regenerationis quæ fit per lauacrum intelligo:) uerbumq; planè nouum, ac
legem introducunt, ubi de talibus prædicunt, ſic igitur habent. Audite uerbum
» Domini principes Sodomorum: attendite legem Dei populus Gomorrhæ. quid
mihi multitudo uictimarum ueſtrarum? et cætera. quæ ut propria legum à

Moyſe

Moyſe poſitarum auferens, eorum loco alium remittendi peccata modum introducit, eum uidelicet, qui per lauacrum ſalutis, & per eam quæ cum hoc prædi
„ catur uitam, celebratur, ſic dicens: Lauamini: mundi eſtote: auferte prauitates ab animis ueſtris: & quæ ſequuntur. cur autem, principes Sodomorum, & populum Gomorrhæ eos nominauerit, idem illico expoſuit, ſic dicens. manus enim
„ ueſtræ plenæ ſanguine. & rurſus ubi paulum progreſſus eſt, ait: iniquitatem ſuam, vt Sodomorum, nunciauerunt, atq; indicauerunt. uæ animæ illorum: quoniam
„ cogitauerunt conſilium prauum contra ſeipſos, dicentes, ligabimus iuſtum, quoniam inutilis nobis eſt: ubi quum de quodam ſanguine, & de inſidiis aduerſus iuſtum quendam, mentionem fecerit, quem hunc tandem intelligi uult, niſi Saluatorem noſtrum Ieſum Chriſtum? propter quem, & poſt quem, omnia in illos quæcunq; dicta ſunt, redundarunt.

37 *ab eodem Heſaia, Quod propter Saluatorem noſtrum Ieſum Chriſtum, & poſt eiuſdem aduentum, omnia quæ dicta ſunt à propheta illis acciderint.*

„ IN DIE illa, illuceſcet Deus in conſilio cum gloria in terra, ut extollat & glo
„ rificet id quod reliquum fuerit ex Iſrael. et erit illud reliquum ex Iſrael in Sion. &
„ quod relictum fuerit in Hieruſalem, ſancti uocabuntur, omnes qui ſcripti ſunt ad uitam in Hieruſalem. quodnam uero ſit illud reliquum ex Iſrael, ipſe propheta explanauit, quum dixit: omnes qui ſcripti ſunt in Hieruſalem, & qui uocati ſancti. quæ autem ſit dies illa in qua Deus glorificaturus, & in ſublimi collocaturus dicitur, id quod reliquum fuerit ex Iſrael, & eos qui uocandi ſunt ſancti, & ſcribendi ad uitam, ſi totam huius ſectiunculæ narrationem percurreris, facile diſces. initio igitur totius libri, quum aduerſus Iudæam, ac Hieruſalem uiſionem ui diſſet propheta, & pluribus uerbis totius Iudaicæ gentis impia facinora numeraſſet, quumq; minabundus dixiſſet de illorum euerſione, deq; extrema Hieruſalem uaſtitate, tum finem ei, quæ contra illos uerſabatur contemplationi impo
„ nit, his uerbis: erunt enim ut terebinthus abiectis foliis, & tanq; hortus aquam
„ non habens, & erunt uires eorum, tanquam ſurculus ſtuppæ, & quæſtus eorum
„ vt ſcintillæ ignis. & comburentur iniqui & peccatores ſimul. & non erit qui extinguat. vbi quum aduerſus illos uaticinium circunſcripſerit, tum reprimit ſe, et nouo initio facto, alteram materiam aggreditur, exordioq; etiam (ut dicebam)
„ tali utitur: Verbum quod factum eſt ad Heſaiam filium Amos prophetam, de Iudæa & de Hieruſalem: vel vt Symmachus interpretatus eſt, ſuper Iudæa & ſuper Hieruſalem. ex quo forſan illum ſuſpicetur aliquis, de quibus triſtia prius ſit vaticinatus, de iiſdem nunc commutata ratione, meliora quædam prædicere. at vero eorum, quæ ſequuntur contextus, nequaq; iſtuc dici permiſerit: quippe qui ſuper Iudaica gente, & ſuper eo qui vocatur Iſrael, nihil omnino boni contineat, neq; item ſuper Iudæa, neq; ſuper Hieruſalem: contra autem innumerabiles aduerſus Iſrael querelas, atq; accuſationes, minasq; aduerſus Hieruſalem triſtes recenſeat: quodq; vniuerſis gentibus ſalutare contigit, vocationem, atq;

agnitionem summi Dei futuram diuinet: et ad hæc, noui cuiusdam montis proditionem in lucem, & alterius domus Dei, præter eam quæ est in Hierusalem constructionem manifestam proponat. itaq; ubi de Iudæa & de Hierusalem lo
" cutus est, tum sic dicit: quod erit in nouissimis diebus manifestus mons Domini,
" & domus Dei in verticibus montium: et extolletur super colles. & venient ad
" eum omnes gentes. & ibunt gentes multæ & dicent: venite, ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Iacob. ac de gentibus quidem cunctis talia diuinat. de Iudæis vero deinceps cuiusmodi sint ea, quæ adiungit, nunc audi: di
" misit enim populum suum, domum Iacob: quoniam repleta est, ut ab initio, re
" gio eorum hominibus, sicut regio alienigenarum. et filii multi alieni nati sunt il
" lis. repleta est enim regio illorum argento, & auro. et non fuit numerus thesauris eorum: et cætera quæ sequuntur, quæ multo plura sunt: quibus adiungit: et
" adorauerunt ea quæ fecerunt digiti ipsorum. et declinauit se homo, & humi se
" abiecit, & non dimittam eos. et nunc ingredimini in petras, & abscondimini in
" terram à facie timoris Domini, et à facie gloriæ eius, quum surrexerit quassare terram. quibus verbis planè surrecturum esse Dominum indicat, et uniuersam terram gentis Iudaicæ quassaturum. de Iudæis enim omnis sermo est, quemadmodum etiam in sequentibus, ubi ait: Dies enim Domini Sabaoth super om
" nem petulantem et superbum, et super omnem excelsum et sublimem, quæq; his deinceps consentanea dicuntur. in hac igitur die, in qua surrecturus est Dominus, postquam uaticinatus est contra eos, qui extolluntur aduersus cognitionem Dei, tum, in hac ipsa, inquam, die, Dominum id facturum propheta signi
" ficat. extolletur, inquit, Dominus in die illa: et manu facta omnia occultabunt, introferentes ea in speluncas. ubi propemodum indicat auersionem à simulachris, qua auersi sunt et ipsi Iudæi, et omnes reliqui homines, post Saluatoris nostri aduentum, quando omnem superstitionem aspernati sunt. Ergo in die illa in
" quit, abiiciet homo abominationes suas aureas, atq; argenteas, quas fecerunt, ut adorarent inania. ubi hæc, ut par est, de omni homine enuncians, propter futuram gentium uocationem, tum separatim rursus sub vnam sententiam de Iudai
" ca gente adiungit, et dicit: Ecce dominator Dominus Sabaoth, auferet de Iu
" dæa et de Hierusalem uirum robustum, et feminam ualentem, robur panis, et ro
" bur aquæ, gigantem, et robustum, et hominem bellatorem, et iudicem, et pro
" phetam, et coniectorem, et seniorem, et principem super quinquaginta, et mira
" bilem consiliarium, et doctum architectum, et prudentem auditorem, et quæ sequuntur. quæ quum diligentius attenderis, apponito iis quæ initio prophetiæ di
" cta sunt, quæ sic habent: verbum quod factum est à Domino, ad Hesaiam filium Amos super Iudæa, et super Hierusalem, ut quæ sic prolata sunt, magis contra ipsos, quàm pro ipsis existant, nisi forte in his aliquis latens compræhenditur sensus. Qui enim fieri potest, ut is qui ablaturus sit ab Iudæa, et ab Hierusalem, uirum robustum, et feminam ualentem, robur panis, et robur aquæ, et omnia quæcunq; olim in eis dignitatem habebant, pro Iudæa, et pro Hierusalem

futura esse hæc ipsa quæ diuinabantur prædixerit? quomodo autem sunt pro iis-
,, dem, ea quæ deinceps dicuntur? soluta est Hierusalem, & Iudæa concidit, & lin-
,, guæ eorum cum iniquitate: ea quæ ad Dominum spectant non credentes. Atqui quo tempore montem Domini omnibus gentibus nunciari necesse erat, Deiq; in illo monte domum, in quam ubi omnes gẽtes cōuenissent, tum dicturæ essent: Venite ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Iacob: in eo inquam ipso tẽpore, vbi sermo diuinus talibus Iudaicæ gentis accusationibus est usus, iisq; minatus extrema: tum his omnibus, ea quæ ante exposuimus verba adiungit: docetq; ex omni Iudaica gẽte quæ à uero Dei cultu casura sit, superfuturos quosdam, qui non eadem cum omnibus mala sint subituri: quin contra potius, tanquã ex prauis atq; iniustis relicti superstites, comprobatamq; ac synceram pietatem amplexi, ea scriptura quæ à Deo profecta sit, digni sint habendi, ac serui Dei sancti vocandi: quibus sanè verbis planè significat Saluatoris nostri Apostolos ac discipulos, atq; Euangelistas, reliquosq; omnes qui, de circuncisione assumpti in ipsum crediderint, quo tempore gens eorum uniuersa cecidit. porrò hæc ille ser-
,, mo innuit qui sic habet: In die illa: (in qua uidelicet, ea quæ prædicta sunt omnia de uocatione gentium, & de Iudæorum ruina futura sunt:) illucescet Deus in con-
,, silio cum gloria in terra, ut extollat & glorificet quod relictum fuerit ex Israel. &
,, erit quod relictum fuerit in Sion. & quod relictum fuerit in Hierusalem, Sancti
,, uocabuntur: omnes qui scripti sunt ad uitam in Hierusalem: propter quos prodituros de Hierusalem videlicet ac de Iudæa, merito super Iudæa & super Hierusalem, prophetiam illam dici, procœmium ipsum ostendit: aut etiam propter ueram Hierusalem, & propter Iudæam illam, quæ si ex sentẽtia, non ex scripto consyderetur, huic alteri proportione respondeat. qua de re quum erit tempus, uidebimus. et quis tandem diuinam Apostolorum Saluatoris nostri, & Euangelistarum cernens virtutem, secundum quam, in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum: omnesq; ex illo ad hoc vsq; tempus Christi ecclesias, quæ verba eorum in ore præceptaq; habent: & noui testamenti per eos publicatas Christi leges: non huic prophetiæ testimonium veritatis exhibeat? ut potè ei quæ manifestè dicat, in cōsilio & cũ gloria, in oẽm terrã Deum in sublimi collocaturũ et glorificaturũ id quod relictum fuerit ex Israel? item quẽadmodũ id quod relictũ fuerit in Sion, & quod relictũ fuerit in Hierusalẽ, sancti vocabuntur, oẽs qui scripti sunt ad vitam? pro eo autẽ quod dicitur apud Septuaginta: in consilio cum gloria: Aquila & Theodotion inter se concordantes: in uirtutem & gloriã: interpretati sunt: sic utiq; eam uirtutem quæ à Deo Apostolis data est, & quã post talem uirtutem apud Deum habituri erant gloriam, indicantes, iuxta il-
,, lud: Dominus dabit verbum Euangelizantibus virtute multa.

,, 38 ITEM QVOD re ipsa factum est: auditu audietis, & non in-
,, telligetis. & aspicientes aspicietis, & non videbitis. crassum enim factum
,, est cor populi huius. & auribus grauiter audierunt. & oculos suos clau-
,, serunt, ne quando uideant oculis, & auribus audiant, & conuertantur,

,, & sanem eos. & dixi : quousq; Domine ? & dixit : donec uastentur ciuitates,
,, adeo vt non habitentur, & domus, adeo ut non sit homo. & terra relinque-
,, tur deserta. & post hæc amouebit procul Deus homines, & multiplicabun-
tur qui relicti fuerint in terra. Consydera igitur hic quoq; , quonam modo, qui relicti sint rursus in terra, quum reliqua vniuersa vastationem passura sit, soli dicantur multiplicandi. erunt autem hi, ipsi Saluatoris nostri discipuli, qui ab Hebræis, ad omnes homines profecti, atq; instar seminis relicti, vberem fructum protulerunt, ipsas gentium in toto orbe terrarum ecclesias. & inspice sanè quemadmodum eodem tempore hos solos Iudæorum ruinæ superstites multiplicatum iri affirmat, illos autem solitudinem penitus, uastationemq; passuros. terra enim, inquit eorum relinquetur deserta. porrò hoc ipsum superius quoq; dictum est ab eodem propheta ad eosdem, illo loco: terra vestra de-
,, serta. ciuitates vestræ succensæ igni. regionem vestram, in conspectu vestro alieni deuorant. quando autem hæc tandem completa sunt, si non post Saluatoris nostri tempora? antequam enim contra illum, tam impia facinora ausi essent, nunquam fuerat eorum terra deserta : neq; ciuitates eorum incensæ igni: neq; regionem eorum alieni deuorauerant. ex quo autem diuinam illam vocem ipse Saluator & Dominus noster emisit, qua illis, quod futurum erat, indicauit, sic dicens, relinquitur domus uestra deserta, ex illo inquam, neq; ita multo post talem prædictionem, illi obsidione pressi à Romanis, in solitudinem ac vastitatem redacti sunt. causam etiam vastationis eorum sermo propheticus exprobrat, vbi aperte propemodum interpretatur, & manifestum proponit, quid nam fuerit illud, quod illis ruinam attulerit. postquam enim Saluatorem nostrum apud ipsos docentem ipsi audientes, auribus mentis non audierunt, neq; intellexerunt quis nam esset : & illum oculis corporis cernentes, animi oculis non perspexerunt : crassumq; suum ipsorum cor reddiderunt, & penè oculos mentis clauserunt, atq; aures grauauerunt, vt ait prophetia : tum propter hanc causam, ciuitates eorum dicit esse vastandas, adeo vt non habitentur, ac terram eorum fore desertam : paucos uero quosdam ex illis superfuturos, qui ubi instar fœcundi ac viui seminis conseruati fuerint, ad omnes homines penetrantes, multiplicandi esse in terra dicuntur. Verum tamen post horum ipsorum profectionem, Apostolorum videlicet Saluatoris nostri, adhuc ait in ipsa regione Iudæorum decimam partem mansuram: ac deinceps rursus futuros eos in direptionem, quasi terebinthum, & quasi glandem suo spolio exutam. demonstrat autē, ut arbitror, his uerbis oraculū, post primam illam obsidionem, quā Apostolorū temporibus, sub Vespasiano Romanorū imperatore perpessi narrātur, rursus sub Adriano altera obsidione afflictos, de loco illo penitus arcendos fore, adeo vt ne solo quidem vrbis Hierusalem insistere illis sit permittendū. hoc igitur innuens sic ait.
,, & iterū erit in direptionē, vt terebinthus, & sicut glans, quū excidit de spolio suo.
39 ET ERIT in die illa : nutriet homo iuuencam boum, et duas oues : & erit ex eo quod plurimum faciet lac, comedet Butyrum, & mel comedet qui-

cunq;

›› cunq; relictus fuerit in terra. hic si illam diem quam propheta significat quæsieris, tempus aduentus Saluatoris nostri inuenies. ubi enim dixit propheta: ›› ecce virgo in utero concipiet, & pariet filium: plurima interponens diuinat de iis, quæ per eandem diem, hoc est, Saluatoris nostri aduentus tempore, futura sunt. virtutes enim inuisibiles, & quosdam inimicos, atq; hostes, muscas & apes allegoriæ legibus nominans, ingressuros esse terram Iudæorum dicit, atq; ita Dominum, hostium ipsorum nouacula, tanquam magni cuiusdam corporis, ipsius Iudaicæ gentis caput, & pilos pedum, & barbam, et deniq; omne ornamentum eorum abrasurum. quum vero hæc in illa die, de qua agitur futura sint, in qua videlicet ille de quo loquitur nascetur de virgine, tum eum hominem qui relictus fuerit de totius gentis interitu, hoc est, omnem quicunq; ex illis in Christum Dei crediderit, nutriturum iuuencam boum, & duas oues prædicit: & ex eo quòd plurimum faciet lac, butyrum, & mel comesurum. porrò hæc si mystice contemplaberis, intelliges in Saluatoris nostri Apostolis, suum finem accepisse. quorum singuli in iis ecclesiis, in quibus virtute Christi constiterint, binas oues, hoc est, binos ordines instar ouium, ad gregem Christi conuenientes, alterum quidem in primis adhuc elementis uersantem, alterum uero qui iam per lauacrum sit illustratus: ac præterea iuuencam unam, ecclesiasticum vtiq; eorum qui præsident principatum, diuinis & rationalibus cibis, nutrientes: fœcundum ex illis lac, & mel, eius videlicet cibi, quem ipsi elaborauerint, fructum perceperunt. & quòd quidem eam multitudinem, quæ ex imperfectioribus constat ouibus, diuinus sermo comparare consueuerit, non est opus ut dicam, quum hoc omnes diuinæ litteræ ostendant. quòd uero eum qui perfectior sit, & multos quasi bonus agricola exerceat, ecclesiæq; præsideat, rustico boum labori item conferre soleat, sanctus nobis demonstrat Apostolus ubi ait: nunquid de ›› bubus cura est Deo? an propter nos omnino dicit? quoniam debet in spe, qui ›› arat arare: & qui triturat, in spe, ut sit particeps. quòd si quis istius modi figuris loquendi offendatur, idem poterit & muscas & apes, de quibus dictum est, & nouaculam, & barbam, & pilos pedum, non ex sententia, sed ex scripto contemplari, atq; ita planè in ridicula, & absurda fabularum deliramenta recidere. si uero non aliter hæc accipere necesse est, quàm ad sensum quendam interiorem, haud dubium est, quin etiam ea quæ sequuntur, simili ratione.

›› 40 IN DIE ILLA extinguentur montes, & colles, & syl-
›› uæ, & deuorabuntur ab anima usque ad carnes. & erit qui fugiet, tan-
›› quam fugiens à flamma ardente. & qui relicti fuerint ex illis, erunt numerus:
›› & puer paruulus scribet eos. & erit in die illa: non ultra adiiciet quod reliquum
›› fuerit ex Israel, et qui conseruati ex Iacob, non ultra confidentes erunt in eis, qui
›› iniuriis ipsos affecerint, sed erunt confidentes in Deo sancto Israel in veritate.
›› & conuertetur quod reliquum fuerit ex Israel, ad Deum fortem. et si fuerit nume-
›› rus filiorum Israel sicut arena maris, reliquiæ eorum saluæ fient. verbum enim qui

perficit, & qui contrahit in iustitia: quoniam verbum contractius faciet Deus
” in orbe terræ vniuerso. hic quoq; attende, dum tristia minitatur, quemadmo-
dum erit, inquit, qui fugiet tanquam fugiens à flamma ardente. & qui reliqui fue
” rint ex illis, numerus erunt. & puer paruulus scribet eos: quibus sanè uerbis, pau-
citatem eorum qui ex populo circuncisionis, interitum sint euasuri, unà cum ur-
bis Hierusalem incendio, nobis ostendit. hi vero inquit, qui reliqui fuerint, nume
rus erunt, hoc est, non plures quàm ut numero compræhendi possint: vtpote
qui & pauci, & facile numerabiles futuri sint. non plures igitur extiterunt, dùnta
xat vniuersæ Iudæorum multitudini comparati, qui in Saluatorem & Domi-
num nostrum crediderunt: qui quidem etiam digni habiti sunt, qui ab eo scriptu
ram acciperent: quemadmodum uerba illa demonstrant: & puerulus scribet
eos. siquidem prius ostensum est, quis nam hic esset puerulus, ubi dictum est: ec-
ce virgo in vtero habebit, & pariet filium: et antequam sciat puer uocare pa-
” trem, aut matrem. & quoniam hoc loco, puer, inquit, scribet eos, merito in su-
” perioribus dicebat: & erit quod reliquum fuerit in Hierusalem, sancti uocabun
” tur omnes, qui scripti sunt ad vitam. ergo vt illic reliquum nominatum est: hiq;
ipsi erant qui scripti sunt ad vitam: ita etiam hic, qui reliqui fuerint ex eis, nume-
rus erunt, et puerulus scribet eos. hoc porrò ipsum quod relictum fuerit ex If-
rael, & qui seruati ex Iacob, non ultra, inquit, in eis qui ipsos iniuria affecerint,
sed in Deo sancto Israel confidentes erunt. & sanè iam specta, utrum ipsa hac
confidentia ii, qui ex Iudaica gente profecti sunt, & qui de ruina Israel relicti sunt
discipuli, & Apostoli Saluatoris nostri, nihili æstimauerint principes sæculi hu-
ius, seu principes populi Iudaici, qui olim iniuria eos afficiebant: & sic in om-
nes gentes penetrauerint, Christum uerbum prædicantes, an vero nihil horum
ausi sint. atq; vtrum eadem erga Deum confidentia. (nam, ut prophetia habet,
confidentes erant in Deo sancto Israel in ueritate. non enim subdole aut simula
te, sed vere totos seipsos spei dediderant:) non solum de sua regione profecti
sint, verum id quod ipsis propositum fuerat, abunde perfecerint, an non. nempe
hoc ipsum rursus id fuisse inuenies, quod relictum est quasi semen ruinæ Iacob, in
Deo forti confidens. atq; item hoc ipsum vniuersæ eius gentis residuum (quæ
quidem gens, fuerit quasi arena maris, non quasi stellæ cœli,) dignum habitum
esse, cui salus à Deo condonaretur, sicut affirmat Apostolus, ubi ait: Hesaias
autem clamat pro Israel: si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reli-
” quiæ saluæ fient. nam quum duo sint quæ Habraæ Deus respondens promisit
de iis, qui ab illo orituri erant, unum quidem quod futuri essent sicut stellæ cœli,
alterum vero quod tanquam arena maris, Dei quidem amici quales fuerunt illi
veteres, & prophetæ, & Saluatoris nostri Apostoli, quibus ipse illud testimo-
nium exhibuit, uos estis lux mundi, luminibus cœlestibus ipso splendore compa
rantur: reliqui vero, terreni scilicet, atq; in humum spectantes, arenæ similes ha-
bentur. proinde meritò vbi tota multitudo filiorum Israel, quæ à dignitate sua
& à virtutis magnificentia casura erat, undecunq; spectans in terram, ut sermo

de his

de his propheticus habet, arenæ maris comparata fuerit:tum videlicet eorum reliquiæ dùntaxat saluæ fient: de quibus sanè reliquiis plurimum est à nobis elaboratum, atq; hæc futura esse dicit, vbi ipse Dominus contrahens, & perficiens, uerbum per totum terrarum orbem fecerit, sic utiq; euangelicam prædicationem perspicue significans: in qua omni Mosaico ambitu sublato, qui imaginibus, & signis, & corporalibus adorationibus constabat:breuitate præditũ euangelii uerbũ in omnes homines emissum, prophetiæ ueritatẽ comprobauit.

41 ET ERIT in die illa: radix Iessæ, & qui surgit imperare gentibus: in eo gentes sperabunt: et erit requies eius in honore. et erit in die illa: adiiciet Dominus demonstrare manum suam ad æmulandum, et quærendum quod remanserit reliquum populi sui, quodcunq; relictum fuerit ab Assyriis, et ab Aegypto, et à Babylonia, et ab Aethiopia, et ab Elamitis, et à solis ortu, et ab insulis maris. et extollet signum in gentes, et dispersos Iuda congregabit à quattuor alis terræ. quum sæpe quædam futura dicantur in quodam insigni die, hoc est, ubi manifestum tempus aduenerit, nos ratiocinatione colligentes, earum rerum quæ significentur, exitum, in ipsum Dei aduentum recidere, demonstrauimus: in quo quum omnis Iudaica gens casura esset, paucos quosdam seruatum iri, qui ex illis relinquendi erant, diuina ostendunt oracula. is tamen locus qui nunc in manibus est, et ipsam diem, et quod per eam significatur tempus, et quæ in eo euentura essent, planissime demonstrat. quum enim canat ex semine Dauid futurum Christi ortum, cum eo simul Iudæorum item ruinam prædicit. dicit autem sic. Ecce dominator Dominus Sabaoth, conturbabit gloriosos cum robore, et excelsi humiliabuntur, et cadent excelsi gladio, et Libanus cum excelsis cadet. porrò hic Libanum ipsam Hierusalem intelligi vult, sicut in aliis demonstrauimus: quam cum omnibus suis fastum, et uenerationem præ se ferentibus, et gloriosis casuram, hic Prophetæ locus minatur. qui quidem vbi priora illa explicauit, hæc deinceps adiungit: et egredietur virga de radice Iessæ, et flos de radice ascendet, et cætera. in quibus manifestissime, ex radice Iessæ: (pater autem hic fuit Dauid:) ortum Christi significat: in quo ortu, uocationem gentium prius per quandam sermonis obscuritatem, more prophetico explicat. illud enim: pascetur simul lupus cum agno, et pardus cum hœdo simul quiescet, et quæ sunt huiusmodi, nihil aliud q̃ gentium indomitarum, et immanium, et in nulla re à belluis differentium, ad pios et mansuetos, et omni charitate refertos mores, conuersionem futuram indicant. sed hoc ipsum docet apertius in iis quæ sequuntur, sic dicens. repleta est vniuersa cognitione Domini, sicut aqua multa ad cooperienda maria. præterea ipse se ipsum interpretans sermo Propheticus sequitur: Et erit in die illa: radix Iessæ, et qui surgit vt imperet gentibus. in eo gentes sperabunt. et erit requies eius cum honore. quoniam igitur superius Iudaicæ gentis ruinam inuolute significauit, post vero gentium uocationem,

nunc quidem inuolutius, nunc autem explicatius: merito rursus eundem repetens sermonem, de iis qui ex circuncisione in Christum credituri sunt, mentionem facit, ne omni ratione à Christo spem illorum excludat. Erit enim,
,, inquit, qui surgit ut imperet gentibus. sed quis tandem hic est qui surgit, nisi radix Iessæ? quem etiam gentibus, non ipsi Israel imperaturum affirmat. Quoniam ergo varie docuit hanc gentium conuersionem, ad eum qui de radice Iessæ nascetur, & pullulabit, nec dum boni quidquam de iis qui in circuncisione sunt, protulit: merito quod prædictioni eiusmodi deerat, reddit
,, dicens: & erit in die illa: hoc est: in illo tempore in quo adueniet is, qui
,, oriturus est de radice Iessæ, adiiciet Dominus demonstrare manum suam
,, vt æmuletur, et quærat, quod remanserit reliquum populi: quodcunq; relictum fuerit aut ab his, aut ab illis hostibus. quem quidem locum Aquila
,, ita conuertit. & erit in die illa: adiiciet Dominus secundo manum suam ad
,, acquirendum residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyriis et cætera. Cæterum hæc quoq; te consyderare oportebit. hostes populi Dei censendos intelligibiles quosdam et spirituales, hoc est, malos Dæmones, siue potestates, quæ verbo aduersentur. hi porrò sunt illi, qui olim iis gentibus quæ hic nominatæ sunt, inuisibiliter præerant, & animas Israel vastabant, quum eas in varios affectus inducerent, & captiuas facerent, & ad morem victus, alienarum gentium victui similem, attraherent. Quum igitur hic vniuersus, prope dixerim, populus, animis factus esset captiuus ab iis quos diximus hostibus: qui seruati relictiq; sunt sine vulnere, non spoliati suis rebus, promissum illud de quo Prophetia loquitur, obtinebunt: vt pote qui visuri sint manum Domini, et illius possessio futuri: quemadmodum illud habet ora-
,, culum, quod ita ait. adiiciet Dominus demonstrare manum suam, vt æmule-
,, tur ob id quod remanserit reliquum populi. quid autem adiiciet Dominus? nempe iis quos semel quondam per Prophetas ostendit, adiecta est manus Domini, vt his ipsis veluti de totius populi ruina seruatis, quæ prioribus deerant, adiungerentur. hæc porrò erant noui testamenti mysteria, quæ manu Domini, ostensa sunt ei parti, quæ de populo relicta est. sed etiam vt æmuletur, inquit, ob id quod remanserit reliquum populi. pro quo Aquila et Theodotion concorditer, ad acquirendum, inquiunt, residuum populi sui, quodcunq; relictum fuerit ab Assyriis, et à reliquis inimicis gentibus. hoc autem quod relictum fuerit de populo, extollet, inquit, signum in gentes. per eos enim plane Dominus signum suum in cunctis gentibus patefecit. et per eosdem collegit eos qui ex Israel perierant, et qui ex Iuda dispersi erant, postquam à quattuor alis terræ, ad Christum Dei, ex prædicatione Apostolorum ipsius, confugerunt. sic sanè collectos esse intelligens, eos qui quondam ex Israel, et Iuda, secundum sententiam consyderatis atq; acceptis, abducti procul, separatiq; fuerant. mos autem huiuscemodi animarum, verum Israel Dei demonstrat, sicut e contrario, vitiosa prauaq; affectio eum Israel

qui ratione

qui ratione corporis eam appellationem sortitus est, principes Sodomorum, & populum Gomorrhæ appellare in oraculis facit. Reliquiæ igitur secundum electionem gratiæ, & quod in prophetia dicitur, relictum residuum populi, signum Domini apud cunctas gentes prædicarunt: & istiusmodi gentium animas ab interitu, ad Domini cognitionem trahentes, unum Deo populum confecerunt, qui à quattuor alis terræ, hodie quoq; vna Christi virtute contrahitur. hi vero ipsi de Iudaicæ gentis interitu conseruati discipuli, & Apostoli Saluatoris nostri, ex diuersis tribubus oriundi, vna vocatione, vnaq; gratia, atq; uno sancto spiritu digni effecti, omnem amorem, quem olim erga ipsos Hebraicæ tribus habebant, abiecturi erant, vt ait prophetia. quum igitur eodem intellectu, eademq; sententia perfecti essent: non solum continentem terram, sed & insulas gentium peruagati sunt, & omnes vndiq; hominum animas deprædati, eas ducentes captiuas, ut imperio Christi subiicerentur. qui quidem in hoc consentanea illi oraculo egerunt, quod ait. & volabunt in nauigiis externum mare simul deprædantes, & eos qui ad solis ortum spectant. reliqua uero eiusdem prophetiæ, his item proportione respondere intueberis, si unamquanq; dictionem tecum ipse diligenter perpenderis, & quod quidem ex ea inconstans uel humile uisum fuerit, reieceris, spiritus uero ipsius intelligentiam perceperis, quatenus ipse tibi Dei spiritus contemplandum suppeditauerit. nobis enim tempus non permittit diutius in his locis immorari, qui materiam propositam absoluere festinamus.

42 ET MANDABO orbi uniuerso mala, & impiis peccata ipsorum. & perdam iniuriam iniquorum, & contumeliam superborum humiliabo. & erunt qui remanserint pretiosi magis quàm aurum quod ignem non sentit. & homo pretiosus erit magis quàm lapis in Suphir. ac deinceps adiungit. & erunt qui relicti fuerint, quasi capreola fugiens, & quasi ouis errabunda. atq; in his quidem paucitatem eorum, qui superfuturi sint tempore interitus impiorum, hic sermo planissime ostendit. ex quo id intelligimus, sine ulla exceptione, carituros esse propria regione omnes omnino, qui ad circuncisionem pertinent: atq; omnem Iudaicam gentem, promissa diuina non esse consecuturam.

43 ET ERIT in die illa defectus gloriæ Iacob, & pinguia gloriæ ipsius quassabuntur. & erit quemadmodum si quis colligat messem stantem, & semen spicarum metat. & erit quemadmodum si quis colligat spicas in conualle solida, & relicta fuerit in ea stipula. aut quasi baccæ oliuæ duæ siue tres in cacumine sublimi, seu quattuor, seu quinque in ramis ipsis relictæ fuerint. Hæc dicit Dominus Deus Israel. In die illa confidens erit homo in eo qui fecit ipsum: oculi autem eius ad sanctum Israel respicient. & non

,, erunt confidentes in altaribus, neq; in operibus manuum ſuarum, quæ fece-
runt digiti ipſorum. in his quoq; euidenter canitur, quemadmodum gloria
Iſrael, & cuncta pinguia eorum auferenda ſint, & pauci rurſus numeroq;
comprehenſibiles relinquendi. atq; hi quidem erunt qui ex eis in Dominum
noſtrum crediderint. Deinceps autem poſt ea quæ de illis dicta ſunt, de uni-
uerſo genere hominum, quod auerſurum ſe ſit ab errore ſimulachrorum,
Deumq; Iſrael agniturum, uaticinium ſequitur.

,, 44 AVDITE Inſulæ: qui relicti eſtis & dolore cruciamini: audite quæ
,, audiui à Domino Sabaoth. Deus Iſrael nunciauit nobis. ſpecta quemad-
modum hic quoq; non omnes qui ad circuncifionem ſpectant, ad eiuſmodi
arcana audienda inuitet, ſed ſolos eos quos dicit relictos eſſe, ac dolore cru-
ciari. quales erant, qui ut ait Apoſtolus, gemebant ac deplorabant ma-
litiam uitæ hominum.

,, 45 LVXERVNT Excelſi terræ. & terra inique egit propter habi-
,, tantes eam. idcirco inopes erunt inhabitantes in terra, & relinquentur homi-
nes pauci. in his quoq; vbi eos reprehendit qui ex populo circuncifionis
& legem Dei, & teſtamentum contempſerint, & eis minatus eſt ea quæ ſcripta
ſunt: tum ex illis paucos homines eſſe relinquendos uaticinatur. hi vero
ſint ſanè illæ, quæ nominantur apud Apoſtolum reliquiæ ſecundum ele-
ctionem gratiæ.

,, 46 RELINQVENTVR Ciuitates deſertæ, & domus quæ reli-
,, ctæ fuerint, interibunt. hæc omnia erunt in terra in medio gentium. quem-
,, admodum ſi quis colligat paucas baccas quæ in oliua remanſerint, ſic col-
,, ligent eos. & ſi ceſſauerit uindemia, hi uoce clamabunt: qui autem relicti
,, fuerint in terra, lætabuntur ſimul cum gloria Domini. hic quoq; ſoli qui
relicti fuerint, gauiſuri dicuntur, quum reliqui omnes his, quæ in uaticinio
continentur, ſint tradendi.

,, 47 CONCVLCABITVR Corona contumeliæ, mercenarii
,, Ephraim. et erit flos qui decidet de ſpe gloriæ in cacumine montis excelſi,
,, quaſi præcox ficus. qui uidit eum priuſquam in manus accipiat, uellet eum
,, deuorare. die illa Dominus erit corona ſpei, contexta gloriæ ei qui relictus
,, ſit de populo ipſius. relinquentur enim in ſpiritu iudicii. etiam hic ei qui
relictus ſit de populo, non uniuerſæ illi genti, ſolis utiq; illis qui re-
liquiarum nomine ſignificantur, Dominum coronam ſpei, & gloriæ
futurum, uaticinatur. alios uero præter populi reliquias, coronam contu-
meliæ, & mercenarios Ephraim nominat.

48 ET

,, 48 ET ERVNT qui relicti fuerint in Iudæa : mittent radicem de-
,, orſum, & facient fructum ſurſum : quoniam ex Hieruſalem erunt qui reli-
,, cti fuerint, et qui ſalui futuri ſunt ex monte Sion. æmulatio Domini Sa-
baoth faciet hæc. eos qui ſecundum electionem gratiæ relicti fuerint ex
Iudæorum gente miſſuros radicem deorſum, & facturos ſemen ſurſum ua-
ticinatur. ubi manifeſtiſſime Apoſtolorum & diſcipulorum Saluatoris no-
ſtri electionem ſignificat. ſiquidem hi, ex iis qui ad circuncisionem perti-
nent, relicti, deorſum in terram doctrinæ ſuæ radices miſerunt, adeo
quidem, ut illa ipſa eorundem doctrina infixa ſit, & radicibus firmata per to-
tum terrarum orbem. ſurſum autem ferre ſemen & fructum ad promiſſa cœle-
ſtia exhortati ſunt. hi uero ipſi de gente Iudæorum relicti, cæteris pereuntibus,
ſoli ſeruari dicuntur. hæc autem omnia, æmulatio Domini fecit. Nam æmu-
latio Domini quæ hos ad prouocandum eos impios, qui in circuncisione
manſerunt elegit, illos prouocauit: ut eſt illud apud Moyſem dictum. ipſi me
,, prouocauerunt in eo qui non eſt Deus: & ego prouocabo eos in ea quæ non
eſt gens. in gente ſtulta irritabo eos.

,, 49 SIC DICIT Dominus. quemadmodum inuenietur acinus in
,, racemo, & dicent, ne diſſipaueris eum: quoniam benedictio Domini eſt in
,, eo: ſic faciam propter eum qui ſeruit mihi. huius cauſa non perdam o-
,, mnes. & educam ex Iacob ſemen, & ex Iuda: & hæreditabit montem
,, ſanctum meum. & hæreditabunt electi mei & ſerui mei, & habitabunt
,, illic. & erit in ſylua ſtabulum gregum, & uallis Achor in requiem ar-
,, mentorum boum populo meo, qui exquiſiuerunt me. uos autem qui re-
,, liquiſtis me, & obliuiſcimini montem ſanctum meum, & paratis fortunæ
,, menſam, & impletis Dæmoni poculum mixtum: ego tradam uos in
,, gladium. omnes in occiſione cadetis, quoniam uocaui uos, & non au-
,, ſcultaſtis, & feciſtis malum in conſpectu meo, & quæ nolebam elegiſtis.
Quum in his diuiſione quadam ſermo diuinus utatur, tum exiguum quod-
dam ſemen Iacob, ea quæ promiſſa ſunt conſecuturum affirmat: electos
autem eſſe eos qui habitent in ſylua. nam ſic uocationem gentium nomi-
nat: in qua electi Domini, & ſemen Iacob ſint ſanè ipſi Apoſtoli &
diſcipuli Saluatoris noſtri: præter quos qui reliqui ſunt, omnes in eas,
quæ expoſitæ ſunt, minas reciderunt: quandoquidem ipſa oratio propè
apertiſſime demonſtrat, non caſu quodam in cunctam iudæorum gen-
tem promiſſa diuina eſſe uentura, ſed in id ſolum quod ſemen eſt nomi-
natum, et in eos qui uocari ſolent electi Dei. multi enim ſunt uocati,
pauci uero electi. quibus etiam nomen nouum imponendum deinceps
oraculum canit, ſic ad impios dicens. relinquetur enim nomen ueſtrum

,, in ſatietatem electis meis. uos autem interficiet Dominus. ii uero qui mihi ſer-
uient, uocabuntur nomine nouo. atqui nouum iſtud nomen quod antiquis
ignotum fuerit, quod nam quæſo fuerit, niſi Chriſtianorum? quod à Salua-
toris noſtri Ieſu Chriſti appellatione deductum in toto orbe terrarum lau-
dibus & fauore celebratur?

A *Michæa.*

50 ET ERIT De ſtilla populi huius qui congregatur. congrega-
,, bitur Iacob cum omnibus. excipiens excipiam reliquos ex Iſrael. in unum
,, ponam conuerſionem eorum. Conſentanea iis quæ ab Heſaia accepta ſunt,
ſupraq; à nobis expoſita, Michæas quoq; indicat: qui Deum non ſimpliciter
omnes, ſed ſolos eos qui reliqui fuerint, excepturum narrat. & quemadmodum
apud Heſaiam ſemen nominabatur ipſum illorum reſiduum, ita hic ſtillam eos
nominat, qui ex illis ſuperſtites futuri ſunt. ſignificatur autem his uerbis ipſe
Chorus Apoſtolorum: qui quaſi ſtilla quædam, & ſemen Iudaicæ gentis exti-
terunt: de qua ſtilla omnes quicunq; ex toto orbe Chriſtum Dei cognouerint,
& doctrinam eius acceperint, ea quam oraculum canit congregatione digni ef-
fecti ſunt, & liberationem ab hoſtibus nacti.

,, 51 ET TV Bethleem domus Euphratha, minima es ut ſis in millibus Iu-
,, da. ex te mihi egredietur qui præſit, ut ſit in principem ipſi Iſrael. & exitus eius ab
,, initio ex diebus ſæculi. propter hoc dabit eos uſq; ad tempus parientis. pariet,
& reliqui ex fratribus eorum conuertentur. & poſt pauca adiungit. Et erit quod
,, reliquum fuerit ex Iacob in gentibus in medio populorum multorum, quaſi ros
,, à Domino cadens, & tanquam agni ſuper gramen: ut non congregetur ali-
,, quis, neq; ſubſiſtat in filiis hominum. & erit quod reliquum fuerit ex Iacob in
,, gentibus in medio populorum multorum, tanquam leo in iumentis ſyluæ, &
,, quaſi catulus leonis in gregibus ouium, quemadmodum quum tranſierit & di-
,, ſpertiens rapuerit, & non ſit qui eripiat. extolletur manus tua ſuper affligen-
,, tes te, & omnes inimici tui perdentur. his profecto nihil fieri poſſet lucidius,
quæ & ortum Saluatoris in Bethleem, & eiuſdem ab æterno propagationem,
& uirginis partum, & Apoſtolorum & diſcipulorum eius uocationem, & præ-
dicationem de Chriſto, quæ in totum orbem per eos importata eſt, referunt.
Quum enim is princeps de quo prophetia loquitur, & cuius exitus ex die-
bus æternis eſſe declarat, de Bethleem ſit profecturus, huncq; ipſum ea quæ
pariens nominatur, ſancta uirgo ſit paritura: non omnes qui ad circunci-
ſionem ſpectant, ſed ſolos eos qui reliqui fuerint, ſaluos futuros affirmat:
quos & reſiduum fore Iacob, & roris inſtar in omnes datum iri nationes.
erit enim, inquit, reſiduum Iacob in gentibus, ut ros à Domino cadens,
& quaſi agni ſuper gramen. pro quo: quaſi ſtillæ in herbam, Aquila:
Theodotion

Theodotion autem, tanquam nix super fœnum, reddidere. item pro illo: ut non congregetur aliquis, neq; subsistat in filiis hominum: neq; offendat filius hominis: Theodotion reposuit: qui non expectabit hominem, & non sperabit in filio hominis. Aquila uero: qui non expectabit uirum, & non erga filios hominum. in quibus, omnis Apostolorum Saluatoris nostri spes quæ, non in homine sed in Saluatore, & Domino suo futura sit demonstratur, qui utiq; Saluator, Dei uerbum erat. his uero deinceps adiungit: & erit quod reliquum fuerit ex Iacob in gentibus
,, in medio populorum multorum, quasi leo in iumentis syluæ, & quasi ca-
,, tulus leonis in gregibus ouium: quemadmodum quum transierit, & di-
,, spertiens rapuerit, & non sit qui eripiat: quibus uerbis, ut arbitror, confidentia & intrepidum robur prædicationis Apostolicæ declaratur. siquidem instar leonis & catuli, in syluam gentium, & in ouium humanarum greges, illi irruentes, & dispertientes dignos ab indignis, eos Christi uerbo subiecerunt. ad quem deinceps proferuntur quæ ab ipso sint manatura: extolletur manus tua super affligentes te, & omnes inimici tui perdentur: quod ipsum sanè etiam oculis intueri licet. quamuis enim multis, quamuis innumerabilibus, Christi uerbum ante hac affligentibus, et hodie quoq; oppugnantibus, altius tamen ipsum abiit, & potentius cunctis effectum est. sed etiam in sublimi collocata est manus Christi contra omnes qui ipsum afflixerint. eiusq; inimici uniuersi, uariis temporibus contra eius ecclesiam insurgentes, perdendi esse dicuntur.

A Sophonia,

,, 52 QVIA TVNC Conuertam in populos linguam, ut in nomi-
,, ne Domini seruiant ei sub iugo uno. à finibus fluminum Aethiopiæ susci-
,, piam supplicantes mihi. dispersorum ferent hostias mihi. in die illa non eru-
,, besces ex omnibus studiis tuis, quibus impie egisti aduersum me: quia tunc
,, auferam à te probra contumeliæ tuæ. & non ultra adiicies gloriari super
,, monte sancto meo. & relinquam in te populum mansuetum & humilem.
,, & cauebunt in nomine Domini qui reliqui fuerint ex Israel, & non facient
,, iniustitiam: & non loquentur uana. & non inuenietur in ore eorum lin-
,, gua dolosa: quoniam ipsi pascentur & cubabunt: & non erit qui exter-
reat eos. in his item relicturum sibi populum mansuetum & humilem Dominus pollicitus est, non alium utiq; significans, quàm eum qui de circuncisione in Christum ipsius sit crediturus. & rursus eos qui reliqui fuerint ex Israel, solos saluos futuros, cum reliquarum gentium uocatione, quam initio prophetiæ significauit.

A Zacharia.

,, 53 ECCE dies uenit in te: & diuidētur spolia tua in te: & cōgregabo oēs gē-
,, tes in Hierusalem ad bellū. & capietur ciuitas, & diripiētur domus. & mulieres in-
,, quinabūtur. & exibit dimidiū ciuitatis in captiuitate. reliqui uero ex populo meo

,, non perdentur de ciuitate. consentanea sunt hæc iis quæ proposita sunt de interitu uniuersæ nationis Iudæorum, qui ad illas post Christi aduentum perueenit. hæc enim Zacharias post reditum de Babylone uaticinatur, canens extremam illam populi uastationem quæ à Romanis inferenda erat: in qua quum tota Iudaica gens in hostium potestatem uentura esset, solos eos dicit qui de populo reliqui fuerint saluos fore: sic sanè Apostolos Saluatoris nostri apertissime significans.

Ab Hieremia.

,, 54 CONVERTIMINI Filii qui defecistis, dicit Dominus: quoniam
,, ego dominabor in uobis. & accipiam uos, unum de ciuitate, & duos de
,, familia. & adducam uos in Sion. & dabo uobis pastores secundum cor
,, meum: & pascent uos, pascentes cum scientia. Et erit: quum multiplicati
,, fueritis & creueritis, dicit Dominus, in diebus illis non dicent amplius: ar-
,, ca testamenti Domini Israel. non ascendet in cor, neque nominabitur, &
non fiet amplius. in his quoque conuersionem Israel, in aduentu Saluatoris nostri Iesu Christi futuram canit: in qua, quum unum de ciuitate & duos de familia, & ualde paucos, & numero exiguos elegerit, earum quæ in ipsum crediderint gentium pastores: quumque in terra gentes in sua ipsarum futura uocatione creuerint: non ultra, inquit, ab eis dicetur: arca testamenti Domini. non enim amplius ad Moysi corporales adorationes recurrent, utpote quum eis nouum tradendum sit testamentum.

,, 55 MVLTIPLICAVERVNT impietates suas. inualuerunt
,, in auersionibus suis. qua nam ex his propitius ero tibi? filii tui dereliquerunt
,, runt me, & iurauerunt in iis qui Dii non sunt. & saturaui eos, & mœchati
,, sunt. & in domibus scortorum habitauerunt. equi libidine perciti euaserunt.
,, unusquisque ad uxorem proximi hinnitum emisit. nunquid non super his uisi-
,, tabo? dicit Dominus. an in gente tali non ulciscetur anima mea? ascendite
,, propugnacula eius, & iugulate: consumationem uero ne facite. relinqui-
,, te fulcimenta eius, quoniam Domini sunt. in his simul, & accusatio totius nationis eorum, & quæ eos oppressit obsidio indicatur: & præterea residuum: quod fulcimentum eius nominat: quum ipsius Domini sit: hoc uero residuum fuit, quod ex fide quam in Christum Dei habuit, confirmatum solidatumque est, ut ne iis similia pateretur, quæ uniuersa illa gens, perpessa est.

Ab Iezeciel.

,, 56 ET CADENT uulnerati in medio uestri. & cognoscetis quod
,, ego Dominus, quum abierint de uobis qui liberabuntur à gladio ad gen-
,, tes, & quum uos dispersi eritis per regiones. & recordabuntur mei qui li-
,, berati erunt ex uobis in gentibus, ad quas captiui ducti sint. uidetur sanè mihi hic quoque concordare iis quæ à reliquis prophetiis accepta sunt. eos enim qui liberati erunt, quos nam alios dixeris, nisi quod in cæteris, residuum,

seu reliquum,

ſeu reliquum, & ſtilla, & ros, populi illius, nominatur? quibus utiq; denominationibus, Apoſtolorum Saluatoris noſtri conuentus indicatur. hi ergo liberati ab interitu uniuerſæ illorum nationis, & à diſperſione illorum, recordati ſunt Dei: ut ſit confitendum, ea quæ ſcripta ſunt, de his fuiſſe dicta.

57 HAEC DICIT Adonai Dominus: expellam eos ad gentes,
& diſpergam eos in omnes nationes, & diſpergam eos in omnem terram.
& ero eis in ſanctificationem paruam in regionibus, quocunq; ingreſſi
fuerint illuc. hic quoq; alio nomine eos uocauit, ubi ſanctificationem par-
uam dixit, eos qui ex illis ſuperſtites manſuri ſint & incolumes.

58 ET OMNES ſuſcipientes eos diſpergam in omnem uentum. &
gladium effundam à tergo eorum: & cognoſcent quod ego Dominus, dum
diſpergam eos inter gentes, & diſſeminabo eos in regionibus. & relinquam
ex eis uiros numero ex gladio & ex fame & ex morte: ut enarrent omnes
iniquitates ſuas in gentibus, quocunq; ingreſſi fuerint illuc. et cognoſcent
quod ego Dominus. In totius populi diſperſione etiam hic ſibi ipſi relictu-
rum ait paucos numero, non alios utiq; ſignificans, quàm eos qui prædicti ſunt.

59 HAEC DICIT Adonai Dominus: Quod ſi etiam quattuor ul-
tiones meas malas, gladium, & famem, & beſtias malas, & mortem emiſe-
ro ſuper Hieruſalem, ad perdendum ex ea hominem & iumentum, ecce qui
relicti fuerint in ea qui conſeruati &c. hæc quoq; nihil planè ab iis quæ præ-
dicta ſunt, differunt.

60 SIC IVDICABO uos, dicit Dominus. et deducam uos ſub
uirgam meam: et adducam uos in numero teſtamenti mei. et eligam ex uo-
bis rebelles et impios: quoniam ex peregrinatione eorum educam eos: et
in terram Iſrael non ingredientur. in his quoq; perſpicue, exiguos numero ſub uirgam Dei uenturos affirmat, dum reliqui ex Iſrael à promiſſis cadent. At enim quum demonſtratum à nobis ſit non fortuito, neq; indiſcrete omnibus ſimpliciter Iudaicæ gentis cum uitioſis atq; impiis, tum etiam iis qui tales non ſint, oracula diuina, illas bonorum promiſſiones ceciniſſe, ſed paucis eorum duntaxat et facile numerabilibus, iis uidelicet qui in Saluatorem et Dominum noſtrum crediderint, aut iis qui ante eius aduentum iuſti effecti ſint: abunde nos arbitror declaraſſe, quemadmodum ea quæ ad promiſſa diuina pertinent, non indifferenter in omnibus Iudæis, finem acceperint: et quemadmodum non ipſis magis, quàm iis qui de gentibus aſſumuntur, ubi Chriſtum Dei ſuſceperunt, prophetarum reſponſa conueniant. porrò quænam fuerit diuinorum promiſſorum ſententia, ubi tempus erit oſtendam. hæc autem propè neceſſario à me collecta ſunt, ut redarguam eos qui ad circuncisionem

pertinent, quadam inani iactantia elatos, et ad se solos Christum, non ad omnes homines uenturum pertinaciter gloriantes: nec non ut ostendam magna cum ratione esse studium nostrum, quum libros illorum & oracula uersando tractamus. Constituta est autem à me libro superiore causa, cur in morem Iudaicum non recidimus, tametsi propheticis illorum scriptis gaudemus: nec item minus, cuiusmodi ea sit uita quæ, Christo authore omnibus gentibus nunciata prædicataq; sit, quamq; antiqua sit euangelicæ reipu. ratio, in eodem explanaui pro uiribus. Quapropter qui hæc aliquando tandem absoluimus, iam nunc tempus arbitramur esse, ut de occulta et mystica ratione, quæ ad Saluatorem & Dominum nostrum Iesum, qui Christus est Dei pertinet, occultiora item quædam attingamus, ut cum hoc pariter illud discamus: quam ob rem nunc, & non antehac ad omnes gentes aduenerit: & quænam causa sit, ut non multo ante, sed nuper duntaxat post magnum numerum sæculorum, uocare gentes incœperit: tum, alia eiusdem generis quæ arcanæ illius Theologiæ propria sunt, quæ ad illum spectat tractemus: item, qua ratione ille homo factus sit: quæ sanè etiam prima omnium nouo quodam assumpto exordio, quasi ad homines incredulos ipsum Dei verbum inuocantes ut nos adiuuet, age iam consyderemus.

LIBRI SECVNDI FINIS.

HAEC INSVNT IN TERTIO EVANGELICAE DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS, VOLVMINE.

CVVM Ea quæ præfationis cuiusdam locum obtentura erant, in euangelicam demonstrationem abunde tractauerim, modumq; etiam euangelicæ Saluatoris nostri doctrinæ demonstrauerim, causasq; reddiderim propter quas qui Iudæorum amplexi sumus oracula, uitam illorum recusarimus: ac præterea planum fecerim, quemadmodum prophetica illorum scripta, id quod futurum erat anteuenientia, nostræ per Christum futuræ uocationis mentionem fecerint, ut sic tanquam propria illa, non tanquam aliena uendicemus: tempus iam admonet ut ad propositam materiam accedam, & eorum quæ promissa sunt initium faciam. porrò autem hæc erant quæ ad rationem humanitatis Iesu pertinent, qui Christus est Dei: item eius Theologiæ quæ de illo est documenta, quæ apud prophetas Hebræorum extant: tum quæ illi de aduentu illius ad homines, prædixerint: quæ utiq; illi uni posse accommodari ex euentis certissimis iamiam comprobabimus, si (quod necessarium est) prius illud contemplati erimus, quemadmodum prophetæ euangelii mentionem in Christo non prætermiserint.

Quòd prophetæ in ipso Christo euangelii mentionem assumpserint.

1 HVIVSCE Veritatis testis ad uerbum sit Hesaias, qui ex persona
„ Christi clamat: Spiritus Domini super me: propter quod unxit me. euange-
„ lizare pauperibus misit me: prædicare captiuis remissionem, & cæcis uisum.

quam sanè prophetiam Saluator noster olim, in conuentu apud multitudinem Iudæorum quum legisset, librumq; post lectionem plicuisset, sic locutus est:
›› hodie impleta est scriptura hæc in auribus uestris. protinusq; hinc suam doctrinam exorsus euangelizare cœpit pauperibus, eos in commendatione beatorum
›› qui apud se futuri sint, reliquis anteponens: beati inquit pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. iis præterea qui à malis spiritibus uexarentur, quiq; à Dæmonibus, captiuorum instar, iam diu tenerentur, dimissionem ante nunciauit, omnes ad libertatem & solutionem à malitiæ uinculis inuitans,
›› uerbis illis: uenite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam uos. Cæcis uero qui corporeos oculos haberent corruptos, integritatem restituens, uisum largitus est, ut sic significaret se, iis qui olim ueritatem parum intuerentur, uirtutem qua lumen ueræ pietatis respicerent, erogare. Christum ergo in primis authorem & ducem futurum omnis prouinciæ euangelicæ, ea quæ exposita est, prophetia declarat. at post illum eiusdem propositi ministros fore il-
›› lius discipulos, idem propheta canit dicens: quàm speciosi pedes euangelizantium bona, quàm euangelizantium pacem. ubi ualde accurate speciosos dixit fore pedes euangelizantium bona Christi, qui enim speciosi futuri non erant, qui in exiguo breuiq; tempore, totum orbem erant percursuri? & omnem locum sancta illa de Saluatore mundi doctrina impleturi? Quòd autem humanis uerbis non uterentur ad persuadendum audientibus, sed Dei uirtus esset quæ cum illis faciebat, dum euangelium prædicarent, alius rursus clamat propheta:
›› Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa. & rursus Hesaias. super montem excelsum ascende qui euangelizas Sion. extolle quantum potes
›› uocem tuam qui euangelizas Hierusalem. extollite. ne timete. dic ciuitatibus
›› Iuda: ecce Deus uester: ecce Dominus cum robore uenit, & brachium cum
›› potestate. ecce merces eius cum eo: & opus eius coram ipso. tanquam pa-
›› stor pascet gregem suum, & in brachio suo congregabit agnos: & eas quæ in utero habent, consolabitur. Cæterum hæc quo nam sensu accipienda sint, progressi longius in doctrina euangelica uidebimus. interim illud constitit: & ipsum euangelium, & nomen euangelii propheticis uocibus comprobatum fuisse. habes præterea euidentes perspicuasq; demonstrationes, unde initium esset accepturum euangelium, ab ipso uidelicet Christo. nec non per quos foret prædicandum, per illius utiq; Apostolos. sed etiam qua uirtute esset superaturum, non
›› humana scilicet. Quod ipsum sanè ex illo constitit: Dominus dabit uerbũ euangelizantibus uirtute multa. reliquum igitur iam est, ut ex multis quæ apud Hebræos antiquius ac remotius de Christo diuinata sunt, pauca anticipemus, ut discas quæ nam illa essent, quæ posterioribus temporibus euangelium nunciaret futurum: simulq; miraculum prophetarum, qui quidem tanto ante futura cognouerint, itemq; ipsorum oraculorum euenta: quemadmodum ea in Saluatore & Domino nostro Iesu, qui Christus est Dei, completa consistant.

Quòd

Quòd de Christo uaticinati sunt prophetæ Hebræorum.

2 PRIMVS Prophetarum Moyses, alium prophetam sibi similem suscitandum denunciat. quum enim leges ab ipso positæ soli Iudaicæ genti conuenirent, idq; in terra Iudæa duntaxat, aut circum eam, non autem ei quoq; genti, quæ longissime in terris remotissimis degeret, quemadmodum ex iis, quæ prius à nobis tractata sunt cognosci potuit, & eum qui esset non solũ Iudæorum, sed etiam aliarum gentium Deus, oporteret ad se cognoscendũ & colendum uitæ hominum suppeditare ea, quæ cunctis item gentibus utilia forent: merito alterum prophetam qui nulla in parte suæ ipsius rationi atq; instituto cederet, de Iudaica gente suscitandum, oraculo exposito diuinat, in hunc modum illi ipso Deo respondente. prophetam suscitabo eis de fratribus ipsorum tanquam te: & dabo uerbum meum in os illius: & loquetur eis iuxta omne quodcunq; mandauero illi. & homo omnis quicunq; non audierit uerba eius quæcunq; loquetur propheta in nomine meo, ego ulciscar ex eo. Similia uero ipse quoq; Moyses hoc oraculum interpretans ad populum ait: prophetam de fratribus uestris tanquam me suscitabit Dominus Deus. illum audietis in omnibus quæcunq; postulasti à Domino Deo tuo in Choreb, in die concionis. num igitur ex iis qui post Mosem extiterunt prophetæ, Hesaias, exempli gratia, aut Hieremias, aut Iezeciel, aut Daniel, aut alius quispiam de cæteris duodecim, legum author Moysi conferendus extitit? nequaquam. sed ex illis tandem, quis unquam Moysi similia effecit? nusquam poteris dicere. sed quisq; illorum à primo ad nouissimum quoscunq; instituebant ac docebant, ad ipsum Moysem remittebant: atq; in hoc populum reprehendebant, quòd Moysi legem non seruasset, sed contra illam fecisset, neq; illum ad quidquam aliud hortabantur, nisi ad ea firmiter tenenda, quæ in lege Moysi posita sunt. nullum igitur horum illi similem dixeris. atqui Moyses de uno duntaxat, certe ac definite loquitur. quem nam igitur alium Moysi similem futurum prophetam canit oraculum illud, nisi Saluatorem & Dominum nostrum Iesum Christum? quomodo autem hoc dictum sit, diligentius contemplari necesse est. Primus Moses genti Iudaicæ præfuit. quumq; eos deprehendisset Aegyptiis superstitionibus, multorumq; Deorum cultu implicitos, primus ab iis illos auertit, ineuitabilibus suppliciis cultores simulachrorum deterrens. & primus eis Theologiam ostendit, eam quæ unius principatum docet: præcepitq; ut unum opificem, authoremq; rerum omnium colerent. primus etiam religiosæ uitæ illis institutionem quandam disponens atq; assignans, piæ sanctæq; reipublicæ illis author & primus & solus apparuit. atqui Iesus quoq; Christus sicut Moyses similiter, ac multo quidem excellentius: qui primus eius doctrinæ, quæ ueram religionem instituit reliquis gentibus, author & magister fuit: & primus per totum terrarum orbem simulachrorum cultum euertit: primusq; unius omnium regis Dei cognitionem, & reuerentiam cunctis ostendit hominibus: nouæq; uitæ ac piis hominibus accommodatæ, reipub. primus introductor legisq; lator extitit. ad hæc, ea quæ de mundi

ortu, & quæ de animæ immortalitate feruntur, aliaq; omnia philoſophica præcepta quæcunq; eiuſdem ſunt generis, primus Moſes Iudæorum tradidit nationi. ſed hæc multo diuinius, primus cæteris gentibus Ieſus Chriſtus per ſuos diſcipulos demonſtrauit: ut ſanè meritò Moyſem primum, ſolumq; pietatis legum latorem Iudæorum appellare æquum ſit, Ieſum autem Chriſtum gentium uniuerſarum, ſicut prophetia quæ de illo eſt canit. conſtitue Domine le-
,, giſlatorem ſuper eos, agnoſcant gentes quòd homines ſunt. Moyſes præterea geſtis mirabilibus & prodigiis, religionem à ſe inſtitutam & traditam confirmauit. Itidem Chriſtus iis miraculis, quæ etiam ſcriptis tradita eſſe omnes nouimus ad fidem intuentium uſus, nouis ſuæ doctrinæ euangelicæ præceptis, ſtabilitatem ac perpetuitatem adiunxit. rurſus Moyſes gentem Iudaicam ab intolerabili ſeruitute, qua ab Aegyptiis premebatur, in libertatem uendicauit. Chriſtus quoq; omne genus humanum, ab impio atq; Aegyptiaco ſimulachrorum cultu, quo ſub malis Dæmonibus tenebatur reuocauit ad libertatem. denique Moyſes terram ſanctam, & in ea uitam Deo gratam & beatam iis, qui leges
,, ſeruarent, promiſit. ſimili ratione Ieſus Chriſtus, beati, inquit mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram, longe utiq; meliorem terram, uereq; ſanctam ac Deo gratam, non eam, quæ eſt in Iudæa, quæ planè à reliquis nihil differt, ſed Dei amatricibus in cœlo animis conuenientem, iis qui uiuendi rationem à ſe poſitam plene obſeruauerint, pollicitus. quod quidem apertius indicans iis, quos apud ſe beatos futuros prædicabat, regnum cœlorum appellauit. cæterum alias quoq; res à Saluatore noſtro geſtas inuenies, quæ uirtute longe præſtiterint iis, quas Moyſes edidit, magnam tamen cum Moſaicis illis habentes ſimilitudinem. exempli gratia. Moſes totos quadraginta dies ieiunus fuit. nam
,, ſcriptura hoc illi teſtimonium exhibet, & fuit, inquit, Moyſes illic in conſpe-
,, ctu Domini. quadraginta dies, & quadraginta noctes panem non edit, & aquam non bibit. itidem etiam Chriſtus. etenim ſic ſcriptum eſt. & agebatur in
,, deſertum quadraginta dies, & tentabatur à Diabolo. & nihil comedit in diebus illis. Rurſus Moyſes in deſerto alimenta populo præbuit. nam ſcriptura
,, ſic habet. ecce ego do uobis panes de cœlo. & poſt paulo. factum eſt, in-
,, quit, quum ſubſediſſet ros circum caſtra, & ecce ſuper faciem deſerti minutum quaſi coriandrum album, quaſi gelu ſuper terram. Saluator quoq; ac Domi-
,, nus noſter ad diſcipulos ſuos, Quid, inquit, cogitatis in uobis ipſis modicæ
,, fidei quòd panes non accepiſtis? nondum ſcitis neq; recordamini quinq; panes
,, quinq; millium? & quot cophinos recepiſtis? neq; ſeptem, quattuor millium? & quot ſportas tuliſtis? Item Moſes per medium mare ingreſſus eſt, populoq; itineris dux fuit. ſic enim habet ſcriptura. extendit Moyſes manum ſuam in mare. &
,, ſubduxit Dominus mare uento Auſtro uiolento totum diem, & fecit mare ſic-
,, cum. & diuiſa eſt aqua. & tranſierunt filii Iſrael per medium mare in ſicco. & aqua eis murus à dextris, & murus à ſiniſtris. ſimili poteſtate, ac Deo etiam conuenientius, Ieſus qui Chriſtus eſt Dei, in ſuperficie maris ingrediens Petrum item ad ſe

incedere,

,, incedere, ſuper eadem fecit. nam ſic ſcriptum eſt. quarta autem uigilia noctis
,, uenit Ieſus ad illos ambulans ſupra mare. & quum uidiſſent illum ambulantem
ſupra mare, conturbati ſunt. & paulo poſt. reſpondens autem illi Petrus dixit:
,, Domine ſi tu es, iube me uenire ad te ſupra aquas. ille autem dixit: ueni. & de-
,, ſcendens de naui Petrus ambulabat ſupra aquas. rurſus Moſes uento Auſtro
uiolento mare ſolidum fecit. nam ſcriptura, extendit, inquit, Moſes manum
,, ſuper mare & ſuſtulit Dominus mare, uento Auſtro uiolento. ac ſubiungit. ſte-
terunt undæ in medio mari. eadem ratione ac multo quidem præſtantius, Sal-
uator noſter increpuit uentum & mare, & facta eſt tranquillitas magna. Moy-
ſi item uultus, quum de monte deſcenderet cernebatur plenus gloria. ſic enim
,, ſcriptum eſt. deſcendens autem Moyſes de monte, ipſe neſciebat quod glorifi-
,, catus eſſet aſpectus cutis faciei ſuæ, dum ad ipſum loqueretur. & uidit Aaron, o-
,, mnesq; ſeniores filiorum Iſrael Moyſen. & erat glorificatus aſpectus cutis faciei
eius. ſimili ratione & longe quidem excellentius, Saluator noſter quum duxiſſet
,, ſuos diſcipulos in montem excelſum ualde, transfiguratus eſt coràm eis, & re-
,, ſplenduit facies eius ut Sol, ueſtimenta autem eius facta ſunt alba ſicut lux. Moy-
ſes item leproſum mundauit. Siquidem ſcriptum eſt: & ecce Maria Lepra can-
,, dens ſicut nix. & paulo poſt. & clamauit Moyſes ad Dominum dicens: Deus
obſecro ſana eam. ſimili ergo ratione, ſed longe maiori poteſtate Chriſtus Dei,
quum ad eum leproſus acceſſiſſet, dixiſſetq;: ſi uis, potes me mundare: reſpon-
,, dit: uolo. mundare. & mundata eſt eius lepra. rurſus Moſes digito Dei ſcrip-
tam eſſe legem affirmauit. nempe ſic ſcriptum eſt: & dedit Moyſi quum deſiiſ-
,, ſet loqui ad eum in monte Sina, duas tabulas teſtimonii, tabulas lapideas ſcrip-
,, tas digito Dei. & in Exodo. dixerunt igitur incantatores Pharaoni: digitus Dei
eſt hic. itidem Ieſus quoq; qui Chriſtus eſt Dei, Phariſæis dicebat: Si autem in
,, digito Dei eiicio Dæmonia. Ad hæc omnia Moſes denominauit Ieſum Na-
ue. pari ratione etiam Saluator, Simonem Petrum. atq; Item Moſes conſti-
,, tuit populo qui præeſſent ſeptuaginta. ſiquidem dicit ſcriptura: congrega mi-
,, hi ſeptuaginta uiros de ſenioribus Iſrael. & auferam de ſpiritu qui in te eſt, & im-
,, mittam in eos. & congregauit ſeptuaginta uiros. ſic etiam ipſe Saluator deſi-
gnauit ſuos diſcipulos ſeptuaginta, & miſit binos ante faciem ſuam. Rurſus
Moyſes duodecim uiros emiſit terram exploraturos. noſter item Saluator mul-
toq; etiam præſtantius duodecim Apoſtolos emiſit, ad inſpiciendas omnes
gentes. Rurſus Moyſes ponit legem quæ dicit: non occides: non mœ-
chaberis: non furaberis: non peierabis. at Saluator noſter lege propoſi-
ta, non occidere ſolum, ſed etiam iraſci prohibet: & pro eo quod dictum eſt,
non mœchari, ne intueri quidem mulierem cum petulanti cupidine admo-
net. & pro eo quod eſt, non furari, res proprias indigentibus elargiri impe-
rat. etiam illud longe tranſiliens quod eſt, non peierare, ne iurare quidem
ullo modo inſtituit. Et quid me oratione longius prouehi neceſſe eſt, ut
demonſtrem ſimilia finitimaq; inter ſe, Moyſen ac Saluatorem dominumq;

noſtrum feciſſe? quum unicuiq; uolenti, in ocio talia colligere facillimum ſit? etenim quum Moyſi mortem nouiſſe neminem dicant, ac ne ſepulchrum quidem eius, neq; itidem Saluatoris noſtri poſt reditum in uitam, mutationem in ſpeciem diuinam quiſq; ſcire potuit. Si igitur in tam multis rebus alius nemo, ſed ſolus Saluator noſter qui cum Moyſe ſimilitudinem factorum habuerit, proferri poteſt, ſupereſt iam ut in illum unum ſpectemus. neque uero ad alium quempiam referamus prophetiam quæ apud Moyſem extat, in qua illi ſimilem ſuſci-
,, taturum ſe Deus reſpondet, dicens. prophetam ex fratribus eorum ſuſcitabo
,, eis, tanquam te. & dabo uerbum meum in os illius. & loquetur eis quemad-
,, modum mandauero illi. & omnis homo quicunq; non audierit uerba illius,
,, quæcunq; loquetur propheta in nomine meo, ego ulciſcar ex eo. ipſeq; Moſes Dei uocem ad populum interpretans ait. prophetam ex fratribus ueſtris ſuſci
,, tabit Dominus Deus ueſter. illum audietis in omnibus, quæcunq; poſtulaſti à
,, Domino Deo tuo in Choreb in die concionis. Quòd autem poſt Moſen ante Saluatorem noſtrum, nullus prophetarum Moyſi ſimilis ſurrexerit, antiqua ſcriptura perſpicue docet ubi ait: & non ſurrexit ultra propheta in Iſrael ſicut
,, Moyſes, quem nouerit Dominus facie ad faciem, in omnibus ſignis atq; portentis. Conſtat igitur diuinum ſpiritum per Moyſem de Saluatore noſtro ceciniſſe. ſiquidem unum ipſum, nec alium quempiam Moyſi ſimilem extitiſſe, qualem ipſius Moyſi uerba deſcribũt, iam comprobatum eſt. Cæterum ſpecta aliam quoq; prophetiam publicæ ſcripturæ commendatam. nam quum Saluatorem & Dominum noſtrum, hominem ratione humanitatis de ſemine Iſrael ortum, innumerabiles conuentus in omnibus gentibus Dominum appellent, propter diuinam eius uirtutem hanc ei appellationem tribuentes: Moyſes quoq; qui hoc diuino ſpiritu afflatus cognouerat, enunciauit in hunc modum: exibit homo
,, de ſemine eius: (dicit autem de Iſrael:) & dominabitur gentibus, & extolletur regnum eius. Quòd ſi nullus unquam alius ex iis principibus & regibus, qui in circuncifione regnauerint, multarum gentium Dominus conſtitutus eſt: (nulla enim hiſtoria hoc habet:) clamat autem & uociferatur ueritas de uno Saluatore noſtro: illum utiq; iam Dominum, neq; id labiis tantum, ſed affectione ſynceriſſima, innumerabiles omnium nationum conuentus confiteri: quid ultra iam impedit ne illum eſſe dicamus, de quo prophetiæ extant? Quòd autem Moſes hæc non indefinite prædicat, neq; immenſo quodam & inconſtanti tempore uaticinium adumbret, ſed ualde prouidenter euentum rerum quas prædixerit, determinatis temporibus circunſcribat, illa planiſſime indicant,
,, quæ de hac quoq; re canit. non deficiet, inquit, princeps de Iuda neq; dux de
,, femoribus eius, donec ueniat cui repoſitum eſt. & ipſe expectatio gentium. quibus uerbis non defuturos deinceps ductores ac principes, qui ſibi interſe continuata ſerie ſuccedant de gente Iudaica, uſq; ad eius qui expectatur aduentum, enunciat. quòd ſi principes apud Iudæos defecerint, aduenturum eum qui ex oraculis expectatur. Iudam uero hic non ipſam tribum intelligit: ſed quoniam

denominatione

denominatione quadam posterioribus temporibus à regali tribu Iuda, omnis Iudæorum natio dicta est, ita quidem ut hodie quoq; Iudæi nominentur: ualde mirabiliter & prophetice omnem Iudaicam gentem Iudam nominauit, sanè ut nos quoq; Iudæos appellare consueuimus. tum affirmat non prius defuturos de gente ipsorum principes ac duces, quàm is adueniat, quem prophetia significat. porrò hic simul atq; aduenerit, Iudæorum quidem principatum esse dissoluendum, ipsum uero non Iudæorum amplius, sed gentium fore expectationem. quod quidem ipsum nulli unquam prophetarum accommodare, sed uni duntaxat Saluatori Dominoq; nostro, poteris. nam simul atq; ille ad homines uenit, Iudæorum regia sublata est, continuoq; illorum princeps defecit, qui quidem maioribus suis succederet, atq; ex legibus propriis, illis præesset. tunc enim Augustus Romanorum primus accepit imperium. & Herodes ab externis gentibus accitus, illorum rex constitutus est. Et illi quidem defecerunt, hic autem gentium per totum terrarum orbem expectatio, sicut diuinitus prædictum fuerat, declaratus est: adeo quidem ut nunc quoq;, omnes quicunq; ex omnibus gentibus in illum credunt, expectationis suæ secundum Deum, in illo spem reponant. Et Moses quidem hæc, aliaq; his plura de Christo omnibus nobis feliciter nunciat: ei uero germana Hesaias quoq; definite de uno certo rege qui
,, ex semine ac successione Dauid sit suscitandus, hæc canit: Egredietur uirga de
,, radice Iessæ, & flos de radice ascendet, & requiescet super eo spiritus Dei, spiritus sapientiæ & intellectus. & reliqua. tum longius progressus, more prophetico, externarum gentium & barbararũ, nec non cum Græcorum, tum asperrimorum ac ferissimorum hominum, futuram in mites mansuetosq; mores ex doctrina Christi mutationem, prædicit. sunt autem eius uerba hæc. & pascetur simul lu-
,, pus cum agno, & pardus simul quiescet cum hœdo. & uitulus & taurus & leo simul pascentur. & alia his similia: quæ etiam e uestigio planiora efficiens interpretatur, ubi ait: & erit qui surgit ad imperandum gentibus. in eo gentes sperabunt. planè enim irrationalia illa iumenta, & quas illic prædixit belluas, nullas esse alias quàm ipsas gentes, propter earum ferinos mores, declarauit: quibus sanè gentibus imperaturum affirmat eum qui surgit de semine Iessæ: ex quo Semine Saluator & Dominus noster oriundus prædicatur: in quem gentes, quæ in ipsum credunt etiam nunc sperant, ipsi utiq; uaticinio consentanea facientes, quod ait: & erit qui surgit imperare gentibus: in ipso gentes sperabunt. hoc igitur apponito iis quæ apud Mosem feruntur, ac distinguito. & illud quidem: erit qui surgit imperare gentibus: cum illo componito: egredietur homo de semine eius, & dominabitur gentibus multis. & illud: in ipso gentes sperabunt: cum illo: & ipse erit expectatio gentium. quid enim interest dicas ne: in ipso gentes sperabunt: an uero: ipse erit expectatio gentium? rursus uero idem Hesaias oratione progressus, de Christo hæc diuinat. ecce puer meus quem elegi. di-
,, lectus meus: in quo complacuit sibi anima mea. iudicium gentibus profe-
,, ret. ac deinceps adiungit: donec ponat in terra iudicium. & in nomine eius

gentes ſperabunt. in his propheta iam ſecundo gentes in Chriſto ſperaturas ponit, quum ſuperius illud dixerit: in ipſo gentes ſperabunt: hic uero: in nomine eius gentes ſperabunt. Etiam ipſi Dauid dictum eſt, de fructu uentris eius ſuſcitandum eſſe quendam, de quo deinceps ait Deus. ipſe inuocabit me:
,, pater meus es tu. & ego primogenitum ponam eum. nam de hoc rurſus dictum eſt: & dominabitur à mari uſq; ad mare, & à fluminibus uſq; ad termi-
,, nos orbis terræ. & rurſus. omnes gentes ſeruient ei. & benedicentur in te omnes tribus terræ. præterea autem locus quidam certus à Michæa canitur, in quo is oriturus ſit, de quo feruntur tot uaticinia. & tu, inquit, Bethleem domus
,, Euphratha. minima es ut ſis in millibus Iuda. ex te mihi egredietur dux: qui
,, paſcet populum meum Iſrael. & exitus eius ab initio ex diebus ſæculi. & omnes confitentur, in Bethleem Ieſum Chriſtum eſſe natum. quin etiam incolæ eius loci ſpeluncam ibidem monſtrant iis, qui ab externis terris uenerint ad ſpectandum. & locus quidem hic ubi ortus eius futurus fuit, prædictus eſt. ipſius uero ortus miraculum, nunc obſcure ac figurate, nunc plane & aperte ponit Heſa-
,, ias. obſcure quidem ubi ait. Domine quis credidit auditui noſtro? & brachium
,, Domini cui reuelatum eſt? annunciauimus coràm eo. quaſi puerulus, quaſi radix in terra ſitienti. pro quo Aquila quidem ſic interpretatus eſt: & prædicabitur tanquam quod ubere nutritur in faciem eius: & tanquam radix de terra inuia. Theodotion uero: & aſcendet ſicut quod lacte alitur coram eo, & ſicut radix in terra ſitienti. his enim uerbis quum mentionem fecerit propheta de brachio Domini, quod erat Dei uerbum: coràm eo, inquit, annunciauimus quaſi puerulum lactentem, & qui ubere nutriatur, & quaſi radicem de terra inuia. ubi puerulus quidem ille, qui ubere atq; lacte nutritur, planè ortum Chriſti declarat. terra uero inuia & ſitiens, uirginem quæ illum enixa eſt: quam ſcilicet nullus uir adiit: de qua quamuis inuia, laudata illa radix prodiit, & qui ubere lacteq; nutriretur puerulus. uerum hæc adumbrate admodum ſignificauit. apertius uero idem propheta ſententiam ſuam interpretatur ubi ait. Ecce uirgo in
,, utero capiet, & pariet filium, & uocabunt nomen eius, nobiſcum Deus. hoc enim ſignificat Emanuel. talia de Chriſti apud homines origine antiqui Hebræorum prophetæ meditabantur. nunquid igitur illuſtrem quendam principem aut Tyrannum, aut alioqui unum eorum qui plurimum poſſunt in uita, eum de quo uaticinantur deſcribunt? non poteſt dici: quoniam ne apparuit quidem aliquid tale. ſed qualis ipſe uiſus eſt uita, talem item eum fore cecinerunt, hac utiq; in re
,, nihil à ueritate aberrantes. poſtquam ergo Heſaias dixit: annunciauimus coràm eo. quaſi puerulus, quaſi radix in terra ſitienti: deinceps adiungit dicens:
,, non eſt ſpecies ei, neq; gloria. & uidimus eum, & non habuit ſpeciem neq; pul-
,, chritudinem. & fuit ſpecies eius ſine honore deficiens præ filiis hominum. ho-
,, mo quum in plaga eſſet, ſciens ferre languorem contemptus eſt, & non computatus. quid ad hæc igitur ſupereſt? nam quum illius & tribum, & genus, & modum naſcendi, & uirginis miraculum, & uitæ morem prædixerint, ſequitur

deinceps,

deinceps, ut ne mortem quidem eius taciti præterierint. sed quid tandem canit
„ etiam de hac Hesaias? homo, inquit, quum in plaga esset, sciens ferre languo-
„ rem, contemptus est & non computatus. hic peccata nostra fert. & pro no-
„ bis est in dolore. & nos existimauimus eum esse in labore & in plaga & in affli-
„ ctione: ipse autem uulneratus est propter peccata nostra, & infirmatus est pro-
„ pter iniquitates nostras. doctrina pacis nostræ super eum. liuore eius nos sanati
„ sumus. Omnes tanquam oues errauimus. & Dominus tradidit eum peccatis
„ nostris. & ipse quum uexaretur, non aperiebat os. quasi ouis ad occisionem du-
„ ctus est, & sicut agnus coràm tondente non aperuit os. generationem eius quis
„ enarrabit? quoniam tollitur de terra uita eius, & reliqua. nam his uerbis significat
Christum ipsum quidem, quamuis ab omni peccato alienum, tamen peccata hominum pro ipsis hominibus in se ipsum suscepturum. Quo circa etiam ea patietur, quæ qui peccauerint pati solent. & pro nobis dolebit, non autem pro se ipso. quòd si uulnerabitur & uerbis probrosis ferietur, hoc item nostrorum peccatorum causa fiet. nam infirmus quoq; factus est propter peccata nostra, ut nos uidelicet, quum ille delicta nostra, nostræq; malitiæ uulnera assumpserit, eius liuore sanemur. & eorum quidem quæ ille insons ab hominibus passurus erat, hæ fuerunt causæ: Iudæos autem qui illi mortem attulerunt nusquam ueritus propheta mirabilis, hoc ipsum quoq; perspicue redarguit, planè deplorans ac di-
„ cens: ex iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. deinde uero quoniam
cito, neq; ita multo post nefarios aduersus Christum ausus, extremus ad illos ex obsidione Romanorum interitus erat uenturus, ne hoc quidem præterit silentio,
„ sed adiungit: & dabo sceleratos pro sepultura eius, & diuites pro morte eius.
& poterat quidem his prophetiam terminare, si nihil amplius futurum post Christi mortem uidisset, sed quoniam, breui mora interiecta, erat à morte siue à sepultura remigraturus, atq; in uitam restituendus, de hac quoq; re deinceps hæc ad-
„ dit, sic dicens: Et Dominus uult purgare eum à plaga si traditus sit pro pecca-
„ to. anima uestra uidebit semen longæuum. & uult Dominus auferre à labore ani-
mæ eius, ut ostendat ei lucem. Qui superius dixit: homo in plaga constitutus, & qui nouit ferre languorem: nunc post mortem eius & sepulturam: Dominus, inquit, uult purgare eum à plaga. & qui hoc fiet? si traditus, inquit, fuerit pro peccato, anima uestra uidebit semen longæuum. non enim omnibus concessum est longæuum Christi semen intueri, sed iis solis qui confiteantur, & munera offerant Deo pro peccatis. horum enim duntaxat anima, uidebit semen longæuum Christi, hoc est, aut æternam uitam eius post mortem: aut eiusdem uerbum per totum terrarum orbem disseminatum: quod longæuum futurum est, semperq; duraturum. rursus qui superius dixerat: & nos putauimus illum esse in labore: nunc post cædem mortemq; eius, ait: & uult Dominus auferre à labore animæ eius, ut ostendat ei lucem. Quoniam igitur deliberauit Dominus qui Deus est uniuersi, purgare illum à plaga, & ostendere illi lucem: necessario utiq;, qui uoluit, id faciet quod uoluit. nihil enim est eorum quæ uult quod non fiat. uoluit

autem purgare illum, & ostendere illi lucem. fecit igitur hæc. & quum purgauerit illum, ostendit illi lucem. & quoniam uoluit, & uolens abstulit laborem ab anima illius, & ostendit illi lucem: merito propheta sequitur & ait: propter hoc
,, ipse hæreditabit multos: & fortium diuidet spolia. ubi (quod reliquum fuit) iam hæreditatis etiam Christi mentionem facit, illi psalmo consentanea dicens, in quo de insidiis aduersus illum constructis nominatim canens oraculum: ubi ait:
,, adstiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius: deinceps adiungit: Dominus dixit ad me: filius meus
,, es tu, ego hodie genui te. postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. has igitur gentes, etiam propheta intelle-
,, xit quum dixit: propter hoc ipse hæreditabit multos. & adiungit: et fortium diuidet spolia. siquidem à potestatibus contrariis, quæ prius inter gentes dominabantur, ubi subiectas animas liberauit, tum quasi spolia quædam suis diuisit disci-
,, pulis. proinde Hesaias ait de illis. et lætabuntur coràm te, sicut qui diuidunt
,, spolia. et psalmorum author: Dominus, inquit, dabit uerbum euangelizanti-
,, bus uirtute multa. rex uirtutum dilecti, speciei domus diuidere spolia. meritò igitur hic quoq; de Christo ait: propter hoc ipse hæreditabit multos, et fortium diuidet spolia. quam autem ob rem hoc illi datum sit, docet deinceps, ubi ait:
,, pro eo quod tradita est in mortem anima eius: et cum iniquis deputatus est. et
,, ipse peccata multorum tulit, et propter peccata eorum traditus est. pro his enim remunerans illum pater, eo quòd dicto audiens fuerit sustinueritq;, donauit illum iis quæ exposita sunt. factus enim est obediens patri usq; ad mortem. quare multorum quoq; hæreditatem consecuturum illum canit, non prius tamen quàm tradita fuerit anima eius in mortem, & cum iniquis sit deputatus. propter hæc enim dictum est, illum hæreditaturum multos, et fortium diuisurum spolia. puto autem indubitate reuersionem eius à mortuis significari talibus oraculis. qui enim fieri potest ut aliter de eo intelligamus, qui tanquam ouis ad occisionem sit ductus, et ab iniquitatibus Iudaici populi traditus sit ad mortem, et cum iniquis deputatus, sepulturæq; commendatus? deinde purgatus à Domino? et lucem penès se uisurus sit, & multorum hæreditatem consecuturus, et suis spolia diuisurus? Sed aliter quoq; de illius reditu in vitam post mortem dicit quodam loco uatici-
,, nans Dauid ex persona Christi. non relinques animam meam in inferno, neq; dabis sanctum tuum uidere corruptionem. et alibi. Domine eduxisti ab inferno
,, animam meam, saluasti me à descendentibus in lacum. et alibi. qui exaltas me de portis mortis, ut annunciem omnes laudationes tuas. contra omnia hæc intendere ullam aciem, ne inimicissimos quidem atq; ingratissimos posse arbitror. uerum tamen eius prophetiæ conclusio cuius Author Hesaias, sterilem illam quondam et desertam à Deo animam, aut potius ecclesiam de gentibus collectam, lætis uocibus bonoq; nuncio prosequitur, cum illis utiq; concordās quæ iam contemplati sumus. nam quum propter eam Christus omnia pertulerit, meritò post
,, ea quæ de illo prædixit, adiungit: lætare, inquit, sterilis quæ non paris. uocife-

rare

,, rare & clama quæ non parturis: quoniam multi filii desertæ magis quàm eius
,, quæ habet uirum. dixit enim Dominus: dilata locum tentorii tui: & pelles ta-
,, bernaculorum tuorum fige, ne parcas, dilata funiculos tuos: & clauos tuos cor-
,, robora. amplius ad dexteram & ad sinistram extende. & semen tuum gentes hæ-
reditabit. his autem uerbis ecclesiam de gentibus collectam, & toto orbe terrarum diffusam, & ab ortu solis ad occasum extentam, oraculum lætari iubet, planissime hoc ipsum significans ubi ait: & semen tuum gentes hæreditabit. quum autem longiorem explanationem desyderent ea quæ ad hunc locum spectant, abunde nobis hæc compendii locum explebunt. nam tu quoque per ociū multo plura colligere poteris, quæ ad idem propositum spectent. sed ipsum quoque euangelicæ demonstrationis propositum quod nunc in manibus est, tradet suo tempore atque interpretabitur singula. interim uero quod ad prædictionem diuinationemque propheticam de Saluatore nostro pertinet, quodque item ad id quod ea prædictio omnes homines eorum bonorum aduentu gaudere iubebat quæ expectabantur, iis quæ iam dicta sunt contenti esse possumus: quæ quidem planè enunciant prophetæ cuiusdam aduentum, & legum authoris pietatem qui Moysi similis futurus sit, necnon eiusdem genus & tribum & locum unde exiturus, & tempus quo uenturus sit. uaticinatur præterea & ortum, & mortem, & reditum in uitam, & principatum in omnibus gentibus. quæ sanè iam euenere omnia. & magis etiam deinceps ex iis quæ dicentur constabit, in uno Saluatore ac Domino nostro ea finem accepisse. sed hæc quæ de sanctis oraculis accepta uides, iis qui credunt, exposita sunt. iis autem qui non credunt, seorsum obuiam scriptis propheticis ibimus, atque interim tanquam de communi uiro, & qui reliquis fuerit similis inquiremus: ut quum omnibus qui unquam à condito æuo inter homines celebrati sint, multo præstantior & incomparabili quadam eminentia superior apparuerit, cum ea quoque quæ ad diuiniorem eius naturam spectant pertractemus: & quòd uirtus quæ in illo erat nulla humana natura constaret, certissimis demonstrationibus comprobemus. ordine deinceps sequetur, ut ea proponamus contemplanda pro uiribus, quæ ad eam theologiam pertinent quæ illum complexa est. Quoniam igitur maior pars eorum qui non credunt, uocant illum præstigiatorem ac seductorem, aliasque innumerabiles calumnias in illum execrabiliter iactant, ac ne nunc quidem desinunt eiusmodi probra confingere, tempus iam uidetur esse ut etiam istis respondeamus, de nostro quidem nihil afferentes, sed de doctrina quam ipse publicauit assumentes quod hic apponamus.

Aduersus eos qui Christum Dei seductorem fuisse existimant.

3 INTERROGANDI igitur sunt, num quis unquam alius huic similis seductor ex historiis ipsorum proferri possit, qui mansuetudinis, probitatis, temperantiæ, omnisque reliquæ uirtutis iis quos seduxerit magister & author extiterit. & utrum fas sit iis nominibus uocare eum, qui ne intueri quidem mulie-

rem cum petulanti cupiditate permittit. & num is seductor qui summum philosophiæ fastigium tradiderit, discipulosq; suos docuerit quæcunq; possideant bona, indigentibus impertiri, & laboris studium ac beneficentiam plurimi facere. & utrum seductor is qui, in multitudine populari & plebeio, turbulentoq; grege uersari prohibet, solum autem rerum diuinarum studium sua doctrina commendat. qui porrò fieri potest ut is merito nominetur seductor, qui & ab omni mendacio deterreat, & ad ueritatem præter cuncta alia amplectendam adhortetur? ut ne iure quidem iurando uelit nos indigere? quanto autem minus periurio? sit enim sermo uester, est, est, non, non. & quid me plura colligere oportet, quum ex iis quæ iam dicta sunt planè liceat discere, quod nam fuerit eius reipu. institutum, quæ ab illo inter homines ad uitæ utilitatem disseminata est? ex qua, non modo non seductorem, sed uere diuinum quendam, & diuinæ pietatemq; amplexæ philosophiæ, non communis illius & uulgaris introductorem, omnis ueritatis amator sit confessurus. nam quòd illud uiuendi institutum, quo Hebræorum antiquissimi, Dei amici, uiri utebantur, quodq; iam ex hominibus quodammodo interierat, solus ipse renouauerit, neq; in paucos & modicos, sed in totum orbem diffuderit, in primo huius operis libro satis à nobis ostensum est. per quem utiq; licet hominibus iam turmatim in toto orbe, illius uitæ religionemq; amplexæ reipub. quam & ipse Habraam & qui per idem tempus uixere sectati sunt, innumerabiles non solum ex Græcis, sed etiam ex Barbaris, æmulatores ostendere. Et illius quidem doctrinæ pars quæ ad mores pertinet magis, eiusmodi. nunc uideamus utrum seductoris nomen, illi, in eo genere præceptorum conueniat, quod maxime dominatur. non ne igitur de illo palàm scriptum est, quemadmodum soli omnium regi Deo, & cœli ac terræ mundiq; uniuersi opifici, & ipse deditus fuerit, & commendare suos discipulos consueuerit? sed non ne etiam nunc illius doctrinæ præcepta omnes, & Græcos & Barbaros ad supremum Deum sursum mente animoq; percipiendum, & omnem uisibilem naturam despiciendam extollunt? num igitur hic fuit seductor? an uero quòd plures colere Deos ex suprema & sola uera Theologia eum, qui re uera in errorem præceps sit lapsus non permittit? at hic non recens, neq; illius proprius sermo, sed ex multo tempore priscis Dei cultoribus Hebræis consuetus, quemadmodum & in Præparatione ostensum est: ex qua iam nunc quum recentes philosophi magnam utilitatem acceperint, ipsum doctrinæ genus comprobarunt. cæterum ipsorum etiam Græcorum doctissimi suorum Deorum oraculis gloriantur, de Hebræis in hunc modum mentionem facientibus.

Solis Chaldæis sapientia contigit atq;
Hebræis, qui ex se genitum regemq; Deumq;
Pura mente colunt, atq; unum numen adorant.

Chaldæos autem eosdem propter Habraam nominauit, qui, ut memoriæ proditum est, genere Chaldæus fuit. si igitur etiam ab antiquis usq; temporibus, Hebræi, qui maxime ab oraculis quoq; sapientiæ testimonium acceperunt, in unum

omnium

omnium rerum opificem Deum adorationem dirigebant, cur seductorem amplius, ac non potius mirabilem religionis magistrum, hunc iam fuisse fateamur? qui ea quæ quondam solis Dei amicis Hebræis cognita erant, in cunctos homines inuisibili diuinaq; uirtute protulit ac dilatauit? ut non amplius, sicut prius pauci quidam & numerabiles, rectas de Deo habeant opiniones, sed conuentus innumerabiles tam hominum Barbarorum, qui olim ferissimi erant, quàm sapientium & Græcorum: qui antiquorum prophetarum iustorumq; uirorum religionem amplecti, sola illius uirtute edocti sunt? sed iam tertium illud contemplemur, num uere illum seductorem appellent, quòd non sacrificiis boum, neq; brutorum animalium mactationibus, neq; cruoribus atq; igne, neq; iis rebus quæ de terra nascuntur incensis, diuinitatem colere instituit. nempe humilia hæc & terrena, immortaliq; naturæ nullo modo conuenientia existimans, iudicansq; omni sacrificio gratius iucundiusq; Deo munus offerri, quum quis illius præcepta plene obseruauerit: per quæ ipso corpore animaq; purgatos, menteq; nitida ac decretis religiosis imbutos, dum ea imitari docet, quæ similes Deo homines efficiant, suos palàm instituit dicens: estote perfecti, sicut pater uester perfectus est. Quòd si quis Græcorum hæc reprehendat, is sciat se etiam præceptoribus suis contraria sentire: qui uidelicet, ut par est, multa à nobis utilia edocti, quippe qui nobis etiam tempore fuerint posteriores, dico autem ea doctrina quæ nobis à Saluatore nostro exposita est, audi iam nunc qualia sint, quæ scripto fateantur.

Quòd nihil eorum quæ de terra prodeunt, oportet summo Deo incendere aut sacrificare. Ex Porphyrio de abstinentia ab animatis.

„ 4 DEO Summo, sicut quidam uir sapiens dixit, nihil eorum quæ ad sensus pertinent siue incendentes, siue denominantes: (nihil enim est eorum quæ materia constant, quod non protinus ei sit immundum, qui expers est omnis materiæ. quare ne uerbum quidem ullum, siue id dicas, quod in uoce consistit, siue id quod intrinsecus concipi solet, quum animi aliquo uitio est contaminatum, illi conueniat:) sed silentio puro, purisq; de ipso cogitationibus illum colamus. Oportet igitur illi coniunctos similesq; factos, hanc uitæ nostræ rationem Deo afferre pro sacrificio. eadem uero & illius laudatio erit, & nostra conseruatio: afferetur enim cum stabilitate & quiete uirtutis animi. ipsius uero Dei contemplatione hoc sacrificium perficitur.

Item de eodem ex Apollonii Tyanensis Theologia.

„ 5 EX Quo igitur maxime quis naturæ diuinæ conuenientem curam adhibeat, ex eo maxime illam propitiam benignamq; obtineat. hoc quidem penès quemuis hominum uiget. idq; ipsum unusquisq; complebit, si eorum quæ sub uisum cadunt, qualia sunt hæc, quæ digito demonstramus, illi quæ una est, & ab omnibus rebus separata, secundum quam reliqua omnia cognoscere necesse est, nihil omnino sacrificet. neq; ignem incendat. neq; prorsus quidquam

„ illa postulet, ne à præstantioribus quidem quàm nos sumus, neq; ullum est plan-
„ tæ genus quod ab initio terra pariat, neq; animalis quod eadem nutriat, cui pro-
„ tinus immunditiæ non adsit. sed utatur erga illam solo meliori uerbo, dico autem
„ non eo quod ore emittitur, sed quod ab optimo eorum quæ sunt proficiscitur,
„ per optimum eorum quæ in nobis sunt bonorum. mens autem hæc est, quæ in-
strumento non indiget. Si igitur Græcorum quoq; illustres, tam Philosophi quàm Theologi hæc confitentur, quo nam modo seductor erit is qui non solum uerba, sed facta multo prius quàm uerba suis discipulis, quibus fungerentur tradiderit? & quibus, ut recta ratio iubet, Deum ipsum essent ueneraturi? quo autem modo, & quibus rationibus usi in sacrificiis dicantur prisci Hebræi, in primo huius operis libro disseruimus. atq; iis quæ illic dicta sunt contenti esse debemus. uerum quoniam præter illa quæ iam disputata sunt, nouimus (id quod à Christo didicimus,) factum esse mundum: cœlumq; ipsum & solem, & lunam, & stellas opera Dei esse: neq; hæc oportere, sed horum authorem colere: considerandum esse uidetur num decepti simus, quòd in hunc modum de natura rerum sentire ab illo docti sumus. atqui non solum Hebræorum hæc fuit oratio, sed philosophorum quoq;, maxime illustrium: qui cum Hebræis consentientes, ortum habere & cœlum ipsum & solem & lunam & stellas, uniuersumq; mundum ab authore omnium rerum factum esse affirmauerunt. cæterum idem & consummationem & mutationem in melius, uniuersi huius futuram ut expectaremus docuit, in hoc quoq; Hebræorum scripturis consentiens. quid igitur? non ne etiam Plato suapte natura & ipsum cœlum & solem & lunam & reliqua Sydera, solutioni corruptioniq; obnoxia esse uidit, quamuis ea non dissoluenda affirmauerit, propterea quòd nolit ille qui ea composuit? Quòd si tali natura constare nos, immortalemq; habere animam, nullaq; in parte brutis animalibus similem, uoluit, & uirtutum quæ in Deo sunt simulachra in se continere illam arbitrari nos docuit, sicq; habere atq; affici & sapere omnes, & Barbaros & uulgares instituit: non ne sapientes magis in toto orbe suos sectatores reddidit, quàm ii qui supercilia contracta ostentant, si nihil planè ea parte qua est differre à culice, aut uermiculo, aut musca animam humanam affirmant? aut si ne à serpentis quidem aut uiperæ, aut ursi, aut pardalis, aut suis anima, ulla prorsus in parte, suam ipsorum animam, qui sapientissimi fuerint, quatenus naturam habet atq; est, diuersam esse? ad hæc, quum fori diuini, iudiciiq; futuri assiduam mentionem fecerit, suppliciaq; ac pœnas ineuitabiles impiis descripserit, iustis uero æternam à Deo uitam promitti, & regnum cœleste, & felicem cum ipso Deo uictum, docuerit: quem tandem decipere potuit? non ne potius adhortatus est eorum præmiorum causa, quæ à iustis expectantur in uirtutem incumbere? ab omni uero malitia deterruit, propter impendentes impiis pœnas? Porrò autem ex illius decretis accepimus esse, quasdam post supremum Deum potestates natura incorporeas, intelligentes, rationales, omniq; uirtute præditas, quæ circum regem uniuersi choros exerceant: quarum plures etiam usq; ad ho-

mines

mines ipsius patris nutu,quadam salutari dispositione mittantur : quasq; & cognoscere, & uenerari pro ratione graduq; dignitatis edocti sumus, ut soli Deo, qui rex est uniuersi,adorationis honorē tribuamus.ab eodē præterea didicimus, hostiles quasdam inimicasq; humani generis, per hunc qui circum terrā uersatur, aerem, uolare potestates Dæmonum spirituumq; malorum, eorumq; qui in illis principatum tenent, quæ cum malis hominibus uersentur : quas ut omni conatu fugiamus in præceptis habemus:tametsi uel quàm maxime Deorū appellationes & cultus sibi ipsis arrogant:multoq; etiā magis ab illis esse declinandum,propter hanc ipsam cum Deo repugnantiā, hasq; aduersus Deū inimicitias:quemadmodum latius in præparatione demonstrauimus.sanè huiuscemodi sunt,quæ in præceptis atq; institutis Saluatoris nostri feruntur,uere priscorū Hebræorū qui Deo grati fuere,tum uirorū,tum prophetarum,pia sanctaq; documenta. Quòd si hæc grauitatem habent,si utilitatem,si studium sapientiæ,si deniq; omni uirtute referta sunt:quo tandem iure,quaue ratione ei,qui talia docuerit,adscribatur nomē seductoris? & hæc quidem tanquam de eo homine,qui à cæteris natura non differat, disputata sint,quæ uidelicet & grauem, & ipsi uitæ utilem illius doctrinam exhibeant. nunc ea quæ magis diuina sint cosyderemus.

De diuinioribus Christi gestis.

6 AC Primum omniū contemplemur,quo tēpore uersatus est cū hominibus, quot qualiaq; sint quæ mirabiliter gesserit,nunc quidē lepram de corporibus eiiciens,eaq; diuinitus purgans,nunc uero iussu uerbi dæmonas ex hominibus expellens:aliàs rursus ægrotātibus,omniq; languorū genere laborātibus,sanitatē abunde suppeditans.quodam uero tēpore etiā paralytico dixit : surgens tolle grabatū ›› tuum & ambula.atq; ille quod imperatū est fecit.rursus cæcis alio tēpore, uidēdæ lucis facultatē largitus est.olim uero mulier quæ sanguinis fluxu laborabat,& annos plurimos eo genere morbi uexabatur,ubi uidit innumerabilē circum illū multitudinē,quæ nusq̃ permittebat ut ad illū accederet ac supplicaret,liberationemq; à morbo peteret, extremū illius uestimentū attingere duntaxat cogitauit. atq; ita subiit:limbumq; quū apprehendisset, unà cum eo curationē malorū apprehēdit: atq; illico sana euasit,sic quidē diuinæ Saluatoris nostri uirtutis maximū signū reportans.alius autē quidam uir regulus, quū ad Iesu pedes cecidisset,filiū qui ægrotabat,euestigio sanū recepit. filiā item alius,qui Iudaicæ synagogæ princeps erat, & hic quidē iam mortuā.Quid uero dicā,quòd alius iam quatriduū mortuus,uirtute Iesu excitatus est? uel quòd in mari tanq̃ in terra qua publice itur,olim pedibus ingressus est,ipsius interim discipulis nauigantibus?& quòd iidem quū aduersa tēpestate agitarentur,mare,fluctus,uentos increpuit,atq; omnia protinus tanquam Domini uocem formidantia constiterunt. Quum uero quinq; millia uirorum, unà cum innumerabili feminarum puerorumq; multitudine, quinq; non amplius panibus abunde quondam saturauerit, adeo ut quæ superfuerunt reliquiæ, duodecim cophinos implere potuerint, quem non stupore affecerit? aut quem

non merito ad quærendum de ipsius arcana, occultaq; uirtute excitauerit? sed ne mihi nunc in longum nimis ducatur oratio, postrema omnium illius mors exponatur, quæ non communi reliquorum hominum more extitit. non enim morbo consumptus, ac ne laqueo quidem, aut igne: neq; uero ad morem reliquorũ qui ob scelera sua, crucis supplicio affici solent, cruribus itidem ferro succisis, neq; omnino quidquam ab ullo hominum passus, eorũ qui alios necare consueuerunt uiolentæ mortis genus ullum pertulit. sed ubi ipsum duntaxat sponte præbuit inimicis insidiantibus corpus, tum erectus est à terra illico. deinde in ligno magna uoce clamans, & patri spiritum commendans, atq; hæc ad uerbum dicens: Pater in manus tuas commendo spiritum meum: ita solutus ac liber, ipse per se ipsum à corpore secessit. deinde quum corpus ipsius familiares accepissent, atq; honestæ sepulturæ commendassent, tertio die rursus illud ipsum recepit, quod uidelicet sponte reliquerat. & sic rursus, ipse se ipsum in carne, in corpore, ipsum illum qui prius fuerat, suis ostendit discipulis: quibus cum paucos dies uersatus, & per aliquod tempus suo etiam sermone dignatus, illuc reuersus est, unde oculis illorũ se obtulerat, sicq; iter ad cœlum direxit. iisdem uero, quum præcepta quoq; de rebus agendis tradidisset, eosdẽ apud omnes gentes supremæ religionis doctores declarauit. hæc sanè sunt uirtutis, quæ in Saluatore nostro erat, apprime celebrãda miracula. hæc diuinitatis quæ in illo erat indicia. hæc ipsi quoq; casta æstimatione admirati sumus, exploratoq; atq; exquisito iudicio recepimus. Exquisita sanè hæc à nobis explorataq; sunt, aliis quoq; euidentibus rebus, omnemq; aperientibus rationem: quibus ipse Dominus noster etiam nunc iis quos dignos putauerit, exigua quædam suæ uirtutis signa ostendere consueuit. Quinetiam subtiliore ac certiore doctrina idem à nobis effectum est: quam quidem iis adhibere consueuimus, qui ea quæ dicta sunt non concedunt, sed nullam prorsus iis fidem habent, neq; omnino quidquam tale ab eo factum esse confitentur. aut extitisse illa quidẽ non negant, uerum magicis præstigiis, ad errorẽ intuentiũ tanquã à uiro seductore imposita. quòd si etiã in præsenti aduersus tales pauca quædã disputare opus sit, non deseremus studium incœptũ. alioqui uero quo nã pacto ibimus illis obuiam?

Aduersus eos qui non credunt Saluatoris nostri discipulis, admirabiles illius res gestas narrantibus.

7 NAM SI dicant nihil omnino admirabile Saluatorem nostrum, neq; quidquam quod superet cogitationem humanã fecisse, qualia sunt quæ illius familiares testificati sunt, uideamus num illis talia dicentibus credi ullo modo possit, quippe qui nullam possint assignare causam, propter quam, hi quidem illius discipuli, ille uero horum magister extiterit. nam & qui docet, alicuius disciplinæ magistrum se profitetur. & discipuli talis disciplinæ cupidi magistrum adeuntes, se ipsos illi instruendos committunt. quam igitur causam isti afferre possunt, quare sui cum Iesu discipuli uersati, frequentesq; fuerint? aut quidnam illud quæso erat, quod illos tali uiro dare operam cogeret? quarum porrò disciplinarum doctorem illum fuisse dicent? an hoc quidem nemini dubium esse potest? planè

enim

enim earum rerum doctorem fuisse necesse est, quas qui ab illo didicerunt, ad reliquos homines attulere. atqui præcepta erant hæc philosophicæ uitæ, quam illis
,, describés dicebat: nolite possidere aurum, neq; argentum in zonis uestris, non peram in uia. & alia eiusmodi. se ipsos uero iubebat prouidentiæ, quæ omnia gubernat commendantes, & ad illá referentes, nusquá sollicitos esse de rebus necessariis. admonebat etiá eos, ut altius saperent iis, quæ Iudæis à Mose præcepta fuerát. illú enim legem illis posuisse non occidere, tanquam procliuibus ad occidendum: ité non mœchari, tanq̃ iis qui lasciuissimi, atq; ad libidiné propensissimi essent. rursus non furari, tanq̃ seruile maxime ingeniú præ se ferentibus. ipsos uero oportere arbitrari, has sibi ipsis nusquá esse accommodatas leges. sed animi liberationé ab omni morbo plurimi facere, & ab imis partibus ac de profundo cogitationis, tanq̃ à radicibus malitiá pullulantem resecare: iramq;, atq; omné minus honestam cupiditatem uincere conari: ac potius ex summa animi tranquillitate ne irasci quidem, neq; mulierem cú libidine intueri: ac non modo non furari, sed contra, res etiam suas indigentibus erogare. neq; uero in eo gloriari, quòd aliena inter se nó auferrent, sed quòd eis, qui se primi spoliassent, omnem iniuriá remitterét. & quid opus est, me omnia repetere quæcunq; aut ille docuit, aut illi didicerunt? ná præter cætera, illos ita ueritaté amplecti hortabatur, ut ne iure quidé iurando indigerent, ac multo quidé minus periurio. ita uero se uita ac moribus comparare, ut quod dicerent, omni iureiurando certius haberetur, progrediétes ad id usq; sermonis ut pro affirmatione, dicerét, etiá, pro negatione, non, & cum ueritate huiusmodi uocibus uterentur. interrogemus igitur, quam probabilitaté habeat, talium documentorú auditores, ac potius iam magistros effectos, suspicari mentitos, quæcunq; suú præceptorem effecisse testificati sunt? aut quàm credibiliter faciát, si putent illos oés sibi inter se consensisse in mendacio? duodecim quidé de omni numero electos, septuaginta auté reliquos? quos etiá binos misisse dicitur ante faciem suá, ad omné locú & regioné quo erat ipse uenturus. sed nulla unq̃ afferetur ratio, quare tantæ multitudini hominú credendú non sit, qui quidem religiosam grauemq; uitam amplexi sint, resq; oés suas aspernati, & pro charissimis, uxore, inquá, & liberis & omni genere, inopem uictum elegerint: ac de suo præceptore concors testimoniú, tanq̃ uno ore, in oés homines protulerint. princeps igitur hæc & prima & uera sit ratio. sed contrariam quoq; spectemus. in qua saltem primum illud cóstet, nobisq; cum illis conueniat, hunc quidé fuisse præceptorem, illos uero discipulos. deinde fingamus illum non ea quæ iam dicta sunt, docuisse, sed illis planè cótraria: facere uidelicet contra leges: impie iniusteq; agere: superare, spoliare cæteros: & si quid aliud, quod ad malitiam pertineat dici potest: latere autem in iis omnibus conari: & eiusmodi mores simulatione doctrinæ grauioris, & noua professione pietatis obtegere. ipsi uero discipuli & his exerceantur, & q̃ hæc sunt, etiam nequioribus: propterea uidelicet quòd magna est ad malitiá procliuitas, eáq; uel nullo p̃cepto re discere facile est. in sublime uero suú præceptorem fictis uerbis extollant, nulliq; mendacio parcant: omnia uero illi miracula & portéta, cú simulatione falsitateq;

adſcribant,ut ipſi quoq; in admiratione habeantur, beatiq; iudicentur, qui eiuſmodi præceptoris diſcipuli extiterint. Videamus igitur qui potuerit illis tam audax incœptum conſiſtere, ſi tales fuere quales deſcripti ſunt. nam malum malo, aiunt, amicum non eſt. ac ne bono quidem. unde igitur in tanta uirorum multitudine, concordia malitiæ reperta eſt? unde in illis omnibus, de iiſdem rebus concors teſtimonium? & eadem uſq; ad mortem ſententia? uiro autem præſtigiis utenti & fallaciis qui talia doceret, ac talia profiteretur, quis ab initio ſtuduiſſet? dices, quòd alii quoq; illo præceptore non minus præſtigiarum cupidi. ergo illi præceptoris ſui exitum non uiderunt? & quali morte fuerit affectus? cur igitur poſt illam turpiſſimam illius necem, de eo qui mortuus eſſet nouam theologiam conſtantiſſime protulerunt, nec ab incœpto deterreri potuerunt? aut quid ex ea re tandem petebant? num ut eodem ſupplicio afficerentur? ſed quis ullo unquam tempore, nulla ſpe propoſita eiuſmodi ſupplicium manifeſtum eligeret? Cæterum demus illos illum eſſe ueneratos, quandiu cum ipſis uerſatus commoratusq; ſit, & quandiu fallaciis eos, ut ſermone iſtorum utar, decipere potuerit. cur igitur poſt mortem multo magis quàm ante, illum admirati ſunt? nam in humanis degentem & deſeruiſſe & abnegaſſe olim dicuntur, quum illi uidelicet inſidiæ factæ ſunt. poſtquam uero inter homines eſſe deſijt, alacres ipſi mori malebant, quàm à uera de illo teſtificatione amoueri. ſi igitur præceptori ſuo nullius boni conſcii erant, non uitæ, non diſciplinæ, non actionis, non operis alicuius laudem merentis, neq; uero quidquam ab illo emolumenti perceperant, præter unam malitiam & aliorum hominum deceptionem, quam ob rem tam prompte moriebantur, dummodo de illo ſeuera quædam & inſignia prædicarent? quum interim illorum unicuiq; liceret ocioſe uiuere, & in propria domo unà cum ſibi chariſſimis, ſecuriorem multo tutioremq; uitam agere? fallaces autem homines & in fraudibus uerſantes, quomodo affectaſſent mori pro alio, quem ipſi omnium hominum maxime certiſſimeq; nouiſſent? preſertim qui ipſis, ut ſermone iſtorum utar, nullius boni author fuiſſet, ſed contra potius, omnis malitiæ præceptor? uir enim & rationis uſum habens, & uirtute præditus, boni cuiuſpiam officii gratia nonnunquam probabiliter mortem cum honeſtate & gloria ſubierit. qui uero moribus peruerſis ſit, & affectibus uoluptatibusq; totus deditus, ſolamq; hanc temporariã uitam, & quæ ad eam ſpectãt libidines perſequens, nunquã profecto uitæ mortem præpoſuerit: ac ne domeſticorũ quidẽ, & chariſſimorũ cauſa ſupplicium tulerit, nedum pro eo qui nequitiæ ſit condẽnatus. q̃ ergo probabile, ut illius de quo dictũ eſt, diſcipuli, ſi modo ille ſeductor præſtigiatorq; fuit, quũ illum talẽ eſſe non ignorarent, atq; ipſi etiã improbiore flagitii genere animos haberent implicitos, à ſuæ gẽtis uiris oĩa probra ferre nõ recuſauerint, & oẽ ſupplicii genus pro teſtimonio illi reddẽdo ſubierint? nõ cõuenit hoc cũ natura improborũ. lõgiſſime ab ea refugit. cæterũ hoc quoq; diligẽter conſydera. Nã ſi ipſi & ſeductores & impoſtores erãt, & præterea imperiti omninoq; uulgares, ut conſtat, quin etiã Barbari, & qui non plus quàm Syrorũ linguã noſſent, quomodo in totũ progreſſi ſunt terrarum orbem?

orbem? uel qua istud solertia excogitarunt, ausi'ue sunt? quibus porrò uiribus id quod ausi sunt perfecerunt? esto enim, uiros rusticos in terra propria uersantes decipere & uagari, nec ociose aut frustra rem serere. at uero apud omnes nomen Iesu prædicare: admirabiliaq; illius gesta, & in urbibus & in agris docere: & alios quidem eorum, imperium Romanum, ipsamq; omnium urbium reginam ciuitatem inuadere: alios Persarum regnum: alios Armeniorum: Parthorum alios nationem: item alios Scytharum: quosdam etiam ad ipsos orbis terræ uenisse fines: Indorumq; regionem penetrasse: alios porrò trans Oceanum euasisse, ad eas insulas quæ Britannicæ uocantur: hæc sanè ego nunquam humana ui effecta putauerim, ne dum conatu leuium uulgariumq; hominum, ac multo minus seductorum præstigiisq; utentium. qui uero flagitiosum uersutumq; doctorem experti essent, & eius exitum uitæ talem perspexissent, quibus tandem uerbis assequerentur, ut inter se de illo consentanea fingerent? siquidem uno ore omnes & leprosorum purgationes: & eiectiones Dæmonum: & excitationes mortuorum: & cæcorum sanationes: & innumerabiles alias ægrotantium medelas, quas ille præstiterat, testificabantur. postremumq; omnium, quòd primis sibi post mortem, reditus illius in uitam sit uisus. hæc itaq;, neq; facta, neq; audita unquam suis temporibus, quomodo uno ore facta fuisse affirmare ausi essent, morte quoq; ipsa comprobantes quod dicerent? num quid olim congressi & conspiratione ad idem sentiendum facta, fœdus inter se pepigerunt, quo fingerent ementirenturq; ea quæ nusquam facta essent? & quibus uerisimile dictu est, illos esse usos uerbis in fœdere? num forsitan talibus? uiri amici, quisnam ille fuerit qui heri ac nuper seducebat, ac deceptionis erat magister, quiq; in oculis omnium nostris extremum dedit supplicium, ipsi planissime exquisitissimeq; omnium nouimus, ut potè qui & discipuli, & illius arcanorum conscii fuerimus. dignus ille quidem aliqua ueneratione à multis censebatur, sed tamen omnis illius mens erat, ut omni rerum genere cæteros superaret. ac ne magnum quidem prorsus quidquam illi, aut reditu in uitam dignum, actum est, nisi quis dolis omniq; simulatione refertos illius referat mores, & quòd ipsos nos usum uersutiarum, inanemq; iactantiam per fraudem ac dolũ docuerit. Quo circa demus quæso inter nos dextras, simulq; omnes fœdus paciscamur, ut de illo in cũctos homines deceptionẽ consonam proferamus: narremusq; uidisse nos illum dum cæcis uisum largiretur: tametsi nullus unquã nostrũ hoc uidit. & dum surdis auditũ præberet: quod quidẽ nullus unquam nostrũ audiuit: & dum leprosos purgaret, mortuosq; ad uitã restitueret. deniq; ea quæ neq; facta ab illo nouimus, neq; dicta audiuimus, tanquã uere gesta contendamus. uerum quoniam extremum illius tẽpus, celebrẽ habuit & perspicuum interitum, ut nusquã ab illo occultari potuerit, nos huic quoq; incõmodo recta pergẽtes occurramus. testificemurq; planè bene impudenter, illũ postq̃ à morte ad uitã redierit, inter nos esse uersatũ, focumq; & cibum consuetũ nobiscum usurpasse. conseruetur autem ab omnibus nobis impudentiæ immutabilitatisq; tenor. & maneat hæc mentis alienatio usq; ad mortem.

quid enim absurdi habet pro nihilo mori? aut quid quempiam offendat, nulla probabili causa, uerbera tormentaq; in corpore, & si opus sit, uincula quoq; & carceres, nec non contumelias & probra nullius ueræ rei gratia experiri? hoc igitur iam nunc meditemur: mentiamurq; omnes uno ore, & fingamus ea quæ, neq; alicui nostrum utilia futura sint, neq; alicui eorum quos decipiemus, ac ne illi quidem qui à nobis mendacio extollitur, & pro Deo commendatur. porrò autem mendacium intendamus non modo in nostræ gentis homines, sed in omne omnino hominum genus, totumq; orbem terrarum hoc errore, iisq; quæ de illo inter nos composuimus impleamus. Iamq; deinceps leges alias cunctis gentibus imponamus, quæ omnes omnium de patriis ipsorum Diis opiniones oppugnent atq; euertant, quascunq; à condito æuo habuerint. imperemusq; primis omnium Romanis, ne colant quos maiores ipsorum Deos arbitrati sunt. in Græciam quoq; penetremus, & sapientibus qui illic sunt contraria publice doceamus. ac ne Aegyptios quidem omittamus, sed ipsorum quoq; Deos patrios oppugnemus, non Mosaica amplius quæ olim apud illos gesta sunt proferentes, sed nostri præceptoris interitum illis, quasi quoddam insigne terroris obiicientes. quæ uero opinio & fama ab initio ab illis, ad omnes homines de Diis peruenit, hanc nos non uoculis quibusdam aut rationibus, sed præceptoris crucifixi ui diluamus. progrediamur uero etiam in reliquam Barbaram terram, & quæ apud omnes decreta sunt euertamus. neq; uero quisquam nostrum animi intentionem remittat. non enim exiguum aut paruum erit huius audaciæ præmium, siquidem non uulgares nos pro tantis certaminibus manent coronæ, sed quæ supplicia uidelicet à legibus omnium hominum, ut par est, contradicentibus iniuncta sunt: uincula scilicet: tormenta: carceres: nec non ignis, & ferrum, & cruces, & belluæ: ad quæ omnia promptissimo animo est accedendum, iisq; obuiam malis eundum intrepide, quæ præceptorem nostrum nobis pro exemplo ostentant. quid enim pulchrius, quàm nulla ratione & Diis & hominibus fieri inimicos? neq; ulla unquam prorsus frui iucunditate: neq; charissimis rebus oblectari: neq; comparare pecunias: nec ullius prorsus boni spem sibi reliquam facere: temere autem & inaniter errare ac decipere. hoc enim præcipuum est quod spectemus: ac præterea omnibus nationibus aduersari: & Deos qui à condito æuo apud omnes certissimi habiti sunt oppugnare. præceptorem uero quem oculis nostris supplicio affici uidimus, pro Deo & pro Dei filio prædicare. pro quo & ipsi mori parati simus, tametsi ab illo neq; ueri neq; utilis aut commodi quidquam didicimus. hoc enim ipso ille pluris est faciendus, quòd nihil nobis profuerit. omnia uero nobis facienda sunt, ut illius nomen illustre gloriosumq; reddamus. omnia probra, omnia supplicia ferenda: omne genus mortis subeundum pro ea re, quæ nulla in parte uera est. malum enim forsitan ueritas, & mali contrarium in mendacio. quare affirmemus illum & mortuos excitasse, & leprosos purgasse, & Dæmonas eiecisse, & alia incredibilia, omnemq; fidem superantia fecisse, quarum quidem rerum

nullius

nullius illi nos conscii sumus, sed arbitratu nostro cuncta fingentes. & decipiamus quidem quos possumus: si cui uero non persuaserimus, tum ipsi pro iis quæ inter nos composuimus erroris mercedem, aduersus nos ipsos eliciamus. Videntur ne tibi credibilia hæc, aut ulli uero similia? ignobiles uulgaresq; homines, postquam talia finxerint, atq; inter se composuerint: Romanum imperium inuasisse? aut humanam naturam, quæ uitæ amorem ac studium quasi proprium quiddam possidet, potuisse unquam nulla mercede uoluntarium subire interitum, quemadmodum Saluatoris nostri discipuli potuere? quos sic quidem eo stuporis uenisse credas, ut quum ab illo nihil dignum admiratione gestum inspexerint, ipsi tamen ex composito cuncta eius generis confinxerint? deinde nugis quibusdam de illo corrogatis, pro iis omne genus mortis subire parati promptiq; fuerint? tu uero quid ais tandem aduersus hæc? nempe illos neq; opinatos fuisse, neq; sperasse quidquam eiusmodi ob commendationem Iesu perpessuros. quare tam intrepide ad prædicandum de illo prouectos. at istuc quo nam pacto concedetur? illos non sperasse pro illo se omnia passuros? qui & apud Romanos, & apud Græcos, & apud Barbaros, Deorum euersionem essent inuecturi? at enim historia quæ de illis extat, aperte hoc habet: illos post præceptoris interitum, ab insidiatoribus quibusdam captos fuisse: & primum quidem in carcerem coniectos, deinde uero dimissos: tum iis imperatum ne ulli hominum in nomine Iesu loquerentur. postea uero quum illi hos uidissent apud multitudinem palàm de illo iterum loquentes, correptos uerberarunt, eosq; ob doctrinæ genus increparunt. quo tempore uidelicet rursus illis respondens Petrus dixit: obedire oportet Deo magis quàm hominibus. haud ita multo post lapidibus petitus Stephanus interficitur, quum apud Iudæorum multitudinem intrepide concionaretur, atq; insectatio non mediocris orta est aduersus eos, qui nomen Iesu publice commendabant. alio rursus tempore Herodes, qui Iudæorum Rex erat, Iacobum fratrem Ioannis occidit gladio. Petrum uero in uincula coniecit, ut in actis Apostolorum scriptum est. & quum hi talia pertulissent, reliqui discipuli constantissime Iesu suo adhærentes, longe etiam magis quàm ante perseuerarunt in proposito, apud uniuersos ubiq; & illum & miracula illius prædicantes. postea Iacobus frater Domini, qui ab iis qui olim Hierosolyma incolebant, ob uirtutis excellentiam iustus uocabatur, à pontificibus & Iudaicæ gentis magistris interrogatus, quid nam de Iesu sentiret, quum planè illum esse filium Dei respondisset, ipse quoq; lapidibus ab illis petitur atq; interficitur. Petrus autem Romæ capite in terram uerso cruci affigitur. Paulo uero caput abscinditur. & Ioannes in insulam relegatur. hiq; quum talia passi essent, nullus reliquorum ab incœpto destitit. quin etiam uotis unusquisq; expetebat, pietatis diuiniq; cultus gratia, sibi quoq; aliquid tale contingere. quo etiam constantius atq; ardentius & ipsi Iesu, & admirabilibus eiusdem gestis testimonium afferebant. Quòd si mendacia hæc erant quæ illi ex composito finxissent, operæ pretium erit admirari, quo nam pacto tantus numerus, consensum illum inter se in rebus

fictis,uel usq; ad mortem seruauerit. neq; ullus unquam, earum rerum formidine quæ illis, qui prius sublati erant accidissent, à societate desciuerit,neq; reliquis publice contradixerit, prodens ea quæ inter ipsos composuissent.quin & unus eorum qui uiuum præceptorem prodere ausus est, illico manum sibi ipsi consciscens, debitum supplicium inuenit. illud porrò qui fieri potest, ut non omnem habeat stuporem, homines seductores atq; illitteratos, qui neq; loqui neq; audire quidquam, præter unam patriam linguam consueuissent, non solum excogitasse audaciam peragrandi orbem omnium nationum, sed quum peragrauerint, perfecisse quod cogitauerant? contemplare præterea quantum & cuiusmodi sit, illos de rebus gestis Iesu, nullum usquam discrepans uerbum protulisse. Si enim in omnibus rebus de quibus ambigitur, atq; in iudiciis quæ ex legibus exercentur, communibusq; controuersiis,consensus testium certum ratumq; id efficit de quo ambigitur,(in ore enim duorum uel trium testium consistit omne uerbum) cur in his quoq; ueritas non consistat? quum & duodecim Apostoli fuerint, & septuaginta discipuli, & innumerabilis extra hunc numerum multitudo, qui admirabilem in omnibus consensum seruauerint, & rebus ab Iesu gestis testimonium dederint, non illud quidem sine sudore, sed cum tormentorum omnisq; iniuriæ ac deniq; mortis perpessione, & quos postremo etiam Deus uicissim suo testimonio comprobauerit: qui uerbum quod ab illis proditum uulgatumq; est,ad hunc usq; diem,& in omne æuum continuat atq; propagat. hæc igitur satis ex concessione tam absurdi principii, nobis meditata sint. Contraria enim iis quæ scripta sunt opinari, & Iesum dicere non honestatis aut sobrietatis præceptorem fuisse, sed iniustitiæ & superbiæ omnisq; intemperantiæ: & illius discipulos ab illo talia edoctos, omni cupiditate ac scelere omnes qui unquam fuerint homines superasse, quum omnium quæ absurda sunt, absurdissimum sit, nos illud tamen disputandi gratia concedi posse existimauimus. quod quidem est simile ut si quis, quum Moses in suis legibus dicat: non occides: non mœchaberis: non furaberis: non falsum testimonium dices: hæc in priorem sensum trahens & calumnians, dicat: illum cum irrisione ac simulatione talia præcepisse. uelle enim eos quibus imperet, & occidere & mœchari, & iis omnia contraria facere quæ ipse in legibus posuerit: sed interim fingere habitum se, & personam uitæ grauioris induere. Cæterum eadem ratione Græcorum quoq; philosophorum præcepta, & tolerantiam uitæ, planeq; eorum omnium scripta unusquisq; poterit calumniari: & dicere: illos quidem iis quæ scripserint, contraria in animo habuisse, contrariamq; orationi uitam uixisse, simulasse autem quasi alia induta persona, philosophicum sibi uitæ genus placuisse. sic autem omnes quoq;, ut in summa dicam, ueterum historias calumniari sit facile, & ueritati quæ in illis est detrahere, eamq; nullam esse contendere, & deniq; in contrarium quæcunq; narrata sunt uertere. Sed quemadmodum nullus mentis compos eum qui talia dicat, insanum atq; amentem affirmare uereatur, ita etiam in Saluatoris nostri sermonibus atq; præceptis, si quis ueritatẽ contorquens atq; peruertens,

contrariam

contrariam iis quæ docuit illi sententiam conetur imponere, huic quoq; à nobis, id quod falsum est, illustrandæ ueritatis gratia, ut in disputationibus fieri solet, concessum esto. ut quum dederimus id quod dictu absurdum est, contrariæ rationis inconstantia cernatur. Quum ergo eum qui sic calumnietur satis abunde reprehenderimus, tempus iam est, ut ad sacrorum librorum ueritatem recurramus, & in illis discipulorum Iesu mores contemplemur. Quis igitur mentis sanitate præditus, non ab illis ipsis protinus argumentans, omni fide dignos illos iudicauerit? uiros quidem absq; controuersia ignobiles, literarumq; ignaros loquendiq; imperitos, at in sanctæ ac philosophicæ doctrinæ amorem progressos, & strenuam laboriosamq; uitam amplexos, quam quidem inedia, & abstinentia tum à uino, tum à carnibus, plurimis item aliis afflictionibus corporis, atq; orationibus supplicationibusq; ad Deum, ac multo prius, summa temperantia & castitate corporis, pariter atq; animæ correxerint atq; perfecerint? quis non igitur illorum philosophiam supra modum admiretur, qui & à legitimis uxoribus se abduxerint, neq; à uoluptate saltem naturali deliniti sint, neq; filiorum ac nepotum desyderio fracti & subacti? quod quidem illis ideo contigit, quòd non mortales nepotes, sed immortales sibi expetiuerint. mores autem eorundem à cupiditate omnis generis pecuniæ alienos, quis non obstupescat? qui hoc quoq; coniecerit ex eo, quòd non fugerint, sed secuti sint præceptorem, qui ipsos à possidendo auro atq; argento deterruerit, legemq; fixerit, ut ne usq; ad duas quidem tunicas rem suam augerent: quod quidem uel auditu intolerabile alii cuipiam uideatur, ob grauitatem imperii. at illos etiam re ipsa compleuisse quod dictum est constat. ergo quodam tempore, quum quidam claudus à Petro, & ab iis qui circum Petrum erant aliquid postularet: (hic porrò unus erat eorum, qui ob extremam inopiam uictum mendicabant) non habens Petrus quid daret, confessus est, ab omni se possessione auri atq; argenti abhorrere, his quidē
,, uerbis: argentū et aurū nō est mihi, quod autē habeo hoc tibi do. in nomine Iesu Christi surge & ambula. Quū uero illi, à suo præceptore, tristia auditu perciperēt,
,, si modo attendebant quæ ad ipsos diceret: in mūdo afflictionem habebitis: & rursus: lugebitis & plorabitis uos, mundus autē gaudebit: non ne de animi sui moribus planè indicabant? quòd uidelicet solidiori quadam altioriq; natura constarent, quum animi labores non fugerent, neq; uoluptatem persequerentur, quodq; ipsorum magister non fraudulente eos demulcens, aut res suas eis ostentās sibi ipsi illos adiungeret: sed ingenua ueraq; oratione quæ euentura erant canens, suæ reipublicæ rationem atq; propositum, in animis illorum infigeret? Talia item erāt quæ propter nomen suum passuros illos prædicabat, significans, quòd ad præsides ducendi essent, quòd ante reges sistendi, quòd omnis generis pœnas subituri, non ob leuem rem aliquam, neq; ob ullam probabilem causam, sed id totum propter unum suum nomen. quod interim quum re ipsa ad hunc usq; diem compleri cernamus, cur non huiusce euenti prædictionem obstupescimus? una enim confessio nominis Iesu, animos consueuit accendere principum. nam & si

nihil reprehensione dignum admiserit, qui Christum confessus est, eum tamen puniunt plectentes nominis illius causa, omnibus scelestis asperius. quòd si quis eam appellationem abiurauerit, negaueritq; se Christi esse discipulum, dimittitur illico ac liberatur, etiam si innumerabilibus peccatis obnoxius teneatur. & quid me Saluatoris nostri Apostolorum mores describere conantem, plura in unum cogere oportet? quum iis quæ dicta sunt, abunde contenti esse possimus, ad id demonstrandum quod à nobis propositum est? quibus quum pauca quæ sequuntur addidero, ad aliud calumniantium genus me conuertam. Matthæus Apostolus uitæ genus quod prius sectatus est, nullo grauiore studio aut consuetudine refertum sibi delegit, sed inter publicanos, & eos qui pecuniæ colligendæ uacarent. hoc quidem, nullus Euangelistarum indicauit, non coapostolus eius Ioannes, non Lucas, non Marcus, sed ipse Matthæus suam ipsius uitam non dissimulans, planeq; ipse seipsum accusans. audi igitur quomodo palàm sui nominis meminit, in eo quod ipse scripsit Euangelio, & mores proprios notauit.
,, & præteriens illinc Iesus, uidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomi-
,, ne. & dixit ei. sequere me. & surgens secutus est eum. & factum est discumben-
,, te illo in domo, ecce multi publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu, & discipulis eius. deinceps sermone progressus, ac discipulorum nomina enumerans, ipse sibi ipsi publicani nomen adiungit. dicit igitur. Duodecim uero
,, Apostolorum nomina sunt hæc. primus Simon qui dicitur Petrus: & Andreas
,, frater eius. Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius. Philippus & Bartholo-
,, mæus. Thomas & Matthæus publicanus. itaq; Matthæus abundantia quadam modestiæ, studium præ se ferens ueritatis in suis moribus indicandis, publicanum se appellauit, neq; priorem suam uitam occultare uoluit. & secundo loco post æqualem suum se nominauit. quum enim singuli singulis comparentur, ipse Matthæus Thomæ, Petrus Andreæ, Iacobus Ioanni, Philippus Bartholomæo, Thomam sibi ipsi præponit, priorem illi locum, quamuis coapostolo, tanquam honoratiori tribuens, tametsi reliqui Euangelistæ contrarium faciunt. audi itaq; Lucam, ut Matthæi mentionem faciens, non publicanum dicit, neq; post Thomam collocat, sed præstantiorem illum cognoscens, priorem quoq; nominat, Thomam illi secundo loco subiungens, quod ipsum Marcus quoq;
,, seruauit. uerba igitur illius sic se habent. & quum dies factus esset, uocauit disci-
,, pulos suos, & elegit duodecim ex eis, quos & Apostolos nominauit: Simoné,
,, quem etiam Petrum uocauit, & Andream fratrem eius: Iacobum & Ioannem:
,, Philippum & Bartholomæum: Matthæum & Thomam. sic Matthæum Lucas anteponit: quemadmodum ipsi tradiderant, qui ab initio ipsi uiderant, & ministri fuerant sermonis. Ioannem quoq; similem Matthæo inuenies. nam in suis epistolis ne meminit quidem suæ appellationis: aut seniorem se nominat, nusquam uero Apostolum aut Euangelistam. In Euangelio autem, quum significasset illum quem diligebat Iesus, nomen suum non posuit. Petrus uero ex nimia quadam reuerentia, ne dignum quidem se scriptione Euangelii existimauit.

Sed eius

Sed eius familiaris ac discipulus Marcus, in commentarium retulisse eiusdem de
rebus gestis Iesu, narrationes memoratur. qui quum ad illum Historiæ locum ue-
nisset, ubi Iesus interrogauit quem se esse homines dicerent: ipsiq; sui discipuli
quam de se opinionem haberent, subiunxissetq; Petrus, tanquam de Christo: ni-
hil illi respondentem Iesum aut dicentem describit, sed illis comminantem dun-
taxat, ut nemini de ipso dicant. non enim interfuit Marcus iis, quæ à Christo di-
cta sunt. ac ne Petrus quidem, quæ ad ipsum ac de ipso dicta sunt ab Iesu, proprio
testimonio proferre æquum putauit. Quæ autem illa sint, quæ uidelicet ad ipsum
Petrum dicta sunt, Matthæus his indicat uerbis: Vos autem quem me dicitis esse?
,, & respondens Simon Petrus dixit: tu es Christus filius Dei uiui. respondens Ie-
,, sus dixit ei: beatus es Simon Bariona: quoniam caro & sanguis non reuelauit
,, tibi, sed pater meus qui est in cœlis. & ego tibi dico: tu es Petrus: & super hanc
,, petram ædificabo ecclesiam meam. & portæ inferni non præualebunt aduersus
,, eam. & dabo tibi claues regni cœlorum. & quæcunq; ligaueris super terram,
,, erunt ligata & in cœlis: & quæcunq; solueris super terram, erunt soluta & in cœ-
lis. quum hæc tam multa dicta sint Petro ab Iesu, Marcus nihil horum comme-
morans, propterea quòd ne Petrus quidem, ut uerisimile est, talia in suis narratio
nibus enunciauit, audi quid dicat, post Iesu interrogationem: respondens inquit
,, Petrus dicit: tu es Christus. & comminatus est eis, ut nemini dicerent de ipso.
hæc sanè Petrus merito tacenda iudicauit. quare etiam Marcus ea præteriit. quæ
autem ad negationem suam pertinebant, in omnes homines protulit ac publica-
uit. quoniam post illam fleuit amare. inuenies itaq; de eo narrantem Marcum:
,, & quum esset Petrus in atrio, uenit ad eum una ex ancillis summi sacerdotis. &
,, quum uidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait: & tu cum Iesu Na-
,, zareno eras. at ille negauit dicens: neq; noui, neq; scio quid dicas. & exiuit fo-
,, ras ante atrium: & gallus cantauit. rursus autem quum uidisset illum ancilla, cœ-
,, pit dicere circunstantibus: hic ex illis est. at ille iterum negauit. & post pusillum,
,, rursus qui astabant dicebant Petro: uere ex illis es. nam & Galilæus es. ille autē
,, cœpit anathematizare, & iurare: quòd nescio hominem istum quem dicitis. &
statim gallus iterum cantauit. Marcus quidem hæc scribit, at Petrus hæc de se
ipso testificatur. omnia enim quæ apud Marcum leguntur, narrationum sermo-
numq; Petri dicuntur esse commentaria. Qui igitur ea quæ poterant ipsis afferre
bonam famam, recusant, criminationes uero contra se ipsos, sempiternæ memo
riæ in scriptis suis commendant, & eorum quæ ab ipsis peccata sunt accusatio-
nes, quas posteriorum nullus unquam cognouisset, nisi de ipsorum scriptis didi-
cisset, publice ab omnibus legendas proponunt, cur non ab omni de se ipsis
opinione, omniq; mendacio merito abhorrere credantur? studiiq; erga uerita-
tem argumenta certissima præbere? Qui uero tales uiros fictionibus usos, ac
mentitos putant, & tanquam impostores infamia probrisq; notare conantur,
cur non ipsi potius & ridiculi sunt, & odio inuidiaq; digni, tanquam omnis ueri-
tatis inimici habentur? qui quidem uiros tam ab omni malitia alienos, tamq; sine

fuco, uereq; syncerum animum in suis scriptis præ se ferentes, malitiosos quosdam & callidos audent fingere sophistas, tanquam eos qui quidquid scripserint commenti sint, & suo præceptori, quæ ille nunquam fecerit ad gratiam tribuerint? Sanè commode mihi dictum uidetur. aut prorsus credere oportet Iesu discipulis, si reliquis quoq; scriptoribus. aut si non his, ne reliquis quidem. cur enim si solis his uiris detrahenda sit fides, non etiam reliquis omnibus, quicunq; unquam aut apud Græcos, aut apud Barbaros, uitas, aut orationes, aut commentaria, conscripserunt, eorum qui uariis temporibus in aliquo genere uirtutis atq; officii, præstiterint? aut si dicis aliis quidem credere æquum esse, at his solis non credere: cur non hoc planè ad inuidiam referatur? Quòd si demus illos de præceptore fuisse mentitos, & quæ ille nunquam fecerit scriptis suis complexos, num etiam de iis mentitos, quæ idem passus est, dare possumus? dico autem de unius ex discipulis proditione, de calumniis criminantium, de ludibriis & irrisionibus iudicum, de contumeliis, de ictibus in facie, flagellisq; in tergo: de corona spinea, quæ illi ad ignominiam imposita est: de purpureo uestimento, quod instar clamydis illi circundatum est: de illo ipso deniq; crucem quasi trophæum aliquod, humeris gestante, & in ea infixo, manibus pedibusq; traiectis: de aceto quod illi potus loco porrexerunt: de arundine qua illius tempora percussere: de conuiciis quæ in illum à spectantibus iactata sunt? at enim & hæc, & quæcunq; alia de illo his similia feruntur, aut ficta esse oportet ab illius discipulis, aut in his quidem tanquam uerissimis, illis credendum est, in reliquis uero quæ clariorem illum uenerabilioremq; reddunt, non credendũ. sed hæc de iisdem sibi ipsi contraria opinio, unde confirmabitur? dicere enim eosdem de eodẽ, & uera prodere & mentiri, nihil aliud est nisi contraria in eodẽ de iisdem rebus dicere. quomodo hæc refellentur? si enim hoc illis fingendi propositum fuit, ut mendaciis suum præceptorem ornarent, cur illi ea quæ modo diximus adscripserunt? aut cur posteris indicarunt, quòd & tristis fuerit, & tædio affectus, & animo turbatus? aut quòd ipsi illum deseruerint atq; abierint? aut quòd qui omnibus ipsis præpositus fuerat Apostolus illius, & discipulus Petrus, nullis neq; tormentis, neq; tyrannicis minis, ter illum abiurauerit? hæc enim & si alii dixissent, neganda ab iis tamen fuere, qui nihil aliud sibi in scribendo proposuissent, nisi ut reuerentiam præceptori compararent. quòd si ueridici in tristioribus de illo narrationibus uidentur, cur non in iis item quæ lætitiam gloriamq; habent, multo magis, quàm sibi ipsis contrarii? nam quibus unum propositum fuerit mentiendi, ab iis si qua offendunt ea in primis, aut præteriri oportebat silentio, aut si id non poterat, negatione refelli. quis enim apud posteros ea quæ tacuissent, reprehendere unquam potuisset? sed si mentiri decreuerant, cur non illud quoq; mentiti sunt, Iudam qui osculo illum tradidit, simul ac proditionis signum ostendere ausus est, in lapidem esse conuersum? & qui alapam illi inferre ausus est, eius illico dextram aruisse? & Caipham pontificem, propterea quòd falsis contra illũ criminibus consenserit, oculis captum fuisse? cur uero non omnes mentiti sunt, significantes, nihil planè

illi quod

illi quod possit offendere euenisse?sed ipsum quidem euanuisse,forumq; & iudicia illorum risisse?qui uero illum comprehendere uisi fuerant,diuinitus illusos,contra illum se agere quæ egerunt,tametsi ille non aderat,credidisse? quid porrò?nòn ne grauius digniusq; scripsissent, nullum planè humanum aut mortalem casum, illũ subijsse?uerum ubi ui diuina res omnes suas confirmasset,tum in cœlum gloriosius diuiniusq; reuertisse?certe hoc multo maiorem uenerationem comparasset, quàm fingere,ab illo ea miracula facta quæ nouimus?neq; enim his credituri non fuerant,qui cæteris eorũdem narratiõibus fidem habuere.qui igitur in ijs quæ dedecus habent atq; tristitiam,ueritatem corrũpere ausi non sunt,cur non in reliquis quoq; quæ de illo protulerunt digni habentur, quibus absq; suspitione falsitatis credatur,etiam si miracula narrauerint?ergo licet talium hominum de Saluatore nostro testimonium,nobis abunde satisfacere debeat:tamen nihil me præter propositum facturum arbitror,si quasi ex abundantia quadam,Hebræi quoq; Iosepi testimonio utar:qui in decimo octauo Iudaicæ antiquitatis libro,Pilati tempora in historiam suam referens,de Saluatore nostro mentionem facit his uerbis.

Iosepi de Christo.

EXISTIT Per idem tempus Iesus sapiens uir, si modo uirum eum dicere oportet:quippe qui earum rerum author fuerit,quæ humanã fidem superant.docebat porrò hic homines,si quos ueritatis studiosos reperiebat.ergo multos sibi Iudaicæ,multos etiam Græcæ factionis adiunxit.Christus planè hic fuit. siquidẽ quum magistratibus nostris accusantibus,illum crucis supplicio affecisset Pilatus, non destiterunt,qui ab initio complexi fuerant.apparuit enim illis tertio die iterum uiuens: quemadmodum diuini prophetæ & hæc,& alia innumerabilia de illo prædixerant.ex quo ad hunc usque diem Christianorum nòn defecit genus. SI ergo historicus quoq;testificatur,non solos duodecim Apostolos,septuagintaq; discipulos,ab illo sibi adiunctos,sed multos quoq; tum Iudaicæ,tum Græcæ factionis assumptos,palàm est illum in se aliquid excellentius cæteris hominibus habuisse.qua enim alia ratione,& Iudaici & Græci generis multos sibi adiungere potuisset,nisi admirabilibus fidemq; superantibus gestis,& inaudita quadã doctrina usus esset?fidem etiam facit liber qui acta Apostolorum inscribitur, multa millia hominum Iudæorum credidisse,illum esse Christum Dei,quem prophetæ uenturum nunciassent.Historia quoq; illud habet:grandem Christi ecclesiam Hierosolymis fuisse,quam Iudæi cõparassent,durasseq; usq; ad obsidionẽ,quæ Adriani tempore facta est.ergo qui primi episcopi ex successione illic præfuerunt,Iudæi fuisse dicuntur:quorũ nomina ab eius loci incolis etiam nunc memorantur, ut ex his quoq; omnis contra discipulos illius calumnia diluatur,quando & illis testificantibus,& contra,illis non testificantibus,ipse Iesus,qui Christus est Dei cõprobatur:innumerabilẽ multitudinem,tum Iudæorũ tum Græcorũ sibi ipsi subiecisse. Cæterum quum hæc à nobis dicta sint aduersus primum non credentium genus, nunc ad alterum conuertamur, idq; refellamus.id autẽ est eorum,qui fatentur quidem Iesum res gessisse admirabiles,sed præstigijs oculos intuentiũ delusisse,atq; ut

solent incantatores & venefici, in admirationem sui traxisse præsentes.

Contra eos qui præstigiatorem putant Christum Dei fuisse.

6 AC PRIMVM Quidem isti interrogandi sunt, quid ad ea quæ antecesserunt respondeant? nunquid vllus hominum vsquam excogitari potuit, omni grauitate ac virtute refertæ reipublicæ institutor: synceræq; ac ueræ doctrinæ, qualis ea est quam ante exposuimus, præceptor: qui mores præstigiatoris habuerit? quòd si & magus, & veneficus, & impostor, & præstigiator fuit: quo nam modo talis doctrinæ apud omnes gentes author extitit, qualem ad hunc vsq; diem & oculis intuemur, & auribus percipimus? deinde quis tam sibi ipsi confidens, vt aggrediatur ea in vnum cogere, quæ cogi nullo modo possunt? qui enim vere præstigiator est, quum & sceleratis sit & nefariis moribus, & eas res aggrediatur, quæ desperatis nefariisq; hominibus conueniant, omnia agere solet turpis ac sordidi lucri gratia. num quid igitur Saluator quoq;, ac Dominus noster Iesus, qui Christus est Dei, talibus rebus obnoxius sit? at enim unde tenebitur reus, aut quomodo? qui suis discipulis, vt ex ipsorum testimonio ap
,, paret: præcepit, ne possiderent aurum, aut argentum in zonis suis, neq; peram in uia, neq; calciamenta? deinde cur dicto illius audientes fuissent? & ea quæ acceperant in commentarios referenda, literisq; commendanda putassent, si pecuniæ studiosum suum præceptorem uidissent? & iis contraria quæ alios docebat tractantem? non diu profecto se continuissent, quin illum habuissent derisui, verbaq; eius aspernati essent, atq; à disciplina recessissent. & merito quidem, si vidissent illum sibi quidem ipsis seuerissimas leges imponentem, ipsum autem legum authorem, nullo modo uerba suarum legum sequentem. Deinde qui vere præstigiator est ac seductor, desperatis nefariisq; hominibus se ipsum permittit, vt possit liberius scelestas, atq; infandas uoluptates persequi: & præstigiis atq; incãtationibus subigere mulierculas, & sub suam malitiam trahere. at vero de Saluatoris ac Domini nostri temperãtia, ne dici quidem satis abunde unquã posset. rursus enim discipuli illum testificantur præcepisse, vt ne intuerentur quidem mulie
,, rem cum libidine, his verbis. dictum est antiquis non mœchaberis, ego autem
,, dico vobis, quòd quicunq; intuebitur mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. quum vero olim ex causa necessaria, ut multis utiq; prodesset, cum Samaritana muliere loquentem illum vidissent, admirati sunt quòd cum muliere loqueretur, inopinatum quiddam hoc, atq; insolitum se intueri arbitrantes, tanquam ii qui nunquam antehac idem vidissent. commendabat enim Saluatoris nostri sermo nihil aliud, nisi in moribus grauitatem atq; austeritatem. Cæterum temperantiæ eiusdem, illa quoq; doctrina magno argumento esse potest: qua turbulentos appetitus ex ipso cogitationis profun
,, do resecare ac purgare iubebat, dicens. sunt eunuchi qui sic nati sunt. & sunt
,, eunuchi, qui facti sunt ab hominibus. & sunt eunuchi, qui castrauerunt se ipsos propter regnũ cœlorum. deinde qui præstigiator est & uere populi deceptor,

omnia

omnia aggreditur atque agit cum iactatione sui plerunque, & ad speciem non ad ueritatem, atque amplius quiddam præter cæteros nosse se atque habere, cum ostentatione profitetur. Saluatorem uero dominumque nostrum, non gloriæ cupiditate aut arrogantia laborasse, neque ad speciem egisse quæ egit, uel ex iis constare potest, quos à se sanitati restitutos, iubebat nemini dicere, neque se ipsum in uulgus prodere: etiam ex eo quòd in montibus plerunque degeret, & solitudines in iis locis sectaretur, fugeretque urbanas uulgi quæ, nocere sæpenumero solent consuetudines. Si igitur, neque gloriæ, neque pecuniarum, neque uoluptatis causa docuisse illum constat, quis præterea superest calumniæ locus, qua ut deceptor ac præstigiator accusetur? Sed hæc quoque uideamus quæso. Item præstigiator ubi alios sua malitia imbuit, quos tandem uiros illos reddit? nón ne præstigiatores? seductores? ueneficos? sibi ipsi in omnibus quæ agant similes? quis igitur unquã omne Christianorum genus quod ab illius doctrina profectum est, aut præstigiis utens, aut ueneficiis deprehendit? nemo quidẽ hoc dixerit. at contra, incumbens in sermones præceptaque sapientiæ, sanè deprehendet qui uolet, ut demonstratum est. qui igitur aliis seueræ castæque uitæ, ac summæ pietatis author extitit, quisnam merito censebitur, nisi philosophorum primus, & pietatis religionisque magister? siquidem is qui docet, absque controuersia præstantior quàm ii qui docentur. Philosophus ergo uereque pius, nusquam uero seductor, aut præstigiator dici poterit Saluator ac Dominus noster. si igitur talis fuit qualem ostendimus, qua tandem alia ratione miracula edidisse credi potest, nisi diuina quadam nobisque ignota uirtute? supremaque erga Deum uniuersi pietate? quem quòd ut patrem ueneraretur & coleret, apparet ex iis in primis quæ de illo locutus est. tantum ergo abest, ut qui illi ab initio adhæserunt discipuli, & qui posthac illius discipulis successere, ab illorum consuetudine informati, prauæ alicui aut perniciosæ suspicioni obnoxii habendi sint, ut ne ægrotantibus quidem permittant, sicuti multa multi efficere conantur, aut foliorum inscriptionibus, colligationibus'ue uti: aut eos qui se incantaturos profitentur attendere: aut radicum herbarumque suffumigationibus, aliis'ue eiusdem generis nonnullis, medelas sibi morborum sufficere. hæc nanque omnia à Christi doctrina exclusa sunt. neque unquam intueri licuit Christianum qui colligatione uteretur, neque magicis nugationibus, neque foliorum quorundam laboriosis inscriptionibus, neque cæteris similibus, quorum usum indifferentem plerique arbitrantur. quæ igitur unquam ratio conuincet, ut qui talis præceptoris discipuli fuerint, præstigiatoris aut impostoris discipuli fuisse iudicentur? atqui qualis sit omnis quicunque aliquid profiteatur, nulla res euidentius probauerit, quàm discipulorum consuetudo. nam si uiri sint artibus & scientiis præditi, profecto qui ipsis eiusmodi artium & scientiarum author fuerit, eum longe se ipsis præstantiorem fuisse demonstrabunt. exempli gratia, qui medicinam ab aliquo didicerunt, excellentiæ præceptoris in tali disciplina testes idonei habendi sunt. qui uero Geometriam, nullum alium se habuisse talis disciplinæ magistrum, quàm Geometram probabunt. nec uero Arithmetici

alium quàm Arithmeticum. eadem ratione, aliquem fuisse impostorem optimi sanè testes habendi sunt qui ab illo didicerint, & qui eandem cum suo præceptore artem exerceant. Sed nullus adhuc in tam multis annis, discipulus Iesu præstigiator apparuit: tametsi in diuersis temporibus, & reges & præsides per tormenta quidquid ad nos pertinet, diligentissime exquisiuerint. ita porrò nullus præstigiator fuit, ut liber dimitteretur, atq; extra omne periculum constitueretur, qui modo ab ipsis coactus esset ipsorum ritu sacrificare. quòd si nullus unquam nostrorum, tam illorum quos ipsi uidere potuimus, quàm illorum qui quondam ipsius Iesu dicispuli fuerunt, ueneficii aut præstigiarum damnatus est: ergo ne præceptor quidem talis fuit. Cæterum ne omnis nostra oratio, ex rebus non scriptis proficiscatur, uideamus item quid probationis ab historia quæ literis continetur, elici possit. Primi igitur ipsius Iesu discipuli, in libro qui acta ipsorum continet, memorantur, quoscunq; ex gentibus in suam disciplinam acciperent, quum eorum pleriq; crimine præstigiarum infames essent, in diuersos mores adeo commutasse, ut ausi sint quos libros illis interdixissent, in medium proferre, & in conspectu omnium comburere. audiamus itaq; quid scriptura illa contineat.
,, multi autem eorum qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros, &
,, combusserunt eos coràm omnibus: & computatis pretiis illorum, inuenerunt
,, pecuniam denariorum quinquaginta millium. tales sanè erant Saluatoris nostri discipuli. tantaq; orationis eorum uis erat, quum suos auditores alloquerentur, ut intimas animi partes penetrarent, tangerentq; ac uulnerarent uniuscuiusq; conscientiam adeo, ut nemo amplius occultare posset, sed unusquisq; in apertum proferret, si cuius arcani conscius sibi esset, indicemq; suorum quæ prius commisisset flagitiorum, se ipsum præstaret. tales item qui ab illis instituti sunt: puris utiq;, syncerisq; animis præditi, ut nihil in illis simulati, aut fraudulenti lateret: sed contra potius ipsi mutatione à deteriore uita ad meliorem, gloriarentur atq; confiderent. qui igitur magicos libros incenderunt, & extremam illorum perditionem publico iudicio suo comprobarunt, cur non de se ipsis apud omnes certissimum posthac præbeant argumentum, nullo se prorsus magicarum rerum studio teneri? sed contra potius, ex illo iam puros se esse, & ab omni eiusmodi suspitione remotos? Si ergo iam constat Saluatoris nostri discipulos tales extitisse, cur non ipse præceptor fuit multo ante? quòd si de discipulis qualem præceptorem habuerint uis cognoscere, habes hodie quoq; innumerabiles uerborum Iesu discipulos: ex quibus plurimi uirorum conuentus existunt, qui tum contra naturales corporis uoluptates quasi in acie consistant, tum mentem ab omni minus honesta perturbatione inuulneratam conseruent: qui quum omnem suam uitam usq; ad senectutem continentissime egerint, institutionis quæ de uerbis illius haberi soleat, certissima argumenta præstare possunt. neq; uiri solũ sub illo duce ad hunc modum philosophantur, sed fœminarum quoq; tot millia per totum orbẽ, ut q̃ multa sint non dicendũ esse uideatur: quæ quasi quędã sacerdotes Deũ uniuersi colentes, supremamq; philosophiã amplexæ, atq; amore

cœlestis

cœlestis sapientiæ captæ, prolis quidem ac liberorum, utpotè qui ad corpus pertineant, nullam habent rationem, animam uero omni diligentia curantes, totas seipsas ipso corpore atq; animo, regi omnium uniuersiq; Deo dedicarunt: ut sic integra perpetuaq; castitate, ac uirginitate fungantur. & Græci quidem eum qui olim iactatione philosophiæ, regionem suam ab hostibus depopulatam atq; uastatam reliquit, uerbis huc atq; illuc circunferunt atq; extollunt. Democritus hic est apud illos. & Crates unus apud eosdem admiratione dignus putatur: quòd re sua familiari ciuibus suis relicta, ipse seipsum Crates Cratetem in libertatem uindicasse iactauerit. at enim uerborum Iesu æmulatores innumerabiles, non autem unus duntaxat alter'ue, diuenditas possessiones pauperibus atq; indigentibus impertiuerunt: quibus etiam nos testes adsumus, qui uersati sumus cùm talibus, quiq; factis nedum uerbis eorum officiorum facti conscii, quæ illi in Iesu disciplina præstiterint. Cæterum quid me oportet dicere, quàm multa millia etiam hominum Barbarorum non modo Græcorum, ex præceptis Iesu omnem colendi multos Deos errorem transilierint atq; despexerint, & huius uniuersi parentem atq; opificem Deum unum se agnoscere affirmauerint? quem antiquorum philosophorum uix unus Plato quum cognouisset, non audere se efferre in omnes palàm professus est, planè affirmans, parentem quidem atq; opificem uniuersi huius, & inuenire difficile esse, & quum inueneris, prodi in uulgus non posse. uerum illi quidem & inuenire difficilis uisa est res: & re uera ingens negocium est. at uero idem publicare in omnes enunciareq; non potuit, propterea quòd non tanta illi pietatis erga Deum uis aderat, quanta Iesu discipulis: quibus ope auxilioq; præceptoris, parentem opificemq; uniuersi, & inuenire & agnoscere, illaboratum ac facile contigit: & postquam inuenerunt, etiam efferre in omne genus hominum, prodereq; & complere, & publice enunciare omnibus quod cognouerant: adeo quidem, ut ex illorum disciplina usq; in præsens tempus, per omnes quæ sunt in orbe terrarum gentes, conuentus innumerabiles, non uirorum solum sed etiam fœminarum, & puerorum, & seruorum, & agrestium hominum, tantum absit ut Platoni obtemperent aut credant, ut authorem opificemq; uniuersi huius, solum Deum agnoscant: solum colant: de solo per Christum ut de Deo loquantur. Hi sunt noui huius, ac recentis præstigiatoris successus: talia eius qui existimatur seductor incantamenta: talesq; ipsius Iesu discipuli, de quibus præceptor qualis fuerit cognosci debeat. Cæterum alia quoq; ratione, id de quo quæritur uideamus. præstigiatorem sanè illum dicis fuisse: quinetiam ueneficum, callidissimum, deceptoremq; uocas. nunquid igitur primus ille & solus, huiusce rei inuentor extitit? an uero de more, ad ipsos præceptores initia referre oportet? nam si nullo docente ipse primus, solusq; inuentor huius fuit incœpti, ita ut nihil prorsus ab aliis usquam didicerit, neq; ab antiquis compilauerit, cur non diuinam illi naturam tribuere oporteat? qui nullis libris, nullis præceptis, seu præceptoribus, sua sponte edoctus, per se ipsum, omnis disciplinæ capax, talium rerum inuentor extiterit? atqui neq; sordidæ

alicuius artis, neq; rationalis cuiuspiam scientiæ, ac ne primorum quidem elementorum disciplinam ut percipias, sine duce ac præceptore aliquo, fieri potest, ne dum ea quæ naturam communem superant. nullus certe unquam per se doctus grammaticæ præceptor nobis occurrit: neq; rhetor, qui non ab aliquo didicerit: neq; qui suopte ingenio medicus euaserit: neq; architectus: neq; alterius cuiuspiam rei artifex. & hæc quidem exigua omnia, atq; humana. ueræ autem pietatis inter homines doctorem, dicere præstigiis quibusdam talia introduxisse eo, quo uixit tempore, & eiusmodi prodigiosa admirabiliaq; facta edidisse, cuiusmodi nuper ipsi exposuimus: talemq; illum suapte natura, suaq; sponte extitisse, neq; ab antiquis compilasse, neq; à nouis magistris adiutum fuisse, qui paria ac similia ante ipsum exercuerint: quid aliud quæso est, nisi testificari & fateri, diuinum planè quiddam fuisse, omnemq; hominum naturam superasse illum de quo quærimus? At enim magistros illum dicis habuisse impostores: nec ab Aegyptiorum sapientia abhorruisse: nec quæ illorum antiquitas habuit arcana ignorasse: à quibus quum collegisset: qualem fama fert, talem euasisse. cur igitur alii nulli illo præstantiores magistri, qui & illum ætate antecesserint, & sua doctrina instituerint, aut in Aegypto, aut usquam alibi, uisi sunt? cur igitur non de illis quoq; ante huius accusationem, in omnes homines fama peruenit? cur non item illorum sicut nostri huius, etiam nunc gloria canitur? quis uero unquam præstigiator eorum qui fuerint, ex quo res humanæ cœpere, aut apud Barbaros, aut apud Græcos, tales instituit discipulos? aut talium legum, taliumq; præceptorum author fuit, qualium fuisse Saluatoris nostri uirtus ostenditur? aut quis unquam tam multis medelis, tam mirabilibus beneficentiis, quàm hic noster functus memoratur? cuius autem familiares ignis ferriq; probatione earum rerum, quas testificarentur ueritatem ita confirmarunt, ut nostri Saluatoris discipuli? qui omnia quidem probra pertulerunt, omnia uero tormentorum genera tolerarunt: & deniq; proprium sanguinem effuderunt, ut quæ ipsi testificati essent confirmarent? præterea quicunq; huic nostræ rationi aduersatur, dicat quæso: quis unquam præstigiator, saltem in animum induxit, de proprio nomine se nouæ cuiusdam gentis factionem comparaturum? hoc autem ipsum quempiam non modo cogitasse, sed etiam perfecisse suo arbitratu, cur non totam hominis naturam effugiat? decretis uero & regum, & eorum qui leges priscas condiderint, & philosophorum, & poetarum, & theologorum contrarias leges ponere, quæ simulachrorum cultum oppugnent, quæq; quod uolunt obtineant: easdemq; inexpugnabiles, & inuictas in perpetuum constituere, quis ex omnibus qui unquam fuerint præstigiator, cogitauit? at enim Saluator ac Dominus noster, non sic quidem cogitauit hoc, ut postea aggredi non sit ausus: neq; uero sic aggressus est, ut postea non perfecerit: sed uno uerbo, unaq; uoce quum dixisset ad suos discipulos: ite, instituite omnes gentes in nomine meo, docentes eas
" seruare quæcunq; mandaui uobis: uerbo rem atq; efficaciam adiecit: atq; e uestigio in disciplinam uenit breui tempore, omne genus & Græcorum, & Barbarorum.

rorum. & leges in cunctas nationes disseminatæ sunt, antiquæ superstitioni aduersantes. leges Dæmonum oppugnatrices, & omnis in multorum Deorum cultu erroris inimicæ. leges Scytharum & Persarum, & aliorum Barbarorum moderatrices, & quæ damnauerint omnem ab omni iure alienum ac ferinum uictum. leges, quæ euerterint quæcunq; instituta habuerint Græci ab initio humani generis, & nouam ueramq; pietatem induxerint. cur igitur antiquis præstigiatoribus ante Iesu tempora, aut etiam post: nihil tale aut simile incœptum est, ut probabiliter affirmare possimus, illum ab aliis in iis, quæ ad præstigias pertinent adiutum fuisse? Quòd si nemo illi similem quempiam proferre possit: (nullus enim illi tantæ author uirtutis:) iam ergo fatendum sit, inusitatam quandam diuinamq; naturam inter homines esse uersatam, quæ sola & prima ea quæ nunquam humanis auribus audita sint, perfecerit. & hæc quidem hactenus. Nunc rursus contradicenti aduersario obuiam eundum, isq; interrogandus: ecquando suis oculis uiderit, auribus'ue perceperit, præstigiatores ac ueneficos homines, sine libationibus & sacrificiis, Dæmonumq; inuocatione ac præsentia, quidquam operatos? nunquid igitur aut contra Saluatorem nostrum, aut contra illius præcepta, aut etiam contra eos qui hodie quoq; illius uitam imitantur, possit aliquis talem iactare calumniam? non ne uel cæcutienti perspicuum nos quicunq; Iesum sectamur, istis planè contraria omnia operari atq; amplecti? & citius pati ut morti animam, quàm ut Dæmonibus sacrificium offeramus? citius uero sustinere de uita excedere, quàm prauis Dæmonibus in seruitutem dari? Quis autem ignorat nostræ esse consuetudinis, ipso Iesu nomine, & purissimis precibus, omnem Dæmonum uexationem abigere? sic ipsius Iesu uerbum, eiusdemq; doctrina, isto potestatis inuisibili genere, ut omnes nos longe potentiores essemus effecit. Dæmonum utiq; hostes atq; inimicos, non autem amicos aut familiares nos reddens. quanto ergo minus eorum dicto audientes, aut subiectos comparauit? Qui igitur nos tales produxit, qui fieri potest ut ipse Dæmonibus fuerit addictus? quàm porrò credibile sit illum, aut improbis spiritibus sacra fecisse, aut Dæmonas ad auxilium uocasse dum miracula ederet, quando hodie quoq; omnis Dæmon, omnisq; impurus spiritus, ita Iesu nomen exhorret, ut unum aliquid eorum, quæ ipsius naturam castigandi ac torquendi uim habeant? aufertq; se illico, & concedit: tantam sentit illius nominis uim? sic sanè olim quoq;, quum inter homines degeret, non ferentes illius præsentiam, alius aliunde, clamabant: age: quid nobis & tibi Iesu fili Dei? uenisti ante tempus torquere nos? uir autem præstigiis prorsus intentus, & planè desperatis rebus omne suum studium impendens, non ne uel imprudens ipse de se ipso indicio sit, quòd infandis moribus? quòd scelestus? quòd obscœnus? quòd religioni inimicus? quòd iniustus? quòd impius? Qui uero talis sit, unde aut quomodo ea, quæ ad religionem pertinent alios doceat? quo modo item quæ ad temperantiam? quæ ad Dei cognitionem? quæ ad diuinum forum ac iudicium summi Dei? non ne his omnibus contraria potius commen-

det, ac præferat, ſuæ ipſius nequitiæ conſentanea perpetrans? non ne Deum, Deiq; prouidentiam, ac Dei iudicium neget? non ne omnia de uirtute, omnia de immortalitate animæ uerba irrideat? Quòd ſi quid tale etiam in iis, quæ ad Saluatorem Dominumq; noſtrum pertinent intueri licuiſſet, nihil ſanè fuiſſet dicendum. at uero quum in ſingulis rebus & uerbis, uniuerſi opificem Deum Patrem inuocare ſolitum conſtet, talesq; quos in diſciplinam acciperet, comparaſſe: quum & ipſe temperans fuerit, & uerborum quæ ad temperantiam pertinent præceptor: quum author prædicatorq; iuſtitiæ, ueritatis, humanitatis, uirtutis uniuerſæ: quum religionis dux & magiſter, quæ omnium regem Deum colit: cur non his conſentaneum ſit putare, nihil eorum quæ in illo admiramur, ab illo per dolum præſtigiarum, aut per fallaciam geſtum? cur non potius arcana quadam ui, uereq; diuina confiteri? quòd ſi eo uecordiæ proueheris, ut neq; rationes incorruptas, neq; uerborum neceſſitatem uelis attendere, neq; uero probabilibus argumentis auſcultare, quia fortaſſe nos quaſi cauſam dicentes habes ſuſpectos, at tu tuis ſaltem Dæmonibus, ipſis inquam oracula reddentibus Diis auſculta: qui Saluatori noſtro, non ut tu præſtigiarum fallaciam, ſed pietatem & ſapientiam, & aſcenſum in cœlum ſuo teſtimonio tribuunt. quorum quidem, quod nam tibi dignius cui fidem habeas teſtimonium uis dari, quàm inimici noſtri confeſſionem? quam in tertio uolumine poſuit eorum quæ inſcripſit, de philoſophia ſelectorum, ubi hæc ad uerbum refert.

Quòd efficacia ipſa atq; euidentia, illius diuinæ uirtutis uim perſpicue oſtendit amatoribus ueritatis.

Oracula de Chriſto.

7 MIRVM forſitan nonnullis uidebitur, quod dicturi ſumus. ſiquidem Chriſtum Dii ſumme religioſum, immortalemq; fuiſſe prodiderunt: deq; illo cum laude mentionem faciunt. & ſermone progreſſus adiungit. igitur de Chriſto interrogantibus, utrum ſit Deus, reſpondit: immortali quidem anima poſt corpus incedere, agnoſcereq; illam ſapientiæ gratia honore affectam. & uiciſſim. uiri pietate præſtantiſſimi eſſe illam animam. Summe ergo religioſum illum dixit, & animam illius ſicuti aliorum, poſt mortem immortalem factam. eamq; colere ignorantes Chriſtianos. deinde interrogantibus cur ſupplicio affectus eſſet, reſpondit: corpus quidem imbecillioribus tormentis ſemper obiectum fuiſſe: animam uero piorum in campo cœleſti collocatam eſſe. & poſt oraculum adiungit deinceps. ipſe igitur pius, & in cœlum ut pii ſolent, ſubuectus. quare hunc quidem non execraberis, miſeraberis uero hominum ignorantiam? hæc etiam nunc Porphyrius. quæſo igitur, nunquid impoſtor ille? at ſaltem tuorum amicorum uerba tibi blandientia, te flectant. habes igitur noſtrum Saluatorem Ieſum, qui Chriſtus eſt Dei, etiam tuorum teſtimonio comprobatum, non ut præſtigiatorem aut ueneficum, ſed ut pium, & iuſtiſſimum, & ſapientem, orbiumq;

cœleſtium

cœlestium incolam. qui igitur talis fuit, qua nam alia ratione admirabilium factorum author esse potuit, nisi uirtute diuina? quam etiam sacra oracula testimoniis suis illi tribuunt: quæ quidem Dei uerbum, Deiq; uirtutem supremam, in hominis forma atq; habitu, ac potius in ipsa carne ipsoq; corpore habitasse: omnemq; humanam dispositionem, gubernationemq; absoluisse, testificantur. tu quoq; facile discas diuinitatem uirtutis quæ de illo fertur, si cogites qua ille natura, & cuiusmodi præditus, uiros ignobiles de piscatorio atq; humili uictu acceperit, sibiq; adiunxerit. deinde iis usus sit administris ad illud incœptum perficiendum, quod omnem effugiat rationem. Quum enim cogitasset, id quod nullus unquam cogitauit: proprias leges, nouamq; doctrinam in omnes disseminare nationes, omneq; hominum genus eam docere pietatem, quæ unum supremum Deum ueneraretur, huiusq; rei se magistrum exhibere: omnium maxime agrestibus, maximeq; ignobilibus putauit sibi utendum esse huiusce consilii ministris: utpotè quum uerisimile sit illum censuisse, præter omnem rationem hæc se facturum. quo enim pacto qui ne diducere quidem os idonei erant, saltem unius cuiuspiam hominis præceptores fieri potuerunt, ne dum uirorum conuentus? quomodo autem multitudinem alloqui aut instruere, qui ab omni eruditione abhorrebant? at hoc quidem fuit, quod & diuinum consilium, & uim diuinam quæ in illis & cum illis ipsumopus obibat, declararet. ergo quum illos uocasset, ,, tum primum dixit. uenite, sequimini me. & faciam uos piscatores hominum. quum uero iam illos sectatores esset adeptus, diuinaq; sua ui afflasset, roboreq; atq; animi confidentia complesset, iamq; ueluti quoddam uere Dei uerbum, ipseq; Deus tantorum author miraculorum, intelligentiam rationaliumq; animarum uenatores illos constituisset: remq; ipsam atq; efficaciam adiunxisset uoci illi, qua dixerat: uenite: sequimini me, & faciam uos piscatores hominum: simulq; & operarios & magistros pietatis illos fecisset: tum in omnes gentes dimisit, suæq; doctrinæ præcones declarauit. Quis autem non obstupescat? quis non incredibile merito existimet id, quod omnem fidem superat miraculum? nullus certe eorum, qui unquam alicuius claritatis inter homines fuerunt, non rex, non legum inuentor, non philosophus, non Græcus, non Barbarus, huiusmodi quidquam cogitasse narratur: ac ne somniasse quidem aliquid, quod ad hoc proxime accedat. Satis enim superq; unusquisq; talium semper habuit, dummodo in sua regione institutum suum, propositumq; compleret: & quæ bonæ utilesq; uisæ essent leges, eas in una saltem sua ipsius gente, sancire ac tueri posset. at hic noster, nihil mortale aut humanum molitus, consydera quæso num rursus tanquam uere Deus uocem emiserit, ubi suis illis adeo ignobilibus ad uerbum dixit ,, discipulis: euntes, docete omnes gentes. Quid? si discipuli, ut fit, suo præceptori respondissent? ac dixissent? quo tandem modo istud à nobis fieri poterit? quomodo Romanos, exempli gratia, publice docebimus? quomodo autem Aegyptios alloquemur? qua uero lingua, homines unam Syriacam uocem audire soliti, apud Græcos utemur? qua apud Persas? Armenios? Chaldæos?

Scythas? Indos? ac deniq; omnes quaſcunq; offendemus Barbaricas gentes? quomodo illis perſuadebimus, ut Deos quidem patrios deſerant, unum uero omnium quæcunq; ſunt opificem Deum colant? qua porrò dicendi ui freti, tantum facinus aggrediemur? Quæ autem perficiendi ſpes aderit hominibus qui leges figere audeant, contrarias legibus quaſcunq; omnes gentes de patriis diis à condito æuo ſeruauerint? quibus tandem copiis, aut qua ui nobis liceat iſti audaciæ ſupereſſe? hæc ne dicerent, quemadmodum dicturos fuiſſe credibile eſt, aut etiam cogitarent Ieſu diſcipuli, una uerbi adiectione ipſe præceptor illos omni difficultate liberauit, quum dixit, illos in nomine ſuo uoti compotes futuros. non enim ſimpliciter, aut indefinite ut docerent omnes gentes imperauit, ſed cum adiunctione neceſſaria: in nomine, inquit, meo. quum enim uis illius nominis tanta ſit, ut Apoſtolus dixerit: quòd donauerit illi Deus nomen, quod eſt ſuper omne nomen: ut in nomine Ieſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium, & infernorum: merito excellentiam uirtutis nominis ſui, quæ multos latet indicaturus, ad ſuos dixit diſcipulos: ite, docete omnes gentes in nomine meo. deinde canit bene admodum certe atq; exquiſite quod futurum erat dicẽs: oportet enim prædicari euangelium hoc in toto orbe, in teſtimonium cunctis gentibus. Porrò quum uerba quidem hæc, tunc in angulo terræ dicta ſint, & qui tunc aderant ſoli audierint: qui fieri poteſt ut hoc dicenti illi crederent, niſi ex aliis eiuſdem diuinis geſtis, ueracem illum in uerbis experti eſſent? quòd enim uerbis illius crederent, ratiocinanti tibi confiteri neceſſe eſt. imperanti enim illi nullus non paruit. ſed protinus auſcultantes illius nutui quemadmodum ipſis præceptũ fuerat, ac de patriis ſedibus ad omnes gentes profecti, omne hominum genus docuerunt. breuiq; tempore intueri licuit reſpondentia uerbis facta. prædicatum itaq; eſt in exiguo temporis ſpatio in toto orbe euangelium, in teſtimonium cunctis gentibus. & Barbari & Græci quæ de Ieſu ſcripta erant, patriis literis patriaq; uoce exceperunt. cæterum quis non merito ambigat, quæ nam fuerit Ieſu diſcipulorum docendi ratio, quis modus? nunquid in mediam progreſſi ciuitatem, deinde ſtantes in foro, uocemq; attollentes, conuocabant eos qui accedebant? & quæ tandem illis concionandi ratio, cui quidem ueriſimile ſit auſcultaſſe audientes? quomodo autem concionabantur uiri ſermonis imperiti, & omnis expertes eruditionis? atqui non multitudinem, ſed ſingulos adeuntes alloquebantur. qua igitur & cuiuſmodi oratione utebantur, ut audientibus perſuaderent? non enim paruum illis propoſitum erat certamen, non inficiantibus probroſam eius mortem, quem ut Deum commendabant. nam ſi hanc diſſimulaſſent, neq; qualia, quantaq; paſſus ſit à Iudæis apud omnes confeſſi eſſent: ſed quæ reuerentiam homini gloriamq; adderent, ea ſola protuliſſent: dico autem prodigia & miracula ab illo edita, nec non philoſophica eiuſdem documenta: ne ſic quidem illis exitum celerem inueniſſet oratio, ut facile conſenſum audientium elicerent, qui quidem audientes aliena lingua utebantur, ac tunc primum ab hominibus nihil fide dignum afferentibus, inaudita ſibi prius uerba percipiebant, ad

ea quæ

ea quæ illi dicerent comprobanda. verũtamen si talia dixissent, aliquanto probabilius dicere uisi essent. nunc autem cum dicerent illum quem vt Deum commendabant, modo in corpore humano versatum, nihilq; aliud natura, quàm Dei verbum esse: quo circa etiam talia miracula tanquã Deum edere potuisse: modo his contraria: iniurias illum contumeliasq; tulisse, & deniq; probrosissimum, & omnium hominum sceleratissimis iniungi solitum crucis supplicium: quis non merito illos vt contraria sibi ipsis dicentes delusisset? quis autem vsq; adeo fatuus fuisset, vt facile crederet dicentibus atq; affirmantibus, vidisse se post mortem illum à mortuis rediisse ac reuixisse? qui ne tunc quidem, quum apud viuos esset se ipsum tutari potuisset? quis vero imperitis illis, atq; ignobilibus vnquam paruisset dicentibus, oportere Deos quidem patrios contemnere, & stultitiam omnium qui vnq̃; ab initio humani generis fuissent damnare: solis vero sibi parere, & iis quæ Crucifixus præcepisset? hunc enim esse solius supremi Dei, solum dilectum atq; vnicum filium. Sanè dum ego mecum studio veritatis huiusce rei rationem exploro, nullam planè in ea vim ad probandum idoneam, neq; graue quidq̃;, aut fide dignum inuenio, ac ne probabile quidem vsq; adeo, vt fatuum saltem quempiam, illi in suam sententiam trahere possent. at rursus, dum ad ipsius verbi potentiam respicio, vt innumerabilibus hominum conuentibus persuaserit: atq; vt ab ipsis illis ignobilissimis & agrestibus Iesu discipulis, numerosissimæ ecclesiæ constitutæ sint, non in quibusdam ignotis atq; obscuris locis, sed in clarissimis ciuitatibus erectæ: in ipsa inquam aliarum urbium regina Romana urbe: in Alexandrina: in Antiochensi: per totam Aegyptum ac Lyciam: per Europam atq; Asiam: in uicis & regionibus omniq; modo uariis gentibus: retro cogor necessitate quadam, ad ipsius rei causam inquirẽdam recurrere: fateriq; non aliter ipsos facinus tam audax obtinuisse, quàm diuiniori quadam longeq; humanam superante potentia, opeq; atq; auxilio illius qui dixerat: docete omnes
„ gentes in nomine meo. siquidem quum hoc dixisset adiunxit promissum, quo essent accepturi confidentiam, & prompte trädituri se ipsos iis quæ denunciata
„ ipsis fuerant. dixit igitur ad illos: & ecce ego uobiscum sum omnes dies, usq; ad consummationem seculi. quin etiam afflasse illos diuino spiritu dicitur, nec non diuinam quandam, & qua res admirabiles efficerent potentiam illis ingenerasse, nunc quidem illud dicens: accipite Spiritum sanctum: nunc uero illud: in-
„ firmos curate, leprosos mundate, Dæmonas eiicite. gratis accepistis, gratis
„ date. uides igitur iam tu quoq;, quo nam modo superauerit illorum ratio: quando etiam liber qui acta illorum continet, conueniens his & consentaneum profert testimonium: ubi ipsi quoq; memorantur ipsa rerum admirabilium efficientia, quam beneficio nominis Iesu obtinebant, eos qui intererant atq; spectabant attonitos reddidisse. primũ enim uerisimile est, eos qui cernebant, rebus ipsis & factis in stuporem ab illis esse conuersos: ita deinde eosdem alacres comparatos ad interrogandum, quis nam ille esset, cuius uirtute & nomine miraculum effectum esset. deinde docendo iidem ab iisdem deprehendebãtur fide, ipsorum doctrinam

anteueniſſe. non enim uerbis perſuaſi, ſed rebus & factis præuenti, ad id quod uerbis ipſis obtinendum erat, faciles comparabantur. iam idcirco dicuntur nonnulli ipſis Ieſu diſcipulis tanquam ijs, qui Dij eſſent uictimas & libationes obtuliſſe, & alium quidem ex illis Mercurium, alium uero Iouem exiſtimaſſe: uſq; adeo illorum mentes ſtupore affecerat ipſa miraculorum euidentia. ac protinus ita affectis auditoribus, quæcunq; illi de Ieſu nunciabant, merito uera eſſe poſthac cenſebantur: illiusq; poſt mortem reditum in uitam, non ſimplicibus atq; indemonſtrabilibus uerbis teſtificabantur, ſed ipſa factorum euidentia cõprobabant, quippe quum uiuentis illius facta demonſtrarent. quòd ſi & Deum illum, & Dei filium ante aſcenſum in cœlum degentem apud patrem nunciaſſent, cur non huic orationi facilius aſſenſi eſſent, qui eius rei contrarium, tum incredibile, tum præter naturam merito arbitrarentur? ipſaq; ratione colligerent, non poſſe putari mortalis naturæ illa opera eſſe quæ fiebant, ſed Dei alicuius, etiam ſi nemo diceret? hoc igitur erat, neq; quidquam aliud, ipſum utiq; illud quod quærebatur, quanam ui diſcipuli Ieſu, eorum qui ab initio audiebant uictores fuerint: & quomodo tam Græcos quàm Barbaros, ut de illo tanquam de Deo ſentirent adduxerint: & quomodo in medijs urbibus, ac per omnes regiones, religionis qua unus ſupremus Deus colitur, ſcholas atq; auditoria conſtituerint. cæterum quis non obſtupeſcat ſecum cogitans atq; animo uerſans, non humanum hoc fuiſſe opus, uel ex eo quòd nunquam aliàs ſub uno Romanorum Imperio plurimæ orbis gentes eſſe potuerunt, niſi ſecundum Ieſu tempora? nam ſimul ac ille admirabiliter ad homines uenit, atq; inter homines uerſatus eſt, etiam res Romanas ad ſummum perueniſſe contigit, quo primũ tempore uidelicet Auguſtus, plurimarum gentium Dominus euaſit. id uero fuit quum & Cleopatra capta eſt, & Ptolemæorum ſucceſſio in Aegypto diſſoluta. atq; ex illo in hunc uſq; diem, quod ab initio orbis, & ab ipſa, ut ita dicam, hominum origine, ſteterat Aegypti regnum, euerſum eſt. ex illo Iudæorum quoq; natio, à Romanis in ſeruitutem redacta: Syrorum item, & Cappadocum, & Macedonum, & Bithynorum, & Græcorum, ac deniq; reliquorum omnium qui Romano imperio ceſſerunt. hoc autem non ſine Deo unà cum doctrina, quæ de Saluatore noſtro ferretur, introijſſe in orbem, quis non fateatur? reputans non facilem Ieſu diſcipulis externarum regionum peragrationem futuram fuiſſe, ſi gentes inter ſe diuiſæ diſcordesq; fuiſſent, neq; ullum prorſus ob multiplices principatus, inter illas commercium: quibus ſanè ſublatis principatibus, intrepide iam atq; impune negotium propoſitum compleuerunt, quum ſupremus Deus, & iter illis expeditum ac facile compararet, & ſuperſtitioſorum in ciuitatibus animos, terrore maioris imperij cohiberet. reputa enim tecum parumper, ſi nulla res impedimento fuiſſet ijs, qui errore colendi multos Deos tenebantur, ne doctrinã Chriſti oppugnarent, quàm multas antehac ciuiles ſeditiones, & in urbibus & in agris uidiſſes. quot uexationes, quot bella non mediocria illa quidem: ſi ſuperſtitioſi illi ſuæ ipſorum poteſtatis fuiſſent, ac penès ſe ius imperij habuiſſent. nunc autem hoc quoq; ſupremi Dei

fuit

ſuit opus, maiori quodam terrore ſupremæ alicuius potentiæ, proprij uerbi inimicos habere iam domitos. id enim proficere in dies, & apud cunctos homines creſcere uolebat. rurſus autem ne putaretur ex conceſſione ac uenia dominantium perſeuerare, ſi quando horum ipſorum quiſpiam malignitate quadam correptus, aduerſus Chriſti uerbum pugnare deliberatum in animo habebat, etiã hoc ſuo ipſius arbitratu illum facere permittebat, ſimul ut eorum uirtutem oſtenderet qui pro pietate pugnabant, ſimul etiam ut cunctis hominibus planum faceret, quòd non humano conſilio, ſed Dei uirtute niteretur ipſa uerbi propugnatio. etenim quis non continuo obſtupeſcat ea, quæ illis temporibus accidere paſſim cernebantur? nam ipſi pietatis defenſores, primũ apud cunctos homines clari illuſtresq́; fiebant, & certaminum præmia apud Deum conſequebantur. pietatis uero hoſtes diuinitus cæſi atq; agitati, ac toto corpore grauibus moleſtisq́; doloribus impliciti atq; conſumpti, debita ſupplicia pendebant, adeo quidem ut profanam contra Chriſtum uoluntatem confiteri, iam tum cogerentur. at cæteri omnes qui appellatione ſacroſancta digni inuenti fuerant, & ſe in partibus Chriſti eſſe gloriabantur, quum ad breue tempus exercitati eſſent moleſtijs, atq; ingenuitatem ſynceritatemq́; animi præ ſe tuliſſent, propriam rurſus recipiebant libertatem, ac ſalutare interea uerbum maiore in dies claritate nitebat, atq; in ipſis medijs hoſtibus dominabatur, ac non modo in ijs qui ſub uiſum noſtrum cadentes aduerſabantur, ſed in ijs quoq; qui uiſum mortalem effugiunt, ſi qui forte erant in hoc qui terram complexus eſt nebuloſo aere Dæmones, qui alteris illis imperarent. nanq; etiam hos ipſos ueri Chriſti diſcipuli, & uitæ puritate, & ad Deum directis precibus, & ſacroſancta illius appellatione fugabant: in hoc quoq; admirabilium ſignorum quæ ab illo edita eſſe memorantur, ac diuinæ quæ in illo erat uirtutis argumenta certiſſima præ ſe ferentes. cæterum quum in his pro tempore ipſi nos ipſos ante hac exercuerimus, ordo ipſe iam poſtulat, ut occultiorem de illo theologiam attingamus. Deumq́; ipſum uerbum, quod nam fuerit, quod per illum hominem qui uidebatur prodigia & miracula efficiebat, contemplemur.

LIBRI TERTII FINIS.

HÆC INSVNT IN QVARTO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS VOLVMINE.

Quum

QVVM LIBRO Priore, qui euangelicæ demonstrationis tertius est, de assumpta à Saluatore nostro humana natura, satis abunde à nobis sit disputatũ, tempus iam est, de ea quæ ad eundem pertinet abditiore Theologia, minus uulgarem quandam attingere doctrinam. De primo igitur ac sempiterno, soloq; non genito, ac supremo authore uniuersi, omniaq; & gubernante & regente Deo, communis est cunctis hominibus ratio: peculiaris uero ac rursus communis & Hebræorũ & nostra de Christo: quem illi nunc quidem, ut nos, sua ipsorum scripta sequentes adhuc confitentur: nunc autem ab eodem procul labuntur: quippe qui & diuinam illius naturam ignorent, neq; causas aduentus perspiciant, neq; item quibus temporibus uenturum illum prophetæ prædixerint, comprehendant. nam illi quidem illum etiam nunc uenturum expectant: nos autem iam semel duntaxat uenisse contendimus: nec non alterum eiusdem cum maiestate aduentum, & oraculis & præceptis prophetarum, qui diuinitus afflati fuerunt auscultantes, intueri exoptamus. Quum autem de illo duplex sit ratio, altera quidem recentior fuerit, quippe quæ heri ac nuper ad homines introducta sit: altera uero omni tempore, omnibusq; sæculis antiquior. nam quum Deus uellet, utpote qui solus sit bonus, omnisq; boni & principium & fons, diuitiarum suarum thesauros pluribus impertiri: esset q; iam iam omnem rationalem creaturam in lucem producturus, incorporeas uidelicet quasdam atq; intelligentes & diuinas potestates, angelosq; atq; archangelos, materiæq; expertes & ab omni parte puros spiritus: animas præterea hominum, quæ solutam ac liberam uoluntatis atq; arbitrij, tam ad bonũ quàm ad boni contrarium, naturam acciperent: & quæcunq; his ipsis conuenientia corporum instrumenta, uarias uiuendi formas educerent: sedesq; his omnibus locosq; tribuere proprios: (nam ijs qui boni permanserint, meliores: cõtra autem, alios qui conuenientes: in quibus uidelicet procliuitatis ad contraria pœnas darent:) quumq; id quod futurum erat, tanquam Deus cognitione præciperet, sentiretq; hæc uniuersa antequam fierent, tanquam in magno corpore aliquod caput postulatura: unum omnis opificij dispensatorem, eundemq; & ducem & regem uniuersi præficiendum putauit: cuius modi oraculorum quoq; diuinorum, quæ ab antiquis apud Hebræos, & theologis & prophetis reddita sunt, institutio est. à quibus quidem discere potest qui uult, unum esse omnium rerum principium, ac potius principio superius & prius, primoq; antiquius, & gignendis rebus ipsa unitate uetustius, omniq; appellatione præstantius, quod neq; dici, neque enunciari, neq; excogitari potest: bonum quod causa est omnium rerum: quod uim efficiendi, iuuandi, prouidendi, seruandi, in se habet: qui unus ipse ac solus est Deus: ex quo omnia: per quem omnia sunt. in illo enim uiuimus & mouemur & sumus. itaq; quodcunq; uult, id etiam est continuo. ex qua sola causa, omnia quæ genita sunt, id acceperunt ut essent, utq; existerent, ac

durarent. sunt enim illo uolente. uult autem idcirco quòd suapte natura bonus est. bono uero nihil natura coniunctum adnexumq; est, nisi ut ea quæ bona sunt uelit. at enim quum hæc uelit, idem etiam potest. quare quum uelit simul idem & possit, nulla re neq; prohibente, neq; impediente, quidquid pulchrum & utile est, tam in ijs quæ sub aspectum cadunt, quàm in ijs quæ non cadunt, ipse sibi ipsi cõfecit: quippe qui quasi materiam quandam, atq; essentiam generationis constitutionisq; uniuersi, suum consilium suamq; potentiam prætulerit: ut nulla iam ratione dici possit, de nihilo esse quidquam eorum quæ sunt. neq; enim esse quidpiam potest ex eo, quod ipsum non sit. quomodo enim id quod non est, alteri ut sit causa erit? omne autem quodcunq; est, ex uno qui solus est, & ante omnia est, quiq; olim etiam illud respondit, ego sum qui sum, ut esset & accepit & habet: quippe quum qui solus est, & semper est, is, oĩbus quæcunq; ex ipso id quod sunt acceperũt, ut essent, author extiterit: atq; ex eo quòd & uelit & possit, rebus uniuersis & essentiam, & potestates, & formas, luculẽte & copiose de se ipso largitus sit.

2 ITAQVE Omnium quæcunq; sunt, fœtum suum primum subministrat, primo genitam uidelicet sapientiam, totam usq; quaq; intelligentem & rationalem & penitus sapientem, ac potius ipsam intelligentiam, ipsam rationem, ipsam sapientiam: nec non si quid ipsum pulchrum, ipsumq; bonum excogitare in ijs quæ genita sunt fas est, id primum ipse ex se ipso eorum quæ post hac futura erant fundamentum præfert, perfectum perfecti opificium, sapientis sapientem fabricationem, boni parentis bonam sobolem. & quid nã aliud fuerit prælaturus, quàm illum ipsum eorum quæ posthac per ipsum id quod sunt acceperint, præfectum, curatorem, conseruatorem, medicum, gubernatorem? eum uidelicet qui creationis uniuersi gubernacula comprehensa teneret? itaq; non immerito oracula theologice loquentia, Deum genitum illum enunciant, tanquam eum qui elocutionem omnem, omnemq; cogitationem effugientis diuinæ naturæ solus in se ipso ferat imaginem: propter quam Deum quoq; & esse illum & dici, eius uidelicet, quæ quod primum est refert, expressæ similitudinis gratia. Quocirca illum bonum aiunt administrum à patre suffectum esse: ut quasi per unum penitus sapiens uiuensq; instrumentum, artificialemq; ac omnis scientiæ uim in se habentem regulam, uniuersa ab ipso regerentur, tam corpora ipsa quàm quæ corporis expertia sunt, tam animantia quàm inanima, tam rationalia quàm bruta, tam mortalia q̃ immortalia: ac si quid aliud unà cum his exijt in naturam, unaq; quasi contextum est: nec non ut uni rerum omnium potestati, uniq; uiuenti atq; animatæ legi, ac rationi quæ in omnibus esset, perq; omnia penetraret, omnia conuenirent, sub unum utiq; perfecte sapiens uinculum, ipsum scilicet Dei uerbum, ipsamq; legem coacta & colligata.

3 CAETERVM Quum unus sit pater, filium quoq; unum non plures esse oportet: unumq; perfectum solum genitũ Deum de Deo, non autem plures.

in pluribus

in pluribus enim diuersitas erit ac differẽtia, deterioris'q; introductio. quare unus Deus, unius filij perfecti atq; unici, non plurium Deorum neq; filiorum pater: quoniam quum luminis quoq; una sit essentia, ipsam item quæ ex eo generetur perfectam unam ponere, omnis cogit necessitas. quam enim aliam præterea sobolem luminis cogitare possumus, nisi unum ipsum, qui ex ipso proficiscitur, omniaq; complet atq; illustrat, radium? quidquid enim ab hoc alienum fuerit, tenebræ erunt non lumen. idcirco etiam supremi omnium parentis quum lumen sit, quod nullis uerbis comprehendi potest, ne simile quidem ullum proprium'ue exemplar fuerit, præter ipsum hoc solum: quod quidem ipsum dicere item de filio, fas est. splendor enim est luminis sempiterni: speculum'q; immaculatum diuinæ euidentiæ: & imago bonitatis eius. ex quo illud dictum est: qui quum sit
„ splendor gloriæ, & figura substantiæ eius. Cæterum à sensibili quidem lumine splendor separari non potest: filius autem seorsum à patre per se ipsum subsistit. & luminis quidem splendor locum efficientiæ obtinet, at filius alius quiddã quàm secundum efficientiam est, non per se ipsum utiq; essentiam nactus, sed à patre. rursus splendor simul existit cum lumine, illud'q; quodammodo complet: (nam sine splendore non consistet lumen:) simul'q; cum illo, & secundum illud subsistit: at à patre filius procedit, & illum generat, at ipse non genitus est. & ille quidem per se ipsum perfectus ac primus tanquam pater, & qui author sit ut filius consistat, nihil à filio accipiens, quo suam naturam qua Deus est compleat: hic autem tanquam ex causa profectus filius, alius ab illo cuius est filius existit, quippe qui à patre ut & sit, & talis sit acceperit. rursus splendor quidem non ex proposito & uoluntate luminis splendet, sed secundum quiddam quod ad essentiam illius inseparabiliter accidit: filius uero ex sententia & proposito imago patris existit. uolens enim Deus filij pater existit: & alterum lumen in omnibus sibi ipsi simile substituit. quum ergo non genitum sempiternum'q; lumen unum sit, qui fieri potest, ut hoc diuersum sit ab illo ueluti imago quædam? ac non potius splendor quoq;, quod æque lumen sit, in omnibus similitudinem primi exemplaris conseruans? quomodo uero illius item quod unum est imago fuerit, si non una ipsa quoq; sit? ut uidelicet non solum essentiæ eius quod primum est, sed etiam eius qui ad quantitatem pertinet numeri similitudinem inducat? ita quidem ut unius sempiterni luminis unum sit perfectum lumen, non autem diuersa & plura, id quod primum & unicum genitum editum'q; est, ipsum utiq; illud perfectum bonũ, de quo uno nos quoq;, post eam quæ & principio, & ortu caret essentiam, ut de Deo loquimur. Vnius ergo patris, unum esse filium oportet. nam si fragrantiæ genus unum ex aliqua subiecta re proficiscatur, unum quoq; & eundem qui in omnes diffundatur suauem odorem, non diuersos & plures fateri par est. quum igitur primum illud solum'q; bonum, qui est omnium regnator Deus, diuinam uitalem'q; fragrantiam, quæ animo & cogitatione duntaxat comprehendi potest, produxerit, unam hanc fas est intelligere, plures nefas. quid enim esse potest, quod quidem ab hac diuersum sit, quæ in omnibus patri similis est, quod non submissius sit, ac

deterius? quod neutiquam nobis in filij Theologia introducēdum. uapor enim est uirtutis Dei,ac defluentia mera gloriæ omnipotentis. nam ex bene olenti corpore, uerbi gratia, ex unguento aliquo, aut etiam ex floribus atq; odoramentis quæ de terra nascuntur,bene olens quidam flatus, præter illud primū subiectum corpus,in omne quod extrinsecus ambit,profunditur: ac dum latius refunditur,ipsum quoq; aerem complet, non sanè priuatione aliqua aut diminutione, aut sectione, aut diuisione eius, quod primum subiectum est,corporis. sed illo manente in propria sede,& eandem penès se conseruante naturā,fragrantiamq; illam procreante:nihilo deterius priore, ipsum quoq; quod procreatur bene olens & fragrans genus, quum propriam habeat sedem atq; naturam, hac ipsa,quàm maxime fieri potest, id quod simillimum sit naturæ procreantis, imitatur.uerum hæc quidem terrena & mortalia,& inferioris naturæ quæ corrumpendi uim habet,ac terrena est, particulæ quædam.quæ autem ad propositam à nobis Theologiam pertinent, quum omnem exempli comparationem exuperent, nihil tale quale ex corporibus manat præ se ferunt: sed cogitationi solertissimæ intuendum,quasi in speculo præbent,docentq; esse filium qui genitus sit, non illum quidem qui certis temporibus non fuerit, posterius autem sit natus, sed qui sit ante tempora æterna,atq; ante eat, & tāquam filius unà cum patre semper degat:neq; uero qui non sit genitus, sed ex patre non genito genitus: qui unicus sit,qui uerbum,qui Deus de Deo,non diremptione aliqua, aut sectione, aut diuisione de substantia patris productus, sed qui de patris consilio ac uirtute,omnem elocutionem, omnemq; cogitationem superante,ab æuo, ac potius ante omne æuum essentiam sit nactus,modo quodam, qui neque uerbis comprehendi,neq; ratione colligi à nobis possit. siquidem generationem eius,inquit, quis enarra- " bit? & quemadmodum nemo nouit patrem nisi filius,sic filium quoq; nemo nouit,nisi unus,qui genuit illum,pater.

4 VERVM Tamen optimus pater, unum iudicauit unicum, ac dilectum filium,omnium rerum quæ creandæ essent opificio,præfici oportere: quippe qui unum quoq; mundum,quasi unum quoddam atq; ingens corpus,ex pluribus diuersisq; membris ac partibus,iam iam esset producturus. caputq; hoc non præesse ipsum quidem,de superiori aliquo,tanquam de altero maiori capite,diuinitate ipsa patris suspensum. (caput enim Christi pater.) sed quod anteiret, anteq; omnia post ipsum genita esset: attamen idem præsto esset tum ad imperium patris,tum ad opificium earum rerum quæ posthac faciendæ erant. quare iam diximus,illum omnium primum à patre, quasi quoddam singulare instrumentum omnis essentiæ & naturæ productum esse,instrumentum inquam animatum & uiuens,ac potius diuinum,uitalemq; uim in se habens,& sapientissimum:quod bona omnia gigneret,quod lumen præberet, quod cœlum moliretur, quod mundum construeret,quod angelos efficeret, quod spiritibus imperaret: instrumentum quod animas conseruaret, quod corpora augeret, quod omnia prouideret,

gubernaret,

gubernaret, curaret: quod uim haberet regnandi, quod iudicandi, quod patris cultum & reuerentiam denunciandi.

5 QVARE In uniuerſum ſupra omne opificium, unam opus eſt diuinam poteſtatem admirari, non plures exiſtimare. una enim omnino mundi effectrix poteſtas, & unum uniuerſitatis opifex uerbum in principio apud Deum. ſiqui-
„ dem in principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbū. quod quidem oportet re uera non ignorare, colere autem & honore proſequi pro dignitate: quando quidem omnia per illud, non modo ab initio rerum omnium extitere, uerum etiam in perpetuū ſemper & facta ſunt, & fiunt: & ſine illo factum eſt nihil. ſiue enim uita quædam eſt in ijs quæ ſunt: quod factum eſt, in illo uita erat. ex illo enim ac per illud, uniuerſa & uitam & animam accipiunt. ſiue numerus, ſiue pulchritudo, ſiue conuenientia, ſiue ordo, ſiue temperatura, ſiue eſſentia, ſiue qualitas, ſiue magnitudo: cuncta unum rerum omnium continet, ac diſponit uerbum. & una Dei mundi effectrix uirtus, omnibus præeſt. ſicut enim in noſtro corpore, plures ſunt & uariæ partium differentiæ, una autem uniuerſi opifex uis. non enim alia quidem Dei ui, capitis extitit natura, alia uero oculorum, & alia aurium, pedum item alia. ita quoq; quum uniuerſo mundo, una omnino diuina uirtus præſit, eadem erit & cœli, & aſtrorum, & animalium quæcunq;, aut in aere, aut in terra, aut in mari degunt, & elementorum tam omnium ſimul, quàm ſingulorum ſeorſum: præterea naturarum omnimodo uariarum, tam quæ genere aliquo continentur, quàm quæ ſpecie diſtinguuntur, opifex: neq; uero alia eſt ignis, & alia aquæ, terræq; rurſus alia, atq; aeris item alia effectrix uirtus, ſed una atq; eadem rerum uniuerſarum artifex ſapientia, quodq; mundum effecit, hoc ipſum de quo nos, ut de Deo loquimur, uniuerſi opifex Dei uerbum. fidem his facit elementorum inter ſe amicitia: quæ ex eo quòd certis temperamentis commixta ſunt, cognatum ac germanum, & tanquam unius architecti opus, rerum naturam oſtendit. nam & terra quæ graue eſt elementum quum aquis innatet, neq; ſoliditate naturæ in profundum trahatur, ſed feratur ſemper ſublimis, neq; ſubmergatur: Dei uerbo Deiq; conſilio fidem facit. humidæ item naturæ cum arida communicatio, quæ nihil corruptionis præ ſe fert, neq; confertim uniuerſa reſtagnat, ſed Dei nutu occultiſſimo colligata tenetur: unum rurſus atq; idem Dei uerbum eſſe demonſtrat. quid porrò ignis? qui licet comburentis corrumpentisq; naturæ ſit, tamen quum in lignis lateat, & omnis generis animalium corporibus certa temperatura connexus ſit, terræq;, atq; aquæ, atq; aeri conſociatus, deinde ratione ac menſura quantum unicuiq; opus ſit, quantumq; utilitas poſtulet, omnibus ſufficiens, propriarum uirium obliuiſcatur: nòn ne tibi rurſus Dei uerbo, ac poteſtati inſeruire uidetur? Diei præterea noctisq; uiciſſitudines, quæ terminatis motibus conſtant, horarumq; ac tempeſtatum, nunc quidem augumenta, nunc autem diminutiones, orbes item annuos, ac circuitus temporum, aſtrorumq; in orbem motus, tum ſolis curſus Lunæq; conuerſiones, tum conſenſus inter ſe omnium ac

repugnantias,unumq; ex ijs omnibus mundum,quum intueris,nunquid tibi esse fas putas,imprudentiam, siue temeritatem,siue fortuitam aliquam causam,authorem uniuersi enunciare? an Dei uerbum re uera,& Dei sapientiam, & Dei uirtutem,& hanc ipsam unam non plures, efferre laudibus? nempe etiam in homine, anima una,unaq; uis rationalis, plurimarum pariter rerum potest esse opifex. nã & agrum colere eadem, & naues construere, & gubernare,& ædificare audebit, postquàm talia multa didicit. sic una mens in homine,unaq; rationis uersatio innumerabilium rerum scientias percipiet,atq; idem homo & geometriã, & astronomiam exercebit,disputationesq; & de grammatica & de medicina proferet, nec non in disciplinis & in ijs,quæ manuum ministerio conficiuntur excellet.nec unquam tamen quisquam adhuc plures in uno corpore esse animas censuit,neq; uero plures admiratus est,ob multarum disciplinarum perceptionem hominis facultates.Quòd si quis ubi informem limi materiam nactus est, ac deinde manibus molliuit,tum animalis formam adiungat,ut alio quidem habitu caput, manusq;,& pedes alio,& alio rursus oculos,tum genas itidem,auresq; & os, & nares,pectusq; atq; humeros informet suo illo fingendi artificio: num propterea quòd multos habitus,& membra,& partes sub uno corpore fabricauit, totidem oportet fabricatores arbitrari? an potius uniuersi artificem illico & cõfertim,qui uno consilio unaq; facultate totum est architectatus,extollere? cur igitur in hoc uniuerso quod unum est,quamuis multis partibus constet, multos oportet confingere opifices,& multos Deos nominare,ac non potius unã fateri re uera Dei uirtutem,& Dei sapientiam, quæ unafacultate unaq; solertia,cunctis rebus & naturam qua sunt & uitam largitur? nec non omnibus uarium de se ipsa ubertatis fontem subministrat? Sic etiam solaris luminis una & eadem accessio, simul eodemq; tempore aerem quidem irradiat,illuminat uero oculos,atq; afficit tactum calore,terramq; fertilem reddit: plantas auget: tempus producit: præest syderibus:cœlum ambit: mundum exhilarat:Dei uim manifestam quæ in uniuerso inest,commendat:& omnia hæc uno momento naturæ administrat, ac perficit. ignis quoq; natura,& aurum purgat, & plumbũ liquefacit: & quum cæram dissoluat,limum tamen exiccat, & materiam adurit: & hæc tam multa,una duntaxat ui comburendi efficit. eadem ratione cœleste Dei uerbum,quod & solem ipsum,& cœlum,& mundum uniuersum fabricauit, quum efficaci ui sua cunctis rebus interfit,& per omnia penetret, Soli quidem ac Lunæ atq; astris,de propria semper affluenti facultate,instar pluuiæ lumen infundit: cœlum autem, quum suæ magnitudinis ab initio appositissimam imaginem protulerit,in omne æuum sufficit continetq;:quæ autem supra cœlum,supraq; mundum degunt potestates, Angelorum utiq; ac spirituum intelligentes,rationalesq; naturæ, eas & uita simul & lumine,& sapientia,& uniuersæ probitatis atq; honestatis uniuersa uirtute, de suis implet thesauris,idq; uno eodemq; artis opificio. elementis uero naturas quibus sint,præbere nunquam desistit. misturas autem & temperamẽta, & species, & formas,& habitus qualitatesq; innumerabiles, tam in animalibus quàm in

plantis, tam in animis quàm in corporibus, tam in rationalibus quàm in brutis alias aliter uarians, & cunctis simul omnia una ui subministrans, & super omnia mentem hominibus, suæ ipsius cognitricem contemplatricemq; sapientiæ donans, perspicueq; atq; euidēter cunctis assistens, unum mundum ostendit unius artificis uerbi opus. talem igitur unicum filium, sui consilii effectorem ac magistrum, & cunctarum rerum opificem, supremus atq; ipsius opificis Deus & parens primum omnium genuit, per illum & in illo eorum, quæ futura erant opifices rationes sufficiens, seminaq; constitutionis gubernationisq; uniuersi, in illo coniecta habens. nōn ne oculis intueris mundum uniuersum, quem cœlum unum cōplectitur? innumerabiliaq; circum hunc tripudia, & astrorum conuersiones? Sol item unus duntaxat non plures, abundantia luminis omnium occultat splendores. Sic sanè quum unus sit pater, unum etiam filium esse oportet. Quòd si quis id reprehendat quòd plures non genuerit, hic iam illud quoq; accusare poterit, quòd non plures Soles, & Lunas, & Mundos, & alia innumerabilia condiderit, & more insanientis cuiuspiam, quæ recta sunt, beneq; in natura se habent, peruertere moliri.

6 HAC Igitur ratione, quemadmodum in rebus quæ sub aspectum cadunt, Sol unus uniuersum illustrat hunc sensibilem mundum, ita in ijs quæ intelligentia sola capiuntur, immortales & incorporeas potestates, & intelligentes ac rationales naturas, quasi innumerabiles stellas lucisq; fontes, unum Dei perfectum illuminat uerbum. siquidem oportuit unam quoq; super omnia esse omnino legem, atq; in omnibus & per omnia penetrans Dei uerbum, ut etiam in hoc imaginis similitudo cum patre usq; quaq; seruetur, tam in eo quod ad uirtutē, quodq; ad potestatem atq; essentiam pertinet, quàm in eo quod ad unitatis singularitatisq; numerum. quum autem alioqui multiformis ac multimoda gignendarum rerum natura, innumerabilibusq; ac uarijs alias alijs mutationibus, ob suam ipsius imbecillitatem obnoxia futura esset, nec non à supremi patris uirtute declinatura, ob illius naturæ superlationem quæ nec dici potest, & omnino infinitæ magnitudinis est, neq; unquam ad id facultatis peruentura ut ipsa ortum habens, aut illius diuinitatis particeps fieret quæ nec ortum habet, nec capi comprehendi'ue potest, aut intueretur sursum, intenderetq; aciem contra illos luminis sempiterni radios, qui nullis uerbis exprimi possunt: nimirum necesse fuit, nec iniuria, ut optimus parens & uniuersi conseruator, ne omnino rerum protinus gignendarum natura, si cum ipso nihil prorsus communicaret, maximis bonis priuaretur, mediam quandam unici sui primoq; geniti filij diuinam, & omnipotētem, & omnibus uirtutibus exuberantem uim interponere, quæ certissime & quàm proxime & quàm familiarissime cum ipso patre uersaretur & colloqueretur, æqualiterq; cum eodem arcanis frueretur, benignissime uero demitteret se, & quo quo modo fieri posset, conformaret ad eos qui à summo deficiunt, quiq; propter suam impotentiam quasi alteram manum desyderant, & profectu atq; adiumento indigent,

quo Solis splendorem sensim ac benigne se ad nos demittentem intueri queant: alioqui puræ meræq; lucis ui, propter infirmitatem corporis frui non possint. fingamus enim inueniendæ ueritatis gratia, nitidissimum illum Solem ipsum, se ipsum de cœlo demittere, & cum hominibus in terra uersari. num liberum sit atq; indifferens earum rerum quæ ad terram pertinent, cuipiam permanere? minime id quidem. nam correpta omnia animata simul cum inanimis, assidua nimiaq; lucis immissio corrumperet: citiusq; oculos intuentium cæcaret, longeq; magis noxæ & corruptionis author omnibus fieret, quàm iuuaret quempiam, qui ipse quidem natura talis non est, uerum tamen erga eos qui propter imbecillitatem ipsorum, propriam minus idonei essent ad ferendum, atq; ob id nimij superantisq; splendoris minime capaces, talis euaderet. cur ergo similia de Deo audiens admiraris, cuius quidem & Sol est opus, & cœlum uniuersum, & mundus? si quidem illius uirtutis atq; essentiæ, quæ nullis uerbis nullaq; elocutione exprimi potest, nihil eorum quæ sunt, in partem aut communicationem uenit, præter unum duntaxat: quem ipse pater cunctis rebus prouidens, ante alia cuncta constituit, ne omnium quæcunq; facta essent penitus natura corrueret, quæ propter infirmitatem atq; impotentiam propriam, longe recedit ab illa patris essentia, quæ neq; genita est, neq; capi comprehendiue potest: sed ut maneret, cresceret, nutriretur media illa fruens largitione, quam unicum genitum Dei uerbum, nunquam uniuersis sufficere desinit, ad omnia uero penetrans & undiq; omnia peragrans, salutem omnium æqualiter prouidet, & rationalium & brutorum, & mortalium & immortalium, & cœlestium & terrestrium, diuinarum quoq; potestatum, atq; earum quæ aspectus nostros effugiunt, deniq; omnium quæcunq; per illum id quod sunt accepere: longe tamen amplius atq; excellentius intelligentis rationalisq; naturæ, propter quam ne humanum quidem aspernatus est genus, sed honore potius & cura ingenti prosecutus, ob appositam peculiariter ad se ipsum rationis & uerbi necessitudinem & coniunctionem, qua etiã ad ipsius imaginem, formam accepisse in sacris oraculis dictum est. sed ille quidem suam ipsius imaginem, tanquam Dei uerbum cunctam intelligentiæ & rationis capacem naturam, ab initio fabricationis uniuersi substituit: atq; idcirco principem regemq; omnium quæcunq; in terra sunt animalium, constituit hominem: eumq; liberum & suæ ipsius potestatis dimisit, qua & ad bonum, & ad boni contrarium ferri posset. hic uero non bene sua ipsius potestate usus, & à recto itinere abiens diuersus, in contrarium delatus est, non reputans quid Deus & Dominus, non quid ius & fas, non quid pietas postularet, sed instar belluarum quæ rationis expertes sunt, omnes inhumanas atq; immodestas actiones aggrediẽs. optimus igitur atq; omnium regnator, ipse altissimus, Deus uniuersi, qui semper ea quæ se ipsum deceant facit, ne absq; certis principibus ac præfectis, instar iumentorum irrationalium essent, qui in terra uersabantur homines, tutores illis & curatores quasi quosdam armentorum duces atq; pastores, diuinos Angelos dedit, principe omnium declarato, omnibusq; præfecto unico primoq; genito suo

ipſius uerbo. huicq; ipſi ſortem præcipuam, Angelos ipſos atq; Archangelos, diuinasq; poteſtates, materiæq; omnis expertes, ac ipſo cœlo ſuperiores ſpiritus, nec non ex ijs quæ in terra uerſantur, religioſas hominum animas ſeorſum attribuit, quæ etiam appellationibus Hebræorum, Iacob atq; Iſrael nominantur.

7 HOC Sanè myſteriorum omnium maximo, primus theologorũ Moy-
,, ſes, in arcanis, Hebræos ueteres initiauit, ſic dicens: Interroga patrem tuum & an
,, nunciabit tibi, maiores tuos & dicent tibi. quando diuidebat altiſſimus gentes, ut
,, diſſeminauit filios Adam: conſtituit terminos gentium iuxta numerum Ange-
,, lorum Dei: & facta eſt portio Domini populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Iſrael. His quidem uerbis altiſſimum eum qui pater eſt, quiq; ſupra omnia, Deum uniuerſi nominat: Dominum uero huiuſce uerbum: id ſanè quod nos à patre genitum, appellatione Domini ueneramur. Cæterum præfectis quidem ac tutoribus gentium, uiſum noſtrum effugientibus, ipſis utiq; Angelis, cunctas gentes & filios hominum quos filios Adam uocat, ipſius altiſſimi Dei iudicio, & nobis occultiſſimis rationibus, ait diſtributos fuiſſe: omnium uero eminentiſſimo præſidi ac regi uniuerſi, ipſi utiq; Chriſto, tanquam unico filio, ex ipſis hominibus Iacob atq; Iſrael, hoc eſt omne quodcunq; & uiſu percipi poteſt, & cultum Dei amplexum eſt, traditum fuiſſe genus. nam qui ad uirtutem propoſito certamine exercetur, atq; adhuc pugnat & luctatur in Gymnaſiis pietatis, hic Hebræorum uocabulo dicitur Iacob: qui uero iam uictoriæ ac præmiorum apud Deum compos eſt factus, Iſrael appellatur: qualis uidelicet fuit ille ipſe notiſſimus totius Hebraicæ gentis author, eiusq; ueri ac legitimi filij, atq; horũ nepotes: ueteres item prophetæ omnes, & qui Deo grati fuerunt uiri. noli mihi quæſo putare Iudæorum conuentum hac appellatione ſignificari, & eos ſolos qui apud priores olim uirtute ac pietate perfecti extiterunt. hos itaq; aſſumptos ductor omniũ ac princeps Dei uerbum, ad unius patris, ipſius altiſſimi ſcilicet cultum reuocabat, ſupra omnia quæ ſub uiſum cadunt, atq; ultra cœlum, ultraq; omnem quæcunq; facta ſit naturam, eos qui ſibi iubenti paruiſſent ſenſim benigneq; inuitans, ſolumq; illis eum qui genitus non eſt, uniuerſi conditorem Deũ altiſſimum colendum tradẽs.

8 ALIARVM Vero gentium præfecti Angeli atq; paſtores, eos qui mente, illum qui uiſu mortali cerni nequit, intueri non poterant, neq; tam alte ob domeſticam imbecillitatem aſcendere, ea quæ in cœlo ſpectantur contemplari ſuadebant, Solem, & Lunam, & Stellas: quæ quidem quum uel in cadente ſub uiſum noſtrum uniuerſi natura præniteant, ſurſum atq; oppidò quàm propter tanquam in ipſis omnium regis ueſtibulis, ipſos intuentium aſpectus alliciunt, atq; ex earum rerum magnitudine ac ſpecie, quæ quum factæ ſint cernuntur oculis, proportione quadam, authoris parentisq; omnium cognitionem, contemplationemq; præ ſe ferunt. inuiſibilia enim ipſius, ut ait diuinus Apoſtolus, à creatura
,, mundi, per ea quæ facta ſunt, intellecta, conſpiciuntur, ſempiternaq; eius uirtus, &

diuinitas. hoc quoq; magnus Moyſes rurſus ut arcanum & ſacrum inducit. nam Domini ſortem adhortans, ut mente lucida animoq; purgato ea quæ ſola intelligentia capiuntur, & corporis expertia ſunt, concupiſcat: prohibet ea quæ in cœlo ſpectantur admirari, ſupra à ſe dictis adiungens, quod hæc diſtribuit Dominus Deus tuus cunctis gentibus. cur autem diſtributa fuiſſe dixerit, cognoſcere operæ pretium eſt. Quum multiplici errore uagetur, & nobis haud cernentibus circum hunc aerem qui terram ambit, terreſtris quædam uolitet ac Dæmonica natura, quam homines neq; cognoſcere, neq; diſcernere idonei ſunt, quumq; bonorum item ſpirituum ac poteſtatum, & ipſorum deniq; diuinorum Angelorum natura, ab ea quæ in deterius lapſa eſt continenter diſſideat, non aliter ijs qui à ſupremi omnium regis cultu declinaſſent, res bene poterat cedere, quàm ſi eorum quæ in cœlo ſpectantur, quæ præſtantiſſima ſunt, elegiſſent. periculum enim non mediocre erat, necubi Deum quærentes, & curioſius quæ ad aſpectum non ueniunt indagantes, difficultate earum rerum quæ latent obſcuræq; ſunt, ad contrarias Dæmonicasq; poteſtates uerterentur. ex ijs igitur quæ cernuntur oculis omnia Dei opera, ualde conueniebat ijs, qui nihil præſtantius concupiſcerent, qua uis ratione commendata eſſe: quippe quum ex ijs ille, qui oculis cerni non poteſt, quaſi in quodam ſpeculo contemplandus appareat.

9 ET Hæc quidem ſic ſe habebant. aduerſantis uero ac rebellis poteſtatis factio, ſiue Dæmonum ea ſit, ſiue aliorum etiam deprauatiorum ſpirituum, qui & plus & minus de malitia reportant: grauis præterea cuiuſdam magniq; Dæmonis, qui omnium principatum inter eos obtinet, qui primi in diuino cultu nutauerunt, atq; ob id proprium uocabulum amiſere, ſaluti hominum inuidens, in contrariam partem trahebat, omnisq; generis malitiæ machinis, cunctis gentibus, ipſiq; etiam ſorti Domini, ex inuidia bonorum, inſidiabatur. proinde Deo aduerſam impiamq; magni illius Dæmonis cogitatione, propheticus ſpiritus in Iſaia ſic propemodum reprehendit, dicens: Dixit enim: in fortitudine faciam: & in ſapientia intellectus auferam terminos gentium, & robur earum deprædabor: & quatiam ciuitates quæ habitantur: & orbem terrarum totum comprehendam manu quaſi nidum: & quaſi oua derelicta tollam: & non erit qui effugiat me, aut contradicat mihi. hæ ſanè illius impij & contra Deum pugnantis uoces, qui in robore malitiæ gloriatur, & Angelis ab Altiſſimo traditos gentium terminos, direpturum ſe & confuſurum minatur, orbemq; deprædaturum, & omne genus hominum excuſſurum, eiusq; priorem ordinem mutaturum iactat. Si uero quo animo talia de ſe ipſo mentiretur, ſcire uis, audi eandem prophetiam, ſic rurſus de illo dicentem: quomodo cecidit de cœlo lucifer qui mane oriebatur: contritus eſt in terram qui mittebat ad omnes gentes. tu uero dixiſti in mente tua: in cœlum aſcendam: ſuper aſtra cœli ponam ſedem meam. aſcendam ſupra nubes: ero ſimilis altiſſimo. nunc autem ad infernum deſcendes, & ad fundamenta terræ. Sanè plurima ſimul, his uerbis declarat oraculum. nam & illius de quo loquitur

amentiam:

amentiam: & eiusdem à meliori statu ad deterius ruinam: & ipsius ruinæ exitum. qui quidem quum grauia atq; odiosa cunctis gentibus minatus esset, alia ratione capi posse homines, in ipsis machinandi exordijs deprehendit: quippe qui facilem atq; ex sua ipsorum sententia lapsum ad malum, propter libertatem arbitrij, possiderent. Quatere igitur à meliori statu ciuitates: uoluptatisq; blanditijs multorum animas trahere in omne genus nequitiæ: omnesq; adhibere machinas, turpesq; de Dijs fabulas atq; obscœnas narrationes comminisci: & iucunda omnia ac uoluptatem afferentia ijs quos caperet, artibus ac fallacijs Dæmonum inijcere: atq; his rationibus, orbem uniuersum captum ac subactum continere: atq; ita delere & confundere terminos gentium: quod etiam se facturum minatus
,, fuerat uerbis illis: auferam terminos gentium, & robur earum deprædabor: &
,, quatiam ciuitates quæ habitantur: & orbem totum comprehendam manu quasi nidum. inde iam ille posthac per errorem, in omnes homines imperium obtinuit. ac mali Dæmones in omni loco, & ciuitate, & regione, sub certo principe dispositi instructiq; sunt. itaq; terrestribus potestatibus ac spiritibus malis, pro prioribus Dei ministris omnis uita hominum addicta est, omnibus certatim ac procliui alacritate in lubrico uoluptatis proficientibus, adeo quidem, ut iam naturæ terminos transilirent, & modo se mutuo ardore corrumperent, modo quæ dicenda non sunt, patrarent: & quæ ne cogitatione quidem concipere fas est, ea non solum facerent, uerum etiam opinionibus, quas de Dijs suis habebant consecrarent, hocq; etiam amplius tanquàm Dijs grata & iucunda, lasciua omnia cũ delicijs plurimis perficerent. inde iam, quemadmodum scribit sacer Apostolus,
,, non contenti iis Dei operibus quæ in cœlo illustria sunt, euanuerunt in cogita-
,, tionibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, dicentes se esse sapientes,
,, stulti facti sunt: & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudine ima-
,, ginis corruptibilis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & serpentium. quòd autem antiquissimis temporibus, sola cœlestia lumina mortales attenderent, neq; ulla simulachra cognita haberent, neq; in errore ac fallacia Dæmonum uersarentur, abunde satis demonstrauerit testimonium eorum, qui ab hac ratione nostra alieni sunt: quod in primo præparationis, ante hoc ipsum opus exposui: ubi planè demonstraui non manu elaboratis signis, quæ ex inanima aliqua materia ipsi fabricassent, ac ne Dæmonibus quidem uisum nostrum effugientibus, antiquissimos homines seruire solitos: sed illis solis, quos gentibus distributos fuisse diuinæ literæ affirmant. quare iam tempus est, ut Græci quoque ipsi quorum uoces illic exposui, fateantur, recentiorem ac peregrinam, alienamq; à religione antiquorum, introductam esse ab ipsis simulachrorum superstitionem, & uisum nostrum effugientium spirituum superfluam obseruantiam. id autem omne, ille, de quo dictum est Dei inimicus, dum omnibus qui in terra sunt, insidias facit, molitus est. adiuuabat autem illum, omne impurorum Dæmonum genus. at uero ipse malitiæ princeps hæc faciebat, amentia immensi fastus adductus, ut quæ cunctis hominibus

minatus fuerat re ipsa compleret, ac nefariam illam uocem, ero similis altissimo, uehementius intenderet: atq; impurorum malorumq; Dæmonum ministerijs, oracula & cultus & alia eiusmodi, præstigijs ac fallacijs hominum obijceret.

Quemadmodum necessario unicus Dei filius ad homines transiit.

10 QVVM Igitur in tanto malitiæ prouentu, qui prius Angeli præfecti gentibus fuerant, nihil suis quisq; auxilij ferre possent: ac reliquum quidem opus conditoris Dei curarent, certisq; mundi partibus præessent, atq; omnium opifici Deo, de more ad nutum præsto essent: mortalium uero ruinam neutiquam apprehenderent, propter ipsorum hominum in malis eligendis liberam potestatem: diuturnus quidam atq; immedicabilis omnes, qui terram incolerent possidebat morbus: gentesq; stimulis alias alijs, mali spiritus in furias agebant: quibus illæ agitatæ in profundum insanabilis malitiæ uoluebantur. iam enim quidam more belluarum, quæ & crudas & humanas carnes deuorare consueuerunt, uesci charissimorum sibi carnibus pulchrum existimabant: omniq; pudore abiecto, & matribus & sororibus & filiabus commisceri: atq; eos qui consenuissent strangulare, & mortuos canibus uolucribusq; proijcere. iam uero quid tibi commemorem, & maxime Deorum, ipsorum utiq; malorum Dæmonum, omni crudelitate atq; immanitate refertas humanas uictimas, in quas humanum genus insanire coegerant? hæc igitur in ijs, quæ opus hoc antecesserunt quod nunc in manibus est, ipse præparaui. Etenim quum tot mala à perniciosis & prauis spiritibus, nec non ab eo, qui in ijs totius orbis tyrannidem occuparat, proposita essent: nullusq; eorum Angelorum qui præfecti fuerant, malis subuenire esset idoneus: merito illud Dei uerbum, ille Saluator uniuersi, salutari nutu patris qui humani generis est amantissimus, ne hoc ipsum illi tam charum genus, in impietatis profundo uersaretur, antea quidem exiguos quosdam, atq; obscuros propriæ lucis radios, per prophetam Moysem, perq; eos Dei amicos uiros qui & ante illum, & post illum floruerunt, emisit, sic utiq; hominum malis remedium, in sacrosanctis legibus afferens. proinde sic plane ipsum Dei uerbum, ad
» Hebraicam gentem dicit, ubi per Moysem leges illi dat: secundum instituta ter
» ræ Aegypti in qua habitastis, non facietis: & secundum instituta terræ Chanaam,
» ad quam ego introducam uos, non facietis. & in legibus illorum non ambula-
» bitis. iudicia mea facietis: & præcepta mea seruabitis. ego sum Dominus Deus
uester. Deinde ubi omnia interdixit, & infandas nuptias, & omne impudicum
» facinus, ne fœminæ cũ fœminis, mares ue cũ maribus miscerentur, adiungit: ne pol
» luamini in omnibus his. nam in omnibus his pollutæ sunt gentes, quas ego expel
» lam à facie uestra. & polluta est terra, & retribui iniustitiam illi. & abominata est ter
» ra sedentes in ipsa. & alibi rursus dicit. Quum uero ingressus fueris in terram quam
» Dñs Deus tuus dat tibi, non disces facere secundum abominationes gentium illa-
» rum: non inuenietur in te qui lustret filium suum, aut filiam suam in igne: diuinans
» diuinationes: aut Hariolus: aut Augur: ueneficus: incantator: pythonica mulier:

prodigiorum

,, prodigiorum inſpector: aut qui percontetur mortuos. eſt enim abominatio
,, Domino Deo tuo omnis qui facit hæc. nam propter iſtas abominationes, Do-
,, minus Deus tuus delebit illos à facie tua. perfectus eris in conſpectu Domini Dei tui. hæc quidem aliaq; innumerabilia religionis documenta, & præcepta, per Moyſem illis Deus uerbum, antea in legibus dabat: atq;, ut in rudimentis fieri ſolet, religioſæ illis uitæ elementa, per ſigna & umbratilem quandam corporalemq; adorationem in corporis circuncisione, perq; alia quædam eius modi quæ in terra conficiuntur, tradebat. quum uero procedente tempore nullus tam potens, ne prophetarum quidem qui poſt illum extiterint, ut remedium malis uitæ afferret, ob nimis abundantem malitiam, eſſet: ac Dæmonica efficacia quotidie in maius impelleret, uſq; adeo ut ipſa quoq; Hebraica gens, eadem cum impijs perditione raperetur: tum deniq; Saluator ac medicus uniuerſi, deſcendit ad homines, ut uel Angelis ſuis pro hominum ſalute opem ferret: quum hoc illi ſe largiturum pater antea promiſiſſet: & quidem quemadmodum ipſe in pſal-
,, mis docet, ubi ait: Dominus dixit ad me: filius meus es tu: ego hodie genui te.
,, Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam ter minos terre. non igitur ille amplius ut eum ſolum Iſrael qui iuſtus quidem eſſet, ſed idem uiſu comprehendi poſſet, neq; ut ſolam propriam ſortem: ſed ut omnes in terris gentes, quæ antea pluribus Angelis attributæ erant, & in omnis generis impietatibus uerſatæ atq; implicitæ, ſub ſuam poteſtatem redigeret, atq; omnibus notitiam & amicitiam cum ſuo patre denunciaret, ſolutionemq; ac remiſſionem ignorantiarum ac peccatorum ſe exhibiturum promitteret, uenit: quod
,, quidem uel ipſemet perſpicue docuit dicens: non indigent bene ualentes medi-
,, co, ſed male habentes. non ueni ut uocarem iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiã. quum itaq; præſens à proprijs angelis, illis inquam, qui prius gentibus præfecti fuerant, uiſus eſſet, illi continuo ſuum adiutorem ſuumq; Dominũ, oppidò quàm certe atq; explorate agnoſcentes, maxima cum lætitia acceſſerunt, eiq; miniſtrare cœperunt: quemadmodum uel ſacra euangelij docet ſcriptura, ubi ait: Ange-
,, los acceſſiſſe, eiq; miniſtraſſe: item ubi commemorat multitudinem militiæ cœle-
,, ſtis, laudantium Deum ac dicentium: gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax: in hominibus bona uoluntas. hos igitur tanquam proprios angelos, ſui ipſius indigentes auxilij ſic ſanè recepit. qui uero iam diu in medijs hominibus uerſabantur & uolitabant, quiq; & obſcure & euidenter in terra, potentiam atq; imperiũ obtinebant, eos ingenti diuinaq; poteſtate fugatos ſubegit, Dæmones utiq; pernicioſos, ac ſpirituum agreſtium atq; immitium genera, unà cum eo qui inter hos malitiæ principatũ obtinet, callidiſſimo uidelicet illo, atq; impuriſſimo Dæmone:
,, ſicut eorũ nonnulli ſentientes dixerunt: quid nobis & tibi fili Dei uenisti ante tem-
,, pus torquere nos? & hos quidẽ per ea quæ & fecit & docuit ualidiſſime cecidit. omne autem humanũ genus allocutionũ manſuetis ac placidis, quaſi medicamẽtis, ſuisq; ipſius blãdis exhortationibus ac documẽtis ſanauit, & ab oĩs generis morbis ac perturbationibus, non minus corporum quàm animorum liberauit: quũq; ab antiqua

ſuperſtitione, ac terroribus quos error multitudinis Deorum afferebat, atq; à turpi petulantiáq; uictu, omnes ſe adeuntes ſolutos dimitteret: traduceretq; ac mutaret eos qui ſe ipſum obſeruarent, à luxu ad modeſtiam, ab impietate ad pietatem, ab iniuſtitia ad iuſtitiam, ac præterea à crudelium Dæmonum poteſtate, ad diuinam ueræ pietatis comprehēſionem, poſtremo cœleſtes uitæ doctrinæq; pietatis portas, gentibus per totum orbem apertas oſtenderet: uſq; adeo ſe ipſum demittebat, ut non ſolum laborantibus, grauiterq; animo ægrotantibus ſalutarem dextram porrigeret, uerum etiam de ipſis iam portis mortis ſemimortuos, uel eos quoq; qui penitus interijſſent, iamq; diu ſepulti eſſent, à mortis uinculis ſolueret: propter quam maxime cauſam, illi fuit opus ad illa uſq; loca efficaciam agendi propagare: ut uidelicet non ſolum in uiuis, uerũ etiam in mortuis dominaretur. dum igitur cum patre eſt, atq; uniuerſi prouidentiam diuina uirtute adminiſtrat, Cœlum ipſum unà cum terra, & naturas quæ in illis continentur, atq; eas quæ ſupra cœlum intelliguntur diuinas & incorporeas tuetur & curat, Dei uerbum, & Dei ſapientia, & Dei uirtus, & princeps, & Dux, & Rex. quin etiam & Deus & Dominus, in diuinis oraculis cum laude & gloria nominatur: & illuminator quidem incorporearum intelligentiumq; naturarum. Sol uero iuſtitiæ ac lumen ueritatis eſt dictus, qui ſubſeruit atq; operam ſuam immiſcet paternis diſpoſitionibus: ex quo & patris miniſter, & opifex nuncupatur. Solus uero certo ordine nouit Deo obtemperare, qui etiam medius intercedit, inter Deum qui genitus non eſt, & eas res quæ poſt ipſum genitæ ſunt: qui uniuerſi curationem aſſumpſit, & patri pro omnibus qui illi parent eſt conſecratus, ſolusq; illum omnibus mitem propitiumq; reddit: qui pontifex æternus, ac præterea Chriſtus patris uocatur. ſic enim apud Hebræos olim appellabantur, qui imaginem primi per quædam ſigna referebant. ac dum angelorum quidem ordinibus imperat, atq; ijs præeſt: magni conſilij Angelus eſſe dicitur, & militiæ cœleſtis dux, ac maximus copiarum Domini imperator. Dum uero ad hæc noſtra deſcendit, noſtramq; ipſorum rationalem naturam, & ſuæ imaginis cauſa, & bonitate patris aſſumit, ex quo ſanè paruulis atq; inſipientibus, ac propemodum pecoribus imperare uidetur: paſtor ouium dictus eſt. quatenus uero animarum ægrotantium medelam pollicetur, merito Saluator ac medicus dicitur. hoc enim apud Hebræos Ieſu appellatio ſignificat. cæterum quum ipſi humano quoq; inſtrumento opus eſſet, quo etiam hominibus ſe ipſum oſtenderet, patriſq; ſui agnoſcendi & colendi ueram rationem doceret, ne hunc quidem recuſauit modum: ſed ſtrenuiſſime naturam noſtram ingreſſus, ad homines acceſſit, ac Deum hominis ſpecie, ingens miraculum oſtendit, ut non ſolum obſcure ac latenter, ſine carne & ſine corpore præeſſet, uerum ipſis quoq; corporeis obtutibus patens, hominumq; oculis miracula quæ ſupra hominem ſunt exhibens intuenda, ſic quidem ad corporis etiam aures, linguæ uociſq; articulatæ fungens officio, documenta hominibus præberet, diuinumq; re uera atque admirabile ſpectaculum, quale nullum aliud adhuc uiſum eſſe memoratur, quippe quod & Salutare, & idem beneficium omnibus

ſentiretur,

ſentiretur, ipſe ſe ipſum oſtenderet. ſicq; etiam Deus uerbum, filius hominis dicebatur, & quatenus ad homines uenerat, ut animis humanis medicinam ſanitatemq; afferret, Ieſus nominabatur. nam ipſius Ieſu apud Hebræos appellatio, Saluatorem planè ſignificat. itaq; communi more ne uerſari quidem nobiſcum, haud indignum ſua maieſtate iudicauit, interim tamen nuſquam deſinens eſſe quod erat, ſed in homine pariter Deum conſeruans. itaq; ſtatim in primo ad homines deſcenſu, cum Deo diuinam commiſcet noſtri ortus admirabilitatem: quippe qui more noſtro ſit editus, & mortalis inſtar, hominem indutus, ſed non tanquam homo, uerum ut Deus de puriſſima nullasq; experta nuptias uirgine, nequaquam uero ex concubitu, aut corruptione ortum eius qui ipſe apparebat, acceperit.

11 DEINCEPS Vero reliquam uitam omnem eadem ratione peregit, nunc quidem ſimilem naturæ noſtræ infirmitatem, nunc uero ipſum Deum uerbũ præ ſe ferens, dum ingentia quædam atq; admirabilia tanquam Deus efficit, ac quæ futura eſſent tanto ante prædicit, & qui à multis non cernitur Deus uerbum, eum ipſum factis planiſſime demonſtrat.

12 VITAE Etiam finem extremum quum ab hominibus diſceſſit, initio eiuſdem parem ac ſimilem præſtitit. etenim uſq; ad mortẽ, atq; uſq; ad ipſos mortuos leges erga homines Charitatis, ipſum uocabant, ut eorum quoq; qui antea mortui erant, animas reuocaret, quando quidem omnium quicunq; à condito æuo fuiſſent, ſalutem ipſe curabat: necnon, ut ſua morte deleret eum, qui imperium mortis habebat, quemadmodum diuina docent oracula. atq; in hoc quoq; promiſcue rurſus diſpenſationem obiuit, quippe qui tanq̃ homo corpus de more ſepeliendum reliquerit, ab eodem uero corpore tanq̃ Deus diſceſſerit. quum enim altius uocem emiſiſſet, & patri dixiſſet, commendo ſpiritum, ſolutus à corpore abijt: neutiquam expectans dum mors ad ipſum accederet, ſed illam cunctantem, ac ueluti ceſſantem, ac potius conijcientem ſe in pedes & fugitantem, ipſe à tergo inſequens atq; impellens, æternasq; abditiorum tenebrarum portas refringens, & mortuis qui illic cathenis mortis impliciti erant, remeandi ad uitam iter retrorſum aperiens. hac ſanè ratione ipſius etiam corpus mortuum excitatum eſt: & multa corpora eorum qui dormierant ſanctorum ſurrexerunt, unaq; cum ipſo in ſanctam ac uere cœleſtem ciuitatem ingreſſa ſunt: ut merito ex hoc in ſacris literis dictum ſit: abſorpſit mors quæ inualuerat, & rurſus, abſtulit Deus omnẽ lachrymam ab omni facie. ipſe uero uniuerſi Saluator ac Dñs noſter, qui Chriſtus eſt Dei, uictoriæq; reportator dicitur, in propheticis uaticinijs mortem obiurgans inducitur, & animas ſoluens quæ illic uinctæ detinebantur, ubi uictoriæ hymnum pronunciat, ipſa hæc planè dicens: de manu inferni eripiam eos, & à morte liberabo eorum animas. ubi tua mors, uictoria? ubi tuus, mors, ſtimulus? ſtimulus autem mortis eſt peccatum, poteſtas autem peccati, lex. talis ſanè illius uel uſque ad mortem fuit diſpenſatio: cuius non unam cauſam qui uoluerit

quærere,sed plures inueniet. primam nanq; illam ipsum uerbum docet:ut tam in mortuis quàm in uiuis dominaretur. alteram ut nostras abstergeret maculas peccatorum, qui pro nobis sacrificatus, & pro nobis execratio factus sit.tertiam ut tanquam Dei uictima atq; ingens sacrificium, ipsi supremo Deo afferretur pro uniuerso mundo. quartam ut sic fallaciosæ ac Dæmonicæ efficaciæ euersionem moliretur. quintam ad hæc,ut suis familiaribus ac discipulis uitæ, quæ post mortem apud Deum futura est spem,non oratione neq; uerbis aut uocibus,sed factis ac re ipsa repræsentans,&quod uerbis pollicitus fuerat,oculis ipsis intuendum subijciens,confidentiores eos atq; alacriores præstaret,ad eam quæ ab ipso instituta fuerat religiosæ uitæ rationem,omnibus simul & Græcis,& Barbaris nunciandam.protinus itaq; hos ipsos familiares ac sodales,quos ipse sibi de optimis lectos adsciuerat, apostolosq; suos ac discipulos declarauerat,sua ipsius diuina uirtute compleuit,ut quam ipse nunciauerat Dei cognitionem,illi omne hominum genus docerent,unam interim omnibus, tam Græcis quàm Barbaris, religionis instituens rationem.ea porrò erat,ut à Dæmonibus procul recederent,eosq; fugerent, Deorumq; multitudinis fallaciam declinarent,atq; unum solum supremum Deum uere cognoscerent. præterea liberationem ab ijs, quæ prius ignoranter commiserant,dummodo ne in ijsdem perseuerarent,& unam omnibus salutis spem,per illud quod ipse posuerat sapientissime,ac cum omni uirtute uiuendi institutum, pollicebatur.

13 QVVM Igitur hæc ita se habeant, non oportet te animo perturbari, tametsi & ortum, & corpus, & dolores,& mortem, de materiæ experti atq; incorporeo Dei uerbo audis.ut enim Solaris luminis radij licet omnia compleat, & corpora mortua sordentiaq; attingant, ipsi tamen nihil patiuntur: sic etiam, multoq; magis Dei uis incorporea,naturæ suæ nullum neq; incommodum,neq; nocumentum accipiet,neq; unquam se ipsa deterior fiet,quãuis incorporea quadam ratione corpus attingat. quid enim? an non absq; eo in quo homo factus est corpore,semper atq; usq;quaq; per totam elementorũ,ipsorumq; planè corporum materiam penetrans,tanquam is qui Dei sit ratio quædam opifex, sapientiæ quæ ab ipso proficiscitur,in ea ipsa rationes & claudit & signat?dum uidelicet inanimis uitam, informibus uero & nullam naturæ speciem habentibus,formam figuramq; imprimit? quasq; in se habet pulchritudines incorporeasq; species, corporum qualitatibus immiscet, mouetq; ea quæ sua ipsorum ratione inanima immotaq; sunt,terram,aquam,aerem,ignem,sapientissimo quodam omniq; concinnitate referto motu? atq; ordinat omnia quæcunq; inordinata sunt, eademq; auget ac perficit? ac sua ipsius diuina rationaliq; uirtute accedit ad omnia, ac per omnia penetrat,omniaq; attingit?neq; tamen nocumenti quidquam ex earum rerum aliqua trahit,neq; suam ipsius naturam coinquinat? eadem itaq; est ratio, dum etiam inter homines degit,illos quidem antea paucos & numerabiles,solos utiq; eos,de quibus scriptũ est,prophetas iustosq; uiros,ijsq; aliàs aliter se ostẽdit.

nouiſſime uero iam omnibus malis impijsq; & Hebræis ſimul & Græcis, ex a⸗
bundanti optimi patris bonitate amoreq; erga homines, beneficium ſe ipſum ſa⸗
,, lutaremq; exhibet, planè hoc ipſum ac publice denuncians: non indigent, inquit,
,, bene ualentes medico, ſed male habentes. non ueni ut uocarem iuſtos, ſed pecca
tores ad pœnitentiam. uocabat ergo omnes Saluator omnium dicens: uenite
,, ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam uos. uocabat ac ſana
bat liberaliter, per illud humanum inſtrumentum quod præ ſe ferebat, ueluti qui⸗
dam muſicus uir, qui per lyram quàm ſit doctus oſtentet: nec non ægrotantibus
animis ijs, quæ in corporibus degebant ueluti optimus quidam medicus, dum co
gnata congruentiq; ope ipſum hominem curat, ipſe ſe ipſum exemplar omni ſa⸗
pientia, omniq; uirtute refertæ uitæ præbebat: docebatq; interim ueritatem, non
quam ab alijs compilaſſet, ſed eam quæ & à ſe ipſo & à patre, priſcis illis, qui
tam multis ante ſæculis à noſtra ætate procul uixerant, Dei amicis, qui ante Moy
ſem floruerunt, Hebræis, ueluti lex quædam expoſita eſſet. & corpora ipſa non
minus curabat quàm animas. nam corporeis quidem hominum oculis, quæ per
corpus ab ipſo fiebant, intuenda comparabat: rurſusq; corporeis auribus doctri⸗
nam, per corpoream itidem linguam inſonabat: nec non omnia perficiebat per
eum quem aſſumpſerat hominem, ijs qui non aliter quàm ſic duntaxat ipſius diui⸗
nitatem ſentire poterant. hæc nanq; omnia ad uſum atq; utilitatem omnium no
ſtram, humanum genus omni proſequens amore Dei uerbum, paternis conſilijs
adminiſtrabat, ipſe interim rurſus & materiæ expers, & incorporeus manens, cu⸗
iuſmodi etiam pridem apud patrem erat, neq; mutans eſſentiam, neq; perdens
quod ſuæ ipſius naturæ proprium erat: neq; uero aut corporis uinculis impedi⸗
tus, aut à ſua diuinitate deiectus, ac ne domeſticam quidem uerbi poteſtatem amit
tens: ſed neq; is, qui illic quidem ubi ipſi humanum uas aderat degeret tantum, in
alijs uero uniuerſi partibus eſſe prohiberetur. etenim tunc quoq; quum inter ho⸗
mines uerſabatur, nihilo minus omnia complebat, interimq; & cum patre & in
patre idem erat: & omnium rerum pariter in eodem tempore, tam cœleſtiũ quàm
terreſtrium curam gerebat, nuſquam ab illa præſentia, qua cunctis rebus adeſt
noſtro more excluſus, neq; diuina ne ageret more ſuo, impeditus: ſed illa qui⸗
dem à ſe ipſo communicans homini, hæc uero à mortali ipſe non accipiens. item
mortali quidem uim diuinam ſuppeditans: à mortali uero ipſe non contra in par
tem, aut communitatem adductus. neq; igitur in partu à corpore ipſe incorpo⸗
reus inquinabatur, neq; item qui patibilis naturæ expers erat, aliquid à mortali ſe⸗
cundum eſſentiam patiebatur. nam neq; uerbi gratia dum lyra pulſatur, aut nerui
conuelluntur, pati ueriſimile eſt eum qui ita præludit, neq; dum cuiuſpiam uiri ſa⸗
pientis corpus torquetur, illius ſapientiam, aut quam in corpore gerit animam
cædi, aut puniri merito dicere poſſumus: eadem ratione neutiquam multoq; etiam
minus, quod uerbi aut natura, aut uis, detrimenti quidpiam ex corporis affectioni
bus trahat, affirmare par eſt. nam ſupra ne luminis quidem illud appoſitum exem⸗
plũ, pollui ſolares radios dum cœlitus in terram demittuntur, & lutum ac cœnum

atq; omnis generis sordes attingunt, concedebat. illuminari quidem etiam hæc ab ipsius luminis radijs,nihil sanè nos affirmare prohibeat.Solem uero ipsum fœdari,aut lutosum fieri,dum eius lumen corporibus immiscetur,nequaquam. at ista tamen non sunt à natura corporum aliena.Illud uero omnis expers materiæ,incorporeumq; Dei uerbum, quod ipsa uita est, & ipsum lumen intelligibile,& alia quæcunq; prius enumerata sunt,quidquid diuina atq; incorporea sua ui attigerit, uiuere id,degereq; cum lumine rationali necesse est.hac sanè ipsa ratione, quodcunq; etiam corpus attigerit,sanctificatum protinus id,illuminatumq; est, ab eodemq; ægritudo omnis,omnisq; infirmitas,aliaq; eiusdem generis uniuersa refugiunt.priuatio autem illius plenitudinem adipiscitur. Sic sanè etiam mortuum illud uerbi corpus,ubi exiguum quiddam,uirtutem illam uerbi attigit, tum excitatum est illico ac reuixit, & mors uitam effugit, & ipso lumine obscuritas dissoluta est:& quod corruptibile erat, induit incorruptionem, quod mortale, immortalitatem.

14 CAETERVM Quidnam aliud tandem? quàm quòd totus homo ab ipsius Dei natura absorptus est?& rursus Deus fuit, Deus uerbum, cuiusmodi fuerat etiam antequàm homo fieret? & secum hominem Deum fecit, spei nostræ primitias? hunc ipsum interim ad illius uitæ æternæ quam penès se habet, atq; ad dignitatis in diuinitate,ac beatitudine communitatem assumens? nobisq; itidem omnibus,futuræ apud ipsum & cum ipso immortalitatis ac regni,maximum hoc præbens indicium.

15 HOC Sanè fuit illius ad homines accessionis extremum: ut sic eum qui ab ipsius patris cognitione aberrauerat, ad eam ipsam reduceret: & cognatum atq; amicum,suaq; ipsius donatum ornatumq; imagine,propriæ uitæ gaudijs ac possessione donaret:amicumq; illum ipsum patris ac familiarem efficeret, cuius causa idem Dei uerbum,se fieri hominem passum est.sic sanè, ut paucis absoluam, hæc Saluatoris ac Domini nostri IesuChristi consyderatio & materia,uariam habens dispensationem,ex propheticis Hebræorum oraculis confirmabitur, sanè quemadmodum paulopost accepta ab illis testimonia demonstrabunt,recentioribus literis uetera comprobantibus,& Angelicis testimonijs prophetica quasi certa impressa nota commendantibus.Cæterum quando hæc ita se habent, tempus est deinceps de appellatione eiusdem differere, quatenus & Iesus & Christus dictus est,nec non per quas prophetias nominatim ante sit denunciatus.primumq; illud contemplemur, quid nam ipsum Christi nomen significet, antequàm prophetica de proposita inspectione oracula,colligere incipiamus. par autem esse arbitror,de ipsa primum Christi appellatione tractare,illiusq; intellectum distinguere,ut nihil prorsus nos lateat eorum, quæ hoc loco quæri solent. Alius igitur ab ijs quæ propiora sunt, & quæ ad nos magis spectant initio sumpto, dixisset, Moysem primum omnium in legibus posuisse, eos qui Deo consecrati essent

unguento

unguento comparato ungi solitos, fragrantia scilicet quadam opus esse corporibus, eaq; bene olere oportere ratus: quando quidem omne quodcunq; male oleat, sceleratis atq; immundis potestatibus est amicum: sicut contra studiosis bonitatis, quodcunq; fragrantiam amet. ex quo etiam, ut incensis & fumigationibus composite ad abundantem fragrantiam, singulis diebus uterentur sacerdotes in templo legibus sanxisse, ut dum sic aer miscetur, & quidquid male olet repellit, defluentia quædam diuina precantibus immisceatur. nam propter hanc ipsam causam etiam unguentum odoratissimum, ad ungendi usum unguentaria arte componi solitum, ut eo ungerentur, qui communibus rebus publice præficiendi fuissent. & Christi nomen primum Moysem ijs, qui ita ungerentur imposuisse. id autem unctionis genus, non solum pontificibus fuisse traditum, sed & prophetis & regibus qui postea fuerint: quibus etiam ipsis solis hoc unguento ungi fas esset. hæc igitur dictu quidem faciliora fuissent: longe tamen remota à diuina & sublimi prophetæ ipsius intelligentia. siquidem admirabilis ille, atq; ingens re uera sacrorum administrator, qui omnem terrenam & corpoream naturam, in solis nouerat qualitatibus discretam, nullo modo aliam alia honore, aut pretio digniorem iudicauit, utpotè quum omnia nosset ex eadem orta materia, quæ neq; unq̃ sistit, neq; stabile quidquam in natura habet, semper autem fluit, & ad propriam corruptionem festinat. non igitur quod suaue esset in corporibus elegit, neq; ipsum per se quod sensus ipsos demulceret prætulit. hoc nanq; animæ uitium fuisset, quæ in humum & ad corporum uoluptatẽ declinaret. etenim innumerabiles effœminata corpora habentes, & alioqui uitijs obnoxij, & intemperantes, qui unguẽtorum operosa uarietate uti solent, animas interim omni fœditate omnibusq; sordibus male olentes circunferunt: sicut econtrario qui Dei amici sunt, ipsam uirtutem olentes, & multo præstantiorem à modestia atq; à Iustitia & ab omni pietate halantem fragrantiam, quàm de terræ odoramentis trahentes, odorem corporũ quæ de materia constant, nihili prorsus faciunt. hæc igitur quum egregie admodum percepta, & cognita haberet propheta, unguentorum atq; incensorum nullam præcipuam gerebat curam: meliorum uero ac diuinarum rerum imagines, quantum poterat per corpora ijs, qui sic duntaxat, neq; usquam aliter diuinas res doceri poterant, exhibebat. nam quod ipsum hoc diuinum quoq; oraculum re
,, sponderit, palàm descriptum habetur, his uerbis. uide ut facias omnia ad exem
,, plar quod tibi monstratum est in monte. igitur aliarum rerum quũ perficeret hæc quæ exemplaria nominare consueuit: illum unguenti usum, illamq; unctionem sanciuit. sublimior tamen earum rerum, & quæ de arcanis proferri solet ratio, pro mea dicendi facultate, talem habebat sensum. quod solum est bonum, solumq; re uera fragrans & pretiosum, atq; omnis quidem uitæ principium & fons, omnibus autem unà cum eo ut sint, etiam id, ut bene sint, largiens, unum sanè illud Hebræorum ratio nouerat, qui quidem uniuersi primus est author, ipsum utiq; altissimum ac totius regem, omniumq; rerum opificem Deum. huius itaq; supremæ atq; ingenitæ diuinæ essentiæ uirtutem illã, quæ oĩa ualet, omne bonum præstat,

omnem pulchritudinem subministrat, diuinus spiritus, proprio & conuenienti exemplo conferens atq; accomodans, Dei oleum appellat. quare & Christum & unctum eum, qui illius particeps sit, uocat. oleum uero in his noli miseratione accipere, neq; in rebus aduersis mœrorem, sed id quod certæ plantæ fructus emittit, quod ex humida materia nihil habet admixtum, quod lumen auget, quod fessos subleuat, quod labores aufert, quod eos qui ipso unguntur hilares facit, quod instar luminis de se ipso uibrat splendores, nitidumq; ac micantem eorum qui ipso utuntur comparat uultum: quod utiq; ipsum etiam diuinæ literæ produnt illis uerbis: ut exhilaret faciem in oleo. huic igitur exemplo supremam eius Dei qui
" omnium est princeps, omniumq; rex, uirtutem, comparans oratio: eum qui solus hoc toto unctus est, quiq; diuinæ, atq; eius quæ cum nullis alijs communicatur paternæ fragrantiæ particeps factus, & qui solus ex illo genitus Deus uerbum, communicatione gignentis ingeniti, Deus de Deo est declaratus, Christum atq; unctum uocauit. quo circa in psalmis ad hunc ipsum qui à patre unctus est, sic quoddam oraculum dicit: Sedes tua Deus in sæculum sæculi, uirga directionis, uirga
" regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus Deus
" tuus oleo lætitiæ, præ participibus tuis. at uero una quidem est olei natura, sed un
" guenti quæ est, ea multarũ in idem concursum significat. proinde etiam prima illa & ingenita omnium regis Dei uirtus, quatenus quidem simplex atq; incomposita, nulliq; alij naturæ commixta intelligitur, simplici olei locutioni collata est: quatenus autem plurimas in eodẽ consyderationes comprehendẽdi uim habet, ut quod facere potest, quod regnare, quod prouidere, quod iudicare, quod amore prosequi homines, quod salutem afferre, aliaq; innumerabilia quæ intelligentia consyderantur: unguento rursus hæc ipsa quæ & multa & bona comprehendere potest, uis, merito comparata est: quo unguento eum qui Dei & uerus & solus est pontifex, unctum esse diuina nos docent oracula. & primus quidem ipse Moses qui in arcanis diuinarum rerum inspectione ac mysteriorum, quæ ab ipso in ijs uisionibus quibus Deum præsentem agnoscebat, de primo & solo uncto, & pontifice Dei perfecta sunt, dignus habitus est, imagines iubetur in terra & notas conficere eorum, quæ in illis Dei uisionibus intellexerat: ut qui talibus notis ac signis digni habiti erant, ea possent tantisper meditari, ijsq; se exercere, dum quæ uera essent inspicere non dabatur. is igitur selectum interim ex ijs hominibus qui in terra uersantur, uirum, ad sacra Deo facienda idoneum, primus Christum nominauit, appellationem ad ea referens, quæ sola intelligentia consyderantur. qui sanè quum hunc quadam fragranti unctione præstantiorem cæteris hominibus declarasset, uerissime & planissime denunciauit, omnem naturam, quæ creata est, multoq; etiam magis humanam per se, dum à uirtute increata relinquitur, præstantioris cuiuspiam fragrantiæ indigere. sed quæ patris quidem illius & ingeniti est, eam attingere nemini fas est. uni enim duntaxat unico primoq; genito, hoc reseruatum est donum. qui autem post illum existunt, ij non aliter quàm per eiusdem unigeniti communicationem, bonorum compotes fieri poterant. spiritus

ergo

ergo diuini id quod apud Moysem fertur, nota quædam erat. diuisiones porro donorum sunt, sed idem est spiritus: cuius maxime ut fieri participes studerent, & sacerdotes & prophetæ & reges, opus esse arbitrabatur: utpotè qui non pro se ipsis solum, uerum etiam pro tota gente Deo sacrati essent. quòd autem rerum magis diuinarum, Mosaica illa notæ quædam essent, & quàm fieri posset ut etiam sine terrestri unguento, qui diuino spiritu afflati essent Christi nominarentur, age dum aliquanto diligentius consyderemus iam nunc. Dauid igitur in psalmo. CIIII. dum quæ ad Habraam, & Isaac, & Iacob pertinent, historias repetit, ipsos planè illos ueteres patres, & qui ante Mosis ætatem fuerunt, Christos uocat, nullam ob aliam causam, quàm propter diuini spiritus, cuius participes erant, influentiam. In expositione igitur historiarum, quemadmodum hospitio ab externis suscepti, & quemadmodum insidijs circunuenti, salutem à Deo consecuti sunt, sicut Mosaica narratione proditum est, prophetas illos simul & Christos nominat, tametsi nondum Moyses in hominibus degebat, neq; unguentum ex lege eiusdem comparatum adhuc fuerat. audi igitur quid dicat psalmus: „ Mementote mirabilium eius quæ fecit: prodigia eius, & iudicia oris eius. semen „ Habraam, serui eius: filii Iacob electi eius. Ipse Dominus Deus noster, in uni„ uersa terra iudicia eius. memor fuit in sæculum testamenti sui: uerbi quod manda„ uit in mille generationes: quod disposuit ad Habraam: & iuramenti sui ad Isa„ ac. & statuit illud ad Iacob in præceptum, & ad Israel in testamentum æternum, „ dicens: tibi dabo terram Chanaam, funiculum hæreditatis uestræ. & transierunt „ de gente in gentem, & de regno ad populum alterum. non permisit hominem „ nocere eis, & corripuit pro eis reges. nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. hactenus quidem Dauid. Moses uero, etiã quos „ reges corripuerit, narrat, dicens: & castigauit Dominus Pharaonem plagis „ maximis, & domum illius propter Sarram uxorem Habraam. & rursus de eo „ rege qui regnabat in Geraris scribit: & uenit Deus ad Abimelech in somnis no„ ctu, & dixit: en morieris tu, propter mulierem quam tulisti. (hæc autem erat „ uxor Habraam.) porrò deinceps sermone progressus, de eodem ait: nunc autem „ redde uiro suo uxorem: quoniã propheta est, & orabit pro te. uides ut hoc in loco ueteres Dei amicos & prophetas Dauid, ac potius per illum diuinus spiritus, Christos appellauerit nullo terrestri unguento unctos? qui enim? quum Moses posterioribus temporibus id instituerit? Cæterum audi nunc Hesaiam quoq; ita de Christo manifestissime canentem, tanquàm de eo qui & redemptor & Saluator à Deo sit mittendus ad homines, quiq; uenturus ut captiuas animas gerentibus, liberationem, mentes uero obcæcatas, uisus recuperationem nunciet. hunc enim rursus propheta non comparato unguento, sed eo quod paternæ diuinitatis sit proprium, & sola intelligentia capiatur, Deumq; ipsum maxime deceat, Christum extitisse docet, qui non ab hominibus, sed ab ipso patre unctus „ sit. dicit ergo ex illius persona: Spiritus Domini super me, propter quod unxit „ me. euangelizare pauperibus misit me: sanare cõtritos corde: prædicare captiuis

remiſſionem, & cæcis uiſum. primum igitur hoc teneatur: Heſaiam ſicut Dauid, quem uenturum dixerit ad homines, & prædicaturum captiuis remiſſionem, ac cæcis uiſum, hunc non comparato unguento, ſed eo quod ingenitæ paternæq;, atq; omni bonitate refertæ uirtutis ſit proprium, Chriſtum extitiſſe, uaticinari. ex quadam uero prophetica conſuetudine, quod futurum eſt, propheta quaſi præteritum enunciat, & tanquam de ſe ipſo uaticinante ſignificat. hactenus igitur, eos qui ab ipſo Deo & non ab hominibus, & ſpiritu diuino, non confecto oleo ungerentur, re uera Chriſtos nominari didicimus. ſed iam tempus eſt, ut uideamus, quemadmodum diuina quadam uirtute, & præſtantiore quàm natura hominis fert, uerum Dei Chriſtum exiſtere, Hebraica ratio doceat. audi ergo rurſus Dauid, qui æternum quendam ſacerdotem uidiſſe ſe ait, atq; hunc Dominum ſuum appellat, & ſedere eundem cum Deo patre confitetur in pſalmo nono & centeſimo: ubi ſic ait: Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum. uirgam uirtutis emittet tibi Dominus ex Sion: & dominaberis in medio inimicorum tuorum. tecum principium in die uirtutis tuæ, in ſplendoribus ſanctorum tuorum. ex utero ante luciferum genui te. iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec. & ſanè inſpice quemadmodum in his uerbis Dauid, qui totius Hebraicæ gentis rex erat, & præter regalem dignitatem, etiam diuino ſpiritu ornatus, agnouerit quendam ita magnum, atq; ita ſupra modum admirabilem, eum utiq; de quo ipſe loquitur, & quem in ſpiritu uiderat, ut Dominum illum ſuum appellet. Dixit enim, inquit, Dominus Domino meo. quin etiam pontificem æternum eundem intelligit, & ſacerdotem Dei altiſſimi, & confeſſorē Dei patris, & prolem eiuſdem. atqui ſine unctione fieri ſacerdos Dei apud Hebræos nemo prorſus poterat. quo circa illos omnes nominare Chriſtos, iidem libenter conſueuerunt. Chriſtus ergo etiam is utiq; de quo loquitur pſalmus, ſacerdos erit. quomodo enim teſtimonio prophetæ ſacerdos eſſe diceretur, niſi idem prius Chriſtus extitiſſet? ſed etiam in æternum ſacerdos eſſe dicitur. porrò hoc amplius naturæ humanæ accommodari non poteſt. neq; enim hominis æternum durare: quoniam mortale & fragile planè noſtrum eſt genus. excellentior ergo quiſpiam quàm ut intra hominis naturam conſiſtat, is, qui in his uerbis ſignificatur, Dei ſacerdos erit: qui cum iuris iurandi affirmatione, perpetuo duraturum atq; infinitum ſacerdotium à Deo acceperit. Iurauit enim, inquit, Dominus, & non penitebit eum: tu es ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec. quoniam enim Melchiſedec Moſes ſacerdotem Dei altiſſimi fuiſſe conſcribit, nullo artificioſo unguento inunctum, & multo ante leges ab ipſo ſcriptas eo munere functum, ac uirtute longe præſtantiorem illo tam decantato Habraam: (ſic enim ait: & Melchiſedec rex Salem, ſacerdos Dei altiſſimi benedixit Habraam. planeq; ſine omni controuerſia, Apoſtolus ait, quod inferius ſit à ſuperiore benedici.) quoniam igitur hic Melchiſedec, qcunq; ille fuerit, ita inductus eſt, ut nullo artificioſo unguento unctus intelligatur,

ſed altiſſimo

ſed altiſſimo Deo conſecratus: merito etiam is de quo uaticinatur Dauid, ſecundum ordinem Melchiſedec, magnus quidam eſſe, & natura omnibus ſuperior dicitur: utpotè qui & ſupremi Dei ſacerdos, & increatæ poteſtatis conſeſſor, & ipſius prophetæ ac regis Dominus, & ſacerdos, non ſimpliciter, ſed in æternum ſit patris. Dicit autem diuinus quoq; Apoſtolus, explorans ea quæ ad hos locos pertinent: in quo, inquit, abundantius uolens Deus oſtendere hæredibus immobilitatem conſilij ſui, interpoſuit iuſiurandum: ut per duas res immobiles, quibus impoſſibile eſt mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habeamus. & rurſus. alij quidem ſine iure iurando ſacerdotes facti ſunt: hic autem cum iure iurando, per eum qui dixit ad illum: iurauit Dominus & non pœnitebit eum: tu es ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec. & alij quidem plures facti ſunt ſacerdotes, idcirco quòd morte prohiberentur permanere: hic autem eo quòd maneat in æternum, ſempiternum habet ſacerdotium. unde & ſaluare in perpetuum poteſt accedentes per ipſum ad Deũ, ſemper uiuens ad interpellandum pro nobis. ſanè per hæc commendatur quædam, quæ eſt in ijs, quæ ſunt, & quæ conſiſtit in ijs quæ ſola intelligentia capiuntur, diuina uirtus, quæ Deo uniuerſi, ut in oraculis Hebræorum legimus, conſecrata eſt: neq; uero terreno atq; humano unguento, ſed alterius generis quod Deum deceat, diuinaq; uirtute ac poteſtate ad munus ſacerdotis obeundum, Deoq; patri præſtandum, confirmata conſiſtit. eum igitur, de quo pſalmus uaticinatur, apparet prorſus ſacerdotem quendam eſſe ſempiternum, altiſſimiq; Dei filium, tanquam ab ipſo altiſſimo Deo genitum, & illius regni conſeſſorem. eſt etiam oſtenſum, ut qui per Heſaiam ſignificatur Chriſtus, non ab hominibus factus ſit, ſed ab ipſo patre per ſpiritum diuinum ſit unctus, & ad homines qui captiui tenerentur redimendos, miſſus. hunc igitur diuino ſpiritu intuitus Moſes, dum imagines ac notas ipſius, ut in hominibus, conſtituit: comparato unguento interim diuini ſpiritus loco, quem in hominibus prætulerat ſacerdotem inunxit, Chriſtumq; eum & unctum, relatione ad eum qui uerus eſt, appellauit. quòd autem hæc ita ſe habeant, quis, cui fides habeatur, teſtis ipſo Moyſe dignior? in ijs enim quæ ab ipſo ſcripta ſunt reſpondentem ſibi Deum ac Dominum, palàm ſibi imperaſſe docet, ut ſecundum exhibitam ſibi intelligibilem ac cœleſtem illius uiſionem, corporea ſpecie adorationem in terra conſtitueret, quæ rerum intelligibilium atque incorporearum imaginem complecteretur. itaque cœleſtium Angelorum, diuinarumq; poteſtatum ordines, adumbratione ac figura quadam dicitur deſcripſiſſe, quum ipſi utique oraculum dixiſſet: facies omnia ad exemplar, quod tibi demonſtratum eſt in monte. ergo quemadmodum reliqua, ita & pontificem induxit, quem terreſtri unguento ungeret. itaq; umbratilem quendam ac ſimulatum, non autem uerum Chriſtum & pontificem, illius tamen cœleſtis Chriſti

& pontificis instar expressit. Cæterum ut proprie quidem Christus non homo fuerit, uerum Dei filius, qui Dextra paternæ diuinitatis sit decoratus, & multo præstantior, non solum mortali humanaq; natura, sed etiam omni intelligibili in rebus creatis essentia intelligatur, planè me arbitror demonstrasse, præter unum illud quod ad ea quæ antehac dicta sunt, addendum esse arbitror: ab eodem utiq; Dauid in quadragesimo quarto psalmo inscriptione præposita, illa quæ est, pro dilecto, & ijs qui immutabuntur, Deum simul & regem & Christum unum & eundem quendam appellari, his quidem uerbis: Eructauit cor ,, meum uerbum bonum, dico ego opera mea regi. lingua mea calamus scribæ ,, uelociter scribentis. speciosus forma præ filijs hominum: quibus deinceps ad- ,, iungit: sedes tua Deus in sæculum sæculi: uirga directionis, uirga regni tui. di- ,, lexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. propterea unxit te Deus Deus tuus oleo ,, exultationis, præ participibus tuis. consydera ergo diligentius, quemadmodum ,, secundum psalmi inscriptionem, tum pro dilecto se uerba facere initio statim ostendat, tum etiam ut ad intelligentiam eorum quæ dicenda sint, auditorem cōmoueat. significat præterea quæ nam sit huius orationis ita disponendæ causa, quum ait: in finem pro ijs qui immutabuntur, ad intelligentiam, pro dilecto. ,, porrò quos nam alios dixeris immutandos, pro quibus hic psalmus sit dictus, nisi eos qui mutandi sint à priore uita ac moribus, transferendiq;, & alij ex alijs futuri per eum, de quo idem psalmus uaticinatur? hic autem est dilectus Dei, pro quo in ipsa prophetia, intelligentia esse opus, psalmus ipse initio nobis præscribit. quòd si dubites quis hic tandem sit dilectus, de quo in hoc psalmo tale habeatur uaticinium, euestigio tibi ipsa oratio declarabit, quæ initio statim ita ait: eructauit cor meum uerbum bonum. dixerit autem quispiam ipsum illud si- ,, gnificari in principio apud Deum uerbum. de quo theologice scribens magnus euangelista Ioannes, sic loquitur. in principio erat uerbum, & uerbum ,, erat apud Deum, & Deus erat uerbum. illud uero: eructauit cor meum uerbum ,, bonū, siquidem ex persona patris & Dei uniuersi dicatur, unicum genitum Dei uerbum significauerit, tanquam filium qui de patre extiterit, non proiectione aliqua, aut diuisione, aut sectione, aut diminutione, aut alia quapiam eius modi ratione, cuiusmodi in corporibus agnoscere consueuimus. impia enim illa & omnino procul abducta longeq; semota, ab illa generatione ineffabili. Cæterum secundum ea quæ prius à nobis excogitata sunt, etiam hæc oportet assumere: quòd quemadmodum quidem, ubi de utero Dei, & ante luciferum genitus, dicitur, figurate nos talia intelligere oportet, & secundum consyderationem illam duntaxat quæ de ijs rebus habetur, quæ sola intelligentia capiuntur: ita etiam illud accipere debemus: eructauit cor meum uerbum bonum: quod quidem diuinus spiritus secundum solam intelligentiam enarrat: quibus sanè nos uerbum illud, pro clausula addere possumus satis commode, quod & consueuimus in omnibus dicere quæ de illo theologice feruntur, ,, & omni pietate refertum est: generationem eius quis enarrabit? quamuis

mortalibus

mortalibus humanisq; uocibus consueuerint nobis literæ diuinæ, etiam illius ortũ exponere, & uteri uocabulum in eo usurpare. hæc enim sola contemplatione secundum intelligentiam capiuntur, nec aliter quidem quàm si legibus allegoriæ, quæ permutatio dicitur, subiecta fuerint. qua quidem ratione etiam illud: eru
" ctauit cor meum uerbum bonum, de primi uerbi constitutione, illiusq; propagatione dictum esse, quispiam affirmauerit: quando non aliter cor, secundum illud cor duntaxat quod apud nos intelligitur, in Deo patre accipere fas est. & sic quidem alius quispiam, uerbum quod erat in principio apud Deum, id dixerit habendum de quo psalmus loquitur, quod etiam bonum merito dictum sit, tanquam de patre optimo genitum. nos autem in psalmo si longius paulo progrediemur, hunc de quo tale uaticinium fertur, hunc inquam ipsum dilectum Dei, unctum fuisse rursus, non sicuti à Mose aut ab alio quopiam homine, sed ab ipso ingenito, & omnia infra seipsum habente Deo, atq; eius ipsius patre, inuenie-
" mus. progressus igitur deinceps sic ait: propterea unxit te Deus Deus tuus oleo
" exultationis præ participibus tuis. eum igitur qui huius quoq; psalmi testimonio unctus esse dicitur, quo nam alio nomine quis appellauerit, quàm Christum? habemus igitur iam nunc in his uerbis, duas huius qui tali uaticinio prædicatur denominationes, Christi & Dilecti: quum ipse unctionis author, unus & idem sit dictus. quo circa unctus esse dicitur is de quo sermo est, oleo exultationis, ut ea causa intelligatur, quæ percurrenti tibi pauca, uel potius, omnem talium uerborum sensum dispicienti, constabit. profert igitur psalmus, ipsum planè de quo interim uaticinatur, ipsum inquam Dei dilectum, alloquens, ea uerba quæ paulo ante exposita sunt, in quibus dictum est: sedes tua Deus in sæculum sæculi, uir-
" ga directionis, uirga regni tui. dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. propte
" rea unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis. inspice igi
" tur, Deum ne in his alloquatur planissime, an non. nempe tu, inquit, Deus, pro eo quòd est, ò Deus, sedes tua in sæculum sæculi extat. & uirga directionis, uirga regni tui. & quoniam tu ipse Deus dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus Deus tuus, & Christum te præ omnibus constituit. sed longe his clarius scriptura Hebræorum idem demonstrat: quam Aquila accuratissime interpretans, his uerbis edidit: sedes tua ò Deus in sæculum & ultra. sceptrũ
" directionis, sceptrum regni tui. dilexisti quod iustum est, & odisti impietatem.
" super hoc, unxit te ò Deus, Deus tuus oleo lætitiæ ab amicis tuis. pro eo igitur
" quod est, Deus Deus tuus, hebraicus ipse contextus habet, ò Deus, Deus tuus: ut totum sit: dilexisti ò Deus quod iustum est, & odisti impietatem. propterea ob hanc ipsam causam, unxit te ò Deus, ille qui tuus quoq; est Deus: ut sit & qui ungitur Deus, & qui ungit: qui quidem sit omnium Deus, hoc autem ei qui Hebraicam linguam diligentius attenderit, plane admodum constabit. nam in prima denominatione, ubi Aquila, sedes tua ò Deus interpretatus est: qui planè pro eo quod est Deus, ò Deus, enunciauit: ipsum Hebraicum habet eloim. porrò hic itidem in illo, propterea unxit te ò Deus, ipsum eloim intelligitur,

quod uocatiuum casum, ὀ Deus, significat. pro recto uero nominis casu, ubi dictum est: propterea unxit te Deus tuus, ipsum Hebraicum habet eloach, admodum accurate atq; exquisite: ut sit, ipsum quidem eloim, uocatiuo casu, significans, ὀ Deus: ipsum uero eloach, Deus tuus, recto casu: ut hæc sit exquisitissima interpretatio quæ habet: propterea unxit te, ὀ Deus, Deus tuus. clarissime igitur in his Deum alloquens oraculum, ait ipsum unctum esse à Deo, oleo exultationis præ omnibus, qui unquam eiusdem cum ipso participes fuerint appellationis. habes igitur in his planissime, Deum qui ungitur, & Christus efficitur, non unguento composito, neq; ab hominibus ad id dignitatis prouectum, ac ne eadem quidem cum cæteris hominibus ratione. porrò hic idem est & dilectus Dei, & eiusdem proles, & sacerdos æternus, & confessor patris dictus. sed quis hic tandem erit, nisi primum genitum Dei uerbum, qui in principio apud Deum Deus erat? qui per totam diuinam scripturam prædicatur ut Deus: quemadmodum deinceps oratione longius progressus, pluribus uerbis ostendam. Quum hæc igitur à nobis hactenus consyderata sint de Christi propagatione, deq; eiusdem appellatione, agedum propositum argumentum repetamus, & quàm multis propheticis prædictionibus Christus nominatim sit antea nunciatus, contemplemur.

à Psalmo, 2. Quàm multis scripturis Christus nominatim, qui à regibus & principibus & gentibus & populis circumuenitur, & ab ipso Deo gignitur, & filius hominis appellatur, gentiumq; & finium terræ sortem accipit à patre, antea sit enunciatus.

›› 16 QVARE Fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? adstiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. quibus deinceps adiungit. ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion monte sancto eius, nuncians præceptum Domini. Dominus dixit ad me, filius meus es tu: ego hodie genui te. postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. planissime etiam in his diuinus spiritus Christum appellat, Deiq; eundem filium uocat, sicut nos docuerunt ea, quæ superius dicta sunt: simulq; & circumuentionem quandam futuram contra illum significat, & gentium per eundem futuram uocationem ante denunciat: quæ quidem re ipsa palàm in Saluatore nostro Iesu Christo, ipse rerum euentus declarauit. nec dum igitur gentes & populi & reges & principes desistunt, tum aduersus illum, tum aduersus eiusdem doctrinam conuenire. quòd si hæc Iudæi ad futurum referant tempus, iam illos fateri oporteat, eũ quem ipsi expectant Christum, rursus circumueniendum, sicut præsens habet oraculũ, quod ait: adstiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum, aduersus Dñm & aduersus Christum eius: quod sanè daturi nusq; sint, qppe qui magnum quendam principem, regemq; æternũ, redemptoreq; suum fore eum, qui uenturus sit, Christũ, expectẽt. nã si ẽt ille quum uenerit eadẽ patiatur, quæ iam passus est qui

uenit,

uenit, quid causæ sit cur illi potius quàm huic credendum, aut non credendum? quòd si inde exclusi, ad Dauid, siue ad quempiam ex illius nepotibus Iudaicæ gentis regem, oraculum referant, iam erit demonstrandum, quòd neq; Dauid, neq; alius quispiam eorum qui unquam apud Hebræos illustres fuerint memoratur, qui aut filius Dei, sit aliquo oraculo dictus, aut ab ipso Deo genitus, sicut ille de quo Psalmus uaticinatur: neq; imperans cunctis gentibus & regibus & principibus & populis, qui sit insidijs circunuentus. sin autem illorum nullus talis ostenditur, & re ipsa cuncta hæc confirmantur, tum quidem quòd olim illa sustinuerit, tum uero quòd adhuc atq; hodie quoq;, à regibus & principibus & gentibus & populis Christus Dei oppugnetur, quid iam impediat, ne ipse sit de
,, quo oraculum illud uaticinatur, quod ait: adstiterunt reges terræ & principes cō
,, uenerunt in unum, aduersus Dominum, & aduersus Christum eius? uni etiam ei-
,, dem quæ in eodem psalmo sequuntur conueniant, in quibus dictum est: Domi-
,, nus dixit ad me, filius meus es tu: ego hodie genui te. postula à me & dabo tibi
,, gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. etenim hæc quoque indubitatum in uno illo euentum prophetiæ nacta sunt: quando illius discipulorum in omnem terram exiuit sonus, & in fines orbis terræ uerba eorum. planè autem Christum nominat quæ antecedit oratio, tanquam ex ipsius perso-
,, na docens, illum esse filium Dei, ubi ait: Dominus dixit ad me: filius meus es tu: ego hodie genui te. cui adiunges etiam illud, quod in prouerbijs ex persona eius-
,, dem prolatum est, ad hunc modum se habens: antequàm montes firmarentur, &
,, ante omnes colles gignit me: & quod in nono ac centesimo psalmo à patre ad
,, illum dictum est, hoc modo: ex utero ante luciferum genui te. sed attende quemadmodum unum & eundem nominatim Christum simul, & filium Dei qui ab hominibus sit circumueniendus, & sortem gentes accepturus, & fines terræ possessurus, sacræ literæ futurum canant, duobus signis illius inter homines dispensationem significantes, & conspiratione aduersus illum futura, & gentium sub eundem subiectione.

à Psalmo. 19. Christus nominatim quæcunq; postulet à patre impetrans.

,, IMPLEAT Dominus omnes petitiones tuas. nunc cognoui quòd saluū
,, fecit Dominus Christum suum. exaudiet illum de cœlo sancto suo. quoniam nunc propositum est demonstrare, in quàm multis locis nominatim Christus apud prophetas sit dictus, merito adiungam hæc quoq;, in quibus planissime Christus nunciatur. cæterum totus psalmus ex persona sanctorum uirorum preces emittit in ipsius Christi personam. quum enim propter nos & pro nobis factus homo, omnes exceperit contumelias: unà cum illo supplicante & patrem pro nobis deprecante, ipsi quoq; docemur orare, tanquàm cum eo qui bella aduersum nos siue uisibilia illa sint, siue etiam inuisibilia, propulset. quare à psalmo uerba illa accipientes ad illum dicere solemus, quæ sic habent: Exau-
,, diat te Dominus in die tribulationis tuæ. protegat te nomen Dei Iacob.

,, mittat tibi auxilium de sancto, & de Sion suscipiat te. Deinde quoniam illi proprium est, tanquàm ei qui magnus sit pontifex, spiritualia in glorificationibus ac prædicationibus de Deo, sacrificia pro nobis conficere, quoniamq; ut sacerdos & semet ipsum ipse, & quem assumpsit de terra hominem, pro nobis perfectum atq; integrum sacrificium Deo & patri obtulit: idcirco ad illum dicimus. Me-
,, mor sit omnis sacrificij tui, & holocaustum tuum pingue faciat. & quia omnia quæcunq; deliberat, salutaria sunt, atq; utilia mundo: iure & merito sic illum allo-
,, quimur: tribuat tibi Dominus secundum cor tuum, & omne consilium tuum impleat. ad hæc deinceps eius à morte reditum ad uitam confitentes, dicimus:
,, exultabimus in salutari tuo. etenim Christi salutare quod nam aliud intelligatur tandem, nisi illius à mortuis ad uiuos reditio? per quam omnes qui ciciderant,
,, in pristinum statum restituit? ex quo etiam illud dicimus: & in nomine Dei no-
,, stri magnificabimur. & impleat Dominus omnes petitiones tuas. post hæc o-
,, mnia, docemur illud quoq; dicere: nunc cognoui quòd saluum fecit Dominus Christum suum: quippe qui non prius hoc intellexerimus, quàm ubi salutare eius agnouimus, & resurrectionis illius uirtutem perspeximus.

à Psalmo. 27. Christus nominatim Dominum patrem, & protectorem adeptus.

,, DOMINVS Confirmatio populi sui, & protector saluationum Christi sui est. hic quoq; psalmus qui nunc est in manibus, ad Christum referri solet, quippe qui eam precem contineat, quam Christus quo tempore passurus erat, precatus
,, est. proinde initio psalmus hæc habet: Ad te, Domine, clamaui. Deus meus
,, ne sileas à me. & similis fiam descendentibus in lacum. in fine uero, illius resurre-
,, ctionem à mortuis canit, dicens. Benedictus Dominus, quoniam exaudiuit uo-
,, cem deprecationis meæ. Dominus adiutor meus & protector meus. in illo spe-
,, rauit cor meum, & adiutus sum, & refloruit caro mea: & ex uoluntate mea confitebor ei. quibus diuinus & propheticus spiritus adiungit: Dominus confirmatio populi sui, & protector saluationum Christi sui est: qui nos instruit quemadmodum omnia quæ in diuinis literis habent admirationem, & Christi nomine inscripta sunt, & ad salutem hominum gesta, siue præcepta, siue negocia, siue ad resurrectionem illius à mortuis pertinentia mysteria, cuiusmodi ea sunt de quibus nunc agitur, nutu ac uirtute patris gesta sunt: qui in cunctis admirabilibus ac salutaribus, & uerbis & factis suum Christum protegit.

à Psalmo. 83. Christus nominatim tutorem sibi Deum adscribens. Vnusq; resurrectionis illius Dies. & una domus Dei, ecclesia ipsius.

,, PROTECTOR Noster aspice Deus, & respice in faciem Christi tui:
,, Quia melior est dies una in atrijs tuis super millia. elegi abiectum esse in domo
,, Dei mei magis, quàm habitare me in tabernaculis peccatorũ. qui norunt Christum Dei esse uerbum, & sapientiam, & lucem ueram, & uitam, deinde eundem factum esse hominem intelligunt, admirantur hoc quod omnem fidem superat

propositum,

,, propositum, adeo quidem, ut in uerba illa prorumpant: & uidimus illum, & non
,, habuit speciem, neq; pulchritudinem. sed fuit species eius sine honore, & deficiēs
,, præ filijs hominum. homo quum in plaga esset & sciret ferre languorem, quo-
,, niam auertit faciem suam, contemptus est. itaq; merito Deum precantur, ut respiciat in faciem Christi, quæ propter nos & ignominias & contumelias passa est, & propter illum nobis fiat propitius: quando is peccata nostra tulit, & pro nobis in dolore est. hæc autem supplices petunt, propemodum cupientes, atq; in uotis habentes, faciem gloriæ Christi uidere, & diem lucis illius comtemplari. porrò hic fuit quum à morte ad uitam reuersus est. quem sanè, quum is unus sit & solus re uera proprius ac dominicus, meliorem esse aiunt, alijs innumerabilibus diebus, siue qui communiter intelligantur, siue qui à Mose in solennibus & noui lunijs & sabbatis lege sanciti sint: quos utiq; non dies, sed dierum umbras esse diuinus Apostolus docet. hic autem solus & unus dominicus Saluatoris nostri dies, non in omni loco lucere, sed in solis atrijs domini dictus est. hæc uero atria erunt per totum orbem terrarum Christi ecclesiæ, quæ unius domus Dei locum obtinent. in quibus optat atq; eligit se potius abiectum esse, qui talia nouit, longeq; meliorem in ijs habitationem enunciat, quàm in peccatorum tabernaculis: nisi forte Iudæorum, qui Christum Dei negant, aut aliorum diuersa opinantium, nullumq; Deum colentium, reliquarumq; à fide abhorrentium nationum conuentus, multo meliores esse quàm Christi ecclesias, quicunq; hasce eligit, profitetur.

à Psalmo. 88. Christus nominatim despectus, atq; omnia probra passurus. commutatioq; eius, populus eiusdem, qui ab inimicis exprobratur.

,, TV VERO Repulisti & despexisti: distulisti Christum tuum. euertisti te-
,, stamentum serui tui. profanasti in terra sanctuarium eius, & quæ sequuntur: qui-
,, bus adiungit: memor esto Domine opprobrij seruorum tuorum, quod conti-
,, nui in sinu meo multarum gentium: quod exprobrauerunt inimici tui Domine:
,, quod exprobrauerunt, commutationem Christi tui. perspicue uero etiam in his Christi nominatim mentio fit, & futura in passione eiusdem afflictio memoratur. ubi uero plus ocij nacti erimus, totum psalmum explorantes demonstrabimus, nulli prorsus alii nisi Saluatori ac Domino nostro accōmodari posse, quæ in eo proposita sunt. sed enim ubi Christus iterum nominatur, quis tandem alius significetur nisi ille ipse, cuius commutationem, hoc est, ecclesiam & exprobrauerunt & adhuc exprobrant, qui dicuntur Christi inimici? siquidem Saluatoris nostri cruciatus, quos ipse pro nobis suscepit, ac præcipue mortem & crucem, quicunq; Christi doctrinam oppugnat, exprobrare nobis consueuit.

à Psalmo, 131. Christus nominatim de semine Dauid surgens, qui cornu Dauid nominatur, qui Iudæos inimicos confundit, qui sanctificationem patris renouat.

,, IVRAVIT Dominus ipsi Dauid ueritatem, & irritam non faciet eam: de
,, fructu uentris tui, ponam super sedem tuam. tum progressus inferius sic ait: illic

,, producam cornu ipsi Dauid: parauilucernam Christo meo. inimicos eius in-
,, duam confusione: super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea. hic quoq; de eo qui ex semine Dauid oriatur iurat Dominus: quod quidem semen, eiusdem cornu nominat: & quum iterum nominatim Christum appellet, lucernam dicit se illi parauisse, propheticum utiq; , ut uerisimile est, uerbum, quod ipsum Christum antecessit: qui solus instar solaris luminis, omnibus qui totum orbem terrarum incolunt hominibus, exortus est. sic ipse quoq; Dauid, ut Christi lucerna paratus ante illum fuit, utpotè qui Soli perfectoq; lumini comparatus, lucernæ locum obtineat. illic uero, inquit, producam cornu, locum uidelicet indicans, ubi significat Christum oriturum. quum enim precatus esset Dauid, ut sibi spiritu li-
,, ceret ante contemplari illius natalem locum, dixissetq; uerba illa: Si introiero in
,, tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei: si dedero somnum
,, oculis meis, & palpebris meis dormitationem, & requiem temporibus meis, do-
,, nec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob: diuinus spiritus ei locum, qui est in Bethleem occultum detegit. itaq; subiungit dicens: ecce audiui-
,, mus eam in Ephrata. (porrò hæc est ipsa Bethleem.) inuenimus eam in campis
,, syluæ. introibimus in tabernaculum eius. adorabimus in loco ubi steterunt pedes
,, eius. quare merito postquàm hæc aperuit atq; indicauit, adiungit: illic producam cornu ipsi Dauid, paraui lucernam Christo meo. fortasse etiam ipsum in
,, Bethleem à Christo assumptum corpus, alio quodam intellectu his uerbis significans: quando per corpus tanquam per testaceum uas, inhabitans in illo diuina uirtus, quasi per lucernam, diuini illius & rationalis luminis radios, in omnes emisit homines.

ab Amos, Christus nominatim à Deo denunciatur, & ab omnibus hominibus agnoscitur, Iudæorum uero gentem repudiat.

,, PARARE Ad inuocandum Deum Israel: quoniam ecce consolidans to-
,, nitru, & creans spiritum, & denuncians hominibus Christum suum, faciens ma-
,, ne & nebulam, & ascendens super celsa terræ. Dominus Deus omnipotens no-
,, men ei. audite uerbum Domini, quod ego capio super uos, lamentationem. Do-
,, mus Israel cecidit, non ultra adijciet ut resurgat. uirgo Israel lapsa est in terra sua,
,, non est qui erigat eam. iam septimo loco Christum nominatim denuncians hominibus Deus, consolidare tonitru, & creare spiritum euangelicæ prædicationis dicitur, quæ tonitru nomine propterea quòd exaudienda sit ab omnibus hominibus, appellatur. nam simili modo etiam spiritus quo Christus Apostolos suos afflauit, significatur: quod quidem perspicue in Saluatoris nostri aduentu completum est, in quo facturus Deus mane simul & nebulam canitur, ijs quidem qui salutare lumen susceperint, mane, ijs uero Iudæis qui in ipsum non crediderint, contra. nam ad illos extremam quoq; denunciationem oraculum apportat, dum lamentationem Iudaicæ gentis adiungit, quæ ad ipsos statim peruenit, post nefarium aduersus Saluatorem nostrum Iesum Christum scelus. ex

illo enim

illo enim,uel ad hunc usq; diem domus Israel cecidit. & uisionem semel Deus ac denunciationem protulit, de casura illorum domo in Hierusalem, aduersus omnem illorum multitudinem, ueluti eorum qui non amplius erigendi sint, eo quòd non adsit, qui illos erigat. non est,inquit, qui erigat eam. postquàm enim Christum qui ad illos uenerat, non susceperunt, merito illos & deseruit, & in omnes transtulit nationes: qui etiam tum prius ruinæ causam illos edocuit, ubi
„ propè cum lamentatione se excusauit,dicens: Hierusalem Hierusalem, quæ oc-
„ cidis prophetas,& lapidas eos qui ad te missi sunt. sæpe uolui congregare filios
„ tuos quomodo gallina pullos suos sub alas,& noluistis. ecce relinquitur domus
„ uestra deserta.

ab Ambacum. Christus nominatim à Domino patre seruatur, & Christos suos seruat.

„ EGRESSVS Es in salutem populi tui, ut seruares Christos tuos. iecisti in
„ capita iniquorum mortem. Aquila. Egressus es in salutem populi tui, in salu-
„ tem tuam cum Christo tuo. quoniam Aquila pro plurali edidit singulare,quippe qui cum Christo dixerit salutem populo fecisse Deum uniuersi, iure ipsa uerba apposuimus, quæ perspicue quod hìc propositum est, tuentur. erunt autem ex interpretatione ipsorum septuaginta, plures ab illo & per illum qui Christi
„ appellentur, de quibus dictum est: nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari: qui quidem & in illum crediderunt, & sancta regenerationis in Christo unctione digni habiti sunt, & unà cum sancto Apostolo dicere possunt, participes Christi facti sumus.

ab Hieremiæ lamentationibus. Christus nominatim ab Iudæis circumuenitur, & à gentibus agnoscitur.

„ SPIRITVS Vultus nostri Christus Dominus comprehensus est in corru-
„ ptionibus eorum: de quo diximus, in umbra ipsius uiuemus in gentibus. admi-
„ rabiles illi Dei prophetæ, quum diuino spiritu intuerentur quod futurum erat,uicturos quidem se ipsos, uerba autem sua, quasi ipsorum uiuentium,non futura ociosa,non apud Israel sed apud gentes, canebant: Christum autem rursus nominatim, quasi illum Christum à quo propheticus ipsis suppeditaretur spiritus, comprehendendum dicebant in corruptionibus ipsorum. quorum? nempe Iudæorum,qui illum insidijs circumuenerunt. attende uero hic quoq;,ut oraculum Christum prædicit comprehendendum,quod sanè Christi secundo aduentui accommodari non possit: quem gloriosum & cum regno diuino futurum,prophetica oracula enunciant. quapropter necesse est Iudæos aberrare, qui ea quæ ad secundum illius aduentum pertinent,quasi de primo solent accipere,quum id nusquam ratio concedat: quippe quum fieri nullo modo possit, ut & pariter & secundum idem,illum & gloriosum & abiectum fingamus: præterea cum honore & regno, & contra,non habentem neq; speciem neq; decus, sed contemptum præ filijs hominum: rursus Saluatorem & redemptorem Israel,& contra circumuentum ab illis, & quasi ouem ductum ad occisionem, & ab iniquis, qui inter

eosdem sint, traditum ad mortem. quum autem satis commode ex nostris rationibus, quemadmodũ ipsa rerum inspectio declarat, uaticinia de Christo in duo genera diuidantur: ea quidem quæ ad humanam illius naturam spectant, tristioraq; sunt, in priore illius aduentu completa esse confitemur: quæ uero maiorem gloriam habent, ac diuiniora sunt, adhuc usq; ad secundum illius aduentum expectatur. prioris autem demonstratio euidentissima: Dei utiq; per illum in omnes gentes progressa, & re ipsa declarata cognitio: quam uarijs diuersisq; modis innumerabiles canunt propheticæ uoces: sicut uel ea quam proxime citauimus, in
,, qua uerba illa continebantur: de quo diximus, in umbra ipsius uiuemus in gentibus.

à Primo regum. Christus nominatim à Domino patre exaltatu.

,, DOMINVS Ascendit in cœlos & tonuit. ipse iudicabit extrema terræ,
,, qui dat fortitudinem regibus nostris: & exaltabit cornu Christi sui. restitutioně in cœlum rursus nominatim Christi aut etiam Dei, oraculum intelligit, eiusdemq; doctrinam, quæ instar tonitru ab omnibus exaudienda sit: item quod postea futurum est eiusdem, contra omnes iudicium. post hæc autem ipse Dominus daturus robur dicitur regibus nostris. hi uero erunt Apostoli Christi, de qui-
,, bus habes in. L X V I I. Psalmo illud: Dominus dabit uerbum euangelizanti-
,, bus uirtute multa. In hoc quoq; nominatim de Christo mentionem facit, qui, ut homo, Saluator noster intelligatur: cuius ait cornu extollendum esse, dum uirtutem in illo inuisibilem, & regnum illius significat. consueuerunt ergo diuinæ literæ, ipsum regnum cornu appellare. idem uero positum est etiam in octo-
,, gesimo octauo psalmo: & in nomine, inquit, meo exaltabitur cornu eius.

à Primo regum. Christus nominatim domum fidelem à patre accipit ecclesiam suam, & sacerdotem fidelem in omne tempus, qui ecclesiæ suæ cum Dei cognitione præsit.

,, ECCE Dies ueniunt: & perdam semen tuum, & semen domus patris tui. &
,, non erit senex in domo tua. hæc postquam ad Heli dixit oraculum, præter alia
,, nonnulla, hæc etiam adiungit, dicens: & suscitabo mihi ipsi sacerdotem fide-
,, lem, qui omnia iuxta cor meum & animam meam faciet. & ædificabo illi do-
,, mum fidelem: & ingredietur coràm Christo meo omnes dies. quum mutationě ac reiectionem ijs qui non recta ratione operentur, diuinum minetur oraculum, alium ex alio genere constituturum se sacerdotem pollicetur, quem etiam dicit ingressurum in conspectu Christi sui: uel inambulaturum in faciem uncti sui: quem-
,, admodum Aquila interpretatus est: uel ut Symmachus: uersaturum ante Christum suum. sed quis tandem hic erit? omnis nimirum quicunq; ad sacerdotium Christi Dei, cum pietate accesserit: cui quidem ecclesiæ domum, tanquam sapiens architectus atq; ædificator ipse uniuersi Deus, se ædificaturum pollicetur, non aliam utiq; domum significans, quàm eam, quæ nominatim Christo per totum orbem terrarum erecta est, ecclesiam: ubi sanè omnis quicunq; per Christum

Dei

Dei consecratus est, secundum spiritualia ministeria, quæ placita sint & ex animo ac sententia Dei dicitur facturus: quando ij qui per sanguinem taurorum atq; hircorum, iuxta ueterem in figura ritum, sacra perficiebant, in odium Dei incidisse per Hesaiam prophetam, sine controuersia dicuntur. Hactenus ea in quibus nominatim Christus prædictus fuerat. uerum tamen quia pluribus uerbis quæ Christo aduersa ac tristia contigerunt, illius appellationi adnexa sunt, necesse est, quæ antea dicta sunt de illius diuinitate repetere: de qua in quadragesimo quarto psalmo, qui inscriptus est pro dilecto, tractari supra demonstrauimus: ubi oraculum in primis de illo tanquam de rege tractans, post alia nonnulla
,, hæc de Christi diuinitate adiungit: Sedes tua Deus in sæculum sæculi. uirga dire
,, ctionis, uirga regni tui. dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit
,, te, Deus, Deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis. planè enim in his, ut iam antea demonstrauimus, quum unus ipse quoq; sit is de quo agitur, Deus esse dicitur, qui iustitiam dilexerit, oderitq; iniquitatem: atq; huius rei gratia, ab ipso Deo ac patre suo unctus sit oleo præstantiori atq; excellentiori, quàm esset illud figuratum, eo inquam oleo, quod exultationis uocatur. at enim quicunq; huiuscemodi oleo, non ab hominibus neq; per homines, sed ab ipso Deo patre sit unctus, quid aliud merito quàm Christus sit nominandus? ergo eundem etiam Deum simul nominari iam constat: quemadmodum quidem suis locis antea demonstratum est. uerum quæ apud Hesaiam scripta olim citauimus, hic quoq; re-
,, petenda sunt: ubi ille ait: spiritus Domini super me. cuius causa unxit me. euan
,, gelizare pauperibus misit me: sanare contritos corde: prædicare captiuis remis-
,, sionem: & cæcis uisum. in his quoq; demonstrauimus, quòd qui quondam sacerdotes ex hominibus, ad rei diuinæ cultum accedebant, hi unguento artificiose comparato ungebantur. at quem prophetia significat, is uirtute diuina unctus esse dicitur: & hoc totum ad Saluatorem nostrum Iesum, qui solus uerus Christus est Dei, referebatur: qui quidem Saluator in conuentu Iudæorum quondam, quum prophetiam accepisset, & locum expositum legendo percurrisset, in se ip-
,, so completum esse quod lectum erat, edocuit. scriptum est enim, ut quum legisset librum ac plicuisset, ministroq; reddidisset, deinde sederit: utq; omnium oculi in conuentu in illum essent intenti: atq; ut deinde cœperit dicere ad illos: quòd hodie completa est scriptura hæc in auribus uestris. hisce omnibus ad extremum illa rursus quæ apud Mosem legimus addenda censemus: qui quum ad exemplar sibi demonstratum, Aaron fratrem suum pontificem constituisset, sicut oraculum ipsi præceperat, quod dixit, facies omnia ad exemplar demonstratum tibi in monte, planè significauit, quòd mentis oculis, diuinoq; spiritu magnum uniuersi pontificem uiderit, uerum utiq; Christum Dei: cuius dum imaginem cum alia corporali figurataq; adoratione describit, eum qui sibi sit demonstratus, alterius ueri Christi appellatione adornauit. ipsum hoc diuinus quoq; Apostolus com
,, probat, ubi de Moysi legibus dicit, illud: qui exemplari atq; umbræ deseruiunt
,, supercœlestium. & rursus: Vmbram enim habens lex futurorum bonorum. &

,, rursus: nemo igitur uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut neome-
,, niæ, aut sabbatorum: quæ sunt umbra futurorum. nam si quæ ad ciborum indifferentiam pertinent, & quæ de diebus festis & sabbatis lege sancita sunt, quasi umbram habentia, picturam aliarum & uerarum & occultarum rerum conseruabant: non immerito sis dicturus, pontificem quoq; alterius pontificis instar assumptum fuisse, eundemq; Christum denominatum, ad alterius & solius & ueri Christi imaginem. qui tamen à uero tantisper relinquitur, dum uerus quidem
,, Christus, ab uniuersi Deo audit: sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos
,, scabellum pedum tuorum. & illud: ex utero ante luciferum genui te. & illud: iu-
,, rauit Dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum, secundum or-
,, dinem Melchisedec. per quæ planè quum soboles Dei ac filius ante luciferum, atq; ante omne opificium extiterit, pontifex æternus est declaratus. Moysi uero Christus tanquam in scenica actione, ad breue adornatus simulatusq; tempus, inter mortales positus computatusq; est, alteri, qui solus est uerus, tradita ueritate. & uerus quidem Christus neq; Mosaicæ unctionis, neq; olei artificiose confecti, terrestris'ue alicuius materiæ indigens, tamen uirtute appellationeq; sua, totum terrarum orbem impleuit: quippe qui denominatum à se ipso in omnibus gentibus Christianorum instituerit genus. Moysi uero Christus, ne in hominibus quidem, quod unquam nomen habuerit, perspicuũ fuit, nisi quatenus ipsius Moysi scripta prodiderint. & hic quidem sero tandem post exitum de Aegypto, uasis quibusdam puris cruentisq; sacrificijs purgatus, oleo unctus est comparato, ipsum Moysem sortitus unctorem. ille uero omnis formæ princeps & uerus, ab initio in infinitum usq; æuum, totus per totũ, ipseq; sibi in omnibus similis, nusquam quicquam mutationis accipiens, Christus semper fuit, etiam prius quàm ad homines uenerit, atq; itidem postea, non ille quidẽ ab homine, neq; ulla materia, quæ inter homines reperiatur, sed à supremo Deo ingenita diuinitate unctus. & quoniam de illius appellatione in præsentia disserimus, omnibus quæ dicta sunt quasi signum imprimatur, illud quod apud sapientissimum Solomonem extat
,, oraculum, sic se habens in cantico canticorum: unguentum euacuatum, nomen tuum. nam hic quoq; diuina sapientia donatus, & dignus habitus, qui quæ secretiora sunt de Christo, et de eius ecclesia contemplaretur: idemq; quum unius quidem tanquam sponsi supercœlestis, alterius uero tanquam illius sponsæ mentionem fecisset, & quæreretur quod nam ipsi sponso nomen esset, uocem emittit
,, quasi ad illum dicens. nomen tuum, sponse, unguentum est: & unguentum non simpliciter, uerum euacuatum. porrò autem quod nam tandem aliud sit nomen, unguentum euacuatum significans, nisi ipsum Christi nomen? nam alioqui neque fieri neq; nominari possit Christus, si unguẽtum infusum non sit. quale uero hoc esset unguentum, quo unctus is, de quo agitur, Christus est declaratus, in ijs quæ superius habes, à nobis ostensum est. quum igitur de Christi appellatione hactenus tam multa locuti simus, agedum de Iesu quoq; disseramus.

17. *Quòd etiam Iesu nomen apud priscos Dei familiares in pretio fuit.*

Primus

PRIMVS Rursum Moyses quum ad suum successorem alia uteretur
,, appellatione, Iesum eum denominauit. scriptum est enim: hæc sunt nomina ui-
,, rorum, quos misit Moyses ad inspiciendam terram. & denominauit Moyses,
,, Nausem filium Nauè, Iesum. & misit eos. Considera quæso parumper, ut propheta qui non parum doctus naturam nominum erat, sed plurimum, hac quoq; in parte philosophatus, ut ex ijs sanctis uiris constat, quos ipse denominauit, & ex causis propter quas denominauit: quippe qui inducat Habraam, qui præmium uirtutis à Deo accipit, suam ipsius Habraam integram appellationem: quod sanè quid nam sibi uelit, non est nunc demonstrandi locus: & eadem ratione Saram denominet Sarram: & Isaac, eum qui antequam nasceretur, risus dictus fuerat: & Iacob, eum qui præmio luctæ, ex cognomine Israel decoratus: quumq; idem alia innumerabilia de ui & natura nominum, diuiniore quàm ut ea homini conueniat, spirituq; Dei afflata sapientia ac scientia percepta & cognita haberet: nec alius quisquam ab initio ante ipsum, Iesu nomine usus esset: primus diuino spiritu moderante, quem sibi in populi principatu successorem erat declaraturus, alio prius nomine uocatum, ipse immutans, Iesum nominauerit: utpote qui appellationem illi à maioribus dum nasceretur adiunctam, non satis idoneam fore censuerit. siquidem Nausem illum parentes uocauerant. at uero ipse Dei propheta, immutato natali nomine, uirum illum diuino spiritu annuente, Iesum uocat, non aliter illum post mortem suam, omni populo præesse oportere ratus: quum utiq; futurum uideret, quas leges ipse posuisset, ut eæ aliquando mutarentur, finemq; acciperent, & eadem cum ipso Moyse ratione quodam modo interirent: neq; alium quempiam quàm unum Iesum ipsius Dei Christum, alteri reipub. quæ priore longe melior, longeq; præstantior foret, præfuturum. Itaq; Moses quidem omnium prophetarum maxime admirandus, quum utranq; Saluatoris nostri Iesu Christi appellationem, diuino spiritu instruente distinctam cognitamq; haberet, utraq; quasi duobus regijs diadematis, eos qui apud se omnium essent principum præstantissimi, decorauit. itaq; quum duobus principibus, duobusq; ducibus populi, pontifici ipsi, ac suo ipsius successori, Christum & Iesum appellationes pro meritis tribuisset: ipsum quidem Aaron, Christum, Nausem uero, quasi eum qui post mortem suam sibi esset successurus, Iesum nominauit. hoc igitur modo ipsius Moysi scriptura, Saluatoris nostri Iesu Christi nominibus insignita est.

Ab Exodo. *Quemadmodum Moysi successor Iesus, qui angelus est uocatus, & populi dux futurus erat, reddentis oraculum Christi nomen, ferre dictus est.*

,, ECCE Ego mitto angelum meum ante faciem tuam, ut custodiat te in uia,
,, ut introducat in terram, quam præparaui tibi. obserua eum, & ausculta illi, ne
,, fueris aduersus illum contumax. non enim uerebitur te. nomen enim meum
,, est in ipso. meo, inquit ipse Dominus, qui hæc tibi respondeo, nomine inscri-
,, ptus est, qui populum introducturus est in terram promissionis. quòd si Iesus hic fuit, non alius: constat iam tum Dominum hic dicere, nomen suum

illi esse impositum. non igitur mirum est, si angelum quoque ipsum uocat,
,, quando etiam de Ioanne, qui homo fuit, plane dictum est illud: ecce mitto
,, angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te.

d. Zachariæ. *Quòd etiam Iesus filius Iosedec sacerdos magnus, imaginem ac figuram gessit Saluatoris nostri, qui ueterem, quæ iam tum inualuerat, humanarum animarum seruitutem, ad Deum conuertit.*

,, ET Ostendit mihi Dominus Iesum sacerdotem magnum, stantem ante fa-
,, ciem angeli Domini. & Diabolus stabat à dextris eius, ut aduersaretur ei. &
,, dixit Dominus ad Diabolum: increpet Dominus in te Diabole, & increpet
,, Dominus in te, qui elegit Hierusalem. nón ne ecce hoc, quasi torris erutus ex
,, igne? & erat Iesus indutus uestibus sordidis, & stabat ante faciem angeli Do-
,, mini. & respondit, & ait ad stantes ante faciem, dicens. auferte uestimenta sor-
,, dida ab eo. & dixit ad eum: ecce abstuli à te iniquitates tuas. & induite eum tu
,, nica talari, & imponite cidarim mundam super caput eius. & induerunt illum
,, uestimenta. ac deinde adiungit: audi iam nunc Iesu sacerdos magne, tu &
,, proximi tui sedentes ante faciem tuam: quoniam uiri prodigiorum inspe-
,, ctores sunt. quoniam ego adduco seruum meum, orientem. & post pau-
,, lum his quæ dicta sunt adiungit, dicens: & factum est uerbum Domini ad
,, me dicens: sume ea quæ sunt ex transmigratione à principibus & oraculis eius,
,, & ab ijs qui cognouerunt eam. & ingredieris in die illa in domum So-
,, phoniæ uenientis de Babylone. & accipies argentum atque aurum, & fa-
,, cies coronas, & impones super caput Iesu filij Iosedec sacerdotis magni.
,, & dices ad eum: hæc dicit Dominus omnipotens: ecce uir, oriens nomen
,, ei. & subter eum orietur, & ædificabit domum Domini. & ipse accipiet uir-
,, tutem, & sedebit, & principatum obtinebit in sede sua. & erit sacerdos à de-
,, xtris eius. & consilium pacificum erit inter utrunq;. hoc quoq; in loco pro-
pheta magnus sacerdos, qui dicitur Iesus, apertissimam imaginem, & notam euidentissimam seruare mihi uidetur Saluatoris nostri Iesu Christi, quando & illius nomine decoratur, & populi de Babylone redeuntis, qui captiuus illic fuerat, ductor existit. nam Saluator quoque noster Iesus Christus, per
,, Hesaiam prophetam dicitur, missus, ut nunciet captiuis remissionem, & cæ-
,, cis uisum, consoleturq; omnes qui in luctu sint, detq; lugentibus Sion,
,, gloriam pro cinere, atque unctionem lætitiæ. habes igitur iam duos ma-
gnos pontifices, Christum quidem apud Moysem, Iesum autem eum de quo nunc agitur, qui ueritatis circum Saluatorem ac Dominum nostrum Iesum Christum notas & signa, in se ipsis pertulerint. sed enim Aaron qui apud Moysem Christus est, quum Aegyptiaca seruitute populum liberauerit, & ad libertatem & curam profectionis ab Aegypto illorum dux fuerit: probe seruabit imaginem eius, qui uerus est Dñs. nam hic plane nos omnes

qui de

qui de gentibus assumpti sumus, ab Aegyptiaco simulachrorum cultu liberauit. at uero qui apud prophetam est Iesus sacerdos magnus, redeuntibus de Babilone in Hierusalem præfuit, signum ipse quoq; ferens Iesu Saluatoris nostri, quem habemus sacerdotem magnum, qui quidem cœlos ipsos penetrauerit: à quo nos etiam ipsi quasi de Babilone, hoc est de confusione ac seruitute uitæ præsentis liberati, ad cœlestem ueramq; Hierusalem contendere instructi sumus. porrò autem merito qui ueritatis imaginem in se ipso ferebat Iesus, sordidis indutus uestibus fuerat. Diabolusq; à dextris illius stetisse, eidemq; aduersatus esse dicitur. nam uerus item Saluator ac Dominus noster Iesus, quum ad nostram usq; descenderit seruitutem, peccata nostra sustulit, atq; humanas sordes abstersit, & quæ illi in passione probra illata sunt, ex mansuetudine cha
,, ritateq; erga nos sua sustinuit. quapropter Hesaias sic ait: hic peccata nostra
,, fert: & pro nobis est in dolore. & nos existimauimus eum esse in labore & in
,, plaga & in afflictione. ipse autem uulneratus est propter peccata nostra, & in
,, firmatus est propter iniquitates nostras. quin etiam Ioannes Baptista, quum
,, Dominum uidisset, ait: ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Paulus
,, quoq; his similia scribens de illo inquit: eum qui peccatum non nouit, pro no
,, bis peccatum fecit, ut nos efficeremur Iustitia Dei in ipso. item: Christus nos
,, redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. hæc igitur uniuer
,, sa dum canit prophetia, apertius ea ipsa significat ubi ait: & Iesus erat indutus uestibus sordidis. uerum tamen, ijs depositis quo tempore in cœlum ascendit, ac de seruitute nostra ad ea quæ ipsius propria sunt, reuersus est: tum uero paternæ diuinitatis diademate est coronatus, & paterni luminis splendidissimum uestimentum indutus, Cidariq; diuina, atque alijs pontificijs ornamentis decoratus. non est autem difficile etiam ea quæ ad Diabolum spectant interpretari: qui quidem etiam nunc dum Christi doctrinæ aduersatur, atque illi ecclesiæ, quæ à Christo per totum terrarum orbem erecta est, ipsi Saluatori nostro aduersatur, utpotè qui antea quoque contra illum steterit, dum is adest nos à seruitute quam sub hoc ferebamus, liberaturus. nempe illum hic tentauit & semel prius, & iterum postea, quum sub ipsam passionem illi insidias comparauit. ad extremum ille quum & ipsum Diabolum, & eos qui sub ipso degunt, uniuersos, & inimicos & hostes, uisum nostrum effugientes, in fugam uertisset: nos qui captiui tenebamur, suos effecit domesticos: atq; de nobis ipsis, tanquam de uiuis lapidibus, domum Dei, ipsamq; pietatis rempublicam struxit: ut iure ac merito illi oraculum sit accommodandum, quod
,, ait: ecce oriens nomen ei. & subter ipsum orietur: & ædificabit domum Domi
,, ni. & ipse accipiet uirtutem, & sedebit, & principatum tenebit in sede sua. attende igitur diligenter, quemadmodum hic quidem spirituali quodam more de
,, antiquo loquens Iesu, qui imaginem ueri ferebat, sic dicat: ecce oriens nomen ei. paululum uero progressus, quasi de alio qui sit oriens, ipsi illi qui
,, tunc aderat, Iesu, dixerit: audi iam nunc, ò Iesu, sacerdos magne, & tu, &

,, proximi tui. quoniam uiri prodigiorum inspectores sunt. ecce ego adduco ser
,, uum meum, orientem. si igitur sermo erat de alio qui uenturus esset, ac uerius q̃ȝ
ille qui tunc aderat, oriens nominandus, certe imago uenturi orientis ille erat, ut-
potè qui in imagine non solum Iesus, sed etiam oriens diceretur, siquidem tan-
,, quam ad ipsum præsentem, uerba illa: ecce uir: oriens nomen ei: ad illum di-
cta sunt. merito igitur imaginis gratia, hic quoq; Saluatoris nostri appellatio-
ne dignus habitus est, nimirum quemadmodum etiam orientis. nam ipsum Ie-
su nomen in nostram linguam conuersum, salutare Dei, significat. etenim, I suà,
apud Hebræos salus. filius autem Nun apud eosdem, Iosuè, nominatur. Iosuè
uero est, Iao salus: hoc est: Dei salutare. itaq; merito sicubi Dei salutare in nostris
codicibus lectum fuerit, nihil aliud prorsus quàm Iesum Hebraica lingua signi-
ficari pro comperto habeas. quum hæc hactenus de Saluatoris nostri appella-
tione à nobis dicta sint, ab alio rursus principio orationem renouantes, ad per-
fectiores de eodem propheticas demonstrationes, transeamus.

EVANGELICAE DEMONSTRA-
TIONIS LIBRI QVARTI
FINIS.

HÆC INSVNT IN QVINTO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS VOLVMINE.

QVIS Nam modus fuerit, quo apud Hebræos prophetæ futura prouidentes canebant, & ueram Theologiam illuminabant, item quàm multæ propheticæ uoces, de diuina & omnia quæ facta sint antecedente Saluatoris nostri natura, mentionem fecerint.

CVVM Quibus modis de Saluatore nostro Iesu Christo tractemus, ij duo nobis in proximo euangelicæ demonstrationis uolumine ostensi sint, unus quidem eorum, natura nostra superior est, ultraq; illam excurrit. hoc sanè modo affirmamus illum esse unicum Dei filium: siue Dei essentiam referens uerbum, uniuersiq; huius authorem: siue essentiam intelligentem, ac Dei primogenitam uirtutem atq; naturam, uimq; diuinam, quæ omnem habeat uirtutem, & omnia quæ facta sint, antecedat: siue ingenitæ naturæ intelligentem imaginem. alter uero modus nobis magis cognatus, magisq; familiaris agnoscitur. hoc enim definimus illum esse Dei uerbũ, quod in homine paternam pietatem denunciet: quo quidem modo quondam ille apud priora sæcula in hominis habitu, ijs qui cum Habraam, ijs inquam, qui cum ipso illo principe gentium apud Dei amicos tantopere celebrato uixere, apparuit. qui tum rursus apud homines uisendus expectabatur, & qui iam ante per hominis ortum, & nostro corpori simile corpus, omnia probra passurus dicebatur. itaq; nobis de illo prophetica expositituris testimonia, recta uia rectoq; ordine procedet oratio, si iam nunc in primis quemadmodum quæ promissa sunt postulant, id quod primum est exploremus, & quæ in euangelijs de illo extat theologia, hanc à ueterum prophetarum testimonio comprobemus. sed ante necesse est considerare, quis nam fuerit modus, quo prophetæ apud Hebreos Dei spiritu implerentur, à quibus utiq; etiam quæ pdicta sunt, antehac edocti sumus.

Quis nam modus, quo apud Hebræos prophetæ, simul & quæ futura essent canebant, & solam ueram theologiam illustrabant.

LOCA In quibus & uaticinia & oracula acciperent, in orbe terrarum passim instituta fuisse, tam Græci quàm Barbari profitentur. porrò hæc aiunt prouidentia ipsius opificis, ad usum atq; utilitatem hominum prodita esse & concessa. itaq; prophetis Hebræorum nihil excellentius contigisse, quàm reliquarum gentium oraculis. ut enim Hebræis per eiusmodi prophetas, sic reliquis gentibus per diuersorum locorum oracula, supremum Deum respondere, & conducibilia monere solitum. non enim tantummodo Iudæorum esse, sed reliquorum quoq; omnium hominum Deum, neq; hos magis quàm illos curare: sed omnibus æque prouidere. sic enim ne Solem quidem suum inuidere cuiquam, sed omnibus abunde largiri, non Hebræis solis. annuosq; rerum necessariarum prouentus suppeditare, atq; omnibus simile corpus construere, unumq; nascendi modum omnibus, unam omnibus animæ rationalis naturam. itaq; eadem ratione prouidendi quoq; cognoscendiq; futura scientiam, omnibus hominibus abunde sufficere, alijs quidem per uiros prophetas, alijs uero per oraculorum responsa, & alijs per auium uolatus, aut per extorum in sacrificijs inspectionem, aut per somniorum immissiones, aut per ea quæ dicuntur omina, aut per con-

cussiones

cussiones ac tremores, aut per alia quædam eius generis signa. hæc enim aiunt prouidentia diuina cunctis hominibus esse donata. itaq; nihil amplius habere uideri Hebræorum prophetas. hæc sanè illorum est ratio. nos uero illis sic obuiam ituri sumus. Si ulla quidem ratio conuincit, re uera Deos, seu diuinas potestates, siue bonos aliquos Dæmones præesse eorum, de quibus dictum est oraculis, uel augurijs, uel cæteris quæ antea diximus: possumus sanè aliquem locum illis tribuere, tanquam illa quoq; supremus Deus ijs, qui talia usurpent largitus sit. si uero perfectis demonstrationibus, & ipsorum Græcorum confessionibus, iam antea, Dæmones esse non illos quidem bonos, sed omnis perniciei nequitiæq; authores conuicimus: qui fieri potest ut Dei prophetæ habeantur? etenim illos esse malos, per euangelicam præparationem ratio depræhendit, ex eo sanè quòd priscis temporibus in omni loco, & ciuitate ac regione, humanæ illis uictimæ sacrificarentur: item ex eo quòd rerum futurarum ignoratione sciscitantes deciperent: & quòd in mendatio millies ac millies deprehensi sint, modo quidem aperte ac palam, modo uero ipsorum oraculorum ambiguo sermone: per quem eos qui ad se confugissent, plurimis sæpissime malis atq; incommodis inuoluisse conuicti sunt. nec non quod iam antea demonstratum sit, illorum genus fœdum immundumq; esse, ex eo quòd obscœnis ac lasciuis, quæ de ipsis ferantur, canticis gaudere consueuerint, item hymnis ac fabulosis narrationibus, historijsq; inhonestis ac perniciosis: quas quòd contra se ipsos ratas habuerint, & tanquam ueras comprobauerint, iam planè redarguti sunt. Deniq; illorum inertis imbecillæq; naturæ maximum argumentum, quòd extincta sint oracula, neq; amplius ut olim respondeant. & extincta non aliàs quàm sub aduentum Saluatoris nostri Iesu Christi. ex quo enim illius in omnes gentes euangelicæ doctrinæ penetrauit uerbum, ex illo item oracula defecerunt, & Dæmonum mortes memorantur. omnia igitur hæc, & innumerabilia alia his similia fuerunt, ex quibus illos, de quibus nunc agimus, malos esse Dæmones euangelica præparatio demonstrauit. quòd si tales illos esse iam constat: quæ ratio unquam obtinebit, ut supremi Dei illas fuisse diuinationes censeamus, quæ Dæmonum sortes perhibentur? aut quæ de illis feruntur, Dei prophetarum uaticinijs esse comparanda? cæterum quanti tandem illorum prædictiones faciendæ, quas, quum stare uidebantur, sciscitantibus respondebant? nòn ne de inhonestis atq; humilibus, & nullius pretij uiris, pugilibus exempli gratia, aut alijs talibus reddi solitas nouimus? quos quidem homines sacrificijs honestari iubebāt? qualia porrò quæ de humanis uictimis feruntur, censenda? caput enim hoc omnium eorum quæ dicta sunt. num igitur ulla re praua locum nouæ absurditati reliquerunt? quòd si isti hominum conseruatores, & Dij, & boni Dæmones, qui ad se suppliciter & cum pietate confugiebant, eos quæcunq; charissima haberent, quasi reliquis similia pecora mactare imperabant: planè quòd humani sanguinis supra omnem ferinam naturam sitibundi, neq; quidquam aliud quàm potores sanguinis, & deuoratores hominum, perditionisq; amici essent, ipsimet declara-

---

cur demones mali deprehensi sint. [illegible], mendaces, et obsceni; imbecillesq; et Iesu saluatore nato:

bant. aut dicat mihi sanè quiuis, num de illis possit honesti quidpiam, aut quod cum uirtute coniunctum sit, ostendere: aut diuinationes ac prædictiones quæ ad omne hominum genus spectauerint: aut leges institutionesq́; ciuiles, quæ quo modo omnes homines uiuere oporteat, præceperint: aut philosophiæ decreta ac disciplinas, quæ philosophiæ amatoribus ab ipsis Dijs unquam proposita fuerint. atqui nemo est qui possit affirmare, tale unquam quidquam uel celeberrimorum oraculorum beneficio, uitæ hominum contigisse. nam si talia fuissent: nunquam homines, quibus à Dijs leges traditæ sint, diuersis usi essent, atq; inter se pugnantibus legibus. nam qui Dij essent, & Dij boni, qui fieri posset ut non æquis institutionibus uterentur, quare autem non modestissimis ac iustissimis legibus? quis ergo aut Solonis aut Draconis, aut aliorum qui uel Græcis uel Barbaris leges descripserint, usus fuisset, quum in proximo adessent Dij, qui oraculis possent, quæ honesta & necessaria uiderent, præcipere? quòd si quis dicat, planè illos ipsos non alios fuisse, qui per singulas gentes hominibus leges dederint: dicat etiam quæso ecquis ille, aut cuiusmodi fuerit Deus, qui Scythas, exempli gratia, deuorare homines docuerit: aut qui nonnullis alijs leges dederit, ut matribus ac filiabus miscerentur: aut qui eos qui consenuissent canibus proiicere, quasi rem bonam imperauerit: aut qui sorores habere in matrimonio permiserit: aut mares maribus commisceri. Et quid me oportet, narrationes à legibus & omni iure alienas de iis, quæ aut apud Græcos, aut apud Barbaros fierent, numerare, ut authores illos oraculorum mirabiles, apud utrosq; non Deos, sed prauos ac sceleratos Dæmonas fuisse demonstrem? quippe qui infelicissimum mortalium genus, in absurditates ab omni natura alienas coniecerint. quando ne Dii quidem illi & uates, qui apud Græcos fama celebrantur: ut conducibile quidquam & suo pretio æstimandum, ad animæ utilitatem ijs tradiderint, qui ad oracula accederent: demonstrari possint? cur enim unquam Græci homines, relicto illorum usu, Barbaram terram petere soliti sunt, ut mercatorum instar, disciplinas extrinsecus alicunde conquirerent, quum in proximo essent Dii, quibus magistris uterentur? si enim Dij aut etiam boni Dæmones respondissent, & aliàs quidem diuinationibus, aliisq; miraculis ostendissent uim suam, aliàs uero ex constanti & necessaria disciplinarum ueritate, ueram docuissent sapientiam: quid tandem impedimento fuisset, ne ab illis philosophorum filii instituerentur? ut ita illis institutis, nusquam aliæ ab aliis opiniones, aliæ sententiæ, alia decreta traderentur: neq; uero ex longa diuersitate, uariæ philosophorum sectæ nascerentur? quòd si illos popularis turba non attendebat, at saltem pijs religiosisq́; hominibus, qui illos consulerent, constantem quandam doctrinam, beneficio illorum suppeditari oportebat. sed qui sunt hi tandem? nam quoscunq; dixeris tales, eos ut errantes redarguunt, quicunq; diuersa aut contraria sentiunt. cæterum, ut par est, Dæmonum erant oracula, quæ usq; ad furis compilationem, aut suppellectilis interitum, aut aliud quidpiam eiusdem generis uim suam porrigerent: quarum sanè rerum haud incredibile est, illos, utpotè, qui in hoc aere qui terram ambit uagari

consueuerint,

consueuerint, habuisse scientiam. honestæ autem & cum sapientia coniunctæ rei, siue sententiæ atq; artis inuentores fuisse, nunquam ostendes, non reipublicæ, non legis à recta ratione profectæ, non instituti cuiuspiam laudabilis. immo uero si aliquanto liberius dicere oportet, illos omnium malorum authores & principes extitisse affirmare necesse est: qui de se ipsis adulteria, & impudicos marium abusus, & cum matribus & sororibus nuptias concubitusq; nefarios, & alia innumerabilia quæ Deorum naturæ aduersantur, inimicitiasq; & bella Deorum aduersus Deos, in ipsorum hominum canticis atq; hymnis & narrationibus & sacrorum arcanis ritibus, ferri non recusarent, ac potius libentissime audirent. certe nunquam eorum quisquam se, contra homines indignatione correptum ostendit, quòd qualia dicta à nobis sunt, talia ipsis, aut cogitando, aut dicendo, quasi nequitiæ plena, neq; ulla modestia referta tribuerent. & quid me oportet oratione progredi longius? quum planè de uno omnium exemplorum maximo, liceat & crudelitatem & immanitatem & tetrum re uera institutum illorum intueri? dico autem de mactandorum hominum ritu. quòd enim non solum brutorum animalium sacrificijs gauderent, uerum etiam hominum ipsorum interitu, cuius tandem crudelitatis excessum non superauerit? hæc enim erant, ut dixi, quæ in præparatione & philosophi & historici apud Græcos memoriæ prodiderint: ex quibus maxime quàm perniciosi sint Dæmones, quàmq; multiplicibus machinis, modo quidem oraculorum, modo uero auspiciorum, aut signorum, aut hostiarũ, aut aliorum similium, hominum peruertant atq; implicent genus, demonstrabantur. quare affirmandum, illorum oracula nequaquam supremũ Deum authorem habuisse. neq; igitur illa prophetis Hebræorum comparare fas est, quorum primus initiator ac theologus extitit Moyses. qui quidem quantorum qualiumq; bonorum in uita author fuerit, iam hinc facile contemplari potes. primum sententias opinionesq; euangelicas ac ueras protulit, de omnium rerũ authore atq; opifice Deo: tum de eiusdem filio rationalium intelligentiumq; naturarum authore, earum utique, quæ post ipsum existere intelliguntur: item de mundi, atq; hominis creatione, scripturam sacram exarauit atq; edidit. præterea quum historias religiosorum hominum, & qui olim Deo grati apud Hebræos uixerint, quasi quædam uirtutum exemplaria expresserit: eos qui sibi dictanti parerent, ad imitationem uirorum bonorum excitauit. legi uero diuinæ, atq; ijs qui tunc uterentur accommodatæ, primus orationis splendorem adhibuit: adorationemq; religiosam ac ueram introduxit. postremo ijs qui post se multis sæculis futuri erant prædictiones enunciauit, sicut paulo post à nobis commemorabitur. & hic quidem talis. ad eundem uero modum, etiam prophetæ qui post illum extiterunt. cæterum extra propositum existimetur, sicubi eorum quidpiam quæ in diem quæri solent, ipsi respondissent sciscitantibus. summa autem omnis illorum prophetiæ, in rebus magnis consumebatur. non enim in diuinatione rerum quæ in diem, aut in præsens tempus quærerentur, neq; paruis aut humilibus negocijs suum quod à Deo acceperant munus dignum putabant. sed super omni genere hominum diuini in

illis ſpiritus illuſtratio, ingens amplexa erat argumentum: non illa quidem ut de ægrotantis hominis corpore, neq; de temporaria hac, & omnibus morbis obnoxia uita, diuinationem profiteretur: nec alioqui de quibuſdam medijs atq; indifferentibus, quæ neq; ſi adſint ad profectum animæ conducibilia ſint, neq; ſi non adſint, damnum aliquod aut perniciē afferant: tametſi nonnunquam hæc quoq; prædicebant, non primaria quadam ratione, ſed quòd rerum grauiorum perceptionem comitarentur, eisq; eſſent adiuncta. at uero quæ in cauſis diuini ab illis accipiendi ſpiritus, ad uaticinandum principem locum obtinerent, ea maius quoddam continebant argumentum, quàm ut ad ea quæ dicta ſunt, pertinere poſſent. Quòd ſi quis totum quaſi corpus eorum, quæ à Moſe & alijs poſt Moſem prophetis ſcripta ſunt, diligentiſſime exploret: profecto ea nihil aliud complexa inueniat, quàm adhortationem atq; doctrinam diuini cultus, qui Deo uniuerſi, ipſi utiq; opifici rerum omnium ſit exhibendus, cognitionemq; ac theologiam ſupremam de filio, qui unà cum patre ipſe quoq; rerum ſit author: præterea dehortationem atq; auerſionem à fallaci multorum Deorum cultu: ad hæc ueterum ſanctorum uirorum, qui primi talem religionem obſeruauerint, memoriam: prædictionesq; & reſponſa de ijs, qui multis poſt ſæculis ad illorum uitæ regulam, ſuam ipſi uitam directuri erant, per aduentum Dei ad homines atq; præſentiam, ipſius inquam filij, qui & ipſe eiuſdem docendæ pietatis munere functurus, & ad ſalutem uitæ hominum afferendam uenturus, in reſponſis dicebatur. cuius beneficio illi cunctis gentibus & Græcis ſimul & Barbaris, eundem diuini cultus morem, quem ueteres Hebræorū religionis amatores ſeruauerant, prodendum eſſe canebant. Hæc Moſes, hæc reliqui item prophetæ, qui omnes uno ore quod erat futurum nunciabant. atq; hæc erat cauſa, cur diuinus ſpiritus afflaret homines & corriperet, ut uidelicet Dei cognitionem ipſos, ſupremamq; de patre ac filio theologiam doceret: ijſdemq; traderet ueræ illius pietatis morem: & ad memoriam redigeret eos, qui quondam omnes honeſtatis partes compleuiſſent, nec non eos qui poſterioribus temporibus, à pietate rituq; maiorum ſuorum excidiſſent, eosq; longa oratione reprehenderet: item caneret aduentum Saluatoris, ac doctoris uniuerſi humani generis: & per illum in cunctas gentes, antiquæ Hebræorum religionis propagationem futuram, nunciaret. hæc ſunt quæ ab initio & titulis & libris ſacris prophetarum, concordi uoce enunciata fuerunt, ipſa inquam hæc, quæ etiam nos poſt longiſſimum tempus, hodierno ipſo die compleri oculis noſtris intuemur. hi uero omnes uno ore diuino ſpiritu afflati, cunctis hominibus lumen ueræ pietatis aperiebant, atq; animæ & corporis caſtitatem, perfectamq; mentis purgationem cōmendabant. quam quum ipſi prius exercuiſſent, ijs qui ſibi auſcultarent, proponebant, & ab omni minus honeſta actione eos, qui ad ſe accederent, prohibebant, deterrebantq;, ne ſtudia illa nefaria imitarentur, quæ ab errore colendi multos Deos profecta fuerant: tum præcipiti quodam curſu docebant, ut fugerent omnem Dæmonicam traditionem, priſcasq; illas omni ſtudio celebratas hominum mactationes,

obſcœnasq;

obſcœnasq; de Dijs & nefandas narrationes: à quibus quum homines prohiberent, unum uniuerſi opificem Deum, quaſi præſidem ac iudicem omnium quæ ab hominibus agantur, ut attenderent, hortabantur: atq; interim ne ignorarent eum qui uenturus erat ad homines, Chriſtum utiq; Dei, Saluatorem uniuerſi humani generis, ac doctorem non minus Barbaris quàm Græcis ueræ pietatis deſtinatum. Hæc ſanè erat differentia inter eos qui ſpiritum Dei receperant, & eos qui Dæmonico inſtinctu diuinationem profitebantur. deinde prauum quidem unumquodq; Dæmonium tanquam tenebrarum amicum, animam tenebris & caligine inuoluens, acceſſu ſuo quencunq; ſibi ſubiecerat, naturali uſu rationis deturbatum, quaſi mortuum diſtendebat. itaq; ille tanquam omni ſenſu ſpoliatus, factusq; amens, quid à ſe uel diceretur uel ageretur, neutiquam intelligentia conſequebatur. ex qua re merito iſtiusmodi alienationi nomen impoſuerunt, quod quum diuinationem ſignificet, à furore uidetur eſſe deductum. uerus autem diuinusq; ſpiritus quum lucidiſſimus, ac potius ipſa lux ſit, ad quamcunq; animam acceſſerat, in ea continuo nouum ac ſplendidiſſimum lucis diem comparabat: eandemq; & nitidam & ad contemplandum idoneam, multo amplius nunc, quàm prius eſſe conſueuiſſet, reddebat. itaq; tum maxime & ſobrij erant, & uigilabant, & præ alijs omnibus quæ canebant, ipſi intuebantur & comparabant. ex quo mihi bene uereq; uidemur, eos qui tales extiterint, uocare prophetas: quod diuinus in eis ſpiritus ante oſtendere, & lumine ſuo anticipare, non præſentium modo, uerum etiam futurorum ueram certamq; cognitionẽ conſueuerit. cæterum contemplamini quæſo longe'ne melior hæc & uerior oratio, quæ ait, diuinum ſpiritum in animas expurgatas, & ad ſuſcipiendam diuinitatem intelligentia & ratione nitida comparatas, ingredi ſolitum, an eorum qui in materia inanima & tenebricoſis receſſibus, diuinum quod ſit includunt, atq; in fœminarum uirorumq; impuris animis, nec non in coruis atq; accipitribus auibusq; cæteris, præterea in capris & reliquis animalibus: quin etiam in aquarum collectionibus, in extiſpicijs, in cruoribus odioſarum ac deformium belluarum, in uenenatarum ſerpentium corporibus, ut draconum & muſtelarum & aliorum eiuſdem generis: per quæ futurarum rerum cognitionem à ſupremo Deo indicari & prodi, admirabiles iſti et egregij authores, contra quos dicimus, putauerunt. porrò iſtuc hominum fuit nullam diuinæ naturæ rationem habentium, neq; uero quæ nam ſit diuini ſpiritus uis, conſyderantium, quæ nullo modo inanima brutaq; animalia incolere gaudet: ac ne rationalia quidem cuncta: ſed ea tantum, in quorum animis uirtus inſit perfecta: quales paulo ante prophetas Hebræorum oratio noſtra deſcripſit: quos diximus magnarum rerum cauſa, diuino ſpiritu dignos eſſe habitos, utpotè qui orbis uniuerſi hominibus ea proderent, quæ ad ipſorum in uirtute profectum conducerent. quòd ſi quando illos inſtar umbræ, etiam rerum præſentium ac mediarum atq; indifferentium cognitio comitata eſt, uſq; adeo ut ſciſcitantibus quæ ignorarent, ad tempus quoq; prædicerent: etiam hoc ipſum neceſſario illis, qui ad ipſos accederent, præbebant:

nimirum ne isti curiosi ac perquàm auidi diuinationum, iure ad externa aliarum nationum oracula, penuria domesticorum prophetarum secedere uiderentur. sed hæc hactenus dicta sint, ad illam uim diuinam demonstrandam, quæ in prophetis Hebræorum inerat. tempus igitur iam est, ut illi tanquam ij qui uiri diuini sapientesq;, non humano more, extiterint, sed afflati diuino spiritu quæ credenda essent docuerint, sua ipsorum decreta, & cum pietate coniunctas incorruptasq; theologias, sine omni prorsus ambiguitate nos doceant: ut uideamus num usquam quidquam à uirtute ac ueritate alienum importent. agedum igitur iam deinceps, nouo quodam dicendi initio assumpto, quæ in euangelijs de Saluatore nostro Iesu Christo theologia continetur, eam propheticis quoq; testimonijs comprobemus. euangelica igitur testificatio talem de Christo profert
,, theologiam. In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum. omnia
,, per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. uocat porrò illum lucem intelligentem, uocat etiam Dominum, sicut interim Deum quoq;. Diuinus autem Paulus tanquam Christi discipulus & Apostolus, eidem theologiæ concordat,
,, ubi de illo hæc narrat. qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis crea-
,, turæ: quoniam in ipso condita sunt uniuersa in cœlo & in terra, uisibilia & inuisi-
,, bilia, siue Throni, siue Dominationes, siue principatus, siue potestates. omnia
,, per ipsum & in ipso creata sunt: & ipse est ante omnia: & omnia per ipsum con
,, stant. uocatur autem & Dei uirtus & Dei sapientia. hæc ipsa igitur hoc tempore de propheticis Hebræorum monumentis, quasi de uarijs floribus colligenda nobis proposita sunt: ut per utriusq; partis consensionem, demonstratio constet ueritatis. Cæterum ignorare neutiquam oportet, quemadmodum diuina oracula quum multum, quod tum in uerbis tum in sententijs mirifice excellat, hebraica lingua contineant: uariam diuersamq; in Græca lingua interpretationem, ob difficultatem contemplandi, sortita sint. sed quum olim uiri hebræi multi simul conuenerint, & una eademq; uoce illa omnia conuerterint: eos maxime sequemur, quando quidem Christi quoq; ecclesiæ, ijsdem uti placuit. sicubi autem usu uenerit, ne iuniorum quidem interpretum nouas editiones, quas etiam nunc Iudæi libenter usurpant, recusabimus: ut ea quæ ad nostram hanc demonstrationem pertinent, ex omni parte stabilius firmiusq; consistant. quum hæc hactenus præfati simus, reliquum iam est, ut in ipsas diuinas uoces insistamus.

Quemadmodum apud Hebræos sapientissimus Solomon, in prouerbijs nouit quandam primogenitam Dei uirtutem, quam & sapientiam Dei, & eiusdem sobolem appellat: sicut interim nos quoq; eandem glorificamus.

,, 1 EGO Sapientia habitaui consiliũ: & cognitionem & cogitationem ego
,, inuocaui. timor Domini odit iniustitiam, contumeliamq; & superbiam & uias
,, prauorum. odi uero ego peruersas uias malorum. meum est consilium & stabi-
,, litas. mea est prudentia: mea autem fortitudo. per me reges regnant: & po-
,, tentes scribunt iustitiam. per me magni uiri magnificantur: & tyranni per me

obtinent

,, obtinent terram. ego amantes me diligo. & qui quærunt me, inuenient gratiam. ,, diuitiæ & gloria mihi adsunt, & possessio multorum & iustitia. melius est frui ,, me, quàm auro & lapide prætioso multo. mei uero fœtus, meliores argento ele- ,, cto. in uijs iustitiæ ambulo, & inter uias ueritatis uersor, ut diuidam diligenti- ,, bus me substantiam, & thesauros eorum impleam bonis. si annunciauero uobis ,, quæ quotidie fiunt, memorauero quæ à sæculo sunt ad numerandum. Domi- ,, nus creauit me initium uiarum suarum in opera sua. ante sæculum fundauit me. ,, in principio antequàm terram faceret, et antequàm abyssos faceret, antequàm ,, prodirent fontes aquarum, antequàm montes suis sedibus firmarentur, ante o- ,, mnes colles gignit me. Dominus fecit regiones, & eas quæ non habitantur, ,, & uertices qui habitantur, eius quæ sub cœlo est. quando parabat cœlum simul ,, cum eo aderam, quando segregabat sedem suam super uentos, quando fortes ,, faciebat superiores nubes, & ut stabiles ponebat fontes eius, quæ sub cœlo est, ,, dum poneret mari consummationem suam: & aquæ non præteribunt os eius: ,, quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram apud illum componens. ego ,, eram apud quam gaudebat. quotidie uero lætabar in uultu illius in omni tem- ,, pore. quando lætabatur quòd orbem terrarum perfecisset, & lætabatur in filijs ,, hominum. diuinam & omnem in se habens uirtutem, quæ cunctis rebus genitis antiquior est essentia, quæ intelligens & primogenita ingenitæ naturæ imago est, legitimus atq; unicus maximi Dei filius, qui multis nominibus dicitur, de quo ut de Deo pluribus appellationibus loquimur, hoc in loco sapientiæ dignitatem atque appellationem, honoris & amplitudinis gratia accepit. uerbum autem Dei eundem, & lucem, & uitam, & ueritatem, & postremo Christum Dei uirtutem, & Dei sapientiam appellare iam didicimus. iam igitur in his quæ nunc in manibus sunt, ipse de se ipso, tanquam Dei uiuens sapientia, & quæ per se ipsam consistat, per sapientissimum Solomonem uerba facit, dum dicit: ego ,, sapientia habitaui consilium: & cognitionem & cogitationem ego inuocaui: ,, & quæ his adiuncta sunt. sed etiam quasi is qui ipsius uniuersi administratio- ,, nem & prouidentiam acceperit, adiungit: per me reges regnant: & poten- ,, tes scribunt iustitiam. per me magni uiri magnificantur. deinde ubi dixit se me ,, moraturum quæ à sæculo sunt, adiungit dicens: Dominus creauit me initium uiarum suarum in opera sua. ante sæculum fundauit me. quibus uerbis interim se ipsum genitum, neque eundem cum ingenito docet esse, eum sanè qui ante omne æuum essentiam acceperit, & in modum fundamenti cunctis genitis re- ,, bus præmissus sit. ex quo diuinum Apostolum argumentum accepisse credi- ,, bile est, ut de illo diceret: qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus om- ,, nis creaturæ: quoniam in ipso condita sunt uniuersa, in cœlo & in terra. si- ,, quidem primogenitus omnis creaturæ dictus est in illo: Dominus creauit me initium uiarum suarum in opera sua. iure autem imago Dei intelligetur, utpotè qui genitura sit ingenitæ naturæ. hoc igitur in his quæ in manibus sunt

,, confitetur, ubi ait: antequam montes suis sedibus firmarentur, & ante omnes colles gignit me. inde illum filium unicum, & primum genitum Dei uerbum appellamus, qui quidem idem sit cum ea sapientia, de qua dictum est. quomodo autem genituram illum esse Dei dicamus, alius erit & proprius indagandi locus: quoniam neq; secundum proiectionem, neq; secundum diductionem, aut diuisionem, aut diminutionem, aut sectionem, aut omnino secundum aliquid eorum quæ in genitura mortali exigi solent, ineffabilem illius procreationem cogitamus. neq; enim fas est, ullis genitis rebus illius, aut genituram, aut propagationem, quæ quidem nullis neq; uerbis, neq; nominibus comprehendi potest, similem arbitrari: neq; uero aliquam illi eorum quæ temporaria & mortalia sunt, cōparare imaginem. quoniam neq; secundum eas animalium procreationes quæ apud nos uisuntur, essentiam de essentia, eamq; diuisibilem aut separabilem, filium de patre patiendo aut diuidendo prodijsse, pie dicere possumus. partes enim nullas habet, insecabileq; est quod diuinum est: non secatur, non diuiditur, non extenditur, non corripitur, non diminuitur: non maius, non peius, non melius fit: non habet in se ipso aliquid quod à se ipso sit aliud, ut illud possit abijcere. quidquid enim in aliquo est, aut est tanquam accidens, ut album in corpore: aut tanquam aliud in alio, ut in prægnante fœtus quem in utero gestat: aut tanquam pars in toto, ut in corpore manus, uel pes, uel digitus, quæ totius sunt partes, quarum si abscissionem, aut sectionem aliquam, aut diuisionem patiantur corpora, imperfectum ac mutilum ipsum totum, ueluti summa parte amputata relinquitur. at enim in ingenita maximi Dei natura, inq; unici eiusdem primoq; geniti filij procreatione, talem usurpare imaginem aut similitudinem, omnium quæ impia sunt maxime impium sit. non igitur tanquam aliud in alio, ex infinitis & principio carentibus sæculis erat filius ingenitus in patre, qui pars illius quædam esset, quæ quidem posterius commutata & eiecta extra illum secesserit. iam enim istud conuersionis proprium foret: & sic sanè duo essent ingenita, unum id quod proiecisset, alterum quod proiectum esset. & qui nam quæso status melior? num is qui ante conuersionem fuit, quo per proiectionē diductio facta est? ergo quasi pars aut membrum antea semper ingenite adhærens, deinde diductum & seorsum abiens à toto, sic filius à patre cogitari poterit. sed enim infanda & prorsus impia hæc, quæ materiæ quidem corporum conueniunt & adhærent ut propria, ab incorporea uero & materiæ experte natura, abhorrent alienaq; sunt. quocirca merito quispiam hoc in loco & opportune, rursus illud proferet: generatio-

,, nem eius quis enarrabit? siquidem in contrariam abire partem, & simpliciter sic enunciare, ex nihilo genitū esse filiū, eadem ratione qua reliqua quæ facta sunt, non absq; periculo sit. alia est enim filij generatio, & alia ꝑ filium aliarū rerum creatio. quare quum diuina scriptura modo quidem primogenitum omnis creaturæ filiū

,, appellet, ex ipsius ꝑsona sic dicens: Dominus creauit me initium uiarum suarum:

,, modo autem genituram patris dicat, ubi ait: & ante omnes colles gignit me:

hanc

hanc item nos sequi sani iudicij sit: confiteriq; ante omnia sæcula esse uerbũ Dei creationis administrum, esseq; unà cum patre, & unicum esse maximi Dei filium, qui patri det operam, eiusq; sit socius, dum omnia quæ sunt, facit ut sint, eademq; disponit. etenim si item aliud quidpiam quod neq; dici, neq; comprehendi à nobis possit, in natura uniuersi remansit: (sunt autem innumerabilia huiuscemodi:) ,, quale utiq; habetur quod Dei amicis promissum est: quod oculus non uidit, nec ,, auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, ut sanctus ait Apostolus: multo prius supra omnem cogitationem ferantur ac neq; dici, neq; denominari, neq; intelligi, nec animo concipi possint, quæ ad primam unici Dei filij generationem pertinent: de quo sanè nihil habemus amplius quod dicamus, aut cogitemus, q̃ ,, illud: generationem eius quis enarrabit? quòd si quis hoc ulterius progrediens eo prouehatur audaciæ, ut quæ nulla prorsus intelligentia comprehendi possunt, ea uisibilibus & corporeis exemplis assimulet, forsitan dicat, ingeniti patris naturæ atq; ineffabilis essentiæ, quasi fragrantiam quandam, ac lucis splendorem, ipsum filium ex infinitis sæculis, ac potius ante omnia sæcula extitisse, dumq; existit simul esse, neq; patrem unquam relinquere, sicut nec unguentum bonus odor, nec lucem splendor relinquit. uerum exempla hæc non omnimodo integram præstant similitudinem, sed quomodo iam antea dictum est. nam corpora inanimata, ipsum accidens in qualitatibus retinent. splendor enim quum ipsam lucis naturam comitetur, nec ipsam unquam lucis essentiam relinquat, extra id ipsum, in quo est, stare non potest. at uero ipsum Dei uerbum, per se ipsum & essentiam obtinet & consistit: nec absq; gignendi ratione cum patre existit simul: sed tanquam unicus filius, qui solus ante omnia sæcula ex patre sit genitus. bonus item odor, quum subiecti corporis emanantia quædam sit, ipsa quoq; corporea, neq; seorsum à prima causa per se ipsum impleat id, quod ipsi proximũ est: nihilo minus etiam ipse à natura corporea non recedit. non sic igitur à nobis ea quæ ad primam Saluatoris nostri propagationem pertinent, intelligenda sunt. neq; enim ex natura eius qui ingenitus est, patiendo aliquid aut diuidendo naturam est nactus, neq; uero absq; principio cum patre simul existit: quando ille quidem ingenitus, hic uero genitus est: & ille pater, hic filius. at uero patrem existere, & naturam suam obtinere non à filio, unus quisq; facile confitebitur. eadem porrò ratione imago Dei erit, ita quidem, ut rursus nullis neq; uerbis, neq; rationibus quomodo sit comprehendere possimus, quippe quum uiuentis Dei uiuens ipsa sit, & per se ipsam consistens, sine materia, sine corpore, nihil prorsus habens admixtum contrarij, neq; uero cuiusmodi ulla sit apud nos imago, quæ & aliud essentiæ subiectum habeat, & aliam speciem, sed quæ tota ipsa sit species, & ipsa essentia, similitudinem referens patris. sic autem patris quoque fragrantia erit, quæ efficacissimam largiendæ uitæ uim habeat, sed ita rursus ut neque dici à nobis, neque rationibus colligi possit. siquidem omnia quæcunque de illo uera sunt, ineffabilia sunt hominum uocibus, & mortalium cogitationibus, secundum exquisitam rationem incogitabilia. sed

enim quo quo modo audire nos iuuat, itidem sacra nos erudiunt oracula. an non Christi bonum odorem ipse seipsum & sui similes sanctus Apostolus, propterea quod spiritus Christi participes esset, appellauit? nonne unguentum euacuatum ipse cœlestis sponsus in canticis dictus est, idcirco quod quum illam ipsius euacuationem, cum omnibus tam uisibilibus quam inuisibilibus, tam corporibus quam incorporeis, tam rationalibus quam brutis communicauerit, tum ea secundum proportionem digna effecta sunt, quæ in partem acciperentur, & diuini uerbi liberalitate quadam fruerentur? huius quidem diuini afflatus susceptionem, ijs qui rationales sensus diminutos non habent, uniuersus impertit mundus, usque adeo ut quæ terrena & corruptioni obnoxia sunt corpora, omnis materiæ expertem incorruptamque fragrantiam redoleant, dum quidem superne, instar fontis manat Deus uniuersi, qui quum unici uerbi sui sit pater, idem sit primum re uera bonum, quod boni gignendi uim habeat. dumque genituram obtinet, & quasi à primo & ingenito patre sufficitur filius: qui etiam solus paternæ essentiæ fragrantia quædam dictus est à nobis, qui oraculo obsequimur talem de illo do-
„ ctrinam tradenti: uapor est, inquit, uirtutis Dei, & emanatio gloriæ omnipoten-
„ tis syncera, & splendor lucis æternæ, & speculum sine macula Dei efficaciæ,
„ & imago bonitatis eius. uerum tamen hæc quo loco quis uelit, ibi utique ponat. nobis autem satis superque sit, uerum illud ac pium rursus uerbum repetere, quo etiam eorum de quibus quæsitum fuerit, difficultates dissoluemus, ipsum inquam
„ illud, quod antea sæpius effati sumus: generationem eius quis enarrabit? re uera enim non solum à nullis hominibus, sed ne ab ullis quidem potestatibus, quæ ultra omnem naturam euaserint, unici Dei filij generatio potest comprehendi, sa-
„ nè non aliter quàm ipse Saluator ac Dominus noster, hisce ipsis rebus suos ini-
„ tians discipulos, nemo, inquit, nouit patrem nisi filius. & adiungit protinus: & nemo nouit filium, nisi pater. quum ergo theologia de patre et filio æque omni-
„ bus, præter unos ipsos, incognita sit: quasi in arcanis in illis Solomonis uerbis
„ quæ superius apposuimus, sapientiam audire oportet dicentem: ante quàm mon-
„ tes suis sedibus firmarentur, & informaretur terra, & ante omnes colles, gignit
„ me. ait præterea se unà cum patre fuisse, quum cœlum instrueret. quando, inquit,
„ parabat, cœlum unà cum eo aderam. deinde æternam ab infinitis sæculis cum patre mansionem significat, ubi adiungit: eram cum illo componens. ego eram apud quam gaudebat: quotidie uero lætabar in uultu eius. porrò autem abyssos & fontes aquarum, & montes & colles, & alia quæcunque communibus uerbis hoc in loco denominata sunt, aut de mundi constitutione, ita accipere oportet, ut à parte totum intelligatur: aut alio genere figuræ interpretari, transferendo significata eorum ad intelligibiles essentias, potestatesque diuinas: quas omnes ortu suo antecedit sapientia, quibusque omnibus antiquius extitit unicum primoque genitum Dei uerbum: quem nos Christum appellare consueuimus, edocti à ma-
„ gistro Apostolo dicente: Christus Dei uirtus & Dei sapientia. sed hic appellatione sapientiæ merito uocatus est.

Errore

Errore librarij qui exemplar græcum à quo hæc accepta sunt, descripsit, hoc in loco multa desunt. deest autem in primis, non solum capitis sequentis inscriptio, sed etiam principium. ipsius enim libri initio descriptio capitum ita habet. primum à prouerbijs. secundum à quadragesimo quarto psalmo. tertium à psalmo centesimo nono, atq; ita deinceps. apponemus ergo nos talem inscriptionem.

Secundum caput absq; principio. à Psalmo. 44.

IN SECVNDO Autem sceptri regalis honore donat. in tertio uero perfectæ uirtutis illi dat testimonium. postea ipsum hunc & Deum & regem, à supremo Deo unctum esse docet, & ea ratione Christum extitisse. quid enim aliud quispiam nominet eum, qui non ab hominibus, sed ab ipso supremo Deo sit unctus? de hoc igitur ait: ô Deus, (ad eum qui unctus est sermonem dirigens,) dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. propterea unxit te, Deus, Deus tuus. ut si diceret: Deus pater unxit te oleo exultationis, præ participibus tuis. ita neq; commune & terrenum est hoc de quo agitur unguentum, neq; illi simile quod apud Mosem lege sancitum est, & ex corruptioni obnoxia materia comparatum: quo sanè moris fuerat ueteres Hebræos & sacerdotes & reges inungere. inde nobis merito, & Deus simul & Christus appellatus est: tanquam is qui solus non per homines neq; ab hominibus, ab ipso uero uniuersi authore diuinæ lætitiæ atq; exultationis, incorporeo & Dei maiestate digno unguento sit unctus. quapropter iuste solus, sine malitia solus bene & proprie, præ ijs qui ipsius participes nominantur, Christus appelletur. participes uero eius qui nam quæso sint, nisi ij, qui dicere possunt: participes enim facti sumus Christi: de quibus dictum est: nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. iam igitur quum in his planè Christus apparuerit, & dilectus, & Deus, & rex, tempus est de illo ut quæramus, quomodo, qui tam grandis sit, inimicos habere dicatur: & quos nam istos: & propter quam causam: aduersus quos suas sagittas, suumq; gladium exacuit: & quo pacto nullis armis instructa acie, sed propter ueritatem & mansuetudinem & iustitiam, innumerabiles sibi ipsi subegerit populos. qui igitur hæc diligentius quærit, hunc oportet ea transferre ad Saluatorem ac Dominum nostrum Iesum, qui est Christus Dei, & ad ea recurrere, quæ de illius ad homines aduentu à nobis exposita sunt: ubi quum hostiles & uisum nostrum effugientes flagitiosorum ac noxiorum Dæmonum, prauorumq; atq; impurorum spirituum potestates dare terga coegerit, per quàm innumerabiles sibi ipsi ex omnibus nationibus populos comparauit. quem inde etiam uerum Dei Christum appellare conueniat: quippe qui non communi oleo, ut prisci consueuerant, sit unctus: (neq; enim tale quidquam de illo memoriæ proditum est:) sed præstantiori quodam diuinoq; unguento: ex quo utiq; etiam per Hesaiam, sic ait: spiritus Dñi super me: propter quod unxit me. quo circa inter omnes potissimum, quicunq; unquam apud Hebræos corporalius uncti sunt, solus in toto orbe terrarum apud uniuersos Christi nomine celebratur: & Christia-

norum ab ipso deducta appellatione, totam quæ habitatur terram impleuit. quomodo autem illum unctum esse dicamus: & quid hoc sit unguentum: & quisnam unctionis modus, abunde satis libro priore tractauimus. porrò in huius labijs atq; doctrina tanta effusa est gratia, ut breui tempore ea quæ ab ipso denunciata est, sanctimonia et pietate, omnem locum impleuerit itaq; iam nunc in omnibus gentibus apud eos qui doctrinam ipsius accipiunt, comprobata eius prophetiæ, quæ nunc in manibus est ueritate, & regis & dei gloriam adeptus est, & apud omne hominum genus Christus appellatur. sunt autem eius quoq; inimici manifesti, non modo qui prius extiterant, sed etiam qui semper ipsius uerbo aduersantur, siue illi in hominibus, siue in effugiētibus uisum nostrum potestatibus sint: quos ille inuisibili occultaq; uirtute, ex omnibus gentibus auferens & subuertens, omnis generis populos sibi ipsi auscultantes effecit. quæ uero in eodem ,, psalmo sequuntur: Myrrha, & gutta, & cassia à uestimentis tuis: & cætera deinceps, quæ dicuntur quasi de regina & filia, quæ paternam domum reliquerit, quæq; ei Christo & regi & Deo de quo dictum est, desponsata sit, Dominumq; illum appellet: ad eam quæ de gentibus collecta est ecclesiam, à patrio dæmonicoq; errore auersam expurgatamq;, ac diuini uerbi communicatione connexam & compositam, referri poterunt, ubi per ocium accommodatam sibi interpretationem nacta fuerint.

Quòd idem propheta etiam in 109. Psalmo, bis Dominum euidenter confitetur, semel quum de eo loquitur qui & Deus & pater est: iterum quum de eo quem ipse suum nuncupat Dominum. et quòd hunc Dominũ ipse quoq; nouit genitum esse ante mundi constitutionem, & quòd æternum patris sacerdotem, & supremi Dei confessorem, similem utiq; opinionem in hoc nostræ fidei de Christo præ se ferens. *Caput. 3.*

,, DIXIT Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam ini-
,, micos tuos, scabellum pedum tuorum. uirgam uirtutis emittet tibi Dominus
,, ex Sion: & dominaberis in medio inimicorum tuorum. tecum principium in
,, die uirtutis tuæ, in splendoribus sanctorum tuorum. ex utero ante luciferum
,, genui te. iurauit Dominus & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum, se-
,, cundum ordinem Melchisedec. Dominus à dextris tuis. Saluatorem ac Dominum nostrum, ipsum primogenitum omnis creaturæ Dei uerbum, sapientiam quæ est ante æuum, initium uiarum Dei, primogenitum & unicum patris germen, eum qui Christi appellatione honoratur, præsens quoq; psalmus Dominum uocat, docetq; eum esse confessorem simul & filium supremi Dei, rerumq; omnium Domini, æternumq; patris sacerdotem. attende igitur quemadmodum hic unum & eundem supremus & omnia sub se habens Dominus, uoce illa donat: sede à dextris meis: & illa: ante luciferum genui te. deinde cum iuris iurandi confirmatione, inconcussum atq; immutabilem in infinitum æuum permansuri sacerdotij honorem, ei largitur: iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum. at enim quis hic tandem intelligatur? nempe non uir mortalis

mortalis ullus, ac ne Angelicæ quidem naturæ quiſpiam, qui à Deo quidem ſit factus, in æternum uero ſacerdos conſtitutus, ſed ſolus ille, qui in ijs quæ antea
,, citauimus oraculis, dixit: creauit me initium uiarum ſuarum in opera ſua. ante
,, ſæculum fundauit me. in principio antequàm montes ſtabilirentur, & ante o-
,, mnes colles gignit me. adhibe uero animum diligenter, & cogitationem intende tum ad præſentem pſalmum, tum ad eas quæ ante hac expoſitæ ſunt uoces. in hoc enim ingenitus Deus eum qui ab ipſo eſt, & noſter Dominus eſt, ſedere ſecum unà iubet, dicens: ſede à dextris meis. in altero uero quem ante hunc ipſum expoſuimus, ſedem in ſæculum ſæculi manere oraculum affirmabat, Deum
,, interim illum appellans in illis uerbis ubi ait: ſedes tua, Deus, in ſæculum ſæ-
,, culi. rurſus in eo qui nunc inter manus uerſatur, uirgam, inquit, uirtutis emit-
,, tet tibi Dominus ex Sion: in illo autem, uirga directionis, uirga regni tui. & rurſus, hic quidem ait: ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum. & dominaberis in medio inimicorum tuorum. ille uero:
,, ſagittæ tuæ acutæ, ò potens, in corde inimicorum regis. ergo etiam ea quæ ad eius de quo agimus inimicos pertinent, in utroq; ſibi ipſa conſentiunt. quis ergo modo ſuis oculis cernens in medijs urbibus, in uicis ac regionibus, in toto orbe florentes Saluatoris noſtri eccleſias, & eos in quibus dominatur populos, & innumerabili uirorum multitudine refertos conuentus, qui illi conſecrati ſunt, quiq; undiq; tum ab ijs qui inter homines cernuntur, tum ab effugientibus uiſum noſtrum, & occultis inimicis atq; hoſtibus eius doctrinæ quæ à Chriſto tradita eſt, circunſeſſi, non admiretur præſens oraculum quod ad eius perſonam enunciatum eſt, de quo hic canitur? illud utiq;: dominare in medio inimicorum tuo
,, rum? deinde quoniam in eo qui anteceſſit, dictum eſt illum unctum eſſe oleo exultationis præ participibus ſuis, & ſacerdotum id erat proprium apud Hebræos ut ungerentur: merito in eo quem nunc tractamus, iam clarius & certius illum conſecrat ſacerdotem, plura etiam de illius doctrina proponens, per quam ipſum ſolum præ omnibus qui unquam aut fuerint aut futuri ſint, æternum ſacerdotem eſſe demonſtrat: quod ſane nuſquam ut ulli naturæ hominis accommodetur, fieri poterit. ſecundum ordinem Melchiſedec ſacerdotem conſtitui illum ait, ut ab eo differat, qui ſecundum Moyſi conſtitutionem erat ſacerdos: qui quidem aut Aaron ſit accipiendus, aut alius quiſpiam ex ijs qui ab illo oriundi ſint: quorum quiſq; quum prius ſacerdos non eſſet, poſterius aliquando per homines unguento quodam artificioſe confecto ungebatur: & ſic figurate, ut ita dicam, & per ſigna quædam, adumbratus quidam & imaginarius Chriſtus efficiebatur. præterea tanquam is qui mortalis eſſet, haud ita multo poſt ſacerdotium deponebat. adde quod apud unum Iudæorum populum ſacerdotio fungebatur, non autem apud alias item nationes. neq; uero cum iure iurando Dei, ad talem functionem accedebat, ſed iudicio hominum electus. itaq; nonnunquam etiam aliquis ex illis inuentus eſt tali miniſterio non dignus: qualis Heli planè deſcriptus eſt. ad hæc, uetus ille ſacerdos qui à Moſe inſtitutus fuerat, ex ſola tribu leui eligi

poterat. & oportebat omnino illum genus quoq; trahere de successione ipsius Aaron, sacrificijsq; brutorum animalium & cruoribus, corporaliq; adoratione rei diuinæ inseruire. at uero qui Melchisedec est nominatus, quod nomen in nostram linguam conuersum, regem iustitiæ significat, & qui fuit rex Salem, quod ipsum item sit, rex pacis, sine patre, sine matre, sine generis serie, non habens in historia neq; initium dierum, neq; uitæ finem, ac ne referens quidem cum Aaron sacerdotij ritu commune quidquam inuenitur. nam neq; ab hominibus electus fuerat, neq; oleo composito unctus, neq; de genere illorum editus, qui nondum extiterant: &, quod omnium maxime admirabile est, ne corpore quidem erat circuncisus. & tamen ipsi Habraam benedicit, tanquam is qui illo sit longe præstantior. adde quòd neq; sacrificijs neq; libationibus, altissimo Deo operabatur, neq; uero in templo quod Hierosolymis esset, suum munus obibat. qui enim in eo, quod nondum erat? & merito sanè: quando ne nostro quidem Saluatori Christo, euenturum quidquam erat ipsi Aaron simile. nam neq; qui prius non fuisset, posterius est aliquando sacerdos declaratus: neq; is qui extitis-
,, set sacerdos, sed qui est. diligenter enim attendendum est illud: tu es sacerdos in æternum. non enim, eris, ait, qui olim non fueris. ac ne fuisti quidem antea, nunc
,, autem non es: sed ab eo qui dixit, ego sum qui sum, tu es, & sacerdos in æternum permanes. Quoniam igitur neq; à tempore, sacerdotij initium accepit, neq; de tribu sacerdotum exortus est Christus, neq; artificiose instructo corporaliq; oleo inunctus: ne finem quidem ullum sacerdotij est habiturus, neq; item solis Iudæis, sed omnibus gentibus constituendus. propter hæc omnia, merito illum à ministerio Aaron liberat, quod figuram gerebat, & secundum ordinem Melchisedec sacerdotem futurum affirmat. & sanè oraculi exitus admirabilis ei qui contempletur, quemadmodum Saluator noster Iesus, qui est Christus Dei, ipsius Melchisedec ritu, ea quæ ad sacerdotium in hominibus gerendum spectant, per suos ministros perficiat. nam quemadmodum ille qui sacerdos gentium erat, nusquam uidetur sacrificijs corporalibus functus, sed uino solo & pane, dum ipsi Habraam benedicit: ita sanè primus ipse Saluator ac Dominus noster, deinde qui ab ipso profecti sunt, sacerdotes in omnibus gentibus, spirituale secundum ecclesiasticas sanctiones sacerdotij munus obeuntes, uino ac pane, & corporis illius & salutaris sanguinis mysteria repræsentant: quæ sanè mysteria, Melchisedec tanto ante spiritu diuino cognouerat, et rerum futurarum ima
,, ginibus usus fuerat, sicut etiam Moysi scriptura testificatur ubi ait: & Melchise-
,, dec rex Salem, protulit panes & uinum. erat autem sacerdos Dei altissimi. &
,, benedixit Habraam. merito igitur & cum iuris iurandi adiectione, uni ei de quo
,, hic agimus talia promissa sunt. iurauit, inquit, Dominus Deus, & non pœnite-
,, bit eum: tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. audi uero qualia sint, quæ de ijsdem rebus etiam Apostolus dicat: in quo abundantius uo-
,, lens Deus ostendere hæredibus regni, immutabilitatem consilij sui, interposuit ius
,, iurandum, ut per duas res immutabiles, in quibus impossibile est mentiri Deum,

,, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad obtinendam propositam
,, spem. & adiungit. & alij quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quòd mor
,, te prohiberentur permanere: hic autem eo quòd ipse maneat, sempiternum ha-
,, bet sacerdotium. ex quo etiam seruare in perpetuum potest accedentes per ip-
,, sum ad Deum, semper uiuens ad intercedendum pro illis. talis enim decebat nos
,, pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior
,, cœlis factus. deinde adiungit. caput autem super ijs quæ dicta sunt. talem habe
,, mus pontificem, qui sedit in dextera maiestatis in excelsis, sanctorum minister,
,, & tabernaculi ueri, quod fixit Deus & non homo. hæc quidem Apostolus. psal-
mus uero inferius progressus, etiam ea quæ passurus erat is, de quo uaticinatur,
,, aperte significat dicens. de torrente in uia bibet. propterea exaltabit caput. tor
rentem porrò, tentationum tempus intelligendum, alius indicat psalmus dicens:
,, torrentem pertransiuit anima nostra. forsitan pertransiit anima nostra, aquam in-
tolerabilem. in torrente igitur bibet, inquit: calicem uidelicet: quem ipse sub
,, ipsum passionis tempus significauit dicens: pater, si possibile est, transeat calix
,, iste à me. & rursus. si non possibile est illum transire, nisi illum bibam, fiat uo-
tas tua. quum igitur hunc calicem bibisset, tum exaltauit caput. &, sicut ait Apo
,, stolus, quoniam factus est obediens patri usq; ad mortem, mortem autem cru-
,, cis, idcirco, inquit, exaltauit illum Deus, suscitans illum à mortuis, & sedere il-
,, lum fecit in dextera sua, supra omnem principatum, & potestatem, & uirtutem, &
,, dominationem, & omne nomen quod nominetur non solum in hoc sæculo, sed
,, etiam in futuro. & omnia subiecit, inquit, sub pedibus eius, secundum eam quæ
,, ad ipsum facta est, promissionem: quam in psalmo declarat dicens: sede à dextris
,, meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. dominare in me-
,, dio inimicorum tuorum. constat uero planissime, quemadmodum hodie quoq;
Saluatoris nostri uirtus, ac doctrinæ illius uerbum, in medio inimicorum & ho
stium suorum, omnibus quicunq; in ipsum credunt, dominatur.

*Quòd etiam Hesaias prophetarum maximus, planè nouit Deum esse in Deo, idq; affirmat, si-
cut etiam nos qui patrem in filio, & filium in patre glorificamus. Caput. 4.*

,, EGO Dominus feci terram, & hominem super ea. ego manu mea consoli-
,, daui cœlum. ego omnibus astris mandaui. ego suscitaui regem cum iustitia. &
,, omnes uiæ eius rectæ. hic ædificabit ciuitatem meam. & captiuitatem populi
,, conuertet, non pretio, neq; muneribus, dixit Dominus Sabaoth. interim qui-
dem hæc uniuersi conditor Deus, de quodam rege ac Saluatore, qui ædificatu-
rus sit rempublicam pietatis, & conditionem qua homines à Dæmonico erro-
re captiui tenebantur, dissoluturus, per prophetam respondet. in ijs uero quæ
sequuntur, externarum quoq; nationum obsequium, quo ei sunt obsecuturæ qui
uenturus canitur, propheticus significat spiritus: nec non quemadmodum illum
tanquam Deum adorabunt illi, qui ita ad obsequium uenerint, & quòd Deum
orabũt in ipso, propterea quòd in eo ipse habitet Deus, supremus uidelicet pater,

,, uniuersiq; Deus. locus autem sic se habet ad uerbum. sic dicit Dominus. La-
,, borauit Aegyptus, & negociatio Aethiopum, & Sabaim uiri excelsi ad te
,, transibunt, & tui erunt serui, & à tergo te sequentur uincti manicis. & adora-
,, bunt iuuenes, & in te orabunt: quoniam in te Deus est: & non est Deus præ-
,, ter te. tu enim es Deus, & non noueramus, Deus Israel Saluator. erubescent &
,, confundentur omnes qui aduersantur ei, & ambulabunt in pudore. hactenus ipsa prophetia. cæterum neutiquam arbitror quempiam contra id, quod tam aperte & perspicue dicatur uel oculos directurum, quamuis admodum sit ingratus, ubi ita euidenter & plane inducitur, Deus Israel Saluator, & in illo Deus. ado-
,, rabunt te, inquit, iusti, & in te orabunt, quoniam in te est Deus. & non est Deus
,, præter te. tu enim es Deus, & nesciebamus, Deus Israel Saluator. porrò illud, nesciebamus, quod ex persona eorum, qui prius illum non agnouerunt, apud solos Septuaginta dictum est, in Hebraico aliter habet: quod sanè Aquila con-
,, uertens sic ait. Deus ergo fortis occultus, Deus Israel qui saluos facit. Theodotion uero. propterea fortis absconditus Deus seruans. ubi sanè ualde mirabiliter absconditum Deum Christum nominat. nec non causam quoque planissime docet, propter quam unum ipsum, quatenus inter ea quæ genita sunt, nominatur, Deum uocat, ob patris uidelicet in ipso habitationem. in ipso enim, ut
,, diuinus docet Apostolus, complacuit omnem plenitudinem diuinitatis habitare. hoc ipsum uerba ipsa declarant, quæ sic se habent: quoniam in te Deus est: & non est Deus præter te. pro illo uero quod est, præter te, Theodotion, præter ipsum, interpretatus est, ut hoc modo uerba se habeant: non est Deus præter ipsum, eum uidelicet à quo es: per quem tu quoque id habes, ut filius sis. sed Aquila ita interpretatus est. uerum tamen in te fortis, & non est amplius apud te. Deus ergo fortis & latens, Deus saluos faciens. Symmachus uero solus sic. in te Deus, & non est amplius, neque adest Deus. uere tu Deus absconditus, Deus Israel seruans. ubi quòd Deus sit Christus Dei, uerba ipsa planè declarant. nam propterea quòd in te, inquit, est Deus, tu sanè Deus fortis & absconditus. ergo ex his, Deus unus erit, qui huius appellationis est Dominus. filius autem quoniam pater ei se ipsum communicat, de communicatione ueritatis illius dignitatem accepit, quippe qui neque à se ipso sit, neque ab eo, qui ipsum genuit, patre deseratur, sed hoc ipsum totum, quòd est, quòd uiuit, quòd subsistit, ab eo à quo est patre, obtineat: qui neq; patrem deserit, & ab illo gignitur, & tum ut sit, tum ut filius sit, non à se ipso, sed à patre habet. quo circa, honore hunc quoque ut Deum prosequi edocti sumus, quemadmodum quæ nunc tractantur, prophetiæ declarant. ut enim alicuius regis imago ueneratione affici solet, propter illum cuius lineamenta expressa & similitudinem fert: (cæterum quamuis & imago regis, & ipse rex honore afficiatur, unus tamen erit qui honoretur, non duo. non enim duo reges, unus primus & uerus, alter qui ipsa imagine sit expressus: sed unus in utroq; non modo intelligitur, uerum etiam nominatur atque honoratur.) sic sanè unigenitus quoq; filius, quum solus sit imago Dei inuisibilis, merito propter eum cuius

fert similitudinem,

fert similitudinem, & imago appellatur Dei inuisibilis, & ab ipso patre efficitur, quippe qui tali existat & natura & essentia, indeq; ex quo primum extitit non acquisititiam, sed naturalem patris imaginem referat. quare idem natura Deus, & idem unigenitus filius existit, non autem ut illi qui extrinsecus adsumuntur, adoptatus, quiq; aduentitium diuinæ appellationis honorem possident. at enim & si natura unigenitus filius, Deusq; noster celebratur, non tamen à se ipso Deus, sed ex deo patre unigenitus filius, & idcirco Deus. totumq; hoc sane causa erit, cur ipse quoq; sit Deus, quòd solus sit natura Dei filius, & unigenitus appelletur, & quòd usquequaq; conseruet eius qui solus est Deus, animatam & uiuam & intelligentem imaginem, & in omnibus ipsi patri assimulatam, et eam quæ Dei ipsius substantiæ similitudinem, præ se ferat. hac ergo de causa ipsum quoq;, tanquam eum qui solus filius, & solus Dei imago sit, & ingeniti ac principio carentis patris essentiæ, uirtutes secundũ exemplum assimulationis indutus, et ab omnium artificiosissimo & scientissimo uitæ designatore & authore patre, adamussim & ad certam exquisitamq; assimulationem expressus: Deum merito diuina appellant oracula, ut unà cum cæteris ad hanc quoq; appellationis dignitatem, à patre prouectus sit, eamq; acceperit, non autem ex proprio iure possidendam habuerit. nanq; ille quidem dat, hic uero accipit. itaq; suo iure unus ille est Deus, qui non ab altero accepit. hic autem à patre habet ut Deus sit, tanquam Dei imago, utpotè quum unà in ambobus, iuxta exemplum, diuinitas intelligatur, & unus sit Deus, qui per se ipsum sine principio, & sine generatione existat: per filium autem, tanquam per speculum & imaginem consyderetur. hoc est scilicet quod spirituale docet oraculum, quod non aliàs dicit eum, de quo sermo est, Deum esse
,, adorandum, propter inhabitantem in ipso patrem. in te enim, inquit, orabunt:
,, quoniam in te Deus est. sed tu quoq; ipse quum Deus sis, Saluator Israel existis.
,, proinde fortis & absconditus Deus es: quoniam in te Deus, & non est amplius præter ipsum. pro eo uero quod est, laborauit Aegyptus, Hebraicum habet, & reliqui omnes interpretes reddiderunt, labor Aegypti: ut id quod dicitur tale sit: te adorabunt, & tui erunt serui, labor Aegypti, & negociatio Aethiopũ, & Seboim: quibus uerbis Barbaras ego arbitror, & ignotas quasdam nationes significari, et omnes quæcunq; antea quondam Dæmonica superstitione uexabantur. nam propterea quòd Aegyptij uisi sunt omnium nationum superstitiosissimi esse, primiq; errori, quo simulachra colerentur, portas aperuisse: merito eos primos collocat, qui Christo sint subijciendi: deinde per eos, quæ ad reliquos simulachrorum cultores pertinent, ut aperta sint efficit. hæc uero iam in Saluatore ac Domino nostro expectatum exitum nacta sunt. iam enim innumerabiles per orbem terrarum, nationum conuentus, in omnibus gentibus illum adorant, illiq; seruiunt. Aethiopas uero ac Seboim, eos qui hic adoraturi Christũ canuntur, pri-
,, mo quoq; ac septuagesimo psalmo significari puto, ubi dictum est: coràm illo
,, procident Aethiopes. & reges Arabum & Saba dona adducent: & adorabunt eum. constat uero ex ipso contextu, Christum esse adoraturos, eum qui in illis

quoq; , ut uenturus canitur à prophetis.

Quòd Dei uerbum suam habens essentiam iussu patris, Dauid æquè ac nos opificem uniuersi nouit: & quòd idem Dei Verbum, idem propheta ad hominum medelam esse missum à patre testificatur: & quòd breui tempore uniuersam terram, sua doctrina impleturum canit. à Psalmo. 32. Caput. 5.

,, VERBO Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. ,, in sexto uero ac centesimo psalmo sic dictum est: misit uerbum suum & sanauit ,, eos, & eripuit eos de interitionibus eorum. & rursus in centesimo quadragesi- ,, mo septimo: qui emittit eloquium suum terræ, uelociter currit sermo eius. at e- ,, nim ei qui nunc in manibus est psalmo dicenti, uerbo Domini cœli firmati sunt, ,, concordat sacrum quoq; euangelium palàm dicens: in principio erat uerbum, ,, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum. hoc erat in principio apud ,, Deum. omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil. sanè merito Euangelium Deum illum nominat: quando etiam per ea quæ prius dicta sunt, idem hoc, quod nunc ut Deus celebratur uerbum, & sapientia, & germen Dei, & sacerdos, & Christus rex, & Dominus, & Deus, & imago Dei, appellatum est. porrò ut qui & alius sit quàm pater, & eiusdem administer fuerit, adeo ut iussu illius ipse omnia condiderit, in præsenti deinceps psalmo adiungit: timeat, inquit, ,, Dominum omnis terra: ab eo autem commoueantur omnes inhabitantes or- ,, bem. quoniam ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. constat enim quòd qui dicit, ad alterum dicit, & qui mandat, alteri præter se mandat. perspicue uero post ipsam Saluatoris nostri humanæ naturæ assumptionem, conuentus ex omni terra, hoc est ex omnibus, quæ terram incolunt, nationibus, innumerabiles, non itidem ut antea ullos Dæmones, sed ipsum Dominum Iesum timuerunt: & omnes habitantes orbem commoti sunt, in ipso Christi nomine, sicut ,, præsens oraculum canit: timeat, inquit, Dominum omnis terra, ab eo autem ,, commoueantur omnes inhabitantes orbem. hactenus quæ de secundo & tricesimo psalmo accepta sunt. consimilia uero his & consona in centesimo quoq; quadragesimo octauo psalmo inuenies: qui docet non ea modo quæ ad terram duntaxat, sed etiam ea quæ ad cœlum, & breuiter ad uniuersam creaturam per- ,, tinent, ipso Deo uniuersi iubente extitisse. dicit igitur: Laudate Dominum de ,, cœlis, laudate eum in excelsis. laudate eum omnes angeli eius: laudate eum o- ,, mnes uirtutes eius. laudate eum Sol & Luna: laudate eum omnes stellæ & lu- ,, men: quoniam ipse dixit & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt. quòd si ipse mandauit, quis nam quæso usq; adeo magnus, ut mandatum de tantis rebus susciperet, præter Dei uerbum? quod uarie in præsenti opere à nobis, tanquam Deus celebratur, & uerbum Dei appellatur, merito illud quidem, propterea quòd omnium rerum artificiosas atq; efficaces rationes, omnipotens in ipsum coniecerit: quippe qui ratione atq; ordine uniuersa illi, & dispensanda & gubernanda tradiderit. nemo igitur putet humanæ, quæ ex syllabis constat, & ex nominibus & uerbis componitur, articulatæ, atq; enunciabili orationi, Dei uerbum simile esse:

quoniam

quoniam nostra hæc oratio in uocibus & syllabis, & ijs quæ per hæc significantur, quidquid ipsa est, obtinet, utpotè quæ per linguam, & arterias, & fauces, & os, proferatur: sempiternæ uero atq; incorporeæ naturæ uerbum omni omnino ratione, quæ à nobis proferri solent uerba prætergressum, nihil humanæ rationis præ se ferat, sed solam cum humano uerbo communem appellationem possideat: quando neq; uocem, quæ ex aeris pulsu constet, neq; dictiones ullas, neq; syllabas, neq; linguam, neq; os, neq; omnino quidpiam humani siue mortalis, in Deo uniuersi accipere siue intelligere, fas est. id enim uerbum animæ esset, quod nullo modo per se ipsum ab anima seorsum posset esse, aut consistere. tale enim humanum est uerbum, quod priuatim quidem nullam, neq; essentiam, neq; substantiam habet, sed totum libera quædam motio est, & efficientia cogitationis. cæterum ipsum Dei uerbum non tale, sed per se ipsum habens propriam substantiam, usquequaq; diuinam atq; intelligentem, quæ priuatim quidem subsistit, priuatimq; item efficit, quidquid efficit, uerum materiæ omnis est expers, & incorporea, & omni ratione primi & ingeniti, & solius Dei naturæ assimulata, earum omnium rerum quæ factæ sunt, rationes, & earum quæ sub uisum cadunt incorporeas & inuisibiles species, in se ipsa ferens. quare illam, & sapientiam, & Dei uerbum, diuina oracula appellant.

Quòd Hesaias similiter ut Dauid, duos, patrem & filium confitetur, & eorum alterum uniuersi opificem, quemadmodum ipsi quoq; credimus. *Caput. 6.*

,, AVDI Me Iacob, & Israel quem ego uoco. ego sum primus, & ego sum
,, in æternum. & manus mea fundauit terram: & dextera mea consolidauit cœlos.
,, uocabo eos, & stabunt simul & congregabuntur omnes, & audient, quis eis
,, annunciauit hæc. Dominus qui diligit te, fecit uoluntatem tuam in Babylone,
,, ut tolleret semen Chaldæorum. ego locutus sum, & ego uocaui. duxi eum, &
,, direxi uiam eius. adducite ad me, & audite hæc. non ab initio in occulto locu-
,, tus sum. quando fiebat, illic eram. & nunc Dominus Dominus misit me, & spiritus eius. Consydera quæso hic, quo nam modo qui dixit, ego sum primus, & ego sum in æternum, qui & terram, & cœlum condidit, ita planè se missum esse fatetur à Domino Domino. sic enim patrem consueuit bis Dominum appellare. itaq; habes hoc quoq; indubitatum, de eo de quo quæritur, testimonium. primum uero illum hic dicit esse propheta, quem in ijs quæ genita sunt pie colit: nam quæ sine principio est, quæq; genita non est, essentia, eam attribuit patri. primum enim in aliquo maiore numero antecedit, & honore atq; ordine præponi solet: quod quidem neutiquam patri conueniat. non enim eorum quæ genita sunt, primus est supremus Deus: quoniam ne principium quidem illius ullum excogitari potest, sed est ultra primum: utpotè qui primum ipse genuerit, atq; ut esset, fecerit: quando quidem solum diuinum uerbum, omnium eorum quæ genita sunt,
,, primum iure nuncupatur. quum ergo quæreretur in illo, ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt, cui nam creandarum rerum mandauerit

opificium, nunc perſpicuè demonſtratum eſt: quod uidelicet ei qui dixit: manus
,, mea fundauit terram, & dextera mea conſolidauit cœlum: qui etiam ſe à
,, patre miſſum eſſe confitetur ubi ait: nunc Dominus Dominus miſit me, &
ſpiritus eius: erit autem Deus uerbum qui hæc dicat: quando uerbo Domi-
ni Cœli firmati ſunt, ex eo pſalmi loco quem ſupra appoſuimus. ſed enim
quum ipſum quoq; Dei uerbum, Domini appellatione ut Deus celebretur,
tamen ipſius patrem Dominum, maxima cum reuerentia ac pietate bis Do-
minum appellat, ut in eo diuerſitate nominis utatur. nunc enim, inquit, Do-
minus Dominus miſit me, utpotè quum pater & Deus ſit, & tam ſui uni-
geniti uerbi, quàm eorum omnium, quæ illo poſterius facta ſunt: quorum quum
poteſtatem ac dominium à patre ipſum Dei uerbum acceperit, tanquam is,
qui & legitimus, & unicus filius ſit, merito etiam ipſe ab ijs qui, & pie, & re-
ligioſe colere Deum uolunt, appellabitur Dominus.

A Geneſi. *Quòd etiam maximus Dei ſeruus Moſes, in mundi fabricatione, cognouit pa-
trem Deumq; uniuerſi, cum altero communicantem de hominis opificio. hoc por
rò diuinum eſſe uerbum ante didicimus.* Caput. 7.

,, ET DIXIT Deus: faciamus hominem ad imaginem ac ſimilitudinem
,, noſtram. & rurſus. & dixit Deus: non eſt bonum eſſe hominem ſolum. facia-
,, mus illi adiutorium ſecundum ipſum. ac ne quiſpiam ſuſpicetur hæc ad An-
gelos dicta fuiſſe, continuo declarat eum cui imperatum ſit, non eſſe Angelum
,, Dei, dicens: & fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum.

Ab eadem. *Quòd idem Moſes bis planiſſimme Dominum, ſine ullis inuolucris, theologi-
ce commendat.* Caput. 8.

,, SOL ORTVS Eſt ſuper terram, & Lot ingreſſus eſt in Segor, &
,, pluit Dominus ſuper Sodoma ſulfur & ignem à Domino. planè bis Domi-
num nominat. & huic docet ab illo mandatum eſſe, ut impios debito ſuppli-
cio afficiat. at enim licet non ſemel Dominum aperte dicamus, non tamen
ſimili ubiq; utimur theologia, ſed pia quadam, ac religioſa diſtinctione uten-
tes, illum quidem & Deum & Dominum, huius etiam patrem eſſe edocti
ſumus: hunc uero ipſum, quem & uerbi, & Domini appellatione ſignificare
conſueuimus, eorum quidem qui poſt ipſum, & ſub ipſo ſunt, eſſe Dominum,
eius autem qui unum cum ipſo eſt, neutiquam ſimiliter. neq; enim patris Domi-
nus, neq; patris Deus, is qui eſt Deus uerbum: ſed illius quidem imago, &
uerbum, & ſapientia, & uirtus: eorum uero quæ poſt ipſum collocantur do-
minium habens, & Dominus & Deus. ille uero quum & Dominus, &
Deus ſit, etiam pater eſt huius, ſicut hic illius eſt filius. quare quum hi duo unum
ſint, merito ea quæ ad religioſam theologiam pertinent, in unum principium
nobis recidunt, & in uno Deo conſiſtunt.

Ab eadem.

Ab eadem. *Quòd idem Deum uerbum, significat Deum ac Dominum prius nominatum: & quod in hominis forma, & figura, & uisum esse, & antiquis responsa dedisse conscribit.* *Caput. 9.*

,, APPARVIT Autem Dominus Habraæ, & dixit ei: semini tuo dabo ,, terram hanc. & rursus. erat Habraam annorum nonaginta nouem, & apparuit ,, Dominus Habraæ, & dixit ei: Ego sum Deus. bene placitus sis coràm me, & ,, esto inculpabilis: & ponam testamentum meum inter te & me, & multiplicabo ,, te ualde. & rursus: apparuit autem Deus ei apud quercum Mambre, dum se= ,, deret in ostio tabernaculi sui, ipso meridie. quum uero oculis suis respexisset, ,, uidit: & ecce tres uiri steterant supra eum. & quum uidisset accurrit obuiam il= ,, lis, ab ostio tabernaculi, & adorauit. ac deinceps post uisionem adiungit: ,, Dominus autem dixit: non celabo ego Habraam puerum meum quæ facio. ,, Habraam uero quum sit, erit in gentem magnam & multam. & benedicentur ,, in eo omnes gentes terræ. atq; his rursus adiungit tanquam de altero. noui e= ,, nim quòd constituet filijs suis, & domui suæ, & custodient uias Domini, facere ,, iustitiam & iudicium: ut inducat Dominus super Habraam, quæ locutus est ad ,, illum. hic planè scriptum est, eum Dominum qui Habraæ respondebat, hæc dicere, ubi uidelicet Dominum confitetur patrem suum, & conditorem uniuersi. ipse tamen Habraam, ueluti propheta, exploratam et certam eius qui respondebat cognitionem habens, deinceps cum ueneratione eos, qui ante expositi sunt, orat, dicens: ne perdas iustum simul cum impio, & erit iustus quasi impius. si sint quin= ,, quaginta iusti in ciuitate, perdes eos? non ne dimittes omnem locum, propter ,, quinquaginta iustos? nequaquam tu facies uerbum hoc, ut interficias iustum ,, cum impio, & erit iustus quasi impius. nequaquam qui iudicas uniuersam ter= ,, ram, non facies iudicium. porrò hæc ad Angelos, aut ad quempiam ex Dei ,, ministris dicta esse, consentanee dici non arbitror. non enim cuiuslibet sit iu= dicare terram uniuersam. sed nec Angelus quidem est nominatus, quem supe= rior scriptura significat: uerum alius quispiam Angelo præstantior, Deus utiq; ac Dominus, qui cum duobus Angelis in forma hominis, ad suprascriptam quercum est uisus. præterea ne patrem quidem Deum hunc fuisse putandum est, qui huiuscemodi uerbis indicatur. dicere enim, id mutari quod diuinum est, & figurari in speciem ac formam hominis, neutiquam pium est. superest igitur ut confiteamur illum fuisse Dei uerbum, quod à nobis in ijs quæ antehac scri= pta habes, Dei nomine celebratum est. qua de causa hodie quoque à uici= nis, & in proximo habitantibus, quasi diuinus colitur, atque obseruatur is lo= cus, honoris illorum gratia, qui Habraæ in illo uisi sunt. atque etiam nunc ibi= dem permanens Terebinthus conspicitur. qui enim ab Habraam hospitio susce pti sunt, ut habet scriptura, recumbentes erant duo quidem utrinq;, medius autem excellentior, & qui reliquos honore anteiret. hic uero sit planè is, de quo diximus, ipse utiq; Dñs ac Saluator noster, quem etiã pertinaces et increduli, diuina oracula

confirmantes uenerantur. hic ipse igitur ex illo, pietatis iaciens ad homines semina, humanam speciem ac figuram indutus, Dei amico, atq; antiquo patri Habraæ, se ipsum quis nam esset, ostendit, patrisq; sui tradidit sententiam.

Ab eadem. *Quòd idem propheta in Iacob, manifestius eum de quo agitur, indicat Dominum: quem sanè & Deum & Angelum supremi Dei uocat.* Caput. 10.

,, ET PROFECTVS Est in Charran. & uenit in locum: & dormiuit
,, illic. occiderat enim Sol. & accepit lapides, & posuit sub capite suo. & dor-
,, miuit in loco illo: & somniauit. & ecce scala terræ infixa, cuius caput perueni-
,, ebat usq; ad cœlum. & Angeli Dei ascendebant, & descendebant per eam. &
,, Dominus innitebatur ei, & dixit: Ego Dominus Deus Habraam patris tui, &
,, Deus Isaac, ne timeas. terra in qua tu dormis in ipsa, tibi dabo eam, & semini
,, tuo. & erit semen tuum sicut harena maris, & dilatabitur ad mare, & orientem,
,, & ad Boream, & Africum. & benedicentur in te omnes tribus terræ & in semi-
,, ne tuo. & ecce ego sum tecum custodiens te in omni uia, quacunq; iter feceris.
,, & conuertam te in terram hanc: quoniam non te relinquam, donec faciam o-
,, mnia, quæcunq; locutus sum tibi. & experrectus est Iacob à somno, & ait: Do-
,, minus est in loco hoc, ego autem nesciebam, & timuit, & ait: quàm terribilis
,, est locus hic. non est hoc aliud, nisi domus Dei, & hæc porta cœli. & surrexit
,, Iacob mane: & accepit lapidem, quem supposuit capiti suo. & erexit illum pro
,, titulo, & effudit oleum in summum illius, & uocauit Iacob nomen loci illius,
,, domum Dei. eum qui hoc loco tam multis uerbis respondet Dñm, & Deum,
,, Angelum quoq; Dei deinceps progressus inuenies: ubi ad mulieres ait ipse Ia-
,, cob: & dixit mihi Angelus Dei in somnis: Iacob: ego autem dixi: quid est.
,, & deinceps, uidi, inquit omnia quæcunq; Laban tibi facit. Ego Deus qui ap-
,, parui tibi in loco, ubi unxisti mihi titulum, & uouisti mihi uotum. ergo qui su-
pra dixerat: ego Dominus Deus Habraam patris tui, & Deus Isaac: cui & titulum erigit Dei amicus: Deus quidem erat & Dominus: (ipsi enim dicenti credendum:) non tamen is qui pater est, & à nullo est, sed qui ea, quæ ad patrem pertinent, hominibus subministrat & nunciat. quo circa etiam Angelum ipsum in præsenti uocat Iacob, ubi ait: dixit mihi Angelus Dei in somnis uerba hæc: ego sum Deus qui apparui tibi in loco. ergo idem, & Angelus Domini, & Deus, & Dominus, planè in his appellatus est. & apud Hesaiam prophetam magni consilij Angelus: interimq; & Deus, & princeps, & potestatem habens nominatur, ubi ortus illius inter homines canitur, à dicente: quòd pueru-
,, lus natus est nobis, & filius datus est nobis: cuius principatus super humerum
,, eius. & uocatur nomen eius magni consilij Angelus, princeps pacis, Deus for-
,, tis, potentiam habens, pater futuri sæculi.

Quòd etiam Iacob eum de quo proxime dictum est, & Deum & Dominum, præterea Angelum similiter, ut Habraam in hominis forma contemplatur, in ea historia quæ sic se habet. Caput. 11.

Surgens

,, SVRGENS Autem nocte illa, accepit duas uxores, ac duas famulas, &
,, undecim puerulos suos, & transiuit uadum Iaboc. & accepit eos, & traduxit o-
,, mnia sua. & relictus est ipse Iacob solus. & luctabatur cum eo homo usq; mane.
,, uidit autem quòd non posset aduersus illum, & attigit latitudinem femoris eius:
,, & torpuit latitudo femoris Iacob, dum luctaretur hic cum illo. & dixit ei: dimit-
,, te me. ascendit enim aurora. hic uero dixit: non te dimittam, nisi mihi benedixe-
,, ris. dixit autem ei: quod est nomen tuum? at hic dixit: Iacob. & dixit ei: non
,, amplius Iacob uocabitur nomen tuum, sed Israel erit nomen tuum, quoniam in-
,, ualuisti cum Deo, etiam cum hominibus potens eris. interrogauit uero Iacob,
,, & ait: indica mihi nomen tuum. & ait: quid ita quæris nomen meum? & bene-
,, dixit ei in illo loco, & uocauit Iacob nomen loci illius: speciem Dei. aspexi e-
,, nim Deum facie ad faciem. & seruata est anima mea. ortus est autem illi Sol,
,, quum transisset speciem Dei. & Moysi quidem dictum est: nullus uidebit faciem meam & uiuet. hic autem Iacob uidit Deum non simpliciter, sed facie ad faciem. & quum seruatus esset, non corpore sed animo, ad appellationis Israel dignitatem assumptus est, quæ sanè appellatio animarum cognominis est. siquidem ipsum Israel nomen si interpreteris, uidentem Deum significat. non igitur patrem Deum uidit, sed Deum filium: cuius etiam curiosius appellationem quærenti Iacob, nondum erat enunciandi tempus. quòd si quempiam ex Angelis, aut ex ijs, qui cœlum incolunt, diuinis spiritibus, eum qui sanctis oracula ministrabat aliquis suspicetur esse, planè decipitur. hoc ex eo probatur, quòd hic ipse de quo loquimur, & Domini & Dei appellatione nuncupatur. etenim & Deum ipsum diuina scriptura planè uocitat, & Dñm item appellat, eius nominis honorem illi tribuens, quod apud Hebræos quatuor literis notatur: quod sanè in una ineffabili atq; inenunciabili Dei appellatione ponere, pueri Hebræorum consueuerunt. probatur etiam ex eo, quòd ubicunq; scriptura Angelos appellare uult, aperte hoc facit, Angelosq; distincte significat. sicut eos qui in Sodomis erant, quum impij essent, is qui Habraæ responderat Deus ac Dominus, suo aduentu neutiquam dignos efficit: quemadmodum rursus dicit scriptu-
,, ra diuina. Dominus quidem abijt, postquàm desijt loqui cum Habraam.
,, Duo uero Angeli Sodoma abierunt uesperi. item ipsi Iacob obuiam uenerunt Angeli Dei. & quum uidisset dixit: castra Dei hæc. & uocauit nomen loci illius, Castra. sic sanè Dei amicus uisiones discernebat. proinde nunc quidem nomen loci castra appellat, ex eo quòd illic Angelorum castra uiderit. ubi autem cum ipso Deo loquitur, uocat nomen loci, speciem Dei, his
,, uerbis: uidi enim Deum facie ad faciem. quin & Moysi quoties apparet An-
,, gelus, hoc ipsum diuina scriptura significat, dicens: apparuit uero illi Angelus
,, Domini in flamma ignis rubi. quoties uero is qui ius & potestatem habet, ipse
,, utique oraculorum & responsorum author, ita hoc planum facit, ut illum & Dominum & Deum, nusquam uero Angelum nominet. simili ratione etiam in mari rubro planè Angelum Dominumq; distinguit, ubi ait: sustulitq; se Angelus

,, Dei qui ambulabat ante castra filiorum Israel, & abijt post eos. sustulit autem se
,, etiam columna nubis à facie eorum. quemadmodum in superioribus Dominus forma hominis respondens antiquis inducitur, sic hoc loco per nubem. itaq;
,, deinceps uerba sic habent: factum est autem in uigilia matutina. & respexit Do-
,, minus in castra Aegyptiorum in columna nubis. & per totam deserti regionem
,, in columna per nubem, Deus moysi respondet. planè igitur quoties Angeli naturam oratio significare uult, neq; Deum, neq; Dominum, sed absq; ulla obscuritate Angelum nominat. quoties uero Dominum & Deum, eum qui apparet intelligit, his ipsis palàm utitur locutionibus. quòd uero Dominum Deumq; non eum significet qui pater est, ipsæ scripturæ diuinæ locutionis in superioribus euidentissime ostendunt, ubi Angelum Dei appellant eum qui, quum de Iacob sermo esset, Dominus & Deus est nominatus. superest igitur ut quæramus, quis nam sit, in ijs quæ sunt, Deus & Dominus, præter patrem omnium, & regem Deumq; uniuersi. erit autem hic uerbum Dei quod est ante sæcula, superior quidem omni Angelica natura, profectus autem ab eo, qui pater est.

Quòd rursus in Iacob genitum Deum, planè ipsa oratio præ se fert. Caput. 12.

,, DIXIT Autem Deus ad Iacob: surge & ascende in locum Bæthel, & habi-
,, ta illic. & fac altare Deo, qui tibi apparuit, quum fugeres à facie Esau fratris tui.
,, & dixit Iacob domui suæ, & omnibus qui cum ipso erant: tollite Deos alienos
,, de medio uestri, & purgamini, & mutate habitus uestros, & surgamus, ascenda-
,, musq; in Bæthel. & faciamus illic altare Domino, qui exaudiuit me in die tri-
,, bulationis, qui fuit mecum, & seruauit me, in uia qua profectus sum. hoc loco Deus ipse uniuersi, qui solus, neq; factus, neq; genitus, & supremus omnium est, non uisus, sed inuisibiliter dans responsa ipsi Iacob, & uirtute ineffabili se ipsum
,, mouens, de filio uerba facit planissime. dixit ergo illi Deus. fac altare Deo qui apparuit tibi. quis autem hic sit, qui scriptus est supra illi apparuisse, paulo ante exposuimus, ubi Deum uerbum esse demonstrauimus.

Ab Exodo. Quòd Deus pater quum Moysi responderit per Angelum, se patribus apparuisse, non amplius per Angelum, sed per filium docet. Caput. 13.

,, ET MOSES Erat pascens oues Iothor soceri sui. & uenit ad montem
,, Dei in Choreb. & apparuit ei Angelus Dñi in flamma ignis rubi. & post alia.
,, & ut uidit quòd accederet ad uidendum, uocauit illũ de medio rubi dicens. Moy
,, ses, Moyses. ne propius huc accesseris. solue calciamentum pedum tuorum.
,, locus enim in quo stas, terra sancta est. & post pauca. & dixit Dominus ad il-
,, lum: ego sum qui sum. & rursus. locutus est Dominus ad Moysem: & dixit
,, ad illum. ego Dñs uisus sum ab Habraam, & Isaac, & Iacob, quum eorum sim
,, Deus. & nomen meum non indicaui illis. & constitui testamentum meum ad il-
los. quemadmodum apud prophetas in hominibus uersantes, uerbi gratia, Hesaiam, & Hieremiam, & similes, homo quidem erat, id quòd uidebatur, Deus au-

tem qui

tem qui per id quod apparebat, tanquam per instrumentum loquebatur, & modo Christi persona, modo sancti spiritus, modo supremi Dei erat, quæ per prophetam responsa dabat, sic utiq; etiam nunc, Moysi qui introducitur, supremus & omnia sub se habens Deus, per eum qui apparet Angelum, ea quæ proposita sunt, canit. quorum hæc sententia sit sanè. tibi quidem ò propheta, tanquam ei qui adhuc eruditur, & qui nihil uisione angelica amplius capit, interim angelum meum exhiberi uidendum uolui. sed meum nomē tibi soli notum facio, dum doceo te, me eum esse qui sum. & nomen meum esse Dominum. tuis uero patribus non hoc solum indicaui, sed etiam hoc ipso amplius largitus sum. nam ab illis sum uisus. quis uero sit qui patribus uisus sit, & quòd non pater Deus: antea demonstratum est, ubi Deum & Dominum Angelum Dei nominatum esse demonstrauimus. cæterum quo nam modo hic, ille qui pater sit Deus, & omnia sub se habeat, dicat se à patribus uisum, merito aliquis quærat. explicabitur porrò id de quo quæritur, si diuinæ scripturæ diligentiam attendamus. nam quum apud septuaginta ita dictum sit: & uisus sum ab Habraam, & Isaac, & Iacob, quum eorum sim Deus, Aquila quidem sic ait: & uisus sum ab Habraam, & ab Isaac, & ab Iacob in Deo satis multo: quibus uerbis planissime indicat, non ipsum illum qui pater est, per se ipsum apparuisse. neque uero sicut Moysi, ita etiam patribus per Angelum, aut per rubum, aut ignem, sed in Deo satis multo oracula præbuisse. quare etiam patribus per filium uisus est pater: quemadmodum in Euangelijs ab ipso dictum habetur: qui uidit me, uidit patrem. in ipso enim & per ipsum patris cognitio prodebatur. sed quum hominibus salutaris appareret, tum per filij humanam formam uidebatur à Dei amicis, atq; inter homines futuram ipsius salutem, omnibus præsentem, ex illo quasi arram & pignus exhibebat. quum uero impiorum ultor, & Aegyptiorum castigator futurus esset, non amplius in Deo satis multo, sed in Angelo supplicij ministro, & in specie ignis, & flammæ, quæ cito instar agrestis ac senticosæ materiæ illos erat deuoratura, apparebat. dicunt igitur per rubum quidem significari Aegyptiorum agrestem, & immitem, & feram prauitatem, per ignem uero uim illam ulciscentem & castigantem, quæ illos inuasit.

Quòd quemadmodum patribus humana forma, sic in specie nu[illegible]is Moysi & cuncto populo Deus uerbum apparuit. *Caput.* 14.

DIXIT Autem Dn̄s ad Moysem. ecce ego uenio ad te in columna nubis, ut audiat populus me loquentem ad te, & tibi credant, et quæ sequuntur. Deus autem antecedebat eos die in columna nubis in uia, noctu uero in columna ignis ut luceret eis. & rursus. descendit Dominus in columna nubis. & rursus. quum autem ingressus esset Moyses in tabernaculum, descendit columna nubis, & stetit in foribus tabernaculi, & loquebatur cum Moyse, & cernebat omnis populus columnā nubis stantem in foribus tabernaculi. & stantem omnis populus, adorauerunt unusquisq; à foribus sui tabernaculi. populus quidē cernebat columnam

nubis hoc loco, cum Moyse uero loquebatur. quis porrò loquebatur? columna nubis uidelicet, quum idem Deus antea, patribus in hominis forma apparuisset. supra uero iam demonstratum est, quòd non pater Deus hic esset, sed alter, quem nos, quum Dei sit uerbum, Christum nuncupamus: qui tunc propter multitudinem uulgarem, & ipsi Moysi, & populo in columna nubis cernebatur, propterea quòd non itidem ut patres, uidere illum in forma hominis, idonei essent. perfectorum enim hoc erat, posse illius aduentum prouidere, qui olim in hominibus corpore humano assumpto, futurus erat: quem sanè, quum ne tunc quidem uniuersus populus posset capere, merito aliàs quidem eis per ignem, terrendi cohibendiq; causa, aliàs per nubem, quasi adumbrate atq; inuolute dans illis leges, cernebatur. eademq; ratione Moysi quoq; propter illos.

Quòd Angelica non fuerit natura, quæ Moysi dabat responsa, sed præstantior quàm ut ad Angelum referri possit. Caput. 15.

„ DIXIT Dominus: ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, ut
„ custodiat te in uia, ut introducat te in terram, quam paraui tibi. obserua eum,
„ & audi eum. nec sis aduersus illum contumax. non enim dimittet te. nomen e-
„ nim meum est in illo. & alio in loco. Dixit autem Dominus ad Moysem:
„ uade, & dux esto huius populi ad locum quem dixi tibi. ecce Angelus meus an-
„ tecedit te. & rursus. & dixit Dominus ad Moysem. abi & ascende hinc tu &
„ populus, & cætera. & unà mittam ante faciem tuam Angelum meum. hæ sanè uoces, quòd non Angeli sed solius Dei sint, unicuiq; facile constare potest. cuius porrò Dei? nisi eius qui priscis patribus sit uisus? quem Angelum Dei planè appellauit Iacob. hoc autem nobis Dei uerbum fuit, utpotè quum & Dei filius, & Deus, & Dominus ipse sit nominatus. de quo scriptum est magni consilij Angelus.

Quòd idem Dominus de alio docet, scilicet filio.
A' Decem præceptis legis. Caput. 16.

„ EGO Sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra ægypti, de domo serui-
„ tutis. non erunt tibi Dij alij præter me, & cætera. ego enim sum Dominus Deus
„ tuus æmulator. & adiungit: non sumes nomen Domini Dei tui in uanum. hoc etiam loco ipse Dominus ea quæ exposita sunt de alio docet. siquidem quum dixerit, ego sum Dominus Deus tuus, adiungit: non sumes nomen Domini Dei tui: quippe quum de patre & Deo uniuersi, is qui ab illo est Dominus, suum seruum sacris initiet. alia præterea innumerabilia inuenies per totam scripturam sacram, quæ eadem ratione, qua hæc, enunciata sunt: ubi pater tanquam de alia persona, & ipse Dominus tanquam de alio quodam, oracula reddebat.

Quòd is rursus Dominus, qui Moysi responsa dabat, alium à quo erat agnoscens, patrem utiq; hunc ipsum suum Deum uocabat. Caput. 17.

„ ET DIXIT Dominus ad Moysem: & hoc tibi uerbum quod dixisti fa-
„ ciam. inuenisti enim gratiam coràm me. & noui te præter omnes. & dixit Moy-
„ ses: ostende mihi tuam gloriam. & dixit: ego anteibo prior te, gloria mea: &

uocabo

,, uocabo in nomine meo Dominum coràm te:& miserebor cuiuscunq; misereor,
,, & clæmens ero erga quencunq; sum clæmens. & post alia adiungit, atq; ait: &
,, descendit Dominus in nube, & adstitit ei illic: & uocauit in nomine Domini.
,, & transiuit Dominus in nomine ipsius, & uocauit: Domine Domine Deus clæ-
,, mens & misericors, longanimis, & multæ miserationis, & uerax,& iustitiam ser-
,, uans, faciens misericordiam in millia, auferens iniquitates, & iniustitias & pecca-
,, ta. & purgatione non purgabit reum. inducens peccata patrum in filios, & fi-
,, lios filiorum, in tertiam,& quartam generationem. & quum festinasset Moyses curuatus in terram, adorauit. comtemplare quæso, quonam modo etiam nunc ipse Dominus,qui in nube descendit, & Moysi adstitit in nomine Domini,uocauerit alium præter se ipsum, qui solitus sit ex conduplicatione bis Dominus appellari, tanquam eum, à quo ipse sit, reliquorũ omnium ius potestatemq; habens Dei nomine celebretur, suum utiq; patrem: atq; ut in his non Moses, sicut forsitan quispiam suspicetur, sed ipse Dominus alium suum patrem uocat. ante enim
,, is qui Moysi respondet ait: ego transibo prior te,gloria mea:& uocabo in nomine Domini. ubi igitur hoc dixit,scriptura deinceps instar narrationis adiun-
,, git: & descendit Dominus in nube, & adstitit ei illic:& uocauit in nomine Domini. igitur ipse Dominus dum est,quod promiserat, præstaturus, descendit: & quemadmodum uerba ipsa significant, progreditur ante faciem Moysi:ipse au-
,, tem Dominus uocat dicens: Domine Deus, Clæmens, & misericors, & quæ sequuntur:quibus uerbis planè ipse Dominus,suum seruum & se ipsum quis nam esset,& ingeniti Domini notitiam, quasi sacris initians docet. hoc uero ipsum tibi planissime demonstrabit ipse Moyses,ubi orans pro populo, supra expositas Domini uoces commemorat. illic enim intelliges, Dominum hæc dixisse, non
,, ipsum Mosem quum dicit. Et nunc extollatur manus tua Domine,quemadmo
,, dum dixisti, dicens: Dominus longanimis,& multæ misericordiæ,& uerax, au-
,, ferens iniquitates & iniustitias & peccata. & purgatione non purgabit reum:qui
,, reddis peccata patrum in filios,usq; in,tertiam & quartam generationem. obser-
uа autem quo nam modo in his,ipse Dominus ubi patrem longanimem,& multæ misericordiæ appellauit,tum adiungit, ipsum esse ueracem: quod sanè cum eo concordat,quod in euangelijs dictum est ab uno & eodem Saluatore no-
,, stro, ut cognoscant te solum uerum Deum. solum igitur uerum Deum admodum pie ac religiose patrem uocat, ut sic naturæ ingenitæ conuenientem honorem & cultum attribuat: cuius naturæ ipsum & imaginem esse & sobolem, diuina docent oracula.

a Numeris.

Quòd Deum ipsi Israel uisibilem esse diuina docet scriptura, quæ ipsum Dei uerbum significat. Caput. 18.

,, IN NVMERIS Moyses orans ait: quoniam tu es Dominus in popu-
,, lo hoc, qui oculis ad oculos uideris tu Domine. pro quo sanè Aquila reddi-
,, dit: quoniam tu es Domine in uisceribus populi huius, qui oculum in oculis

,, uideris tu Domine. Symmachus autem: quoniam tu es Domine. & in exodo
,, dictum est: & ascendit Moses & Aaron, & Nadab & Abiud, & septuaginta ex
,, senioribus Israel: & uiderunt locum, ubi steterat Deus Israel. pro quo Aquila, &
,, uiderunt, inquit, Deum Israel. Symmachus autem, & uiderunt uisione Deum Israel. Cæterum propter illud: Deum nemo uidit unquam: fortasse uerba quæ hoc loco posita sunt, salutari uerbo contraria esse quispiam suspicetur, utpotè quum uisibilem illum faciant, qui natura inuisibilis est. sed si hæc de uerbo Dei acceperis, qui multifariam multisq; modis à patribus est uisus, sicut nos in ijs quæ supra ostensa sunt accepimus, neutiq; in contraria uideberis tibi recidere. qui enim hic Deus Israel cernitur, ipsum illum esse docent, qui & ab Israel uisus est, quando homo luctatus est cum ipso: qui etiam primus illius nomen mutauit, ex Iacob
,, in Israel, dicens: quoniam inualuisti cum Deo: quo tempore diuinam illius uirtutem sentiens Iacob, uocauit locum illum, speciem Dei, quum dixit: uidi enim
,, Deum facie ad faciem, & seruata est anima mea: quem sanè Deum non alium esse quàm Dei uerbum, suo tempore demonstrauimus.

A' *Iesu Naue.* *Quòd Dei uerbum, quod Moysi non secus atq; antiquis patribus dabat responsa, etiam Iesu Moysi successori in hominis forma, uisus est.* *Caput.* 19.

,, ET FACTVM Est, ubi fuit Iesus in Iericho, & respiciens uidet hominem
,, stantem coràm se. & gladius uagina exutus in manu eius. & accedens Iesus di-
,, xit: noster es, an aduersariorum? & dixit ei. ego princeps imperatorum exerci-
,, tus Domini, nunc ueni. & Iesus cecidit facie in terram, & dixit ei: Domine quid
,, imperas seruo tuo? & ait princeps imperatorum Domini: Iesu solue calciamen
,, tum pedum tuorum. locus enim in quo stas, terra sancta est. eadem sanè hæc Moysi quoq; initio uisionis in rubo, ab ipso Domino dicta sunt, sicut scriptura
,, indicat. ut uero uidit Dominus quod accederet ad uidendum, uocauit eum Do-
,, minus de medio rubi dicens: Moyses Moyses, ne propius accesseris huc. solue
,, calciamentum pedum tuorum. locus enim in quo tu stas in ipso, terra sancta est. unus ergo atq; idem fuit Deus qui ambobus respondit, quemadmodum ex ipso præcepto constat. sed nunc quidem per principem imperatorum exercitus eius: Moysi uero per eum Angelum qui uisus fuerat, oraculum exhibet. Militiæ uero cœlũ sub se habentis, & exercitus ipso mundo superioris, & spirituum inuisibiliũ, diuinorumq; Angelorum, atq; Archangelorum, regi præfectoq; uniuersi Deo
,, inseruientium: (sicuti apud Danielem dictum est: mille millia ministrabant ei, &
,, centies mille millia adsistebant coràm eo:) omnium inquam talium supremus, quis tandem sit alius, quàm Dei uerbum, & primogenita sapientia, & soboles diuina? merito ergo princeps imperatorum exercitus Domini hoc in loco dictus est, utpotè qui alibi, & magni consilij Angelus, & confessor patris, & æternus ac magnus sacerdos esse, sit demonstratus. sed illud quoq; ostensum est, quòd idem & Dominus, & Deus, & Christus sit, qui à patre oleo exultationis est unctus. Habraæ igitur apud quercum uisus in hominis forma quieta, habituq; pacifico, se

ipsum

ipsum ostendit, quum ex illo usq; tempore, salutarem suum ad homines aduentum exordiretur. ipsi uero Iacob tanquam exercitabundo ac certatori, qui aduersus hostes, & luctaturus, & præliaturus esset, ueluti homo. sed Moysem & populum in specie nubis atq; ignis ducebat, terribilem interim atq; adumbratum se ipsum ostendens. at quoniam Moysi successor Iesus, contra hostes erat instruendus, qui antehac terram Palæstinam incoluerant, externas utiq;, maximeq; impias nationes, merito cum gladio uagina exuto, et contra hostes acumen præ se ferente demonstratur, tali propemodum uisione significans, quemadmodum ipse diuina uirtute, tanquam inuisibili gladio, cum suis interim simul militans, eisq; opem assidue ferens, erat impios ulturus. quare etiam opportune, se ipsum principem imperatorum Domini appellauit.

Ab Iob. *Quòd similiter ipsi Iob, quemadmodum patribus, ipse opifex uniuersi Deus Verbum, & respondisse, & oculis uisus esse dicitur.* Caput. 20.

,, DIXIT Autem Dominus ad Iob de turbine & nubibus: ubi eras dum ego
,, fundarem terram? responde iam mihi, utrum noueris intellectum: quis posuerit
,, mensuras eius si nosti, & cætera quum facta sunt, inquit, astra, laudauerunt me uo-
,, ce magna omnes Angeli mei. obstruxi autem mare portis: ac deinceps quod
,, sequitur. num eras tu quando constitui lumen matutinum? lucifer autem despe-
,, xit suum ordinem. & rursus. num tu accepto terræ luto, fecisti animal? & ad lo
,, quendum idoneum ipsum posuisti in terra? abstulisti uero ab impijs lumen: bra-
,, chium autem superborum contriuisti? uenisti autem ad fontem maris? & in uesti-
,, gijs abyssi deambulasti? aperiunturq; tibi timore portæ mortis? & ianitores in-
ferorum uidentes te territi sunt. deinde in fine totius oraculi, respondet Iob Do-
,, mino, dicens: audi iam me Domine, ut etiam ego loquar. & interrogabo te,
,, & tu me doceto. auditu quidem auris audiui te prius, nunc autem oculus meus
,, uidit te. quo circa uilem habui me ipsum, & liquefactus sum, & putaui me ipsum
,, terram & cinerem. Domini igitur rerum opificis expositas modo esse uoces,
non solum ex ijs, quæ proposita sunt, uerum etiam ex ijs, quæ tibi ipsi uideantur, dignoscere facile est: illud uero: uenisti ad fontem maris: & in uestigijs abyssi deambulasti? & illud: aperiuntur uero tibi timore portæ mortis? & ianitores inferorum uidentes te territi sunt: Saluatoris nostri descensum ad inferos significare, suo tempore demonstrabimus, si modo hoc loco id unum notauerimus: Deo uerbo magis quàm Deo patri, quæ ad hunc locum pertinent, esse tribuenda. Iob igitur sicut etiam reliqui patres, ipsum hunc ab initio de turbine & nubibus respondentem sibi Dominum, coràm se intuitum esse testificatur, dicens: audi uero
,, me Domine, ut etiam ego loquar: & interrogabo te, & tu me doceto: auditu
,, quidem auris audiui te prius, nunc autem oculus meus uidit te. quo circa uilem ha
,, bui me ipsum, & liquefactus sum, & putaui me ipsum terram & cinerem. qui autem fieri potest, ut supremum Deum, & eum qui est ultra omnia, immutabilé utiq; & ingenitam essentiam, anima induta corpore, & oculi mortalium intuiti sint, nisi

planè hoc etiam loco, egredi de propria magnitudine Dei uerbum, ipſum qui Dominus eſſe, uarijs demonſtratur modis, eoq́; modo exhibere ſe uidendum dixerimus? quemadmodum licet uel ex ipſis oraculis diſcere: in quibus rurſus ipſe Dominus ad Iob, ea quæ ad Diabolum pertinent, tanquam de dracone enar-
" rans inſtabat: non times quoniam paratus eſt mihi. cui enim Domino, Draconem paratum eſſe arbitrari conuenit, niſi Deo uerbo & Saluatori noſtro: quem principem huius ſæculi, iampridem genus hominum depopulantem ſuſtulit, diſ-
" ſolutis mortis doloribus: quod quidem ipſum, ipſe quoq; indicat dicens: uenisti
" uero ad fontem maris, & in ueſtigijs abyſſi deambulaſti? aperiuntur autem tibi
" timore portæ mortis? & ianitores inferorum uidentes te territi ſunt? hæc ſanè merito ad Iob loquitur, poſt magnam tentationem, poſtq́; magnum certamen quod ſuſtinuit, docens eum, quod pro parte certauerit: quum interim maius fortiusq́; bellum & certamen, ipſi Domino reſeruetur, ſub tempus ſui ad mortem aduentus.

A' nonageſimo pſalmo. *Quòd duas perſonas etiam propoſitus agnoſcit pſalmus.* Cap. 21.

" QVONIAM Tu Domine ſpes mea: altiſſimum poſuiſti refugium tuum.
" non accedent ad te mala, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo:
" quoniam Angelis ſuis mandabit de te: in manibus tollent te, ne quando offendas
" ad lapidem pedem tuum. ſuper Aſpidem & Regulum aſcendes, & conculcabis leonem & Draconem. his ſanè utitur uocibus Diabolus, in tentatione aduerſus Saluatorem noſtrum. contemplare hic igitur, quo nam modo pſalmus ad ipſum Dominum ait: quoniam tu Domine ſpes mea, altiſſimum poſuiſti refugiũ tuum. tu enim ipſe, inquit, mea ſpes, ò Domine, illum à quo ipſe es Deum, ipſum altiſſimum & ſupremum, & tuum patrem refugium poſuiſti, propter quod non accedent ad te mala, ad te inquam meum Dominum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. nam & ſi nefarij homines conabuntur te hominem factum, flagellis cedere, & ſi morti tradere, neutiquam tamen flagellum, quod à Deo eſt, tuo appropinquabit tabernaculo, hoc eſt, tuo corpori: quo uidelicet propter nos homo factus, indutus es. ad eundem modum accommodabis ei, quæ in toto pſalmo dicuntur. que ſanè nos quoq; ſuo tempore diſquiremus, & contemplabimur.

Ab Oſee. *De Deo Verbo & patre, ſicut de Domino.* *Caput.* 22.

" NON Derelinquam ut deleam Iacob: quoniam Deus ego ſum, & non ho-
" mo in te ſanctus. & non ingrediar in ciuitatem. poſt Dominum ambulabo. hæc & alia his ſimilia, Deus uerbum homo factus, ad eos dicit, qui uirum quidem ipſum ſanctum, non autem Deum eſſe confitentur. Deus ego ſum, inquit, & non homo in te ſanctus. deinde ubi Deum ſe ipſum dixit, Dominum ac Deum & patrem ſuum indicat, adiungens. poſt Dominum ambulabo. illud autem, non ingrediar in ciuitatem, abnegantis ſanè fuerit communem, ac popularem hominũ

rempub.

,, rempub. à qua etiam suos discipulos auertens ait: in uiam gentium ne abieritis,
,, & in ciuitatem Samaritanorum ne intraueritis.

Ab Amos. De Saluatore nostro, sicut de Domino, & de patre, sicut de Deo: & de Iudæorum gentis euersione. Caput. 23.

,, EVERTI Vos, sicut euertit Deus Sodoma & Gomorrha. & facti estis
,, quasi torris ereptus ex igne. & ne sic quidem conuersi estis ad me, dicit Dominus. etiam hoc loco ipse Dominus, Deum quendam ait Sodomorum euersionis authorem fuisse, quum alius sit ipse filius, quàm is de quo ipse loquitur. porrò in ipsa Sodomorum euersione duo apparent: quando pluit Dominus ignem à Domino super Sodoma & Gomorrha. qualem igitur, inquit, Sodoma ob turpes atq; absurdas impietates, euersionem perpessa sunt, talia uos quoq; patiemini. ac ne sic quidem conuersi estis ad me. consueuit autem scriptura, tempus futurum quasi præteritum ponere. quare præsentia quoq; eadem ratione oportet accipere: ut uidelicet pro eo quod, euertam, futuri temporis, dictum sit, euerti, præteriti: & pro eo quod est, conuertemini, conuersi estis. hæc uero sunt ad Iudæorum gentem directe prolata: quæ quidem non alias, quàm post factas aduersus Saluatorem nostrum insidias, in ipsos completa sunt. etenim sacer ipsorum & prius sanctus locus, ad id redactus est, ut nulla in parte à Sodomorum euersione discrepet. uerum tamen et si ea passi sunt, quæ in uaticinio sibi prædicta aperte perspiciunt, necdum in hunc usq; diem ad Christum Dei, propter quem talia pertulere, se ipsos conuerterunt. itaq; merito ab ea quæ nunc in manibus est prophetia, id diuinitus dictum est: & ne sic quidem conuersi estis ad me, dicit Dominus.

Ab Abdia. De duobus, patre scilicet & filio, & gentium uocatione. Caput. 24.

,, VISIO Abdiæ. hæc dicit Dominus ad Idumæam. auditum audiui à Domi
,, no: & munitionem in nationes emisit. Dominus Deus auditum audiuit à Domino. is uero auditus fuit de gentium uocatione.

A Zacharia. Quemadmodum Deus uerbum, quum sit Dominus, missum se esse à patre confitetur. Caput. 25.

,, HAEC Dicit Dominus omnipotens. post gloriam misit me ad gentes, quæ
,, deprædatæ sunt uos. deinde adiungit post pauca, dicens: & cognoscetis, quòd
,, Dominus omnipotens misit me. quòd si is Dominus qui mittit, Dominus est omnipotens, & qui dicit se missum esse itidem: duo igitur. siquidem planè qui missus est, Dominus omnipotens, inquit, ad gentes misit me.

Idem, iterum de uocatione gentium. Caput. 26.

,, GAVDE Et lætare filia Sion, quia ecce ego uenio, & habitabo in medio
,, tui dicit Dominus. & confugient gentes multæ ad Dñm, in die illa. & erunt illi
,, in populum. & habitabo in medio tui. & cognosces quòd Dñs omnipotens

,, misit me ad te,& cætera: quibus post alia adiungit: & corroborabo eos in Do-
,, mino Deo ipsorum, & in nomine eius gloriabuntur dicit Dominus: hæc quoque prioribus similia sunt, quæ Christi ad homines aduentum, & salutarem futuram gentibus per ipsum uocationem, palàm enunciant. ego igitur ipse Dominus ueniam, inquit: & in meo aduentu non amplius ille antiquus Israel, ac ne una quidem in terra gens, sed multæ gentes confugient, ad præstantiorem & magnum Dominum, qui & meus ipsius, & uniuersi est Deus: ad quem confugientes nationes tantum consequentur beneficium, ut & appellentur & sint populus Dei, & habitent in medio eius quæ uocatur filia Sion. (sic enim Dei in terra Ecclesiam, quasi filiam quandam eius, quæ in cœlo est, sacræ literæ uocare consueuerunt.) hanc etiam ueluti bono nuncio gaudere iubet oraculum, dicens: gaude & lætare filia Sion, ecce ego uenio, & habitabo in medio tui. in medio enim ecclesiæ Deum uerbum habitare credimus: quemadmodum ipse pollicitus est, quum
,, dixit: ecce ego uobiscum sum omnes dies, usq; ad consummationem sæculi. &
,, ubi duo aut tres congregati sint in nomine meo, illic sum in medio eorum. quum autem ego, inquit, ipse Dominus uenero, & habitabo in medio tui, maiorem tum cognitionem de Deo omnipotente accipies: dum ego Dominus causam, cur ad homines missus sim, patri qui misit me attribuam. cognosces autem quòd Dominus omnipotens misit me ad te. ac deinceps in hunc sanè modum ipse Dominus loquitur: & corroborabo eos in Domino Deo ipsorum, & in nomine ipsius gloriabuntur, dicit Dominus. sed qui tandem sunt qui in Dño gloriantur?

Quòd rursus Dominus de alio quodam, constat autem quòd de patre suo, loquitur. Cap. 27.

,, ET Ostendit mihi Dominus, Iesum sacerdotem magnum, stantem ante fa-
,, ciem Angeli Domini. & Diabolus stabat à dextris eius, ut aduersaretur ei. &
,, dixit Dominus ad Diabolum, increpet Dominus in te, Diabole: & increpet
,, Dominus in te, qui elegit Hierusalem. rursus hoc loco Dominus, alium quendam obiurgaturum ait ipsum Diabolum, ubi sanè non ipse qui loquitur Dominus increpat, sed alterum memorat: quibus uerbis planè constare arbitror, demonstrationem de duabus personis, uno patre altero eo qui à patre omnium, quæ facta sunt potestatem ac dominationem acceperit.

A' Malachia. *Quòd Angelum testamenti Christum, & eundem Dominum omnipotens Deus uocat.* Caput. 28.

,, ECCE Ego mitto Angelum meum: & prospiciet uiam ante faciem meam. &
,, repente ueniet ad templum Dominus: quem uos quæritis: & Angelus testamen-
,, ti, quem uos uultis: ecce uenit, dicit Dñs omnipotens: & quis sustinebit diem ingressus eius? etiam hæc prioribus similia sunt. ipse enim Dñs Deus omnipotens, Dñm uenturum ait in templũ suum, interim de alio loquens. significat porrò Deũ uerbum, quem postea Angelum testamenti nominat: quemq; etiam ipse Dñs omnipotens docet, se mittere ante faciem suam, dicens: ecce ego mitto Angelum

meum ante faciem meam. atqui eundem hunc quem Angelum meum uocauit,
,, rursus deinceps Dominum appellat, ubi adiungit illud: & repente ueniet Dominus, & Angelus testamenti. unum uero & eundem quum prædixerit, tum
,, addit: ecce uenit: & quis sustinebit diem ingressus eius? quibus uerbis secundum & gloriosum illius aduentum significat. sed qui omnia hæc canit, Dominus est omnipotens uniuersi Deus.

Quod Solem Iustitiæ Christum, ipse uniuersi Deus nominat. Caput. 29.

,, ET Orietur timentibus nomen meum Sol iustitiæ: & sanatio erit in alis eius. qui sæpe nominatus est & Dominus, & Deus, & Angelus, & princeps imperatorum, & Christus, & sacerdos, & uerbum, & sapientia Dei, & imago, nunc idem Sol iustitiæ dicitur. hunc ipsum igitur, is qui genuit pater, non omnibus oriturum promittit, sed solis nomen suum timentibus, ut sic illis timoris erga se præmium, Solis iustitiæ det lumen. erit autem hic Deus uerbum, à quo illud dictũ
,, est: ego sum lux mundi. quæ erat lux illuminans omnem hominem uenientem in hunc mundum. hanc itaq; lucem, non autem illum sensibilem & manifestum, & rationalibus & brutis Solem, sed diuinum atq; intelligentem, & omnis uirtutis ac iustitiæ authorem, solis ipsum timentibus oriturum, in præsenti ait Deus, illum ijs interim occultans, qui illo indigni sint: de quibus etiam alibi dicit: & oc-
,, cidet Sol super prophetas, qui decipiunt populum meum.

Ab Hieremia. *Quemadmodum Deus Verbum, ad patrem deprecationem emittit, gentium conuersionem futuram significans.* Caput. 30.

DOMINE Fortitudo mea, & auxilium meum, & refugium meum, in die
,, tribulationis. ad te gentes uenient ab extremo terræ, & dicent: uere falsa posse-
,, derunt patres nostri simulachra, & non est in eis utilitas. si faciet sibi homo Deos,
,, & hi non sunt Dij. idcirco ecce ego ostendam eis in tempore hoc, & notam fa-
,, ciam eis manum meam, & uirtutem meam. & cognoscent quòd ego Dominus.
,, in his uerbis Dominus alium precatur, patrem uidelicet ac Deum uniuersi, illic sanè ubi incipiens ait: Dñe fortitudo mea & cætera. perspicue uero gentium ab errabundo simulachrorum cultu, ad pietatem religionemq; erga Deum commutationem futuram, significat. & hæc interim prophetia, post Saluatoris nostri Iesu Christi ad homines aduentum, euidentissime completa monstratur. at enim postquàm hactenus ex totis triginta propheticis capitibus, Deum, Saluatorẽ, ac Dominum nostrum, Dei uerbum, esse didicimus, ad alterum eius, quæ ad eundem pertinet dispensationis argumentum, deinceps transeamus: & hunc ipsum Deum ad homines uenturum fuisse, ex ijsdem sacris Hebræorum libris comprobemus.

LIBRI QVINTI FINIS.

HÆC INSVNT IN SEXTO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS VOLVMINE.

DE Eius commoratione inter homines, & cum ijs consuetudine, ab ijs scripturæ diuinæ locis, quæ inferius notata sunt.

Capita Sexti Libri.

QVOD DE Patre ac filio dicendum fuit, id planè iam in Quinto euangelicæ demonstrationis uolumine, definitum est. & patrem quidem Deum unum esse constitit: alteram autem præter illum & cum illo personam esse, quæ omnia quæ facta sunt antecedat, demonstratum est: quam & sapientiã Dei primogenitam, & unicum filium, Deumq́; de Deo, & magni consilij Angelum, & cœlestis militiæ principem, & patris administrũ, ad hæc & Dominum uniuersi, & Dei uerbum, & Dei uirtutem, diuina prius appellabant oracula. Si ergo hoc tempore, prophetica etiam testimonia Deum ad homines fuisse uenturum, prædixisse ostenderimus: tum unicuiq; planum fuerit, ad quem referre oporteat id quod significauimus, quum per ea maxime quæ ante hac dicta sunt, demonstrauimus, Deum uerbum, habitu quidem formaq́; hominis, nomine uero Domini ac Dei, & ipsi Habraæ, & cæteris Dei amicis uiris. qui Habraæ tempestate floruerint, se ipsum uidendum præbuisse. iam nunc igitur tempus est, ut uideamus qua ratione, nunc Dominum, nunc Deum, ad homines descensurum, & rursum ascensurum, tam euidenter Hebræorum oracula prius denunciauerint: & quænam huiusce descensus causæ fuerint. tametsi illud tibi notandum est, alia quidem obscurius, alia autem

apertius

apertius dicta inueniri. Atq; ego quidem arbitror, occultiora illa propter Iudæos, ita inuolute atq; implicite reddita esse: quòd uidelicet tristia quædam in illis contra ipsos canerentur: ob quæ ueri simile fuit, ipsos abolituros perditurosq; fuisse scripturam, si aperte extremum ipsorum interitum significasset. sic sanè etiam prophetis infestos fuisse, memoriæ proditum est, propterea quòd ab illis reprehenderentur: quæ uero apertius loquuntur prophetiæ, ab ijs utiq; gentium uocatio, nullis inuoluta obscuritatibus, continetur: eædemq; bonorum quæ à pietate proficiscuntur promissiones, non uni Iudaicæ genti, sed omnibus per totum terrarum orbem hominibus, denunciant. quæ quum sic se res habeant, iam nunc oracula quoq; diuina audire, tempus fuerit.

De Dei Verbi ad homines accessu.

A' psalmo. 17. Dei ad homines aduentus ostenditur, item uocatio gentium. Cap. 1.

„ ET Inclinauit cœlos & descendit, & caligo sub pedibus eius. & ascendit super Cherubim, & uolauit: uolauit super pennas uentorum. & posuit tenebras latibulum suum. in circuitu eius tabernaculum eius. arbitror ex his planissime Dei de cœlo descensum ostendi. postquàm enim multas theologias enunciauit, tum ea quæ exposita sunt adiungit. porrò dum dicit inclinasse illum cœlos, & sic descendisse, contractionem diuinæ gloriæ significat: quam diuinus Apostolus declarans ait: qui quum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. sed se ipsum exinaniuit, formam serui accipiens. illud autem: ascendit super Cherubim, & uolauit: significare mihi uidetur, quòd gloriæ Dei esset restituendus, atque interim angelicis diuinisq; copijs constipandus: quod item mihi declarare illud uidetur: uolauit super pennas uentorum. quòd autem tenebras latibulum suum posuerit, & caliginem sub eius pedibus dixerit: nimirum hoc sit, occultam & ineffabilem dispensationem indicantis: secundum quam, uniuersa hæc ab ipso perfecta sunt. quòd autem in circuitu eius, tabernaculum eius dictum sit, nihilo ego aliud intelligi oportere arbitror, quàm sanctam ipsius & catholicam ecclesiam, siue eam quæ in terris, siue eam quæ in cœlo uersatur accipias. deinceps uero in eodem psalmo ubi oratio terminatur, simul & reiectionem prioris populi, & uocationem gentium prædiuinat, his „ uerbis: eripies me de contradictionibus populi: constitues me in caput gentium. „ populus quem non cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. filij alie„ni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis. hæc autem quo nam sensu accipienda sint, suo tempore inquirendum à nobis erit.

A' psalmo. 46. Ascensus Dei qui prius descenderat. ac deinceps uocatio cunctarum gentium: quæ unum & solum Deum erant cognituræ. Caput. 2.

,, OMNES Gentes plaudite manibus: iubilate Deo in uoce exultationis: quo-
,, niam Dominus altissimus, terribilis, rex magnus super omnem terram. subiecit
,, populos nobis, & gentes sub pedibus nostris. elegit nobis hæreditatem sibi, spe
,, ciem Iacob quam dilexit. ascendit Deus in iubilo, Dominus in uoce tubæ. psal
,, lite Deo nostro, psallite, psallite regi nostro, psallite: quoniam rex omnis terræ
,, Deus, psallite sapienter. regnauit Deus super gentes: Deus sedet super sedem
,, sanctam suam. principes populorum congregati sunt cum Deo Habraam: quo-
,, niam ipsius Dei fortes à terra, uehementer eleuati sunt. quid tandem aliud præ se
ferre uult is Domini ac Dei ascensus, qui hisce uerbis expositus est, quàm antea
descendisse eum, qui nunc ascendat? post quem sanè ascensum, protinus gen-
tium cunctarum uocatio canitur: hilaritatisq; ac lætitiæ signa, post eam quæ expe
ctatur Dei cognitionem, nationibus uniuersis nunciatur? quando quidem ipsum
Dominum altissimum, quem solum Deum ac regem uniuersæ terræ confessus
est, subiecturum nobis populos dicit. nobis autem, quibus? his sanè, qui hæc ipsa
uaticinati sunt. quod ipsum quidem iam nunc completũ planè intueri licet, quan-
do gentes, quæ in Christi fidem uenerunt, omnes oraculis prophetarum addictæ
sunt. hæc tamen eadem, etiam ex Apostolorum Saluatoris nostri persona dici
possunt: qui quidem id ita enuncient: elegit nobis hæreditatem suam. cæterum
,, quam tandem hæreditatem accipere oportet, nisi uocationem gentium uniuersa-
,, rum? quam ipse Christus Dei quum significare uellet, ita ait: Dominus dixit ad
,, me, filius meus es tu, ego hodie genui te. postula à me, & dabo tibi gentes hæredi
,, tatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. quæ igitur ipsi à patre data
est hæreditas, hanc Apostolis suis atq; prophetis subiecit, dum quicunq; ipsi cre-
dunt, horum præceptis ac legibus parent, quemadmodum exposita uaticinia
præscribunt. hæc uero cuncta, quum Deus Verbum sub aduentum suum ad ho-
mines, compleuerit, ac perfecerit: de quo Deo uerbo iam plura tractauimus: tum
ascendit in iubilo: quod quidem quum Apostolus interpretaretur, ita ait: quod
,, autem ascenderit, quid est? nisi quod & descenderit primum in infimas partes
,, terræ? qui descendit ipse est, & qui ascendit supra omnes cœlos. in iubilo autem
illum dicit ascendisse, ob diuinas & sacras erga ipsum uoces, ipsum dum ascende
,, ret constipantium Angelorum: qui etiam illud dicebant: tollite portas princi-
,, pes uestras, & eleuamini portæ æternæ: & introibit rex gloriæ. uocem autem tu
bæ non admodum aberraueris, si prædicationem dixeris euangelicam, quæ in
totum exaudita est terrarum orbem. quum enim tuba omni alio instrumento mu
sico uocalior sit, satis accommodata conuenientiq; figura dictum fuerit illud, ad
demonstrandum quòd omnibus alijs, quæ à condito æuo extiterint, robustior &
& uocalior cunctis hominibus denunciata sit Christi doctrina, per quam ueluti
per tubam, usq; adeo sanctus clamat, & uociferatur spiritus, ut ab omnibus exaudi
ri possit hominibus: clamat uero ea quæ in eodem psalmo sequuntur, in quibus
,, dicitur. psallite Deo nostro, psallite: psallite regi nostro, psallite: quoniam rex
,, non amplius unius Iudaicæ gentis, sed omnis, inquit, terræ Deus: psallite sapienter.

non enim

non enim amplius, inquit, illi qui prius Dæmones, neq; circum terram uersantes fallacesq; spiritus, sed ipse Deus regnauit super omnes gentes: ipse inquam Deus, qui sedet super sede sancta sua. cæterum iam antea Dei uerbi sedem, super ,, qua pater ipsum sedere iusserat, illis uerbis: sede à dextris meis, donec ponam ,, inimicos tuos, scabellum pedum tuorum: eo qui hunc antecedit libro, pro uiribus declarauimus. illud autem: principes populorum congregati sunt cum Deo Habraam, adhuc apertius demonstrat, commutatos esse in sortem ueterum religiosorum Dei prophetarum, assumptos de gentibus ecclesiæ Christi principes: qui etiam uirtute Saluatoris nostri corroborati, in sublime admodum euecti sunt: quippe quos nemo ex omnibus hominibus deijcere, aut prosternere potuerit, ob eam, quæ ipsos extollit, fortesq; facit, summi Dei dexteram. cæterum hæc maius ocium nacti, absolutius aliquando enarrabimus.

A' psalmo. 49. *Quòd manifeste ad homines uenturus dicitur Deus, & omne genus hominum ad se ipsum reuocaturus.* Caput. 3.

,, DEVS Deorum Dominus locutus est, & uocauit terram à Solis ortu usq; ,, ad occasum. ex Sion species decoris eius. Deus manifeste ueniet, Deus noster, ,, & non silebit. & post nonnulla alia: audi, inquit, populus meus, & loquar tibi, Is- ,, rael, & testificabor tibi: Deus Deus tuus sum ego. non in sacrificijs tuis arguam ,, te. holocausta autem tua, in conspectu meo sunt semper. non accipiam de do- ,, mo tua uitulos, neq; de gregibus tuis hircos: quoniam meæ sunt omnes feræ ,, syluarum, iumenta in montibus, & boues. cognoui omnia uolatilia cœli, & pul- ,, chritudo agri mecum est. si esuriero non dicam tibi, meus est enim orbis terræ, ,, & plenitudo eius. num quid manducabo carnes taurorum? aut sanguinem hir- ,, corum potabo? immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo uota tua: & ,, inuoca me in die tribulationis. etiam hoc loco diuina prædictio planè, Deum manifeste uenturum canit, quæ quidem non alium, quam ipsum Dei uerbum significat. illius uero aduentus causam manifestissime indicat, ac gentium rursus, quæ in tota terra continentur, uocationem futuram denunciat. itaq; uocauit, inquit, terram, ab ortu solis usq; ad occasum. miro autem quodam ordine, post aduentum illius, & post gentium uocationem, reijciendam esse ueterem illam corpori magis inseruienté quàm spiritui, ex lege Moysi adorationem docet: quæ ipsa quoq; suum contigit finem, post Dei uerbi ad homines aduentum. ex illo enim ad hunc usq; diem, uocati iam sunt omnes de toto orbe terrarum homines, omnesq; ab ortu solis usq; ad occasum gentes. cessauit autem, sublatusq; est Iudæorum ritus, ubi ex nouo euangelicæ prædicationis testamento, non autem ex lege Moysi, omnes homines Deum colere, & cum pietate uiuere, admoniti edoctiq; sunt. attamen eadem hæc ad secundum gloriosumq; Saluatoris aduentum, referri item possunt.

A' psalmo. 83. *Quòd uidendus esse in terra diceretur Deus, per Christi ad homines aduentum.* Caput. 4.

,,VIDEBITVR Deus Deorum in Sion. Domine Deus uirtutum exaudi ,, orationem meam: auribus percipe Deus Iacob. protector noster aspice Deus, & ,, respice in faciem Christi tui. postquàm Deum Deorum uidendum prædixit, tum orat aduentum eius quàm celerrime adesse, modum quo uidendus sit interim docens illis uerbis: respice in faciem Christi tui: non aliter quàm si planius dixisset: per faciem Christi tui præbe te ipsum uidendum. propterea enim quòd ,, qui uidit filium, uidit patrem qui misit illum: merito per faciem Christi, eum qui in Christo habitat Deum Deorum uidendum denunciat.

A' psalmo. 95. *Aduentus Domini in terram. regnumq; eius inter gentes. & nouum canticum non ipsi Israel, sed gentibus exhibendum.* Caput. 5.

,, CANTATE Domino canticum nouum: cantate Domino omnis terra: ,, cantate Domino, benedicite nomini eius: annunciate de die in diem salutare ,, eius. annunciate inter gentes gloriam eius: in omnibus populis mirabilia eius. ,, quoniam magnus Dominus & laudabilis nimis: terribilis est super omnes Deos. ,, & rursus. afferte Domino patriæ gentium. & rursus. dicite in gentibus quòd ,, Dñs regnauit. ad extremum uero adiungit. tunc exultabunt omnia ligna syluarum ,, à facie Dñi, quoniam uenit: quoniam uenit iudicare terram. iudicabit orbem ,, terræ in iustitia, & populos in ueritate sua. hoc item loco uenturus ad homines promittitur Dominus, nouumq; in aduentu eius canendum esse canticum, nouum uidelicet testamentum, non ab una Iudaica gente, sed ab omni terra: euangelioq; illustrandum non amplius ipsum Israel, sed omnes gentes: quando quidem fore ipsorum regem ait eum, qui uenturus sit Dominus. quis porrò hic sit alius, quàm Deus uerbum? qui iustitia orbem terræ, & ueritate humanitatem iudicaturus, ex æquo omnibus qui in orbe terræ essent hominibus, uocationem suam, & post uocationem, salutem à Deo, impertiendam esse putauit.

A' psalmo. 97. *Canticum nouum. gentiumq; cognitio iustitiæ. uenturusq; ipse iudex uniuersi.* Caput. 6.

CANTATE Domino canticum nouum, quoniam mirabilia fecit, & cæ- ,, tera. notum fecit Dominus salutare suum. in conspectu gentium reuelauit iusti- ,, tiam suam. & rursus. uiderunt omnes termini terræ, salutare Dei nostri. iubilate ,, Domino omnis terra. & ad extremum. montes exultabunt à conspectu Domi- ,, ni quoniam uenit: quoniam uenit iudicare terram. iudicabit orbem terræ in iu- ,, stitia, & populos in æquitate. multorum bonorum effectorem Domini aduentum gentibus contigisse, hæc uerba prædicunt: quæ quidem bona, per eundem Saluatoris nostri aduentum, exitum accepisse monstrantur. non prius enim sed ex illo dũtaxat, nouum noui testamenti canticum apud omnes homines canitur: & mirabilia eius per scripturam euangeliorum nota fiunt, & exaudiuntur ab omnibus. quin etiam salutare, quod secundum reditum illius in uitam, percipitur, omnibus patefactum est gentibus: & cum eo uera iustitia: per quam euidenter ostensum est, quòd non Iudæorum solum sit Deus, sed aliarum quoq; gentium: quando

,, quando quidem, unus Deus, ut ſanctus ait Apoſtolus, qui iuſtificabit circunciſionē ex fide, & præputium per fidem. illud autem, quoniam uenit iudicare terram, etiam alterum illius aduentum ſignificare poterit.

A pſalmo. 106. Verbum Dei ad homines miſſum ad medelam & ſalutem animarum, quæ quondam uexatæ oppreſſæq; erant in malis. Caput. 7.

CONFITEANTVR Domino miſericordiæ eius, & mirabilia eius fi-
" lijs hominum: quia contriuit portas æreas, & uectes ferreos confregit. ſuſcepit
" eos de uia iniquitatis eorum. nam propter iniuſtitias ſuas humiliati ſunt. omnem
" eſcam abominata eſt anima eorum, & appropinquauerunt uſq; ad portas mor-
" tis. & clamauerunt ad Dominum quum tribularentur, & de neceſſitatibus eo-
" rum liberauit eos. miſit uerbum ſuum & ſanauit eos, & eripuit eos de interitioni-
" bus eorum. et poſt alia. exaltent eum in eccleſia populi, & in cathedris ſeniorum
" laudent eum. poſuit flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim: terram fru-
" ctiferam in ſalſuginem, à malitia inhabitantium in ea. poſuit deſertum in ſtagna
" aquarum, & terram ſine aqua in exitus aquarum. & collocauit illic eſurientes: &
" conſtituerunt ciuitatem habitationis. planè hæc quoq; nominatim Dei uerbi de
" cœlo deſcenſum annunciant, proſperosq; eiuſdem aduentus ſucceſſus. miſit, inquit, uerbum ſuum & ſanauit eos: uerbum autem Dei nos planè hoc dicimus, quod ſalutis cauſa ad omnes homines miſſum eſt: quodq; ex ſacris euangelijs celebrare ut Deum, edocti ſumus. ſignificat præterea illius uſq; ad mortem deſcenſum quo, propter eos qui ad hanc ante ipſum uenerant, uſus eſt. etiam aduentus ipſius cauſam docet, utiq; ut eos liberaret, qui per ipſum ſeruandi erant. nam eos qui ante ipſum, uſq; ad portas mortis peruenerant, ipſe ſolus ſeruauit. atq; eoſdem ſanitati reſtituens, de interitionibus ipſorum eripuit: neq; hoc aliter perfecit, quàm eas mortis portas conterens quæ æreæ dicuntur, & uectes confringens qui ferrei. ac deinceps poſt hæc certo ordine diuinat, eos eſſe in ſolitudinem redigendos, qui ipſum uenientem non ſuſceperint. poſuit enim, inquit, flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim, terram fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea. quæ quidem planè cognita habebis, ſi percurreris illam Iudaicæ gentis antiquitus celebratam Hieruſalem, eiuſq; gloriam, ac diuinæ frugis prouentum, eorum utiq; ſanctorum hominum, Deiq; amicorum, qui in ea uixerint: quam utiq; in præſenti omnibus his rebus priuatā ſpoliatamq; inuenies. nam poſt Chriſti aduentum, facta eſt uere infructuoſa & ſine aqua, & omnino deſerta, &, ut ait prophetia, in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea. his adnectit deinceps, atq; admodum certo ordine, & prophetico more proponit, eius quæ olim deſerta & ſiticuloſa erat, ſiue hanc uniuſcuiusq; hominis animam, ſiue de gentibus collectam eccleſiam dixeris, eius inquam commutationem in ſanctos mores, nec non in diuinis ſermonibus prouentum: quæ etiam planius innuit dicens: poſuit deſertum in ſtagna aquarum, & cætera: quæ utiq; intelligentia conſequi eius unius eſſe poteſt, qui apud Deum ſit ſapiens: ſicut ea in-
,, ductio habet, quæ in fine pſalmi ait: quis ſapiens & cuſtodiet hæc? & cætera.

A psalmo. 116. *&* 117. *Gentium uocatio, Deusq; manifeste apparens, & benedictus qui uenit in nomine Domini.* *Caput.* 8.

,, LAVDATE Dominum omnes gentes, & collaudate eum omnes popu
,, li: quoniam confirmata est super nos misericordia eius. & cætera. ò Domine
,, saluum fac iam nunc: ò Domine da profectum iam nunc: benedictus qui uenit
,, in nomine Domini. Deus Dominus & illuxit nobis. enim uero de hac ipsa re, quemadmodum suum finem contigerit, etiam sacra euangelij scriptura mentionem facit, quo tempore Saluator ac Dominus noster, ipse Christus Hierosolyma ingressus est, atque ingens multitudo uirorum & puerorum, ipsum antecedebat
,, cum lætitia clamantium: os anna filio Dauid. benedictus qui uenit in nomine Domini. os anna in excelsis. pro eo enim quòd in psalmo positum est: ò Domine saluum fac iam nunc: illud, os anna, Hebraico more acclamabant. id autem in nostra lingua, saluum fac dum, reddi solet. illud uero, benedictus qui uenit in nomine Domini, ipsum declarat oraculum, quod deinceps ita ait: Deus Dominus & illuxit nobis. unus igitur idemq; fuit, qui se ipsum nobis ostendit Deus ac Dominus, Dei uidelicet uerbum. quod etiam idcirco est benedictum, quòd in nomine Domini, qui ipsum misit patris, suum ad homines aduentum exhibuit. itaq; eos arguens, qui ipsi de circuncisione uenienti non crede-
,, bant, dicebat ad eos: ego ueni in nomine patris mei, & non accipitis me. alius
,, si ueniet in nomine proprio, illum accipietis. merito ergo spiritus sanctus, non amplius ad Iudaicum populum, sed ad omnes gentes, ea quæ in principio psalmi leguntur, enunciat.

A psalmo. 143. *Dominus de cœlo descendens salutis hominum gratia: canticumq; nouum super hac re canendum, noui uidelicet testamenti.* *Caput.* 9.

,, DOMINE Quid est homo, quòd innotuisti ei? aut filius hominis, quòd
,, reputas eum? Domine inclina cœlos & descende: tange montes, & fumiga-
,, bunt. & progressus adiungit: Deus canticum nouum cantabo tibi. hæc quoq; cum proposito argumento esse coniuncta, sanè ego putauerim. cognitionem enim hominibus traditam Dei uerbi admirans, ipsam clæmentiam obstupescit, propter quam infra diuinam suam naturam descendens, seq; ipsum naturali sua magnitudine minorem efficiens, propria ipsius cognitione humanum genus dignum existimauit. itaq; hoc loco orat dicens: Domine inclina cœlos & de-
,, scende. at enim in decimo septimo psalmo dictum est: & inclinauit cœlos, &
,, descendit: & caligo sub pedibus eius. & ascendit super Cherubim, & uolauit: uo-
,, lauit super pennas uentorum. in quibus uerbis, ea quæ ad ascensum spectant, quo de terra ad cœlum se sustulit, diuinat. quòd autem descensum atq; ascensum Dei Verbi, non quosdam eius per locum transitus accipere oporteat, quando quidem in hunc modum scriptura diuina, tales eius dispensationes appellare consueuit, suo loco ociosius demonstrabimus. oportet autem in his etiam noui testamenti mentionem facere: quod hominibus erat Christi aduentus conciliaturus. hoc sanè nouum testamentum illud est, quod à Christo post uetus alterum,

omnibus gentibus traditum est. proinde oraculum quod nunc in manibus est, sic
,, ait: Deus canticum nouum cantabo tibi. illud autem: tange montes & fumigabunt, arbitror significare, quod omnis simulachrorum cultus, sit incendendus ac delendus: qui apud antiquos in montibus maxime frequentabatur. deniq; etiam ipsi Iudæi reprehendebantur, quod in omni monte excelso, ad imitationem externarum gentium, simulachra colerent.

A' *psalmo.* 147. *Dei uerbum in terram missum, & breui tempore percurrens uniuersos homines.* *Caput.* 10.

,, LAVDA Hierusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion. deinde paulu-
,, lum progressus ait. qui emittit eloquium suum terræ, uelociter curret sermo eius.
,, constat autem eum qui mittit, ab eo qui mittitur esse diuersum. habes igitur etiam hoc loco, eum quidem qui mittit, supremum Deum, eum uero qui mittitur, sermonem: qui quum multa habeat nomina, nunc sapientia, nunc sermo, & interdum Deus, & aliàs Dominus in diuinis oraculis nuncupatur. quod si attenderis quemadmodum breuissimo tempore, omnem terrarum orbem sermo doctrinæ illius impleuerit, profecto uaticinij obstupesces euentum dicentis: uelociter curret sermo eius.

A' *secundo Regnorum.* *Dominus de cœlo descendens qui gentium, quæ prius illum non cognoscebant dux existit, & à Iudaica gente se ipsum est auersurus.* C. 11.

,, ET Locutus est Dauid Domino uerba carminis huius. deinde progresus ita
,, ait. & inclinauit cœlos & descendit, & caligo sub pedibus eius. & ascendit su-
,, per Cherubim, & uolauit, uolauit super pennas uentorum. & posuit tenebras
,, latibulum suum. tum in fine eiusdem carminis: libera me, inquit, de contradictio-
,, nibus populi: constitues me in caput gentium. populus quem non cognoui,
,, seruiuit mihi: in auditu auris obediuit mihi. filij alieni reijcientur. Qui inclinauit cœlos & descendit Deus, qui assumptum sibi hominem inscendit, (quem sanè hominem, nunc oraculum Cherubim nominat,) uolauit cum eo sursum comitantibus stipantibusq; ipsum diuinis spiritibus, qui nunc ipsi quoq; uentorum pennæ appellantur. obscure uero hæc, & in abscondito facta esse, per quædam arcana & latentia uerba significat, ubi ait: & posuit tenebras latibulum suum. quæ uero sequuntur deinceps, assumptæ à Christo hominis naturæ consentanea sunt, & contradictionem quæ aduersus illum facta est Iudaici populi præcinunt, nec non doctrinæ Christi gentes esse auscultaturas. ijsdem porrò uerbis similia inuenies in psalmo decimo septimo. in quæ quod nobis uisum est, ante iam diximus.

A' *tertio Regnorum.* *Deus de cœlo descendens, & cum hominibus in terra habitans.* C. 12.

,, ET Nunc Domine Deus Israel, confirmetur iam uerbum tuum, quod locutus
,, es puero tuo Dauid patri meo. quoniam si uere habitabit Deus cum homini-
,, bus in terra, si cœlum, & cœlum cœli non capient te. posita sunt eadem hæc ad uerbum item in paralipomenis. siquidem ipsi Dauid pollicitus fuerat Deus,

excitaturum se de uentre ipsius regem: cuius patrem fore se, ipse Deus dixerat, usq; adeo ut is qui nasceretur de semine Dauid, esset filius Dei nominandus, & solium regni æternum habiturus. etenim hæc in secundo regnorum, per Nathan pro-
,, phetam responsa sunt ipsi Dauid, in hunc modum. & erit quum completi fuerint
,, dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod erit
,, ex uentre tuo, & parabo regnum eius. ipse ædificabit mihi domum in nomine
,, meo, & erigam sedem eius usq; in sempiternum. ego ero illi in patrem, & ipse
erit mihi in filium. eadem uero etiam in paralipomenis, simili modo dicta sunt.
,, in psalmo autem octogesimo octauo dictum est: ipse inuocabit me, pater meus
,, es tu, Deus meus, & susceptor salutis meæ: & ego primogenitum ponam illum,
,, excelsum præ regibus terræ. in æternum seruabo illi misericordiam meam, & te-
,, stamentum meum fidele ipsi. & ponam in sæculum sæculi semen eius, & sedem
,, eius sicut dies cœli. & rursus. Iuraui Dauid seruo meo, usq; in sæculum præpara-
,, bo semen tuum: & ædificabo in generationem & generationem sedem tuam. et
,, rursus. semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar. semen tuum in sæculum ma
,, net: & sedes eius sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in sæculum.
porrò quum eadem hæc etiam centesimus tricesimus primus psalmus comme-
,, moret, ad Christum refert ea quæ dictat. audi igitur hunc quoq;. Memento Do-
,, mine Dauid, & omnis mansuetudinis eius: sicut iurauit Domino, uotum uo-
,, uit Deo Iacob. quibus post alia deinceps adiungit: Iurauit Dominus Dauid
,, ueritatem, & non frustrabitur eam: de fructu uentris tui, ponam sup sedem tuam.
& paulum progressus deinceps, eum qui sit de fructu uentris Dauid suscitan-
,, dus, planius nominat dicens: illic producam cornu Dauid. paraui lucernam
Christo meo. inimicos eius induam confusione. super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea. itaq; hæc Solomon sapientissimus, quæ patri suo responsa fuerant, quum intellexisset non ita parua esse, sed maiora quàm ut naturæ hominis conuenire possent, Deoq; potius accommodanda quàm sibi, uidissetq; eum qui à Deo primogenitus nominaretur, quiq; planè filius Dei diceretur futurus: ualde talibus promissis gauisus est. & simul exoptauit confirmari ea, quæ ad hoc uaticinium pertinerent, nec non uenturum illum de quo prophetia loqueretur, primogenitum ac Dei filium interim illum appellans. quo circa sic ait: & nunc
,, Domine Deus Israel confirmetur uerbum tuum, quod locutus es puero tuo Da-
,, uid patri meo: quoniam si uere habitabit Deus cum hominibus: si cœlum &
cœlum cœli non capient te.

A Michæa. *De descensu de cœlo ad homines, ac de futura in aduentu eius Iudaicæ gentis reiectione, & reliquarum omnium gentium adoptione.* Caput. 13.

,, AVDITE Populi omnes: & attendat terra, & omnes qui in ea sunt: & erit
,, Dominus Deus uester in testimonium, Dominus de domo sancta sua. quoniam
,, ecce Dominus Dominus egreditur ex loco suo: & descendet super altitudines
,, terræ: & commouebuntur montes subter eo: & ualles liquescent ut cæra à facie
ignis,

,, ignis, & ſicut aqua quæ defertur in deſcenſum. propter impietatem Ia-
,, cob omnia hæc, & propter peccatum domus Iſrael. nunc quoq; aperte Dominus Deus de cœlo deſcendens, deq́; loco ſuo egrediens, in ijs quæ propoſita ſunt nunciatur. erit autem hoc Dei uerbum: quod in ijs, quæ prius dicta ſunt, quum genitum ſit, eum eſſe Deum ac Dominum, & omnia ſub ſe habentem demonſtrauimus. locum autem eius non aberres, ſi cœleſte regnum eſſe dicas, glorioſamq́; diuinitatis eius ſedem: quam theo-
,, logice extollens propheta pſallebat, ac dicebat: ſedes tua Deus in ſæculum ſæculi: ſuper qua ipſum ſedere tanquam unicum filium iuſſit pater illis
,, uerbis: ſede à dextris meis. nam hæc planè iam antea, ad unum Saluatorem noſtrum Deum uerbum referenda eſſe planum fecimus. hunc igitur ipſum præſens oraculum canit egredientem de loco ſuo: deſcenſurumq́; ſuper altitudines terræ. porrò autem quæ nam hæ ſint, niſi, id quod ipſa uerba ſonant, montes Iſrael & colles, de quibus innumerabiles prophetiæ uaticinantur? ipſaq́; Hieruſalem, & cum ea mons Sion, in quo plurimum diuerſatus eſt Saluator ac Dominus noſter? nam fore talium altitudinum perditionem atque interitum, canit in ipſo Chriſti deſcenſu. & ſanè conſtat, poſt Saluatoris noſtri aduentum, poſtq́; ea quæ Iudæi aduerſus illum ſunt auſi, uniuerſa illa, quæ nuper dicta ſunt, depopulata fuiſſe, & ad extremam ſolitudinem redacta eſſe. uerum tamen Iudaicæ quoque gentis principes, & quòd prius penès ipſos regnum ſtabat, nec non ſacerdotium, & prima docentium ſedes, qui nunc montes figurate nominantur, commouenda eſſe dici poſſunt in ipſo Domini de cœlo aduentu. & hoc ipſum quidem finem ſuum contigiſſe, quis non tandem fateatur, poſt Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti tempora? quum omnia illa uidere poſſit, non ſolum commota, ſed etiam ſublata de medio? ualles autem adhuc liqueſcentes, erunt qui pro Hieruſalem proq́; monte Sion, per omnem urbem conſtituti ſunt eorum conuentus, plorantes ac lugentes, & quaſi cæra à facie ignis liqueſcentes, propter mœroris ac luctus exceſſum, & propter loci patrij ſolitudinem, & longam atque annoſam ſeruitutem. alio præterea intellectu diuini uerbi, ſuper altitudines deſcenſus accipi poteſt: quòd utique non in hiatibus & conuallibus, neque in abiectis atque in humum ſpectantibus animis & cogitationibus, ſed in altius ſublatis & ſurſum erectis uerſari uellet. tali igitur figura dictum eſt, ipſum Dominum ſuper altitudines terræ deſcenſurum. qui uero concutiantur ſubter eo montes, ipſi illi utique erunt, ad quos adductus eſt à ſpiritu, ut tentaretur à Diabolo: quo tempore aſſumpſit illum Diabolus in montem excelſum ualde, & erat cum feris. rurſus etiam figuratius montes accipiemus, illum ſimulachrorum cultum, qui prius in montibus frequentabatur, & in ijs efficaciam ſuam oſtendentes, inuiſibiles principatus ac poteſtates, quas non leuiter Saluatoris noſtri concuſſit commouitq́;

doctrina. talium enim longam & ueterem contra homines potentiam,
latenter deleuit diuinum illius uerbum, & mirifica, & omnem in efficiendo
fidem superans uis. eadem uero ratione etiam liquescentes ut cæra à facie
ignis ualles, Dæmones erunt inferni & circum terram uersantes: aduer-
sum quos ignem, qui nequitiam ipsorum combureret, dimisit, dicens: ignem
,, ueni mittere in terram: & quid uolo, si iam accensus est? quo igne corre-
pti illi, quum inuisibilis flammæ tormenta ferre non possent, de humanis cor-
poribus recedebant, illudq; ipsum quo interim cohibebantur atque impelle-
,, bantur, præ se ferebant magna uoce clamantes. eia, quid nobis & tibi fili Dei
,, uenisti ante tempus torquere nos? nouimus te, quis sis, Sanctus Dei. hos igi-
tur maxime uerberabat, horumq; principes auferebat: quoniam non satis ha
bentes quòd reliquas nationes corrupissent, corruptasq; in errorem com-
pulissent, quo Deos plures colerent, antiquo etiam illi Dei populo, qui circun-
cisionis usum seruabat, insidiari cœperant, huncq; auertentes à Deo, omnis
generis impietatibus implicauerant. quare etiam maxime de cœlo descendit
,, Dominus, ex quo ait deinceps: propter impietatem Iacob, omnia hæc, &
,, propter peccatum domus Israel. ad hæc, uerbi etiam de cœlo descensus cau-
sam deinceps exponit, ubi ipsius Iudaici populi impietates connumerat, &
ubi post impietates eum, qui ipsos inuaserat, interitum, ac gentium per totum
orbem uocationem enunciat. propterea enim de cœlo in terram Dei uerbum
,, profectum est. sed uerba audi. propter impietatem Iacob omnia hæc, & pro
,, pter peccatum domus Israel. quæ impietas Iacob? nón ne Samaria? & quod
,, peccatum Iuda? nón ne Hierusalem? & ponam Samariam in pomorum cu
,, stodiam in agro, & in plantationem uineæ. & detraham in profundum lapi
,, des eius, & fundamenta eius aperiam. & adiungit: descenderunt mala à Domi
,, no super portas Hierusalem, sonitus curruum & equitantium: & rursus. glo-
,, ria filiæ Hierusalem. rade & tonde super filios delicatos tuos. dilata uiduita-
,, tem tuam sicut Aquila: quoniam captiui ducti sunt ex te. ad hæc. Sion qua-
,, si ager arabitur: & Hierusalem quasi pomorum custodia erit: & mons do-
,, mus in lucum syluæ. porrò hæc, Sion, & Hierusalem, & quod uocatur mons
,, domus, illa ipsa sunt, quæ prius significata sunt illis uerbis: & commoue-
,, buntur montes subter eo. & ualles liquescent sicut cera à facie ignis, pro-
,, pter impietatem Iacob & cætera. nam propter impietates quas contra ip-
sum gesserunt, illico neque sanè multo post, & montes, & qui in illis ha-
bitabant, depopulati sunt: incendiumq; atque extremam solitudinem mons
Sion pertulit. & factus est mons domus Dei in lucum syluæ. hæc enim
in Domini de cœlo descensu ad illos uentura, præsens quoq; prophetia si-
gnificat: quæ etiam euidentem exitum consecuta sunt post Saluatoris no-
stri Iesu Christi aduentum. quòd si quidquam nostra quoque historia ua-
let, nostris ipsorum temporibus, illam antiquitus celebratam Sion iunctis
bubus

bubus à Romanis uiris arari, oculis nostris inspeximus: & ipsam Hierusalem, (quemadmodum ipsum hoc ait oraculum,) instar pomorum custodiæ desertæ, ad extremam redactam solitudinem: quæ quidē ob nihil aliud eis, quàm propter impietates ipsorum euenere: propter quas etiam cœleste uerbum, de suo loco progressum est. ob alias uero causas, Dei uerbum de cœlo & descendisse, & super altitudines terræ peruenisse, prius iam dictum est: utiq; ut qui olim extollebantur, & in sublime erigebantur aduersus cognitionem Dei montes, commouerentur subter eo: contrariæ uidelicet potestates: quæ ante eius aduentum, unà cum reliquis hominibus, etiam gentem Hebraicam, & impietatis & simulachrorum cultus operationibus addixerant: utq; praui Dæmones, qui ualles appellantur, propterea quòd in hiatibus tenebricosis, & corporum cauis diuersantur, quasi cera à facie ignis liquescentes, ob uerbi diuini uim, de hominibus fugerent. & alia uero præter eas esse potest causa, illa quidem non uulgaris, cur Dominus de cœlo descenderit, quam oraculum iuxta significat: ut omnes in orbe terrarum gentes, Dæmonibus pulsis, & spiritibus qui principatum habebant concussis, ab antiqua sub illis & aspera, & immobili tyrannide respirantes, agnitionem supremi Dei reciperent. quin etiam ipsa hæc in hunc modum eiusdem prophetiæ uoces, deinceps eadem ratione sub
,, unam sensus copulationem enunciant: & erit in nouissimis diebus manifestus
,, mons Domini, paratus in summitatibus montium. & extolletur super colles, &
,, festinabunt ad eum populi. & ibunt gentes multæ, & dicent: uenite ascenda
,, mus in montem Domini, & in domum Dei Iacob: & ostendent nobis uiam
,, eius: & ambulabimus in semitis eius. de Sion enim exibit lex, & uerbum Do
,, mini de Hierusalem: & iudicabit inter gentes. talia sanè de uocatione gentium dicta sunt: quæ quidem quo sensu accipienda sint, & quo pacto ipsa quoq; post Saluatoris nostri aduentum finem acceperint, per ocium quis liberius discere poterit. cum ijs tamen concordans quæ iam exposita sunt, in ipso prophetiæ exordio idem oraculum, non secus ac si ad salutem non Iudaicæ gentis solum, sed uniuersarum gentium, Domini ad homines descensus futurus esset, ad omnes populos, ad omnia quæ sunt in terra clamat di
,, cens: audite populi omnes: & attendat terra, & omnes qui in ea sunt. testimonium uero quod contra ipsum Dominum dictum est, quum esset passu
,, rus, ita significat: & erit Dominus Deus uester in testimonium: tum deinceps idem propheta oratione progressus, tanquam is qui ante iam docuisset ea, quæ ad substantiam Dei uerbi, eiusq; de cœlo descensum pertinerent, & tanquam si eius ad homines aduentus causas prædixisset: ordine deinceps futurum eiusdem inter homines ortum, planèq; etiam ipsum locum in quo futurum erat ut nasceretur, indicat, dicens: & tu Bethleem domus
,, Ephrata, minima es, ut sis in millibus Iuda. ex te mihi egredietur qui
,, præsit, ut sit in principem in Israel. & exitus eius ab initio, ex diebus sæculi. attende uero diligenter, quemadmodum eius qui in Bethleem

ſit conſpiciendus, (eſt autem Bethleem Iudææ locus,) exitus dicat deſuper & à ſæculo exiſtere, utpotè qui principis de Bethleem progreſſuri, diuinam indicare uelit ſubſtantiæ anteceſſionem, propagationemq; perſonæ. ſi quis igitur eſt, qui oraculum referre poſſit ad alium quempiam: ne cunctetur. prodat ſanè hunc, quis nam ſit. ſed ſi alius præter Saluatorem noſtrum Ieſum Chriſtum inueniri non poteſt: qui ſolus poſt talem prophetiam inde profectus celebratur: quid tandem impedimenti ſupereſt, ne unà cum ipſa prophetia ueritatem fateamur, quæ in unum illum ſuam dirigit prædictionem? nam ſolus ille omnium qui unquam extiterint, ex eo Bethleem loco, de quo iam dictum eſt, manifeſte poſt eius prophetiæ tempora, humanam ſubiens formam, progreſſus eſt. atque illico unà cum eius aduentu ea, quæ iam prædicta fuerant, completa ſunt. itaq; eueſtigio ſine mora, quæcunq; triſtia & infeſta Iudaicæ genti prædicta fuerant, euenerunt: ac rurſus cæteris gentibus, oraculis conſentanea: atque ipſe hic Saluator & Dominus noſter de Bethleem progreſſus, eius Iſrael princeps, qui ad intelligentiam refertur, declaratus eſt: quippe quum eo nomine populus omnis, quicunq; Deum & uidere & pie colere aſſuetus ſit, appelletur. & ſanè inſpice quemadmodum ſuæ diuinæ antecedentisq; ſubſtantiæ exitus, ab initio & ex diebus ſæculi habere dicatur: quod quidem neutiquam hominis naturæ conueniat. poſt hæc paululum progreſſa prophetica oratio, etiam nunc rurſus ueteris legalis ritus circunſcriptionem atque
,, abolitionem ſuboſtendit ex perſona populi, dicens: in quo comprehendam
,, Dominum? tenebo Deum meum altiſſimum? num comprehendam eum in
,, integris ſacrificijs, in uitulis anniculis? num dabo primogenita uentris mei,
,, pro peccato animæ meæ? ex perſona autem Dei ſic eis reſpondens, ait: Si
,, indicauerit tibi, ò homo, quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te.
,, nonne ut facias iudicium, & diligas miſericordiam? & paratus ſis ambulare
,, poſt Dominum Deum tuum? habes igitur hic quoq; in eo, de quo prophetæ loquuntur, Domini de cœlo ad homines deſcenſu, plurima quæ ſimul in eodem ſignificantur: Iudæorum reiectionem: exprobrationes ſcelerum eorum: interitum regiæ ipſorum ciuitatis: rituſq; moſaici, qui apud eos olim prius ſeruabatur, abrogationem. & econtrario ad gentes: pollicitationes bonas, agnitionem Dei, nouum cultus diuini ritum, nouamq; legem, ac uerbum quod de regione Iudæorum ſit progreſſurum, & in omnes gentes diſſeminandum: quæ quidem cuiuſmodi finem, & cuiuſmodi orationis exitum, poſt Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti aduentum oſtenderint, tibi contemplandum relinquo.

Ab Ambacum. *Quòd ueniens Dei Verbum, uenturum neq; moraturum canerctur à prophetis.* *Caput.* 14.

,, ET RESPONDIT Mihi Dominus, & dixit: ſcribe uiſionem manife
,, ſte in tabella: ut perſequatur qui legit ea. quoniam adhuc uiſio ad tempus, &

orietur

,, orietur ad uesperam,& non in uanum. si tardius ueniet, expecta illum: quoniam ,, ueniens ueniet, & non morabitur. si subtraxerit se, non bene sibi placet anima ,, mea in eo. iustus autem ex fide mea uiuet. etiam hoc loco palàm eum qui uenit, de quo prophetæ loquuntur, uenturum canit. sed quis tandem hic sit, nisi qui supra innotuit, in illis uerbis: benedictus qui uenit in nomine Domini: Deus Dominus & illuxit nobis? hunc uero tanquam eum qui ipsum lumen sit, ad uesperam oriturum ait, in consummatione uidelicet sæculorum. cui ,, concordat etiam Zacharias, dicens: ecce uir, oriens nomen ei. & subter ,, eum orietur. idem uero propheta etiam tempus significat, dum adiungit il,, lud: ad uesperam erit lumen: si tardius ueniet, expecta illum: pro quo Aquila ,, sic reddidit: si uero cunctabitur, accipe illum: quoniam ueniens ueniet, & non ,, tardabit. de hoc autem meminit etiam ad Hebræos epistola, ubi ait: nolite igi,, tur abijcere confidentiam uestram: quæ magnam habet remunerationem. pa,, tientia enim uobis necessaria est, ut uoluntatem Dei facientes, reportetis promis,, sionem. adhuc enim modicum aliquantulumq;, qui uenturus est, ueniet, & non ,, tardabit. iustus autem ex fide mea uiuet. quòd si subtraxerit se, non bene sibi pla,, cet anima mea in eo. & sanè specta, quemadmodum quod à propheta obscurius positum est, propterea quòd per traiectionem prolatum sit, epistola in sensum ,, planiorem transtulerit. uerba enim prophetiæ sic habent: ueniens ueniet, & nō morabitur. & adiungit: si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea in eo. quod quidem dum ita coniungitur, facile referendum esse uideatur ad eum, qui uenturus est, & non morabitur. at id quidem per quàm absurdum. qui enim fieri potest, ut illi accommodetur quod dicitur, non placere sibi in eo animam suam, si de Deo sit sermo? sed distinctio quæ apposita est, quum uerborum structuram mutauerit, sensum conseruauit. nam post illud: adhuc modicū aliquantulumq;, qui uenturus est ueniet & non tardabit: continuo adiunxit illud: iustus autem ex fide uiuet. deinde illud quod in prophetia primum positum est, secundo loco subiecit ubi ait: quòd si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea in eo. quum enim semel oraculum per ipsam prophetiam cecinerit, lucem omnibus promissam gentibus per Christi aduentum, aliquando tandem, & ad uesperum orituram, & non frustraturam: (sic enim pro eo quod est, & non in uanum, Aquila est interpretatus:) deinde quòd sero & ad uesperum futurus esset eius, de quo prophetia loquitur, aduentus: ideo illis uerbis: si tardius ueniet, expecta illum, uel, si cunctabitur, accipe illum, quoniam ueniens ueniet, & non tardabit: ad patientiam uocans auditorem, ut uaticinio fidem adhibeat, hortatur, dicens, eum qui his rebus crediderit, ubi ex sua ipsius fide iustus declaratus fuerit, uitam quæ Deo placeat, uicturum: sicut econtrario, qui non crediderit, ubi subtraxerit se, non confidens neq; credens his quæ dicta sunt, futurum ut non bene sibi placeat anima mea in eo. ergo nos quoq; ipsa hæc sequentes, si cōmutauerimus ita ut quod prius est, posterius, quod uero posterius est, translatū prius faciamus, sensum uerboꝝ integrum conseruabimus. sic enim post illud

quoniam ueniens ueniet & non morabitur, statim subiungemus illud, iustus autem meus ex fide uiuet: & huic ipsi connectemus illud: si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea in eo. cum hoc uero sensu etiam Aquila concordat, di-
„ cens: si cunctabitur accipe illum, quoniam ueniens ueniet & non tardabit. ecce si tardus sit, non recta anima mea in eo, & iustus ex fide ipsius uiuet.

Ab eodem. *Quòd terribilis sit auditu descensus Domini de cœlo, & facta illius cum admiratione. quodq́; quum ipse uenerit, uniuersa terra ipsius laude complebitur, & noui ipsius testamenti uerbum, ad omnes homines penetrabit.* Cap. 15.

„ DOMINE Audiui auditionem tuam, & timui. intellexi opera tua, & ob-
„ stupui. in medio duarum uitarum cognosceris, dum anni appropinquabunt,
„ notus fies, dum aderit tempus declaraberis. dum perturbata fuerit anima mea
„ in ira, misericordiæ memor eris. Deus de Thæman ueniet, & sanctus de monte
„ umbroso denso. cooperuit cœlos uirtus eius, & laude eius plena est terra: &
„ splendor eius ut lumen erit. cornua in manibus eius: & posuit dilectionem for-
„ tem roboris sui. ante faciem eius ibit uerbum, & egredietur in campos. quum enim ipse se ipsum audisset propheta sanctus, ac potius diuinum qui ipsum afflabat, quiq́; in ipso canebat spiritum, de eo de quo ipsa prophetia loquitur, dicen
„ tem: quòd ueniens ueniet & non morabitur, iustus autem ex fide mea uiuet:
„ quumq́; credidisset illum esse iustum oraculo: in his uerbis quæ nunc in manibus sunt, ita ait: Domine audiui auditionem tuam & timui, & quæ sequuntur. in quibus manifestissime Deum ad homines uenturum denunciat. quis uero alius hic sit qui olim cognosceretur, & post aliquando dum anni appropinquabunt, esset agnoscendus, & per id tempus de quo prophetia loquitur declarandus. quis inquam hic sit, nisi ipse ille qui antea dictus est uniuersi Dominus? qui etiam hoc comprobato uaticinio, in consummatione sæculorum ita nunciatus est ac prædicatus, ut omnes homines exaudierint. huiusce igitur ea, quæ palàm in sacris euangelijs descripta sunt facta, corporis uidelicet, quòd assumpsit de uirgine generationem: item quemadmodum quum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed se ipsum exinaniuit formam serui accipiens: præterea quæ miracula in hominibus degens ediderit: nec non quæcunq; contra ipsum ausa est Iudaica gens: omnia inquam hæc, & alia similia his, quum animæ oculis prouidisset, quæq́; euentura in posterum expectabantur, Diuino spiritu docente, purgatissima intelligentia percepisset: ex ijs quæ hoc modo audie-
„ rat, se obstupuisse ac timuisse fatetur propheta, dicens: Domine audiui auditionem tuam, & timui. Domine intellexi opera tua, & obstupui. Saluator autem ac Dominus noster, ipsum utiq; hoc Dei uerbum, in medio duarum uitarum cognitus est. non enim, duorum animalium, est legendum, sed duarum uitarum. duarum ergo uitarum, inquit, medius cognosceris. quum enim una secundum Deum sit uita, & altera secundum hominem, & illa quidem mortalis, hæc uero sempiterna: merito quum utranq; expertus esset Dominus, atq; eo modo uenisset, in medio duarum uitarum esse cognitus dicitur, ex interpretatione quam

septuaginta

ſeptuaginta ediderunt. nam ex ea quam Aquila edidit, non item: ſed ſic: dum
,, appropinquant anni, uiuifica illud. ſed quid nam eſt illud, niſi quod ait, opus
,, tuum? Theodotion uero ita ait: in medio annorum uiuifica ipſum. & Symma-
,, chus: intra annos reuiuiſcere fac ipſum, interpretatus eſt. quum igitur omnes, ui
uifica ipſum, dixerint: planè non de quibuſdam ueluti brutis, aut etiam ratione
præditis animalibus, ſermonem eſſe declararunt. quapropter quum apud Se-
ptuaginta ſit dictum, in medio duarum uitarum cognoſceris, non ex ſententia
eorum, qui nos anteceſſerunt, hoc accepimus, ſed duas eius, de quo prophetia lo-
quitur uitas, ſignificari diximus, unam quidē diuinam, alteram uero humanam. his
,, quæ dicta ſunt, propheta deinceps adiungit: dum perturbata fuerit anima mea in
,, ira, miſericordiæ memor eris: ſic interim docens, quòd quum ſpiritu tempus il-
lud prouidiſſet, quo paſſurus erat is de quo ipſa prophetia texitur, perturbatus
ſit. uerum tamen in hoc ipſo tempore, inquit, in quo animo perturbatus ſum, pro-
pterea quòd aliàs nuſquam talis hominibus ira impenderit propter facinora, quæ
aduerſus Dominum perpetrata fuerint, miſericordiæ ipſe clæmentiſſimus Domi
nus non iræ recordatus eſt, utpotè qui boni patris ſit filius. proinde extremum
illius ſupplicium ſalutis ſecundum Deum, & miſericordiæ toti mundo cauſa ex-
,, titit. ſequitur illud: Deus de Thæman ueniet. dictio autem illa Thæman, ſi in no-
ſtram linguam cōuertatur, conſummationem ſignificat. nam in conſummatione
ſæculi, et in hiſce extremis diebus per Saluatorem noſtrum, ſummi Dei nobis illu-
xit beneficentia. fortaſſe etiam ſecundum eiuſdem, glorioſumq́; in his uerbis aduē-
,, tum canit, ut altero initio facto, legēda ſint uerba ab illo loco: Deus de Thæman
ueniet: tanquam ſi in conſummatione ſæculi ipſe uenturus ſit ab iis, qui ad auſtrales
cœli partes ſpectant. accipitur enim Thæman, pro eo quod eſt Auſter. quo circa
Theodotion ad hunc interpretatus eſt modum. Deus ab auſtro ueniet. quod au-
,, tem ſequitur: & ſanctus de monte umbroſo denſo: poteris intelligere, ſi quæ in Za
,, charia ſic ſe habent, appoſueris uoces: uidi per noctem. & ecce uir aſcendens ſu-
,, per equum rufum: & hic ſtabat inter montes umbroſos. hunc igitur qui aſcendit
ſuper equum rufum, & inſiſtit inter montes umbroſos, ipſum illum puto eſſe, qui in
præſenti prophetia ſignificatur quæ ait, ſanctum uenturū de monte umbroſo den
ſo. certe utrobiq; montes umbroſi habentur. & arbitror eſſe eos in paradiſo Dei,
quem plantauit in Edem ad orientem. aut etiā apud cœleſtem Hieruſalem. mon-
,, tes enim in circuitu eius: & Dominus in circuitu populi ſui. hi ergo montes, eo
quòd diuinis poteſtatibus & ſanctis ſpiritibus referti ſint, quaſi conſiti & large his
exuberantes, umbroſi dicuntur. & in Zacharia quidem planè uir cernitur, qui e-
quo rufo inuehitur, quum ſic interim Saluatoris noſtri, & humana aſſumpta na-
tura, & corpus quo quaſi uehiculo utebatur, declaretur: at hic Deus & ſanctus,
nominatus eſt. tanquam enim is qui à Deo ad homines deſcenſurus eſſet, &
tanquam de diuinioribus locis profecturus, dicitur Deus de Thæman uenturus,
,, & ſanctus de monte umbroſo denſo. deinceps adiungit: cooperuit cœlos uirtus
,, eius, & laudis eius plena eſt terra, & ſplendor eius ut lumen erit. quibus utiq;

uerbis, simul & gloriosum eius in cœlo regnum ostenditur, & quæ posthac futura est, longiusq; duratura, atq; in omnem terram penetratura, doctrinæ, quæ de illo fertur, laudatio. illud autem: cornua in manibus eius: regni eius insignia & notas significat: quibus cornibus, inuisibiles atq; aduersantes potestates repellens, & uictas obtinens abigit. ordine his deinceps adiungit. & posuit dilectionem fortem roboris sui. & sanè uehementis affectionis eius ac dilectionis erga homines, indicium maximum fuerit, quòd ante faciem eius incesserit uerbũ illud, uidelicet salutare atq; euangelicum: quod etiam egressum percurrerit campos, adeo ut breui tempore totum orbem terrarum eius, quæ per ipsum omnibus hominibus conciliata sit, salutis impleuerit, cõprobata eius prophetiæ ueritate, quæ ait: ante faciem eius ibit uerbum, & egredietur in campos. in secundo autem eiusdem aduentu, amplius quoq; ac magis proprie uerbum eius, & his quæ dicta sunt, & ijs quæ deinceps sequuntur finem imponet: quibus nunc explorandis atq; indagandis tempus non adest.

A Zacharia. *Quemadmodum Dominus omnipotens confitetur se missum, ut auferat ea quæ uitiosa sint.* *Caput.* 16.

HAEC Dicit Dominus omnipotens: post gloriam misit me ad gentes, quæ spoliauerunt uos: quoniam qui tangit uos, quasi is qui tangit pupillam oculi eius. quia ecce ego affero manum meam super ipsos. & erunt spolia ijs qui seruierint sibi: & cognoscetis quòd Dominus omnipotens misit me. ipse Dominus omnipotens in his se ipsum missum esse ait: & quis nam is sit, qui miserit docet, ubi ait: & cognoscetis quòd Dominus omnipotens misit me. igitur etiam hoc loco, duos perspicue habes, qui eadem utantur appellatione, unum eum qui misit Dominum omnipotentem, alterum eum qui mittitur, eiusdem cum eo qui misit nominis. quem porrò alium dixeris eum qui mittitur, nisi eum quem ante nos pluribus appellauimus Deum uerbum, qui à patre missum se confitetur? & qui manifeste dixit: post gloriam misit me: illud interim significans, quòd qui antea fuerit in gloria apud patrem, postea missus sit ad gentes, quæ spoliauerint uos. quum enim ad eas gentes quæ prius populo Dei aduersæ inimicæq; erant, missum sit Dei uerbum, has ipsas sibi ipsi subiecit, easdem per suos discipulos deprædatus: qui portio quædam erant illius populi, qui ad circuncisionem pertinet: quem quondam in seruitutem redegerunt gentes, quæ ipsum illum suo simulachrorum cultu deprædatæ fuerunt. hæc igitur passuras dicit gentes quas dispo suit. sicut enim illæ populum Dei à patria pietate ac religione auertentes, spolia proprijs Dæmonibus factæ sunt: ita quandoq; etiam ipsæ patrio simulachrorum cultu ab ijs, qui ipsis antea seruierint, spoliabũtur, & sub iugum Hebraicæ religionis traducentur. hoc autem futurum ait Dominus per se ipsum, qui ad tale munus præstandum, à patre mittendus sit. cæterum dixerit aliquis, etiam intelligibiles quasdam & inuisibiles potestates, gentes nunc nominari, quæ spoliauerint captiuasq; hominum animas egerint: quarum animarum, talem se curam gerere

ait clæmentissimum

ait clæmentissimum Dei uerbum, qualem unusquisq; oculi sui pupillæ gerit: cuius sedulitatis atq; amoris erga hominum genus, signum illud erit: quod quum Dei uerbum esset, & sua gloria apud patrem frueretur, non piguerit ipsum ueniendi ad homines, atq; inter eos uersandi curam dispensationemq; suscipere.

Ab eodem. *Quod ipse Dominus uenturum se de cœlo, & inter homines habitaturum, gentesq; ad ipsum confugituras, canit: & quod missum se esse à Domino omnipotente confitetur.* *Caput. 17.*

,, GAVDE Et lætare filia Sion: quoniam ecce ego uenio, & habitabo in medio ,, tui, dicit Dominus: & confugient gentes multæ ad Dominum in die illa, & ,, erunt ei in populum. & habitabunt in medio tui. & cognosces quod Dominus ,, omnipotens misit me ad te. quia nunc propositum est filium, authorem rerum apud homines in terra uersaturum ex prophetis ostendere, arbitror huiusce rei demonstrandæ efficaciam habere præsentem prophetiam, adeo quidem ut ob ipsius rei perspicuitatem, nulla ampliore explanatione sit opus. etiam illud obser- ,, uabis, quod causam rursus sui aduentus significat, ubi ait: & confugient gentes ,, multæ ad Dominum die illa: & erunt ipsi in populum. hæc autem ipsi filiæ Sion nunciat oraculum, sic interim Dei ecclesiam appellans, propterea quod cœlestis ,, Hierusalem filia esse uideatur, quæ, ut sanctus ait Apostolus, mater sanctorum est. aut etiam aliter filia Sion Christi ecclesia dici potest, tanquam ea quæ ex priore eorum, qui ad circuncisionem pertinent conuentu, per Apostolos, atq; Euangelistas id quod est, acceperit, qui etiam filij erant eius matris, quæ ob scelera sua abiecta est, quæq; uidua facta est, eo quod expulerit uirum, qui per prophetas de ip- ,, sa conquestus est, atq; ait: non tanquam uirum me uocasti, & patrem & ducem ,, uirginitatis tuæ: qui etiam ijs, qui de ipsa nati sunt, mores matris exprobrans ac ,, uituperans ait: quis est hic liber repudij matris uestræ, in quo emisi eam? & rur- ,, sus: iudicamini aduersus matrem uestram, iudicamini: quoniam hæc nō uxor mea, ,, & ego non uir eius. merito sane tanquam ijs, qui matrem abnegauerint filiam Domini, ipsius Domini aduentum præsens prophetia nunciat. erit autem hæc ecclesia de gentibus, quæ loco prioris filiæ per nostri Saluatoris Apostolos, habita est.

Ab eodem. *De Domini aduentu, & de ijs quæ in passione eius euentura erant.* *Cap. 18.*

,, ECCE Dies ueniunt Domini: & diuidentur spolia tua in te: & congregabo ,, omnes gentes in Hierusalem ad bellum: & capietur ciuitas: & diripientur domus: ,, & mulieres fœdabuntur: & egredietur dimidium ciuitatis in captiuitate. reliqui ,, uero de populo meo non peribūt: & egredietur Dominus, & parabitur ad præ- ,, lium in gentibus illis, sicut dies prælij eius in die belli. & stabunt pedes eius in die ,, illa super monte oliuarum, qui est contra Hierusalem ab oriente, & scindetur ,, mons oliuarum, dimidium eius ad orientem, & dimidium eius ad mare. profun ,, ditas magna uehementer. & inclinabit dimidium montis ad Boream, & dimi- ,, dium eius ad austrum. & obturabitur uallis montium meorū: & conglutinabitur

,, conuallis montium usq; Asael. & obturabitur, quemadmodum obturata est à
,, facie terræmotus, in diebus Oziæ regis Iuda. & adueniet Dominus Deus meus,
,, & omnes sancti cum eo. & erit in die illa, non erit lumen, sed frigus & glacies
,, erit die uno. & dies ille notus Domino: & non dies neq; nox. ad uesperam erit
,, lux. & erit in die illa, egredietur aqua uiua de Hierusalem. dimidium eius ad
,, mare primum, & dimidium eius ad mare ultimum. in æstate & in uere erit sic.
,, & erit Dominus in regem in omnem terram. in die illa erit Dominus unus, &
,, nomen eius unum, circundans omnem terram, & omnem solitudinem. post primam obsidionem Hierusalem, extremamq; illius ruinam & solitudinem, quæ sub Babylonijs accidit, postq; reditum ab hostili terra ad patriam, qui sub Cyro Persarum rege contigit, quum paulo ante Hierusalem instaurata esset, renouatumq; sanctuarium, & quod apud illud erat, altare, sub Dario Persa præsens canit propheta, & posthac alteram obsidionem Hierusalem futuram significat, quam passa est à Romanis non aliàs, quàm post scelera, quæ eius habitatores contra Saluatorem nostrum Iesum Christum ausi sunt. manifestissime igitur etiam hoc in loco, Saluatoris nostri qui Dei uerbum est, aduentus, & quæ illius tempore acciderint, significantur. sunt uero hæc partim quæ, quo tempore ille passus est, gesta sunt, partim quæ illico Hebraicam nationem oppressit obsidio, & ipsius Hierusalem expugnatio, & post ipsa hæc, uocatio gentium, uniusq; ac solius Dei apud omne genus hominum cognitio. cæterum diuino spiritu afflatus propheta, cum quadam commiseratione tanquam is, qui suos ad circuncisionem pertinentes deploret, ab exclamatione contra illos suæ prophetiæ initium facit. dies igitur Domini, sicut in alijs locis, hoc quoq; in loco nominat, ut sic tempus Christi, ad homines aduentus significet. planèq; in eodem ostendit, quemadmodum ipse Dominus, tanquam lumen uerum, propriorum aliquando author fiet dierum, & omnibus qui in terra sunt, hominibus illucescet, quo tempore & ipsum & luminis ipsius radios, uniuersæ gentes suscipient: quæ quidem dum
" illuminabuntur, iuxta illud: posui te in lumen gentium, in testamentum generis: interea Iudaica gens, propter infidelitatem aduersus illum, in extrema incidet in-
" fortunia. tale igitur est illud: ecce dies ueniunt Domini, & diuidentur spolia tua
" in te, & congregabo omnes gentes in Hierusalem ad bellum: & capietur ciui-
" tas: & diripientur domus: & mulieres fœdabuntur. & egredietur dimidium ciuitatis in captiuitatem. post uero ipsius Hierusalem obsidionem, & eam quæ illico secuta est Iudaicæ gentis seruitutem, deinceps bona omnibus adiungit communia,
" sic canens: & erit Dominus in regem in omnem terram. & rursus: erit Dominus
" unus, & nomen illius unum, ambiens omnem terram & solitudinem. sed enim quum uaticinium enunciet, Iudaicam gentem esse talia perpessuram in diebus Domini, quis non exitum uaticinij admiretur? nam simul ac Iesus Saluator ac Dominus noster aduenit, quiq; ad circuncisionem pertinent, nefaria aduersus illum facinora perpetrarunt, omnia illis quæ prædicta fuerant, quingentesimo ab ipsa prædictione anno, aceruatim euenerunt, finemq; sortita sunt: quum uidelicet

ab ipso

ab ipso Pilato, usq; ad Neronem, & Titum, ac Vespasianum qui ciuitatem obse-derunt, nusquam illos omnis generis, & aliæ super alias ingruentes calamitates defecerint: quemadmodum facile est ex ea historia, quam Flauius Iosepus scri-psit, colligere. tunc sanè credibile est, dimidium ciuitatis perijsse obsidione, ut ait prophetia. haud uero ita multo post, quum Adrianus imperaret, Iudaico rur-sus exorto tumultu, quæ reliqua fuerat pars dimidia ciuitatis, rursus obsessa expelli tur, adeo quidem, ut ab illo tempore usq; in hodiernum diem, penitus instabilis omnis illis factus sit locus. Quòd si quis dicat sub Antiocho Epiphane hæc completa fuisse, etiam atq; etiã consyderet, utrum possit reliqua item, quæ ex hac prophetia supersunt, ad Antiochi tempora referre, cuiusmodi illud est, quòd popu lus seruitutem sit passus, quòd pedes Domini in monte oliuarũ steterint: & utrum Dominus in die illa, in regem fuerit in omnem terram: & utrum nomen Domi ni ambierit omnem terram & solitudinem, quo tempore Syriam Antiochus ob-tinuit. & quæ reliqua sunt de eodem oraculo, quem finem sortita sint, aliquo modo conetur ostendere. at si quis nostram rationem sequatur, uel ad uerbum hæc euenisse demõstrabit, atq; in alium item sensum eadem accipere poterit. nam post Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum, ciuitas illorum ipsaq; Hierusalem atq; omnis conuentus, institutioq; ciuilis, quæ ad ritum religionemq; Mosaicæ legis pertinet, euersa sublataq; sunt. euestigioq; eam, quæ ad intelligentiam spe-ctat, seruitutem, adiuncta etiam ea quæ corporum est, perpessi sunt, quippe qui Saluatorem ac liberatorem humanarum animarum non susceperint, eum qui uenerat, ut ijs qui malorum Dæmonum serui facti essent, liberationem nunciaret, ijs uero, qui mentis oculis capti, uisus recuperationem. hæc itaq; quum illi ob in-credulitatem suam pertulissent, alij omnes quicunq; suum liberatorem agnoue-runt, domesticiq; illius ac familiares effecti sunt, discipuli utiq; & Apostoli, & Euangelistæ, compluresq; alij, qui de circũcisione profecti in ipsum crediderunt, de quibus ait Apostolus: sic etiam nunc reliquiæ secundum electionem gratiæ fa ctæ sunt: & illud: nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, & quasi Gomorrha similes fuissemus: illius obsidionis, quam nos ad intelligentiam referimus, immunes expertesq; sunt seruati: neq; huius solum, sed etiam illius, quæ ad uerbum intelligitur. nam ipsi Apostoli ac discipuli Saluato-ris nostri, & omnes qui ex Iudæis ad ipsum credentes accesserant, quum procul ab Iudæa terra abessent, & reliquis essent immixti gentibus: omnem eorum, qui ci uitatem incolebant, perditionem atq; interitum effugere, per illud tempus facile potuerunt. quod ipsum sanè etiam prophetia anticipans cecinerat, illis uerbis: qui autem reliqui fuerint de populo meo, non peribunt: quibus deinceps adiun-git: & egredietur Dominus, & comparabitur ad prælium in gentibus illis, quem-admodum dies prælij eius in die belli. at uero in quibus tandem gentibus Domi nus præliabitur, si non in ijs quæ Hierusalem obsidebunt? indicat uero ipsum o-raculum, quemadmodum ipse Dominus auxilium feret obsidentibus, eritq; in-terim in illis: & cum illis ad prælium comparabitur, quasi quidam imperator

propugnatorq́; illorum & aduersus Hierusalem militabit. non enim dicit oratio,
Dominum contra gentes præliaturum. quibus ergo & contra quos? nempe
contra Hierusalem, & contra eius habitatores, de quibus sermo erat. illud au-
,, tem: & stabunt pedes eius in die illa super monte oliuarum, qui est contra Hieru
salem ad orientem: quid nam aliud significet, quàm Domini Dei: ipsius in-
quam Dei uerbi, in sua ecclesia stationem & confirmationem? quam in præsenti
montem oliuarum per figuram, quæ permutatio dicitur, nominat? ut enim ui-
nea extitit dilecto, & fuit uinea Domini Sabaoth figurate Domus Israel, & ui-
tis Iuda nouella dilecta: sic eadem ratione dixeris, quod etiam oliuetum facta sit
Domino, collecta de gentibus ecclesia ipsius: quæ sanè ecclesia quum antea es-
set oliua quædam agrestis, plantata fuit à Domino, qui eam post inseuit in Apo
stolicis bonæ oliuæ radicibus, post priorum ramorum excisionem: quemadmo
,, dum Apostolus docet. & plantauit, inquit, eam Dominus sibi ipsi: propemo-
,, dum per prophetiam dicens: oliuam speciosam umbrosam uocauit Dominus
nomen tuum. postquàm enim prior uinea, quum deberet facere uuam, fecit
spinas, neq; iustitiam sed clamorem: merito tanquam eius quæ in fructuosa esset,
sæpem auferens ac parietem Deus, tradensq́; eam inimicis ad diripiendum &
conculcandum, sicut in Hesaiæ prophetia dictum est: alium ipse sibi agrum con-
stituit in præsenti, quod oliuetum nominatur, quasi eum qui oleum, & misericor
diam à Deo sit consecutus, & à Christo plantis semper uirentibus consitus: hoc
,, est: sanctis lucisq́; altricibus animis, quibus liceat dicere: ego autem sicut oliua
fructifera in domo Dei. hic uero oliuarum mons contra Hierusalem esse dici-
tur, quoniam in locum ueteris ac terrenæ Hierusalem, ac religionis, quæ in illa ser
uabatur, successit: & à Deo constitutus est, post ruinam Hierusalem. quum su-
pra igitur oraculum dixerit de Hierusalem, quòd ciuitas capietur, quòdq́; ho-
stiles atq; inimicæ gentes conuenient aduersus eam, & spolia eius diuidentur: me
rito non in Hierusalem pedes Domini staturos dicit. qui enim id fieri potuisset,
quum ea semel sublata esset? sed migrantibus ab ea, in montem qui est cõtra Hie-
rusalem, qui oliuarum uocatur, ibi staturos docet: quod etiam propheta Iezeciel,
,, diuino ante spiritu edoctus, contemplatur: dicit enim: & eleuauerunt Cheru-
,, bim alas suas, & rotæ, quæ eis adhærebant: & gloria Dei Israel erat super eis: &
,, ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, & stetit in monte, qui est contra ci-
uitatem. quod quidem aliter quoq; licet intueri completum ad uerbum, quan-
do hodie quoq; omnes, quicunq; Christi religionem cum fide susceperint, ex o-
mnibus terræ partibus concurrunt, non ut quondam festæ cuiusdam letitiæ gra-
tia, quæ in Hierusalem celebretur, neq; ut adorent in eo, quod olim in Hierusa-
lem constitutum fuerat sanctuario, sed ut diuersentur, quum ad sciscitandum de ex
pugnatione & solitudine Hierusalem, quam prophetia prædixerat, tum ut in
monte oliuarum, qui est contra Hierusalem, adorent, ubi gloria Domini com-
mutata est, postquàm deleuit priorem ciuitatem. uere autem & secundum expo-
sitam, atq; ad uerbum acceptam enarrationem, pedes Domini & Saluatoris

nostri,

nostri, ipsius utiq; Dei uerbi, per id quod assumpsit humanum corpus, in monte oliuarum steterunt ad speluncam quæ ibi ostendi solet, & quo tempore orauit, et quum suis discipulis in eius montis cacumine, mysteria de consummatione tradidit. ex eodem præterea monte in cœlum ascendit, quemadmodum Lucas in actis Apostolorum docet, quum ait, illum in monte oliuarum Apostolis suis & præsentibus & intuentibus, sublimem abijsse, nubeq; ab oculis eorum sublatum fuisse: ipsosq; intentis oculis illo in cœlum abeunte mansisse. & ecce, inquit, duo uiri adstiterunt eis in uestibus albis, qui etiam dixerunt: uiri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? hic Iesus qui assumptus est à uobis in cœlum, sic ueniet, quemadmodum uidistis eum euntem in cœlum. quibus etiam adiungit uerba hæc: tunc reuersi sunt in Hierusalem à monte qui uocatur olíueti, qui est contra Hierusalem. est igitur, etiam si quis ad uerbum scripturam uelit accipere, contra Hierusalem & ab illa ad orientem spectans mons is de quo dictum est, oliuarum. uerum tamen si sententiam non uerba sequi uolumus, sancta Christi ecclesia, & mons in quo fundata est, de quo loquitur Saluator dicens: non potest abscondi ciuitas supra montem posita: pro ea quæ cecidit, neq; amplius surrexit Hierusalem, structa atq; erecta, dignaq; habita in qua pedes Domini insistant, non solum est contra Hierusalem, sed etiam ab ea ad orientem uergens: quippe quæ eius luminis, quo Deum pie colimus, radios excipiat, & multo ipsa Hierusalem anterior facta sit, ipsiq; Iustitiæ Soli propinquior: de quo dictum est: timentibus autem me, orietur Sol iustitiæ. quia uero dicit deinceps, quòd scindetur mons oliuarum. dimidium eius ad orientem & mare. profunditas magna uehementer. & inclinabit dimidium eius ad Boream, & dimidium eius ad Austrum: potest hoc quidem ecclesiæ per totum orbem qui ab hominibus incolitur, dilatationem significare. quæ partes ad orientem Solem spectantes, ipsasq; auroræ orientisq; gentes ac nationes compleuit. porrigitur uero etiam usq; ad mare quod est ad occidentem, & ad insulas, quæ in ipso sunt. porrò ad Austrum quoq; ad meridiem peruenit: item ad Aquilonem & Septentriones. ad omnes enim partes & ubiq; gentium, quod figurate significatur Domini oliuetum, quæ est eius ecclesia, plantatum est. potest etiam alio sensu, quæ antehac factæ sunt, quæq; etiam nunc fiunt in ecclesia Christi, scissiones & sectas, moralesq; in uita, ubi scissa diuisaq; est, lapsus significare. dicit enim montem esse dilapsurum, dimidium eius ad orientem, & dimidium eius ad mare. profunditatem magnam uehementer. & inclinabit dimidium montis ad Aquilonem, & dimidium eius ad Austrum: ut sic in quatuor partes scindi uideatur, duas quidem grauiores ac præstantiores, duas autem contrarias. & sanè uide ne forte in his uerbis, illud quod dicitur ad orientem & Austrum, duos ordines significet, eorum qui successu ac profectu in diuino cultu instincti sunt: unum quidem eorum qui in cognitione ac uerbo, & reliquis diuini spiritus donis proficiunt, alterum eorum qui in moribus quidem & uita probe rectéque

degunt, sed tamen in suis seligendis rationibus detinentur. reliquæ uero duæ par-
tes, quæ à prioribus diuisæ sunt, ad mare & Aquilonem, ambæ erunt quæ iam ad
,, malitiam pertinent. à facie enim, inquit, Aquilonis, accendentur mala super
,, omnes habitantes terram. & draco in mari diuersari dicitur. qua propter me
rito hic quoq; duo rursus genera intelliguntur eorum, qui ab ecclesia declinant:
unum eorum qui in uita & moribus peccant, alterum eorum, qui à sana & re-
cta sententia labuntur: ut iam olíueti huius montis, de quo sermo est, hæ duæ
sint, quæ à prophetia significantur, separationes. his deinceps adiungit: & ob-
,, turabitur uallis montium meorum, & conglutinabitur conuallis montium, usq;
,, ad Asael. & obturabitur quemadmodum obturata est à facie terræmotus, in
,, diebus Oziæ regis Iuda. at enim in his uerbis, quæ tandem esse potest uallis
montium Dei, nisi quæ olim antea celebrabatur ex lege Moysi in Hierusa-
lem, corporalis & Iudaica adoratio? quam quidem occlusum iri, quasi obtura-
,, tione quadam, præsens oraculum canit, dicens: & obturabitur uallis montium
,, meorum: & conglutinabitur conuallis montium, usq; ad Asael, & obturabitur.
,, pro quibus uerbis Symmachus reddidit hæc. & obturabitur conuallis mon-
,, tium meorum, & præterea appropinquabit conuallis montium, ad id quod ap-
,, positum est, & obturabitur: ubi sanè ille causam indicat, cur obturata sit con-
uallis. quæ porrò hæc alia, quàm eam appropinquare & uicinam fieri ei, quod
ipsi appositum est? hic autem est mons Domini, qui oliuarum antea est appel
tus: quiq; Asael dictus est ab ipsis septuaginta. significat uero apud Hebræos
ea uox, opus Dei. sic uero, inquit, uetus conuallis monti appropinquans &
Christi ecclesiæ, atque operi Dei, obturabitur & occludetur, quemadmodum
obturata est à facie terræmotus in diebus Oziæ regis Iuda. quum uero diu
apud me ipsum quæsierim, & diuinas scripturas percurrerim, ut inuenirem, si
quando ea conuallis, de qua hic sermo est, in diebus Oziæ obturata sit à facie
terræmotus, in regnorum historijs nihil sanè inueni. nam neq; terræmotum
illius temporibus ullum ex ijs, qui terris & regionibus solent accidere, neque
aliud quidpiam tale de conualle aliqua factum esse, in illis scriptum est. narratur
autem quemadmodum Ozias initio iustus fuerit, deinde animo sublatus, per
se ipsum Deo sacrificare ausus sit, quare de illius facie lepram effloruisse. hoc
quidem in regnorum libris continetur. at Iosepus qui, præter ea quæ in sacris
libris scripta sunt, etiam ea quæ extrinsecus, quasi secundo loco, apud Iudæos ha
bentur, summa diligentia est persecutus, utpotè qui Hebræus ab Hebræis exi-
steret: quæ illius regis temporibus euenisse commemoret, iam audire potes. nar
rat enim quemadmodum urgentibus Oziam sacerdotibus, ut de templo exi-
ret, neque aduersus Deum peccaret, ille iratus sit, illisq; mortem mina-
tus, nisi quiescerent. interea uero motus quidam terram concusserit: discis-
soq; templo, splendor ingens illuxerit, qui etiam regis faciem inuaserit, &
sic euestigio illum in lepram incidisse. ante urbem uero ad locum, qui dicitur
Eroge, abscissam esse de monte dimidiam partē, quæ ad occidentem uersa erat.

conuolutamq;

conuolutamq; per quatuor stadia, ad montem stetisse, qui orientem spectabat: itaq; & aditus & hortos regios obturasse. hæc sane ego in libris Iudaicæ antiquitatis posita, apud Iosepum deprehendi. apud prophetam uero Amos, initio illius prophetiæ inueni, quemadmodum ipse uaticinari cœperit in diebus Oziæ regis Iuda, duobus ante terræmotum annis. quem uero terræmotum intelligat, nusquam perspicue subiungit. sed arbitror eundem prophetam longius
,, progressum, hunc terræmotum describere: ubi ait: uidi Dominum stantem
,, super altari: & dixit. percute super altare, & commouebuntur uestibula: &
,, cæde in capita omnium: & qui reliqui fuerint ex ea, in gladio interficiam. quibus illum uerbis censeo canere terræmotum, rerumq; Iudaicæ gentis gloriæq;, nec non ritus, qui ab illis in Hierusalem celebrabatur, euersionem, præterea interitum, qui illos post Saluatoris nostri aduentum inuaserit: quo uidelicet tempore, recusantibus illis Christum Dei, eum qui uerus est sacerdos, lepra animis illorum oborta est, sicut etiam Oziæ temporibus, quando ui quadam inuisibili Dominus altari insistens illorum, potestatem fecit percutienti di-
,, cens: percute altare. certe sua ipsius potestate hoc ipsum declarauit, dicens:
,, relinquitur uobis domus uestra deserta. protinus nanq; dum ille pateretur, uelum templi scissum est, à summo usq; ad imum: quemadmodum Iosepus narrat contigisse Oziæ regis temporibus. tum primum quidem commota sunt uestibula, quum terra mota est passionis illius tempore. deinde haud multo post, extremum quoq; pertulit casum: acceptaq; potestate percutiens, cæcidit in capita omnium. hoc igitur tempore uallis montium Dei obturata est, quemadmodum Oziæ temporibus euenit. quod si dictum quidem ac uerba sequimur, factum sane id fuerit in ipsa obsidione Romanorum, secundum quam puto quædam talia accidisse: si uero sententiam, quo tempore corporalis illa & humum spectans Mosaicæ legis adoratio exclusa est, ut non amplius celebretur, propter terræmotum qui ex illo, prophetice prædictum, Iudaicam gentem inuasit, ac propter cætera, quæ palàm memoriæ prodita sunt. post hæc ad Domini aduentum reuertens oraculum, id ipsum planius denunciat, di-
,, cens: & adueniet Dominus Deus meus, & omnes sancti cum eo: ubi dum sanctos nominat, uel Apostolos eius intelligit ac discipulos, uel potestates quasdam inuisibiles & spiritus administros: de quibus dictum est: & ac-
,, cesserunt Angeli ac ministrabant ei. deinde, in aduentu Domini, inquit,
,, erit dies & non erit lux: & frigus & glacies erit uno die. pro quo Sym-
,, machus interpretatus est: & in die illa non erit lux, sed frigus & glacies e-
,, rit uno die, qui cognitus est Domino, non dies neque nox, sed erit ad uesperam lux. & sane uides quemadmodum in his uerbis planissime diem, quo Saluator noster supplicio est affectus, significet: in quo die, illud quidem, non erit lux, completum est, quando à sexta hora tenebræ factæ sunt in uniuersam terram, usque ad horam nonam. illud autem: sed frigus, & glacies: quo
,, tempore, ut Lucas scribit, comprehendentes Iesum, duxerunt ad domum

,, principis sacerdotum. Petrus autem sequebatur eum à longe. accenso autem
,, igne in medio atrij, sedebat, ut ait Marcus, cum reliquis, calefaciens se. Ioan-
,, nes uero planè etiam frigus commemorauit, ubi ait: stabant serui & ministri ad
,, prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. cognitus autem, inquit, est hic dies
Domino, & non erit dies, neque erit nox: non quidem dies, propterea quòd dictum est ante, non erit lux: quod sanè etiam completum est, quando à sexta hora tenebræ factæ sunt super uniuersam terram, usque ad horam nonam. neque item nox, propterea quòd additum est: ad uesperam erit lux: quod etiam ipsum exitum inuenit, quando post nonam horam, rursus consuetum lumen recepit dies. præterea sententiam quoque si sequimur, hæc completa erunt, in uniuerso quidem super Iudaica gente, postquàm aduersus Christum illud immane facinus ausa est, & tenebræ, & glacies, & frigus facta sunt: quippe quum illorum mens obtenebrata sit, adeo ut euangelij lumen radios in corda illorum immittere nequierit, & charitas erga Deum sit refrigerata. econtrario autem, ad uesperam lumen cognitionis Christi ortum est, adeo ut ij qui olim in tenebris & umbra mortis sedebant, lumen uiderint, sicut apud Hesaiam prophetam scri-
,, ptum est. in ipso igitur Domini huiuscemodi die, egredietur, inquit, aqua ui-
uens de Hierusalem. hæc autem est rationalis & ad bibendum suauis, & uitam suppeditans, & salutaris Christi doctrinæ potio: de qua ipse in euangelio quod Ioannes scripsit, Samaritanam illam mulierem instruens loquebatur, di-
,, cens: si scires quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu petisses ab eo, & dedisset
,, tibi aquam uiuam. ipsa igitur hæc salutaris potio de Hierusalem profluxit. inde illius profectum est euangelium, & illius nuncij & præcones totum terrarum
,, orbem impleuerunt: quod quidem declaratur per id quod dicitur, in mare pri-
,, mum, & in mare ultimum, uiuentem aquam exituram: quibus uerbis uniuersæ terræ fines significantur, & ij uidelicet qui ad oceanum orientis spectant, qui primum mare nominantur, & qui ad occidentem solem, qui per ultimum mare significantur: quos utique fines, salutaris euangelicæque doctrinæ aqua uiuens
,, impleuit: de qua rursus dabat præcepta, quum dicebat: quicunque biberit ex a-
,, qua quam ego illi dabo, non sitiet in æternum. & rursus: flumina, inquit, de
,, uentre eius fluent aquæ uiuæ salientis in uitam æternam. & rursus: siquis sitit,
,, ueniat ad me & bibat. post hanc igitur de Hierusalem irrigantem influentemque super omne genus hominum, salutarem rationalemque aquam: quæ quidem pla-
,, nius alio quodam in loco indicatur illis uerbis: ex Sion enim exibit lex, & uer
,, bum Domini de Hierusalem: & iudicabit inter gentes: erit, inquit, Dominus
,, in regem. non erit autem in Hierusalem, neque super gente Iudæorum, sed in o-
,, mnem terram in die illa. & erit Dominus unus, & nomen eius unum, ambiens
,, omnem terram. quæ ipsa quoque concordant cum illis quæ à psalmis acce-
,, pta sunt, & hic apposita, ubi dicebatur: regnauit Dominus super gentes. &
,, rursus: dicite in gentibus, Dominus regnauit. hæc autem uno tempore omnia in diebus Domini futura esse, prophetia significat. nam totius prophetiæ

initio: ecce dies, inquit, ueniunt Domini, & erunt hæc. quæ porrò hæc alia,
" nisi obsidio Hierusalem? & ipsius Domini translatio super montem oliuarum?
iuxta illud, adueniet Dominus? & quæ acciderunt eo die quo ipse passus est?
" & aqua uiuens quæ in totum terrarum orbem effluxit? & deniq; regnum Domini omnium gentium obtinens principatum, nomenq; eius unum, complens uniuersam terram? quæ omnia, quem quidem exitum sortita sint, iam, ut in compendio, exposuimus. constat uero etiam illud, quemadmodũ ab appellatione Christi Dei, deriuatum Christianorum nomen, totum terrarum orbem impleuerit: quod ipsum sanè, oraculum quoq; declarat, quum dicit: & nomen eius unum,
" ambiens omnem terram & solitudinem. tibi uero per ocium licebit, quum singula uerba exploraueris, latius quæ intellexeris contemplari.

A Baruch. *Quemadmodum ipse prophetarum Deus, cum omnem uiam scientiæ per eam legem, quæ à Moyse data est, ijs qui ad circuncisionem pertinent, ordinasset, posterioribus temporibus in terra olim conspiciendus, atq; inter homines uersaturus canitur.* Caput. 19.

,, QVIS Ascendit in cœlum & accepit eam? (dicit autem sapientiam.) & deduxit eam de nubibus? quis transfretauit mare & inuenit eam, & feret eam super aurum electum? non est qui cognoscat uiam eius, neq; qui excogitet semitam eius. sed qui scit uniuersa nouit eam, repperit eam prudentia sua: qui instruxit terram in sempiternum tempus, impleuit eam iumentis quadrupedibus: qui emittit lumen & uadit: uocauit illud & obediuit ei cum tremore. & stellæ splenduerunt in custodijs suis & lætatæ sunt: uocauit eas, & dixerunt, adsumus: splenduerunt cum lætitia ei qui fecit ipsas. hic est Deus noster: non reputabitur alius ad ipsum. repperit omnem uiam scientiæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. post hæc in terra uisus est, & cum hominibus uersatus est. nihil adiungere oportet diuinis uocibus, quæ euidentissime propositum nostrum confirmant.

Ab Hesaia. *Quemadmodum Christus in Aegyptum iturus canebatur, & quæcunq; in aduentu eius futura fuerunt.* Caput 20.

VISIO ÆGYPTI.

,, ECCE Dominus sedet super nube leui, & ueniet in Aegyptum, & commouebuntur manu facta Aegypti à facie eius, & cor eorum superabitur in eis. & excitabuntur Aegyptij contra Aegyptios: & bellum geret homo contra fratrem suum, & homo contra proximum suum. ciuitas aduersus ciuitatem, & lex aduersus legem. & conturbabitur spiritus Aegyptiorum in eis, & consilium eorum dissipabo. & interrogabunt Deos suos, & simulachra sua, & eos qui de terra uocem emittunt, & Pythones. & tradam Aegyptum in manus hominum dominorum asperorum. & reges asperi dominabuntur eis. & quæ sequuntur. etiam nunc Deum & Dominum, ipsum utique Dei uerbum, iturum

in Aegyptum præsens prophetia significat: & iturum non obscure neq; inuisibiliter, neq; sine corporali aliquo indumento, sed leui nube uectum, ac potius super crassitudine leui. sic enim habere aiunt, Hebraicam uocem. dicant ergo Hebræi, quando post Hesaiæ tempora, Dominus apud Aegyptios sit uersatus: & quis Dominus, unus est enim supremus Deus. & quonam pacto super crassitudine leui hic inuectus esse dicatur, & particularem aliquem locum terræ ascendisse. interpretentur præterea crassitudinem leuem, quid tandem ea sit. & quam ob rem non sine hac, dicatur Dominus uersari in Aegypto. & quando memoriæ proditum sit ea, quæ in hac prophetia continentur, finem contigisse: commota esse, inquam, simulachra manu facta Aegypti: & Aegyptios cum Aegyptijs pugnasse, propter Domini ad homines aduentum: & Deos illorum, Dæmones uidelicet, qui multum prius ualebant, nihil amplius posse, neq; respondere sciscitantibus, propter Domini timorem. & in quorum Dominorum manus, qui asperi extiterint, quorum'ue regum, post eum qui hic canitur Domini aduentum, tradita sit Aegyptus. & quam ob rem Domino præsente, principibus asperis tradantur: & reliqua eadem ratione cum ijs quæ dicta sunt, qui uelit interpretetur. nos enim non aliàs hæc dicimus extitisse, quàm sub unum duntaxat Saluatoris nostri Iesu Christi ad homines aduentum. hic enim quum Dei uerbum sit, & Dei uirtus, tam si ad sensum quàm si ad uerbum accipias, uersatus in regione Aegyptiorum per nubem leuem, compleuit ea, quæ prædicta fuerant. nubem uero leuem figurate nominat commorationem eius inter homines, qua ꝑ corpus quod de uirgine & spiritu sancto assumpsit, usus est: nimirũ quemadmodum Hebræorum habet scriptura, & Aquila planius significauit, quum di-
,, xit: ecce Dominus ascendit super crassitudinem leuem, & uenit in Aegyptum: crassitudinem leuem, corpus de spiritu sancto conceptum appellans. igitur etiam ipsa hæc prophetiæ particula, ad uerbum exitum sortita est, quo tempore
,, Angelus Domini in somnis uisus ipsi Ioseph, dixit: surgens accipe puerum &
,, matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi donec dicam tibi. tunc igitur ipse Dominus Deus uerbum, puerilem ætatem ingressus, & suo corpori, quod ex sancta uirgine acceperat coniunctus, (quod sanè corpus, crassum quidem erat ob corporeæ materiæ duriorem naturam, at rursus leue, eo quòd præstantius esset, quàm ea, quæ ad nos pertinent: ex quo etiam leuis nubes nominatur, propterea quòd non ex uoluptaria corruptione, sed de spiritu sancto cõstabat,) in terra Aegyptiorum diuersatur. causa autem cur illuc accesserit, rationem hanc habet. quoniam enim in Aegypto initium accepisse ea, quæ ad errorem colendi simulachra pertinent, memorantur, & uidebantur omnium hominum superstitiosissimi esse Aegyptij, inimiciq; atq; hostes populi Dei, longissimeq; à prophetis abesse: merito primum apud illos Dei uirtus commorata est. qua propter plus apud Aegyptios, quàm apud omnes alios homines, euangelicæ illius doctrinæ uerbum inualuit. ex quo ipsum Dominum ad illos accessurum, & cum illis moraturum præsens prophetia diuinat. at non Aegyptios in terram Iu-

dæorum

dæorum uenturos,neq; Hierosolyma ut ibi illum adorent: neq; uero ibidem inter Iudæos ex ijs,quæ à Mose instituta sunt peregrinaturos, neq; sacrificaturos in eo,quod est in Hierusalem,altari. sed horum quidem nihil prorsus ait futurum: at ipsum Dominum aditurum Aegyptios, & suo aduentu homines dignaturum, magnorumq; bonorum ipsis authorem futurum. directuram siquidem perfecturamq; illius inter illos commorationem, ea quæ iam re ipsa post Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum,completa cernuntur. quæ porrò hæc sint, inspiciamus. ij qui prius incolebant Aegyptum,uitiosi prauiq; Dæmones,per multa sæcula in simulachris latitantes,animasq; Aegyptiorum omni superstitionis errori addicentes ac subijcientes, quum sensissent nouam quandam diuinamq; uirtutem ad se accessisse,illico commoti sunt,& fluctuationem ac perturbationem in se ipsis pertulerunt: corq; ipsorum & uis intelligendi,intrinsecus in ipsis conuicta sunt,cesserūtq; ac fugata sunt ab ea uirtute,quæ uisum effugiens illos compellebat,& ignis instar ineffabili quadam ratione adurebat. & tunc quidem inuisibiliter Dæmones talia passi sunt, quum Saluator noster Iesus Christus in Aegyptum,cum uisibili corpore peruenit. at uero postquàm planè iam ipsius Euangelium ad Aegyptios, sicut ad reliquas gentes perlatum est, & inuisibilis eius uirtus, unà cum suis Apostolis adfuit, quæ latenter illos adiuuaret, & unà cum illis rem negociumq; gereret,ac per eos religiosam piamq; ipsius doctrinam denunciaret, unumq; ac solum uerum Deum colere adhortaretur, & eos à Dæmonibus auerteret,qui prius decepti fuerant: hic iamtum Aegyptijs sicut etiam reliquis gentibus,seditio bellumq; intestinum exortum est, quum alij quidem ab errore colendi plures Deos recederent, & ad Christi uerbum concurrerent, alij uero econtrario hos ipsos oppugnarent, atq; ad huiusmodi facinus à domesticis Dæmonibus furore quodam concitarentur, adeo ut fratres à fratribus disiungerentur,& doctrinæ Christi causa, etiam charissimos sibi,gladijs
„ transfigerent. ait enim oraculum. & excitabuntur Aegyptij contra Aegyptios,
„ & bellum geret homo contra fratrem suum, & homo contra proximum suum.
confirmat autem propheticam prædictionem etiam ipse Saluator noster in euan
„ gelijs,dicens: tradet frater fratrem in mortem, & pater filium:& consurgent fi
„ lij aduersus parentes,& interficient eos.& rursus:nolite putare quod uenerim pa
„ cem mittere in terram. non dico uobis,sed separationem. erunt enim ex hoc,
„ quinq; in domo una, tres diuisi aduersus duos, & duo aduersus tres. separabun
„ tur pater contra filium,& filius contra patrem: mater contra filiam, & filia con
„ tra matrem: socrus contra nurum, & nurus contra socrum. hæc enim in quo tandem à uoce prophetica differunt, quæ quo tempore Dominus in Aegyptū adueniet,ait surrecturos Aegyptios contra Aegyptios? & bellum gesturum hominem contra fratrem suum? tunc uero noui testamenti lex, cuius Christus author,contra legem superstitionis, in qua plures Dij colebantur, surrexit,quum uidelicet gentium simulachra adorantium lex,Christi doctrinam oppugnans,& ciuitas ac respublica eius ecclesiæ quæ in Christo consistit, aduersus ritus atque

instituta non credentium nationum suscitata est. ex quo illud dictum est: ciuitas
,, aduersus ciuitatem, & lex aduersus legem. deinde licet planè Aegyptios & omnes simulachrorum cultores, eumq; qui in ipsis uim suam exercet superstitionis spiritum, intueri etiam nunc perturbatos, & multum quidem consultantes, & cōminiscentes contra Christi doctrinam ut eam extinguant, atq; ex hominibus
,, deleant: dispergi autem ac dissipari à Deo qui ait in ipsa prophetia: & contur-
,, babitur spiritus Aegyptiorum in eis, & consilium eorum dissipabo. quumq; innumerabilia sint quæ interrogēt ac sciscitentur in oraculis ac diuinationibus, aduersum nos, quoties Deos suos, & latitantes in simulachris Dæmonas, & eos qui prius in ipsis multum poterant, Pythonas, adeunt: nihil tamen amplius ex
,, illis habent. qua propter oraculum ait: & interrogabunt Deos suos, & simulachra sua, & Pythonas: sed enim, inquit, nullum planè obtinebunt auxilium, quicunq; ad eos qui ipsorum Dij esse uideantur, quiq; ipsos antea deceperint, confugient, tunc utiq; maxime eos ipsos dominis ac regibus asperis tradente Domino, quum Dæmonibus suis auscultantes, & ab illis instincti, insectationes aduersus Dei ecclesiam concitabunt. hic mihi animum aduertas diligenter uelim, quonam pacto usq; ad Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum, suis regibus seorsum ac per se tota Aegyptus uteretur, & in suo ipsorum iure ac libertate degerent Aegyptij: potestasq; illorum ab initio quàm longa & quàm multa fama feratur fuisse: & quemadmodum ex illo, quum primus Romanorum Augustus, (cuius temporibus Dominus noster natus est,) Aegyptum subegisset, & nouissima ptolemæorum Cleopatra capta esset: in Romanorum potestatem deuenerint, & sub illorum leges atq; edicta missi sint, suoq; ipsorum proprio iure, suaq; libertate priuati: ut propheticum oraculum etiam in hoc planè ueritatem suam demonstret: quod quidem de ijs qui ad loca, procurandi gratia mittendi essent, deq; prætoribus, ac reliquis per singulas partes magistratibus, ita loquitur: & tra-
,, dam Aegyptum in manus hominum, Dominorum asperorum. de ijs uero qui totum imperium obirent, summumq; ius obtinerent, id quod sequitur: pro quo
,, Aquila ait: & rex corroboratus, potestatem obtinebit in eis: Symmachus autem:
,, & Rex fortis ius in illos habebit. sic autem ipse regnum Romanorum arbitror uocatum esse: quo tanquam freno ac uinculo impediti, non solum Aegyptij omnium hominum superstitiosissimi, sed reliqui quoq; uniuersi homines, nihil possunt iam audentue contra Saluatoris nostri ecclesiam oblatrare. post hæc, in eadem prophetia ordine sequuntur obscuriora quædam, & nodis ac difficultatibus implicita, quæ longioris atq; altioris, ob figuram qua enunciata sunt, interpretationis indigeant: quibus quidem nos per ocium, quum tempus aderit, aptam expositionis lucem adhibere non grauabimur, ubi Deo fauente diuinarum promissionum rationem absoluerimus.

Ab eodem. *Bonorum promissio ad eam quæ prius deserta erat, ex gentibus collectam ecclesiam, & ad afflictas uexatasq; animas manifestus Dei aduentus, & salutares miraculorum prodigiorumq; ostentationes.* *Caput.* 21.

Lætare

,, LAETARE Deserta sitiens. exultet deserta,& floreat ut lilium. & efflore-
,, bunt,& exultabunt deserta Iordanis. & gloria Libani data est ei,& honor Car-
,, meli. & populus meus uidebit gloriam Domini, & altitudinem Dei. conualē
,, scite manus remissæ, & genua dissoluta. consolamini pusillanimes intellectu.
,, conualescite, ne timete. ecce Deus noster iudicium reddit, & reddet. ipse ueniet,
,, & saluos faciet nos. tunc aperientur oculi cæcorum,& aures surdorum audient.
,, tunc saliet ut ceruus, claudus. & plana erit lingua mutorum. quoniam erupit in
,, deserto aqua, & conuallis in terra sitienti. & erit quæ caret aqua in stagna, & in
,, terram sitientem fons aquæ erit. hoc etiam in loco palàm salutaris Dei canitur aduentus, qui multa bona sit allaturus. surdis enim auditum,& cæcis uisum: præterea claudis,& linguam impeditam habentibus,medelam prædicitur redditurus. quæ omnia non aliàs exitū inuenerunt,nisi postquàm Saluator noster Iesus Christus aduenit: à quo & cæcorum oculi aperti sunt, & surdi auditum receperunt: quid uero dicere opus est quàm multi, per illius discipulos,& soluta membra habentes,& muti & claudi, naturales sanationes recuperauerint? quàmq; alij innumerabiles,qui uarijs ægritudinum languorumq; generibus uexarentur,ab illo & curatione & salute digni iudicati, utrunq; consecuti sint bonum? cui rei & diuina prophetiæ prædictio, & ab omni mendacio alienissimum sacrorum euangeliorum testimonium, indubitatam fidem facit. desertam uero in his uerbis oraculum significat eam, quæ de gentibus collecta est, ecclesiam: quæ quum antea sine Deo esset, per eos de quibus nunc agitur,euangelium accipit. præterea idem oraculum ait,huic desertæ dandam esse gloriam Libani. Libanum autem figurate Hierusalem appellari consuetum est, sicut suo tempore per eas demonstrationes, quas de diuina scriptura conficiam, probaturus sum. itaq; in ipsius Dei ad homines aduentu, illi desertæ, de qua dictum est,ecclesiæ inquam quæ de gentibus collecta est, gloriam Libani dandam esse, propositum docet oracu-
lum. pro eo autem quod dictum est, & honor Carmeli,Aquila quidem conuer
,, tit, splendor Carmeli & Saron,ipsi uidebunt gloriam Domini.Symmachus ue-
,, ro, decor Carmeli & campi, ipsi uidebunt gloriam Domini. Theodotion au-
,, tem,species, inquit,Carmeli & Saron,ipsi uidebunt gloriamDomini. quibus uer-
,, bis significare arbitror prophetiam,non ipsam Hierusalem neq; Iudæam, sed ipsarum gentium terram, cui diuina cognitio exhibenda sit. Carmelus enim, & qui uocatur Saron,externarum gentium loca erant. & hæc quidem ad uerbum. ad sensum uero interpretantibus, dicendum erit,quòd ij qui prius animis excæcati erant, adeo ut & ligna & lapides & reliquam animæ expertem materiam, nec non Dæmonas circum terram uersantes,aliosq; spiritus deprauatos,loco summi Dei colerent,quiq; auribus intelligentiæ obsurduerant, & claudicantes solutiq; omni uita erant: his omnibus malis alijsq; & perturbationum,& ægritudinum generibus, per Saluatoris nostri Iesu Christi doctrinam etiam nunc liberentur: & multo præstantiorem quàm ea est, quæ ad corpus pertinet, salutem opemq; recipiunt: & Dei uerbi ad homines aduentus diuinam & plus quàm

humanam uirtutem detegunt ac demonſtrant.

Ab eodem. *Quemadmodum primum ſempiternumq́; Dei uerbum, ipſe uniuerſi opifex, à Domino patre etiam nunc ſe miſſum eſſe confitetur.* *Caput.* 22.

„ AVDI Me Iacob, & Iſrael quem ego uoco. ego ſum primus, & ego ſum in „ ſempiternum: & manus mea fundauit terram. dextera mea firmauit cœlum. & „ adiungit paulo poſt: & nunc Dominus Dominus miſit me & ſpiritus eius. habes igitur hic quoq; Dominum, qui mitttitur & qui mittit, patrem uidelicet ac Deum uniuerſi, qui conſueuit bis Dominus nominari.

Ab eodem. *Quemadmodum ipſe Dominus, Iudæorum gentem redarguit, eo quòd uenturum ipſum ſuſcepturi non ſint, neq; uocanti ſibi auſcultaturi: & quæ paſſurus ſit ab eis.* *Caput.* 23.

„ SIC Dicit Dominus: qui eſt hic liber repudij matris ueſtræ, quo dimiſi eam? „ aut cui debitori uendidi uos? ecce peccatis ueſtris uenditi eſtis, & iniquitatibus ue- „ ſtris emiſi matrem ueſtram: quoniam ueni, & non erat homo: uocaui & non e- „ rat, qui audiret. nunquid non poteſt manus mea liberare? aut nunquid non poſ- „ ſum eripere? deinde in eadem prophetia paulułum progreſſus, ego uero, inquit, „ non contumax ſum, neq; contradico: tergum meum dedi in flagella, & maxillas „ meas in alapas. faciem uero meam non auerti à probro ſputorum. ipſe Dominus quum in his uerbis, ſuum ad homines aduentum fateatur, redarguit populum Iudæorum, quòd uenientem ſe ſuſcepturi non ſint, neq; uocanti auſcultaturi, & hanc, quaſi ſe ipſum defendens, cauſam illorum ipſorum reiectionis docet fuiſſe. nam quoniam ueni, inquit, & non erat in uobis homo, uocauiq́; & nullus erat, qui audiret, idcirco, inquit, peccatis ueſtris uenditi eſtis, tanquam ipſi per uos ipſos meæ uocationis repudiatores, extiteritis, neq; uero ipſe uobis libellum repudij dederim. hæc autem euidentiſſime ad eum populum, qui ad circuncíſionem pertinet, directa ſunt, & ſimul ea, quæ illi contra ipſum in paſſione auſi ſunt, ſignificat, dicens: „ tergum meum dedi in flagella, & maxillas meas in alapas, & quæ ſequuntur. hæc quoq; per ocium à nobis iuſta interpretatione explanabuntur.

Ab eodem. *Quemadmodum ipſe qui in prophetis olim canebat Dominus, uenturus ad homines, & ipſis oculis inſpiciendus, & à gentibus cognoſcẽdus expectaretur.* C. 24.

„ HAEC Dicit Dominus: propter uos nomen meum blaſphematur in genti- „ bus. idcirco cognoſcet populus meus in die illa, quòd ego ſum: ipſe qui loquor, „ adſum, ut formoſitas in montibus, ut pedes euangelizantis auditum pacis, ut qui „ nunciat bona: quoniam auditam faciam ſalutem tuam dicens: Sion, rex tuus erit „ Deus. uox cuſtodientium te exaltata eſt, et cum uoce ſimul lætabuntur: quoniam „ oculis ad oculos uidebunt, quando miſerebitur dominus Sion. erumpant læti- „ tiam ſimul deſerta Hieruſalem, quoniam miſeratus eſt Dominus ipſam, & libera- „ uit Hieruſalem, & reuelabit brachium ſanctum ſuum, in conſpectu omnium gen- „ tium: & uidebunt omnia extrema terræ, ſalutem à Deo noſtro. his ipſis deinceps adnexa eſt ſub uno & eodem contextu, de paſſione Chriſti prophetia: quam item

per ocium

per ocium expositurus sum. quum uero unus & idem sit Dñs, qui ait in particula
ante hanc proxime exposita, ad ipsum Iudaicũ populum: peccatis uestris uenditi
estis, & iniquitatibus uestris dimisi matrem uestrã, quoniã ueni & non erat homo,
,, uocaui & non erat qui audiret: in his de quibus nunc agitur uerbis, ad eosdem ait:
,, propter uos nomen meum blasphematur in gentibus. deinde quasi habens alium
,, præter illos populum, adiungit: idcirco cognoscet populus meus nomen meũ:
deinde docet quòd non alius, sed ipse qui in prophetis loquebatur Dñs uersabitur
,, olim in hac uita, his uerbis: ego sum: ipse qui loquor adsum. illud autem: ut formo
,, sitas in montibus, ut pedes euangelizantis auditum pacis, ut qui nunciat bona, au-
ditam faciam salutem tuam, dicens: Sion, rex tuus erit Deus: manifestius reliqui cõ
,, uerterunt interpretes, Aquila quidem in hunc modum: quid speciosi facti sunt su-
,, per montes, pedes euangelizantis? eius qui audire facit pacem? eius qui nunciat
,, bonum, qui audire facit salutem, dicentis ipsi Sion: regnauit Deus tuus? Symma-
,, chus uero: cur decentes in montibus pedes euangelizantis? auditam facientis pa-
,, cem, euangelizantis bona, auditam facientis salutem? dicentis ipsi Sion: regnauit
,, Deus tuus? pro eo uero quod est: uox custodientium te exaltata est, & cum uoce
simul lætabuntur, quoniã oculis ad oculos uidebunt: Symmachus quidem sic in-
,, terpretatus est: uox speculatorum tuorum: extulerunt uocem: in id ipsum laudabunt:
,, palàm enim oculis uidebunt. dici porrò in his speculatores uidentur, sacrosancti
Saluatoris nostri Apostoli: qui palàm oculis intuiti eum de quo prophetæ lo-
quebantur, extulerunt uocem suam in totum terrarum orbem, illum ipsum prædi-
cantes. ipsam uero Sion ac Hierusalem quæ in locis euãgelizatur, in cœlo agno
,, uit ipse Apostolus illis uerbis: superior autem Hierusalem libera est, quæ est mater
,, nostra. & accessistis ad Sion montem, & ad ciuitatem Dei uiuentis Hierusalẽ cœ-
,, lestem, & multorum millium angelorum frequentiam. dici uero Sion poterit etiam
ea, quæ in omnem terræ locum, per Christũ constituta est ecclesia: quemadmodũ
Hierusalem omne pium ac religiosum ciuile institutum: quod quum apud solos
ueteres Iudæos olim existeret, in solitudinem propter ipsorum impietates conuer-
sum est, deinde rursus renouationem in melius consecutum est, per Christi Salua
,, toris nostri aduentum. quapropter ait prophetia: erumpant lætitiam simul deser-
,, ta Hierusalem: quoniã miseratus est Dñs ipsam, & liberauit Hierusalem. cæterum
nusquam sane aberres, si uniuscuiusque uiri sancti deoque amici animã, quatenus quidem
supra hanc uitam elata est, quippe quum in cœlo suum ius ciuitatis habeat, con-
templeturque ea, quæ ipso mundo sunt superiora, Sion nomines: (nam ex interpre
tatione speculatorium significat:) quatenus autem in bono statu & quiete pertur-
bationum constituta est, Hierusalem eandem appelles. illud enim nomen conuer
sum, uisionem pacis significat. ordine posthac Dei ad ueram religionem uocatio
,, gentium, euidentissime declaratur illis uerbis: & reuelabit Dñs Deus brachium
,, sanctum suum, in conspectu omnium gentium, & uidebunt omnes fines terræ, sa-
,, lutem à Deo nostro. porrò brachiũ Dei neutiquam aliud esse arbitreris, quàm uerbũ
& sapientiam, & ipsum Dñm, qui est Christus Dei. hoc enim ex multis ostendere
facile est. habes præterea in exodo, Israel ab ægyptiaca seruitute liberatũ brachio

Dei. ipsum igitur illud brachium Dei, quod ueteri populo salutem manifestissime attulit, omnibus gentibus aperiendũ, ac detegendum, tanquam id quod prius occultum esset, præsens prophetia significat. salutem uero quam dicit uisuros om-
,, nes terræ fines, & quam superius indicauit quum dixit: auditam faciam salutem tuam: scito apud Hebræos ipso Iesu nomine appellari.

Ab eodem. Quòd rursus Dominus, ipsum planè Dei uerbum, uenturus & gentes congregaturus caneretur. Caput. 25.

,, ECCE Dñs ut ignis ueniet, atq; ut tempestas currus eius, & quæ sequuntur. di-
,, xit Dñs: & ego opera eorũ & cogitationem eorum scio. & ego uenio congre-
,, gare omnes gentes & linguas. & uenient & uidebunt gloriam meã, & relinquam
,, in eis signum. & emittam ex eis qui saluati fuerint ad gentes, in Tharsis, & Phud,
,, & Lud, & Mosoch, & Thobel, & in Græciã, & ad insulas remotas, ad eos qui non
,, audierunt nomen meum, neq; uiderunt meam gloriã. & nunciabunt mea opera
in gentibus. planissime etiam in his, Dñi aduentus ad homines indicatur. & quo-
,, niam hic dictum est illum ut ignem uenturũ, merito Saluator noster ait: ignem ue
,, ni mittere in terram, & quid uolo si iam accensus est? currus uero eius, stipantes ip-
,, sum diuinas potestates, inseruientesq; ipsi sanctos Angelos, cõmode dixeris: de
quibus illud dictum est: & accesserunt Angeli & ministrabãt ei: sanctos item eiusdem Apostolos ac discipulos: quibus inuectum diuina atq; inuisibili uirtute Dei uerbum, omnem permeauit terrarum orbem. potest etiam aliter dici ad uerbum: ignem & currus unà cum eius aduentu denunciari, propter eam, quæ Hierusalem oppressit, obsidionem post Saluatoris nostri aduentum: post quem haud multo, templum quidẽ ipsum igne incensum est, & extremam pertulit uastationem: urbs uero circundata est curribus & exercitibus bellicis: post quem casum etiam ea, quæ de cunctis gentibus prædicta fuerant, huic prophetiæ consentaneũ finem sortita sunt. cæterum quis non admiretur audiens Dominum per prophetam dicentem:
,, uenio congregare omnes gentes & linguas: quum uideat in omni quæcunq; ab hominibus habitatur terra, per Saluatoris nostri Iesu Christi aduentũ ac uocationem, conuentus gentium in Christi nomine celebrari? linguasq; omnium nationũ omni genere sermonis unum Deum, ac Dñm inuocãtes? deniq; post omnia hæc quis inspiciens omnes, quicunq; in Christi fidem uenerunt, salutari signo pro an-
,, nuli nota utentes, non merito obstupescat, si audiat tanto ante ipsum Dñm dixisse: & uenient & uidebunt gloriam meã, et relinquam in eis signũ? iam inde igitur saltem in parte, secundum priorem Saluatoris nostri ad homines aduentum, ipsis oculis intuemur diuinorũ oraculorum euenta. cæterũ eadem hæc plenius absoluẽtur, in secundo & glorioso eiusdem aduentu, quando omnes gentes uidebunt gloriam eius, uenientemq; ipsum de cœlo cum potestate & gloria multa. referri uero ad illud tempus etiã reliqua poterunt, quæ in ipso oraculo prædicta sunt, quẽad-
,, modũ quidẽ nos proprio, atq; huic rei dicato opere ostẽsuri sumus. quũ igitur ad hunc usq; locũ hæc tam multa collegerimus, de eo, q olim canebatur futurus, Dei ad homines aduentu, sequitur ut his adiungamus, quis nam modus in iisdem oraculis prædiceretur, futurus prioris eiusdem ad humanam uitam accessus.

LIBRI SEXTI FINIS.

HÆC INSVNT IN SEPTIMO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS VOLVMINE.

Euangelicæ Demonſtrationis Liber Septimus.

CVVM Proximo libro Deum ad homines uenturum, & cum hominibus in terra uerſaturum, duoq; hæc maxima ſigna illius aduentus futura, gentium per totum orbem ad accipiendam ueram Dei notitiam, uocationem, & Iudaicæ gentis propter incredulitatem in illum, ruinam ac ſolitudinem, ex propheticis uocibus didicerimus, ibidemq; inſpexerimus, quem tandem exitum inuenerint ea quæ prædicta fuerant: ipſo deinceps ordine in hoc ſeptimo Euangelicæ demonſtrationis uolumine, modum contemplari conabimur, ſecundum quem ait ſe ad homines commigraſſe. iam inde igitur uideamus, quis nam modus Dei ad homines migrationis caneretur futurus, & ubi nam gentium oriturus prædiceretur, & de quo genere profecturus ſanctorum hominum uocibus ferretur.

Quis nam modus acceſſus Domini ad homines. Ab *Heſaia.* 1. *Caput.* 1.

QVEMADMODVM Diuinus euangeliſta Ioannes, plus quàm humana uoce de Saluatore ac Domino noſtro, de ipſo inquam Dei uerbo diſſerens ſacramq; illius ſcripturam narrationemq; aggrediens, unà cum ipſa illa theologia eiuſdem ad homines acceſſum, per aſſumptum corpus exponit, ſic dicens: in
,, principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum. hoc
,, erat in principio apud Deum. omnia per ipſum facta ſunt: atq; his deinceps ad-
,, iungens, & uerbum caro factum eſt, & habitauit in nobis: ita diuino ſpiritu afflatus propheta, quum Deum de uirgine genitum, eſſet nunciaturus, uiſionem antea quandam illius gloriæ contemplatur, talemq; theologiam deſcribit: uidi Do-
,, minum Sabaoth ſedentem ſuper ſolio excelſo & ſublimi: & plena erat do-
,, mus gloria eius: & Seraphim ſtabant circum eum, ſex alæ uni, & ſex alæ al-
,, teri. & duabus quidem tegebant faciem, duabus autem uelabant pedes, & duabus
,, uolabant: & clamabant alter ad alterum, & dicebant: ſanctus: ſanctus: ſanctus:

,, Dominus Sabaoth. plena est omnis terra gloria eius. & deinceps adiungit: &
,, audiui uocem Domini dicentis: quem mittam, & quis ibit ad populum hunc.
,, & dixi: ecce ego. mitte me. & dixit ad me: uade, & dic populo huic: au-
,, ditu audietis, & non intelligetis: & intuentes intuebimini, & non uidebitis.
,, crassum enim factum est cor populi huius: & auribus suis grauiter audie-
,, runt: & oculos suos clauserunt, ne quando uideant oculis, & corde intelli-
,, gant, & conuertantur, & sanem eos. & dixi: quo usq; Domine? & dixit:
,, donec desertæ sint ciuitates, eo quòd non sit qui inhabitet: & domus, eo
,, quòd non sint homines. at enim quem tandem Dominum fas est dicere ui-
sum fuisse à propheta præter eum, quem & Habraæ, & reliquis Habraæ si-
milibus priscis patribus uisum fuisse, & cum ijsdem locutum esse, in prioribus
libris ostendimus? Hunc enim pariter & Deum & Dominum, & item An-
gelum esse, & primum imperatorem copiarum Domini, antea didicimus.
quum ergo præsens oraculum esset illius ad homines commigrationem præ-
dicturum, diuinum antea illius regnum contemplatur: ubi ait se uidisse illum
sedentem in solio excelso, & sublimi. hoc autem illius solium illud esse existi-
mandum est, quod in psalmo de dilecto ostensum est, in illis uerbis: sedes
,, tua Deus in sæculum sæculi: super quam supremus & uniuersi conditor Deus,
& ipsius pater, ipsum tanquam unicum ac dilectum sedere iubebat, dicens: se-
,, de à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum.
confirmat uero hanc nostram in hos locos interpretationem, Ioannes Euange
lista: qui postquàm citauit proxime expositas Hesaiæ uoces, in quibus dictum
,, est: crassum enim factum est cor populi huius: & auribus suis grauiter audie-
,, runt: & oculos suos clauserunt: adiungit de Christo, & dicit: hæc dixit He-
,, saias quando uidit gloriam eius, & testificatus est de eo. quum ergo uidisset
propheta Saluatoris nostri, super paterna diuinæ maiestatis ac regni sede col-
locationem, diuinoq; ipse esset spiritu instinctus, essetq; deinceps eiusdem ad
homines accessum, ortumq; de uirgine descripturus: prius testificatur eam, quæ
in omnem terram peruentura erat, cognitionem, & gloriæ prædicationem, ip-
,, sa Seraphim inducens quæ circum illum starent, ac dicerent: sanctus: san-
,, ctus: sanctus: Dominus Sabaoth. plena est omnis terra gloria eius. sed quæ-
nam existimanda sunt hæc Seraphim Christum Dei stipantia? num forsitan
Angelorum ac diuinarum potestatum chori? an uero prophetarum atq; Apo
stolorum? nam Seraphim si interpreteris, initium oris ipsorum audias. ta-
les uero & prophetæ & Apostoli, per quorum os, instar primitiarum, initium
salutaris prædicationis factum est: ex quo appellationem hanc sortiti sunt: si-
cut etiam sancti spiritus potestates, quæ alæ nominatæ sunt, primas quidem
atque extremas de Deo uerbo notitiæ partes occultant, tanquam eas quæ
suapte natura neque dici, neque comprehendi possint: quæ uero ipsius
de illo dispensationis mediæ sunt, eas ostendunt, propterea quòd so-
la hæc naturæ hominum cognoscibilia: quum ea quæ supra hæc & post

hæc reliqua sunt, in arcanis habita sileantur. præterea diuinæ ac cœlestes potestates, poterunt item uocabulo Seraphim intelligi, quatenus alia quadam ratione, Seraphim ex interpretatione incendia significant: ex quo illud dictum est: qui
,, facit Angelos suos spiritus, & ministros suos ignis flammam. clamant porrò hi, & uociferantur alter ad alterum pro suis quisque uiribus, sanctitatem eius de quo, ut de Deo, loquitur propheta commendantes: & quod omnium admiratione dignissimum est, theologice declarantes, quòd non modo cœlum, & quæ in cœlo sunt, uniuersa plena sunt maiestate & gloria eius, sed etiam omnis terra eiusdem facultatis ac uirtutis est particeps, propter eius qui canitur de cœlo ad homines descensum: de quo deinceps longius progressum oraculum uaticinatur, nec non & ortum de uirgine, & per hunc latius in omnem terram disseminatam gloriæ eius celebrationem, denunciat. Dominus autem Sabaoth ex interpretatione, est Dominus exercituum. is autem erit primus imperator exercituum Domini: quem in tertio ac uigesimo psalmo Dominum Sabaoth, diuinæ rursus potestates appellant, ubi eiusdem de terra ad
,, cœlum ascensum diuinant, & canunt uerbis illis: tollite portas principes ue-
,, stras, & eleuamini portæ æternæ, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex glo
,, riæ? Dominus exercituum, ipse est rex gloriæ. Hebraicus enim contextus hoc loco rursus Dominum Sabaoth illum uocat. & quoniam ipse est rex gloriæ, & propter eius aduentum, futurum erat ut omnis terra impleretur gloria eius:
,, merito quod futurum erat, & in propheta, & in psalmo dictum est: in pro-
,, pheta quidem illis uerbis: plena est omnis terra gloria eius: in psalmo autem
,, initio statim ubi ait: Domini est terra & plenitudo eius, orbis terrarum, & omnes qui habitant in eo. his autem uaticinio comprehensis, deinceps progressus propheta testificatur, quòd licet omnis terra futura sit plena gloria eius, attamen illum Iudaica gens acceptura non sit. itaq; ait: & dixit Dominus,
,, (ille uidelicet qui uisus fuerat Dominus Sabaoth,) quem mittam, & quis ua-
,, det ad populum hunc? & dixi: ecce ego sum: mitte me. & dixit: uade & dic
,, populo huic: auditu audietis & non intelligetis: & intuentes intuebimini, &
,, non uidebitis. crassum enim factum est cor populi huius: & auribus suis graui-
,, ter audierunt: & oculos suos clauserunt: ne quando uideant oculis suis, & au-
,, ribus suis audiant, & corde intelligant, & conuertantur & sanem eos: quibus uerbis manifestissime canit futuram, aduersum se accusationem Iudæorum: & quòd intuebuntur quidem ipsum, non tamen animaduertent, quis sit: quòdq; loquentem inter ipsos & docentem audient, non tamen etiam intelligent quis nam is sit, qui cum ipsis loquatur, neq; item quæ nam ea sint nouæ doctrinæ præcepta, quæ ipse illis tradet. comprobat uero huius oraculi euentum euan-
,, gelista Ioannes, qui de Saluatore nostro sic ait: quum autem tam multa signa fe-
,, cisset coràm eis, non crediderunt in eum, ut sermo Hesaiæ prophetæ impleretur,
,, quem dixit: Dñe quis credidit auditui nostro, & brachium Dñi cui reuelatum est?

,, propterea non poterant credere, quia iterum dixit Hesaias: excæcauit oculos
,, eorum, & indurauit cor eorum, ne uideant oculis, & corde intelligant, & con-
,, uertantur, & sanem eos. hæc dixit Hesaias quando uidit gloriam eius, & te-
,, stificatus est de eo. ergo absq; controuersia uisionem illam Dei, ad Christum retulit euangelista Ioannes, & ad Iudaicum populum, qui uisum à propheta Dominum, quemadmodum ab illo ipso prædictum est, non suscepit. nam quum Dominum Sabaoth propheta uidisset, refert oraculum, quemadmodum ipsi præceperit, ut ad Iudæos diceret: quòd ipsi illum quidem aliquando uidebunt, sed non intelligent quis sit: & audient illum loquentem inter ipsos & docentem, sed non percipient, propterea quòd induratum erit cor eorum. quum hæc igitur Hesaias his, quæ apposuimus, uerbis canat, in historiæ modum hostium aduersus Achaz impetum, qui tunc Iudaici populi regnum obtinuerat, describit: & à uisibilibus quidem hostibus ruinam breui, neq; haud multo post futuram significat. quorum uero signa quædam duntaxat attulit, (hi porrò sunt intelligibiles atq; inuisibiles quidam hostes, Dæmones utiq; ac sub uisum non cadentes potestates: de quibus initio totius operis disseruimus: quòd non solam Iudaicam gentem, sed omne prorsus humanum genus, in omne malitiæ genus, ac deniq; in ipsum omni religioni contrarium simulachrorum cultum compulerint,) hos non aliter uinci posse demonstrat, quàm per unum qui canitur Dei uerbi ad homines accessum: quod quidem Dei uerbum esset ex innupta uirgine humanum corpus assumpturũ. sed huius illi quisnam usus fuerit, iam tempus
,, esse uidetur, ut latius inquiramus. Quia per hominem mors intrauit in mundum, ait Apostolus, idcirco aduersus mortem uictoriam obtineri per eundem hominem oportuit, & quod mortis fuerat corpus, uitæ corpus declarari: & peccati regnum, quod prius in corpore mortali uim suam exercebat, deleri, usq; adeo ut non amplius illi peccatum, sed iustitia dominaretur: & quoniam ex peccatis corporis, antea cunctis hominibus ruina facta est, merito rursus per omnis peccati expers corpus, omniq; prorsus malitia intactum, trophæa aduersus hostes erigenda fuerunt. sed quos tandem hostes, nisi eos qui olim per corporeas uoluptates humanum genus prosternebant? præterea quum Dei uerbum esset cum hominibus collocuturum, & corporeis auribus præcepta de pietate traditurum, prodigiaq; & miracula oculis hominum, Deiq; uirtutem euidenter atque aperte demonstraturum: non aliter quàm per consuetum nobisq; familiare instrumentum, hoc facere ipsum oportuit: quoniam nihil quidem amplius quàm quæ corpora sunt, mortalibus oculis ut cerneremus, fieri poterat, neq; ut auribus perciperemus quàm sonum, qui lingua proferri consueuit. ut igitur corporeis quoque sensibus intelligibilium incorporearumq; rerum notiones caperemus, eum qui nobis & cognatus & familiaris esset, ipse Deus uerbum assumpsit: omniaq; per illum quæcunq; salutaria essent, ijs, qui ipsi audiebant, ipsiq; uidebant, tam quæ in diuinis ipsius uerbis, quàm quæ in factis consisterent, exposuit. atq; hæc omnia administrauit

nusquam

nuſquam, ut nos ſimili ratione corporis neceſſitatibus illigatus: neq; ipſe quidquam aut deterius, aut amplius ſua ipſius diuinitate perpetiens: neq; uero ut anima hominis, ita ipſe tali corpore impeditus, ut diuina interim munera obire non poſſet, aut ubiq; adeſſe, qui Dei uerbum eſt, omniaq; implet, ac per omnia penetrat: neq; item aut ſordibus ullis, aut corruptione, aut fœditate, ex eo corpore quod aſſumpſit inquinatus: propterea quod quum ipſe natura ſit expers & corporis, & carnis, & omnis materiæ, tanquam Dei uerbum, diuina quadam uirtute rationibusq; ineffabilibus, omnem ſuſtinuit diſpenſationem, quæ ſua eſſent impertiens, non autem contra ſibi uendicans, aut uſurpans quæ aliena. ergo cur ita hanc illius in corpore diſpenſationem formidare opus eſt? quando neq; fœdatus eſt is, qui fœdari non poteſt, neq; ex carne aſſumpta inquinatus, qui non poteſt inquinari, neq; uero propria corporis natura corruptus, quum ipſum ſit Dei uerbum, ab omni patiendi natura prorſus alienum? quando ne Solis quidem radij dum cadauera, & omnis generis corpora attingunt, quidquam omnino pati dicuntur? ab ipſo autem diuino uerbo etiam contra, quod corruptibile erat in melius commutatum eſt, ſanctumq; atq; immortale, quemadmodum ipſius uoluntas fuit, effectum eſt. quin etiam diuinis ſui patris conſilijs atq; actionibus, ipſe interim inſeruiebat. totum igitur hoc hominum amantiſſimus Deus, Deiq; uerbum pro cunctorum hominum medela & ſalute, uocibus interim prophetarum conſentanea gerens effecit: qui quidem prophetæ tanto ante à priſcis uſq; temporibus, admirabilem ipſius de uirgine ortum teſtificati fuerãt. porrò admodum neceſſario huic Chriſti ortui de uirgine, propheta anteponit id quod reddat attentum, inclamans ad eos qui ipſa hæc audiant, illud: ſi non „ crediderìtis, non intelligetis: cui deinceps adiungit ea, quæ in hunc modum ſe „ habent: ſi non credideritis, non intelligetis. & adiecit Dominus loqui ad A„ chaz dicens: pete tibi ſignum à Domino Deo tuo in profundum aut in excel„ ſum. & dixit Achaz: non petam, neque tentabo Dominum. & dixit: au„ dite iam domus Dauid. num parum uobis eſt, hominibus exhibere cer„ tamen? & cur Domino exhibetis certamen? propter hoc dabit Dominus „ ipſe uobis ſignum: ecce uirgo in utero capiet, & pariet filium, & uoca„ bis nomen eius Emmanuel: butyrum & mel comedet prius quàm cogno„ ſcat ipſe, aut eligat mala, ut ſeligat bonum. quia prius quàm cognoſcat puer „ bonum aut malum, non eſt obediens malitiæ, ut ſeligat bonum. & com„ prehendetur terra, quam tu times, à facie duorum regum. & quæ quidem ad prophetiam pertinent, in hunc modum ſe habent: diligentius uero attendere par eſt ipſius oraculi exordium, quod legentes admonet, ſi non crediderint, ne intellecturos quidem eſſe. & ſanè adnotare neceſſe fuit, atque oſtendere, quòd non ſolum intellectu, ſed etiam fide ijs qui lecturi ſunt, opus ſit, & uiciſſim, non ſolum fide ſed etiam intellectu. ex quo Iudæi qui in Chriſtum Dei non crediderunt etiam nunc hæc audientes, nondum tamen quis ſit, de quo propheta loquitur intellexerunt, ut in ipſis primis ueritatem ſuam

probauerit uaticinium. auditu enim tota die prophetias de Christo audientes, auribus intelligentiæ non audiunt. atq; ipsorum ignorantiæ alia nulla est causa quàm incredulitas, quũ ipsum hoc absq; mendacio et de ipsis, et ad ipsos uaticinium, planè enunciauerit. si enim non credideritis, inquit, ne intelligetis quidem. quòd si dixerint non uirginem, sed puellam apud scripturã nominatam esse: (sic enim aiunt apud ipsos haberi:) cuiusmodi tandem signum hoc futurum dicemus, quod diuina promissione sit dignum, si usitate quemadmodum cæteræ omnes mulieres, ubi ex uiri coniunctione prægnans euaserit, puella quæpiam fuit paritura? quomodo præterea Deus erit qui ex illa nascatur, neq; simpliciter Deus, sed nobiscum Deus? hoc enim significat uox Emmanuel: quo nomine ait esse uocandum illum qui nascetur. ecce enim, inquit, uirgo in utero capiet, & pariet filium: et uocabis nomen eius Emmanuel: quod est, si quis interpretetur, nobiscum Deus. cuiusmodi autem certamen Deo, aut quis tandem labor, quæue difficultas obiecta, si de more paritura fuit mulier? in nostris enim exemplaribus, quæ quicunq; interpretati sunt, ij et genere ab Hebræis oriundi fuerunt, et patriæ ipsorum linguæ peritissimi, et in ea eruditione probatissimi, sic habetur: num parum uobis est, certamen exhibere hominibus? et cur Domino exhibetis certamen? propter hoc dabit Dominus ipse uobis signum. ecce uirgo in utero capiet, et pariet filium: qui uocabitur nobiscũ deus. hoc enim sibi uult, quemadmodum dixi, ipsa uox Emmenuel. in ipsis autem Iudæorum exemplaribus, quæ secundum Aquilæ conuersionem feruntur, (aduentitius autem Aquila fuit, non natura Iudæus,) sed tamen etiam secundum hunc, hoc sanè scriptum est modo: nunquid parum est à uobis fatigari uiros? quòd laborem exhibetis etiam Deo meo? propter hoc dabit ipse uobis signum: ecce puella in utero concipit: et parit filium: et uocabis nomen eius Emmanuel. apud Symmachum uero hæc ita se habent: (porrò Simmachus dicitur Ebionæus fuisse. secta autem hæc fuit Iudæorum qui eo nomine uocabantur, et in Cristum credere dicebantur: ex quibus Symmachus fuit:) apud ipsum hunc igitur hæc ita se habent: audite domus Dauid. nunquid non satis uobis est fatigare homines, quòd fatigatis Deum meum? propter hoc dabit Dñs ipse uobis signum: ecce puella concipit et parit filium: et uocabis nomen eius Emmanuel. quoniam enim Iudaicæ gentis mores asperrimi, et à pietate admodum abhorrentes, sudorem laboremq;, ac fatigationem non uulgarem, atq; certamen, antiquis illis Deo amicis prophetis exhibebant, idcirco, non satis est, inquit, uobis, dei prophetas affligere, hominibusq; exhibere certamen, nisi iam etiam Deum meum fatigetis, eiq; exhibeatis certamen? nec Deo simpliciter, sed Deo meo? Sic enim Teodotion quoq; conuertit. propheta igitur suum peculiariter Deum, et non eorum ad quos sermo dirigebatur, eum qui uexaretur, et in certamen daretur appellauit: qui quidem nunquam Deum meum dixisset eum, qui apud Iudæos supremus habetur, apud quos quem à patribus rerum omnium conditoris Dei cultum ipsi acceperant, is diligentissime seruabatur. sed quod tandem esse potest certamen,

quis

quis labor, quæ fatigatio eius Dei, de quo propheta loquitur, nisi ipsum ad hominum generationem accedere? & tum secundũ nos, tum secundum septuaginta interpretationem de uirgine nasci? secundum uero eam quæ apud iuniores fertur Iudæos, de puella? cæterum apud Moysem quoq; inuenies eam quæ absq; controuersia sit uirgo, puellam appellari. siquidem eam quæ alij desponsata sit, ab alio uero repudiata, hac appellatione uocauit. is præterea qui de tali femina sit edendus nomine Emmanuel, maiore fertur potentia, quàm omnium aliorum est hominum, quippe qui eligat bonum prius quàm cognouerit mala, & malitiæ non obtemperet boni eligendi gratia, eo magis quòd hæc præstet non in uirili iam, sed in puerili adhuc ætate constitutus. ex quo illud dictum est: prius quàm ,, nouerit puer bonum aut malum, non paret malitiæ, ut eligat bonum: quibus uerbis prorsus quòd ille de quo agitur nullam malitiam attigerit, demonstratur. sed excellentiorem quoq; denominationem, quàm hominis ulla esse possit appellatio nanciscitur is, qui nobiscum est Deus. quare signum item quod de illo datur, profunditatem simul habere dicitur, & simul altitudinem: profunditatem quidem propter descensum ad homines, aut etiam usq; ad mortem accessum: altitudinem uero propter diuinitatis à profunditate restitutionem, aut etiam propter diuinæ eius substantiæ, quæ omni natura prior est, theologiam. Quis uero alius sit nobiscum Deus, quàm is quem superioribus libris Deum Dominumq; ostendimus? quiq; item Habraæ quondam non alia quàm hominis forma uisus est? quòd si Iudæi hæc ad Ezeciam referant filium Achaz, & dicant hunc esse qui patri suo futurus oraculo promittatur, uideant quomodo nobiscum Deus fuerit Ezecias, aut quod nam signum sua maiestate dignum, Deus in illo ostenderit. sed neq; certamen ullum, neq; labor in illius ortu Deo exhibitus est. præterea planè à prophetia excluditur, ratione temporum, Ezecias. hæc enim ipso iam tum patre Achaz regnante, futura canebantur. Ezeciam uero antequàm regnum acceperit Achaz, genitum esse constat. quòd si ad hunc ea quæ ad propositum oraculum pertinent, minime referri possunt, multo minus ad alium quempiam eorum, qui apud Iudæos post prophetiæ tempora extiterint, præterquàm ad ortum eius qui uerus est Emmanuel, hoc est eius qui extiterit uere nobiscum Deus, & ad unũ Saluatoris nostri Dei uerbi ad homines accessum. duobus enim sublatis regibus, deserta & sola relicta est Iudæorum terra, sicut oraculum ait futurum, dicens: ,, relinquetur terra à facie duorum regum: quod quidem ipsum etiam planè ad uerbum sic demonstrabitur. temporibus enim regis Achaz & Hesaiæ filij Amos, quibus prophetia illa edita est, rex Syriæ qui Damasci, & rex Israel, non is qui in Hierusalem, sed is qui Samariæ regnabat, & multitudini Iudæorum qui à diuina lege defecerant imperabat, fœdere inter se icto, eos quibus Dauid successores imperabant obsidere cœperunt. hosce igitur ambos quum prophetia tollendos atq; euertendos canat, ipsos quidem illius temporis Iudæos & externos, qui aduersus populum Dei sibi dextras inter se dederant, e uestigio dissoluendos, & discessuros à bello prædicit: regnum tamen illud ac successionẽ prorsus dissolutum

extinctumq; iri, sub illius de quo prophetia loquitur, nobiscum Dei, ortum. attende igitur diligenter, quo tempore Damascenorum simul ac Iudæorum dissolutum est regnum, & quando tandem relicta est terra Iudæorum sine rege, nec non ipsa quæ prius multum poterat, magna manu quondam Syriæ uniuersæ imperitans, Damascenorum regio. nanq; sub horum euersionem atq; interitum, ipsum Emmanuel prorsus oriturum fuisse par est, & eum de quo prophetia loquitur uenturum. Si igitur horum ipsorum, de quibus dictum est, regna, adhuc stare intueri liceret, nihil amplius quærere opus esset, sed etiam nunc in futurum tempus spem omnem intendere. sin autem re ipsa constat ea, de quibus dictum est, euersa sublataq; esse, usq; adeo ut neq; in Damasco, neq; in Iudæa, nostris temporibus regem intueri liceat: quid amplius dubitandum est, oraculum suum finem accepisse, quod ait: & relinquetur terra à facie duorum regum, quos tu times à facie ipsorum: quibus in uerbis reges pro regnis nominati sunt. Siquidem Symmachus ita ait: relinquetur terra à qua tu mala pateris, à facie duorum regum ipsius. Aquila uero: relinquetur terra quam tu fastidis, à facie duorum regum ipsius. Theodotion quoq; eodem interpretatus est modo: relinquetur, inquit, terra quam tu abominaris à facie duorum regum ipsius. cernis ut uaticinetur terram relinquendam esse sine rege? sed quam tandem terram, nisi Damascenorum atq; Israel? horum enim duo reges erant, de quibus hic sermo est. quorum terram Achaz fastidiebat siue abominabatur laborans, siue mala patiens ab ea. quando igitur quæso hoc factum est? his enim confectis, necesse est prorsus eam prophetiæ partem, de qua hic dictum est, ad exitum peruenisse: hoc est: uirginem, nobiscum Deum, peperisse. & sanè constat apud eos qui non indiligenter historias explorauerint, quemadmodum usq; ad tempora Saluatoris nostri Iesu Christi, reges Damasci à maioribus suis acceptum imperium tenuerint. nam sanctus quoq; Apostolus Aretæ Damascenorum regis meminit. & Iudaicæ gentis ad illud usq; tempus, quamuis inordinatum & præter leges, regnũ manebat. non enim à genere Dauid aut Herodes, aut qui post Herodẽ Saluatoris nostri temporibus extiterunt, regni successionem ferebant. at uero post eius aduentum, postq; de uirgine nati euangelicam in omnes homines prædicationem, terra continuo à facie duorum regum relicta est. nam ex illo quum Romani omnium gentium imperium obtinuissent, solutus quidem est omnis per singula loca, tam gentium quàm ciuitatum principatus, finemq; unà cum multis alijs, etiam ea quæ ad præsentem prophetiam pertinent, sortita sunt. & hæc quidem ad uerbum interpretantibus dicta sint. ad sensum uero in hunc modum dicatur: huius prophetiæ uerba omnis animæ quæ Deum hunc natum, ipsum inquam Emmanuel susceperit, stabiles, tranquillos, pacificos significare mores. uno enim Christo, & eo quod ab ipso nunciatum est uerbo, humanæ animæ imperium obtinente, priores eius hostes, duo impietatis modi fugati sunt: unus is qui & simulachrorum cultum, & in multimodis opinionibus diuersitatem hominibus suggerebat, alter is qui in moribus peruersitatem propagabat. nam ij qui

dicti

dicti sunt corporales reges, horum notas & signa gestabant: è quibus unus Damascenis imperans, erroris quo in simulachris colendis gentes tenebantur, erat imago: alter uero eorum qui ab Hierusalem defecerant, qui uidelicet à Dei legitima adoratione deciderant, figurate personam gerere uidebatur. quòd uero hæc ad sensum ex figura accipere oporteat, poterit quispiam etiam ex ijs, quæ sequuntur addiscere: ubi in diebus Emmanuel muscas quasdam atq; apes, Iudaicam gentem inuasuras oraculum canit, alias quidem ab Ægypto, alias autem ab Assyrijs: caputq; ac pedes et barbam Dominum abrasurum: hominem uero iuuencam boum & duas oues nutriturum, & alia quædam sub unum atq; idem tempus futura, quæ nullo modo ad uerbũ intelligi possunt, sed ad sensum duntaxat accipienda sunt. & hæc quidem in hunc modum se habent. quòd autem ea quæ sic scripta sunt, Saluatoris nostri Iesu Christi modum nascendi significauerint, ipse Euangelista hoc pacto testificabitur scribens: „ Iesu Christi autem generatio sic erat: quum esset desponsata mater eius Maria, Ioseph, antequàm conuenirent, inuenta est in utero habens de spiritu sancto. Ioseph autem uir eius, quum esset iustus, & nollet eam traducere, uoluit occulte dimittere eam. hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini in somnis apparet ei dicens: Ioseph, fili Dauid: noli timere accipere Mariam coniugem tuam. quod enim in ea genitum est, de spiritu sancto est. pariet autem filium, & uocabis nomen eius Iesum. ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis ipsorum. hoc autem totum factum est, ut impleretur quod dictum est à Domino per prophetam dicentem: ecce uirgo in utero habebit, & pariet filium: & uocabis nomen eius Emmanuel: quod est interpretatum, nobiscum Deus. sic sanè secundum nos ea, quæ ad diuinam prædictionem pertinent, ex ipso rerum euentu comprobantur: quippe quum alia ratione, nunquam præ se ueritatem prophetia latura esse uideatur. post hæc autem quæ nam & quot futura esse dicantur, uel bona, uel mala in die illa, hoc est quo tempore adueniet Emmanuel, hinc iam consyderemus. „ sibilabit, inquit, Dominus muscis quæ dominantur in parte fluminis Aegypti: & api quæ est in terra Assyriorum. & uenient, & quiescent in conuallibus regionis, & in foraminibus petrarum, & in speluncis, & in omni scissura, & in omni ligno. In die illa radet Dominus in nouacula magna, quæ mercede conducta est, ultra fluuium regis Assyriorum, caput & pilos pedum, & barbam auferet. & erit in die illa: nutriet homo iuuencam boum & duas oues. & erit ex eo quòd plurimum faciet lac, comedet butyrum. quoniam butyrum & mel comedet, omnis qui relictus fuerit in terra. & erit in die illa, omnis locus ubicunq; fuerint mille uites pro mille siclis, in terram incultam erunt, & in spinam. cum sagitta & arcu ingredientur illuc, quoniam terra inculta & spina erit omnis terra. & omnis mons qui aratur, arabitur. non accedet illuc terror. erit enim à terra inculta & spina in pascua ouis, & in conculcationem bouis. hæc tam multa futura in die Emmanuel, præsens prophetia complexa est, quæ quali contemplatione scrutanda sint, iam experiri tempus est, ipsam interim sententiã diuidentes. sibilabit, inquit, Dominus

,, muſcis in die illa, quæ dominantur in parte fluminis Aegypti: & api quæ eſt ,, in terra Aſſyriorum. ubi uirorum prius ſimulachra adorantium animas, aut etiam quaſdam & immundas & infeſtas poteſtates, muſcas arbitror nominari, & muſcas Aegyptiacas, quæ ſacrificijs & cruoribus ſimulachrorum gaudent. apis uero, eſt animal aculeo armatum, & quod regnandi, ac ſub rege degendi bellandiq; ſcientiam habet, & ulciſci ac uulnerare aduerſantes idoneum eſt. Haſce igitur in locum unum conuenientes, alias quidem de regione eorum qui ſimulachra adorant, alias uero de terra gubernantium, (Aſſyrij enim ex interpretatione nominis gubernantes intelliguntur.) iuſſu & quaſi ſibilatione Domini & Dei rerum omnium, Iudææ uniuerſæ imperaturas, propter ipſius in Christum incredulitatem ait, in die Emmanuel. his autem uerbis ſignificat gentes externas & militares, habitaturas Hieruſalem & Iudæam terram. quod quidem ,, ipſum euidentioribus uerbis Saluator noſter cecinit, ubi ait: & Hieruſalem con- ,, culcabitur à gentibus: quod oraculum haud ita multo poſt illas Saluatoris noſtri uoces exitum inuenit, Romanis ipſam urbem expugnantibus, illicq; diuerſi generis uiros collocantibus, & in loco ſtatuentibus. rurſus idem Dominus abraſurus dicitur in regis Aſſyriorum nouacula, hoc eſt caſtigatoria ui principis ſæculi huius, caput & pedes & barbam, non alterius cuiuſpiam quàm rurſus Iudaicæ gentis, hoc eſt, ornamentum & gloriam ablaturus per eorum, qui uniuerſo imperant, principatum. hos autem non alios quàm Romanos eſſe innuit. nomine enim Aſſyriorum, quodcunq; per ſingula tempora gentibus impoſitum eſt regnum, ſignificari arbitror, propterea quòd ex Hebraica lingua interpretantibus Aſſyrij gubernantes ſignificant. itaq; nunc gubernantes Romani ſunt. nam re uera Deus uniuerſi, Romanorum nouacula, hoc eſt, ciuili ac bellica ui omnem Iudaicæ gentis gloriam, in qua prius ſuperbiebat, omnemq; ipſorum fortitudinem, quæ per barbam & pilos pedum ſignificatur, abſtulit. neq; enim alio unquam tempore prius, quàm poſt Saluatoris noſtri, hoc eſt, poſt ipſius Emmanuel ortum, omne illis ornamentum abſtulit Deus per principatum Ro- ,, manorum. ſed pro rege Aſſyriorum, Aquila quidem, in regno Aſſyriorum, ,, Theodotion autem, in rege Aſſyriorum conuertit: itemq; Symmachus: qui ,, quidem ſic oſtendunt, quod non regis Aſſyriorum caput abradendum eſſe minetur oraculum, ſed regis eius nouacula: atq; in eo ipſo rege Aſſyriorum, ijs quæ in hac prophetia continentur afficiendam eſſe Iudaicam gentem. hæc autem etiam ipſo euentu comprobantur. per ocium uero unusquiſq; alia complura, ſi obſeruauerit, apud prophetas inueniet, quaſi de perſona Aſſyriorum dicta, quæ nullo modo accommodari Aſſyrijs poſſunt, ſed regno quod per ſingula tempora uniuerſis gentibus dominetur. etenim iam etiam Perſas apud Hebræos inuenimus Aſſyrios nominari. quo circa nunc quoq; putauimus principatum Romanorum hoc oraculo ſignificari. gubernare enim ipſum hunc, & eundem gubernari à Deo, poſt Saluatoris noſtri aduentum cernimus. nemo tamen ſuſpicetur omnia nos dicere, quæcunq; in diuinis libris de Aſſyrijs leguntur, ad Romanos

eſſe

esse referenda. fatuum enim id atq; impudentiæ obnoxium. sed quasdam esse propheticas uoces, testimonijs, quæ de Christo feruntur, implicitas: quas dicimus de Romanis per Assyriorum appellationem accipiendas ex nominis interpretatione: quod semper regnum illud, quod per singula tempora gentibus impositum est, repræsentat: quemadmodum suo tempore demonstrabimus. atq; ego quidem, dum huius expositionis rationem mecum inquiro, arbitror ob nihil aliud oracula prophetica non commemorare nominatim Romanos, quàm quòd Romanis regnantibus, Saluatoris nostri doctrina in omnes homines suũ lumen erat missura: & scripturæ propheticæ in ipsa Romanorum urbe, & in omnibus gentibus Romano imperio subiectis publicandæ. ne igitur ijs qui imperium obtinebant ulla oboriretur offensio, si de ipsis apertissime scriptum esset, sermonis adhibita est in oraculis obscuritas, quum quidem in alijs pluribus, tum uero in Danielis uisionibus: quemadmodum in hac quoq;, quæ nunc in manibus est, prophetia: quæ quum Assyrios appellet, gubernantes intelligit. horum ergo nouacula, uniuersum Iudaicæ gentis ornamentum, post ipsius Emmanuel ortum abradendum, hoc est, abolendum canit. præterea in ea die de qua
,, dictum est, ipsius inquam Emmanuel, quæ est dies aduentus Christi, nutriet, in-
,, quit, homo iuuencam boum, & duas oues: & erit ex eo quòd plurimum faciet lac,
,, butyrum & mel comedet, omnis qui relictus fuerit in terra: in quibus uerbis sanè dixerit aliquis, Iudaici populi famem paupertatemq́; immensam significari, quippe qui neq; triticeo naturaliq́; cibo sit abundaturus, ex eo quòd neq; terram arabit, neq; seminabit, neq; metet, neq; greges ouium, neq; boum armenta possessurus, sed habiturus duas oues & iuuencam unam, quibus lac sibi ipsi suppeditet. aut aliter, figurate loquens, eum qui in terra relictus sit, significare dixerit ex Iudæis qui in Saluatorem ac Dominum nostrum crediderint, Apostolorum atq; euangelistarum chorum: è quibus unusquisq;, quum secundum electionem gratiæ relictus sit, & ob id, relictus in terra, nominatus, iuuencam boum & duas oues dicitur nutriturus, ternos uidelicet per singulas ecclesias ordines, unum quidem eorum qui præsint, duos autem eorum qui subiecti sint, quum ecclesiæ Christi populus in duos ordines sit diuisus, in eorum qui credunt, & eorum qui nondum ad lauacri regenerationem assumpti sint: ad quos etiam diuinus Apostolus ait:
,, lac uobis potum dedi nõ escam. eos uero qui iam tum in habitu perfectiore constiterint, iuuencam boum merito appellat, quippe qui perfectiorum boum fœtus sint: cuiusmodi ipse fuit Apostolus, qui de se ipso atq; ijs, qui simili modo ut ip-
,, se, laborant, ita ait: nunquid de bubus cura est Deo? an propter uos omnino di-
,, cit? erit autem omnis quoq; ordo eorum qui ecclesiæ præsunt, quibusq́; arandi & colendi animas hominum cura mandata est, iuuencæ boum nomine significatus, quippe qui Apostolicorum rituũ ac præceptorum fœtus existat, quiq́; etiam in uirtute usq; adeo incrementum accepturus dicitur, ut ex fœtus multiplicitate, tantum genitalis rationalisq́; lactis introductorijs doctrinis sit suffecturus, ut ex eo innumerabiles alij nutriendi sint. porrò quum hæc ijs, qui in terra relicti

fuerint, futura tum essent, aliud quiddam in die illa, tempore uidelicet aduentus
,, Emmanuel, euenturum prædicit. quid autem hoc? omnis, inquit, locus Iudaici
,, populi, in quo erant mille uites pro mille siclis, in terram incultam erit, & in spinam. nam cum sagitta & arcu ingredientur illuc, (constat uero hoc dici de hostibus,) quoniam terra inculta & spina erit omnis terra. & sanè specta quàm multa in die Emmanuel, dico autem quo tempore rationale lumen est oriturum, quod per Saluatorem nostrum in omnes homines emicabit, Iudaicæ genti euentura oraculum canat. immundas enim atq; hostiles potestates, quæ quondam inter gentes efficaciam suam exercebant & in Aegypto, & in regione Assyriorum: Domino sibilante & quasi impellente atq; adhortante eas, regionem ipsorum inuasuras ait, propterea quòd talibus digna euaserit: easdemq; potestates quieturas in conuallibus, & foraminibus petrarum, & in speluncis, & in omni scissura ipsorum: ad sensum quidem in animis ipsorum, & in ipsis corporis sensibus, & cogitationibus, & discissis ipsorum mentibus: ad uerbum autem, (quod quidem in promptu est) per totam ipsorum regionem: quod ipsum sanè quis non admiretur, quum oculis cernat inimicos ipsorum omnem Iudææ locum occupasse: & externos, simulachrorumq; cultores homines, in cunctis ipsorum ciuitatibus & regionibus quieuisse? non igitur his solis eos esse afficiendos ait oraculum, sed etiam nouacula eius Assyriorum regis, quem nos intelligimus, & caput eorum, & pilos pedum, & barbam, omnem uidelicet, quo ipsi quondam affecti erant, ornatum abradendum. sub eandem uero diem hanc, & sub idem tempus ad extremam ipsos diuitiarum Dei penuriam minatur esse redigendos, usq; adeo ut & pane rationali, & solido spiritualiq; cibo sint cariturі, satisq; habituri si lacte, hoc est, puerili introductorioq; sermone nutriantur. ad hæc, uites ipsorum in terram incultam fore. postquàm enim (ut ipse propheta ait) agricola idem & eorum Dominus expectauit, dum uinea uuam ferret, eaq; protulit spinas, & uociferationem quandam, non autem iustitiam: (quo circa etiam sæpem eius auferens, & parietem euertens, ad terram incultam uineam redacturum se affirmat, & eam inimicis traditurum, quos cum sagitta & arcu illuc ait ingressuros, ubi à Deo qui eos non iniuria sed iure optimo tradiderit, acceperint potestatem, eo quòd terra inculta & spina omnis ipsorum terra facta sit, propterea inquam quòd ad terram incultam & spinam ipsi se ipsos redegerunt:) ingredientur, inquit, illuc cum sagitta & arcu qui contra ipsos potestatem acceperint. cæterum noli quæso mirari, si hæc quoq; adumbrate, & per figuras obscurissimas reddita sunt. iam enim prius dispensationis huiusmodi causa dicta est, quod utiq; oraculum uoluerit extremum Iudaicæ gentis occultare interitum, ut apud eam scriptura ad nostrum ipsarum gentium profectum, utilitatemq; seruaretur. nam si ipsis quidem palàm interitum, gentibus autem bona prophetiæ pollicitæ essent, ac prædixissent, nemo apud Iudæos earum studiosus fuisset, sed eas tanquam ipsis contrarias atq; inimicas deleuissent: atq; ita nobis qui de gentibus profecti sumus, neutiquam licuisset prophetarum de Saluatore nostro, ac de nobis ipsis testimonijs uti. cæterum quum tam

multa

multa in die Emmanuel Iudaicæ genti ſecundum alteram interpretationem euentura eſſent, eorum qui ex ipſis relinquendi ſint paucitas quædam futura dicitur: de qua ait Apoſtolus: reliquiæ ſecundum electionem gratiæ factæ ſunt. ex hac autem paucitate qui fuerit, nutriet, inquit, Iuuencam boum, & duas oues, & ex eo quod plurimum faciet lac, butyrum & mel comedet. talis autem à nobis in ſecunda expoſitione omnis Apoſtolicus diſcipulorum Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti Chorus demonſtratus eſt. ſed quemadmodum hic qui relictus ſit, talis futurus ex prophetia declaratur, ita poſtquam uniuerſa Iudaicæ gentis regio, & uinea eiuſdem, in terram incultam & ſpinam commutata fuerit, & propterea hoſtibus tradita: rurſus ex altera parte omnis mons qui aratur, arandus eſſe ab eadem prophetia prædicitur. arbitror autem Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti eccleſiam eo modo ſignificari: de qua ipſe ait: non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita. quod enim in eccleſiæ publicis actionibus elatum & ſublime & ad ſuperna tendens ſit, montem arbitror his uerbis appellari. hunc igitur montem qui aratur, aratum iri ait, ita quidem ut illuc terror acceſſurus non ſit, quin potius uſque adeo à priore ſolitudine, & terra inculta & ſpina commutandum, ut idoneus futurus ſit qui euadat in paſcua ouis, & conculcationem bouis. & ſanè ratione colligere poſſumus, quemadmodum Chriſti eccleſia quæ olim erat terra inculta & ſpina, ad tantam commutationem per ipſius gratiam peruenerit, ut herbam rationalis fertilitatis & pabulum opportunum uſque adeo protulerit, ut & ouibus ſimiles & ſimpliciores ea frui poſſint: & qui ad habitum perfectiorem peruenerint, qui boues appellantur, eandem arare & colere, eo ſanè modo quo diuinum Apoſtolum docentem oſtendimus, ubi ait: nunquid de bubus cu-
,, ra eſt Deo? an propter uos omnino dicit. propter uos enim ſcripta ſunt.
,, quoniam debet qui arat, in ſpe arare, & qui triturat, in ſpe participare. ita quæ olim deſerta incultaq; erat terra poſt Chriſti aduentum commutata eſt, ut quos eo modo boues intelleximus, ijs conuenientis aptæq; agricolationis uſum idoneum præbeat. attende uero quo nam modo ſub uno eodemq; ſenſu ortus de uirgine canitur. & pariter, inquit oraculum, quæ olim fertilis terra & quæ prius mille Siclorum erat in terram incultam erit, & in ſpinam: omniſq; eorum terra propterea quod futura ſit in ſpinam & terram incultam, tradetur ijs qui cum ſagitta & arcu accedent. contrarium uero patietur omnis mons. nam à priore inculta terra & ſpina mutabitur in paſcua ouis, & conculcationem bouis. itaq; ipſe qui aratur arabitur: neque illuc terror adueniet. quibus uerbis planè arbitror ſignificari Saluatoris noſtri ortum de uirgine: & quæ poſthac ſimul atq; aceruatim & Iudæis & reliquis gentibus euentura erant. ſi quidem utriuſq; ordinis mutationem in contrarium prophetia demonſtrat: Iudaicæ quidem gentis à meliore in peius: collectæ autem de gentibus eccleſiæ, à priore ſterilitate ac ſolitudine, in fertilitatem

ſecundum Deum: quæ quidem dum ſub unum & idem tempus quo Emmanuel adueniet abſoluenda canuntur, oraculi ueritatem euentus comprobauit. non enim aliàs quàm poſt Saluatoris noſtri aduentum, finem accepiſſe demonſtrantur, tum ex ijs rebus quæ planè de Iudæis dictæ ſunt, tum ex ipſa quæ de gentibus collecta eſt eccleſia. nam ſi poſt aduentum Saluatoris noſtri, ipſius inquam Ieſu Chriſti, regnum ac principatus apud Iudæos & apud Damaſcenos eſſe non deſijſſet: & niſi ante oculos noſtros, nobis ipſis intueri liceret relictam ab illis terram, & ab externis ac ſimulachrorum cultricibus nationibus habitatam: præterea, ſi non in terram incultam & ſpinam omne quodcunq; olim uenerabiliſſimum ſacri apud illos ſanctuarij decus habebatur commutatum eſſet: & niſi cultores ſimulachrorum, impuriſſimi homines, illorumq; hoſtes cum ſagitta & arcu inuadentes, & ab ipſo Domino impulſi ab externis regionibus ueniſſent, & in ipſorum terris quieuiſſent, omnemq; locum omnemq; ciuitatem ipſorum occupaſſent: & rurſus: niſi à terra inculta & ſpina et ab ea quæ prius erat colendi negligentia, per Saluatoris noſtri doctrinam cõmutatæ omnes, quæcunq; in ipſum crediderunt gentes, religioſam & ſecundum Deum rationalem fertilitatem cultumq; accepiſſent. ad hæc: niſi oculis Chriſtum intuiti, non credidiſſent, & niſi docentem audiuiſſent, auditumq; reſpuiſſent: & niſi reliqua quæ in eadem prophetia continentur poſt tempora Ieſu Saluatoris noſtri exitum ſortita eſſe oſtenderentur: ſanè non ipſe eſſet habendus, quem prophetæ intelligunt. ſed ſi cuiuis uel cæco, ut aiunt, perſpicua oraculorum euenta exiſtunt, quæ quidem non aliàs quàm poſt tempora aduentus illius completa ſunt: quid amplius opus eſt de illius ortu ex uirgine dubitare? ac non potius benigna quadam ratiocinatione ex ijs quæ adhuc cernuntur, rerum quoque ipſarum initio fidem facere? hæc uero ipſa quæ adhuc cernuntur quæ tandem ſunt, niſi Iudæorum in illum incredulitas? (quæ
,, planiſſime ſecundum ipſum oraculum completur, quod ait: auditu audietis
,, & non intelligetis: & intuentes intuebimini, & non uidebitis. craſſum enim factum
,, eſt cor populi huius:) & ipſius Hieruſalem obſidio? & priſci illius ſan-
,, ctuarij extrema ſolitudo? & externarum gentium, quæ ſtimulis, hoc eſt aſperioribus imperijs ipſos in ſeruitutem redigunt, in ipſorum terra habitatio? (hoc enim ſignificabant muſcarum atque apum exempla.) & deniq; ipſarum gentium à priore ſolitudine ad culturam ſecundum Deum commutatio? hæc igitur quæ oculis cernuntur quis non admiretur atque obſtupeſcat? quis porrò non uere diuinum fateatur uaticinium? quum audiat ante totos mille annos apud maiores hæc in libris ipſorum contineri & uerſari? quæ tamen non aliàs ad finem peruenerint quàm poſt Saluatoris noſtri aduentum? quod ſi admirabilis eſt prædictio, itemq; admirabilior & ſupra omnem rationẽ ipſius prædictionis euentus: qd amplius dubitare opus eſt, utrum primus eius de quo prophetæ loquũtur acceſſus, admirabilẽ & ſupra omnem hominis naturam ſui ortus conſtitutionẽ ſortitus ſit,

quando

quando reliquorum quoque miraculorum euidentia, quæ illius ortu haud quaquam minor est, cogit etiam aliorum quæ circa illum gesta sunt accipere testimonium? cæterum ordine deinceps his quæ dicta sunt post illud: in pascua ouis, & conculcationem bouis: adnexa est altera quædam prædictio cognata eius quæ exposita est: quæ quidem ab eo loco incipit: & dixit Dominus ad me: sume tibi librum: quam etiam ipsam tempus iam est ut exponamus & contemplemur.

AB EODEM II.

,, ET DIXIT Dominus ad me: accipe tibi ipsi librum nouum grandem:
,, & scribe in eo, stilo hominis, ut celeriter direptionem facias spoliorum. ad-
,, est enim. & testes mihi facito fideles homines, Vriam sacerdotem, & Zacha-
,, riam filium Barachiæ. & accessi ad prophetissam: & in utero accepit, & pe-
,, perit filium. & dixit Dominus ad me: uoca nomen eius: accelera spolia de-
,, trahere: cito prædare: quia antequam sciat puer uocare patrem aut matrem,
,, accipiet potestatem Damasci, & spolia Samariæ coràm rege Assyriorum. continuatur cum superiore, prophetia hæc. quæ enim illic uirgo, nobiscum Deum, parere dicitur, prophetissa in præsenti nominata est. sed quum quæstio orietur, unde nam esset conceptura quæ uirum experta non esset, ipsum hoc
,, de quo quæritur, nunc oraculum docet: & accessi, inquit, ad prophetissam,
,, & in utero accepit, & peperit filium. est autem intelligendum, de spiritu sancto, à quo afflatus propheta diuinabat. ipse enim sanctus spiritus se accessisse ad prophetissam fatetur: quod quidem ipsum planè completum est in Salua-
,, toris nostri Iesu Christi ortu: quo tempore missus est Angelus Gabriel à Deo
,, in ciuitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad uirginem desponsatam uiro,
,, cui nomen Ioseph, de domo & familia Dauid: ad quam dixit: Aue gratia
,, plena. Dominus tecum. benedicta tu in mulieribus. & rursus. ne timeas.
,, inuenisti enim gratiam apud Deum. & ecce concipies in utero & paries fi-
,, lium, & uocabis nomen eius Iesum. & quum dixisset Maria: quomodo
,, erit istud? quoniam uirum non cognosco? respondit: spiritus sanctus super-
,, ueniet in te: & uirtus altissimi obumbrabit tibi. ideoq; quod gignitur, san-
,, ctum uocabitur, filius Dei. & in superiore quidem prophetia in ortu ipsius Emmanuel, priusquam sciret puer bonum aut malum: dicebatur, relinquendam esse terram ab obsidentibus eam duobus regibus, uno quidem
,, Samariæ, altero autem Damasci. in præsenti uero: prius quàm sciat uoca-
,, re patrem, aut matrem, puerum accepturum potestatem Damasci, & spolia Samariæ: quarum prius abolendos esse reges in ortu ipsius Emmanuel cecinit. & ad uerbum quidem in diebus Achaz regis Iuda, & ipsius prophetæ Hesaiæ, duo reges ex composito, eos qui successoribus Dauid parebant, obsederunt: sicut etiam prius ostensum est: alter quidem Damasci gentium simulachra adorantium rex: alter uero Iudaicæ multitudinis in ea Palestinæ ciuitate quæ tunc quidem uocabatur Samaria, nunc autem à nostris Sebaste

,, nominatur : de quibus Deus per prophetam ad Achaz dixit : ne timeas, neq;
,, anima tua langueat à duobus lignis, à torribus his fumigantibus. & quum interitum uirorum continuo neque multo post futurum dixisset, deinceps canit, quemadmodum in nobiscum futuri Dei ortu, penitus amborum extinguetur & dissoluetur regnum. ostendimus autem ab Historia quemadmodum usque ad tempora aduentus Saluatoris nostri Iesu Christi, utrunq; & Iudæorum & Damascenorum permanserit regnum. postquam uero ille ad omnes homines aduenit, sicut oraculum ipsum prædixerat, defecerunt, quo tempore imperium Romanorum unà cum Saluatoris nostri publicatione inualuit. & hæc ad uerbum cum cecinisset oraculum, transiuit ad sensum & intelligentiam, & ad uniuersalem maioris spiritus in contemplando expositionem & quum duos ordines hostium atq; inimicorum inuisibilium, hoc est, malorum Dæmonum instituisset, qui omne hominum genus uarijs modis oppugnant: unum quidem eorum qui & undique & semper inter homines cultus simulachrorum, & in opinionibus falsas sententias generant atq; efficiunt: alterum uero eorum qui in moribus, animarum perditionem atque interitum moliuntur: quumq; erroris in simulachris colendis imaginem ferre ostendisset eum qui Damasci imperaret: eius uero per quem homines à temperanti sanoq; uictu deducuntur, figuram esse, eum qui Samariæ: non prius ait terram ab hisce liberandam (sic utique uocans homines in terra habitantes) quàm in terra conspiciatur Emmanuel Deus. ubi autem hic illuxerit, & in hominis anima regnauerit, neminem posthac super futurum eorum qui antea ipsam possidebant. sic sanè etiam hoc in loco dictum esse intelliges illud: accipiet potestatem Damasci, & spolia Samariæ: utpotè quum Saluatoris nostri Iesu Christi uis acer uatim euersura esset cunctos inuisibiles nobis hostes: qui iam pridem, his, quæ superius dictæ sunt, à Deo alienis & noxijs operationibus, uniuersos homines obsidebant. nec non rursus si ad uerbum interpreteris, uideas protinus in ortu atque aduentu Saluatoris nostri, Damasci potentiam euersam, & spolia Samariæ sublata, hoc est, earum regna: quæ quum usq; ad tempora de quibus dictum est, durauerint, ex illo ad hunc usq; diem ut ab oraculis prædictum est, defecerunt. quidam uero etiam aliter dicunt, magos qui ab oriente uenerunt, & Christum qui puer adhuc erat, adorauerunt, hos ipsos esse, potestatem Damasci. potes etiam magis in uniuersum dicere, omnes quicunq; alienam à Deo multitudiniq; Deorum addictam simulachrorum culturam aspernati sunt, & Christi uerbo se ipsos addixerunt, presertim si in uerbo & sapientia sæculi huius potentes sint, eos ipsos esse qui Damasci potentia nominentur. eodem sensu etiam spolia Samariæ accipies, de Iudaica gente assumptos Saluatoris nostri discipulos & Apostolos: quos quasi de hostibus ad circuncisionem spectantibus qui aduersum se militauerint, prædæ instar sibi ipsi subijciens, contra Assyriorum regem armauit: quandoquidem sic rursus per figuram, sæculi huius princeps significatur. at uero quoniam illud: ante

regem

regem Assyriorum: manifestius Aquila reddidit, ubi sic ait: in faciem regis Assyriorum: uide ne forte in his uerbis Romanorum imperium significet: siquidem ex ijs quæ pauloante à nobis exposita sunt, Assyrij sermone nostro, & qui dirigunt, & qui diriguntur intelligi solent. quoniam igitur oraculo quod nunc de Saluatore nostro redditur, etiam rex Assyriorum implicitus est: merito hic quoq; à nobis Romanorum imperium acceptum est: quippe quod ad subijciendas gentes ab ipso Deo dirigatur. ergo qui nascitur puer, accepturus potentiam Damasci, & spolia Samariæ, & traditurus in faciem Assyriorum & in oculis eorum qui à Deo diriguntur canitur. atq; hæc ipsa in ortu suo facturus ui quadam diuina atq; ineffabili, qui quidem adhuc in puerili corpore constitutus tanta inter homines dispensatione fungetur. omnia uero hæc propheta in nouo & grandi libro stylo & scripturæ hominis tradere iubetur. hoc enim sermone nouum significatur testamentum. assumit autem eorum, quæ dicta sunt testes sacerdotem & prophetam, oraculo docente, fore opus in demonstrationibus de Christo tum à sacerdotio quod in lege continetur, tum à prophetis qui postea fuerunt, accipere testimonia. & alioqui fideles uult esse testes, eos qui pueri de quo agitur, inspecturi sint ortum, ut ea quæ in ipsa prophetia continentur, intelligere possint. supra enim dicebatur: si non credideritis, non intelligetis. & alterum quidem lumen Dei habere. id enim Vrias ex interpretatione significat. alterum uero, qui benedictionis sit filius, Dei in se ipso memoriam ferre. id enim sibi uult Barachiæ Zacharias. hæc igitur nos in figuras coniecimus. Si quis autem ex Iudæis hæc nolit sic se habere, is quæso nobis ostendat, quis unquam apud ipsos Emmanuel fuerit: & quomodo propheta ad prophetissam accesserit: & quæ tandem ea sit: & quomodo euestigio conceperit: et quisnam iste ex prophetissa natus filius, cui nomen ipse Dominus imposuerit: celeriter detrahe spolia, cito prædare: & quæ nam sit causa huiusce, eius qui natus sit, appellationis. ostendant præterea illud quid sit: prius quàm sciat puer uocare patrem aut matrem, potestatem accepisse Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum. nos enim ista & ad uerbum & figurate accipientes, iam nunc cōpleta esse demonstramus in ortu Saluatoris nostri: quippe qui illud item ostenderimus aliàs quidem ad uerbum, & secundum eam sententiam quæ in promptu sit, aliàs uero figurate oportere in ipsas prophetias incumbere. continuo nanq; post eas quæ antea dictæ sunt uoces, per obscuriores quasdam figuras adiungitur: "& adiecit Dominus loqui ad me adhuc: eo quod nolit populus iste aquam Siloam, quæ uadit cum silentio, sed uelit habere Rhaasim, & filium Rhomeliæ: idcirco ecce Dominus adducit super uos aquam fluminis fortem & multam, regem Assyriorum, & gloriam eius. & ascendet super omnem conuallem uestram: & ambulabit super omnem murum uestrum: & auferet de Iudæa hominem, qui possit caput tollere, aut qui idoneus sit consummare aliquid. & erunt castra eius ita ut impleant latitudinē regionis tuæ. nobiscum Deus, cognoscite gentes & uincimini: exaudite usq; ad extremum terræ. planissime

enim hæc nulla alia ratione, quàm ex figura, et immutatione, conuersioneq; sermonis, sententiam seruant. significant nanq; per aquam Siloam quæ uadit cum silentio, euangelicā salutaris uerbi doctrinam. nam ex interpretatione, Siloam dicitur missus. porrò hic quis nam alius sit, nisi qui à patre ad nos missus est Deus
,, uerbum? de quo etiam Moyses ait: non deficiet princeps de Iuda: neq; dux
,, de fœmoribus eius, donec ueniat cui repositum est. & ipse erit expectatio gentium. pro illo enim, cui repositum est: in Hebraico habetur Siloam: cum uidelicet qui hic habetur Siloam, hoc est, missum, etiam illic significante oraculo. porrò Rhaasim rex fuit earum gentium, quæ simulachra Damasci colebant: sicut Rhomeliæ filius eius Iudaicæ gentis, quæ in Samaria patriam religionem deseruerat. minatur ergo Deus ijs qui Siloam, hoc est, missum Emmanuel, & eum qui ex muliere prophetica natus sit, filium, potabileq; ac fœcundum eius uerbum non susceperint: sed illud quamuis mansuete & cum silentio feratur, recusauerint: & contra se ipsos aut gentium simulachra colentium, aut populi Dei defectionis principem optauerint: se inducturum aquam fluminis fortem & multam: quam sanè aquam, ipsum prophetiæ oraculum interpretatur dicens, ipsam esse, regem Assyriorum. sic enim rursus secundum sententiam, aut significat principem sæculi huius, aut, quod nunc rerum potitur, Romanorum imperium: cui imperio traditi sunt qui eam, de qua dictum est, aquam Siloam, quæ cum silentio uadit, recusauerunt, aduersarijs autem atq; hostibus rectæ rationis sententijs atq; opinionibus, se ipsos subiecerunt. euestigio enim, neq; ita post multum tempus, in eos qui Saluatoris nostri euangelium non susceperant, sed potum Siloam qui labitur cum silentio recusauerant, Romanorum ab ipso Deo directus exercitus, facto impetu, penetrauit in omnem conuallem ipsorum, & ambulauit super omnem murum ipsorum: & abstulit de Iudæa hominem, qui posset caput tollere, aut qui idoneus esset consummare aliquid. & facta sunt eius castra adeo magna, ut uniuersæ Iudææ latitudinem impleuerint. & hoc quidem cur ita ad uerbum contra illos completum sit, si uis discere, audi iam. nempe quoniam ille Deus Emmanuel qui de uirgine natus est, nobiscum fuit non cum illis. nam si illum habuissent, nunquam talia passi essent. qua propter iam deinceps oracu-
,, lum ad gentes inclamat ipsum Emmanuel dicens: nobiscum Deus. cognoscite gentes & uincimini. & hæc quidem nos hoc modo interpretati sumus, ut ostenderemus, quemadmodum nunc quidem ad uerbum, nunc autem per obscuriores figuras maximam prophetiarum partem intelligere oportet. cæterum iam inde abeuntes, conuenit etiam id quod de eadem prophetia superest, simili ratione contemplari. Quòd etiam nunc Iudæi, hæc alio quodam tempore futura esse dicant, utpotè quum ea ex scripto duntaxat, atq; ad uerbum, de eo qui ab ipsis adhuc expectatur Christo accipere soleant, interrogandi sunt protinus, quomodo qui uenturus est, ut ipsi aiunt, potestatem Damasci, & spolia Samariæ accipiet coràm rege Assyriorum, quum in præsenti tempore Samaria sublata sit, neq; amplius existat, & ea, quæ potestas Damasci nominatur, nusquam appareat,

neq;

neq; item potentia Assyriorum, quam quidem quum Medi ac Persæ euertissent, in eius locum iam pridem successerunt? quæ simul omnia quum sui ipsorum, hoc ipso tempore uix exiguum quoddam uestigium demonstrent, quo possimus ea fuisse aliquando conijcere, qui tandem fieri potest ut in futurum tempus eorum expectetur euersio? atqui ne antea quidem ullo unquam tempore facta esse ea, quæ in huiusmodi prophetia continentur, dicere ullo modo possunt. nullus certe unquam apud Hebræos, ex prophetica matre & Hesaia propheta natus, spolia Samariæ & potestatem Damasci, exercitu contra regem Assyriorum comparato, (ut eam sententiam sequamur quæ à uerbis non recedit,) accepisse memoratur. omni itaq; ratione fateri cogimur, ea tantummodo secundum superius redditam à nobis sententiam completa esse, hoc est, nusquam aliàs q̃ post aduentum Iesu Saluatoris nostri: quo tempore demonstrauimus ea quæ hoc modo prædicta sunt, finem accepisse. ergo in huius aduentu, sicut in ipsa prophetia continetur, scriptus est nouus liber, noui utiq; testamenti uerba complectens: & in his ortus propheticæ mulieris filij, qui secundum uerba prophetiæ, & Damasci & Syriæ uniuersæ regalem potentiam, & quæ nos interpretati sumus, spolia Samariæ, ineffabili quadam diuinaq; uirtute in manus regum Romanorum tradidit. uerum tamen sententiam quoq; sequentibus, suos idem de Iudæis discipulos, quasi spolia quædam adeptus, intelligibilibus rationalibusq; armis munitos, in faciem eius de quo dictum est regis Assyriorum, constituit: atq; hos tanquam suos proprios scutatos milites comparauit. attamen eos qui fœcundam uitalemq; doctrinæ suæ aquam, quæ cum silentio labitur recusauerint, & hostiles Deoq; inimicas partes elegerint, regi Assyriorum tradidit: cui quidem etiam nunc addicti seruiunt. ascendit igitur hic super omnem conuallem ipsorum, & super omnem murum ipsorum, & abstulit de Iudæa omnem principem ac regem, qui hoc in loco caput nominatur, & omnem potentem, qui aliquid conficeret. itaq; ex illo in hunc usq; diem illi, neq; ullum caput habent, neq; aliquem in diuinis potentem, qualis quondam erat, qui illis ornamentum decusq; addebat, siue propheta, siue alioqui iustus Deoq; amicus uir. constat autem illud quoq; quemadmodum omnis ipsorum regio inimicis hostibusq; ipsorum subiecta, in hunc usq; diem uexetur: & hæc uniuersa, in ipsius Emmanuel aduentu suum finem sortita sint. hoc ipsum sanè Hebræorum scripta continent, quæ propemodum significant, ipsum Emmanuel, cui credere noluerunt Iudæi, authorem illis tantarum calamitatum extitisse: nobis autem gentibus, quæ illi credidimus, & salutem & Dei notitiam, ut iam demonstratum est, attulisse. quare deinceps adiungitur: „ nobiscum Deus: cognoscite gentes & uincimini. si quidem nos ex gentibus uicti sumus re uera, qui ipsi ueritati, & stantis nobiscum Dei uirtuti cedentes, in illum credidimus. cedentesq; eidem paruimus omnes pariter, quicunq; usq; ad extrema terræ habitamus, ut in prophetia scriptum est, quæ ait: „ exaudite usq; ad extremum terræ. & nos quidem, & uicti sumus, & uocanti obtemperauimus. ad eos uero qui de ipsis gentibus non crediderint, ea dirigit quæ

,, sequuntur dicens: qui fortes fuistis, uincimini. si enim rursus fortes fueritis, rursus
,, uincemini. & quancunq; rationem inieritis, non manebit in uobis, quoniam no
,, biscum Deus. sic dicit Dominus forti manui non credentibus: quibus uerbis oraculum ad eos qui iugum detrectant, & doctrinæ Christi resistunt, & potenti ipsius manui non credunt, planissime uaticinatur, quod futurum sit ut ne ualeant, quidem oppugnare nobiscum Deum quamuis experiãtur: & quod omne quodcunq; aduersum nos comminiscentur, ipsis non constaturum sit, propterea quod nobiscum sit Emmanuel. & hanc quidem sententiam facile est, ut ij attendant, eiq; assentiantur, qui minas aduersum nos & principum per singula tempora insolentias atq; impetus animaduerterint: atq; ut in cassum eis omnium minarum euenta propter nobiscum Deum euaserint.

AB EODEM III

,, HOC Primum bibe. cito fac. regio Zabulon, & terra Nephthalim: & reli
,, qui qui maritimam habitant trans Iordanem. Galilæa gentium. populus se
,, dens in tenebris. uidete lucem magnam. sedentibus in regione & umbra mor
,, tis, lux exorta est eis. & quæ sequuntur: quibus adiungit quemadmodum omnem uestem congregatã dolo, & indumentum, cum conciliatione soluturi sunt:
,, & uolent si fuerint igne combusti: quoniam puerulus natus est nobis, & filius da
,, tus est nobis: cuius imperium super humerum ipsius. & uocatur nomen eius
,, magni consilij angelus, admirabilis consiliarius, Deus fortis, potentiam ha
,, bens, princeps pacis, pater futuri sæculi. adducam enim pacem super principes,
,, & sanitatem ei. magnum imperium eius. & pacis eius non est finis. super solium
,, Dauid & regnum eius ut dirigat illud, & suscipiat in iudicio & iustitia ex hoc tem
,, pore & usq; in sæculum. Zelus Domini Sabaoth faciet hæc. iam nunc tertio puerum hunc prophetia commemorat, quæ eandem rem uarijs modis significat. quoniam igitur nunc propositum nobis est, aduentus Dei ad homines modum ostendere, uide quæso hic quam multis modis demonstretur. primo quidem dictus est Emmanuel Deus qui de uirgine nasceretur. secundo ex prophetica muliere & spiritu sancto puerulus, qui non alius est quàm is de quo iam diximus. tertio is de quo nunc agimus, qui cum prioribus unus est atq; idem. huic igitur esse nomen dicitur, ut legitur apud Septuaginta, magni consilij Angelus: &, ut quidam codices habent, admirabilis consiliarius, Deus fortis, potentiam habens, princeps pacis, pater futuri sæculi. ut uero est in Hebraico, sicut Aquila testificatur: quoniam puerulus natus est nobis, filius datus est nobis. & facta est mensura super humerũ eius: & uocatum est nomen eius, admirabilis consiliarius, fortis, potens, pater, etiã princeps pacis. et pacis eius non est finis. sicut autem Symmachus. adolescentulus enim datus est nobis, filius datus est nobis. & erit disciplina eius super humerum eius. & uocabitur nomen eius, admirabilitas, consiliarius, fortis, potens, pater sæculi, princeps pacis, & pacis eius non est finis. ergo non simpliciter Angelus secundum ipsos septuaginta, sed magni consilij Angelus, & admirabilis consiliarius, & Deus fortis, & potentiam habens, & princeps pacis, et pater futuri

sæculi,

sæculi, oriturus, aliquando & puerulus futurus,is uerbis canebatur. habes etiam in ijs quæ prius dicta sunt, Dei uerbum,& Deum & Dominum diuersis modis appellatum, & pariter eundem Angelum patris nominatum,& primum imperatorem copiarum Domini. sed quis tandem hic sit? secundum Aquilam quidem & secundum ea quæ etiam nunc apud Hebræos feruntur testimonia, qui inter homines nascetur ,& puerulus existet, admirabilisq; consiliarius, & fortis,& potens, & pater etiam,& princeps pacis, cuius pacis,nunquam ait futurum finem. secundum Symmachum autem,admirabilitas,consiliarius fortis, potens, pater sæculi, princeps pacis,& pacis infinitæ atq; interminatæ. at, sicut Theodotio uoluit, admirabiliter consulens,fortis,potens,pater, princeps pacis, ad multiplicandam disciplinam:cuius pacis non est finis.cæterum quæ sequuntur tibi ipsi cōtemplanda relinquo,hoc unum duntaxat adnotasse contentus, quòd ipse hic, qui dicitur pater sæculi, & infinitæ pacis princeps, magniq; consilij Angelus, oriturus aliquando & puerulus futurus prophetia declaratur: & in ortu suo inter homines uolet olim esse igne combustos eos qui in ea salute gentium cuius ipse author erit, odiosi futuri sunt, siue ij mali quidam Dæmones,siue etiam impij homines
,, intelligantur: de quibus ait: quod omnem uestem collectam dolo, & uestimen-
,, tum,cum conciliatione soluent. sed qui tandem hi fuerint, nisi de quibus alibi ex
,, ipsius Saluatoris nostri persona dictum est? partiti sunt uestimenta mea sibi,& su
,, per uestem meam miserunt sortem? & quicunq; eiusdem impietatis ac sceleris participes fuerunt? Qui quidem dum se ipsos ad extremum condemnatos uidebunt, optabunt se ante talem impietatem igne fuisse combustos, potius quàm magni consilij Angelum à se ipsis uiolatum fuisse. tu uero tecum ipse consydera, num omnem humanam naturam transiliat,quod illius pax nullum finem habitura esse dicatur: & quod pater sæculi nominetur: præterea quòd non simpliciter Angelus uocetur sed magni consilij Angelus,& Deus fortis,& quæcunq; unà cum his adnumerata sunt. item ait per illum regnum Dauid esse dirigendum: quod ipsum sanè hoc intelliges modo. Plurima quidem ea sunt quæ ipsi
,, Dauid promisit Deus: in quibus etiam illa:& ponam in mari manum eius,& in
,, fluminibus dexteram eius. ipse inuocabit me: pater meus es tu,Deus meus,& su
,, sceptor salutis meæ.& ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus
,, terræ. in æternum seruabo illi misericordiam meam. & testamentum meum fi-
,, dele ipsi. & ponam in sæculum sæculi semen eius, & thronum eius sicut dies cœ-
,, li. & rursus. semel iuraui in sancto meo,si Dauid mentiar.semen eius in æternum
,, manebit,& thronus eius sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in
,, æternum. quum in psalmis Deus ipsi Dauid tam multa promiserit, contraria tamen ijs quæ promissa sunt,illius successoribus euenisse constat propter ipsorum impietates.etenim quum ex semine Dauid reges usq; ad Iechoniam & usq; ad Babylonicam templi obsidionem permanserint,ubi hoc ipsum accidit,tum uero dissolutum est regnum: adeo quidem ut ex illo tempore,non amplius sedes Dauid,neq; de semine eius quisquam apud Iudaicam gentem regnauerit. & hanc

quidem earum rerum quæ, (ut proxime poſita pſalmi particula demonſtrat,)
ipſi Dauid promiſſæ ſunt, Iacturam, ſpiritus Diuinus in hunc modum canit:
,, Tu uero repuliſti & deſpexiſti: diſtuliſti Chriſtum tuum. euertiſti teſtamentum
,, ſerui tui. profanaſti in terra ſanctuarium eius. deſtruxiſti omnes ſæpes eius. &
,, poſt pauca: ſedem eius in terram colliſiſti: minuiſti dies temporis eius. perfudi-
ſti eum confuſione. quæ omnia quum iam perfici incœperint, ab eo tempore
quo populus in Babylonem captiuus ductus eſt, uſq; ad Romanorum & Ti-
berij imperium prolata prouectaq; ſunt. nullus enim ex genere Dauid hoc to-
to intermedio tempore in Hebraicæ gentis regia ſede uidetur ſediſſe, uſq; ad
Chriſti aduentum. ubi uero Dominus & Saluator noſter Ieſus Chriſtus qui de
ſemine Dauid ortus eſt, in totum orbem rex denunciatus eſt, tanquam ea quæ
de terra & ruina inſtaurata ſit ipſa illa ſedes Dauid, per diuinum Saluatoris no
ſtri regnum erecta eſt. & permanebit in æternum, ueluti Sol in conſpectu Dei,
illius lucis radijs quam doctrina illius præ ſe fert, totum orbem terrarū illuſtrans:
quod quidem & pſalmi proximo teſtimonio conſentaneum eſt, & huic prophe
tæ de quo nunc agimus: qui de puero orituro ait, ipſum in ſede Dauid, æterna
uidelicet ac permanente, quæ etiam ipſi Dauid promiſſa eſt, ſeſſurum in regno
ipſius, ut dirigat illud & ſuſcipiat in iudicio & iuſtitia ab hoc ipſo tempore uſq;
in ſæculum. porrò autem quomodo hæc ipſa completa ſint ſatis abunde doce-
re nos poteſt. Angelus Gabriel in ea allocutione qua ad uirginem uſus eſt ſic di
,, cens: ne timeas Maria inueniſti enim gratiam apud Deum. ecce concipies in
,, utero & paries filium, & uocabis nomen eius Ieſum. hic erit magnus & filius
,, altiſſimi uocabitur. & dabit ei Dominus Deus ſedem Dauid patris eius. & re-
,, gnabit in domo Iacob in æternum. & regni eius non erit finis. ipſum hunc in
pſalmo ſuperiore etiam propheta expectans Chriſti ortum, & moram eius di-
lationemq; quaſi ruinæ ſedis Dauid cauſam inſpiciens, tædio ingenti afficitur,
,, & ait: tu uero repuliſti & deſpexiſti: diſtuliſti Chriſtum tuum. deinde quaſi ti-
mens ac ſuſpicans, Deum ipſum orat, ut quàm celerrime ea quæ promiſſa ſunt ex
,, hibeantur, dicens: ubi ſunt miſericordiæ tuæ antiquæ Domine: quas iuraſti Da-
,, uid in ueritate tua? quæ quidem ipſa, ipſa inquam hæc planiſſime complenda eſ-
ſe in ortu magni conſilij Angeli uaticinatur: in quo uolent, inquit, ij de quibus
antea dictum eſt, ſi fuiſſent igne combuſti. quoniam puerulus natus eſt nobis &
filius datus eſt nobis, magni conſilij Angelus. quibus autem nobis? niſi ijs qui
in ipſum credidimus? qui in Galilæa gentium ſumus? quibus author factus eſt
luminis & lætitiæ, & recentis nouiq; potus, noui teſtamenti myſterij, ut ipſa quo-
,, que prophetia ait: primum bibe: cito fac regio Zabulon, & terra Nephtha-
,, lim, & reliqui maritimam incolentes ultra Iordanem. Galilæa gentium. populus
,, ſedens in tenebris, uidete lucem magnam. & ſedentibus in tenebris & umbra
,, mortis lux orta eſt eis. ſunt uero ij qui in his uerbis ſignificantur & quicunq; ex
gentibus in Chriſtum Dei crediderunt, & Saluatoris noſtri diſcipuli atque Apo
ſtoli, quos de terra Zabulon & Nephthalim euocatos, præcones Euangelij ſui
elegit.

elegit. hisce enim magni consilij Angelus filius datus est author salutis. ijs uero qui in ipsum non crediderint, ignis uidelicet atque incendij. uniuersæ autem huiusce dispensationis causam fuisse ait, Zelum Domini sic dicens: Zelus Domini Sabaoth faciet hæc. sed quis tandē hic sit Zelus nisi is cuius meminit Moyses ubi ait: ipsi mihi Zelum iniecerunt in eo qui non erat Deus, & irritauerunt me in simulachris suis: & ego Zelum inijciam eis in ea quæ non est gens, in gente stulta irritabo illos. sed quoniam fauente Deo iam nunc ea quæ ad eius aduentum ad homines pertinent de quo apud prophetas agitur, nec non eiusdem aduentus modus, ex propheticis testimonijs demonstrata sunt: tempus iam esse uidetur ut inspiciamus, ubi terrarum oriturus, & ex quo genere uenturus, item ex qua Hebræorum tribu profecturus nunciaretur: quæ quidem ipsa si placet obsecro scrutemur.

De loco ubi esset oriturus is Deus, quem prophetæ nunciarunt. *Caput.* II.

À MICHAEA IIII.

„ ET TV Bethleem domus Ephratha, minima es ut sis in millibus Iuda. ex te mihi egredietur qui præsit ut sit princeps in Israel. & exitus eius ab initio ex diebus sæculi. idcirco dabit eos usque ad tempus parientis. pariet & reliqui fratrum ipsorum conuertentur ad filios Israel. & consistet & uidebit & pascet gregem suum in robore Dominus. & in gloria nominis Domini Dei ipsorum existent. quoniam nunc magnificabuntur usque ad extrema terræ. & erit hæc pax. Quòd quidem ipse Emmanuel qui ex interpretatione est nobiscum Deus, de uirgine nascatur, & quòd puer fiat, magni consilij Angelus, planissime ex ijs quæ ante proposita sunt demonstratum est. cæterum oportebat etiam locum in quo ille oriturus esset, significari. diuinitus ergo prædicitur de Bethleem quidam egressurus princeps in Israel, exitus ab initio ex diebus sæculi habens. hoc autem ipsum nunquam humanæ naturæ accommodari poterit, sed soli Emmanuel, & magni consilij Angelo. quod enim ab æterno existat cui tandem sit accommodandum nisi soli Deo? igitur de Bethleem (est autem hic Iudææ locus, non procul ab ipsa Hierusalem situs) dicitur quidam ab æterno existens progressurus. nullum uero nisi unum Dauid inuenimus gloria præditum ac celebrem, qui inde sit exortus: & post ipsum Dauid, alterum duntaxat, nostrum utiq; Saluatorem Iesum, qui Christus est Dei. præter hos autem nullum alium prorsus. at uero ipse quidem Dauid huiusce prophetiæ tēpora antecessit, & plurimis ante hoc oraculum annis, mortuus est. præterea ne à diebus quidem sæculi exitus suos fecit Dauid. superest igitur ut in eo qui post hac de Bethleem proficiscitur, re uera Emmanuel, quiq; omnia quæ creata sunt antecedit, & Deus uerbum, & nobiscum Deus appellatur, quæ hic scripta sunt compleantur. quoniam ipse quoq; illius in Bethleem ortus, planissime Dei aduentum significauit, ex ijs admirabilibus rebus quæ apud ipsam illam

Bethleem euenerunt. siquidem Lucas in hunc modum enarrans describit: factum est autem in diebus illis. exijt edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur uniuersus orbis. hæc descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrino. & ibant omnes, ut profiterentur singuli in suam ciuitatem. ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam, in ciuitatem Dauid, quæ uocatur Bethleem, eo quod esset de domo & familia Dauid, ut profiteretur cum Maria, desponsata sibi uxore prægnante. factum est autem, quum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret. & peperit filium suum primogenitum. & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio: quia non erat eis locus in diuersorio. Et pastores erant in regione eadem uigilantes, & custodientes uigilias noctis super gregem suum. & Angelus Domini stetit super eos, & gloria Dei circunfulsit illos: & timuerunt timore magno. & dixit illis Angelus: nolite timere. ecce enim euangelizo uobis gaudium magnum: quod erit omni populo: quoniam natus est uobis hodie Saluator: qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. & hoc uobis signum. inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio. & subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cœlestis laudantium Deum & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax: in hominibus bona uoluntas. & factum est ut discesserunt ab eis in cœlum Angeli, pastores dixerunt ad se inuicem: transeamus usq; Bethleem, & uideamus hoc uerbum quod factum est, quod Dominus ostendit nobis. & uenerunt festinantes: & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem positum in præsepio. uidentes autem cognouerunt de uerbo quod dictum erat illis de puero hoc. & omnes qui audierunt mirati sunt de ijs quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. Hæc quidem Lucas. Matthæus autem ubi ea quæ ad ortum Saluatoris nostri exponit, scribit in hunc modum: Quum autem natus esset Iesus in Bethleem Iudææ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente uenerunt in Hierusalem, dicentes, ubi est qui natus est rex Iudæorum? uidimus enim stellam eius in oriente, & uenimus ut adoremus eum. audiens autem Herodes rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo. & congregans omnes principes sacerdotum & scribas populi sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur. at illi dixerunt ei: in Bethleem Iudææ. sic enim scriptum est per prophetam: & tu Bethleem domus Ephratha. nequaquam minima es in principibus Iuda. ex te enim exibit dux, qui pascet populum meum Israel. Tunc Herodes clam uocatis Magis diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis. & mittens eos in Bethleem dixit: ite & interrogate diligenter de puero: & quum inueneritis renunciate mihi, ut & ego ueniens adorem eum. qui quum audijssent regem, abierunt. & ecce stella quam uiderant in oriente antecedebat eos, donec ueniens staret supra ubi erat puer. uidentes autem stellam gauisi sunt gaudio magno ualde. & intrantes domum uiderunt puerum cum Maria matre eius. & procidentes adorauerunt eum. & apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, &

Tus,

,, Tus, & Myrrham. & responso accepto in somnis ne redirent ad He-
,, rodem, per aliam viam reuersi sunt in regionem suam. hæc autem vni-
uersa exposui, vt demonstrarem ea quæ in ortu Saluatoris nostri in Beth-
leem gesta sunt, certissima præbere argumenta, illum esse de quo loqui-
tur prophetia. atq; hodie quoque qui locum illum incolunt, tanquam à
patribus ipsorum accepta memoria, ijs, qui visendi loci gratia Bethleem
petere consueuerunt, testimonium suum afferunt, veritati fidem facientes,
agrumq; demonstrantes, vbi virgo enixa infantem deposuit: qua de ipsa
,, re prophetia sic ait: idcirco dabit eos vsq; ad tempus parientis. pariet:
,, & reliqui fratrum ipsorum conuertentur. consentanee autem hic quoque
parientem intelligit eam, quæ in superioribus oraculis virgo nominata est,
& prophetica mulier, quæ ipsum Emmanuel & magni consilij angelum
erat paritura. nam vsq; ad huiusce tempora eiusq; qui de ipsa erat oritu-
rus, quæ ad priorem populum pertinent, steterunt, quippe quum eis præ-
scriptio temporis data esset vsque ad tempus parientis, hoc est vsq; ad mi-
rabilem ortum eius, qui de virgine nasceretur: post quem, sublatum quidem
est ipsorum regnum, qui vero reliqui fratrum ipsorum dicuntur, ij sunt acci
piendi qui in Christum Dei crediderũt, Apostoli & discipuli & Euangelistæ
Saluatoris nostri: quos conuersos ipse Dominus pascere dicitur, non sicut pri
us per Angelos, aut per administros homines, sed ipse per se ipsum, vsq;
adeo vt propter hoc magnificari eos contigerit vsq; ad extremum terræ.
,, Magnificati enim sunt, quo tempore in omnem terram exiuit sonus eorum,
,, & in fines orbis terræ verba eorum. constat vero etiam illud, quàm ma-
gnus grex per vniuersam terram ex rationalibus humanisq; ouibus ipsi
Domino per Apostolos suos collectus sit. quem sanè gregem ipse Do-
minus per se ipsum, qui eius pastor simul & Dominus est, visurus pastu-
rusq; in robore dicitur: adeo quidem vt in manu forti & brachio excel-
so à Domino & pastore conseruatæ oues nihil mali patiantur ab insidian-
tibus asperis & immitibus feris. & ea quidem quæ ad ortum in Bethleem,
quæq; ad progressum ex eo pertinent eius Dei quem prophetæ nuncia-
bant, in hunc modum se habent. aduentum autem ipsius Domini & pa-
storis de cœlo ad homines iam pridem ex eodem propheta, qui nunc in
,, manibus est proposui: vbi sic aiebat: audite populi omnes, & attendat ter-
,, ra, & omnes qui sunt in ea. & erit Dominus vobis in testimonium: Do-
,, minus ex domo sancta sua. quia ecce Dominus Dominus egreditur de
,, loco suo, & descendet: & cætera: quibus adiungit: propter impieta-
,, tem Iacob omnia hæc, & propter peccatum Domus Israel. ab ijs au-
tem quæ sequuntur apud eundem prophetam etiam illud planum est,
quod non solum propter impietates Iudaicæ gentis Dominus de cœlo de-
scendit, sed etiam propter salutem & vocationem gentium cunctarum. adiungit

,, igitur deinceps: & erit in nouissimis diebus manifestus mons Domini.& festi=
,, nabunt ad ipsum populi multi. & ibunt gentes multæ,& dicent: uenite, ascen
,, damus in montem Domini. quare post hac ubi eum qui est ante sæcula de
Bethleem egressurum nunciauit, non soli Israel amplius, sed confertim om=
nibus gentibus usq; ad extrema terræ illum imperaturum affirmat. dicit igi=
,, tur: & stabit,& uidebit,& pascet gregem suum in fortitudine Dominus: & in
,, gloria nominis Domini Dei ipsorum existent. quoniam nunc magnifica=
,, buntur usq; ad extrema terræ.& erit hæc pax. cui porro erit hæc pax, nisi ter=
ræ in qua magnificabuntur greges Domini? id ipsum autem quem finem sor=
titum sit post Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum, nemini obscurum esse
potest. nam quum ante hunc aduentum, principum esset multitudo, & uniuer
sæ gentes, aut sub Tyrannis, aut in statu populari essent constitutæ, ut nullum
inter se commercium homines haberent, sed priuatim, exempli gratia, apud
Aegyptios suus princeps regnaret, apud Arabas item suus, apud Idu=
mæos, Phœnicas, Syros, aliasq; item gentes: quumq; gentes aduersus
gentes, & ciuitates aduersus ciuitates consurgerent, obsidionesq; innu=
merabiles & captiuitates per omnem locum ac regionem fierent, tum ve=
ro vbi Saluator noster ac Dominus adfuit, vnà cum illius ad homines
aduentu, iam tum primo Romanorum Augusto imperium in orbis na=
tiones obtinente, solutus illico est ille multiplex principatus, & pax vni=
uersam terram accepit, ei prophetiæ quæ nunc tractatur concordans, aper
,, tissime de Christi discipulis dicenti: quoniam nunc magnificabuntur vsq;
,, ad extremum terræ. & erit hæc pax. cui consentaneum est quod in psal=
mis legitur de Christo oraculum, dicens: orietur in diebus eius iustitia
,, & abundantia pacis. ex quo mihi videtur princeps pacis in ea quæ pro=
xime exposita est prophetia nominari. animaduerte tamen quæso quo nam
pacto is de quo nunc agimus propheta Dominum de cœlo egressurum
initio ait, ac non prius erga homines pastoris officio functurum, quàm
nascatur is qui à prophetis canitur, in Bethleem. quomodo vero hæc in
Saluatore ac Domino nostro terminata sint, testimonio suo planum fecit
Euangelista in ijs verbis quæ ab illo nuper accipiens proposui. pastor
autem & dux ipsius Israel declarandus dicitur Christus, quum hæc sacra=
rum literarum sit consuetudo, vt sententiam sequentibus, verum Israel nomi=
nent omnem eum qui contemplari facile possit, & gratam Deo vitam se=
quatur, sicut econtrario Iudæos post peccatum, Chananæos, & semen
non Iuda sed Chanaan, & principes Sodomorum & populum Gomor=
rhæ ad mores illorum alludentes vocare solitæ sunt. alioqui vero etiam ad ver
bum interpretantibus, omnis Saluatoris nostri vitæ consuetudo apud Iudaicã
gentem fuit:& multorum ex Israel dux extitit eorum videlicet qui ipsum agnouerunt
atq; ex circuncisione in ipsum crediderunt. & id quidem quod ad expositum

oraculum pertinet,talem exitum inuenit:quæ autem ſequuntur altero aſſumpto
,, initio legenda ſunt,quæ ſic quidem ſe habent. Aſſyrius quum venerit in terram
,, veſtram, & quum aſcenderit in regionem veſtram: excitabuntur in illum ſe-
,, ptem paſtores, & octo morſus hominum, & reliqua, quæ quo ſenſu ſint ac-
cipienda,non eſt nunc enarrandi locus. dixerit autem quiſpiam poſt Aſſyrio
rum in Iudæam aduentum, quo Iudaica gens ab illis capta eſt, tam multas in-
curſiones atq; inſolentias contra illos extitiſſe, quàm multæ ſeptem paſtori-
bus & octo morſibus indicantur. hæc autem ſciri poſſe ab iis qui res Aſſyrio-
rum memoriæ prodiderint. quorum poſt finem, eum de quo prophetæ lo-
quuntur de Bethleem extitiſſe, poſt ſeptem videlicet paſtores & poſt octo
morſus qui Aſſyrios inuaſerint,temporibus quæ illorum in Iudæam acceſſum
ſubſecuta ſint. cæterum hæc plurimam poſtulantia indagationē, non eſt nunc
curioſius explorandi tempus.

A' PSALMO 131 V.

,, MEMENTO Domine Dauid, & omnis manſuetudinis eius: ſicut iu-
,, rauit Domino,votum vouit Deo Iacob: ſi introiero in tabernaculum domus
,, meæ, ſi aſcendero in lectum ſtrati mei, ſi dedero ſomnum oculis meis, & pal-
,, pebris meis dormitationem, & requiem temporibus meis, donec inueniam
,, locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. Ecce audiuimus eam in Ephra-
,, tha,inuenimus eam in campis ſyluæ, introibimus in tabernacula eius, adora-
,, bimus in loco vbi ſteterunt pedes eius. tum deinceps adiungit: propter
,, Dauid ſeruum tuum, ne auertas faciem Chriſti tui. Iurauit Dominus Da-
,, uid veritatem, & non fruſtrabitur eum: de fructu ventris tui ponam ſuper ſe-
,, dem tuam. & adiungit his item dicens: illuc producam cornu Dauid: pa-
,, raui lucernam Chriſto meo: inimicos eius induam confuſione: ſuper ip-
,, ſum autem efflorebit ſanctificatio mea. etiam hæc prophetia cum ſuperio-
re concordat, quæ illum Deum qui nunciatur venturus, de Bethleem pro
greſſurum ſignificat. ipſum hoc igitur Dauid quoq;, prius quidem igno-
rans, optat diſcere ab ipſo Deo: tum vero vbi optauit votoq; popoſcit,
id ipſum docetur. poſtquam enim oraculum accepit quod ad ipſum in pſal-
,, mo ita ait: de fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam: & rurſus: illuc pro-
,, ducam cornu Dauid: paraui lucernam Chriſto meo: merito procumbit ipſi
Deo, atq; ita hærens ſolo,ſupplicat & precatur. longius autem conſtantiusq;
in oratione perſeuerans,iurat Deo,non prius ſe ingreſſurum in tabernaculum
domus ſuæ,neq; daturum oculis ſuis ſomnum,& palpebris ſuis dormitationē,
neq; aſcenſurum in lectum ſtrati ſui,ſed humi ſtratum ſoloq; adhærentem,eoq;
modo adorantem ac ſupplicantem manſurum,donec inueniat locum Domi-
no,& tabernaculum Deo Iacob: hoc eſt,donec diſcat,Domino ſibi indicante,
ipſius Chriſti ortum.quum autem voto id poſtulaſſet, & talia cognoſcere ex-
petiuiſſet, haud ita multo poſt, quæ futura erant diuino indicante ſpiritu
contemplatur: quippe quum ſuis Deus pollicitus ſit, ſe amplius loquentes

exauditurum. itaq; illi in hunc modum exaudito, oraculum redditur, quo ipsa Bethleem inclamatur, tanquam illic locus Domino, & tabernaculum Deo Iacob constituenda sint. hæc igitur vbi diuinus spiritus apud se ipsum cecinit, ipse seipsum exaudiens adiungit: ecce audiuimus eam in Ephratha. Ephratha vero eadem est & Bethleem: sicut in Genesi constat, vbi de Ra-
,, chel dictum est: & sepelierunt eam in Hippodromo Ephratha: hæc est
,, Bethleem. & superior prophetia habebat illud: & tu Bethleem domus Ephratha. Ecce inquit, audiuimus eam. constat autem quòd per illud eam Christi originem intelligit, & ipsius Dei Iacob habitationem. sed quæ tandem hæc fuerit habitatio Dei Iacob, nisi ipsius Christi corpus quod in Bethleem natum est? in quo tanquam in tabernaculo, vnici filii diuinitas habitauit? cæterum non simpliciter Dei, sed cum additione, Dei Iacob, tabernaculum esse dicitur: propterea quòd non aliud sit quidquàm, quod in illo habitet, quàm is Deus qui ipsi Iacob in hominis specie ac figura sit visus. cuius sanè gratia illo etiam cognomine Israel dignus est habitus, tanquam is qui Deum viderit. nam id nomen si interpreteris, eum, qui Deum videat, habebis. quòd vero non alius sit quàm Deus verbum qui ipsi Iacob visus sit, in huiusce operis primordijs demonstrauimus. precanti ergo Dauid, & videre cupienti locum ac tabernaculum Domini deiq; Iacob, ipse Bethleem locus ostensus est. quapropter quum dixisset: ecce audiuimus eam in
,, Ephratha: adiungit dicens: adorabimus in loco vbi steterunt pedes eius. planissime igitur in his quoq; verbis, in Ephratha, quæ est Bethleem ipse Dominus ac Deus Iacob locum sibi ac tabernaculum constituturus canitur: quod ipsum cum Michææ prophetia concordat dicente: & tu Bethleem domus
,, Ephratha. ex te mihi egredietur dux. & egressus eius ab initio ex diebus sæcu
,, li: quæ quum proxime scrutaremur ostendimus ad nullum alium esse referenda quàm ad vnum Saluatorem ac Dominum nostrum Iesum qui Christus est Dei, quiq; in Bethleem sicut prophetiæ prædixerant, natus est. nullum enim alium quispiam unquam ostendet, qui inde cũ gloria post ipsius prophetiæ tempora prodierit. nullus enim neq; rex, neq; propheta, neq; alius quispiam eorũ qui apud Hebræos Deo amici fuerint, præter vnum Saluatorem ac Dominũ nostrum qui Christus est Dei, vtrunq; habuisse demonstratur, & quòd de semine Dauid, & quòd in eo loco sit natus. tempus igitur iam est vt illum ipsum esse non alium quempiam fateamur, qui in his propheticis verbis significatur: cui denterq; in ijs quæ sequuntur eundem psalmũ dum nominatim Christũ appellat, hoc ipsum ostendere, vbi ait: propter Dauid seruum tuum, ne auertas faciem
,, Christi tui. & rursus: illuc producam cornu Dauid. paraui lucernam Christo
,, meo. inimicos eius induam confusione, super ipsum autẽ efflorebit sanctificatio
,, mea. sed vbi tandem ait se producturũ cornu Dauid, nisi in Bethleem atq; in Ephratha? inde enim cornu Dauid Christus quatenus ad naturam pertinet humanam, quasi ingens lumen exortum est. hic item Christi lucerna ab ipso Deo

vniuersi præparata est. fuerit autem hæc lucerna quasi intelligibilis lucis, humanum corpus: per quod instar testacei uasis, tanquam per lucernam, proprii luminis radios in omnes quicunque ignorantia Dei & profundis tenebris premebantur, emisit. etenim in his quoq; demonstrari planissime arbitror Deum Iacob, qui ab initio & ex diebus sæculi existit, ad homines venturum, & oriturum non alibi terrarum, quàm in Bethleem loco, qui non procul ab Hierosolymis hodie quoque visitur: vbi sanè non alius post prophetarum tempora illustris, & apud omnes homines gloria celebris, quàm vnus Iesus Christus ab omnibus eius loci incolis, (qui quidem sic cum euangelicis vocibus concordant,) natus esse perhibetur. est autem Bethleem ex interpretatione, domus panis, quæ sic quidem eiusdem est nominis cum eo qui de ipsa profectus est, Saluatore nostro: qui quum sit Dei verbum & ratio, animarum rationalium est alimentum. quam rem ipse quoq; demonstrat, vbi ait: ego sum panis qui de cœlo descendi. uerum quoniam hæc eadem ipsius Dauid patria fuit, merito qui ratione humanæ naturæ Dauid filius fuit, ex hoc ipso loco profectus est, in eo sanè cum propheticis concordans oraculis. itaq; obscura esse amplius causa non potest, cur sibi Bethleem patriam adscripserit. cæterum etiam in Nazaris educatus esse dicitur. & sic Nazaræus vocandus. scire igitur oportet quod nomen est Hebraicum Naziræum in Leuitico in eius Christi vnctione quem ipsi habebant. porro hic erat principatum obtinens secundum imaginem magni & veri pontificis Christi Dei, adumbratum videlicet quendam & figuratum Christum repræsentans. vbi vero septuaginta de pontifice ita interpretati sunt & non
,, polluet quod sanctificatum est Dei sui. quoniam sanctum oleum vnctionis
,, Dei sui: in Hebraico legitur, quoniam Nazer oleum. Aquila autem sic conuertit: quoniam segregatio, oleum unctionis Dei sui super ipsum. Symmachus autem, quoniam intactum oleum unctionis Dei sui super ipsum. Theodotion uero, quoniam Nazer oleum unctionis à Deo suo super ipsum. quare Nazer ipsos quidem septuaginta sequentibus sanctum erit: ipsum uero Aquilam, separatio: Symmachum autem, intactum. itaq; ex his Naziræum nomen significabit, aut sanctum, aut segregatum, aut intactum. at vero prisci quidem sacerdotes, quum oleo comparato, quod apud Mosem Nazer appellatur vngerentur, ex deriuatione à Nazer uocabantur Nazirǽi. sed Saluator & Dominus noster, suapte natura in se habens, & sanctum, & intactum, & separatum, neq; alicuius indigens humanæ vnctionis, tamen Nazirǽi appellationem apud homines obtinuit, non quod ab oleo quod Nazer vocaretur Naziræus extiterit, sed quod quamuis natura quidem talis esset, tamen à ciuitate Nazareth apud homines Naziræus uocatus sit: vbi apud suos, qua homo erat, parentes, puerilem educationem obtinuit.
" ex quo apud Matthæum dictum est. responso autem in somnis accepto,
,, (ipse uidelicet Ioseph,) secessit in partes Galilææ. & veniens habitauit in

,, ciuitate quæ dicitur Nazara: vt impleretur quod dictum est per prophetam, ,, quod Nazaræus vocabitur. oportebat enim vsquequaq; quum ipse suapte natura & reuera Naziræus esset, hoc est, sanctus, intactus, segregatus, illum ab hominibus hac appellatione vocari. sed quoniam non à Nazer oleo hanc obtinuit appellationem, quippe qui humanæ nullius vnctionis indigeret, à loco Nazareth denominationem accepit. quum igitur hæc in hunc modum ostensa sint, tempus iam esse videtur inspicere, & ex quo genere, & ex qua Hebræorum tribu animarum nostrarum Saluator Christus Dei proditurus nunciaretur. cæterum hac de re primum verba citabo euangelica, deinde tanquam notas atq; impressiones maxime accommodatas, prophetica illis adiungam testimonia. Matthæus ergo Christi genus (quatenus ad humanam eius naturam ,, pertinet) in hunc modum describit: liber generationis Iesu Christi, filii Dauid, ,, filii Habraam. Habraam genuit Isaac: Isaac autem genuit Iacob: Iacob autem genuit Iudam, & quæ sequuntur. huic vero Apostolus quoq; concordat, qui ,, dicit, segregatum se esse in Euangelium Dei, quod ante promiserat per pro- ,, phetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ex semine Dauid se- ,, cundum carnem. fuerint vero hæc consentanea iis, quæ ita se habent, oraculis.

A SECVNDO VI

,, ET ERIT, Quum completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus ,, tuis, suscitabo semen tuum post te, quod erit ex ventre tuo, & parabo regnum ,, eius. ipse ædificabit mihi domum in nomine meo, & erigam sedem eius vsq; in ,, sempiternum. ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. in octauo autẽ & octogesimo psalmo de eodem tanquam de Dauid dicta hæc sunt. Ipse in- ,, uocabit me: pater meus es tu, Deus meus & susceptor salutis meæ. & ego pri- ,, mogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. in æternum seruabo illi ,, misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi. & rursus: Iuraui Da- ,, uid seruo meo. in sæculum parabo semen tuum: & ædificabo in generationem ,, & generationem sedem tuam. & rursus: semel iuraui in sancto meo, si Dauid ,, mentiar. semen eius in æternum manebit: & thronus eius sicut Sol in conspe- ,, ctu meo, & sicut Luna perfecta in æternum. & rursus: & ponam in sæculum ,, sæculi semen eius. fuerint vero his similia etiam illa in quibus dictum est: Iura- ,, uit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum. de fructu ventris tui ,, ponam super sedem tuam. Solomon quidem quum esset filius Dauid, eidem palàm in regno successit. hic etiam Hierosolymis primus Deo templum ædificauit. hunc itaq; suspicari Iudæos illum esse de quo prophetiæ loquuntur verisimile est. sed videant quæso Iudæi, num ad Solomonem referre oraculum possint, quod ita ait: & erigam sedem eius vsq; in sempiternum: & rursus quod cum iurisiurandi affirmatione pollicitum esse Deum in sancto suo inducit, futuram sedem eius quem venturum prophetæ canunt, sicut Solem, & sicut dies cœli. nam si quis regni Solomonis tempus inquirat, quadraginta non amplius annos inueniet. quod si eorum qui illi successerint in summã redigat, ne totos

quidem

quidem quingentos annos illos omnes regnasse comperiet. sed concedamus eos, usq; ad extremam Iudaicæ gentis obsidionem, qua Romani illos expugnauerunt, regnum conseruasse. quid istud tandem ad prophetiam, quæ ait, in æternum? & quæ vt Solem atq; vt dies cœli permansuram illam sedem canit? illud vero, & ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium, qui fieri potest vt Solomoni conueniat? quando palàm historia quæ de illo extat, abhorrentia longissimeq; remota ab adoptione Dei de illo prodit. audi igitur quam illius
" accusationem complexa sit. Et Solomon fuit mulierum amator. & accepit
" externas fœminas multas, & filiam Pharaonis, & Moabitidas, & Ammaniti-
" das, & Idumæas, & Syras, & Chettæas, & Amorrhæas, ex gentibus quas inter-
" dixit Dominus Deus filijs Israel, non ingredi ad eas. & adiungit: & non erat
" cor eius rectum cum Domino Deo suo, sicut cor Dauid patris eius. & abijt
" Solomon post Astartem abominationem Sidoniorum, & post regem eorum,
" simulachrum filiorum Ammon. & fecit Solomon malum in conspectu Domi
ni. & rursus addit in ijs quæ sequuntur. & suscitauit Dominus Satan Solomo-
" ni, Ader Idumæum. eum igitur qui in talibus & tantis accusetur, quæ vnquam ratio, dictabit, patrem sibi audere Deum adscribere? ipsumq; supremum Deũ filium hunc suum primogenitum appellare? quam autem ob causam hæc aliàs quidem quasi de ipso dicuntur Dauid, alias vero quasi de illius semine? at qui ipsa hæc ipsi quidem Dauid nunquam accommodari poterunt. Quemadmodum tibi diligenter obseruanti fiet manifestum. igitur alium ex semine Dauid surrecturum de quo hæc oracula loquantur, quærere oportet. at enim ex illo quatenus aut monumenta literarum prodiderint, aut in memoria hominum resideat, nullus alius talis extitit, nisi vnus Saluator & Dominus noster Iesus qui Christus est Dei: qui quidem vnus ex omnibus, qui vnquam de semine Dauid regnauerint, in toto orbe terrarum filius Dauid appellatur: hocq; secundum illius ortum qui ad humanam naturam pertinet omnes confitentur. atq; huius regnum & manet nunc & permansurum est posthac in infinitum æuum perseuerans: neq; innumerabiles aduersus illud insidiæ proficient, sed diuina sua & plusquam humana virtute quod diuinitus afflatũ atq; insuperabile habuit, prophetia quæ de ipso extat, palàm omni tempore demonstrabit. vbi vero Deum per sanctum suum iurantem audis, patrem accipe iurantem per Deum verbum qui omnia sæcula antecedit, sanctum vtiq; atq; vnicum suum filium: quem varie vt Deum ante à nobis expositi sermones celebrauerunt: per quem iurat Deus & pater ipsius tanquam per dilectum, se eum qui de semine Dauid oriatur in infinitum sæculum glorificaturum. quod ipsum etiam est factum quo tempore verbum caro effectum est, & eum qui de semine Dauid oriebatur, assumpsit, Deumq; effecit. quocirca filium quoq; eundem appellat dicens: ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. & rursus. & ego primogenitum ponam illũ. planissime igitur in his verbis filius Dei primogenitus de semine Dauid futurus dictus est: adeo quidem vt vnus atq; idem sit filius Dauid cum filio Dei, &

filius Dei cum filio Dauid:in quibus euidentissime primogenitus omnis crea-
turæ ipse filius Dei,filius hominis futurus canebatur.hoc autem oraculum scri-
ptura euangelica quasi signo impresso confirmat,vbi ait, Gabriel quum adsti-
,, tisset, virgini dixisse de Saluatore nostro. hic erit magnus & filius altissimi vo
,, cabitur.& dabit ei Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in
,, domo Iacob in æternum,& regni eius non erit finis. & post pauca in eodem
,, euangelio,Zacharias Ioannis pater hæc de Christo diuinat: Benedictus Do-
,, minus Deus Israel,quia visitauit & fecit redemptionem populo suo : & erexit
,, cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui,sicut locutus est per os sanctorũ
,, qui à sæculo sunt prophetarum eius.quod vero promissam ipsi Dauid æternã
sedem Saluator & Dominus noster Iesus qui Christus est Dei,neq; alius ex ho
minum genere quispiam acceperit,satis ea quæ superius posita sunt testimonia
comprobauerint,nec non ipsius Gabriel & Zachariæ: in quibus etiam illud
confirmatur,quod,quatenus ad humanam eius naturam pertinet, de semine
Dauid natus est. cæterum qua ratione ipsius Ioseph genus sancti Euangelistæ
describant:quamuis Saluator noster ex eo natus non sit,sed de spiritu sancto &
sancta virgine,quoq; modo hæc ipsius Domini mater de genere ac semine
Dauid fuisse ostendatur, in primo & quæstionum & solutionum quæ ad gene
ris Saluatoris nostri seriem atq; enarrationem pertinent explicauimus. ad illa
igitur eos qui discere cupiunt remittimus.quando ad aliud scribendi argumen
tum præsens nos tempus reuocat atq; impellit.

À PSALMO 71. VII.

,, DEVS Iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis.ac deinceps ad-
,, iungit:& permanebit cum Sole & ante Lunam,generationes generationum.
,, descendet sicut pluuia in vellus,& sicut stillicidia stillantia super terram.orietur
,, in diebus eius iustitia & abundantia pacis donec auferatur Luna.& dominabi
,, tur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad terminos orbis terræ.& post pau
,, ca sic ait: super extolletur super libanum fructus eius.erit nomen eius benedi-
,, ctum in sæcula: ante Solem permanet nomen eius: & benedicentur in ipso
,, omnes tribus terræ:omnes gentes beatificabunt eum.quando ergo in Solomo
nem scriptus est psalmus,primus psalmi versiculus ad illum referatur: quæ vero
sequuntur omnia ad filium Solomonis,non Rhoboam qui post illum regna-
uit in Hierusalem,sed ad eum,qui de eius semine,ratione humanæ naturæ profe
ctus est,Christum Dei.quod enim neq; ad Solomonem, neq; ad eius successo
rem referri possint ea quæ in psalmo continentur,propter ea quæ de illo co-
gnita habentur,quicunq; diuinarum scripturarum imperitus non est, facile
confitebitur. & enim qui fieri potest vt de Solomone, aut de eius filio Rho-
boam accipiantur quæ per totum psalmum feruntur?quale est illud:dominabi
,, tur à mari vsq; ad mare,& à flumine vsq; ad terminos orbis terræ. & illud: per-
,, manebit cum Sole, & ante Lunam generationes generationum:& quæcunq;
alia his ipsis similia adiunguntur. quapropter sine multa admodum explora-

tione

tione quæ quidē verba initio psalmi habentur: Deus iudicium tuum regi da: sanè ad illum ipsum Solomonem referantur; quæ vero sequuntur: & iustitiam tuā filio regis: ad Solomonis filium, non illum primogenitum qui illi in regno successit. (nam ille quum soli Iudaicæ genti ne totos quidem decem & septem annos præfuisset, pessime vsus est imperio.) sed nec ad alium præterea quempiam eorum qui post Rhoboam in regno Solomonis successerint: sed ad solū à Dauid oriundum, qui ita Solomonis filius vt ipsius Dauid dictus est. hic autē fuit Saluator & Dn̄s noster Iesus Christus. huius enim vnius, nec alterius cuiuspiā eorum qui vnq̄ fuerint diuini regni atq; imperij sedes permansura est cū Sole. & hic idem nec alius quispiam ex hominum genere, ante Lunā & ante mundi constitutionem tanq̄ is qui Dei sit verbum ab initio fuit. atq; hic Solus cœlitus in omnem terrā roris instar stillauit. dictum quoq; est, illum ad omnes homines exortum esse, in ijs quæ pauloante à nobis exposita sunt: & iustitiam permanentem vsq; ad vitæ consummationem, quæ Lunæ sublatio nominata est. euidenter vero Saluatoris nostri virtus dominatur atq; imperat ab eoo mari vsq; ad Solem occidentem: quæ quidē virtus actionum suarum initium fecit à flumine: quod est: aut à lauacri mysterio, aut à Iordane vbi quum primum se videndū præbuerit, hominibus cœpit esse beneficus. ex illo ergo profectū illius inter homines regnum, vniuersam terrā peragrauit. quum vero per Libanum Hierusalem intelligatur, vt ex q̄plurimis prophetijs apparet, propter antiquū in illa sanctuarium, & altare, & quæ in eo ad honorem Deo turis instar offerebantur: Christi fructus, quæ est ex gentibus ecclesia, super Libanum extollendus canitur. cæterum studiosior quispiā discendi vbi per ociū apud seipsum per singula verba eundem psalmum explorauerit, vni Dn̄o nostro conuenire quæ in eo continentur facile confitebitur: Solomoni autem aut alij cuipiam eorum regum qui post Solomonē paucis annis non amplius vni Iudaicæ genti non alibi quàm in vna Iudæa terra imperauerint, nequaquam.

AB HESAIA. VIII.

„ ET EGREDIETVR Virga de radice Iessæ, & flos de radice eius
„ ascendet: & requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapiētiæ & intellectus, spi
„ ritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis. replebit eum spiritus ti
„ moris Dei. non secundū opinionem iudicabit, neq; secundum loquelam redar
„ guet. sed iudicabit humili iudiciū, & redarguet humiles terræ. & erit iustitia cin
„ gulum lumbor᷑ eius, & veritas indumentum later᷑ eius. & pascetur simul lupus
„ cum agno, & pardus simul quiescet cū hœdo. & uitulus & Leo simul pascen
„ tur. & erit radix Iessæ, & qui surgit imperare gentibus. in eo gētes sperabunt, &
erit requies eius honor. Hic Iessæ qui hoc in loco indicatur pater fuit Dauid. quemadmodū enim in iis prophetiis quæ ipsam hanc antecesserunt, de fructu & semine Dauid proditurus dicebatur, atq; item de semine Solomonis, eodem modo etiā hic plurimis annis post mortem nō solum Dauid sed etiā Solomonis, de radice Iessæ, hoc est, de radice Dauid proditurus quidā prædicitur. præsens autem ratio ea dissoluet quæ in superioribus apud Iudæos de Solomone

credebantur,quum illius mortis tempus constet, & hæc eadē Hesaias de quodam alio vaticinetur qui sit de radice Iessæ & de semine Dauid ꝓditurus. quod vero non ad alium q̃ ad nostrum Saluatorem Christū Dei,qui de radice Dauid & Iessæ ortus est,referenda sint quæ proxime citauimus,dubitaturū arbitror neminem,qui & promissum oraculi attenderit,quod ait, & erit radix Iessæ, & qui surgit vt imperet gentibus,in eo gentes sperabunt:& rerum euenta quæ de Saluatore nostro demonstrantur.Solus enim hic vbi à morte surrexit,propter quod etiā illum surgentē vocatum esse arbitror,nō Iudaicō populo sed vniuersis gentibus imperauit:adeo quidem vt ne vlla quidē interpretatione indigere videatur oraculum,quū planissime constet in illo finem accepisse vnà cū aliis illud quoq;:in eo gentes sperabunt. quæ vero tanquam de animalibus & feris mansuefaciendis,& agrestes mores atq; indomitos deposituris,in eius aduentu de quo loquitur prophetia dicuntur,per figurā referri poterunt ad mores immites atq; agrestes,& ad victus hominum feros,qui per Christi doctrinam, immanitatem priorem ac feritatē abiecerint.planissime autem hoꝝ figuratus sensus aperietur,si quis radicē Iessæ quæ in prophetia continetur, & virgam,& florem ad sensum conuertens interpretetur:exponatq; qua ratione intelligatur Iustitia latera cinxisse,& veritate lumbos induisse.sicut enim hæc non aliter possumus q̃ per figuratam expositionem interpretari,ita sequitur vt ea quoq; accipere oporteat quæ variis in locis sub animalium nominibus proferuntur.

AB HIEREMIA. IX.

ECCE DIES Veniunt,dixit Dominus,& suscitabo ipsi Dauid ortum iu-
" stum.& regnabit rex & intelliget & faciet iudicium & iustitiam in terra. in die-
" bus eius seruabitur Iudas, & Israel habitabit confidens.& hoc nomen quo vo-
" cabit ipsum Dominus,Iosedecim inter prophetas.in die illa,dixit Dñs,conte-
" ram iugum de collo eoꝝ, & vincula eoꝝ frangā.& non operabuntur amplius
" diis alienis, sed operabuntur Domino Deo ipsoꝝ. & regem Dauid suscitabo
" eis.longo admodū tempore post mortem non solū Dauid sed etiam Solomo
" nis,hæc Hieremias de eo rege qui de semine Dauid esset oriturus diuinat: quē primo quidem ortum vocat,neq; simpliciter ortum,sed ortū iustum, tanquam eum qui de Sole iustitiæ sit constituendus: de quo sanè disseruimus, in iis quæ antea de Deo verbo demōstrauimus:in quibus Dei verbū quod antea erat innumerabilibus appellatum nominibus,etiam iustitiæ Solem nominari planum fecimus:vbi prophetiam quæ ita ait:iis autē qui me timent,orietur Sol iustitiæ: citauimus.sicut ergo Solem iustitiæ,ita etiam ortū iustum præsens oraculū surrecturum ipsi Dauid vaticinatur. porro eundē regem intelligentem & facientē iudicium & iustitiā in terra appellat.deinde eundem vocat vno & eodem nomine cum eo qui multo ante decessit,Dauid.attende enim diligenter quū illud superius,& suscitabo ipsi Dauid ortū iustum,tum illud quod ad extremū additū est,& Dauid regē suum suscitabo ei.cui vero ei nisi ipsi Dauid? huic enim dixit se suscitaturū ortum iustū. Zacharias itē de eodem vaticinans ortum illum simi-
" liter vocat.ecce vir.ortus nomē ei.& subter eū orietur iustitia.& rursus vocabo

seruum

seruum meum,ortum.sed enim nullus post Hieremiæ tempora, ac ne post Zachariæ quidem apud Iudæos talis extitit,vt oriens iustus vocaretur & intelligẽs rex,& faciens iudicium & iustitiam in terra.quòd si quis dicat in his Iesum filiũ Iosedec significari,dicendum erit quòd ratio hæc illi constare non potest.nam hic neq; de genere Dauid fuit, neq; tanq̃ rex regnauit.quomodo autẽ illi potest accommodari illud? & Dauid regem suscitabo ei?quum & ex tribu Leui et ex ordine pontificio fuerit, & genere à Dauid alienus,neq; rex vllo modo extitisse memoretur?quare si nullus alius inuenitur talis,tẽpus iam fuerit eum de quo in his oraculis mentio facta est, & de quo illa præcipue loquũtur, fateri vnum esse Saluatorem ac Dñm nostrum: qui alibi & lux Mundi, & lumen gentium vocatur. ipse igitur etiam hoc loco fuerit de quo prophetia loquitur: & sanè absq; mendacio constitit vaticinium.solus enim de semine Dauid qui eodẽ nomine cum prisco suo parente ad sensum sit dictus,quando ex interpretatione ille est manu potens,iudicium & iustitiam per suam ipsius doctrinã omnibus qui essent in terra nunciauit.& solus omnium eoꝝ qui vnq̃ fuerint non in parte aliqua orbis regnauit,sed in omni prorsus terra. & solus vt exoriretur iustitia au-
,, thor fuit,quemadmodum de ipso in psalmo dictũ est: orietur in diebus eius iu-
,, stitia & abundantia pacis.Iudas autem atq; Israel,qui in diebus illius, seruandi sunt,omnes sunt qui illius pietatem ac cultum ex Iudaico populo acceperint, Apostoli eiusdem & discipuli & Euangelistæ:aut etiam omnes qui in occulto Iudæum verumq; Israel conseruent, eum vtiq; qui secundum sententiã Deum
,, videat. non enim qui in aperto Iudæus est,inquit Apostolus,neq; quæ in aper-
,, to in carne est circuncisio,sed qui in occulto Iudæus,& circũcisio cordis in spi-
,, ritu non in litera: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. hos igitur ex Christi vocatione Iudæum in occulto & verum Israel referentes alio nomine esse vocandos dicit, non vtiq; Iudæos aut Israel sed nouo quodã præter hæc. hoc enim,inquit,nomen,quo vocabit eos Dñs Iosedecim:quod ex interpretatione est,qui iusti sunt Dei.Consydero autem num forsitan à Iosue factum sit nomen:& Iosedecim discipuli Iesu appellentur apud Deum, qui apud homines quidem Græco quodam more à Christo denominentur,Hebraica autẽ lingua tam apud ipsos q̃ apud prophetas,ab ipso Iesu tanq̃ per illũ seruati Iosedecim.ex quo illud dictum est.& hoc nomen quo vocabit eos Dñs Iosedecim
,, inter prophetas.nam qui eius de quo prophetia loquit̃,inquit, populus futurus est,quum ad sensum acceptus Iudas sit atq; Israel,ab Iosue nominabitur Iosedecim:atq; hac,inquit,appellatione vocabuntur non apud homines, sed apud Deum & apud prophetas eius.attende enim diligẽter ipsum oraculũ dum ait: & hoc nomen,quo vocabit eos Dñs, Iosedecim inter prophetas.quod nomẽ, vt dixi, in nostrã linguam conuersum Iustos Dei significat. quum autem hi sic seruandi sint, antiquũ & graue acerbissimoꝝ Dæmonum se contrituꝝ iugum, et quibus antea tenebantur impietatis vinculis,ea se perfracturũ pollicet̃ Deus. quocirca non amplius alienis inseruient,sed vni ipsi fructum gratissimum afferent. huc adde illud quòd in secundo psalmo in aduentu Christi vocationeq;

,, gentium dicit oraculũ:disrumpamus vincula eorum,& proijciamus à nobis iugũ ipsorum:cui cognatum & simile esse arbitror quod nũc in manibus est,dicens : in
,, die illa,dixit Dominus, conteram iugum de collo eorum.& vincula eorum confrin
,, gam. neq; operabuntur amplius Diis alienis,sed operabũtur Domino Deo
,, suo. cæterum quod de fructu quidem ventris Dauid,& de semine Solomonis, deq; radice Iessæ Christus Dei oriturus sit dictus,quod etiam ipsum factum est, quando cum innumerabilibus aliis appellationibus,etiam Dauid ipsum diuina vocant oracula : satis abunde probauerint ea,quæ iam dicta sunt. quod vero etiã de tribu Iuda dicatur proditurus,ne quærendũ quidẽ fuerit,quũ ex alia nulla tribu,q̃ ex hac ipa ortus sit ipe Dauid.porrò idẽ hoc plenioris cuiusdã fidei gratia oraculũ quoq; illud ostẽderit,quod apud Moysem in hunc modũ se habet.

A' GENESI X.

,, IVDA TE Laudabunt fratres tui.manus tuæ in tergo inimicorum tuorum.
,, adorabunt te filii patris tui.Catulus leonis Iuda.de germine mihi fili ascẽdisti.
,, recũbens dormiuisti vt leo, & vt catulus.quis excitabit eũ?nõ deficiet princeps
,, de Iuda,neq; dux de fœmoribus eius,donec veniat cui repositum est.& ipse erit expectatio gentiũ. quum duodecim apud Hebræos tribus essent, ex quibus gens vniuersa constabat, vnius harum primus parens ac princeps extitit Iudas: ad quẽ ea quæ modo citauimus ab oraculo directa sunt,quæ de illo ipso Christum proditurũ significent.quod si eodẽ cõgesseris,& huic quã nunc tractamus eas item,quæ in superioribus positæ sunt,prophetias apposueris,inuenies simili ratione ad quoddã signum cõmune,vnum atq; eundẽ nunciari. illa quidem de eo dicebat qui de radice Iessæ esset surrecturus:& erit qui surgit imperare gen-
,, tibus:in ipso gẽtes sperabunt.alia vero de filio Solomonis: & dominabitur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad fines orbis terræ. & benedicentur in eo omnes gẽtes.ea vero quã nunc tractandã assumpsimus itidem: donec veniat, inquit,cui repositũ est. & ipse erit expectatio gentiũ. quod si hæc de gentibus oracula cõcordant,et ostensum est quẽadmodum ea quoq; quæ hæc ipsa antecesserunt ad Saluatorẽ nostrũ spectant, nihil amplius fuerit impedimento,quin hoc ipsum quoq; quod nunc tractamus,eundẽ illum respiciat: quandoquidem iã concessum est,consentanea inter se ab omnibus illis diuinari:pœrtim quũ vsq; ad tẽpora aduentus Saluatoris nostri,Iudaicæ gẽtis principes eiusdẽq; duces, ex maiorum suorum successione permanserint, vnà vero cũ eius aduẽtu defecerint, gentiũq; pariter expectatio finẽ ipsius Iacob vaticinio imposuerit.igitur hoc etiã in loco Christus, qui ipse nõ alius de tribu Iuda proditurus significatur, quiq; ex Dauid & Solomone,atq; ex radice Iessæ exiturus ferebatur, ex eadẽ tribu profectus ostẽditur.nã Iessæ quidẽ filius fuit Dauid:ipsius aũt Dauid Solomon:qui de tribu Iuda oriũdi sunt.erit ergo ex eadẽ Saluator ac Dñs noster:sicut ẽt diuinus Euã
,, gelista Mattheus in eius gñe narrãdo testificatur dicẽs: Liber generationis Iesu
,, Christi filii Dauid,filii Habraã.Habraã genuit Isaac:Isaac aũt genuit Iacob,Ia-
,, cob aũt genuit Iudã,&c.Sed qñ harum rerum propriã demonstrationẽ explicauimus, tẽpus iã fuerit intueri qbus tẽporibus ea q̃ prophetæ prædixerant, cõplecta sint.

LIBRI SEPTIMI FINIS.

HÆC INSVNT IN OCTAVO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS VOLVMINE.

Euangelicæ Demonstrationis Liber Octauus.

VVM Antea demonstrauerimus in quàm multis scripturæ diuinæ locis Dei uerbum ad homines uenturum caneretur, undeq; & ubi, & quomodo ijs qui in terra uersarentur uidendum propheticis apud Hebræos uocibus nunciaretur, & quod idem nõ alius sed ipse ille esset Dei filius qui omnia sæcula antecedit, quéq; in alijs, & Deũ, & Dominum, & primum imperatorem, & magni consilij Angelum, & Dei pontificẽ esse, antea didicimus: sequitur ut post illa omnia quæ superius explicata sunt, eiusdem aduentus tempora ex ipsis rursus propheticis prædictionibus ac testimonijs demonstremus, indeq; initium huiusce rei capiamus. Temporũ enim quibus Christi aduentus futurus esset, signa euidentia hæc fore, sacræ literæ nunciant. Quum tria insigniora uigerent apud Hebræos magistratuum genera, à quibus gens ipsa nomen & decus obtinebat, unum regium, alterum propheticum, tertium pontificium: horum simul omnium dissipationem atq; extremam euersionem, significare aduentu Christi adesse uaticinantur. argumenta uero atq; indicia eorundem esse temporũ, quum Mosaico ritui finem iniectum, tum ipsius Hierusalem templiq; quod in ipsa erat solitudinem, tum etiam uniuersæ Iudaicæ genti ab inimicis atq; hostibus iugum seruitutis impositum. sed alia præterea eorundem subijciunt signa temporum: abundantiam pacis: principatuum rerumq; publicarũ quæ à condito æuo fuissent per singulas gentes atq; urbes interitum: à simulachrorum cultu, quo plures siue Dij siue Dæmones colebantur, auersionẽ: unius supremi opificis Dei cognitionem ac uenerationem. hæc igitur uniuersa quorum nihil quondam temporibus prophetarum erat, sub ipsius Christi aduentum futura diuina oracula prædicebant: quæ etiam cum ipsis oraculis concordantia suum finem contigisse haud ita multo post demonstrabuntur. cæterũ cur non prius sed nunc duntaxat hisce extremis temporibus post longum multumq; æuum Christus uidẽdum se ipsum in uita præbuerit, causæ quidem antea quoq; dictæ sunt, uerum tamẽ etiam nunc paucis atq; in summa repetentur. quum multus esset quondam qui humanas

animas obtenebraret impietatis & amentiæ squallor, & grauis quædam à Deo alienatio, omnem uitam hominum subegisset atq; occupasset, adeo ut ab agrestibus & immitibus feris, nihil differre homines uiderentur : tum illi neq; ciuitates, neq; res publicas, neq; leges, neq; honestum quidquam aut uitæ conducibile nouerant: neq; uero scientias ullas aut artes animo complectebantur: uirtutis autem ac philosophiæ, ne minimã quidem notionem tenebant: sed in solis desertis locis, in montibus ac speluncis et uicis degentes uersabantur, et latronum instar eos qui propius accessissent inuadebant: nec aliunde sibi uictum quærebãt, quàm ex eorum oppressione quos imbecilliores nacti essent. ijdem porrò neq; supremũ Deum, neq; ullum religionis ueræ modum nouerant: sed solis quibusdã naturalibus notionibus instincti, existere quidem in rebus diuinam quandam uim, Deumq; esse ac nominari, & eam salutarem ac beneficam sentiri appellationem, naturali quadã doctrina fatebantur. ut uero non aliud quidquam putarent, quàm eum qui est supra omnem quæ cernitur naturam, nequaquam adduci poterant. proinde nõnulli quidem eorum cultum suum tribuerunt, ac seruierũt creaturæ potius quàm creatori. alij uero euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, adeo quidem ut mutauerint gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & serpentiũ. itaq; mortuorum uirorum quorundam potentium, aut etiam tyrannorum qui antiquitus fuissent, quum imagines pro simulachris erexissent, hisq; diuinum tribuissent cultum, tum deformia atq; impudica eorundem facta, quasi Deorum gesta pulcherrima uenerari, theologicis quibusdam ritibus instituerũt. qui igitur fieri potuisset, ut in tali statu uitæ degentibus, atq; in tanta profunditate malitiæ uersantibus, sapientissimum atq; omnem uirtutem in se continens Christi uerbum, dum summã perfectamq; nunciat philosophiam, accommodaretur? quapropter illos diuina omniaq; curans iustitia, quasi agrestem et nocentissimam syluam attondens atq; amputans, nunc quidem diluuijs, nunc autem incendijs castigabat. interdum uero eosdem mutuis bellis & cædibus & obsidionibus assiduis tradebat: qppe quos ipsi Dæmones, ipsi inquam illi quos Deos suos censebant, in furores bellorum, quibus contra se inuicem crassarentur, inflammarent. ex quo fiebat ut nullos inter se aditus haberent finitimi, sed impermixta incommunicabilisq; hominũ esset illis temporibus uita. paucos autem quosdam, ut in eiusmodi statu, & facile numerabiles, quorum sacra apud Hebræos oracula meminerũt, Dei studiosos, amicosq; nacta: hos ipsos & responsis alloquebatur, & ad diuinas uisiones admittebat, eosdemq; interim quasi manu captans curabat, & legibus, quas Moses fixerat, cultiores reddebat. sed ubi iam ex legibus quæ his ipsis datæ fuerant, atq; ex propheticis posthac disciplinis, in omnes homines fragrantiæ cuiusdã instar profusis, quod supererat, multorum animi mansuetiores euaserant, multisq; gentibus & ciuiles mores, & legum institutiones constabant, uirtutisq; ac philosophiæ nomen apud multos audiebatur: quasi prisca illa feritate desinente, & agresti immaniq; uictu, in mitiorem iam commutato, ipse iam tum temporis opportunitatem nactus, ipse

inquam

inquam perfectorum cœlestiumq; institutorum disciplinarumq; perfectus cœlestisq; magister, uereq; Dei notitiæ introductor Deus uerbum se ipsum exhibuit, ad præscriptum humanæ à se assumendæ naturæ tempus: unamq; gentibus uniuersis tam Græcis quàm Barbaris, omni utiq; humano generi, patris sui clæmentiam pietatemq; nunciare tum cœpit, & ad unam cunctos homines in Deo adhortari salutem, ipsamq; ueritatem, ueræq; religionis lumen, nec non cœleste regnum ac sempiternæ uitæ promissionem, omnibus ipse prior spondere ac parare. hactenus igitur hæc dicta sint de temporibus: quàm utiq; ob causam non iã diu, sed nunc demum, Christus Dei in omnes homines suum lumen emiserit. Cæterum ad superiora redeuntes, temporũ aduentus illius particulatim quæ signa extiterint, consyderemus, euangelicasq; in primis de ortu eius uoces adnotemus. Matthæus igitur tempus quo ille in corpore humano uideri cœpit, in hunc modum narrat: quum esset, inquit, natus Iesus in Bethleem Iudææ in diebus Herodis regis. & paulopost: audiens, inquit, quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo. Lucas autem quo tempore ille & docere & seipsum ostendere cœperit demonstrat, ubi ait: Anno quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna & Caipha. his igitur si Iacob prophetiam quæ est apud Mosem apponamus, operæ pretium fecerimus, quæ in hunc modum se habet.

A' Genesi. *Quemadmodum quibus temporibus regnum apud Hebræos defecerit, iisdem gentium instabit expectatio: quòd sanè etiam factum est sub ipsum Saluatoris nostri aduentum.*

VOCAVIT Autem Iacob filios suos & dixit. congregamini ut annunciẽ uobis quid euenturum sit uobis in diebus nouissimis. congregamini & audite filij Iacob, audite, Israel patrem uestrum. deinde ubi prioribus filijs alia alijs crimina obiecit, tanquam ijs qui ob suam ipsorum culpam, eo, quod nunc dicendum est oraculo indigni euasissent, quarto eorum tanquam ei qui reliquos fratres probitate uitæ anteiret, hæc futura prædicit: Iuda te laudabunt fratres tui. manus tuæ in tergo inimicorum tuorum. adorabunt te filij patris tui. Catulus leonis Iuda. de germine fili mi ascendisti. recùmbens dormisti ut leo & ut Catulus. quis excitabit ipsum? non deficiet princeps de Iuda, neq; dux de fœmoribus eius, donec ueniant, quæ ipsi reposita sunt. & ipse expectatio gentiũ. Consydera quæso primũ, quæ nam ea esse dicat, quæ ipsi reposita sunt. & uide num ea sint, quæ ad Habraã & ad ueteres eidem similes patres, de uocatione gentium Deus olim canens respõderit. scriptum igitur est, quemadmodum ad Habraam Deus dixerit: & eris benedictus, & benedicam benedicentibus tibi: & maledicẽtibus tibi maledicam. & benedicentur in te omnes tribus terræ. & rursus: Habraam uero, inquit, futurus est in gentem magnam & multam, & benedicentur in ipso omnes gentes terræ. sed

,, etiam ipsi Isaac similia in hunc modum respondet oraculum. & multiplicabo se-
,, men tuum sicut stellas cœli: & benedicentur in semine tuo omnes gẽtes terræ. ipsi
,, item Iacob olim talia dicta sunt: ego Dominus Deus Habraam patris tui, &
,, Deus Isaac. ne timeas, & cætera. & benedicẽtur in te omnes tribus terræ. & aliàs
,, dixit ad ipsum Deus. ego Deus tuus. cresce & multiplicare. gentes & congrega-
,, tiones gentium egredientur de te. & reges de lumbis tuis egredientur. quum
tam multa de uocatione gentium oracula Iacob antea percepisset, & liberos ma
res duodecim numero genuisset, omnibus illis extremo suo tẽpore conuocatis,
circumspiciebat, de cuius illorum propagatione diuina oracula finem suũ essent
acceptura. deinde quum tribus primis crimina propria obiecisset, docuit dein-
ceps quemadmodum propter scelera, quæ ipsi ausi fuerant, non in ipsis complen-
da essent, quæ in prioribus oraculis euenta continebantur. quum autem uenisset
ad quartum qui Iudas fuit, tum uero oraculum quod ipsi olim responsum fuerat,
reges de lumbis tuis egredientur: ex huius posteritate suum finem accepturum
planissime cecinit. constat enim quemadmodum de tribu Iuda regium genus ex-
titerit: & simul Dei responsa gentiumq; promissa quibus instarent temporibus,
ostendit. atq; ex eo prodìturum esse docuit eũ, qui esset omnibus gentibus, cun-
ctisq; tribubus terræ similis ipsi Habraam benedictionis author futurus. Hæc
igitur uniuersa fuerunt quæ ipsi Iuda reposita erant: ea uidelicet quæ de ipsis gen-
tibus olim responsa fuerant: & illud: reges de lumbis tuis egredientur: quare etiã
reliquis fratribus antepositus regiam ipsam, cæterisq; illustriorem tribum sorti-
tus est. continuo enim in totius populi ordinatione ipsius Moysi temporibus
,, reliquis tribubus hanc præesse imperat Deus. scriptum est enim: & locutus est
,, Dominus ad Moysem & Aaron dicens: singuli per turmas, signa, atq; uexilla
,, & domos cognationum suarum, castrametentur filij Israel in conspectu Domi-
,, ni per gyrum tabernaculi testimonij. & castrametantes primi ad orientem, acies
,, castrorum filiorum Iuda, cum copijs suis. ac deinceps in ijs quæ ad innouatio-
,, nem tabernaculi referuntur: dixit Dominus ad Moysem: princeps unus per sin-
,, gulos dies offerent munera sua. & fuit offerens primo die munus suũ, Naasson
,, filius Aminadab, princeps tribus Iuda. & in libro Iesu Naue quum terra pro-
missionis sorte cæteris tribubus distributa esset, sine sorte omniumq; prima tri-
,, bus Iuda propriam terræ partem accepit. sed etiam post mortem Iesu rogaue-
,, runt filij Israel in Domino dicentes: quis ascendet ante nos contra chananæum,
,, & erit dux belli in eum. & dixit Dominus: Iudas ascendet. ecce dedi terram in
,, manus eius. planè igitur omni Israel præesse tribum Iuda Deus in his uerbis iu-
,, bet. quo circa deinceps scriptum est: & ascendit Iudas. & tradidit Dominus
,, Chananæum & Pherezeum in manum eius. & rursus: & bellauerunt filij Iuda in
,, Hierusalem, & comprehenderunt eam. & descenderunt filij Iuda in chananæũ.
,, & rursus: & abijt Iudas cum Symeon fratre suo. & deinceps: & fuit Dominus
,, cum Iuda, & possedit montem. & post hæc: & ascenderunt filij Ioseph ipsi
,, quoq; in Bæthel & Iudas cum ipsis. itaque quum in libro Iudicum, diuersis
temporibus,

temporibus, (tametsi diuersarum tribuum esse uidebantur,) iudices populo præessent, tribus tamen Iuda in uniuersum totius gentis dux erat. idipsum uero temporibus Dauid successorumq; eius multo magis: quippe quum planè de tribu Iuda illi existerent, & regnum usq; ad Babylonicam ipsorum cladem produxerint: post quam cladem ijs qui de illa seruitute in patriam terram reuersi sunt, rursus præfuit Zorobabel Salathiel filius de tribu Iuda. inde etiam scriptura quæ Paralipomenon dicitur, duodecim tribuum Israel seriem generis enarrans, ab ea quæ est ipsius Iuda fecit initium. ergo ipso ordine sequitur ut etiam posterioribus temporibus fateamur, eandem tribum reliquis præfuisse, quamuis in parte aliqua uarij diuersiq; populo præficerentur: quorum singillatim genus solita diligentia enarrare nequaquam nos possumus; propterea quòd nullus amplius fertur diuinus liber, qui ex illo usq; ad tempora Saluatoris nostri narrationem continuauerit. uerum tamen & fama & ratio dictabit, durasse tam diu tribum Iuda, quàm diu tota gens libertate & suis legibus utens, sub domesticis principibus ducibusq; uitam egerit. porrò hoc illis contigit ab initio usq; ad tempora Augusti: in quibus quum Saluator noster Iesus hominibus se uidendum præbuerit, tum uero in seruitutem Romanis uniuersa gens cessit. & pro patrijs ac legitimis ducibus primus Herodes externus illis præfuit, & rex Augustus. quam diu igitur non defecit princeps de Iuda, neq; dux de fœmoribus eius, prophetiarum tempora appositis principum gentis nominibus notabantur. sic enim Hesaias sub regibus Ozia, Ioathan, Achaz, & Ezechia, qui in Iudæa regnarunt, prophetiam suam contexit. similiter Oseæ. Amos uero in diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Ieu filij Ioas regis Israel. & Sophonias in diebus Iosiæ filij Amon regis Iuda. similiter Hieremias. sed ubi defecit princeps de Iuda & dux de fœmoribus eius, quum expectatio gentium, de qua prophetæ locuti fuerant, iam iam per Christum uitam esset illustratura, non amplius reges Iuda censeri, neq; duces Israel cœpere, sed his ipsis, quemadmodum prophetiæ significauerant, suo certo & finito tempore deficientibus, primus quidem Augustus, secundus autem Tiberius, & aliarum & Iudaicæ gentis nuncupati sunt reges, nec non alij secundum hos ipsos Iudææ procuratores atq; tetrarchæ: quibus adnumeretur Herodes, à Iudæorum genere, ut iam antea dixi, alienus: qui etiã ipse à Romanis Iudæorum principatum accepit. quum hactenus hæc obseruauerimus, tempus iam fuerit ipsius prophetiæ contemplationem attingere: Iuda te laudabunt fratres tui. quum duodecim omnino essent filij Iacob: eorũ quartus fuit Iuda, quemadmodum antea diximus, unus etiam ipse de principibus tribuum gentis Hebraicæ. sed quòd non ipsum illum respiceret, ea quæ quasi ad ipsum à patre dicta sunt, ij planissime intellexerint, qui uerba diuinæ scripturæ diligenter attenderint, & in primis ea quæ in sermone Iacob continentur, ad filios,
,, dicentis: uocauit autem Iacob filios suos & dixit: congregamini & annuncia
,, bo uobis quid euenturum sit uobis in diebus nouissimis. congregamini & audi
,, te filij Iacob, audite Israel patrem uestrum. planè enim in his pollicetur se

prædicturum eis quæ ipsis euentura sint longo post tempore, &, ut ipse ait, in nouissimis diebus. præterea illa ipsa, quæ quasi ad Iudam dicta sunt, nullo modo illi primo uiro accommodari possunt. non enim fratres sui Iudam illum laudauerunt. etenim pro quibus tandem præclare gestis debuerunt hoc facere? sed ne adorarunt quidem illum filij patris sui. longe autem magis oraculum conueniret, si ipsi Ioseph dictum esset: quandoquidem hunc ipse Iudas unà cum reliquis fratribus adorasse perhibetur, tametsi id ipsum ante huius prophetiæ uerba. posthac enim ne ipsi quidem Ioseph tale quidquam contigisse, ,, ac multo etiam ipsi Iuda minus, historia significat. & illud: recumbens autem ,, dormiuisti ut leo, & ut catulus: maiorem sanè postulauerit contemplationem quàm ea sit quæ Iudam respiciat. quin etiam illud quod postea dictum est: non ,, deficiet princeps de Iuda, neq; dux de fœmoribus eius. donec ueniant quæ ip- ,, si reposita sunt. & ipse expectatio gentium: tempora significare mihi uidetur, eius de quo prophetia loquitur, aduentus. hoc enim, inquit, non erit, donec illud eueniat. neque enim prius desinent in Iudaica gente principes ac duces, quàm gentium ueniat expectatio, & quæ reposita sunt ei, de quo propheta loquitur. hæc autem interpretans Theodotion, ab ipsis septuaginta non differt. Aquila uero in hunc modum exposuit: non suscitabitur sceptrum de Iuda, & qui exquisite cognoscat de medio pedum eius, donec ueniat & ipsi congregatio populorum. ubi quum dicatur: non deficiet princeps de Iuda: hoc item non de ipso illo primo Iuda oportet accipere: sicut nec illud: Iuda te laudabunt fratres tui, nec quæ sequuntur: ad eundem illum referri possunt. multis enim sæculis principes ac duces in Iudaica gente extiterunt, qui de illius uiri genere profecti non sunt. Primus nanque ipse Moses dux populi fuit: qui non de Iuda sed de Leui natus est. deinde Iesus de tribu Ephræm. post quem præfuit Debbora de tribu item Ephræm: & Barac de tribu Nephthalim: post quem Gedeon de tribu Manasse. deinde filius Gedeon, & post hunc Thola de eadem tribu. postea Esebon ex Bethleem. & post hunc Ailon de tribu Zabulon. hunc secutus est Labdon de tribu Ephræm. deinde Sampson de tribu Dan. postea quum sine principe essent, præfuit ipsis Eli sacerdos de tribu leui. hi cuncti iudices qui iudicabant Israel non de genere ipsius Iuda, sed ex diuersis tribubus ex alia alius oriundi. & qui post hos primus apud eos regiam dignitatem accepit Saul, de tribu fuit Beniamin. quomodo igitur illud: non deficiet princeps de Iuda, neque dux de fœmoribus eius: (ut quispiam fortasse putauerit,) ad principes de tribu Iuda ac duces refertur, quando uidentur ex quo tempore mortuus est Iacob totis propemodum mille annis, non ex unà tribu ipsius Iuda profecti, sed ex alia alius usque ad tempora Dauid? quòd si post tam multos & Dauid, & qui ipsi Dauid in regno apud Iudaicam gentem successerunt, de tribu Iuda nati sunt, sciendum tamen tibi est, quòd hi ipsi ne totos quidem quingentos annos totius

gentis

gentis regnum obtinere potuerunt, sed trium duntaxat tribuum, ac ne harum quidem solidarum: quippe quum ijsdem temporibus alij quidam in parte gentis ampliore, & in totis nouem tribubus regnauerint. nam post mortem Solomonis, quum tota gens ab Iuda diuisa fuerit, ipsius Dauid successores trium, ut dicebam, tribuum, ac ne harum quidem solidarum in Hierusalem reges fuerunt usq; ad Babylonicam cladem. ijsdem uero temporibus in ciuitate quæ uocatur Samaria, nouem tribuum duces non de tribu Iuda, sed ex alijs alij extiterunt. quorum primus Hieroboam fuit, de tribu Ephræm, ac deinceps qui hunc secuti sunt: ut ne medijs quidem temporibus à Dauid usq; ad tempus quo in Babylonem captiui ducti sunt, ulli de tribu Iuda uniuersæ genti præfuerint. porrò autem quid dicendum est, quemadmodum post reditum de Babylone rursus quingentis annis amplius usque ad Christi ortum uixerint eo statu ciuitatis utentes, in quo soli optimates rem administrauerint? pontificibus utiq; toti genti imperantibus, quorum nullus planè de tribu Iuda oriebatur? ut iam ex his omnibus perspici possit, non ad primum illum Iudam, neque ad illius successores referendum esse oraculum illud, dicens: non deficiet princeps de Iuda, neq; dux de fœmoribus eius: sed ea, quæ ad hunc locum pertinent, uno duntaxat modo constare posse, si secundum ea quæ prius à nobis de tota tribu exposita sunt, hæc ipsa intelligenda esse dixerimus. hæc enim tribus ab initio & ab ipsius usque Moysi temporibus, uniuersæ gentis dux fuit. itaq; secundum huius principatum, utpotè quam Deus cæteris ab initio præfecerit, & ipsa regio etiam nunc ab ea ipsa tribu, Iudææ uocabulum obtinet, & omnis illorum conuentus Iudæorum appellatur. sic igitur intelligamus quod dictum est, tanquam si manifestius dixisset: non desinet toti genti præesse tribus Iuda. ex quo Symmachus: non auferetur, inquit, potestas de Iuda: sic utiq; iuris cuiusdam amplioris, & principatus authoritatem eius quæ postea futura esset tribus Iuda, nobis intelligendam proponens. Huius enim, neque sceptrum, ut Aquila inquit, (regij porrò principatus signum hoc erat,) neque potestatem, ut Symmachus, sublatum iri uaticinatur, donec ueniat, inquit, cui repositum est: atque ipsum fore expectationem gentium. sed quam tandem expectationem, nisi de qua olim & ipsi Habraam, & ijs qui Habraam secuti sunt patribus, oracula reddita sunt? primum igitur admirari operæ pretium fuerit, quid ita, quum duodecim Hebræorum tribus essent, à nulla alia nisi ab una ipsius Iuda, gentis etiam nunc appellatio usurpetur. quod ego quidem non ob aliud contigisse arbitror, quàm ob ipsius prophetiæ oraculum, quod uni tribui Iuda principatus dignitatem attribuit. quin etiam patria ipsorum terra, eadem de causa Iudææ appellationem sortita est. cur enim quæso quum duodecim fuerint, non ab eorum primo Rubem gens eorundem appellata est? quum præsertim natu maximi potiores in lege diuina haberentur? cur non item à Leui, qui & ætate & sacræ functionis honore Iudam anteibat? quum uero ipsi Ioseph quondam non modo Aegypti uniuersæ, sed

etiam suorum imperium obtigerit, quumq; ab illo oriundi multis post sæculis diu admodum, totis eius gentis nouem tribubus præfuerint, cur non ab eo potissimum tota gens, ipsaq; regio nomen accepit? quando quidem ob eos ipsos, quos ab Ioseph oriundos diximus, longe honestius probabiliusq; erat, totam gentem totamq; regionem à primo illo ipsorum parente denominari? deniq; præter hos omnes quis non concedat, merito illos à Beniamin fuisse denominandos, cuius posteritati ac tribui, celeberrima ipsorum ciuitas quæ regum apud ipsos domicilium fuit, & quod in ea sanctissimum Dei templum erectum est, in sortem concessit? attamen neq; ab harum aliqua, neq; à reliquarum, sed ab una ipsius Iuda tribu totius gentis ac regionis appellatio ducta est, sicut prophetia
,, prædixerat. sic sanè illud: non deficiet princeps de Iuda: ad ipsam tribum à nobis relatum est: & hoc uno duntaxat modo oraculi ueritas locũ habet. nanq; à Mosis usq; temporibus, deinceps non defecerunt particulares quidem ipsorum principes qui ex diuersis, ut dictum est, tribubus, genti præfuerint, in uniuersum autem tribus Iuda, quæ totius gentis principatum tenuerit. Exemplo autem id quod nunc dictum est, tibi apertius liquebit. ut enim in Romano imperio singularum gentium procuratores, & præsides, prætoresq;, & castrorũ præfecti, & qui omnes dignitate anteeunt, reges, non omnino omnes de ipsa Romana urbe capiuntur, neq; de Remi siue Romuli genere, sed ex innumerabilibus alius aliunde nationibus, omnes tamen & reges & qui post ipsos secundo loco principes præsidesq; habentur, Romanorum appellatione notantur, & Romanorum denominatur imperium, & eandem denominationem in uniuersum omnes magistratus attingunt: sic etiam in rebus Hebræorum constituere intelligereq; oportet; tanquam una quidem in uniuersum tribus Iuda, totam gentem de suo nomine illustrem reddiderit, particulares uero duces ac reges ex diuersis extiterint tribubus, qui tamen communi illa Iudæ appellatione honorem acceperint. non aliò ergo quàm ad totam tribum referatur illud quod à propheta dictum est: Iuda te laudabunt fratres tui. nouerat enim illam tanquam prærogatiuæ munus consecutam, honore cæteris tribubus esse anteponendam. & quoniam princeps fuit in bellis, & sola in apparatibus præliorum aduersus hostes genti suæ uniuersæ præfuit, merito deinceps ad eandem illud quoq; dicitur: manus tuæ in tergo inimicorum tuorum. deinde propter principatum propterq; regiam dignitatem, catulus leonis esse dicitur. gloriæ igitur sibi tribuens hic tum generis princeps, tum etiam propheta huiusce tribus dignitatem, adiungit quod sequitur: de germine fili mi ascendisti. illud autem: recumbens dormiuisti ut leo, & ut catulus leonis: eiusdem tribus magnificum animi ingenium & confidens, ostendit, quòdq; nullis extrinsecus ingruentibus rebus concutiatur, & quòd tum intrepidum se præbeat, tum contemptui habeat inimicos. illum uero hoc modo se habentem, ac potius ipsam tribum quæ eiusmodi sit, quis, inquit, excitabit? ubi quum magnum quendam & admirabilem et rarum, et spectatu difficilem fore significauerit eum, qui sit huiuscemodi tribum de sede excitaturus,

deq;

deq; principatus gradu ac dignitate exturbaturus, tum demum quis nam hic sit,nos admonet, docetq; hunc illum esse qui expectatio gentium sit futurus: qui uidelicet à propheta non prius inter homines uidendus prædicitur quàm & princeps deficiat, & dux amoueatur,& de principatu exturbetur tribus Iuda. cæterum quisnam quæso alius hic sit, quàm Saluator & Dominus noster Iesus Christus? in cuius ortu, sicut proxime exposita prophetia uolebat, ex Iudæis quidem defecerunt principes ac duces,qui genti præsiderent, ipsa uero tribus Iuda unà cum tota gente, principatu ac regno, quod ab initio obtinuerat, spoliata, Romanis etiam nunc dominantibus ex illo ad hunc usq; diem famulatur: qui unà cum reliquis gentibus etiam Iudæos subegere. à quibus item Herodes primus externo genere ortus,& imperatoris Augusti, & Romani senatus authoritate rex declaratus est. fuit igitur Antipatri filius hic Herodes. ipse uero Antipater Ascalonita ab eorum nescio quo ortus,qui in templo Apollinis uersantes, sacri serui appellabantur. qui quum uxorem duxisset quandam cui nomen quidem Cyprinæ, genus uero ex Arabia, Herodem creauit. hic igitur primus tali genere natus, Hyrcanum qui ultimus ex successione ac serie pontificum, Iudæis præfuit, & in quo domesticus Iudaicæ gentis principatus defecit, necatum tollit de medio. isq; primus, ut dicebam, externo genere ortus Iudæorum rex est appellatus. huius ergo temporibus quum Iesus Christus esset natus, Iudæ tribus dignitas sublata est: sublatum est Iudæorum & imperium & regnum: completa est proxime exposita prophetia: non deficiet princeps de Iuda, neq; dux de fœmoribus eius, donec ueniant quæ reposita sunt ei. hunc autem dicit futurum non Iudaicæ gentis, sed gentium expectationem. quoniam igitur reposita erat illa gentium uocationis expectatio, quæ ex oraculo ipsi Habraæ promissa est, quum ex Iudaica gente iam defecissent & principes & duces, translatumq; ab ea esset imperium in Romanos, & in illum Herodem de quo dictum est: merito tempora quibus Iudæorum principes defecissent Lucas Euangelista significans, initium doctrinæ Christi narrat factum esse in anno quintodecimo imperij Tyberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam. Matthæus quoq; eandem rem innuens notat. nam ortu Domini ac Saluatoris nostri descripto, deinceps adiungit: quum autem Iesus natus esset in Bethleem Iudææ, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente uenerunt Hierosolymam dicentes: ubi est qui natus est rex Iudæorum? in quo planè ostendit & externi hominis in illos imperium, & externarum gentium à Deo uocationem. eodem enim tempore & externi Iudæis imperabant, & Christum Dei, de quo prophetæ locuti fuerant, externi ab orientis partibus profecti, & cognouerunt, & adorauerunt. ergo planè in his finem suum contingens prophetia Iacob, apparet quemadmodum completa sit, quum ad extremũ sui status Iudaica gens uenisset: sicut ipse quoq; ad suos filios cecinit quum dixit: congregamini ut annunciem uobis quid euenturum sit uobis in extremo dierum. nos enim extremos intelligimus dies, extrema status Iudaicæ gentis tempora. cæterum quid

tandem illi euenturum fuit? nempe defectus honoris Iudæ: uniuersæ eius gentis
sublatio: quies & terminatio ducum eiusdem: tribus ipsius principatus regiæq;
dignitatis dissipatio: Christi imperium & regnum, non quod in Israel, sed quod
,, in omnibus gentibus dominaretur, iuxta illud: & ipse expectatio gentium. sed
quis non planè fateatur, omnia hæc in Saluatoris nostri aduentu cōpleta esse?
si quidem qui ante Christi ortum domesticis principibus ac ducibus, & solertibus
diuinarum lectionum auditoribus, suis item proprijs regibus, & pontificibus &
prophetis gloriabantur: quæq; olim regalis quum esset, tum suos hostes atq; ini-
micos superabat, tum suæ gentis uniuersæ princeps & dux existebat, tribus Iuda:
postremo quicunq; inter illos quondā excellebāt: ex illo ad hunc usq; diem Ro-
manis tributarij facti, parent ac seruiunt. planè enim Christus Dei uidendū se
præbuit, atq; ex illo quæ dicebatur expectatio gentium, omnibus gentibus pa-
làm nunciata est. aut dicat mihi aliquis, utrum in aduentu Iesu Saluatoris nostri,
quæcunq; apud Hebræos maiestatem aliquam haberent, nec non mater ipsorū
ciuitas unà cum templo, & eo quod in templo celebrabatur sacrificio, cumq;
domesticis ducibus ac principibus non defecerint: & utrum quæ in spe posita
erant gentiumq; quæ in toto orbe essent, expectatio, ex illo tempore apparue-
rint: quando etiam ea quæ Domino reposita erant, uenerunt. sed quæ tādem hæc
,, habenda sunt, nisi ea quæ continet oraculum illud? Iuda te laudabunt fratres tui.
,, manus tuæ in tergo inimicorum tuorum. catulus leonis Iuda. de germine fili mi
,, ascendisti. recumbens dormiuisti ut leo, et ut catulus leonis. quis excitabit eū? hæc
enim alio sensu, ea sunt, quæ illi reposita erant: quæ ipsa quoq; iam tempus est ut
contemplemur, si hoc primum attenderimus diligenter, uarijs diuersisq; Christū
nominibus diuina oracula appellare consueuisse. nam modo illum uocāt Iacob:
,, Iacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea. iudi
cium gentibus proferet: & quæ sequuntur: quibus ad extremum illud additur: do-
,, nec ponat in terra iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt. modo eundem
Solomonem & Dauid nominant. Solomonem quidem, ut in. 71. psalmo qui in
Solomonem quidem inscriptus est, planè autem quæ ad Christum referenda sunt,
,, continet. illud enim: & dominabitur à mari usq; ad mare, & à flumine usq; ad fines
,, orbis terræ. & omnes gentes seruient ei: & quæcunq; post ipsa hæc deinceps psal
mus continet, uni utiq; Christo sunt accommodanda. Dauid uero rursus appel-
latus est Christus, in psalmo octogesimooctauo: quando quidem nusq; ipsi Da-
,, uid, sed uni illi, quæ in hoc item dicuntur, conuenire possunt: ueluti illud: ipse inuo
,, cabit me, pater meus es tu, & ego primogenitum ponam eum, excelsum præ re-
,, gibus terræ. in æternum seruabo illi misericordiam meam. & rursus: semen eius in
,, æternum manet: & sedes eius ut Sol in conspectu meo, & ut Luna perfecta in
æternum. Sic igitur unà cum alijs innumerabilibus Christi appellationibus, qui-
bus illum diuina oracula significant, eadem ratione ut Iudas quoque in ijs quæ
modo exponebamus, sit appellatus, fieri potest, quum de tribu Iudæ sit natus.
constat enim ex Apostolo, Saluatorem ac Dominum nostrum de tribu Iudæ
ortum

ortum esse. huic igitur Iudæ, si secundum sententiam interpretemur, reposita erant illa, quæ in prophetia continentur. sed quæ nam hæc fuerunt? primum quidem, quòd à fratribus suis esset laudandus: deinde quòd manus in tergum inimicorum suorum esset iniecturus: postremo quòd adorandus à filijs patris sui: quæ etiam suum finem consecuta sunt, quo tempore, dum admirabiles uirtutes & prodigiosa miracula ederet, admirationi erat, & laudabatur, & adorabatur, à suis discipulis & Apostolis: quos etiam fratres uocare non grauatus est, dum in psalmo sic dicit:
,, annunciabo nomen tuum fratribus meis. in medio ecclesiæ laudabo te. dum autẽ Mariæ & reliquis mulieribus imperat, ut quæ bona uiderint nuncient, quasi fra-
,, tribus nunciari imperat. nunciate, inquit, fratribus meis, quòd ascendo ad patrem
,, meum, & patrem uestrum, Deum meum, & Deum uestrum. sic sanè illum fratres miraculorum gratia, tanquam admirabilem uirum dũtaxat ab initio laudabant, quippe qui unum aliquem de prophetis, ut uerisimile est, illum esse suspicarẽtur. sed ubi interim admirabiles, & omnem fidem superantes illius actiones intuentur, & quẽadmodum inimicum & ultorem, mortemq; sæculi huius dominam, unà cum reliquis inuisibilibus & inimicis potestatibus sustulisset, tum uero Deũ illum esse credentes, adorauerunt: manus autem Saluatoris nostri in tergo inimicorum suorũ fuere: quo tempore uidelicet omnes actiones suas, & uirtutes, & gesta prodigiosa, ad delendos Dæmones & malignos spiritus intendebat. quin etiam quum manus suas expandisset in cruce, tum quoq; manus eius, fugientibus inimicis, & eidẽ terga dantibus, in tergo inimicorum fuerunt: magisq; etiam quum patri reddito spiritu, & suæ carnis expers, & eo quod assumpserat corpore nudatus, qui ipsa uita erat, ad loca inimicorum descendit, ut & mortem & reliquas quæ aduersus ipsum surrexerant potestates, dissiparet: quas quidem uerisimile est cõmunem quendam hominem, ac reliquis similem ratas esse illum: itaq; circum eundem stetisse, & quasi unum de multis adortas: atq; ubi præstantiorẽ agnouerint quàm ut homo existimari posset, ac diuiniori natura præditum: & conuersas esse & terga illi dedisse: contra quas immissis manibus, diuinis suis & acutis sagittis, fugientes exegit: ut
,, propterea dictũ sit: manus tuæ in tergo inimicorum tuorum. quòd si etiam nunc innumerabiles Saluatoris nostri inimici, ecclesiam eius uarijs occasionibus oppugnare conantur, attamen hos quoq; inuisibili quadam manu, & sua diuina uirtute
,, in fugam uertit: ut de his item dictum sit illud: manus tuæ in tergo inimicorũ tuorum. ubi uero iam, quod reliquũ fuit, insignia illius uictoriæ præclara de hostibus
,, recepit, tum uero illud completum est: adorabunt te filij patris tui: omnes uidelicet qui in cœlo sunt Angeli, spiritusq; inseruientes, ac diuinæ potestates, nec non degentes in terra Apostoli & Euangelistæ, post quos quicunq; per ipsum, uni & soli uero patri Deo se ipsos addixerunt: qui quidem ubi Deum uerbum Christũ esse didicere, tum se illum ut Deũ adorare confessi sunt. sed quoniã & ortus eiusdẽ & mortis mysteria, eadẽ prophetia cõplecti oportebat, merito post illa q̃ iam di-
,, cta sunt uaticinans Iacob, adiungit: catulus leonis Iuda. de germine fili mi ascendi
,, sti. recumbens dormiuisti ut leo, & ut catulus. quis excitabit eũ? catulũ itaq; leonis

ipſum nominat, propterea quod de regia tribu ſit natus. de ſemine igitur Dauid fuit ratione corporis. de germine autem, inquit, fili mi aſcendiſti, quoniam de ſemine & radice eius qui hæc prædicebat Iacob, pullulauit, quum prius quidem eſſet Deus uerbum, poſtea uero etiam filius hominis ſit factus, propter eam quam pro nobis aſſumpſit, diſpenſationem. poteſt etiam mortem eiuſdem ſignificare, illud: recumbens dormiuiſti ut leo & ut catulus: ex quadam ipſius ſcripturæ conſuetudine, quæ ſua quadam propria conſyderatione, etiam mille alijs in locis mortẽ, dormitionem ſomnumq́; appellat. illud autem: quis excitabit ipſum? de reditu eius à morte ad uitam cum admiratione dictum eſt. ſiquidem excitandum ad uitam illum planè nouit qui ait: quis excitabit ipſum? cũ admiratiõe uero interrogat, quis nam hoc facturus ſit atq; illum excitaturus, ut ſic nos ad quærendũ inuitet, quis nã hic ſit, qui Dominum noſtrum poſt ſuſceptam pro nobis mortem à morte ſit reuocaturus ad uitam. quis porrò hic ſit alius quàm uniuerſi Deus & illius ipſius pater? cui ſoli tribuenda eſt Saluatoris noſtri in uitam reſtitutio ſicut ſcriptura teſtificatur quæ ait: quem pater ſuſcitauit à mortuis. pro illo autem: catulus leonis Iuda. de germine fili mi aſcendiſti. recumbens dormiuiſti: ſignificantius Aquila conuertit: catulus leonis Iuda. de captura fili mi aſcendiſti. quũ flexiſſes cubuiſti. Symmachus autem: Catulus, inquit, leonis Iuda. de ferarum captura fili mi aſcendiſti. genibus flexis confirmatus es. ex quibus uerbis planiſſime apparet ipſa de morte ad uitam reſtitutio, & ab inferis ueluti à quadam ferarũ captura Saluatoris noſtri euaſio. quod uero illum dixerit & genua flexiſſe & confirmatum eſſe, non autem cecidiſſe, in eo quidem quod genua flexerit, mortem interim demonſtrauit: quod autem ſit confirmatus, non raptatum eſſe more aliarum animarum. hæc igitur omnia Chriſto prius repoſita erant: quæ tamen quàm diu finem ſuum conſecuta non ſunt, tam diu Iudaica gens ſtetit: Iudæorumq́; principes ac duces, exquiſitiq́; ac ſapientes diuinorum de Chriſto oraculorum interpretes apud ipſos floruerũt. poſtquam autem uenerunt quæ ipſi Iudæ repoſita erant: tum is in terra eſt uiſus qui à prophetis dictus erat de ſemine ac ſtirpe eius qui hæc diuinauerat oriturus, recumbensq́; ac ſopitus, uel, ut ait Symmachus, genibus flexis confirmatus eſt & ſurrexit, manibus in tergum inuiſibilium atq; intelligibilium hoſtium iniectis: eiusq́; fratres ac diſcipuli antea illum laudantes atq; admirantes, poſt ubi Deum eſſe confeſſi ſunt, etiam ut Deum adorauerunt, tum uero illa ipſa completa ſunt quæ ipſi repoſita erant: ut propter hoc, illud redditum ſit oraculum: donec ueniãt quæ repoſita ſunt ipſi. quum enim ex illo ad hunc uſq; diem, ea quæ ipſi repoſita erant, ad finem peruenerint, defecerunt quidem principes ac duces Iudæorum, eiſq́; ſupra caput gentium principes collocati ſunt. econtrario autem ipſæ gentes ubi Chriſtum Dei agnouerunt, illum ſibi & Saluatorem & expectationẽ adſcripſerunt. poſt hæc omnia illud adiungitur: ligans ad uitem pullum ſuum, & ad capreolum uitis pullum aſinæ ſuæ, lauabit in uino ſtolam ſuã, & in ſanguine uuæ pallium ſuum. gratioſi oculi eius à uino. & albi dentes eius ut lac. in his autem ſignificari arbitror per pullum quidem, ipſum Apoſtolorum ac diſcipulorum

Saluatoris

Saluatoris nostri chorum: per vitem autem ad quam pullus est alligatus, diuinam inuisibilemq; eius vim: quam ipse dum ostēderet, docebat his verbis: ego
,, sum vitis vera, & pater meus agricola est. eiusdem porrò vitis capreolus Dei verbi doctrina fuerit, ad quem pullum asinæ suæ alligauit: qui quidem pullus nouum de gentibus populum, quasi genituram quandam Apostolorū eius, & prolem significauerit. possumus item vel ad verbū dicere hæc suum finem contigisse: quo tempore, vt apud Matthæum legitur, Dominus dixit ad suos disci-
,, pulos: ite in castellum quod contra vos est: & statim inuenietis asinam alliga-
,, tam & pullum cum ea: soluite & adducite mihi. & sanè si quis verba diligenter attenderit, quin prophetæ prædictionem admiretur, facere non poterit: qui diuino spiritu afflatus tanto ante cognouerit, eum de quo ipse vaticinabatur, non vt aliquem illustrem apud homines regem in curribus & equis esse vehendum, sed super asina & pullo sedentem, quasi vnum de multis & vulgarem quendam hominem atq; inopem. id ipsum alius quoq; propheta est admiratus ubi ait:
,, gaude vehementer filia Sion. ecce rex tuus venit tibi mansuetus sedens super iu-
,, mento & pullo adolescente. illud autem: lauabit in vino stolam suam, & in san-
,, guine vuæ pallium suum: vide quæso tu quoq; ne quando, vt in arcanis, mysticam illius passionem significet, in qua stolam suam & indumentum abluerit, tanquam in lauacro: vbi sanè eorum qui in ipsum crediderint sordes antiquas abluisse declaratur. per vinum enim, quæ sanguinis illius nota est, eos qui in morte illius baptizentur, quiq; in sanguinem eiusdem credant, à veteribus malis expurgat, utpote qui abluat & abstergat antiquam eorū stolam & pallium. itaq; pretioso sanguine diuinæ illius & de spiritu natæ vuæ, eiusq; vitis vino, de qua dictum est supra, redempti, veterem quidem hominē cum eius actionibus exuerunt, nouum autem & ad cognitionem secundum imaginem eius qui creauit instauratum, induerunt. at illud: gratiosi oculi eius à vino: & illud: albi dentes eius vt lac: rursus tanquam in arcanis posita noui testamenti mysteria comprehendere arbitror: lætitiam videlicet mystici illius vini, quod suis ipse discipulis
,, porrexit Saluator, quum dixit: accipite, bibite. hic est meus sanguis, qui pro vo-
,, bis funditur in remissionem peccatorum. hoc facite in meam commemoratio-
,, nem. siquidem illud: gratiosi oculi eius à vino: & albi dentes eius vt lac: splendorem puritatemq; mystici illius alimenti mihi significare videtur. rursus enim ipse dispensationis diuinæ notas suis discipulis tradidit, dum hortatur, vt sui ipsius corporis imaginem repræsentent. quum enim non amplius cruenta sacrificia, neq; ea quæ apud Mosem in lege, diuersorum animalium mactationibus sancita erant, grata esset habiturus, sed vt pane sui corporis nota vterentur instituturus: merito propheta splendorem ac puritatem illius alimenti significauit, quum dixit: & albi dentes eius vt lac. hanc rem alius quoq; propheta comme-
,, morat his verbis: sacrificium & oblationem noluisti: corpus autem perfecisti
,, mihi. Cæterum hæc quum maiore indagatione, & longiore quadam interpretatione indigeant, per ocium quispiam diligentius explorauerit: quando quidē

hoc tempus plura dici non postulat, vt planè appareat, vnà cum alijs, tempora quoq; Saluatoris nostri aduentus à prioribus prophetis antiquitus cognita, diuinæ euidenter commendata esse scripturæ.

A' Daniel. *Quemadmodum post annorum spatium septies septuaginta, quæ summa efficitur quadringentorum nonaginta annorum, quum Christus hominibus se uidendum præbuerit, prophetiæ quæ apud Iudæos extabant, & quod antea apud eosdem celebre clarumq; erat sacerdotium, dissoluetur. et ipsi quidem diluuij cuiusdam instar assiduis obsidionibus captiui fient, sacrum autem ipsorum templum extremam uastationem patietur.*

,, 1 ET QVVM adhuc loquerer & orarem & enunciarem peccata mea, &
,, peccata populi mei Israel, & profunderem cõmiserationem meam coram Do
,, mino Deo meo pro monte sancto Dei mei: & quum adhuc loquerer in oratio
,, ne, ecce vir Gabriel, quem videram in visione ab initio, volans tetigit me circi
,, ter horam sacrificij vespertini: & docuit me & locutus est mecum, & dixit: Da
,, niel: nunc egressus sum vt afferam tibi intelligentiam. ab initio precum tuarum
,, egressus est sermo: & ego veni vt indicarem tibi, quòd vir desyderiorum tu es.
,, & animaduerte in verbo, & intellige in visione, quòd vir desyderiorum es tu.
,, septuaginta Hebdomades compendium accepere super populum tuum, & su
,, per ciuitatem sanctam, vt consummetur peccatum, & signentur quasi annulo
,, peccata, & deleantur iniquitates, & expientur iniustitiæ, & adducatur iustitia
,, sempiterna, & quasi signo impresso claudatur visio, & propheta, & vngatur san
,, ctus sanctorum. & cognosces & intelliges ab exitu sermonis, vt respondeatur,
,, & ædificetur Hierusalem vsq; ad Christum ducem. hebdomades septem, et heb
,, domades sexagintaduæ. & reuertetur & ædificabitur platea & murus, & eua
,, cuabuntur tempora. & post hebdomadas sexaginta duas, peribit vnctio, & iu
,, dicium non est in ea. & ciuitatem & sanctum disperdet cum duce venturo. &
,, excidentur in diluuio, & vsq; ad finem belli in compendium redacti internecio
,, nibus. & confirmabit pactum multis hebdomada vna. & in medio hebdoma
,, dis auferetur sacrificium & libatio. & super templum abominatio desolationũ.
,, & vsq; ad consummationem temporis, consummatio dabitur in desolationẽ.

quum Iudaicæ gentis septuagenaria apud Babylonios seruitus iam ad finem tenderet, Danieli oranti vnus ex sanctis Dei ministris uisus Gabriel Archangelus, renouationem vrbis Hierusalem primo quoq; tempore & sine mora futurã canit, & tempus vsq; ad eam renouationem numero annorum determinat. prædicitq; vt post definitum illud temporis spatium, rursus euertetur: vtq; post secundam expugnationem atq; obsidionem, non vltra Deo tutore gaudebit, sed sola ac deserta se cum vna Mosaicæ legis ritu sublato, permanebit: quippe quum in eius ritus locum, in vitam hominum alterum sit introducendum testamentũ, quod nouum dicatur. & hæc, vt in oraculis mos est, latenter se ipsi prophetæ in
,, dicare Gabriel profitetur. ait igitur ad illum: nunc egressus sum vt afferam tibi
,, intelligentiam. ab initio precum tuarum egressus est sermo. & ego veni vt

indicarem

,, indicarem tibi, quod vir desyderiorum tu es.& animaduerte in verbo,& intelli
,, ge in visione:quibus verbis planè illũ excitat,vt profundius animaduertat,pro
fundiusq; intelligat,ea quæ in verbis ab ipso proferendis contẽplatione digna
sunt.si quidem illa visionẽ appellat,propterea quòd profundiorem quendã sen
sum attingunt,neq; vulgari quadã prudentia indigent. quã ob rem ipsi quoq;
eum inuocantes qui dat hominibus sapientiã,rogantesq; vt mentis oculos no-
bis illuminet,confidenter aggrediamur,quæ ad hoꝝ locoꝝ interpretationem
pertinent.septuaginta,inquit,herbdomades compendiũ accepere super popu-
,, lum tuũ, & super ciuitatem sanctam,vt consummetur peccatum,& quasi annu-
,, lo signentur peccata,& deleantur iniquitates,& expientur iniustitiæ, & adduca
,, tur iustitia sempiterna,& quasi signo impresso claudatur visio & propheta, &
,, vngatur sanctus sanctoꝝ. quod igitur septuaginta hebdomadaꝝ spatium si in
annos resoluatur, nonaginta supra quadringentos summam conficiat,nemini,
puto,dubiũ est.tantum igitur temporis compendiũ accepit super populũ tuũ:
vbi sanè omnẽ Iudaicæ gentis terminationem concludit. nec tamẽ illos in his
amplius Dei populũ vocat,sed alloquens ipsum Daniel,populũ,inquit,tuum.
nanq; aliàs quoq; tanq; eum qui impie egisset, & simulachris se addixisset,non
,, amplius suũ populũ Deus,sed Moysi appellauit,quũ dixit:vade:descende.pec
cauit enim populus tuus.nunc igitur eodẽ modo causam, cur illud tẽporis spa-
tiũ contra illos præfinierit docet. hoc autẽ est,eos non amplius dignos esse,qui
populus Dei appellentur.deinde adiungit illud:& super ciuitatẽ sanctam. vbi
illud tuã rursus à superiori subaudimus. vt ita dictũ esse videatur: super populũ
tuum,& super ciuitatem sanctã tuam: non secus ac si dixisset,quæ à te sancta exi
stimatur. nam & Hebraicus contextus,& reliqui interpretes vno ore, non solũ
ad populum illud tuum,sed etiã ad ciuitatem,illud tuã, adiungunt. Aquila igi-
,, tur,super populũ,inquit,tuum,& super ciuitatẽ sanctificatam tuã. Symmachus
,, autem,aduersus populum tuum,& ciuitatem sanctam tuam. quo circa in bonis
quoq; septuaginta interpretum codicibus,illud,tuam,stellula apposita adiectũ
est.nam quum orans Daniel in illis suæ supplicationis verbis,sæpius populum,
Dei populum nominasset,ciuitatis autẽ locum,sanctum Dei locum, vertens in
diuersum qui respondebat,neq; ciuitatem sanctam Dei, neq; populũ Dei esse
fatetur,sed tuum,inquit,qui oras, & qui talia de populo & de loco ciuitatis dixi
,, sti. verba ipsius Daniel hoc modo se habent:auertatur furor tuus & ira tua à ci-
,, uitate tua Hierusalem & monte sancto tuo.item:populus tuus factus est in op-
,, probrium omnibus in circuitu nostro.& rursus:ostende faciem tuam super san
,, ctuarium tuum,quod desertum est.& rursus: vide interitũ ciuitatis tuæ super quã
,, inuocatum est nomen tuum.ac deinceps: quia nomen tuum inuocatũ est super
,, ciuitatem tuam,& super populum tuum.talibus quum orasset,adiunxit:& quum
,, adhuc loquerer & orarem,ecce Gabriel quem videram in visione mea, volans
tetigit me,& dixit ea vtiq; quæ superius descripta habes. planè igitur in his pro
pheta non simpliciter ciuitatem,sed Dei ciuitatem nominauit; & sanctuarium,

Dei ſanctuarium: & populum, Dei populum: ita videlicet animo erga illum po pulum affectus. at vero Gabriel non item vt ipſe, ea quæ iam dicta ſunt vocat, ſed ex contrario, ſuper populum tuum, inquit, & ſuper ciuitatem ſanctam tuã: vbi propemodum & ciuitatem, & populum, & ſanctuariũ illa Dei appellatione indigna eſſe demonſtrat. tantum igitur temporis ſpatiũ primum contra populum, deinde contra ciuitatem præfinitum eſſe docet. & quòd tantum ſit, oſtendit ex renouatione Hieruſalem. id porrò continetur à Dario perſarũ rege vſq; ad Auguſti dominatum in Romanos, & Herodem Iudæorũ regem, qui alieno genere natus eſt: quorũ temporibus ea quæ ad ortum Saluatoris noſtri pertinẽt enarrantur, quemadmodum longius progreſſa oratio demonſtrabit. ordine de
,, inceps ſequitur: vt conſummetur peccatum, & quaſi annulo ſignentur peccata,
,, & deleantur iniquitates, & expientur iniuſtitiæ, & inducatur iuſtitia ſempiterna,
,, & quaſi ſigno impreſſo claudatur viſio & propheta, & vngatur ſanctus ſancto
,, rum. pro eo autem quod eſt: vt conſummetur peccatũ, & quaſi annulo ſignentur peccata: Aquila vertit: ad conſummandam præuaricationẽ, & finem impo
,, nendum peccato. Illud enim: implete menſuram patrum veſtrorũ: quod à Saluatore noſtro ad Iudæos dictum eſt, etiam in his arbitror contineri ac ſignificari. nam dum inſidias illi Iudaica gens molitur & conficit, peccatum ſuum conſummauit. & eiuſdem, vt Aquila vertit, aduerſus Deum præuaricatio finem accepit. iam pridem enim illos quamuis innumerabilia peccata perpetrantes ante Saluatoris noſtri aduentum, Dei tamen clementia ferebat, quemadmodũ videlicet prophetica ipſa verba demonſtrant. verũ tamen ſicut de illis qui genere ab hebræis differentes, terram promiſſionis incolebant ad Habraam dictum eſt: nondum enim completa ſunt peccata Amorrhæorũ. & q̃diu completa nõ fuere, de terra ipſorũ patria expulſi non ſunt. vbi autem completa ſunt, tum vero omnes in interitum inciderunt: quæ ſanè clades illos excepit tẽporibus illius Ieſu qui Moyſi ſucceſſit. ita etiã de priore tibi intelligendũ eſt populo. q̃diu enim illorũ peccata completa non ſunt, Dei illos patientia & benignitas tulit, & per prophetas vndiq; ad conuerſionẽ inuitauit. poſtq̃ autem, vt Saluator ad ipſos dixit, impleuerunt menſuram patrum ſuorũ: tum vero in eundem locum coacta omnia, extremum illis maturauerunt interitum: ſanè quemadmodũ idem Domi
,, nus noſter nos docet, vbi ait: omnem ſanguinem effuſum à conſtitutione mun
,, di, à ſanguine Abel iuſti vſq; ad ſanguinem Zachariæ venturum ſuper genera
,, tionem iſtam. quum igitur ad extremum manus inijcere filio Dei auſi ſunt, conſummauerunt præuaricationem, & finem peccato ſuo impoſuerunt, ſicut Aquila interpretatus eſt: at, ſicut ſeptuaginta, eorũ peccatum alligatũ ſignatumq; eſt. ſed quoniam non ſolũ in ruinam, verum etiam in reparationem multorũ venit
,, in Iſrael, ſicut de ipſo dixit Symeon: ecce hic poſitus eſt in ruinam & in reſurre
,, ctionem multorũ in Iſrael: merito Daniel ad ea quæ dicta ſunt, adiungit: & vt
,, deleantur peccata, & expientur iniuſtitiæ. quum enim ſanguis taurorũ & hircorum auferre peccata nõ poſſet, & omne hominũ genus expiatione viua veraq;

indigeret:

indigeret:(cuius figuram gerebat id quod apud Mosem constructum vocatur propitiatorium:)nulla autem propitiatio viua veraq; esset,nisi Saluator et Do
,, minus noster, ille agnus Dei, de quo dictum est:ecce agnus Dei qui tollit pec-
,, cata mundi.nam rursus idem propitiatio est pro peccatis nostris, nec pro nostris tantum ipse est pretium ac redemptio, sed etiam pro totius mundi, vt ait
,, Apostolus:qui factus est,inquit, sapientia nobis à Deo, iustitiaq; & sanctifica-
,, tio & redemptio: merito eius aduentum,simul complementū perfectionemq; peccati esse docet eorũ, qui contra ipsum impij fuerunt, simul abstersionem & purgationem peccatorũ,& iniustitiarũ expiationem eorum,qui in ipsum crediderunt.nam quum Aquila, ad consummandam præuaricationē,& finem peccato imponendum dixerit,tum illud adiecit:& ad expiandam iniquitatem: sic planè,illum,omnis iniquitatis quæ olim per ignorantiam admissa sit, expiatio-
,, nem esse,pro concesso sumens.Post ipsa hæc,illud sequitur:vt inducatur iustitia
,, sempiterna.est sanè ipse Dei verbum Iustitia sempiterna: qui factus est nobis sapientia à Deo,iustitiaq; & sanctificatio & redemptio,vt ait Apostolus: verum tamen aduentu suo omnibus hominibus conciliauit iustitiā, re ipsa ostendens,
,, quòd non solum Iudæorum est Deus,sed etiā gentium: quandoquidem vnus
,, est Deus qui iustificabit circuncisionem ex fide,& præputium per fidem.ex quo eos qui cum Cornelio aderant,quiq; iam spiritum sanctū accipere meruerant, admirans Petrus, vere,inquit, noui quòd non est acceptor personarum Deus:
,, sed in omni gente qui timet illū & exercet iustitiam acceptus est illi. quin Pau-
,, lus quoq; euangelium iustitiæ affirmat esse,vbi ait:virtus enim Dei est ad salutē
,, omni credenti Iudæo primum & Græco. iustitia enim Dei in eo reuelatur. in
,, psalmis quoq; de Christo dictum est: orietur in diebus eius iustitia & abundan-
,, tia pacis.& sanè illius opus re vera Dei iustitiā demonstrauit,vtpote quòd omne genus hominum pari vocatione dignum reddiderit. at quæ per Moysem ædita sunt,nequaq̃ talia:sed vni soli Iudaicæ genti donata. quo circa ad tēpus duntaxat prodita præterierunt. at enim quæ per Saluatorem nostrum iustitia denunciata est,in perpetuum permanens,merito æterna iustitia nuncupata est, quemadmodum dixit Gabriel: & vt adducatur iustitia sempiterna. pro eo autē quod est:& quasi signo impresso claudatur visio & propheta: magis aliquanto proprie mihi videtur Aquila reddidisse: & ad consummandum visionis munus & prophetam.non enim vt clauderet & quasi annulo signaret propheticas visiones, Saluator ac Dominus noster aduenit, qui etiam illas, quæ antea obscuræ & quasi signo impresso clausæ erant, & aperuit & latius explicauit, quo tempore suis discipulis sensum diuinarum scripturarum exposuit. ex quo,
,, ecce, inquit, vicit leo de tribu Iuda. & ipse aperuit sigilla libro apposita: vt apud Ioannem legimus in Apocalypsi. cæterum quæ tandem sigilla,nisi prophetarum obscuritates? quas quum planè bene notas haberet etiam Hesaias,
,, dixit: & erunt verba hæc tanq̃ verba libri signati. non ergo vt clauderet visionem & prophetam venit Christus Dei, sed vt aperiret potius & in lucem

proferret. quare magis mihi proprie videtur Aquila dixisse: ad consummandum visionis munus & prophetam: quod sanè cum illo concordat: non veni soluere legem aut prophetas, sed complere: quod à nostro Saluatore dictum agnoscimus. finis enim legis Christus: & omnes de illo prophetiæ inanes atque imperfectæ manserunt, donec ille se ipsum ostendens, omnibus quæ de ipso à prophetis prædicta fuerant, finem imposuit. potest etiam ex interpretatione septuaginta talem habere sensum, illud quod dictum est: vt quasi signo impresso claudatur visio & propheta. quum lex & prophetæ vsque ad Ioanné permanserint: & ex illo defecerint, qui prius spiritu diuino afflati diuinabant, & vaticinia de Christo omnibus palam prodebant: quiq; in sacris responsis visiones puras & synceras contemplabantur, tanquam si ipsis diuina gratia & clausa, & quasi signis impressis colligata esset: merito euenit vt ab illo, de quo dictum est, tempore, non amplius apud illos munere suo fungeretur propheta, neque qui ab illis videns nominabatur: sed omnia hæc vsq; ad nostram ætatem sublata euanuerint. deinceps sequitur: & vngatur sanctus sanctorum. hoc item nobis eodem argumento constabit. nam vsq; ad tempora Saluatoris nostri, qui sancti sanctorum pontifices erant apud Hebræos, ij cerimonijs quas ex Mosaica lege acceptas seruabant, vngebantur: sed hi quoq; posthac sicut prophetia prædixerat, defecere. itaque quod ab Iacob ad Iudam oraculum enunciatum est, secundum ea quæ prius à nobis exposita sunt, Iudaicæ gentis ducũ principumq; defectum diuinabat. sed quoniam prophetarũ & sacerdotum, qui populo præerant, iam pridem honor dilatus fuerat, ordine deinceps sermo vbi interitum Iudaicæ gentis ducum et principum sub ipsum Christi aduentum, per eam quæ prius citabatur prophetiam, prædixit, per eam quæ nunc in manibus est, & prophetarum & sacerdotum, qui olim apud illos florebant, defectum planè significat, tanquam hi quoque vbi Christus aduenisset defecturi essent: quod quidem vaticiniũ Saluatoris nostri aduentus, re ipsa comprobauit. quia vero Aquila, ad vngendum sanctificatum sanctificatorum, interpretatus est, ex eo aliquis suspicabitur veterem Iudæorum pontificem designari: quippe quum multi quidem illo ipso inferiores sacerdotes sancti appellarentur, solus autem pontifex, qui omnes dignitate ante ibat, sanctus sanctorum. si quidem hoc vel eo sensu acceptum quod vnicuiq; in promptu sit, verũ est. nam vsq; ad tempora Saluatoris nostri, qui à prima origine per successioné erant pontifices, ijdem etiã toti populo præerant, et quæ ad cultũ Dei pertinent, ritum illũ sectantes, qui in lege Moysi sancitus fuerat, abunde satis administrabant. ex quoauté Saluator noster aduenit, primum quidé eorum quoq; ordo confusus est: non multo auté post, etiam penitus extinctus. cæterum quum ego quidé nusquã in sacris literis inuenerim, Iudæorum pontificem sanctum sanctorum nominari, arbitror in his vnicũ duntaxat Dei filiũ verbum & proprie designari, & vere dignũ tali appellatione cõstitui. ijs enim qui ex hominibus profecti sint, & ad eũ virtutis gradũ peruenerint, qué natura mortalis contingere potest, satis superq; fuerit, si quando in parté & cõmunicationé

quandam

quandam assumpti eius qui dixit, sancti eritis, quoniam sanctus ego Dñs, sancti appellentur. sanctus autẽ sanctorum, quis tandẽ sit apud homines nominandus, præter vnũ sancti dilectum puerũ, qui vt rex regũ, & Dominorum Dñs, ita etiam sanctorum sanctus est appellatus? vni igitur ei vtpote qui præstantiori quodã modo sit vnctus, quàm omnes qui vnquàm terreno illo atq; elaborato Moysi oleo vncti
,, fuerint, dictũ est illud: dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. propterea vnxit te
,, Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. quo quidem oleo vn-
,, ctus ex propria persona apud Hesaiam ipse ait: Spiritus Domini super me. pro
,, pter quod vnxit me. quoniã igitur excellenti & spirituali ac potius ipsius diuinitatis vnguento solus præter omnes, qui vnquàm fuerint, Saluator noster vnctus esse perhibetur, merito sanctus sanctorum, tanquàm si diceretur, pontifex pontificũ, est nominatus, aut etiã sanctificatus sanctificatorum, vt est in Gabrielis oraculo. hæc porrò omnia completis Hebdomadibus septuaginta, finem suũ contigere, nõ aliàs sanè quàm quo tempore Saluator noster hominibus se videndũ exhibuit. ergo quum hæc sic fore Angelus is, de quo dictum est, summatim ipsi prophetæ cecinerit, rursus sermonẽ de septuaginta hebdomadibus renouat, exquisitissime per singulas partes docẽs, vnde incipere oporteat numerare tẽpora, et quid
,, nam talibus temporibus euenturũ sit. & cognosces & intelliges ab exitu sermo
,, nis, vt respondeatur & ædificetur Hierusalẽ. hebdomades septẽ, & hebdomades
,, sexaginta duæ. & reuertetur & ædificabitur platea & murus. quæ sanè verba vt reddam planiora, pulchre mihi officio functus esse videbor, si cõmentationem in eiusmodi locos eius viri, qui ante nos idem studiũ coluerit, non occultauero, sed eam quoque apposuero, vt accõmodatã ijs, qui lecturi sint hæc. pulchre enim illud dici solet, quæ amicorum sunt, ea esse communia. & quia vti quidem quasi cõmunibus conuenit ijs, quæ alij probe dixerint, sed ita vt agnoscamus authores, neq; aut sua sobole patres, aut eos, qui primi conseuerint, proprijs seminibus defraudemus, illius verba non grauabor apponere. ea vero feruntur Aphricani in quinto eorum, quæ de temporibus scripsit: quæ quidem in hunc modum se ha-
,, bent. ipsa quidem particula, inquit, quæ fere sic se habet, tum multa tum admira
,, bilia significat. attamen nunc de ijs duntaxat quæ nobis ad rationem temporũ,
,, & eorum quæ ad tempora pertinent conductura sint, verba faciemus. quòd
,, igitur hæc de aduentu Christi dicantur, qui post Hebdomadas septuaginta ab
,, hominibus esset videndus, neutiquam dubium est. tempore enim Saluatoris
,, nostri aut ex illo ipso, & antiquantur delicta, & peccata consummantur. per
,, remissionem autem, iniquitates cum iniustitiis expiatione delentur. iusti-
,, tiaq; sempiterna denunciatur, præter eam quæ ex lege acquirebatur. visio-
,, nes autem & prophetiæ vsq; ad Ioannem. & sanctus sanctorum vngitur. nam
,, quum ante Saluatoris nostri aduentum hæc non essent, expectabantur ta-
,, men. numeri vero initium accipere, hoc est septuaginta Hebdomadarum,
,, qui sunt anni quadringenti nonaginta, Angelus præcipit ab exitu ser-
,, monis vt respondeatur, & ædificetur Hierusalem. porrò hæc contigerunt

,, regni Artaxerxis qui Perſarum rex fuit anno viceſimo. huius enim pincerna
,, Neemias quum eum ipſum rogaſſet, reſponſum accepit, vt ædificaretur Hieru-
,, ſalem. & ſermo exiuit quo ipſum hoc iubebatur. nam ad illud vſq; tempus ciui-
,, tas deſerta manſerat. quum enim Cyrus poſt ſeptuagenariam ſeruitutem volen
,, tem vnum quenq; voluntarie emiſiſſet: qui cum Ieſu magno ſacerdote & Zo-
,, robabel, quiq; poſt hos ipſos cum Eſdra deſcenderant, ædificare templum &
,, murum ciuitati circundare initio prohibebantur, tanq̃ hoc imperatum non eſ
,, ſet. manſit igitur vſq; ad Neemiam & regnũ Artaxerxis, annumq; imperij Per
,, ſaꝝ centeſimum & quintum decimum. quum vero à capta Hieruſalem annus
,, centeſimus atq; octogeſimus ageretur, tum rex Artaxerxes iuſſit ædificari ciui-
,, tatem: & Neemias vnus eoꝝ qui emiſſi fuerant, operi præfuit. & platea & muri
,, ambitus ædificata ſunt, ſicut futurum prophetia ſignificauerat. inde igitur no-
,, bis numerare incipientibus, ſeptuaginta hebdomades in Chriſtũ terminantur.
,, nam ſi ab alio quouis tempore numerandi initiũ fecerimus, neq; tempus ipſum
,, conueniet, & multa incommoda ſubire neceſſe erit. ſiue enim à Cyro primaq;
,, emiſſione, ſeptuaginta hebdomadas numerare cœperimus, anni centum & am
,, plius ſupererunt: ſiue ab eo die quo Angelus ipſi Daniel oraculum reddidit,
,, etiam maior fiet annoꝝ numerus. multo autem maior ſi ab initio captæ vrbis.
,, inuenimus enim regnum Perſaꝝ intra annos ducentos atq; triginta contine-
,, ri. deinde Macedonum ad annoꝝ numerum continuari trecentoꝝ & ſeptua
,, ginta. inde vero ad Tyberij Cæſaris annum ſextum decimũ, annos ſexaginta.
,, ab Artaxerxe autem ſeptuaginta hebdomades ad Chriſti tempus perueniunt,
,, ſi Iudæorum numeros ſequimur. ſi quidem à Neemia qui vt ædificaret Hieruſa
,, lem eſt emiſſus anno regni Perſaꝝ centeſimo & quintodecimo, qui fuit ipſius
,, regni Artaxerxis viceſimus, atq; idem octogeſimæ tertiæ olympiadis quartus,
,, ad illud tempus qui fuit olympiadis ducenteſimæ ſecundæ annus ſecundus, im-
,, perij autem Tyberij Cæſaris ſextusdecimus, anni numerantur quadringenti ſe-
,, ptuaginta quinq;: qui Hebraica ratione fiunt quadringenti nonaginta, vtpote
,, quum illi ad curſum Lunæ annos computare conſueuerint, vt hac ratione an-
,, nus ſit, quod dictu facile eſt, dieꝝ trecentoꝝ quinquaginta quattor. quum tamẽ
,, Solaris curſus dies conficiat trecentos ſexaginta quinq; cum vnius diei parte
,, quarta. ex quo apparet lunares curſus duodecim, ab vno Solari curſu, vndecim
,, diebus & quarta vnius diei ſuperari. idcirco & Græci & Iudæi ternos intercala
,, res menſes octauo cuiq; anno adijciunt. etenim ſi vndenos cum vnius parte
,, quarta octies repetiueris, trium menſium ſpacium conficies. quadringenti igi-
,, tur ſeptuaginta quinq; anni, octennia reddunt quinquaginta nouem & annos
,, præterea tres. quũ vero octauo cuiq; anno terni intercalentur menſes, conficitẽ
,, annoꝝ quindecim ſumma, paucis detractis diebus. quos ſi ad quadringentos ſe
,, ptuaginta quinq; addideris, hebdomadas ſeptuaginta conficies. Hactenus qui
dẽ Aphricanus. quòd ſi nos quoq; oportet in eiuſmodi locos, ꝓpriã cõmemo-
rationẽ in mediũ afferre, dico nõ fruſtra neq; temere diuiſionem ab oraculo eſſe
factam

factam ſeptuaginta hebdomadarum.nam quum eas diuiſerit in primas ſeptem,
ac deinde in alias ſexaginta duas, & poſt plurima quæ media interponuntur,
vnam reliquã adiecerit,eo modo numerũ ſeptuaginta hebdomadũ cõpleuit.
» dicit igitur. & cognoſces & intelliges ab exitu ſermonis, vt reſpondeatur, &
» ædificetur Hieruſalẽ vſq; ad Chriſtum ducem,hebdomades ſeptem,& Hebdo
» mades ſexaginta duæ. deinde alijs quibuſdã interpoſitis rebus,nouiſſimã adiun
» git,his verbis:& confirmabit pactũ multis hebdomada vna. quòd autem hæc
non fruſtra neq; abſq; diuino afflatu temere effuſa ſint, eorum qui hæc tanq̃ Dei
verba acceperint, negaturũ arbitror neminem.hoc igitur primũ cõmode no-
bis viſum eſt adnotari oportere,legentibusq; vt huiuſce quæſtionis exquiſitã ſo
lutionem inueniant,locũ relinquere. attamen ſi ne nos quidẽ quod in mentem
venit,occultare oportet,dico alio quodam ſenſu Chriſtũ ducẽ, qui in proxime
» expoſita ſcriptura ſignificatur eſſe accipiendũ,in illis vtiq; verbis:ab exitu ſermo
» nis vt reſpondeatur & ædificetur Hieruſalẽ vſq; ad Chriſtũ ducẽ, nihilq; aliud
intelligendũ q̃ ſeriem ſucceſſionemq; pontificũ,qui poſt illam ipſam prophe-
tiam reditumq; de Babylone populo Iudaico præfuerint, quos Chriſtos no-
minare ſacræ literæ conſueuerunt. hos enim duntaxat genti præfuiſſe initio fa-
cto ab Ioſedec ſacerdote magno,poſt reditũ de Babylone vſq; ad tẽpora ad-
uentus Saluatoris noſtris,accepimus. arbitror igitur intermedium tempus quo
illi præfuerunt ſignificari illis verbis:ab exitu ſermonis vt reſpondeatur & ædifi
cetur Hieruſalem vſq; ad Chriſtum ducem, hebdomades ſeptem & hebdoma-
des ſexaginta duæ:annorum vero hebdomadas ſi redigantur in annos,quadrin-
gentos octoginta tres,à regno Cyri vſq; ad Romanorum imperium propaga-
ti:quo tempore Pompeius Romanorum imperator Hieroſolyma aggreſſus, ob
ſidione quidem vrbem ipſam cepit,totã vero gentem Romanis ſeruire coegit
vſq; adeo,vt ex illo tempore & tributa pendens & Romanorum iuſſibus obtem
perans fuerit.ad hoc igitur tempus,quadringentorum octoginta trium annorum
numerus ducitur.in quo deſierunt qui ſecundum Moſaicam legẽ ex maiorum ſuc
ceſſione ac ſerie,totius gentis principatum & ſacerdotium capiebant: quos,
Chriſtum ducẽ,à ſcriptura diuina hoc in loco nominari ſuſpicor. quòd ſi opus
eſt enumeratione quoq; vti,& qui nam illo intermedio tempore de quo loqui-
mur,quibus ſucceſſerint, locumq; illum tutati ſint exponere,ne hoc quidem fa-
cere grauabimur,vt eorum quæ dicta ſunt,veritatem oſtendamus. primum igitur
poſt ipſius Daniel prophetiam,Cyro apud Perſas regnante, poſt reditum de
Babylone,Ieſus filius Ioſedec qui ſacerdos magnus eſt dictus,vnà cum Zoro
babel de Babylonica ſeruitute reuertitur,& ſic fundamenta tẽpli iaciuntur. ſed
dum à vicinis impeditur opus, ſeptẽ primæ annorum hebdomades, quas prophe
ta dicit,abierunt,quibus tẽpli ædificatio inchoata remanſit.qua de cauſa diuinũ
oraculũ primas ſeptẽ hebdomadas à reliqua ſumma diſiũgit,dũ dicit,hebdoma
des ſeptẽ,ac deinde ex interuallo adiungit, & hebdomades ſexaginta duæ. ſe-
ptem igitur à Cyro ad tẽpli ædificationem abſolutam,annorum hebdomades,

reperiuntur. inde animos sumentes Iudæi, ad Saluatorem nostrũ dicebant: qua-
,, draginta & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excita-
,, bis illud? at illi quidem quadraginta & sex annis ædificatum esse templum dixe
re. tot enim à regno Cyri prioris, qui primus Iudæorum quibusq; volentibus
concessit de Babylone in patriam terram reuerti, ad sextum Darij regni annũ,
colliguntur: sub quo omnis ædificatio finem accepit. sed Iosepus author He-
bræus alios tres annos adiungit ad ea, quæ templo extrinsecus accedunt orna-
menta absoluenda. vt propterea merito septem primas hebdomadas, quæ sum-
mam quadragintanouem annoꝝ conficiunt, à cæteris oraculum propheticum
separauerit: & ita reliquas sexaginta duas à Darij regno numerare contingat:
sub quo rursum Iesus filius Iosedec, & Zorobabel filius Salathiel, quum adhuc
viuerent ambo, instaurationi templi præfuerunt, prophetiæ munus interim exer
centibus Angæo & Zacharia: post quos Esdras & Neemias de Babylone iti
dem reuersi, murum circundederunt ciuitati. tunc autem pontificatum admini-
strabat Ioacim: qui Iesu filij Iosedec filius fuerat: post quem successit Eliasub.
deinde Iodae. quem secutus est Ionathas. hunc excepit Addus. hoꝝ etiã apud
,, Esdram fit mentio his verbis: & Iesus genuit Ioacim. & Ioacim genuit Eliasib.
,, & Eliasib genuit Iodae. & Iodae genuit Ionathan. & Ionathan genuit Iaddu.
tempore autem huius Iaddu, Alexander Macedo Alexandriã condidit, vt Iose
pus scriptum reliquit: & Hierosolyma ingressus Deum adorauit. mortuus est
autem Alexander ineunte centesima & quartadecima olympiade, post Cyrum
ducentis trigintasex annis, qui apud Persas regnare cœpit ineunte olympiade
quinta supra quinquagesimam. post mortem vero Alexandri Macedonis, &
post quem proxime diximus pontificem, Onias ipse quoq; pontificatus hono
re suscepto, genti præfuit: cuius temporibus quum Seleucus Babylonem cepis
set, Asiæ sibi diadema circundedit, anno post Alexandri mortem duodecimo.
ad quem à Cyro incipientibus, omnis temporis summa annoꝝ ducentoꝝ qua
dragintaocto colligitur. ab hoc ipso tempore Græcoꝝ regnum numerare in-
cipit Maccabeoꝝ historia. cæterum post Oniam, Iudæoꝝ suscipit principatũ
pontifex Eleazarus. sub quo septuagintaviri diuinas interpretati scripturas, Ale
xandrinis bibliothecis dedicarunt. post hunc secutus est alter Onias: cui succes
sit Simon. cuius tempestate Iesus filius Sirach fama celebris fuit, qui sapientiã
titulo omnia virtutũ genera profitentẽ composuit. post quẽ alius eodem cum
prioribus nomine Onias præfuit. huius pontificis tempore Antiochus, quum
Iudæos obsidione fatigasset, Græcorum ritibus vti coegit. hunc secutus Iudas
cognomento Maccabæus, dum rebus Iudæorum præest, regionem ab impijs
& profanis expurgatam liberauit. cui succedit frater Ionathas. deinde Simon.
sub cuius mortem regni quod apud Syros viguit, annus numeratur septimus
et septuagesimus supra centesimũ: ad quod sane tempus primus qui Maccabeo
rum vocatur liber historiam deducit, ac deductam relinquit. itaq; à primo
anno Cyri regniq; Persarum, ad extremum historiæ Maccabeorum finem,
Simonisq;

Simonisq; pontificis mortem, anni colliguntur quadringenti vigintiquinq;. posthac vero Ionathas, vt scribit Iosepus, pontificatum exceptum per annos vigintinouem administrat. hunc secutus Aristobulus annum vnum præest. hic primus post reditum de Babylone ad pontificiam dignitatem amplius regiũ diadema additum sibi imposuit. huic succedit & rex idem & pontifex Alexander. qui & ipse annos septem & viginti rebus Iudæorum præest. ad cuius principatum à primo regis Cyri anno, & Iudaicæ gentis reditus de Babylone, omnis summa annorum colligitur quadringentorum octogintaduorum, quo toto tempore pontifices præfuerunt: quos ego quidẽ Christi ducis appellatione, à prophetia significari arbitror: post quos, ipsorum nouissimo Alexandro decedente, res Iudæorum sine principe sine duce, neminem qui præesset habentes relinquuntur. factum itaq; est, vt eorum regnum in fœminam tandem reciderit. cuius filij duo Aristobulus atq; Hircanus dum inter se de principatu contendunt, Pompeius interea Romanorum imperator, Hierosolyma aggressus, cum obsidione vrbem capit, tum vsq; ad penetralia templi progressus, quæ sancta in illis dicebantur profanat. & hæc Iudæis accidunt centesimæ septuagesimænonæ olympiadis anno primo, qui fuit annus à Cyri regno quadringentesimus nonagesimusquintus: cuius regni initium quinquagesimaquinta olympiade factũ est. per id igitur temporis Pompeius vi captis Hierosolymis, et vinctum Aristobulum Romam mittit, & huius fratri Hyrcano sacerdotium tradit. atq; ex illo tempore vniuersa Iudeorum natio Romanis tributaria facta est. post Hyrcanũ Herodes Antipatri filius, ipso interfecto Hyrcano largiente Romano senatu, Iudæorũ obtinet regnum. hic primus alieno ortus genere, perturbato pontificum ordine, qui Mosaica lege sancitus fuerat, in illa gente regnat. lex enim diuina iubebat, vt maximus pontifex quam diu viueret sacerdotio fungeretur. at Herodes non ijs qui legitimo genere orti essent, neq; ijs qui id iuris haberent, sed suppositítiis quibusdam atq; à serie ac successione pontificum alienis id muneris attribuit, ac ne ijs quidẽ in perpetuum, sed ad breue quoddam determinatumq; tempus gratificans, atq; alio tempore aliis, eiusmodi honorem impertiens: vt hac ratione, primæ quidẽ Hebdomades septem à Cyro ad Dariũ, reliquæ vero sexagintaduæ, à Dario ad imperatorem Romanorum Pompeium contineantur. at si tertiam præterea contemplationẽ velis insistere, atq; alia quadã ratione tẽpora septẽ & sexagintaduarum hebdomadũ numerare, quæ annos cõtinent quadringẽtos octogintatres, inuenias idem tẽporis spatiũ ad Augustũ vsq; atq; Herodẽ, qui primi externi generis regnarunt, quorũq; tẽporibus Saluatoris nostri Iesu Christi ortus fuisse memoratur, ꝓpagari, si modo hũc quẽ dixi numerũ sumpto initio à Dario tẽpliq; absolutione recolligas. ad secundũ enim Darii annũ, tempus, solitudinis vrbis Hierusalem, quod septuagenarium fuit, peruenisse propheta Zacharias indicat his verbis: in die vicesimoquarto vndecimi mensis, (is est
,, Sabath,) in anno secundo Darij, factum est verbum Domini ad Zachariam
,, filium Barachiæ. deinde progressus adiungit: & respondit Angelus Domini

,, & dixit: Domine omnipotens quousq; misereberis Hierusalē & vrbium Iuda
,, quas despexisti hunc septuagesimum annum? hoc igitur ipsum tempus Daniel
,, quum diuino spiritu afflatus vidisset, his verbis notauit: Ego Daniel intellexi in
,, libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Hieremiam pro
,, phetam, vt complerentur desolationis Hierusalem septuaginta anni. & dedi fa
,, ciem meam ad Dominum Deum meum vt orarem ac deprecarer. deinde post
deprecationem Angelus qui illi se ipsum ostendit, ea diuinat quæ ad septuagin-
ta hebdomadas pertinent. & tempus vnde numerandi initium capiendum est
,, significat dicens: & cognosces & intelliges ab exitu sermonis vt respondeatur
,, & ædificetur Hierusalem vsq; ad Christum ducem. porrò autem à Cyro primū
responsum est, vt ædificaretur Hierusalem, nec tamen ipsum opus effectum est,
quum id vicini vndiq; prohibuerint. postea vero quum Darius iusserit, eoq; re-
gnante absolutum sit templi ædificium, inde ab hoc ipso tempore prophetæ
Daniel oraculum sui euentus initium sumit, cuius verba illa sunt: vt respondea-
,, tur & ædificetur Hierusalem: in quo etiam illud dictum est: ego Daniel intelle-
xi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Hieremiam
,, prophetam, vt complerentur desolationis Hierusalem septuaginta anni. anno
,, igitur Darij secundo apparet completos esse annos illos septuaginta: vt nos
omni ratione oporteat septuaginta hebdomadum initium facere à sexagesi-
ma sexta olympiade, atq; à Darij anno secundo: in quo omnis illa vrbis Hieru-
salem ædificatio absoluta est. inde igitur si tempora, quæ sequuntur, numeres, in-
uenias ad ipsum vsq; Herodem & monarcham Romanorum Augustum, sub
quibus Saluatoris nostri ortus vitæ hominum illuxit, quadringentos octogin
ta tres annos contineri: qui septem & sexagintaduarum hebdomadum summā
secundum ipsius Daniel prophetiam conficiunt. à sexagesima enim sexta olym
piade ad centesimam octauam sextam intermediæ olympiades colligūtur cen
tum & vna. qui sunt anni quadringenti octoginta quattuor, singulis vtiq; olym
piadibus quaternos annos continentibus. quo tempore Augustus Romano-
rum rex quintumdecimum sui regni annum agens, & Aegyptum & reliquum
orbem terrarum imperio obtinet. sub quo primus alieni generis Herodes Iu-
dæorum accipit regnum: & Saluator Dominusq; noster Iesus qui Christus
est Dei, nascitur, dum videlicet & ortus illius tempus, & septem ac sexaginta
duarum hebdomadum finis, de quibus loquitur propheta Daniel, in idem con-
currunt: post quas quum segregetur, & longius post plurima ea videlicet quæ
in medio prophetice prædicuntur, amandetur vna, quæ reliqua est, hebdoma-
da: cætera omnia quæcunq; inter mediam oraculi prædictionem dicta sunt,
perficiuntur: quæ in hunc modum ipsa quoq; se habent: post hebdomadas se-
,, ptem & sexaginta duas peribit vnctio, & iudicium non est in ea. & ciuitatem
,, & sanctum disperdet cum duce venturo. & excidetur in diluuio, & vsq; ad finē
,, belli in compendium redacti, internecionibus. & hæc quidem perspicuum exi
tum nacta sunt Augusti Herodisq; temporibus. in quos, eas de quibus diceba-
mus

mus septem hebdomadas consummari affirmamus. nam quũ suum progressum atq; ordinem, pontificia illa unctio usq; ad Herodem & Augustum constanter seruauerit, & ueterum pontificum successio in Alexandro Hyrcani patre terminetur, Herodes ipso Hyrcano interfecto, non amplius ijs, qui à parentibus succedẽdi ius haberent, ministerium illud concessisse dicitur, sed ignobilibus quibusdã obscurisq; hominibus. sed etiam oraculum hanc ipsam rem anticipãs diuinauit, his
,, uerbis: & post hebdomadas septem & sexaginta duas, peribit unctio, & iudicium
,, non est in ea. quod quidem perspicue reliqui quoq; posuerunt interpretes: Aquila
,, quidem sic: & post septem hebdomadas & sexagintaduas, peribit unctus. & nõ
,, est ei. Symmachus autem sic: & post hebdomadas septem & sexaginta duas, excidetur Christus, & non aderit ei. ex quo maxime mihi constare uidetur, Christũ ducem esse eum quem expositio nostra declarauit. post eas igitur de quibus diximus completas hebdomadas, peribit Christus, inquit. sed quis tandem hic Christus, nisi dux qui legitime succedens ex pontificio genere, suæ genti præesset? manſit igitur hic Christus, quam diu hebdomades illæ durauerunt, ubi autem illarũ finis aduenit, excisus est, qui de generis successione, genti præesset. porrò hic fuit Hyrcanus: quem quum Herodes interfecisset, regnum protinus quod ad ipsum nihil spectabat, arripuit: primusq; ipse præfuit ex alieno genere. cæterum non solus Hyrcanus, qui Christus erat, & priscorum pontificum nouissimus, excisus est, sed etiam ea quæ altius à maioribus, longeq; superioribus pontificibus repetita fuerat successio, ipsaq; legitima unctio: quippe quæ non ultra ex iudicio facta sit, sed inordinate & confuse, non secundum ea quæ Moses in suis legibus sanxerat. concurreruntq; in unum omnia, quemadmodum prophetia prædixerat, illis uerbis: peribit unctio, & iudicium non est in ea. atq; optimus huiusce rei testis est Hebraicus author Iosepus, qui in uicesimo Iudaicæ antiquitatis libro quæ ad illa tempora pertinent, in hunc modum exponit: Herodes autem regni administratione à Romanis accepta, nullos amplius ex Asamonæo genere, (hi autem erant qui Maccabæi uocantur,) pontifices declarat, sed ignobiles quosdã & ab Hebræis tantummdo oriundos, præter unum Aristobulum, qui Hyrcani filius fuit. hunc enim quũ pontificem declarasset, sororem eius Mariamnam duxit uxorem, quippe qui multitudinis erga illum captaret beneuolentiam, propter Hyrcani memoriam. deinde ueritus ne omnes ad illum descifcerent, hominem de medio sustulit, dum esset in oppido Hierichunte. illi enim natanti uiq; interim sub aqua detento, necem est machinatus, uti iam planum fecimus. post hunc nõ amplius ex Asamonæi prole oriundis pontificatum commisit. Herodem imitatus est in constitutione pontificum eius filius Archelaus, & post hunc ipsum Romani, qui Iudæorum regnum occuparunt. rursus de ijs alio in loco dicit hæc: Herodes autem rex ubi turrim hanc in idoneo loco sitam magno sumptu instruxit, Antoniã appellauit nomine: uestem præterea pontificiã assumpsit, & eam quæ deposita erat retinuit. Herodi similia patrauit, qui ab ipso rex declaratus est Archelaus ipsius filius: à quo Romani accepto principatu, uesté pontificis quæ reposita erat sub signo

in domo ex lapide constructa obtinuerunt. ex his planè cuiuis intellectum esse arbitror, quis nam fuerit euentus oraculi dicentis: & post hebdomadas septem & sexaginta duas peribit unctio, & iudicium non est in ea. magis etiã intueberis, quo sensu dictum sit illud: & iudicium non est in ea, si nullo iudicio creatos pontifices eos qui post Herodem, quiq; temporibus Saluatoris nostri fuerunt consyderaueris. quum enim ex diuina lege pontifex totum suæ uitæ tempus sacrum munus obire, idemq; legitimo filio successori tradere iuberetur: per ea tempora quæ modo explorabamus, post interitum sacræ unctionis, sicut prophetia significauerat, primus quidem Herodes, post Herodem uero etiam Romani, absq; iudicio, nulla seruata lege, quos ipsi probassent, pontifices declarare instituerunt, plebeijs quibusdam uiris atq; ignobilibus hunc honorẽ largientes: idq; nominis uenale habere, & cauponum more pro eo pretiũ accipere, modo hos, modo illos annua dignitate donantes. quo circa sanctus euangelista Lucas, dum prædicandæ Saluatoris nostri doctrinæ tempus describit, hoc ipsum mihi notare uidetur, quum ait: in an
,, no quintodecimo imperij Tyberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam,
,, tetrarchiam uero obtinentibus Herode, & Philippo, & Lysania: sub principibus
,, sacerdotum Anna & Caipha. nanq; hi duo quo tandem pacto eodem tempore fuissent pontifices, nisi legi quæ de põtificibus sancita fuerat, uis illata fuisset: hæc
,, eadem Iosepus quoq; testificans, sic scribit: Valerius Gratus Romanorum impe
,, rator, quum Anano pontifici sacrum munus abrogasset, Ismaelũ Tupheba pon
,, tificem declarauit: cui item ipsi quũ haud multo post honorem ademisset, Eleaza
,, rum Anani pontificis filium pontificem creat. deinde anno peracto hunc quoq;
,, reijcit, & Simoni Cathimi filio pontificatum tradit. huic quoq; non plus annuo
,, honore perfuncto abijt tempus, & in locum eius Iosepus qui etiam Caiphas suf
,, fectus est. hæc necessario posui propter illud: peribit unctio, & iudicium non est in ea: quæ ego quidem arbitror indubitatam demonstrationẽ habere. his deinde addit prophetia: & ciuitatem & sanctum disperdet cũ duce uenturo. ubi ego rursus & ipsum Herodem, & eos qui post Herodem ex alieno genere imperauerint puto intelligendos. nam quemadmodum superius nominabat Christos duces, quũ in illis uerbis pontifices diceret, usq; ad Christum ducem: ita post eos, & post eorũ abrogationem, non alius fuerit dux uenturus, quàm is qui dictus est ex alieno genere, cæteriq; quicunq; post illos deinceps genti præfuerunt, quibus tanquam adiutoribus utens, unà cum ijsdem ipse honesti inimicus bonorumq; corruptor, & ciuitatem & sanctum perditurus dicitur. etenim uere perdidit totam gentem, modo quidem sacerdotij ordinem præter leges perturbans, modo uero cunctum populum peruertens, & ciuitatem, (sic enim ciues figurate nominantur,) euocans ad impietatem & nefas. huic autem cõmentationi nostræ Aquila quoq; concordat, qui interpretatus est in hunc modum. & ciuitatem & sanctum disperdet populus ducis uenturi. non solum enim qui uenturus fuit dux, quem nos superiore expositione prodidimus, corrupit ciuitatem & sanctum, sed etiam illius populus. præterea non forsitan quispiam à recto aberrauerit si dixerit, etiam Romanum ducem
ijsdem

ijſdem uerbis deſignari, eiusq́; ducis populum. per quæ arbitror ſignificari exercitus Romanorũ principum, qui ex illo tẽpore gentis imperium tenuere: quiq; ciuitatem ipſam Hieruſalem, & in ea quondam uenerabile & ſanctum templũ corruperunt. ſi quidem ab ijs etiam exciſi ſunt tanquam in diluuio, & uſq; ad finem belli in compendium acti interitibus peruenere, uſq; adeo ut, quemadmodum prophetia dixerat, extremã tum paſſi ſint ſolitudinem, poſt ipſorũ nefarias cõtra Saluatorem noſtrum inſidias. nam poſtquã id moliti ſunt, extremã ſanè obſidionem pertulere. hæc quoq; ipſa adamuſſim explorata habes in ijs, quas Ioſepus ſcripſit hiſtorijs. cæterum quum hæc de ijs quæ inter medio ſeptem & ſexaginta duarum hebdomadum tempore, Iudaicæ genti acciderunt per prophetiam prædicta ſint, ordine deinceps noui per Saluatorẽ noſtrum denunciandi teſtamẽti ſignificatio canitur. ergo ubi tam multa in medio inter ſeptem & ſexaginta duas hebdomadas dicta ſunt, tum adiungitur: & confirmabit pactum multis hebdomada una. „ & in medio hebdomadis auferetur ſacrificium & libatio. & in templo abomina„ tio deſolationum erit. & uſq; ad conſummationẽ temporis, cõſummatio dabitur „ in deſolationẽ. ſed iam hæc quonã pacto cõpleta ſint, exploremus. Sanè pro„ ditum eſt memoriæ omne doctrinæ editionisq́; miraculorũ Saluatoris noſtri tẽpus, trium annorum & ſemis fuiſſe. quod quidem eſt hebdomadis unius dimidiũ. hoc ipſum quodam modo Ioannes Euangeliſta attentiſſime eius euangelium obſeruantibus declarabit. erit igitur hebdomas annorũ una omne tempus, quod cũ Apoſtolis ſuis uerſatus eſt, tum antequam paſſus eſt, tum poſtquam de morte ad uitam reuenit. nam quod ante quam ſit paſſus per tres annos & ſemis, omnibus & diſcipulis & non diſcipulis ſe ipſum exhibuerit, palàm ex ijs quæ ſcripta ſunt de ipſo, proditum eſt. quo tempore & documentis & admiratione dignis curationibus, diuinitatis ſuæ uires omnibus ſimpliciter tam Græcis quàm Iudæis oſtendit. ubi uero à morte ad uitam eſt reſtitutus, quod idem temporis, eundumq́; annorum numerum cum ſuis uerſatus ſit, diſcipulis & Apoſtolis rationi ſanè conſentaneum eſt, per dies quadraginta apparens eis, & conueſcens, & de regno Dei loquens: quemadmodum quidem in Apoſtolorũ actis cõtinetur: ut hæc ſit illa, de qua prophetia loquitur, annorum hebdomas, in qua confirmauit pactũ multis, munitius uidelicet reddens nouum euangelicæ prædicationis teſtamentum. ſed quibus multis id confirmauit? nempe ſuis diſcipulis & Apoſtolis, ijsq́; omnibus quicunq; ex Hebræis in fidem eius uenerunt. cæterũ in huiuſce unius hebdomadis medio, in qua illud ipſum de quo diximus teſtamentum multis confirmauit, ſublatum eſt ſacrificium, & libatio, abominatioq́; deſolationis inchoata eſt: quãdo quidem hac ipſa hebdomade iam ad medium ſui ſpatium ducta, poſt trium annorum tempus & ſemis doctrinæ illius, quo tempore paſſus eſt, uelum templi ſciſſum eſt à ſummo uſq; deorſum: ut ex illo iam ui quadã ſublata fuerit ab eis libatio & ſacrificium, & abominatio deſolationis in templo ſederit, utpotè quum eos uirtus illa reliquerit ſolos, quæ ab initio ad illud uſq; tempus, & tutelam & prouidentiam eius loci gerebat. nã ad illud uſq; tempus quo ille pro ſalute noſtra paſſus eſt, diuinã quandã

uim fuisse quæ & templum & sanctum sanctorum tueretur existimare par est. alioqui quid oportebat, illum unà cum alijs multis sedere in templo & ex legibus festos dies celebrare, si nouisset non amplius consistere locum illum neq; Dei præsentia dignum esse: fuerunt igitur ad illud usq; temporis non nulli in templo diuinantes, qualis Anna prophetica mulier filia Phanuel, & Symeon qui in ulnas ipsum adhuc infantem accepit: qui etiam cecinerunt ea quæ publicæ memoriæ prodita sunt: sed neq; ipse Dñs noster dixisset leproso, abi, ostende te sacerdoti & offer sacrificiũ, quod præcepit Moses in testimonium eis, si illo in loco non ultra existimasset q̃ ad ritus legesq; pertinent tanq̃ in sancto & Dei præsentia digno loco celebrari oportere. neq; uẽdentes & ementes eijciẽs dixisset uerba illa: scriptũ est:
,, domus mea, domus orationis uocabitur, uos autem eam facitis speluncã latronũ.
,, & rursus: auferte ista hinc: & nolite facere domũ patris mei domũ negociationis: nisi adhuc planè censuisset uenerabilem esse locũ putare oportere. Atenim ubi illorum extremum scelus appropinquauit, tum omnia indicauit dicens: ecce relinquitur uobis domus uestra deserta: quod quidem ipsum completũ est, quo tempore dum ille cruci affixus est uelum templi mediũ toto penitus altitudinis suæ spatio scissum est: sublatumq; est ex illo, ui quadã, Deo gratum ex institutione legis sacrificium & libatio: qua sublata, abominatio desolationis, secundũ eam q̃ nunc in manibus est, prophetiam, in loco illo secuta est. quod si per aliquod tẽpus permanere uisa sunt ea quæ ad functionem illam in tali loco pertinent, non tamen eadem amplius grata Deo fuerunt, quippe quum & sine iudicio & præter leges celebrarentur. sicut enim antea, unctione abolita, & legitimis ex succedendi serie põtificibus post Hyrcani interitũ abrogatis, qui posthac sine ordine & præter leges ad illud munus accedebant, uidebantur illi quidẽ aliquid facere, & tamen id nullo laudabili instituto præstabant: propter quos etiã dixit prophetia: peribit unctio, & iudiciũ non est in ea: talibus interim uerbis iudiciorum legumq; in illis contẽptum accusans: ita etiam circa libationẽ & sacrificiũ contigisse affirmabis: q̃ recte quidem & ex lege antequam Saluator noster sit passus, celebrabantur, ꝓpter uirtutem illam quæ ad illud usq; tempus, loci sanctitatem tuebatur. cæterũ & sublata est illico post illius perfectũ Deoq; conueniens sacrificiũ, quod ipse se ipsum pro peccatis nostris obtulit, quũ ipse esset ille Agnus Dei q tollit peccata mundi: quo quidem sacrificio cunctis hominibus secundum noua noui testamẽti mysteria tradito, q̃ ueteris propria erant sublata sunt. eodem enim tempore & oraculum illud cõpletum est: & confirmabit pactum multis hebdomas una: & quæ ad uetus testamentum spectant sublata sunt. cæterũ quando tandem quæ ad nouum pertinent testamentũ sunt confirmata, nisi quum Saluator ac Dñs noster magno illo sui ad mortem accessus mysterio functurus, qua nocte tradebatur, occultarũ & ad ipsum spectantium noui testamenti rationum signa & notas suis discipulis tradidit: eodẽ enim tempore & hæc perfecta sunt: & à Moyse descriptũ uetus testamentũ sublatum est: quam rem planè declarauit uelum templi quod per idem tẽpus scissum est. sublato igitur ex illo deinceps, & non minus reuera quàm ui, soluto sacrificio

ac libatione,

ac libatione, quæ posthac existimabantur illic perfici sacrificia, sine gratia, rebus sacris aliena, in profano loco à profanis & à re sacra alienis perficiebantur. cæterū his de rebus etiam Iosepi testimoniū accipe: ipso autem die pentecostes noctu sacerdotes in templum ingressi, sicut eis mos erat, ad munera obeunda, primū quidem se motum quendam strepitumq; sensisse dixerunt: deinde uero subitam uocem crebro repetentem: migremus hinc. hæc autem ille scribit facta esse post Saluatoris nostri mortem. rursus idem ait: Pilatum præsidem, ipsum utiq; illum qui tēpore Saluatoris nostri præfuit, noctu in templū contra fas imagines Cæsaris intulisse, magnamq; perturbationem seditionis atq; tumultus Iudæis iniecisse. eadē hæc etiam Philo confirmat: qui ait: regias imagines Pilatū noctu in templo dicasse, initiumq; seditionū & mutuarum inter ipsos calamitatū, ex illo Iudæis accidisse. non desierunt ergo posthac q̄ uniuersam gentem eorundemq; principem ciuitatem inuaderent omnis generis mala, usq; ad ultimū illud quod contra illos gestum est bellum, extremāq; illam obsidionem, in qua omnis generis internecionibus, & famis, & pestilentiæ, & gladij, quū pernicies aduersus eos diluuij instar conflueret, omnes quicunq; aduersus Saluatorem nostrū conspirauerant, cuiuscunq; essent ætatis, excisi sunt: quo sanè tempore etiam desolationis illius abominatio in templo constitit: quæ quidē ad hunc usq; diem permāsit singulis diebus in deteriorem solitudinem corruens. par autē est eam itidem usq; ad uitæ consummationem duraturā, iuxta terminū quem prophetia indicauerat, illis uerbis: & usque
,, ad consummationē temporis consummatio dabitur in solitudinem: quam uocē
,, Saluator ac Dn̄s noster Iesus Christus quasi signo impresso confirmauit, dicēs:
,, quum autem uideritis abominationem desolationis, quæ dicta est per Danielem prophetam stantem in loco sancto: tunc scitote quòd appropinquauit desolatio eius. quòd si Iudæi non credere se ista respondeant, arguendi sunt tanq̄ ij, qui nō solum impudenter rebus ueris ac manifestis repugnent, sed etiam uaticinia sua ut falsa, quantum in ipsis est, calumnientur: si illa quidem in septuaginta annorū hebdomadas uniuersum tempus includunt, dum quæ intermedio tempore euentura sunt diuinant: ipsi uero quum iam ab ipsa ꝓphetia usq; ad nos propè millesimus agatur annus, nihil eorum quæ scripta sunt factum esse demonstrant: tametsi ipsorum unctio, ut diuinum prædixerat oraculum, deleta est: & sanctum eorundem unà cū prioribus incolis disperditū atq; excisum, in diluuio belli cōtracti internecionibus: & eo in loco adhuc cernitur, id quod omniū admirationem superat: dico autem abominationem desolationis adhuc stare eo in loco qui antea sanctus erat: qua de re etiam Saluator ac Dn̄s noster exposita nuper uerba enunciauit. q̄ quidem res quum planissime sub oculos nobis subiectæ sint, atq; etiam nunc cernantur, Iudæos admirari operæ pretium est, non tam quòd aduersus ea q̄ ita perspicua sunt intendere oculos audeant, quàm quòd ita caligent, eorumq; mens ita inuoluatur tenebris, ut non uideant ea, q̄ tam clara tamq; euidentia sunt diuinarum scripturarum euenta: quod quidem eis secundū illam Hesaiæ uocem, quæ in hoc
,, quoq; aduersus illos completa est, accidit: ubi utitur illis uerbis: auditu audietis, &

,, non intelligetis.& intuentes intuebimini,& non uidebitis. crassum enim factũ est
,, cor populi huius.& auribus suis grauiter audierunt.& oculos suos clauserunt, ne
,, quando uideant oculis,& auribus audiant,& corde intelligant,& conuertantur,
,, & sanem eos.sed quoniã de gentibus quæ in fidem Christi Dei uenerunt olim
prius dictum fuerat:quibus nunciatum non est de illo,ij uidebunt:& qui non au=
dierunt,ij intelligent:nos item illius atq; eius,qui misit illum,patris beneficio,pro
uiribus,quæ uisa sunt dicenda in hos locos iam diximus:nec non quæ Aphrica=
no superioris ætatis uiro sunt uisa,illi ipsi accepta referentes apposuimus : q̃ ipsa
quoq; diligenter atq;accurate excogitata sunt.q̃re illis ut bene inuẽtis erit utẽdũ.

A' Michæa. *Signa hæc temporũ descensus Dñi ad homines futura canit propheta: extremũ ri=
tuum atq; institutorũ quæ apud Iudæos cũ ueneratione seruabantur interitũ:agnitio
nẽ eius Dei qui à prophetis uẽturus denunciabatur:pacẽ oĩum gentiũ ꝓfundissimã.*

,, 3 AVDITE Populi omnes,& attendat terra,& omnes qui in ea sunt.& erit
,, Dñs uobis in testimonium.Dñs de domo sancta sua.quoniam ecce Dñs Domi=
,, nus egreditur de loco suo . & descendet & insistet super altitudines terræ.& com
,, mouebuntur montes subter eo.& ualles liquescent sicut cæra à facie ignis,& sicut
,, aqua quæ defertur in preceps . propter impietatẽ Iacob omnia hæc , & propter
,, peccatum domus Israel.deinde post alia plurima quæ in medio collocat , uerba
,, hæc adiungit:audite iam hæc duces domus Iacob:qui reliqui estis domus Israel:
,, qui abominamini Iudicium, & omnia recta peruertitis:qui ædificatis Sion in san
,, guinibus,& Hierusalem in iniustitijs. duces eius cum muneribus iudicabant:& sa
,, cerdotes eius cum mercede respondebãt:& prophetæ eius cum argento diuina=
,, bant:& super Dñm requiescebant,dicentes:nón ne Dominus in nobis est:nõ ue=
,, nient super nos mala.idcirco propter uos Sion ut ager arabitur, & Hierusalem
,, ut pomorum custodia erit,& mons domus Domini in lucum syluæ.& erit in no=
,, uissimis Diebus manifestus mons Domini,paratus super uertices montium:& ex=
,, tolletur super colles:& festinabunt ad eum populi:& ibunt gẽtes multæ & dicẽt:
,, uenite,ascendamus in montem Domini,& in domum Dei Iacob. & ostendent
,, nobis uiam eius:& ambulabimus in semitis eius.nam ex Sion exibit lex,& uerbũ
,, Domini de Hierusalem. & iudicabit inter multas gentes,& redarguet gẽtes for=
,, tes usq; ad terram longinquam. & concident gladios suos in uomeres, & hastas
,, suas in falces.& non arripiet ultra gens contra gentem gladium:& non discent
,, amplius bella gerere.& quiescet unusquisq; sub uite sua,& sub ficu sua.& non erit
,, qui deterreat eos . quoniam os Domini omnipotentis locutum est hæc. iam an=
tea hæc suo loco nos contemplati sumus.ubi ostendimus quemadmodum non
aliàs quàm post aduentum Saluatoris nostri Iesu Christi ad homines , quæ olim
apud Iudæos dignitatem uenerationemq́; habebant,montesq́; Sion & Hierusa
lem uocabantur : quæq́; in ijs ædificia erant,templum uidelicet sanctumq́; sancto
rum,atq; altare,atq; alia quæcunq; ibidem in Dei honorem dedicata fuerant, de
,, medio sublata concussaq́; sunt , sicut oraculum illud prædixerat : ecce Dominus
,, Dominus egreditur de loco suo,& descendet super altitudines terræ : & concu=

tientur

,, tientur montes subter eo: quibus concussis Iudæorum animæ, quæ ualles nominā tur ob ipsarum humilitatem, dum priscis altitudinibus conferuntur, eorum quæ nuper dicta sunt, interitum deplorantes, tanquàm cæra à facie ignis liquescent, & quasi aqua quæ defertur in præceps, propter multitudinem eorum qui in illis quotidie à melioribus ad deteriora labuntur. & omnia hæc ait futura propter im pietatem domus Iacob, & propter peccatum domus Israel. quæ nam uero hæc
,, sit impietas & quod peccatum, progressus longius adiungit: qui abominami-
,, ni, inquit, iudicium, & omnia recta peruertitis. qui ædificatis Sion in sanguinibus,
,, & Hierusalem in iniustitijs: in quibus sanguinibus etiam ille fuit, qui illis extremo- rum malorum initium causamq; præbuit: propter quem impiam illam uocem cō
,, tra se ipsos emiserunt, dicentes: sanguis eius super nos & super filios nostros. itaq; propter ipsa hæc, inquit, Sion quasi ager arabitur, & Hierusalem quasi pomorum custodia erit. quæ quidem nullo unquam alio tempore, quàm post illa quæ contra Saluatorem nostrum ausi sunt, uerum exitum accipere. ex illo enim adhunc usque diem, locis illis extrema solitudine occupatis, mons Sion qui apud illos antea ce- leberrimus erat, loco antiquæ illius meditationis atq; exercitationis, quæ in illo ui gebat, propheticorum diuinorumq; oraculorum, quæ antea uiri Hebræi Deiq; familiares prophetæ, sacerdotesq; & magistri totius gentis in eodem magno cū studio reddebant, per uiros Romanos in nulla re à reliqua regione differens ara- tur & colitur: ut nos quoq; ipsi inspexerimus boum opera locum & arari & semi nari. ipsa uero Hierusalem tanquam pomorum custodia, corrupto uetere qui in ipsa erat fructu, effecta est, ac potius lapidum collectio, sicut in contextu Hebraico
,, legitur. sic enim Aquila conuertit: idcirco propter uos, Sion terra arabitur, & de
,, Hierusalē lapides colligentur. ab externis enim hominibus habitata, hodie quoq; lapides legentibus præbet, quū omnes qui nostris tēporibus eā urbem incolunt, ruinæ illius lapides colligant tam de priuatis, q̃ de cōmunibus & publicis ædifi- cijs. & licet oculis tristissimū spectaculū intueri, ex ipso tēplo & ex ipsis quondā adytis, & ex ijs q̃ sancta uocabantur, lapides pro simulachrorum fanis, proq; specta culis, quo omnes populi concurrant, ædificandis assumi: q̃ quum adeo euidenter ab omnibus cernātur, quod noua itē lex, quodq; nouū noui à Saluatore nostro Iesu Christo conditi testamenti uerbū illinc omnino profectū sit, sanè constiterit. quandoquidē innumerabiles populorum conuentus, omnisq; generis nationes, reli ctis Dijs ipsorum patrijs, relictoq; uetere superstitionis errore, unū supremū Deum inuocant. quare etiam profundissimæ pacis cōpotes euaserunt: quando non am- plius multiplices principatus, neq; regna per loca cernuntur, neq; gens aduersus gentē gladiū sumit: neq; ut antea mutuis inter se bellis studēt: sed agricola omnis sub uite & sub ficu sua quiescit, nemine illos exterrente sicut propheta prædixerat: q̃ quum sic nunq̃ aliàs ante à condito æuo, nisi post aduentum Saluatoris nostri, Romanis imperiū obtinētibus, ad hunc usq; diē contigerint, indubitata demon stratione ostensum esse arbitror eius, quem prophetæ canebant, Domini aduen- tus ad homines tempus.

A' *Zacharia.* *Signa temporum Dei ad homines aduentus: & uocatio gentium: extremaq; urbis Hierusalem euersio.*

,, 4 GAVDE Et lætare filia Sion: quia ecce ego uenio, & habitabo in medio tui,
,, dicit Dñs. & confugient gentes multæ ad Dñm in die illa: & erunt ei in populũ.
,, & habitabunt in medio tui. & cognosces quòd Dñs omnipotẽs misit me ad te.
,, & post alia plurima quæ in medio ponit, adiungit: gaude uehementer filia Sion.
,, prædica filia Hierusalem. ecce rex tuus uenit tibi iustus & saluator, ipse mansuetus
,, & impositus super iumentum & pullum adolescentẽ. & perdet currus ex Ephrẽ,
,, & equum ex Hierusalem. & perdetur arcus bellicus, & abundantia pacis ex gen
,, tibus. & principatum obtinebit à mari usq; ad mare, & à fluminibus per eiectio-
nes terræ. Hæc ubi de Saluatoris nostri aduentu hoc item loco oraculum ceci-
nit, tum post alia quæ interponit, etiam de extrema Hierusalem desolatione, nunc
occulte ac per obscuros sermones, nunc explicite atq; aperte uerba facit: obscu-
,, re quidem ac figurate ubi ait: Aperi Libane portas tuas: & comedat ignis ce-
,, dros tuas. ululet pinus, quoniã cecidit cedrus, quoniã magnopere magnifici af-
,, flicti sunt. ululate quercus Basanitidis, quoniam conuulsus est saltus cõsitus. uox
,, lamentantium pastorũ, quoniã afflicta est magnificẽtia eorum. uox rugientiũ leo
,, num, quoniam afflicta est superbia Iordanis. & hæc quidem per ænigmata. sed eo
,, rum interpretationem aperte idem propheta adiungit, dicẽs: ecce ego pono Hie
,, rusalem ut uestibula quæ quatiuntur omnibus populis in circuitu, & in Iudæa. &
,, erit ambitus in circuitu contra Hierusalẽ. & erit in die illa: ponam Hierusalem la
,, pidem qui conculcetur ab omnibus gentibus. omnis qui conculcet eam, illudens
,, illudetur. & congregabuntur super eam omnes gentes terræ. & post pauca adiũ
git: & respicient ad me, quem confixerunt, propterea quòd insultauerunt. & plã
,, gent super eo planctum ut super dilecto, & dolore, ut super primogenito. in die
,, illa magnificabitur planctus Hierusalem, ut planctus Rhoonos in campo eius q
,, exciditur. & planget terra tributim. tribus domus Dauid seorsum, & mulieres eo-
,, rũ seorsum. tribus domus Nathan seorsum, & mulieres eorum seorsum. tribus
,, domus Leui seorsum, & mulieres eorum seorsum. tribus Symeon seorsum, &
mulieres eorum seorsum. omnes reliquæ tribus: tribus seorsum, & mulieres eorum
,, seorsum. rursus post alia, extremam urbis Hierusalem obsidionem planius
,, enunciat, dicens: ecce dies ueniunt Dñi. & diuidentur spolia tua in te. & congre-
,, gabo omnes gentes ad Hierusalem in bellum. & capietur ciuitas, & diripientur
,, domus. & mulieres polluentur. & egredietur dimidium ciuitatis in captiuitatem.
,, reliqui autẽ de populo meo non peribunt de ciuitate. & egredietur Dñs, & com
,, parabitur ad prælium in gentibus illis, sicut dies prælij eius, in die belli. & stabũt
pedes eius in die illa in monte oliuarum quod est contra Hierusalẽ. deinde post
,, alia quæ in medio ponit, hæc ait: & erit Dominus unus, & nomen eius unum
,, complectens omnem terram & desertum. rursus post alia dum prophetiæ libro
,, terminũ ponit, uocationẽ gentium his uerbis diuinat: & erit: quicunq; relicti fue-
rint ex omnibus gentibus quæ uenerint in Hierusalẽ, ascendent singulis annis ut

adorent

,, adorent regem Dñm omnipotentem,& celebrent diem festum tabernaculoꝝ.& ,, erit:quicunq; non ascenderint ex omnibus tribubus terræ in Hierusalẽ ut adorẽt ,, regem Dñm omnipotentem,etiam hi illis addentur.si autem tribus Aegypti non ,, ascenderit neq; uenerit illuc,etiã super his erit ruina,qua percutiet Dñs omnes gẽ ,, tes terræ quæcunq; non ascenderint ad celebrandum solenne tabernaculoꝝ.hoc ,, erit peccatum Aegypti,& peccatũ omnium gentiũ, quæcunq; non ascenderint ,, ad celebrandum diem festũ tabernaculoꝝ.hæc sanè Zacharias post reditum de ,, Babylone,Dario apud Persas regnante,uaticinatur,quo tempore urbs Hierusalem à priore desolatione excitata instaurataq; nuper fuerat: quæ desolatio illi à Babylonijs fuerat illata. colligit autem omne tempus à Dario Persarum,sub quo Zacharias prophetiæ munere fungitur,ad Augustum Romanorum regem, annorum hebdomadas septem & sexaginta duas, quæ apud Danielem feruntur. quæ summa annorum efficitur quadringentorum octoginta trium, ut ostendimus in ijs, quæ pauloante à nobis tractata sunt. cæterum post imperium Macedonum ab Alexandro usq; ad Augustũ,etiam si ipsius Augusti regnum cõplecta re,nihil sanè quod prophetæ uerbis concordet,aut simile sit,inuenias esse cõpletũ. quando enim per illa tempora is Dñs quem prophetæ ut Deum celebrant,cum hominibus uersatus est? & gentes multæ illum agnouerunt?eundemq; solũ Deũ confessæ sunt?& ad ipsum confugientes factæ sunt ei in populũ?uel quando tandem toto Persarũ aut Macedonum tempore,is rex de quo propheta loquitur,uenit impositus iumento &pullo adolescenti?& ueniens Iudaicæ gentis,q̃ Ephræm hoc loco dicitur,& ipsius Hierusalem regiam aciem,quæ curruum atq; equi uocabulo nominatur,perdidit?& armatos Iudaicæ gentis copias deleuit?hoc enim si,, gnificabat oraculum illud dicens: ecce rex tuus uenit tibi iustus & Saluator, ipse ,, mansuetus & impositus super iumentum & pullũ adolescentem.&perdetur arcus bellicus.Hæc de euersione regiæ dignitatis Iudaicæ gẽtis prædicta sunt:qua prædicta euersione,rursus ea q̃ ad pacem gentium pertinent,cõsentanea ijs quæ prius exposita sunt,adiunguntur hoc modo:et abundantia pacis ex gentibus:pro quo Aquila & reliqui interpretes reddiderũt:&loquetur pacem gentibus:quod quidẽ maxime ab Augusti imperio constat uel ad uerbum esse cõpletum, quum ex illo omnis quidem principum multitudo disperierit,pax autem plurimas orbis gẽtes complexa sit.quis porrò ante Romana tempora uel Persico uel Macedonico stante imperio,talis extitit rex Iudæorum,ut dñatus sit à mari usq; ad mare,& à fluminibus usq; ad terminos orbis terræ?itaq; hoc significarunt reliqui interpretes. ,, Aquila enim sic ait:& loquetur pacem gẽtibus,& potestas eius à mari usq; ad ma ,, re,& à fluminibus, usq; ad terminos orbis terræ.cui concordat etiam illud quod in septuagesimo primo psalmo de Christo canitur qui erat de semine Solomo,, nis oriturus:quod quidem in hunc modũ se habet.&abundantia pacis donec au,, feratur Luna. & dominabitur à mari usq; ad mare, & à flumine usq; ad terminos orbis terræ. hæc enim de filio Solomonis dicta sunt, quæ nihil differunt ab ijs, quæ apud prophetam leguntur. quando igitur hæc,uel quomodo, aut

quibus tandem temporibus extiterint, si quis est qui possit interpretetur. aut quo-
nam alio tẽpore post Babylonicam obsidionem, alterum perpessa sit incendiũ Hie
rusalem: & quod in ipsa templũ erat, deiectum sit. quod etiã ipsum magnã affert
,, admirationem, quemadmodũ propheta id significauerit, dicẽs: aperi Libane por
,, tas tuas, & comedat ignis cedros tuas. nam Libanũ in his uerbis more suo templũ
ipsum nominat: quoniã in alijs quoq; prophetijs ostensum est Libanũ, ipsum tem
plum uocari. id autem ipsi quoq; Iudæi adhuc confitentur: quando quidẽ Hesa-
,, ias huic prophetæ qui nunc tractatur similia canens, dixit: ecce Dñs Sabaoth con
,, turbabit gloriosos cum robore. & excelsi contumelia conterentur. Libanus autẽ
,, cum excelsis cadet. & egredietur uirga de radice Iessæ, & flos de radice ascendet.
,, & requiescet super eũ spiritus Dei. quibus adiungit. & erit radix Iessæ, & qui sur-
,, git ut imperet gentibus. in ipso gentes sperabunt. etenim hic quoq; unà cum or
tu Christi de semine Iessæ & Dauid, Libani euersi & gentium uocatio coniuncta
,, est. Libanũ autem ipsam Hierusalem intelligi, Iezeciel planè significat his uerbis:
,, Aquila grandis magnarũ alarum, quæ habet authoritatem ingrediendi in Liba-
,, num: & euulsit tenera cedri. & hæc ipsa deinceps explanans idem propheta adiũ-
,, git: quum uenerit Nabuchodonosor in Hierusalem, & acceperit principes eius,
,, & quæ sequuntur. cæterum Iezeciel quidem hæc de prima Hierusalem obsidione
prædixit: post cuius obsidionis tempus Zacharias de secunda diuinat. quando
igitur post Zachariæ tempora, sub imperio Macedonũ, templum incensum est?
certe nunq̃. si quidem post Babyloniorũ depopulationem atq; incendium, nullã
ignis alteram uastationem unquam perpessa est urbs, nisi sub Vespasiano ac Tito
Romanorum imperatoribus: ob quam sanè uastationem rursus obscure & per figu
ras eos, qui olim genti imperabant ad deplorationes & lamenta inuitat oraculũ
,, dicens: ululet pinus, quoniam cecidit cedrus: quoniam magnopere magnifici affli
,, cti sunt. ululate quercus Basanitidis, quoniã conuulsus est saltus consitus. uox la-
,, mentantium pastorum, quoniã afflicta est magnificentia eorum. tunc sanè facta est
Hierusalem quasi uestibula quæ quatiuntur omnibus populis in circuitu. & in Iu-
dæa facta est munitio ambiens. & ab eis sacro sanctus existimatus locus, usq; in
hodiernum diem lapis existit, qui conculcatur ab omnibus gentibus. & quicunq;
illum conculcat illudens illudetur, sicut prophetia prædixerat. quin etiã propterea
quòd illi Domino, qui hæc cecinerat, insultauerũt, non defecit eos neq; planctus,
neq; luctus, neq; lamentatio. nunquam igitur aliàs nisi post Saluatoris nostri ad-
uentum usq; ad hanc tempestatẽ, omnes tribus Iudæorum quidquam lamentatione
planctu'ue dignum passæ sunt, propter plagam quæ ipsos Deo feriẽte deprehen
derit: ex qua etiam ipsorum mater ciuitas, externis gentibus tradita est: & templũ
euersum suffossumq; est, ipsiq; de propria regione expulsi sunt, in terra hostili ini
micis seruientes. quas ob res, omnis ipsorum domus, omnisq; ipsorum anima in hunc
,, usq; diem lamentationibus afflicta est. quapropter propheta sic ait: & plangent
,, singulæ tribus per se ipsas. tribus domus Dauid seorsum, & mulieres eorum seor-
sum. & quæ sequuntur. sed qui tandem post Zachariæ tempora secuti sunt dies,

in quibus

in quibus ſpolia Hieruſalem diuiſa ſunt?& gentes uniuerſæ ad bellum contra eã coiuerint?& ciuitas capta ſit & domus direptæ,& mulieres pollutæ atq; in ſeruitutem abactæ?& quando ſimul ſub idem tempus Dñs gentibus Hieruſalem oppugnantibus ſubueniens,comparauit ſe ad prælium cum illis?aut quando ſteterunt pedes eius in monte oliuarum?aut quando extitit Dominus in regẽ per uniuerſam terram? ipſeq; unus Dñs apud omnes homines?& nomen eius ambiens uniuerſam terram & ſolitudinem?hæc enim nunquam quiſquam antea ad ſuum finẽ perducta demonſtrare poterit,niſi Romanoꝶ temporibus:quibus poſt Babylonicum incendium,altero rurſus incendio ipſorum templum uaſtatum eſt. & ciuitas ex illo ad hunc uſq; diem ab externis gentibus habitari oſtenditur. quo tempore etiam Dñs noſter Ieſus Chriſtus Dei, uerſari in olìueto conſueuit quod eſt
,, in monte contra Hieruſalem.completumq; eſt oraculum quod ait:& ſtabunt pe
,, des eius in monte oliuarum,qui eſt cõtra Hieruſalem:hoc eſt:religioſo pioq; uiuendi inſtituto per totum orbem terrarũ condito & erecto,omnes gentes ſecundum prophetiam,diem feſtum tabernaculoꝶ,celebrabunt Deo prophetarum.et Aegyptij ex illo Deum uniuerſi agnoſcentes,tabernacula ſua in ſingulis ciuitatibus & regionibus figent.hæ porrò ſint Chriſti in omni loco conditæ eccleſiæ. has enim multo præſtantiores Moſaicis tabernaculis Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti potentia,in omni ab hominibus habitato orbe per omne hominũ genus, per omnes gentes fixit,ut Deo omnia ſub ſe habenti celebrent diem feſtum tabernaculorum.quando igitur hæc quæ iam diu gentibus denunciata fuerunt,noſtris tẽporibus uidemus exitum ſortita eſſe,& quæ de lamento & planctu tanto ante ad Iudaicas tribus diuinitus inclamata ſunt,quæq; de uaſtatione incendioq; tẽpli,extremaq; ipſoꝶ ſolitudine prædicta,ea ipſa nuſq̃ ab oraculis diſcrepantia uſq; in hodiernum diem uel oculis poſſumus intueri:quid amplius ſupereſt,niſi ut regem de quo prophetæ loquuntur,eum qui Chriſtus Dei eſt,ueniſſe fateamur,quũ utiq; illius aduentus ſigna in ſingulis quæ de illo dicta ſunt,euidentem exitum accepiſſe iam demonſtrarimus.

Ab Heſaia. Signa temporum aduentus Domini. Aegyptiorum agnitio Domini prophetarũ.

,, § ECCE Dñs ſedet ſuper nube leui.& ueniet in Aegyptũ. & cõmouebun
,, tur manufacta Aegypti à facie eius.& cor eoꝶ uincetur in ipſis. & excitabuntur
,, Aegyptij contra Aegyptios.& bellum geret homo cõtra fratrem ſuũ, & homo
,, contra proximũ ſuum.excitabitur ciuitas in ciuitatem,& lex in legem. & turbabi
,, tur ſpiritus Aegyptioꝶ in ipſis.& conſilium eorum diſſipabo. & interrogabunt
,, Deos ſuos & ſimulachra ſua, & Pythones,& eos qui de terra uocẽ emittũt:& de
,, inceps poſt plurima q̃ figuratæ & obſcure dicta ſunt,adiungitur.in die illa erit al
,, tare Dño in terra Aegypti,& titulus iuxta terminum eius Dño.et erit in ſignum in
,, æternũ Domino in terra Aegypti:quoniã clamabunt ad Dñm propter affligen
,, tes ſe.& mittet eis Dñs hominem,qui ſaluabit eos.iudicans ſaluabit eos.& cogni
,, tus erit Dominus Aegyptijs.& cognoſcent Aegyptij Dominum Deum in die

,, illa. & facient sacrificia, & uouebunt uota Dño, & reddent. hæc nos quidē antea quoq; citauimus, & in parte saltem planiora reddidimus. quod si non patrijs dijs relictis, Aegyptios hoc ipso tempore uidemus prophetarū Deum inuocantes: si per uniuersam Aegyptum in omni loco, & ciuitate, & regione, altare illi Deo erectum non est, qui apud solos Hebræos laudibus celebratur: si manu facta Aegypti commota non sunt, & Dæmonica uis quæ circum illa uersabatur, non defecit, uetusq; Aegyptiorum superstitio ex animis eorū sublata non est: præterea, si per singulas ciuitates & per singulas domos, bellum intestinū apud Aegyptios non crassatur, dum alij quidem Dñm & cultum Dei prophetarū accipiunt, erroremq; quo ab initio Deos multos colebant, auersantur, alij uero ꝓpterea quod patrijs adhuc malis affecti ijs adhærent, eos qui Dominū acceperint, oppugnant: si non hodie quoq; dum suos Deos suaq; simulachra, eosq; qui de terra uoces emittunt, & Pythones, rogare conantur, infectum atq; inne ad cuncta hæc perfugium experiuntur, propterea quod non amplius ut antea, itidem uim suam exercere Dæmones possunt: si non uniuersa hæc re ipsa finem suum inuenisse ostenduntur: sanè nondum quisquam mihi arbitretur propheticum esse completum oraculum, neq; Dñm illum ipsum, quem prophetæ canunt, apud homines uixisse. si uero re ipsa, quæ uerbis longe est euidentior, qui Aegyptū incolunt cernuntur interim, pars quidem prophetarum Deum agnouisse, & propter illum patrios Deos reliquisse, alij uero contra hos seditiones assidue concitare: & alij Deos suos, suaq; simulachra, eosq; qui de terra uoces emittunt, inuocantes nihil posse ꝓficere: alij Dño prophetarum in omni Aegyptia regione, altare per singulas ecclesias erexisse: inq; afflictionibus & sibi infestis insectationibus, non amplius belluas neq; reptilia terræ ut Deos, neq; agrestes feras & bruta animalia, parentū suorum instar: sed supremum Deum inuocare, solumq; eum, eiusq; timorem in suis mentibus cōceptum tenere, uouereq; eidem uota non autem Dæmonibus ut prius, & quæ ipsi Deo conueniant promissa reddere: cur non sequitur, ut fateamur etiam ea, quæ ipsos euentus antecesserunt in opus iam nunc processisse, nec futura amplius in posterum, sed in præteritum abijsse? porrò ipsa hæc sunt ipsius Dñi ad Aegyptios olim futurus, non sine corpore aduentus, sed per nubem leuem, ac potius per crassitudinē agilem. sic enim Hebraicus habet contextus, dum illius corporeum aduentū obscure significat. proinde hunc ipsum progressa longius oratio, hominē

,, Saluatorem uocauit, his uerbis: & mittet eis Dñs hominem, qui saluabit eos. nam hic rursus in Hebraico sic est: & mittet eis Dñs Saluatorem, qui saluabit eos. quæ quum adeo euidentem demonstrationem exhibeant, arbitror etiā constitisse, quibus temporibus ea futura canerentur, quæ ad Dñi aduentum ad homines pertinebant. hæc sanè paucis à nobis collecta sunt, de tēporibus quibus Dominus fuit ad homines uenturus. plura autem per ocium quispiam inueniet, si reliquas item scripturas percurrerit. nos autem his contenti quæ hactenus dicta sunt, iam nunc reliquas quoq; aggrediamur prophetias. quare quæ ab illo inter homines suo ordine sunt administrata, ex diuinis oraculis colligamus.

LIBRI OCTAVI FINIS.

HÆC INSVNT IN NONO. EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS VOLVMINE.

DE IIS Quæ ſecundum humanam ab eo aſſumptam naturam admi- niſtranda fuerunt, ex ſubnotatis diuinæ ſcripturæ locis.

1	A'	Numeris.	2	Ab	Heſaia.
3	A'	Numeris.	4	Ab	Oſee.
5	Ab	Heſaia.	6	Ab	eodem.
7	A'	Pſalmo. 90.	8	Ab	Heſaia.
9	A'	Pſalmo. 67.	10	Ab	Heſaia.
11	A'	Deuteronomio.	12	Ab	Iob.
13	Ab	Heſaia.	14	Ab	Eodem.
15	Ab	Eodem.	16	Ab	Eodem.
17	A'	Zacharia.	18	A'	Pſalmo. 117.

Euangelicæ Demonſtrationis Liber Nonus.

NIHIL Sanè poſthac reliquum eſſe video, niſi vt ea quæ polliciti ſumus ſequentes, eam diſpenſationis partem perſequamur, quæ humanæ à Deo verbo aſſumptæ naturæ propria eſt. qua de re ea quæ ſuperioribus octo libris continentur à nobis tractata ſunt, modo quæ ad eius rei theologiam pertinent ſcrutantibus, modo illius ad nos de cœlo deſcenſum, ſimulq́; & modum & appellationem & tempus illius aduentus explorantibus. quibus demonſtratis rebus, tempus iam fuerit ea contemplari, quæ quo tempore ille in apertum prodijt geſta ſunt, quoq́; modo ea ſingula apud Hebræos prædicta ſint, oſtendere. oraculorum tamen efficacia veritasq́;, & ſanctorum Euangeliſtarum teſtimonio, & ipſo rerum quæ ab illis proditæ ſunt euentu, declarabitur. quum igitur primum omnium ea quæ ad illius & ortum, & genus, & tribum, & ſemen pertinent demonſtrata ſint, nunc iam quid de ſydere illo ſit dicendum, quod nouum & inſolitum præter conſueta & nobis cognita ſydera in ortu illius emicuit, quæſo contẽplemur. nam hoc ipſum quoq; iam pridem ab antiquis vſq; & primis temporibus apud Moſem celebratum inuenitur, atq; in hunc modum expoſitum.

A' Numeris. *De rebus ſecundum humanam ab illo aſſumptam naturam gerendis, & de ſtella quæ in ortu Saluatoris noſtri apparuit.*

MOSES In numeris de ſtella quæ in ortu Saluatoris noſtri viſa eſt hæc
,, ait: dixit Balaam filius Beor: dixit homo qui vere videt, qui audit verba Dei,
,, qui nouit ſcientiam altiſſimi, & qui viſionem Dei vidit. in ſomno aperti oculi
,, eius. oſtendam illi ſed non nunc. beatum dico, ſed non appropinquat. orietur
,, ſtella ex Iacob, & ſurget homo ex Iſrael. & franget ductores Moab. & ca-
,, ptiuos ducet omnes filios Seth. & erit Edom hæreditas. & erit hæreditas Heſau
,, inimicus eius. & Iſrael fecit in robore. & excitabitur ex Iacob, & perdet eum
,, qui ſeruatur de ciuitate. hoc vaticinio commotos ait ſucceſſores Balaam, (id
enim incolume extitiſſe adhuc, vt par eſt, apud illos, quum in cœlo ignotum
quoddam ſydus præter cognita nobis & conſueta, ſupra verticem, vt ſic dixe-
rim, & ad perpendiculum terræ Iudææ conſtitutum inſpexerunt,) feſtinaſſe vt
in Palæſtinam terram peruenirent, vtq; ſciſcitarentur de rege qui per eam ſtel-
lam quam ipſi viderant, ſignificabatur. fidem his facit Euangeliſta Matthæus,
,, his verbis. quum autem Ieſus natus eſſet in Bethleem Iudææ in diebus Hero-
,, dis regis, ecce Magi ab oriente venerunt in Hieruſalem dicentes: vbi eſt qui
,, natus eſt rex Iudæorum? vidimus enim ſtellam eius in oriente, & venimus ado-
,, rare eum. quo tempore ijdem miſſi in Bethleem abierunt: & ecce rurſus eadem
,, ſtella quam viderant in oriente antecedebat eos, donec veniens ſtaret ſupra vbi
,, erat puer. videntes autem ſtellam gauiſi ſunt gaudio magno valde. & ingreſſi
,, domum, viderunt puerulum cum Maria matre eius: & procumbentes adoraue
,, runt eum. hactenus quidem euangelium ſanctum. at vero ipſius prophetiæ ora
culum quid ait tandem fore aut in illius noui ſyderis eruptione, aut in Saluato
ris noſtri Ieſu Chriſti ortu, dignum quod cognoſcatur? nempe fractionem du-
ctorum Moab, & direptionem filiorum Seth, præterea reliquorum Iudaicæ
gentis hoſtium hæreditatem: qui quidem hoſtes erant Edom & Heſau. ceterū
quid aliud tandem ſignificauit his verbis, q̃ȝ per ductores Moab, inuiſibilium
hoſtium euerſionem? ipſorum, inq̃ȝ, Dæmonū qui olim apud Moabitas Deorū
loco ferebantur? atqui aliorum mentionem non fecit, propter ſimulachrorum
ipſius Iſrael cultum quo in deſerto vſus eſt, quo tempore populus initiatus eſt
Beelphegor. erat porrò hic Dæmon, qui vt Deus à rege Moab ipſo Balac
colebatur. quoniam igitur victus eſt Iſrael illo tempore à principibus Moab
viſum effugientibus: dico autem ab ijs qui apud Moabitas pro Dijs coleban
tur: (ſanè idcirco & ſimulachra coluerunt, & adorauerunt ſculptilia, vt ait ſcri-
ptura, & initiati ſunt Beelphegor: qui Beelphegor Dæmon erat apud Moa
bitas: quo tempore ijdem cum fœminis Moabitarum fornicati ſunt:) merito
quod olim erat futurum, rerum vtiq; in contrarium mutationem in tempo-
,, re diuinat Balaam, dicens: orietur ſtella ex Iacob, & ſurget homo ex
,, Iſrael. & franget duces Moab. tanquam ſi manifeſtius diceret: Moa-
bitarum Dæmonas qui nunc aduerſus Iſrael gloriati ſunt, in ortu eius de quo
ipſe vaticinatur, fractionem tandem & ruinam paſſuros. quibus fractis, filios
Seth, & Edom, & Heſau, & reliquas gentes, quas his nominibus ſignificari

arbitror,

arbitror, vt olim Dæmonico errori addictæ erant, sic reiecta superstitione, familiares illius futuras, qui venturus canitur. & erit, inquit, Edom hæreditas, & erit hæreditas Hesau inimicus eius. veteres, inquit, hostes Dei atq; Israel erunt hæreditas eius, qui canitur futurus. ipse enim est cui dictum est à Deo ,, & patre suo: postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. quæ quum in sortem sanctorum transierint, contraria ipsi Israel fore diuinat. ait igitur: & Israel fecit in robore. fecit autem in robore omnium maximum scelus. qua propter excitabitur & exurget. quis tandem iste nisi is qui à prophetis canitur Deus verbum? qui etiam perdidit eum qui seruatur ex ciuitate? quibus verbis ipsam Hierusalem significari arbitror: ex qua periјt omnis quicunque superstes mansit: aut etiam omne eius gentis ciuile institutum. hæc autem quem nam exitum sortita sint, quum gentes prius simulachra colentes vnà cum Saluatoris nostri inter homines exortu, in illorum sortem translatæ sint, Iudaica vero gens, & Iudæorum mater ciuitas ea perpessæ sint, quæ nunquam antea, non longiori arbitror oratione indigere vt apertius ostendatur. attamen quæ ad consensum pertinent tum propheticæ prædictionis, tum euangelicæ consummationis, talem sanè habeant exitum. cæterum quæ tandem causa extitit, propter quam stella quæ tum visa est, illuxerit, quæ quidem causa contemplatu digna sit? Moyses quidem in signa ait & tempora in firmamento à Deo posita fuisse sydera vniuersa. at vero hoc &, peregrinum & insolitum, neque idem ex multis & cognitis vnum, sed nouum potius quoddam neque antea visum sydus, quod vitæ hominum illuxit, recentis cuiusdam luminaris signum, quod vniuersum mundum illustraret, indicabat: quod quidem luminare, Christus Dei erat, ingens illud nouumq; sydus: cuius imaginem ex comparatione ac similitudine quadam, illud quod tunc Magis apparuit, referebat. quum enim per totam sacrosanctam & à diuino spiritu traditam scripturam, si quis eam ad sensum interpretetur, primum sit propositum, vt mystica quædam diuinaq; doceat, seruato tamen saltem in parte etiam vulgari apertoq; sensu eorum quæ historice gesta sunt: merito hoc quoq; quod nunc tractatur oraculum, in eius syderis, prophetia quod in ortu Saluatoris nostri oriturum denunciabatur, etiam ad verbum completum est. existunt quidem alijs quoq; gloriosis & illustribus viris insolitarum stellarum ignes, vt earum quæ à quibusdam crinitæ vocantur, item quæ trabes, aut quæ barbæ similitudinem ferentes, vtq; etiam quarundam aliarum his similium, quæ magnis imminentibus rebus solent existere. at enim quid tandem aut excellentius aut maius toti mundo vnquam contigerit, quàm quod per salutarem aduentum omnibus illuxit mortalibus intelligentiæ lumen? quod & pietatis & veræ agnitionis Dei perceptionem animis rationalibus attulit? cuius gratia, ingens signum id, de quo antea dictum est, indicabat sydus, dum ingens & nouum luminare quod totum illustrauit mundum, Christum vtiq; Dei omnibus significat. eodem vero loco prophetia, & hominē & sydus futurum

,, diuinat, his verbis: exorietur ſtella ex Iacob, & ſurget homo ex Iſrael: vtpote quæ & cœleſte luminare Deum verbum eſſe ſignificet, & tamen eundem hominem appellet. varie porrò illum alijs quoq; in locis & ortum ſimul, & lumen, & Solem iuſtitiæ vocat, vt in prioribus libris oſtendimus. cæterum quod quidem in illo diuinius eſt, tanquam id quod illuminet omnem hominem venientem in hunc mundum, ortus vocabulo celebrauit, in hunc modum: orietur ſtella ex Iacob. hominem vero eundem propter afflictionem ac mortem quam pertulit, tanquam eum qui ceciderit, ſurrecturum diuinat: quibus ſimi-
,, lia de eodem Heſaias canit: & erit radix Ieſſæ, & qui ſurgit vt imperet genti-
,, bus. in eo gentes ſperabunt. & manifeſtum quidem eſt, quo nam modo Saluatoris noſtri lumen de Iacob exortum, hoc eſt de Iudaico populo, non ipſi Iacob vnde profectum eſt, ſed omnibus gentibus illuxerit. hoc vero quum ex alijs plurimis prophetijs diſcere poſſumus, tanquam ad ipſum Chriſtum di-
,, centibus: ecce poſui te in teſtamentum generis, in lumen gentium: tum etiam
,, ex ipſius Balaam verbis, quæ ſic habent: egredietur de ſemine eius homo: &
,, dominabitur gentibus multis. atqui de quo nam alio ſemine, q̃ de Iſrael? vt facile conſtat ex ipſius orationis contextu? proinde iam gentium dominatu accepto Saluatoris noſtri verbum, cum ipſa prophetia concordans, omnes quæcunque illis quondam imperabant, inuiſibiles & pernicioſas poteſtates deleuit, necnon ſpiritualia malitiæ, cateruamq; Dæmonicam, quæ ductores Moab, & Seth, & Edom, & Heſau, figuratius in ijs, quæ nunc tractamus, denominata ſunt. quum autem apud Septuaginta obſcurius poſitum ſit illud: oſtendam
,, illi, ſed non nunc: beatum dico ſed non appropinquat: idem illud apertius
,, Aquila edidit: videbo illum ſed non nunc: proſpicio illum, ſed non prope.
,, Symmachus autem candidius: video, inquit, illum, ſed non prope. dici vero hæc videntur à Balaam, tanquam longis deinceps poſt ipſum temporibus perficienda eſſent ea, quæ ab ipſo canebantur. nam duobus millibus annorum poſt illud vaticinium completa ſunt hæc: quo videlicet tempore Saluator noſter cum hominibus verſatus eſt.

Ab Heſaia. *Quemadmodum Dominus inſiſtens illud quod de ſancta uirgine aſſumpſit corpus, uenturus in Aegyptum & ſecundum uerba, & ſecundum ſententiam prædictus eſt: omnisq; in eius aduentu euertenda gentium ſuperſtitio.*

,, 2 ECCE Dominus ſedet ſuper nube leui, & veniet in Aegyptum. & com
,, mouebuntur manu facta Aegypti à facie eius. & cor eorum vincetur in ipſis. cauſa porrò cur Dominus ita in Aegyptum deſtinetur venturus, hæc mihi eſſe videtur. primi ſi quidem omnium Aegyptij errori colendi multos Deos ac Dæmonas initium dediſſe dicuntur, & reliquis vniuerſis mortalibus ſuperſtitionis authores extitiſſe: quin etiam omnium aliorum maxime, dæmonicis operationibus & curioſitatibus ſtuduiſſe. ijdem præterea ab ipſa ſcriptura diuina, hoſtes populi Dei fuiſſe perhibentur. ſed antiquus quoq; ipſorum rex fateri ſe non noſſe Dominum, palàm deſcriptus eſt, dum ſic ait: non noui

Dominum

Dominum & Israel non emittam, ergo ingens quoddam Diuinæ Christi virtutis miraculum exhibere nobis volens prophetica oratio, Domini in Aegyptum canit aduentum: sub quem non leuem futuram Aegyptiorum mutationem, diuinat deinceps sic dicens: & cognoscent Aegyptii Dominum: qui videlicet non cognoscebant illum prius, & vouebunt Domino vota, & quæ his similia sequuntur. superiori quidem proximo capite hæreditas eius qui venturus canitur, Edom & Hesau dicebatur, quippe quum alieni ab Israel eo modo significarentur: hic vero & Aegyptus & Aegypti populus, non simulachrorum amplius futurus canitur, sed eius Domini qui apud Iudæorum prophetas pro Deo celebratur, quæ si oculis completa non cernuntur, ne dicamus sanè aduentum illum Domini qui in Aegyptum futurus prædicitur, fuisse adhuc. sed si supra omnem rationem, rebus fidem ipsa veritas facit: atq; etiã rudissimis & sensu omni carentibus euidenter ostendit, ipsos Aegyptios ab ea superstitione recessisse, quam vsq; ab initio à patribus suis acceperant, illiq; Deo adhæsisse qui à prophetis hæc ipsa diuinantibus colebatur, & vnum hunc interim colere, neque vllam mortem recusare pro cultu & pietate erga illum: quid aliud iam superest, nisi vt fateamur non aliter ista contigisse quàm per Domini in Aegyptum aduentum, sicut vaticinium proxime expositum significabat? & nihil quidem impedit aliter quoq; idem accipere oraculum, vt videlicet figurate terrenum hunc mundum significet: in quem verba ipsa Dominum super nube leui venturum vaticinentur: quippe quæ hoc modo hominem ab illo de virgine & spiritu sancto assumptum, intelligi velint. manu autem facta Aegypti commouenda, ipsa gentium simulachra & in illis habitãtes Dæmonas, sicut rursus Aegyptios victos, omnes prioribus olim temporibus colendis simulachris addictos: attamen quum etiam ipso corpore Saluator noster in terram Aegyptiam vectus sit, quo tempore oraculo monitus Ioseph surrexit, Mariamq; vnà cum puerulo accepit, & cum occulta sua virtute atq; efficacia in Aegyptum peruenit: malignas ibi prius habitantes potestates, non mediocriter commotas fuisse par est, & maxime quum postea per illius doctrinam innumerabiles eorũ qui Aegyptum incolunt conuentus, ab errore ac fraude Dæmonum recedentes, etiam nunc vnum vniuersi Deum se nosse fateantur. quæ vero deinceps sequuntur, quum obscurioribus figuris implicita sint, curæq; ac diligentiæ maioris indigeant, aliàs seorsum quum per ocium licebit, interpretabimur.

A' Numeris. *Quemadmodum Christus in Aegyptum uenturus, atq; illinc reuersurus prædictus fuerit.*

3 DIXIT Balaam filius Beor: dixit homo qui vere videt: dixit qui audit oracula fortis: qui visionem 'Dei vidit. in somno aperti oculi eius. quàm pulchræ domus tuæ Iacob, tabernacula tua Israel: vt saltus vmbrosi, & quasi hortus iuxta flumina, & quasi tabernacula quæ fixit Dominus: quasi Cedri iuxta aquas. egredietur homo de semine eius, & dominabitur gentibus multis:

,, & extolletur Gog regnum: & augebitur regnum eius. Deus duxit illum ex Ae-
,, gypto, quasi gloria Rhinocerotis illi, deuorabit gentes inimicorum suorum, &
,, crassitudines eorum attenuabit, & iaculis suis feriet inimicum. accubans quieuit
,, vt leo, & vt catulus, quis excitabit illum? qui bene dicunt tibi, ipsis bene dictum
,, est: & qui male dicunt tibi, ipsis male dictum est. superius per eam prophetiam quæ proxime exposita est, dum oraculum, venturum in Aegyptum Dominum affirmat, Saluatoris nostri Iesu Christi migrationem vnà cum parentibus suis in Aegyptum illi ipsi futuram indicabat: hic autem reditum ab Aegypto, vt ordo postulat, quo in terram Israel vnà cum parentibus reuersus est, canit his
" verbis: Deus duxit illum ab Aegypto. solus autem extitit Saluator & Dominus noster Iesus, qui Christus est Dei, neq; alius præterea quisq;, ex semine Israel & Iudaica gente profectus, qui multis dominatus sit gentibus, vt absq; hæsitatione fateri necesse sit, præsens vaticinium in illo exitum suum inuenisse, vtpote quod palam enunciet, de Iudaica gente egressurum quendam hominem, & dominaturum gentibus multis. aut quiuis mihi dicat, vtrum habeat ex ijs qui apud Hebræos vnq; illustres fuerint alium quem proferat, qui multarum gentium dominatum acceperit. atqui nemo vnq; istud dixerit, quoniam, ne factum quidem est. at vero in Saluatore nostro, etiam si nos nihil dicamus, ipsa tamen nihilominus veritas clamabit, & vehementer vociferabitur, planissime indicans, quemadmodum diuina illius virtus per illum, qui ab ipso de semine Israel ratione corporis assumptus est, hominem, dominata est, atq; etiam nunc dominatur gentibus multis. hic igitur ille ipse erat non alius quispiam, quem prophetia prædixerat: cuius tempore etiam Gog regnum in sublime adauctum est, cum eo simul Christi virtute ac potentia crescente. hoc autem modo aiunt Romanorum regnum secundum Hebræos significari: cum quo simul Christi doctrina robur atq; incrementum accepit. Meminit autem Gog etiam propheta Iezeciel, dum principem Ros, Mosoch, & Thobel nominat: vbi per illud quidem Ros, Romanorum, vt par est, ciuitatem significat: quando quidem principatus & caput ea voce apud Hebræos intelligitur: per Mosoch autem Mysiam & ei finitimas gentes, quæcunque nunc sub Romanorum imperio sunt, & per Thobel, Hiberiam, Iosepus intelligit, qui à Thobel dicit factos esse Thobeelos, qui Hiberes dicuntur: quibus omnibus imperantem Gog in sublime ad augendum ait, sub eius Christi de quo prophetæ loquuntur aduentum: quem Deus duxit ex Aegypto: quo tempore, vt apud Matthæum legitur, dum ipsi adhuc puero insidiatur Herodes, Ioseph accepto oraculo accepit puerum & matrem eius, & reuersus est in terram Israel. Rhinocerotis vero gloria ipsi Christo adfuit, propterea quòd placuerit in eo habitare omnem plenitudinem diuinitatis, vt ait sanctus Apostolus. quapropter dum veluti cornu sibi vniuersi Deum patrem adscribit, etiam vnicornis in alijs quibusdam scripturis est nominatus. idem porrò Dei

verbum

verbum intelligibilibus rationalibusq; suis sagittis, inimicum sibiq; aduersantem Diabolum, omnesq; circum illum versantes inuisibiles & malignas potestates, præstantiori sua & inexpugnabili virtute confixit. atq; etiam nunc gentibus multis dominatur: quarum crassitudines & fastum corporeæ massæ extenuans ad angustam æternæ vitæ viam ingrediendã idoneas comparat. sed etiã recumbens idem hic homo ex Israel profectus, qui multis dominatus est gentibus, quieuit, inquit, vt Leo, quibus verbis quam ille assumpsit dispensationem significat, secundum quam quasi quidam regulus, & quasi fera quædam audacior quieuit, dum illius principatum ac regnum mouere loco nemo est qui possit. omnes autem qui Christo fauent ac bene dicunt, & tum oratione tum vita virtuti præceptoris addunt cultum ac reuerentiam, fauoris benedictionisq; diuinæ vicissim participes facti, augescunt quotidie, ac multiplicant: vtpote quum in ipsis diuina illa vox: crescite & multiplicamini & replete terrã: & verius & Deo conuenientius finem suum consequatur: sicut e contrario, qui à prima aduersus illum conspiratione etiam nunc in suis illum concilijs execrantur, Dei in se ipsos execrationem ex illo in hunc vsq; diem contraxerunt. quapropter non regni solum, sed etiam sui illius quod horrore omni ac reuerentia colebant Sanctuarij, extremam solitudinem atq; interitum in oculis habere, atq; intueri non desinunt. non ab re autem fuerit hisce quæ nunc tractamus, ipsius Iacob ad Iudam prophetiam adiungere: quam etiam ipsam euidentissime Saluatori nostro accommodari iam demonstrauimus: contemplariq; eam, quæ in vtrisq; est, concordiam. quemadmodum enim hic dictum est: egredietur homo de semine eius, (ipsius videlicet Iacob) ita etiam illic dictum est: de germine fili mi ascendisti: ab ipso Iacob, ad eum de quo ipse vaticinatur. vtq; in præsenti dicitur illud: & dominabitur gentibus multis: sic in illis quoque illud: & ipse erit expectatio gentium. & rursus hic quidem: deuorabit, inquit, gentes inimicorum suorum, & iaculis suis feriet inimicum: in illis autem simili ratione illud dictum est: manus tuæ in tergo inimicorum tuorum. item illud: catulus Leonis Iuda: & illud: recumbens dormiuisti, vt leo & vt catulus, quis excitabit illum? quod in illis dictum est: nihil mihi differre videtur, ab eo quod nunc tractamus oraculo, cuius illa sunt verba: recumbens quieuit vt leo, & vt catulus: quis excitabit illum? hæc autem non ab re vnum in locum coegimus, vt quasi in ore duorum testium, eius quæ in prophetiis spectatur concordiæ, de Saluatore nostro demonstratio firmiorem accipiat authoritatem. sed omnia quæcunque in vaticinium Iacob contemplanda contulimus, huic item quod à Balaam dictum est, accommodari poterunt, propter eorum quæ dicta sunt similitudinem. quòd si illa in nostro Saluatore completa esse ampliori demonstratione tum constitit, sequitur iam vt præsentia quoq; fateamur.

Ab Osee. *Item de illo quod dictum est: ex Aegypto uocaui filium meum: & de Herode rege & de euersione regni Iudæorum.*

„ 4 ET EXVRGET Perditio in populo tuo, & omnia munita tua pe-
„ ribunt, vt princeps Salaman de domo Hieroboam. in diebus belli matrem su
„ per filijs alliserunt. sic faciam vobis domus Israel à facie iniuriarum vestrarum.
„ mane eiecti sunt. eiectus est rex Israel. quoniam infans Israel. & ego dilexi
„ eum. & ex Aegypto euocaui filios eius. sed Aquila Hebraicæ elocutioni in-
seruiens, ex Aegypto vocaui filium meum, interpretatus est. ego autem ne-
cessario ad verbum notaui locum, quoniam Matthæus quoq; posuit prophe-
tiam, vbi in Aegyptum commigrasse Iesum, & illinc rediјsse in terram Israel
indicauit. si quis autem Saluatoris nostri in Aegyptum profectionem accuset,
sciat id totum maxima cum ratione factum fuisse. neq; enim Herodis volunta
riam malitiam cohibere par erat, neque rursus Saluatorem, puerum adhuc mi-
racula exordiri iam tum, atq; ante tempus diuinam ostentare virtutem. quod
sanè factum fuisset, si mirabili quadam ratione insidiantem sibi Herodem puni
tus esset, neque vllo modo illam in Aegyptum vnà cum parentibus secessio-
nem pertulisset. verum enim præstantioris cuiusdam dispensationis ac sapien-
tiæ fuit, suo atq; accommodato tempore miraculorum, quæ ad diuinitatem
pertinent, initium facere eum cui in tota vita mansuetudinis & clementiæ testi-
monium redditum est, quiq; ad promerendum, atq; ad communia officia fun-
genda propensus extitit, nec aliquem vnq̃ eorum qui non ipsi auscultauerunt
vltus est, ne tunc quidem quum vt ouis ad occisionē ducebatur, atq; vt agnus
coram tondente se obmutescebat. qui autem quæso conuenisset, eum, qui ta-
lis erat, puerum adhuc Herodis malitiæ non concedere, cui etiam ad virilem
ætatem prouecto, concedendi & malignos declinandi, testimonium redditum
est? quiq;, & se occultare, & in miraculis edendis laudem effugere consueue-
rit? nam quos ipse curasset, ijs imperabat vt nemini dicerent. quòd si quis pro-
phetiam hanc ad populū referat, dicatq; hæc de populo ex semine Israel ori-
undo dicta esse, is attendat verborum ordinem in quibus hæc futura dicuntur,
postq̃ dictum est quasi ad ipsam Hierusalem: & exurget perditio in populo
tuo, & omnia munita tua peribunt. & quæ quidam princeps passus est in bello,
in quo matrem super filijs, terræ alliserunt, eadem vobis quoq; ipsis faciam,
propter malitias vestras. vobis porrò quibus tandem alijs, nisi qui vocamini
Israelitæ? quiq; etiam reiecti estis cum rege vestro? vbi Herodem obscurius
indicat. & hæc omnia passi estis, quoniam puer, inquit, est Israel, & ego di-
lexi eum. & de Aegypto vocaui filium meum. qui enim fieri potest, vt eodem in
loco eosdem & accuset & laudet? sed verus sensus est is, qui hanc habet contem
plationem. Israel enim in alia prophetia dictus est Christus, quemadmodum in
hac quoq; quam nunc tractamus. quoniam igitur hic, inquit, obediens mihi fa-
ctus, formā serui accepit, & factus est puer mihi dilectus dum omnia quæcunq;
volo efficit: idcirco illū ex Aegypto, ad quā hominis forma assumpta descēdit,
dum ea voce terrenus locus significatur: aut etiam ex illa vulgatiore tanq̃ legiti
mum dilectumq; filiū euocaui. uos autē ipsos ad quos sermo directus est, vnà cū
regno

regno vestro interitus & perditio comprehendet. hæc quidem ipsa prophetia. constat autem quemadmodum post Saluatoris nostri tempora, quum obsessa fuisset ac vastata Hierusalem, sublatus est, & ad extremam perniciem reiectus, qui vsq; ad illud tempus steterat Iudaicæ gentis legum vsus omnisq́; principatus. verum tamen iam tertio, quæ ad Aegyptum pertinent, quæq́; ad iter quod in illam est factum, diuinitus prædicta sunt. quòd si quis nullo modo fateatur ea nostro Saluatori conuenire, at saltem quum ea Matthæus apposuerit, de testimonio quod est apud Mosem ab illo accepta, ne neget, quod paulo ante tractauimus, dum illud: Deus duxit illum ex Aegypto: enarraremus: quando ne ipse quidem euangelista, se ab ipsius Oseæ prophetia oraculum accepisse indicauit, vt vndecunq; quærentes possint illud vbicunq; positum sit inuenire. ibi videlicet vnde par est Euangelistam illud protulisse.

Ab Hesaia. *De Ioannis in deserto prædicatione.*

,, 5 VOX Clamantis in deserto. parate viam Domini. rectas facite semitas
,, eius. omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur. & erunt
,, praua in rectam, & asperæ in vias planas. & videbitur gloria Domini. & vi-
,, debit omnis caro salutare Dei, quoniam Dominus locutus est. hoc quoq; va
ticinium oportebat sub Saluatoris nostri tempus suum finem contingere. quo
,, circa, vt apud Lucam Euangelistam scriptum est, in anno quintodecimo im-
,, perij Tyberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, cæterisq́; imperan
,, tibus qui cum hoc connumerantur, factum est verbum Dei ad Ioannem Za-
,, chariæ filium in deserto. & quum venisset in omnem terram, quæ est circum
,, Iordanem, prædicauit baptisma pœnitentiæ, remissionem peccatorum. hisce
autem Euangelista adijcit testimonium, dicens, sicut scriptum est in libro ser
,, monum Hesaiæ prophetæ. vox clamantis in deserto. parate viam Domini.
& quæ sequuntur. quid igitur tandem aliud clamabat Ioannis illa in deserto
prædicans vox ad turbas exeuntes, vt ab ipso baptizarentur, tanquam ad re-
,, ptilia deserti, quàm conueniens accommodatumq́; illud? germina viperarum,
,, quis ostendit vobis fugere à ventura ira? & rursus dum prauas animas in re-
,, ctas, & asperas in vias planas reparat, dicebat ijsdem: facite igitur fructus di-
,, gnos pœnitentiæ. & hæc scilicet complebantur, dum Ioannes præparat eos
qui visuri erant gloriam Domini, & quod vocatur Salutare Dei: quod qui-
,, dem nihil aliud est quàm Christus, sicut verbis illis testificabatur: ego quidem
,, vos aqua baptizo. venit autem fortior me post me, cuius non sum dignus cal-
,, ciamenta gestare. ipse vos baptizabit in spiritu sancto & igne. qui etiam quum
,, Iesum vidisset venientem, exclamauit: ecce agnus Dei qui tollit peccatum
,, mundi. hic est, de quo ego dixi: post me venit vir, qui ante me factus est.
quòd vero idem esset salutare Dei, Symeon quoq; testificatus est: qui accepto
,, in ulnas puero Iesu, dixit: nunc dimittis seruum tuum Domine secundum ver-
,, bum tuum in pace. quia viderunt oculi mei salutare tuũ, quod parasti ante faciẽ

,, omnium populorum, lumen ad reuelationem gentiũ: quibus etiam propheta consentit, dum ait: & videbit omnis caro salutare Dei. illud enim: omnis caro: pro omnibus gentibus dictum est. vt autem demonstretur quomodo hæc suum finem contigerint, & gentes Christum Dei agnouerint, multis non opus est verbis. & quæ quidem ad verbum solent consyderari, in hunc completa sunt modum. cæterum quid quæso fuit in causa, vt non in vrbibus neq; in ipsa Hierusalem, sed in deserto, Ioannes suggestum sibi ad prædicandum elegerit? ad hoc quispiam fortasse responderit, illum hoc fecisse vt prophetia compleretur. sed qui exquisitius ac diligentius se doceri voluerit, illico interrogabit: at qui prophetia hæc quid tandem sibi volebat, quum desertum, & ea quæ ad id genus pertinent enunciabat? cui respondebimus: quod hoc quoq; signum erat euertendæ vrbis Hierusalem, & eius quod in ipsa erat altaris, ritusq; illius, qui secundum Mosaicam legem seruabatur: quando non amplius per legitima sacrificia remissio illis peccatorum conciliabatur, sed per purgationem lauacri, quod in olim sitibunda ac deserta, dico autem, in collecta de gentibus Ecclesia, tradebatur: in qua etiam illa quæ facta est prophetica uox, parare viam Domini iubet, dum malitias in imo quodam fundo, quasi in conualle positas animarum auferendas, & veteres vrbis Hierusalem atq; eorum qui in illa imperabant principum ac regum, qui montes & colles nominantur, altitudines deijciendas vaticinatur: quibus perfectis, omnis, inquit, caro videbit salutare Dei. hoc est omnis quæcunque corpore inclusa in terra versatur anima tam Barbarorum quàm Græcorum, hoc est, omnium omnino gentium. quæ quidem ipsi vaticinio consentanea ad suum finem peruenisse demonstrantur. dum igitur mecum tacitus quæro, oborta mihi est dubitatio, quid tandem illud esset in Ioanne, quo capta multitudo illa, admiraretur hominem, & prædicanti baptisma pœnitentiæ fidem haberet: quidq; illud quo ducti omnes vndiq; rebus proprijs relictis confluerent in desertum: quum præsertim nulla illius gesta memoriæ prodita sint. neq; enim quod aut mortuos excitauerit, aut alia miracula fecerit, scriptum extat. quid igitur illud erat quod admirabundos omnes redderet? num forsitan nouum & quod à multitudine abhorreret vitæ illius genus? procedebat enim ex deserto inusitatum indutus habitum, omnemq; communem hominum consuetudinem declinans. nam neque in vicum vllum, neque in vrbem, neque in communem aliquem virorum cœtum commeabat. sed ne victu quidem communi vescebatur. si quidem scriptum est, quod à puerili ætate in solitudine versaretur ad illum vsq; diem, quo ipsi Israel ostenderetur. quin etiam eius vestimentum ex pilis camelorum confectum erat: & cibus erant locustæ & mel syluestre. nunquid igitur quum capillo quidem Naziræum Dei viderent, qui, quæ Deum facile deceat, faciem ostentaret, vestimenti autem inusitatum genus indutum, repente nescio vnde è latebris solitudinis prodeuntem, & post prædicationem rursus in solitudinẽ & in latebras recedentẽ, sine potu, sine cibo, abhorrentẽ à multitudine,

merito

merito obstupebant, & ne hominem quidem illum esse arbitrabantur? quid ni illum qui vel nullo cibo indigeret? quocirca eundem Angelum esse crede-
„ bant, illum ipsum de quo propheta loquitur, dum dicit: ecce ego mitto An-
„ gelum meum ante faciem meam: qui parabit viam tuam ante te. eundem scri pturæ locum Marcus quoque Euangelista citauit. quin etiam ipse Saluator
„ huic rei testimonium exhibet, dicens: venit Ioannes ad vos, neq; comedens
„ neq; bibens: & dicitis Dæmonium habet. incredulos enim & aduersus veritatem difficiles & peruicaces, credibile est propter illud quo Ioannes vtebatur vitæ genus, talia in illum probra iactasse, sicut econtrario qui virtutis illius sensu afficiebantur, Angelum existimasse. hæc igitur arbitror ipsum Ioannem intuentibus admirationem, ac stuporem erga hominem attulisse. qua propter ad eam animæ purgationem, quæ ab illo denunciabatur vndiq; concurrebant. meminit autem huiusce quæ de illo fertur historiæ etiam Iosepus in decimo octauo Iudaicæ antiquitatis libro, in hunc modum scribens: nonnulli autem Iudæorum putabant ideo periisse Iudæorum exercitum, quòd Deus iustissime vlcisci voluerit supplicium Ioannis qui Baptista vocabatur. hunc enim occiderat Herodes, virum bonum, & Iudæos adhortantem vt exercitatione virtutis, mutuaq; inter se ipsos iustitia, atq; erga Deum pietate vtentes, ad baptismum accederent. sic nanq; ablutionem quoq; ipsi videri acceptam.

Ab Eodem. *Item de solitudine, ipsoq; nominatim Iordane fluuio, apud quem Ioannes baptizabat.*

„ 6 LAETARE Solitudo sitiens. exultet desertum, & floreat vt lilium.
„ & efflorebunt & exultabunt deserta Iordanis. & gloria Libani data est ei, &
„ honor Carmeli. & populus meus videbit gloriam Domini. quibus adiun-
„ git: conualescite manus remissæ, & genua soluta. consolamini pusillanimes
„ intellectu. confirmamini, ne timete. ecce Deus noster iudicium reddit, &
„ reddet. ipse veniet & saluabit nos. tunc aperientur oculi cæcorum, & aures sur
„ dorum audient. tunc saliet, vt ceruus, claudus: & plana erit lingua muto-
„ rum. quoniam erupit in deserto aqua, & scissura inundans in terra sitienti. hæc autem Saluatoris nostri planè admirabilibus gestis completa sunt, post Ioannis prædicationem. contemplare igitur, quemadmodum solitudinem euangelicæ instruit, neq; id simpliciter aut quamuis solitudinem, sed definite illam
„ & solam, quæ est apud Iordanem fluuium. quandoquidem iuxta hanc versans
„ Ioannes baptizabat, vt scriptura ipsa fidem facit, dicens: erat Ioannes in soli-
„ tudine baptizans, & exibat ad illum omnis Iudæa regio, & Hierosolymorum incolæ omnes, & baptizabantur ab illo in Iordane. hanc igitur solitudinem, eius quæ quondam ab omnibus bonis deserta erat, dico autem collectæ de gentibus ecclesiæ, signum gestare arbitror: ipsum vero fluuium in solitudine, purgantem omnes qui in ipso abluerentur, purgationis cuiusdam, quæ secun-
„ dum sententiam intelligatur, imaginem gerere: qua de re loquuntur scripturæ dicentes: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. significat porrò hoc

perpetuam influxionem diuini spiritus, qui desuper inundat, & Dei ciuitatem
irrigat: sic autem vocatur vitæ genus, eius quæ à Deo dirigitur. hic igitur
Dei fluuius vsq; ad solitudinem deuenit, collectam videlicet de gentibus eccle
siam. & huic quas in se ipso habet aquas vitales etiam nunc abunde largitur.
postea idem vaticinium eidem solitudini canit datum iri gloriam Libani, &
honorem Carmeli. sed quæ nam hæc est gloria Carmeli? nisi is qui ex lege
Moysi per sacrificia celebrabatur ritus? quem vbi repudiauit Deus per eam
,, prophetiam quæ ait: cur mihi thus de Saba affertis? & quid mihi multitudo
,, sacrificiorum vestrorum? in solitudinem Iordanis transtulit gloriam Hierusa-
lem, postquam ratio pie religioseq; viuendi non in Hierusalem, sed in deser-
to consummari cœpta est: quod videlicet accidit post Ioannis tempora. simili
ratione, etiam honor legis, & eorum quæ in lege corporalius sancita sunt,
Iordanis solitudini datus est, propter eandem causam, quoniam non amplius
in Hierusalem confugiebant qui curationis indigebant eius quæ ad animum
pertinet, sed in id quod nominatur desertum, propter eam quæ in illo prædi-
cabatur remissionem peccatorum. puto etiam Saluatoris nostri ad baptismum
,, accessum significari illis verbis: & populus meus videbit gloriam Domini, &
,, altitudinem Dei. tunc enim visa est Saluatoris nostri gloria, quum ascendit
de aqua, & ei aperti sunt cœli: & vidit spiritum Dei descendentem quasi co-
,, lumbam, & manentem super eo. quum vox quoq; de cœlo audita est, dicens:
,, hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. sed etiam quicunq; legiti-
me ad lauacri mysterium accedit, vbi Theologiam de Christo acceperit, glo-
riam eius intuebitur, & cum Paulo dicere poterit: & si cognouimus secundum
carnem Christum, at nunc tamen non amplius cognoscimus.

A' P*salmo.* 90. D*e Christi post baptismum tentatione.*

,, 7 QVI HABITAT In adiutorio altissimi, in protectione Dei cœli
,, cõmorabitur. dicet Domino susceptor meus es, & refugium meum, Deus me-
,, us adiutor meus, & sperabo in eum. quoniam ipse liberabit me de laqueo ve-
,, natorum, & ab oratione turbulenta. in scapulis suis obumbrabit tibi, & sub
,, alis eius sperabis. scuto circundabit te veritas eius: non timebis à timore no-
,, cturno: à sagitta volante in die: à negocio perambulante in tenebris: ab in-
,, cursu, & Dæmonio meridiano. cadent à latere tuo mille, & decem millia à
,, dextris tuis: ad te autem non appropinquabit. verum tamen oculis tui con-
,, syderabis, & retributionem peccatorum videbis. quoniam tu Domine spes
,, mea: altissimum posuisti refugium tuum. non accedent ad te mala, & flagel-
,, lum non appropinquabit tabernaculo tuo. quoniam Angelis suis mandabit
,, de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis. in manibus portabunt te, ne forte
,, offendas ad lapidem pedem tuum. super aspidem & basiliscum ambulabis, &
,, conculcabis leonem & draconem. Saluator & Dominus noster Iesus qui
Christus Dei est, dum quatenus homo factus est, consyderatur, habitans dicitur

in adiutorio

in adiutorio altissimi, utpote quum in protectione Dei & patris cōmoretur. hic igitur unum patrem nec alium praeterea quempiam, quo tempore à Diabolo tētatus est, perfugium nactus, liberatus est olim de laqueis aduersantium potestatū, quae uenatores hoc loco appellantur, quum instar cuiusdam communis hominis ductus est in desertū, ut tentaretur à Diabolo. & fuit in deserto quadraginta dies & quadraginta noctes, & tentatus est à Satana: fuitq;, ut Euangelista author est, cum bestijs. sed quae tandem hae bestiae, nisi quas commemorat is, qui nunc tractatur psalmus ad eum qui in adiutorio altissimi habitat, ubi ait: super aspidem et basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem? caeterum non ab his solum liberatum iri eum, dicit, sed etiam ab oratione turbulenta. at uero quae tandem haec fuit oratio, nisi quam illi obiecit tentator, ut in sacro euāgelio scriptum est? operae autem pretium est contemplari, quae causa fuerit, ut Saluator noster qui talis tantusq; est, tentationem perpessus sit. quum igitur omnem ex hominibus aegritudinem, omnemq; languorem, infestosq; spiritus atq; impuros Daemonas, qui plurimis ante saeculis omnes qui in terra uersabantur, per eam superstitionem quae multos Deos colit, subegerant, esset expulsurus, non ex abdito quasi latitans ad ea quae dicta sunt, accessit. sed contra infestos prius eosdemq; inuisibiles principes, per eum quem assumpsit hominem, militantium more profectus, & in ipsius Diaboli medium, omnisq; Daemonicae caterua progressus, ubi super aspidem et basiliscum ambulauit, & conculcauit leonem & draconem: multoq; prius regnantium inimicorum, & millia & dena millia subuertit, principatus uidelicet ac potestates alias quidem à dextris, alias uero à sinistris bellantes, itemq; eos qui mundi rectores harum tenebrarum dicuntur, ac spiritualia malitiae: omnia inquā haec, ubi nihil posse redarguit, ac deniq; ipsum malorum principem Diabolum, uerbo oris suis procul extrusit, percurritq; atq; inambulauit omnem aduersantem potestatem: ac se ipsum quidem adire ac tētare uolentibus exhibuit: nec quisquam omnino aduersus illum stare potuit: tum demum ad hominum salutem accessit. quocirca intuentes illum Daemones agnoscebant, propter eam de qua dictum est in deserto commorationem, quum ad ipsum dicerent: quid nobis & tibi Iesu fili Dei? haec igitur de his dicta sunt. quae uero deinceps in psalmo sequūtur, ad ipsum Christum enunciantur ex illo: in scapulis suis obumbrabit tibi, altissimus uidelicet. & sub alis eius sperabis. scuto circundabit te ueritas eius. & quoniam diebus quadraginta, noctibusq; totidem tentatus est, de ijs quidem qui noctu illum inuadebant, dictum est ad ipsum: non timebis à timore nocturno: de ijs uero qui eundem per diem oppugnabant, illud: à sagitta uolante in die. item de nocturnis illis, illud: à negocio perambulante in tenebris: de diurnis uero illud: ab incursu & Daemonio meridiano. ad haec, quoniam dum tentabatur, malignae potestates illum circunstabant, & quae quidem illius latus dextrum stipabant, sinistris multo plures erant, utpote quum dextra longe sint ualentiora, merito adiungitur ad eundem: cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis: ad te autem non appropinquabit. ubi à latere dictum est, pro

eo quod est à sinistro. quum autem nomen sinistri merito prætermissum sit ac tacitum, ne aduersi quidpiam aut sinistri in illo reperiri uideatur, quumq; tota decem millia, nec non ipsa mille, tum à latere eius, tum à dextris casura esse
,, dicantur, iure optimo post ipsa hæc deinceps dictum est illud: uerum tamen
,, oculis tuis consyderabis, & retributionem peccatorum uidebis. & hæc, inquit, circum te erunt, qui es Christus Dei, quoniam tu ipse, qui es spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. ubi etiam diligenter obseruabis quonam pacto propheta ad ipsum Dominum dicat: quoniam tu Domine spes mea altissimum posuisti refugium tuum: ubi exquisite alterum, qui priuatim est Dominus, ab altero distinguit: qui & huius ipsius est pater, & præterea Deus altissimus dicitur. quapropter, quum illum ut patrem, utq; Deum altissimum, refugium suum,
,, Christus posuerit, dictum est ei, illud: non accedent ad te mala, & flagellum
,, non appropinquabit tabernaculo tuo. quoniam Angelis suis mandabit de te,
,, ut custodiant te in omnibus uijs tuis. in manibus portabunt te, ne forte offen-
,, das ad lapidem pedem tuum. & sanè diligenter obserua quonam modo, in illo: quoniam tu Domine spes mea, altissimum posuisti refugium tuum: illud, Domine, per id nomen quod quattuor literis constat, in Hebraico scriptum sit: quod quum in enunciabile esse dicant Hebræi, solo Deo & patre usurpare cõsueuerunt: nos autem idem nomen ubi de uerbi quoq; diuinitate agitur in plurimis positum esse scripturis antea demonstrauimus: ut item in eo psalmo qui
,, nunc in manibus est: qui ait in personam ipsius Domini: quoniam Domine
,, spes mea, altissimum posuisti refugium tuum: tanquam si diceret: quoniam tu ipse, o Domine, qui mea spes es diuinantis hæc, illum à quo ipse es Deum altissimum nosti, & hunc ipsum posuisti refugium tuum: ex quo etiam in princi
,, pio psalmi de eodem dicebatur: qui habitat in adiutorio altissimi, in protectio
,, ne Dei cœli commorabitur. dicet Domino susceptor meus es, & refugium
,, meum, Deus meus, adiutor meus, & sperabo in eum. quoniam igitur tu, o Domine, altissimum posuisti refugium tuum, idcirco, inquit, ipse altissimus liberabit te à laqueo uenatorum & ab oratione turbulenta: & in scapulis suis obumbrabit tibi. quapropter quum tali fultus sis paterno altissimi auxilio, non timebis à timore nocturno, neq; omnino à quopiam eorum quæ prædicta sunt, ac ne ab ijs quidem quæ deinceps adduntur. nam quoniam tu, Domine, altissimum posuisti refugium tuum, idcirco non accedent ad te mala, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. flagella porrò efficacias ipsorum Dæmonum etiam in euangelijs nominari deprehendes: quas ne appropinquare quidem audere idoneas esse ait, tabernaculo Christi, hoc est corpori eius. qui enim id potuissent, quando solo uerbo eas ex hominibus expellebat? de hoc autem tabernaculo, etiam Dauid quodam in loco iurauit Domino, & uotum
,, uouit Deo Iacob, his uerbis: si ascendero in lectum strati mei, si dedero som-
,, num oculis meis, et palpebris meis dormitationem, & requiem temporibus meis,
,, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. huius igitur ta-

bernaculi

bernaculi causa dicebatur: non timebis à timore nocturno: & illud: ipse liberabit te de laqueo uenatorum, et ab oratione turbulenta: & illud: non accedent ad te mala, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo: & quæcunq; ad hominem magis spectantia de illo dicta sunt: sicut etiam illud: Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te: & illud: in manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. talia enim ad Deum dici nunquam conueniet: at uero ad tabernaculum eius, quod propter nos assumpsit, quo tempore uerbum caro factum est, & habitauit in nobis, conueniet. cæterum non ab re mihi quidem uidebor facere, si, quo exquisitius ac stabilius ea quæ dicta sunt, confirmentur, reliquorum quoq; interpretum sententias editionesq; hoc loco posuero: quorum unus Aquila in hunc modum reddidit: quoniam tu, Domine, spes mea, altissimũ posuisti habitaculum tuum. non traducentur ad te mala, & tactus non appropinquabit in protectione tua: quoniam Angelis suis mandabit, ut custodiant te in omnibus uijs tuis. Sed Symmachus, tu enim, inquit, Domine securitas mea, altissimam posuisti habitationem tuam. non inualescet aduersum te malum, neq; tactus appropinquabit tentorio tuo: quoniam Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus uijs. igitur hisce ipsis authoribus, ad Dominum tanquam de Domino dictum est illud: Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus uijs tuis. in manibus portabunt te, uidelicet te Dominum, ne forte tu Dominus offendas ad lapidem pedem tuum. quin etiam Diabolus in tentatione aduersus Saluatorem nostrum, ijsdem usus est uerbis: quando assumptum illum in sanctam ciuitatem, constituit supra pinnaculum templi, & dixit ei: si filius
" Dei es, mitte te ipsum hinc deorsum. scriptum est enim, quod Angelis suis man-
" dabit de te: & in manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuũ.
" ad quem Dominus noster respondens ait: scriptum est, non tentabis Dominum
" Deum tuum. præterea quoniam in tentatione cum feris, ut ipse Euangelista est author, uersabatur: cum quibus autem non descriptum est palàm: eam rem ipsius psalmi uaticinium, dum genera ferarum commemorat, manifestius eloquitur, his uerbis: super aspidem & basiliscum ascendes, & conculcabis leonem & draconem. ubi aspidem & basiliscum, ipsum utiq; Diabolum, & qui ipsum sequuntur, principatus malasq; potestates, conculcaturum affirmat. ijs autem qui similem ipsi uirtutem nacti sunt, discipulis utiq; suis atq; Apostolis, potestatem incedendi super serpentes & scorpiones donauit, non permittens eos tentari supra quàm ferre possent. ad illum enim solum spectabat, peiores in nequitia potestates, nec non ipsum omnium principem sæculiq; huius tyrannum, diuina sua uirtute prosternere.

Ab Hesaia. *De Galilæa gentium, in qua Saluator noster maximam suorum miraculorũ partem ædidit: & de Apostolorum ipsius uocatione.*

" 8 HOC Primum bibe, cito fac, regio Zabulon, terra Nephthalim, &
" reliqui maritimam incolentes, & trans Iordanem Galilæa gentium: populus
" ambulans in tenebris, uidete lucem magnam: habitantes in regione & umbra

,, mortis lux ſplendebit ſuper uos. plurimum populi quod deduxiſti in lætitia tua.
,, & lætabuntur coràm te, tanquam qui lætantur in meſſe, & quemadmodum qui
,, diuidunt ſpolia. quoniam auferetur iugum quod ſuper ipſis poſitum eſt, & uir-
,, ga quæ ſuper collo ipſorum. uirgam enim repetentium diſſipauit Dominus, ſi-
,, cut in die ſuper Madiam: quoniam omnem ueſtem congregatam dolo, & ue
,, ſtimentum cum permutatione perſoluent, & uolent ſi facti fuerint igne combu
,, ſti: quoniam puerulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis: cuius principatus
,, extitit ſuper humerum eius. & uocabitur nomen eius magni conſilij Angelus,
,, princeps pacis, ius & potentiam habens, Deus fortis, pater futuri ſæculi. præ
ter alia omnia completa ſunt etiam hæc in Saluatore ac Domino noſtro Ieſu,
qui Chriſtus Dei eſt, quo tempore, ut diuinus euangeliſta author eſt, audiens
,, quod Ioannes traditus eſſet, ſeceſſit in Galilæam, & relicta Nazareth, ueniens
,, habitauit in Capernaum iuxta mare in finibus Zabulon & Nephthalim, ut im-
,, pleretur quod dictum eſt, per Heſaiam prophetam dicentem: terra Zabulon,
,, & terra Nephthalim, uiam maris, trans Iordanem Galilæa gentium. populus
,, ſedens in tenebris uidit lucem magnam, & habitantibus in regione & umbra
,, mortis, lux orta eſt eis. ex illo igitur cœpit Ieſus prædicare & dicere: pœni-
,, tentiam agite, quoniam appropinquauit regnum cœlorum. præteriens autem
,, iuxta mare Galilææ uidit duos fratres, Simonem qui uocatur Petrus, & Andreã
,, fratrem eius mittentes rete in mare. erant enim piſcatores: & ait illis: uenite
,, poſt me, & faciam uos piſcatores hominum. illi autem ſtatim relictis retibus ſe
,, cuti ſunt eum. & profectus inde uidit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi, &
,, Ioannem fratrem eius in naui cum Zebedæo patre ipſorum reficientes retia ſua,
,, & uocauit eos. illi autem continuo relicta naui & patre ipſorum, ſecuti ſunt eũ.
,, & circuibat Ieſus totam Galilæam docens in conuentibus eorum, & prædicans
,, euangelium regni, & ſanans omnem ægritudinem & omnem languorem in po
,, pulo. & abijt opinio eius in totam Syriam. & afferebant ei omnes male haben
,, tes, uarijs morbis & cruciatibus comprehenſos, & Dæmonia habentes, & lu
,, naticos, & paralyticos, & ſanabat eos, & ſequebantur eum turbæ multæ à Ga-
lilæa. ſanè hæc omnia propter prophetiam expoſui, quæ in Galilæa magnum
lumen fore pollicetur, & in regione Zabulon ac Nephthalim, quum tamen
neutra ſit Galilæa gentium. cur autem in Galilæa gentium plurimum diuerſa-
tus eſt? nimirum ut omnium gentium uocationis exordia conſtitueret: etenim
inde profectos diſcipulos ſuos euocauit. quocirca paulopoſt in eodem euange-
lio inuenies Matthæum de Galilæa uocatum fuiſſe. & in alio rurſus Leui. Phi-
lippus autem, ut apud Ioannem legitur, de Bethſaida profectus eſt ciuitate An
dreæ & Petri. atqui hæc ipſa erat Galilææ. quin etiam apud eundem euangeli-
ſtam nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ, ubi quum Dominus admirabiliter a-
quam in uinum commutaſſet, miraculorum ibidem initium fecit, quo tempore
declarauit gloriam ſuam & crediderunt in eum diſcipuli. conſydera uero num
hoc ipſum primum Saluatoris noſtri miraculum, quod in Cana Galilææ editũ
eſt, dum

est, dum aqua in uinum commutatur, diuinans in ipso prophetiæ principio, ea
,, quæ nunc tractatur oratio significet illis uerbis: hoc primum bibe, cito fac, re-
,, gio Zabulon & terra Nephthalim, Galilæa gentium. quòd si tale miraculum nota quædam fuit arcanioris mixturæ ex ea cõmutatæ, quæ ad corpus magis spectaret, in intelligentem ac spiritualem lætitiam spectantis ad fidem noui testamenti mixturæ, uide ne hoc ipsum quoq; ad ea quæ de Galilæa dicta sunt, accommodate significauerit, canens quemadmodũ sub Christi aduentum primi omnium ij, qui Zabulon ac Nephthalim habitarent, non autem qui Iudæam & Hierusalem, potus euangelicæ prædicationis participes futuri essent. porrò his lætitiæ causam ait fuisse, ingentis lucis illustrationem, qui quidem ante aduentum in tenebris sedentes, in regione & umbra mortis sedebant. exorto autem illis salutari lumine, ita lætabuntur, ut ij qui lætantur in messe, utq; ij qui diuidunt spolia. hæc uero ipsa re completa sunt, quum de Galilæa uocatis Apostolis, mirabilia opera sua & doctrinam, Saluator ac Dominus noster illis palàm exhibuit. læturos autem eos coràm ipso prophetia diuinat, instar lætantium in messe. sed
,, in qua tandem messe, nisi in ea de qua ipse dicebat? attollite oculos uestros, & ui-
,, dete regiones, ut albæ sunt ad messem iam nunc. his autem uerbis gentium congregationem significabat. de ijsdem uero dictum est, quòd lætabuntur ut ij qui diuidunt spolia. quum ergo gentium inter se regiones, & uniuersam quæ sub Sole est terram, Saluatoris nostri discipuli atq; euangelistæ diuisissent, innumerabiles sæculi huius principes spoliauerunt, eos utiq; qui prius gentibus imperabant. attamen aliam quoq; causam, propter quam lætitia sint afficiendi, commemorat, quòd auferendum sit ab ipsis corporale legis iugum, iam pridem ipsis impositum, quòd neq; ipsi, neq; patres ipsorum potuerunt ferre. cæterum non modo iugum sublatum est ab ipsis, sed etiam uirga repetentiũ, quæ prius in collo ipsorum imposita erat. declarat porrò qui sint repetentes alibi, dicens: po-
,, pulus meus: exactores uestri spicas uestras colligunt, & repetentes dominan-
,, tur uobis. uerum hi quidem à Zabulon & Nephthalim oriundi, qui ingens lumen intuiti sunt, lætabuntur propter illa quæ iam ante dicta sunt: qui uero ab ipsis repetebant, ab ijs repetetur usq; ad ultimum quadrantem: ijdemq; ubi omnem uestem omneq; uestimentum persoluerint, igne combusti fient in ipso exactionis tempore: omniaq; hæc passuros ait, propterea quòd puerulus natus est nobis, & filius datus est nobis, ipse magni consilij Angelus. at uero quibus tandem nobis, nisi qui in ipsum credidimus, & omni uidelicet Galilææ gentium, quibus magnum lumen ortum est? sed quod nam hoc quæso, nisi ipse natus puerulus, & qui à Deo datus est filius, qui magni consilij Angelus, & princeps pacis, & ius potentiamq; habens, & Deus fortis, & pater futuri sæculi nominatus est? uerum hæc ipsa iam antea ad unum referenda esse Saluatorem Dominumq; nostrum, suo tempore demonstrauimus.

A Psalmo, 67. De Apostolorum uocatione.

,, 9 VISA Sunt itinera tua Deus, itinera Dei mei regis qui est in sancto. præue-
,, nerunt principes coniuncti psallentibus in medio adolescentularum tympani-
,, striarum. in ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel. illic Benia-
,, min iunior in mentis excessu: principes Iuda, duces ipsorum, principes Zabu-
,, lon, principes Nephthalim. hoc quoq; in loco eos, qui dicuntur principes
Nephthalim non alios esse censeo quàm Apostolos. inde enim eos Saluator
ac Dominus noster elegit, ut à Matthæo scriptum est. ingressum uero ad ho-
mines, aduentumq; Dei uerbi cum corpore, dum canit scriptura, sic ait: uisa
sunt itinera tua Deus & cætera. huiusce porrò aduentus quum quasi præcurso-
res fuerint ueteres Deo amici prophetæ, ad psalterium & ad omnis generis spi-
ratilia instrumenta illum in choris prædicantes & laudibus celebrantes anteuene
runt, in medio adolescentularum tympanistriarum. ubiq; enim in medios Iudæo
rum conuentus progressi diuini prophetæ, Christi tanto ante denunciabant ad-
uentum. quin etiam ijdem diuino spiritu afflati Saluatoris nostri discipulos allo-
,, quebantur dicentes: in ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel. fon-
tes autem Israel uerba fuerint, quæ ipsi Israel tradita sunt. primis enim illis credi-
ta sunt Dei oracula: unde nos quoq; haurientes Christi ecclesias irrigare opor-
tebit. adolescentulas autem & tympanistrias dixit, ut eo modo animas olim uitam
suam ad Moysi legem, dirigentes, & secundum corpus plurimũ degentes signifi-
caret: ubi dum adolescentulas quidẽ uocat, earũ rudius atq; imperfectius ꝓpositũ
notat, dum aũt tympanistrias, earundẽ corporalis adorationis usum intelligi uult.

Ab Hesaia. De prophetica lectione, quam ipse Dominus noster in conuentu Iudæorũ exhibuit.

10 SPIRITVS Domini super me: propter quòd unxit me. euangeliza
,, re pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem,
,, & cæcis uisum: uocare annum Domini acceptum, & diem retributionis. hoc
,, quoq; uaticinium ipse Dominus noster in se ipso completum esse cõfirmat, quo
tempore quum uenisset in Nazareth, ubi fuerat educatus, ingressus est, ut solebat,
quodam sabbatorum die in conuentum: si quidem surgenti illi porrectus est liber
Hesaiæ prophetæ: quem quum euoluisset, legit illud quod in eo scriptum est: spi-
ritus Domini super me: propter quòd unxit me. euangelizare pauperibus misit
,, me: prædicare captiuis remissionem, & cæcis uisum: dimittere confractos in remis
,, sionem: uocare annum Dñi acceptum. & quum plicuisset librum, reddidissetq;
,, ministro, tum sedit. & omnium oculi in conuentu erant intenti in illum. itaq; cœ-
pit ad illos dicere: quod illo die completa esset scriptura illa in auribus illorum.
ergo Saluator ac Dñs noster ex hac planè scriptura uidetur longe excellentius
ac melius quàm illi sacerdotes qui olim corporali unctione ungebãtur, non oleo
comparato neq; ab hominibus, ut alij solebant, sed diuino, hoc est, Dei patrisq;
sui spiritu unctus. à quo etiam eius diuinitatis quæ facta non est, compos effectus,
Deus ac Dominus in sacris dictus est libris. huic prophetiæ quæ nunc tractatur
similia scribit Matthæus, ubi illum pauperes euangelice instruentẽ inducit, quo
,, tempore uidens turbas ascendit in montem: & quum sedisset, accesserunt ad illũ

discipuli

,, discipuli sui. & aperiens os suum docebat eos, dicens: beati pauperes spiritu,
,, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. nam etiam illud scripto proditum est, quod cæcis non paucis uisum restituerit. non solum enim ijs qui oculis corporis capti erant uisum largiebatur: sed etiam ijs qui in altero genere caligabāt, ut animo Deum uniuersi intuerentur atq; agnoscerent, authorem se exhibebat. alioqui uero etiam ijs qui ab inuisibili ac Dæmonica potestate uincti essent captiuiq; abducti ac malorum cathenis impliciti, libertatem dissolutionemq; earum rerum à quibus tenebantur denunciabat: si modo ipsi quoq; illius prædicationi fidē adhibentes, ad illum tanquam ad redemptorem & saluatorē accurrebant, & illius præceptis obtemperabant. cæterum quæ ex hoc oraculo supersunt suo tempore in ijs, quæ de promissionibus tractanda sunt, exquirentur.

A Deuteronomio. *De nouæ legis in euangelio Christi sanctione.*

,, 11 PROPHETAM De fratribus tuis suscitabit tibi Dominus Deus
,, tuus sicut me, illum audietis in omnibus quæcunq; postulasti à Domino Deo
,, tuo in Coreb in die concionis dicentes: non ultra audiemus uocē Domini Dei
,, nostri, & ignem hunc grandem non uidebimus amplius, neq; moriemur. & di
,, xit Dominus ad me: recte omnia locuti sunt. prophetam ex fratribus ipsorum
,, suscitabo eis sicut te. & dabo uerbum meum in os eius. & loquetur eis secundum
,, quodcunq; præcepero illi. & quicunq; homo non audierit omnia quæcunque
,, loquetur propheta ille in nomine meo, ego ulciscar ex eo. animaduerte diligenter ut nullus planè apud Hebræos Moysi similis propheta surrexerit, hoc est: qui & legum author, & pietatis apud homines introductor extiterit, nisi unus Saluator noster Christus Dei. itaque in fine Deuteronomij legitur: non surrexit ultra propheta in Israel sicut Moses. nam & si innumerabiles prophetæ post illum extiterunt, at non tamen sicut ille. totum uero hoc ipsa Dei pollicitatio complexa est, quippe quæ unum duntaxat non multos, & eundem similem illi suscitandum promittat. significat autem hunc & legum authorem, & pietatis apud homines magistrum futurum: cuiusmodi unus Saluator ac Dominus noster Iesus Christus, nec alius præterea quispiam fuisse demonstratur, & legum author uidelicet, & idem sui patris qui Deus est uniuersi propheta. & Mo
,, ses quidem unius duntaxat gentis dux fuit, & q̄ uni illi non autē cæteris quoq; gē
,, tibus accōmodari possent, in legibus suis sanxisse reperitur. at uero ipse Christus
,, Dei, ubi à patre promissum illud accepit: postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam: utpotè qui non solis Iudæis, sed etiam uniuerso hominum generi nouus legum pietatisq; author à patre constitueretur, uocationi omniū gentiū, tum facilē, tum accōmodatam legū disciplinam exposuit. quū ergo ampliori q̄ꝫ q̄ hominem deceat authoritate, leges inuenerit, diuiniore etiam quam q̄ à Mose præstari potuerit uirtute, in toto orbe seruandas sacrosanctas suas leges per suos euāgelistas descripsit, dum ita ad illos dicit: audistis quod dictū sit antiquis: nō occides. ego autē dico uobis ne irasci quidē temere. et q̄cunq; his adiuncta in publice descriptis ipsius documentis circūferuntur: q̄ quidem ipse etiā euangelista tali

,, commendat, quod utiq; obstupescerent omnes doctrinam illius: eo quod do-
,, ceret eos tanquam potestatem habens, non tanquam scribæ ipsorum. quum
autem totius operis initio quis esset Saluatoris nostri, tum in doctrina, tum in le-
gibus sanciendis modus explanauerimus, ubi quid esset Christianismus in me-
dium protulimus, ad illa ipsa legentes etiam nunc remittimus. sed diligentiori
quadam animaduersione res digna esse uidetur, cur ita Dominus prophetam
illis se suscitaturum polliceatur. quoniã igitur Moysem ipse Dominus iusserat
uniuersum populum triduo expiare, ut simul & spectatores illi & auditores diui
ni aduentus efficerentur, illi autem infirmiores ad gratiam Dei existebant, ut
propterea quum iam & intueri & audire inciperent, eam rem ipsi recusauerint, di
,, centes ad Mosem: tu loquere ad nos, neq; loquatur ad nos Deus, ne moria-
mur: merito ob eam rem suscipit quidem illorum pietatem ac reuerentiam Dom
,, nus: idem uero ait: recte omnia quæcunq; locuti sunt. prophetam excitabo il-
,, lis de medio fratrum suorum sicut te. sic ergo causam quoq; docuit, cur tanquam
propheta fuerit uenturus ad homines. ea uero fuit hominum imbecillitas, & præ
stantioris uisus recusatio. habes igitur causam, cur propheta ille, qui uenturus ca
nebatur, homo esset futurus. merito igitur expectantes illum Iudæi, Ioannem
,, Baptistam interrogabant, ac dicebant: ipse propheta es tu? & respondit, non.
uerum quum Ioannes uerum fateretur, non se prophetam esse negauit. erat enim.
sed se illum esse prophetam duntaxat, quem Moyses uenturum prædixisset.
quod uero ante illum prophetam missus esset, planissime demonstrauit. cæte-
rum quoniam prophetica oratio unis ijs, qui ad circuncisionem pertinent, susci-
tandum esse prophetam canebat, merito Saluator ac Dominus noster, utpote
,, qui ipse esset ille antea denunciatus, non ueni, inquit, nisi ad oues quæ perierũt
,, domus Israel. Apostolos autem suos monebat, dicens: in uiam gentium ne
,, abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne intraueritis. ite uero potius ad oues
,, quæ perieruut domus Israel: ubi plane ostendit, se primo loco ad illos esse mis-
sum, sicut etiam ab ipsa prophetia dictum fuerat. sed quum talem gratiam non
,, accepissent, eosdem alibi redarguit, dicens: eo quod ueni & non fuit homo:
,, uocaui & non fuit qui audiret. deinde ad illos dicit: auferetur a uobis regnum
,, Dei, & dabitur genti ferenti fructus suos. suis uero discipulis post illorum re-
,, iectionem imperat: ite & docete omnes gentes in nomine meo. sic igitur nos
,, quidem gentes, antea denunciatum illum & a patre missum prophetam, tan-
quam eum qui omnibus hominibus & legum & pietatis, erga Deum uniuersi au
thor extiterit, per salutarem ipsius euangelicamq; doctrinam agnouimus, & su-
,, scepimus, quum in hoc alia quoq; prophetia completa sit, quæ ait: constitue
,, Domine legislatorem apud eos. agnoscant gentes quod homines sunt. Iudæi
uero contra qui illũ, quem sua ipsorũ oracula uenturũ prædicebant, non susceperũt,
idoneum dedere supplicium, sicut prophetia diuina significauerat, quum dixit: &
,, quicunque homo non audierit omnia quæcunque loquetur ꝓpheta ille in noĩe
,, meo, ego ulciscar ex eo. ultus igitur est de populo illo oẽm sanginem effusum in

terram

terram à sanguine Abel, usq; ad sanguinem Zachariæ, & ad extremum ipsius Christi: cuius sanguinem quum super se, & super filios suos expoposcissent, in hunc usq; diem eius sceleris quod audacissime perpetrarunt suppliciũ pendunt.

Ab Iob. De *ambulatione Christi in mari.*

12 QVI Dicit Soli, & non oritur, & astra quasi signo impresso claudit: qui extendit cœlum solus: qui ambulat in mari sicut in solo. hæc item uni Saluatori ac Domino nostro, tanquam Dei uerbo & rerum omnium opifici accõmodari possunt: solus enim ex omnibus qui unquam fuerint quo tempore homo factus est, & corpore & figura hominis assumpta, in superficie maris ambulasse dicitur, quum suos discipulos compulit ascendere in nauiculam, & præcedere ipsum trans fretum donec ipse dimitteret turbas. & dimissis turbis ascendit in montem ut solus oraret. uespere autem facto solus erat ibi. nauicula autem iam erat in medio mari. uidentes autem eum supra mare turbati sunt, dicentes quod phantasma esset. & præ timore clamauerunt. statim uero locutus est eis, dicens: confidite ego sum, nolite timere. nam alioqui fieri non poterit ut Deo conuenientem theologiam comprehendere uideatur oraculum, si quis illud de supremo Deo & patre uniuersi intelligat. quid enim uenerationis aut dignitatis habeat si Deus uniuersi ambulare in mari dicatur? cuiusmodi autem ambulatio in mari intelligetur illius qui omnia complectitur, ac cœlum terrãq; complet, & propemodum dicit? cœlum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum? item cœlum & terram ego impleo dicit Dominus? Saluator autem ac Dominus noster, quum se ipsum euacuauerit & formam serui acceperit, & habitu inuentus sit ut homo, dum signum eius quæ multos latebat diuinæ uirtutis suæ uidendum suis præbet discipulis, super marinos fluctus incessisse, & tempestatem uentosq; cohibuisse, publicæ scripturæ testimonio dictus est, quo tempore ij qui talia intuebantur obstupescebant dicentes: quis est hic, cui uenti mareq; obtemperant? fuerit uero hoc etiam alterius cuiusdam, quod intelligitur, uastioris maris signum: in quo Draco quidam esse dicitur, factus ut in eum illudant Angeli Dei: super quo item mari Saluator ac Dominus noster inambulans caput illic constituti Draconis, reliquorumq; illo inferiorum Draconum dicitur contriuisse, iuxta illud: tu contriuisti capita Draconum super aquã: tu confregisti caput Draconis, planè alterius quod intelligitur maris: de quo idem rursus in psalmo ait: deueni in profunda maris. & ad Iob de se ipso dissrens: uenisti, inquit, ad fontem maris? & in uestigijs abyssi deambulasti? aperiuntur uero tibi timore portæ mortis? & ianitores inferorum uidentes te expauerunt? merito igitur etiam in ea quæ ad nos pertinet uita, dum ipsum mare ingreditur & uentos tempestatemq; increpat, rerum in archanis positarum signa interim obiit ac peragit.

Ab Hesaia. De *rebus ab ipso admirabilibus gestis.*

,, 13 CONVALESCITE Manus remissæ, & genua dissoluta. conso-
,, lamini pusillanimes intellectu. fortes estote, & nolite timere. ecce Deus noster
,, iudicium reddit & reddet. ipse ueniet & saluos faciet nos. tunc aperientur oculi
,, cæcorum, & aures surdorum audient. tunc saliet sicut ceruus claudus: & plana
,, erit lingua mutorum. harum igitur rerum euenta in Euangelijs habes, nunc quidem dum ad ipsum Saluatorem ac Dominum nostrum, paralyticum afferunt in lecto iacentem, quem pristinæ sanitati uno suo uerbo restituit, nunc uero dum innumerabiles cæci & Dæmonia habentes, nec non uarijs ægritudinibus & languoribus affecti, salutaris illius uirtutis beneficio ab omnibus morbis liberantur. præterea etiam nunc in ijs, quæ in toto orbe terrarum ostendit, dum innumerabiles multitudines uarijs malitiæ generibus implicitas, & ignoratione supremi Dei refertas animas habentes, admirabiliter & supra omnem rationem doctrinæ suæ medicamentis curat & sanat. & tamen quòd etiam in his Deus appelletur suo tempore, tanquàm is qui talia efficiat, iam pridem à nobis, ubi de diuinitate eius testimonia protulimus, demonstratum est. & sanè si unquam aliàs, nunc maxime conuenerit Deum illum confiteri, quando & diuinæ & re uera Deum complexæ uirtutis iam planè opera ædidit. si quidem unius Dei nec alterius præterea cuiuspiam munus fuerit, corroborare dissolutos, uitæ reddere mortuos, præbere salutem ægrotantibus, cæcorum aperire oculos, aures'q; item sanare surdorum, & erigere claudos, & linguam impeditam habentibus facultatem loquendi restituere: quæ omnia Saluator ac Dominus noster Iesus Christus admirabiliter præstitit, tanquam is qui uerus sit Deus. & hæc omnia multorum testimonio, qui illum in toto orbe prædicarunt, fidem acceperunt: quorum testimonij & simplicitatem & ueritatem exploratio per tormenta confirmat, & usq; ad mortem certandi perseuerantia: quam in conspectu & regum, & principum, & præsidum, & uniuersarum gentium præstiterunt, dum eorum, quæ ab ipsis prædicabantur, ueritati fidem sic faciunt. Porrò autem ad hos ipsos & Euangelistas eius & Apostolos, spiritum arbitror inclamare propheticum, ea quæ deinceps sequuntur, ab illo loco: conualescite manus remissæ, & genua dissoluta. nam
,, quoniam hi & manibus, & uiribus quæ ad agendum pertinent, & plantis ipsis & incessu, ex longo adorationis secundum Mosaicam legem circuitu elanguerant, solutiores'q; euaserant, idcirco excitans illos ad euangelicam uitæ institutionem, conualescite, inquit, manus remissæ, & genua dissoluta, ad alacritatem uidelicet euangelici cursus. confirmamini etiam ad exhortandos concitandos'q; alios, ut euangelicam salutem amplectantur, uos inquam qui prius eratis pusillo animo: neq; ullus uos capiat timor eorum, qui extrinsecus euangelicæ prædicationi resistunt: uerũ contra hos quoq; robur accipite, & ne timete. deus enim est & Dei uerbũ, non autem quispiã Moysi similis, ac ne ullus quidẽ prophetarũ huic est cõparandus, qui non solũ miracula inusitata ædere consueuit, uerũ etiã uobis ipsis oĩs fortitudinis & constantiæ author existit. argumentũ uero certissimũ fuerit diuinæ eius, quẽ ꝓphetæ uenturũ nũciarũt Saluatoris nostri uirtutis, per quã re uera

& claudos,

& claudos, & cæcos, & lepris infectos, et membris dissolutos, uerbo, ut scripturæ quæ de illo extant fidem faciunt, aliquando sanauerit, ea quæ etiam nunc efficaciam suam ex illius diuinitate in toto qui ab hominibus incolitur orbe, ostendit uirtus: per quam rebus ipsis & factis qualis tunc quoq; fuerit ijs, qui intueri possunt, ostenditur: quando in tam multos annos post illa quæ scripta sunt durat inuictus, & re uera Dei uerbum esse, quod ab ipso denunciatum est, demonstratur: utpote quod omnes iam uicerit quicunq; ab initio in hunc usq; diem doctrinā ipsius oppugnare conati sint, & ex uniuerso orbe innumerabiles conuentus ad se ipsum assidue trahat, & ab omni peccato omnibusq; animi & perturbationibus & morbis eos, qui ad se accesserint, liberet, & ad religiosam piamq; doctrinam omne & Græcorum & Barbarorum genus inuitet, innumerabilesq; ad unius ueriq; Dei cognitionem, & sanum ac moderatum uiuendi institutum adducat. quemadmodum uidelicet eum deceat qui supremi Dei cultum profiteatur. „ quin etiam hic idem Deus noster, tanquam is qui sit Dei uerbum, iudicium, in„ quit, reddit & reddet. ipse ueniet & seruabit nos. nam, ut est in psalmo qui ait: „ Deus iudicium tuum regi da: utq; est in doctrina euangelica, in qua illud dictū „ est: pater non iudicat quempiam, sed omne iudicium dedit filio: accepta à patre iudicandi potestate, dum iuste iudicat, populo quidem ad circuncisionem spectanti, pro ijs quæ & in se ipsum & in prophetas suos ausi sunt, meritum conueniensq; supplicium assignauit, omnes autem omnino, qui ad ipsum accesserūt homines ex æquo ut iustum est, conseruauit: quorum utiq; & aures & oculos mentis aperuit. quocirca tempus illius aduentus, tempus retributionis diuinū uo„ cat oraculum quod in alijs item sic ait: uocare annum Domini acceptum, & diem „ retributionis. porrò hoc fuit retributionis tempus, in quo omnis sanguinis effusi, à sanguine Abel, usq; ad sanguinem Zachariæ, & ipsum prætiosum sanguinem Iesu, ultio sumpta est, & supplicium de illorum natione qui in illum peccauerunt: usque adeo ut ex illo extremum interitum, extremamq; uastationem pertulerint. & quod quidem ad illos pertinet iudicium, talem contra illos retributionem molitum est: ex quo prophetia sic ait: ecce Deus noster iudicium red„ dit & reddet. quod uero ad illos spectat, qui seruandi sunt, in sequentibus indi„ catur, illis uerbis: ipse ueniet, & seruabit nos. tunc aperientur oculi cæcorum, „ & aures surdorum audient, & quæ sequuntur. hoc uero salutare iudicium à Chri„ sto esse proferendum, alia quoq; prophetia denunciat, q̄ sic ait: ecce puer meus: „ suscipiam eum. electus meus: suscepit eum anima mea. iudicium gentibus pro„ feret. proinde etiam de uerbo noui testamenti dictum est: de Sion exibit lex: & „ uerbum Domini de Hierusalem. & iudicabit inter gentes. diuino enim iudicio rationibusq; nobis occultis atq; ineffabilibus ea quæ ad uocationem pertinent eorum, qui ad ipsum conuertuntur, administrare illum par est. quin etiam dum nos diuinum docet iudicium, dumq; ut omnia cum iudicio faciamus instituit, iudicium gentibus dicitur prolaturus.

Ab Eodem. De signis & prodigijs quæ ædidit.

" 14 TVNC Manifesti erunt qui signant & claudunt legem, ne discant. & dicet: expectabo Deum, qui auertit faciem suam à domo Iacob. & confidens ero in ipso. ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus. & erunt signa & prodigia in Israel à Domino Sabaoth: qui habitat in monte sion. & si dixerint ad uos: quærite Pythonas, & eos qui de terra uoces edunt, qui inania loquuntur, qui de uentre uocem emittunt. non gens ad Deum suũ? quid exquirunt de uiuentibus à mortuis? legem enim in auxilium dedit. Paulus quidem Apostolus in epistola ad Hebræos, citans huius loci uerba illa: ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus: exequitur explanationem de Christo, dicens: quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem: ut per mortem destrueret eum qui habebat imperium mortis. pueros autem suos hoc in loco Apostolos nominat: per quos Dominum Sabaoth qui habitat in monte Sion, signa & prodigia in domo Israel editurum indicat: eosdemq; fore manifestos, dum more nostro uultus Christi annulo impressos & signatos gerent, monebũturq; ne amplius Moysi legem discant, quippe quæ amplius non consistat, eo quòd quæ uocatur domus Iacob, à Deo relicta sit. quum uero obscurius apud septuaginta dictum sit illud: tunc manifesti erunt qui signant & claudunt legem ne discãt. &, dicet: expectabo Deum qui auertit faciem suam à domo Iacob: & cõfidens ero in eo: planius idẽ reddidit Symmachus his uerbis: liga testimoniũ: signa legem in ordinationibus meis. & expectabo Dominum qui abscondit faciem suam à domo Iacob, & expectabo ipsum: Aquila uero etiam ipse in hunc modum conuertit: illiga testimonium. signa legem in docibilibus meis: et assumam Deum qui abscondit faciem suam à domo Iacob, & expectabo ipsum. hæc igitur facere Saluatoris nostri discipuli docentur: post quæ deinceps subiungit: ecce ego & pueri quos dedit mihi Deus. & erunt in signa & portenta in Israel à Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion. porrò Dominus Sabaoth, ipsum Dei uerbum, postquàm habitauit in eo homine, quem assumpsit, & in monte Sion uersatus est, signaq; & portenta ædidit: tum uero suis discipulis, & omnibus, quicunq; antea simulachris addicti, in fidem ipsius uenissent, præcepit, ne amplius superstitionis errorem ullo modo timerent, uerum potius, quamuis ipsos agitarent aut etiam cogerent, qui apud gentes colebant simulachra, quærere Pythonas & oracula Dæmonũ tanquam admirabilia, & nullis partibus inferiora, diuinorum Deoq; amicorum hominũ, prophetico ritu, attamen ipsi illis responderent, ac dicerent: quid interrogant de uiuẽtibus mortuos? legem enim in auxilium dedit: & q̃ deinceps sequuntur. eos enim qui semel & legem, & salutaria præcepta ad propriæ ipsorũ uitæ opem atq; medelam acceperint, oracula quæ Dæmonicis fraudibus nixa respondeant, curiosius inquirere, superuacaneum inaneq; fuerit.

Ab Eodem. De non enunciando aut indicando, dum miracula ederet Christus.

" 15 IACOB Puer meus, suscipiam eum. Israel electus meus, assumpsit eum anima mea. iudicium gentibus proferet. nõ clamabit, neq; remittet, neq; audietur foris uox eius. calamum contritum non franget, & linũ fumigans non extinguet:

sed in

,, sed in veritate proferet iudicium. resplendebit & non conquassabitur, donec
,, ponat in terra iudicium. & in nomine eius gentes sperabunt. sic dicit Domi-
,, nus Deus qui fecit cœlum, & intendit illud. qui firmauit terram & ea quæ sunt
,, in ipsa, quiq; dat flatum populo, qui est in ea, & spiritum calcantibus eum. ego
,, Dominus Deus tuus vocaui te in iustitia. & apprehendam manum tuam, &
,, corroborabo te. & dedi te in testamentum generis, in lumen gentium, vt ape-
,, rires oculos cæcorum, & educeres ex vinculis illigatos, & de domo carce-
,, ris sedentes in tenebris. atq; huius loci Euangelista meminit, quo tempore Pha
risæi consilium ceperunt contra Saluatorem nostrum, vt eum interficerent, pro
,, pterea quòd Sabbatis ægrotantes curaret. tunc enim, inquit, Iesus intellecta ad-
,, uersum se conspiratione, secessit inde: & secutæ sunt eum turbæ multæ, & cura
,, uit eos omnes: & præcepit eis ne manifestum ipsum facerent: quibus hæc ad-
iungit deinceps: & hæc omnia, inquit, facta sunt: hoc est, quòd secesserit, quòd
declinauerit insidiatores, quòd latere studuerit, dum miracula ederet, quòdq; ijs
quos curasset præceperit, ne manifestum ipsum facerent, vt impleretur quod
,, dictum est per prophetam dicentem: ecce puer meus, in quo complacui: dile-
,, ctus meus quem elegit anima mea, ponam spiritum meum super eum, & iudi-
,, cium gentibus nunciabit. non contendet neq; clamabit: neq; audiet quispiam
,, in plateis vocem eius. arundinem quassatam non confringet, & linũ fumigans
,, non extinguet, donec eijciat in victoriam iudicium. & in nomine eius gentes
,, sperabunt. animaduerte diligenter quo nam modo Matthæus vbi dixit: ecce
,, puer meus quem elegi, dilectus meus in quo complacuit anima mea: neq; Ia-
,, cob, neq; Israel nominauerit. non enim dixit: Iacob puer meus, Israel electus
meus. sed indefinite enunciauit, dicens: ecce puer meus, & dilectus meus. quo
circa, quasi in Hebraico ea prophetia non sit, apud ipsos quidem septuaginta
obelisco signatum est, nomen Iacob, atq; Israel: apud reliquos autem interpre-
tes silentio præteritum, propterea quòd ne in Hebraico quidem feratur. proin-
de etiam Euangelista merito id prætermisit, quippe qui & Hebræus esset, & in
prophetiæ positione Hebraicos libros sequeretur. ergo ne sententiam quidem
si spectes, populo ad circuncisionem spectanti, oraculum accommodari pote-
rit, sed vni Christo Dei, cui & ipsa euidentia, & euentus rerum fidem indubita-
tam facit. vnus enim hic futurum iudicium gentibus publice denunciauit, quũ
se ipsum tacite in vitam hominum insinuauerit, atq; in terra iudicium posuerit:
& non modo arundinem contritam non confregit, sed, si fas est dicere, colliga-
uit, quum infirmos & contritos corde erexerit, fortesq; reddiderit. & quemad-
modum infirmos ac debiles, & suæ ipsius curationis indigentes non despicie-
bat, neq; quos prioris vitæ pœnituisset condemnabat, aut conterebat, sic ne il-
los quidem qui in malis perseuerarent, aut qui prauis animi affectibus incende
rentur, extinguebat, aut ne ex suo proposito suaq; ipsorum libidine agerent,
prohibebat: neq; vero præter tempus vnq̃ horum aliquem supplicio affecit,

quippe qui talibus debitas pro meritis pœnas in tempus communis iudicij reſeruaret: ex quo illud dictum eſt: & linum fumigans non extinguet. planiſſime autem finem ſuum accepit etiam illud: & in nomine eius gentes ſperabunt. in ſolo enim Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti nomine, Chriſtianæ gentes ſperauerunt: quæ etiam ex religione quam accepere illius quaſi parentis cognomine notatæ ſunt. etenim quòd nullis alijs niſi gentibus in lucem ſit datus, iam antea dictus fuerat. & per eundem, vt ipſum oraculum ſignificauerat, oculi cæcorum, eorum vtiq; qui quondam mente excæcati erant, aperti ſunt: neque eorum modo, ſed etiam qui ipſum corpus perdidiſſent. at qui vinculis & cathenis peccatorum in tenebris & ignoratione veræ pietatis prius verſabantur, per eundem à peccatis ſoluti, lumen cognitionis libertatemq; apud Deum accipere meruerunt. tu vero ad horum exemplar quæ expoſita ſunt, ſi reliquam item dictionem exploraueris, in ſolo Domino Saluatoreq; noſtro, vnum quodq; eorum, quæ in illa continentur, abſolute completum inuenies.

Ab Eodem. *De eo quòd Iudaicus populus in ipſum crediturus non eſſet.*

,, 16 VIDI Dominum ſedentem ſuper ſolio excelſo & ſublimi. & Seraphim
,, ſtabant in circuitu eius. deinde paululum progreſſus ſic ait: & audiui vocem
,, Domini dicentis: quem mittam? & quis ibit ad populum hunc? & dixi: ecce
,, ego adſum. mitte me. & dixit: vade: & dic populo huic: auditu audietis, &
,, non intelligetis: & intuentes intuebimini, & non videbitis. craſſum enim fa-
,, ctum eſt cor populi huius: & auribus ſuis grauiter audierunt: & oculos ſuos
,, clauſerunt, ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelli-
,, gant, & conuertantur, & ſanem eos. harum quoq; rerum habes euentum in
,, Saluatore noſtro, vt apud Ioannem legimus, qui ait: quum autem tam multa
,, ſigna feciſſet coram eis, non crediderunt in eum, vt ſermo Heſaiæ prophetæ
,, impleretur, quem dixit: Domine quis credidit auditui noſtro? & brachium
,, Domini cui reuelatum eſt? propterea non poterant credere, quia iterum di-
,, xit Heſaias: excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, ne videant ocu
,, lis, & corde intelligant, & conuertantur & ſanem eos. hæc dixit Heſaias, quan-
,, do vidit gloriam eius, & locutus eſt de eo. cæterum, vt eſt apud Matthæum,
,, accedentes diſcipuli eius dixerunt ei: quare in parabolis loqueris eis? qui re-
,, ſpondens, ait illis: vobis datum eſt noſſe myſteria regni, illis autem non eſt da-
,, tum. ideo in parabolis loquor eis, vt videntes non videant, & audientes non
,, audiant, ne quando conuertantur, & ſanem eos. tunc completa eſt in eis pro-
,, phetia Heſaiæ, quæ dicit: vade et dic populo huic: auditu audietis, & non intelli
,, getis, & quæ ſequuntur. attende vero quid ſit quod Ioannes adiungit, vbi ait:
,, hæc dixit Heſaias, quando vidit gloriam eius, & locutus eſt de eo. quod ſanè
non aliter accipiendum eſt, ac ſi Chriſtum Chriſtiq; gloriam propheta in ea

visione viderit, in qua ait: vidi Dominum Sabaoth sedentem in solio excelso & sublimi, & quæ sequuntur. quis autem non admiretur oraculum? quum etiam nunc adeo euidenter intueri liceat, Iudaici populi aduersus Christum incredulitatem? nam olim quidem illum hominem factum, miraculaq; ædentem apud se intuentes, animi atq; intelligentiæ oculis cernere non poterant, neq; apud ipsos vllus erat animæ intelligentis intuitus, quo perspicerent, quæ nam esset in medijs ipsis virtus, quæ tanta & tam multa miracula efficeret. quin etiam quum auribus verba vitæ æternæ percipere idonei redditi essent, & vocem diuinæ sapientiæ audirent, auribus mentis non audiebant, vt sic videlicet ipsimet prophetiæ manifestum finem imponerent. adhuc autem quum diuinam Christi virtutem, per quam omne genus hominum patrijs superstitionibus liberatum, suæ ipsius religioni subiecit, tam clare micantem inspiciant, nequaquam ui mentis attendunt: neque animaduertunt, quemadmodum, quod neque à Mose neq; à posterioribus Mose prophetis in solis ipsis obtineri potuit, hoc est ne simulachris addicerentur, neq; multorum Deorum superstitioni adhærerent, ipsum hoc in cunctis gentibus diuina Saluatoris nostri virtus, vt constitueretur, effecerit. deinde prophetica de illo testimonia assidue versantes, auditu quidem audiunt, sed non intelligunt, vtpote quum etiam nunc prophetia, quæ nunc in manibus est, contra ipsos re ipsa compleatur.

A Zacharia. *Quemadmodum super pullo sedens Hierosolyma ingressurus oraculo dicatur.*

17 GAVDE Vehementer filia Sion. prædica filia Hierusalem. ecce rex tuus venit tibi iustus & saluos faciens. ipse mansuetus & impositus super iumentum & pullum adolescentem. & perdet arcus ex Ephræm, & equum ex Hierusalem. & peribit arcus bellicus, & abundantia pacis ex gentibus. & principatum obtinebit à mari vsq; ad mare, & à fluminibus per exporrectiones terræ. quum hæc post reditum de Babylone, nouissimis prophetarum temporibus Zacharias cecinerit, nullus post eius prophetiæ tempus rex apud Iudæos fuisse memoratur, qualem hæc prophetia describit, nisi vnus duntaxat Saluator ac Dominus noster Iesus, Christus Dei: cuius tempore hoc quoque vaticinium suum finem est consecutum, quum ad suos discipulos verba illa dixit: ite in vicum qui contra vos est, & inuenietis asinam & pullum alligatum. soluite illum & adducite. & si quis vobis dixerit: quid facitis? dicite illi: Dominus his indiget. & abeuntes illi fecerunt vt præceperat illis Iesus. & ea quidem quæ vel ad oraculum, vel ad oraculi euentum pertinent, in hunc modum se habent: sed quid tandem sibi vult hæc illius in asino vectatio, nisi humilem illius & obscurum significare aduentum, cuius tempore primum ipsius accessum peregit? nam est alter item gloriosus, de quo Daniel apertius prodens quæ contemplanda sint, exponit. aspiciebam donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. millia millium ministrabant ei, & decies millies

,, dena millia adstabant in conspectu eius. & ecce cum nubibus cœli quasi filius
,, hominis veniens. & vsq; ad antiquum dierum peruenit. & datus est ei princi-
,, patus, & honor, & regnum. & omnes populi, tribus, linguæ, seruiunt ei.
,, potestas eius, potestas æterna, quæ non præteribit, & regnum eius non cor-
,, rumpetur. verum ea quidem, quæ ad primum aduentum pertinent, qui & humanior & abiectior fuit, cum alijs, hoc quoq; argumenti signiq; habent, quod mansuetus & placidus futurus dicatur, venturusq; insidens iumento eodem oraculo declaretur. hoc enim communis humaniq; victus argumentum fuerit. quæ vero ad alterum illum & diuinitatis amplius præ se ferentem, manifestissime indicantur per illam in nubibus cœli aduectationem, perq; illud æternum in omnibus gentibus regnum. nec sanè ab re fuerit vtrunque Iudæis proponere, rationemq; ab illis postulare, quo nam pacto si vnum duntaxat Christi aduentum expectant, prophetias suas sibi velint constare. nam quum vtrãque earum, quæ expositæ sunt, ad Christum pertinere ipsi quoque fateantur, dicant quæso, & interrogantibus nobis respondeant, qui fieri possit vt vno eodemq; tempore, sub vnum eundemq; aduentum, idem & in nubibus cœli feratur, & iumento pulloq; adolescente insidens vehatur. longe enim hæc à se inuicem distant. quapropter si tu quoque innumerabiles aliàs his similes de Christo prophetias collegeris & contuleris, & earum significata diuersa simul contenderis: alias quidem earum inuenies primi illius aduentus vaticinia comprehendere, quæ etiam sub eundem primum completa sunt: alias vero ad secundum eundemq; gloriosum referri oportere. & currus enim & equum & omnem arcum bellicum Saluatoris nostri diuina virtus in priore ipsius aduentu, de illa ad corpus vmbramq; pertinente Hierusalem, deq; eo qui Ephræm vocatur populo, latenter eiecit ac perdidit. quare ex illo ad hunc vsque diem nusquam amplius illorum regia dignitas constat, neque eorundem qui olim valebat in bellis, apparatus & in armis virtus. sapienter vero in his omnem Iudaicum populum Ephræm nominauit, non autem Israel, ne veneratione digniores calumnietur appellationes. inuenies autem in alijs quoq; prophetijs, totam gentem Ephræm cum multa calumnia & accusatione nominari, sicut hic quoq;. quum igitur post reditum de Babylone non amplius itidem vt prius in tribus diuisus esset populus, quos tandem per Ephræm merito significari intellexeris, nisi eos qui ipsam Hierusalem habitarent? quorum in bellis & in armis egregiam virtutem quæ vsq; ad Romana tempora vigens fuit, Saluatoris nostri aduentus, sicut in prophetia dictum fuerat, diuina & ineffabili virtute deleuit. proinde collectam de gentibus ecclesiam oraculum euangelice instruit ac monet, non vt simpliciter gaudeat, sed vt vehementer gaudeat, quippe quod illam ad id faciendum exhortetur propter Dei verbi ad ipsam aduentum: quam item, cœlestis Sion, aut etiam prioris congregationis filiam vocat: propterea quod nos omnes qui ex gentibus profecti in Christum Dei

credidimus,

credidimus,Christi Apostolorumq; eius proles & filij sumus,vtpote qui de Iudæorum congregatione tanquam de matre orti simus. nam etiam quod sequitur,in Saluatoris nostri aduentu completum esse constat. quis enim ignorat eiusmodi pacem ex gentibus post aduentus illius tempora extitisse, cuiusmodi nunquam antea fuisset? neq; enim vt prius,sic nunc ciuitates à ciuitatibus oppugnantur, neq; gentes cum gentibus colliduntur, neq; vero vt priscis temporibus,sic nostris vita hominum inquieta instabilisq; est, quippe quum neq; Athenienses contra Lacedæmonios ferantur, neq; Syri aduersus Phœnicas, neq; Arabes in Palestinos, neq; item Aegyptij, aduersus finitimos militiam exerceant. sed ex illo in hunc vsq; diem Deo fauente,in vnum omnia coiuere: & re uera, sicut in prophetia dictum fuerat, abundantia pacis ex gentibus pro dijt: & vnus Iesus, & ab ipso denunciatum euangelicæ doctrinæ verbum, principatum, à mari vsque ad mare, hoc est ab oriente sole vsque ad occidentem,& à fluminibus ad exporrectiones terræ,sicut ea significauerant,quæ apud prophetam prædicta sunt, accepit. quæ sanè Aquila quoque in hunc modum
„ interpretatus est: & loquetur pacem in gentibus, & potestas eius à mari vsq;
„ ad mare, & à fluminibus vsq; ad fines terræ. tu vero hæc comparato cum illis quæ in psalmo continentur,qui inscriptus est in Solomonem, quæ videlicet de filio regis ex semine Solomonis oriundo dicuntur: de quo is psalmus ita lo-
„ quitur: & dominabitur à mari vsque ad mare, & à fluminibus vsq; ad fines or-
„ bis terræ. porrò idem hic psalmus eam item quæ hic significatur,pacem,sic fu
„ turam describit: orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis. Hesaias
„ quoq; cum his ipsis concordat, quum ait: & conflabunt gladios suos in vo-
„ meres, & lanceolas suas in falces. & non sumet amplius gens in gentem gla-
„ dium, & non discent vltra bellum gerere.cæterum Michæam quoq; inuenies ijsdem consentanea dicentem, itemq; alios ex prophetis multos. si vero diligenter, vt aliàs dixi, tempora obseruaueris,facile intueri poteris, quemadmodum ab Augusti temporibus, & à Saluatoris nostri aduentu,qui per ea tempora emicuit, quum ad vnum redactum Romanorum imperium omnia obtinuisset,veteres gentium differentiæ, & multiplices principatus aboliti sint:atq; ex illo in hunc modum,quæ ad pacem pertinerent, quam prophetæ prædixerant,ea finem suum contingere cœperint. cæterum hactenus quidem cœpit, tempus autem veniet,quum plenissime prophetia complebitur, vbi gentium plenitudo ingressa illud fuerit,quod à sancto Apostolo dictum est.

A' *Psalmo.* 117. *De acclamatione, os'anna filio David.*

„ 18 LAPIDEM Quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in ca-
„ put anguli. à Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. hæc
„ dies quam fecit Dominus: exultemus & lætemur in ea. ò Domine saluum fac
„ iam nunc,ò Domine da profectum iam nunc.benedictus qui venit in nomine

» Domini. benediximus vobis de domo Domini. Deus Dominus & illuxit
» nobis. Saluatore nostro Iesu Christo ingresso quondam in vrbem Hierosolyma, quo tempore, sicut prophetia, quam proxime ante hanc exposuimus, continet, dum asello insidens vehitur, fidem huic rei faciente Euangelista, vaticinium quod est apud Zachariam compleuit, turbæ quæ præibant & quæ
» sequebantur acclamabant benedicentes: os'anna filio Dauid. benedictus qui
» venit in nomine Domini. os'anna in altissimis. quo etiam tempore quum in-
» trasset Hierosolymam, commota est vniuersa ciuitas, dicens: quis est hic. tur-
» bæ autem dicebant: hic est propheta Iesus à Nazareth Galilææ. quoniam igitur ex proximo psalmo dictum est illud: os'anna: quod si interpreteris, significat, saluum fac iam nunc: & Hebraicus contextus: anna Adonai osanna: habet: necnon illud: benedictus qui venit in nomine Domini: ipsum quoque ab eodem psalmo est acceptum: & hæc ipsa planè ad Christum Deum referri constat: merito ad eundem reliqua quoque eiusdem vaticinij hoc in loco retulimus. Hic enim est ille benedictus, qui ab alio propheta veniens est nomina-
» tus, vbi sic ait: adhuc modicum, & veniens veniet & non tardabit: qui item venit in nomine Dei & patris sui. idem vero fuerit etiam Deus Dominus qui illuxit nobis. itaque in nomine patris sui confitetur se venisse ad Iudæos, di-
» cens: ego veni in nomine patris mei, & non accipitis me. alius quum vene-
» rit in nomine proprio, illum accipietis. hic ipse igitur, qui illuxit nobis Deus Dominus benedictus, qui venit in nomine Domini, lapis ille fuit, quem reprobauerunt qui quondam antea populum circuncisione signatum, per Mosaicam doctrinam ædificabant. qui item ab illis reprobatus in capite alterius anguli, collectæ vtiq; de gentibus ecclesiæ, est constitutus: quam sanè ecclesiam non vt eam quæ ab omnibus, sed vt eam quæ ab vnis propheticis oculis
» cernatur, admirabilem esse ait oraculum, vbi sic ait: & est mirabile in oculis
» nostris. aduentum vero eius, rursus diem nominat, quam fecit Dominus: quando quidem ipse etiam lux fuit vera, & Sol iustitiæ, & dies Dei, in qua
» vtinam nobis quoque dicere liceat: hæc dies quam fecit Dominus. exultemus
» & lætemur in ea. cæterum quum hæc à nobis in hunc modum breuiter comprehensa sint, tempus iam fuerit, ad eas quæ de passione illius loquuntur prophetias, transire.

LIBRI NONI FINIS.

HÆC INSVNT IN DECIMO LIBRO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS.

DE Iuda proditore, & futura cum eo aduersus Christum conspiratione, ex subnotatis diuinæ scripturæ locis.

1 A' Psalmo. 40. 2 A' Psalmo. 54.
3 A' Psalmo. 108. 4 A' Zacharia.
5 Ab Hieremia.

De ijs quæ sub illius passionis tempus euenere.

6 Ab Amos. 7 A' Zacharia.
8 A' Psalmo. 21.

Euangelicæ Demonstrationis Liber Decimus.

POST Exposita oracula de illius Dei ad homines accessu qui antea nunciabatur venturus, inuitat iam nunc tempus nos, vt de ijs disseramus quæ consyderanda sunt in eiusdem de vita humana discessu, videamusq́; diligēter, quæ rursus ea forent quæ illi ab initio & à propheticis vsq; temporibus, euentura canerentur. ac primum ea putamus esse tractanda quæ ad illos pertinent, qui illi mortem ac cædem machinati sunt: quæ sanè non paruam rerū hoc loco propositarū sibi vendicant partē, sed anteq̄ ad id veniamus, ea nobis firmiter tenēda sunt, quæ plerunq; diximus de dispēsatione, quæ omnes illius rationes complexa est: in qua illud consyderari solet, quòd alia sunt quæ ad eiusdem diuinitatem, alia quæ ad assumptam humanitatem pertinent. aliàs enim induci solet tanq̄ & Dei verbum, & Dei virtus, & Dei sapientia: item magni consilij angelus, magnusq́; & æternus pontifex, qui vt omnia quæcunq; genita sunt & sint id quod sunt, & in eo conseruentur, dum sacro munere fungitur, patrem suum exorat. aliàs autem tanq̄ & agnus Dei qui tollat peccata mundi, & ouis quæ ad cædem ducatur. hoc autem fuit ipsum humanū corpus, quod ille instar agni atq; ouis, quum de nostro grege veluti pontifex assumpsisset, primitijs humani generis fauste feliciterq́; operatus, patri munus attulit: per quod etiam cum humana natura commercium habuit: quæ alioqui neq; Dei verbū, neq; vim incorpoream atq; intelligentē exaudire aut percipere potuisset: neq; quidq̄ supra carnem aut corpus per oculos corporis intueri. quæcunq; igitur de illo in his quæ nunc tractamus, humilius abiectiusq́; dici videbuntur, ea spectare agnū Dei, qui tollit peccatū mundi, corpusq́; illud humanum, meminisse oportebit. agnus ille quidem fuit, tollens peccatum mundi, ,, vt Baptista Ioannes dicebat: ecce, inquit, agnus Dei qui tollit peccatum.

mundi : agnus item, ad cædem ductus, vt est in Hesaiæ prophetæ oraculo,
,, quod ita ait : tanquam ouis ad cædem ductus est, & tanquam agnus coram
,, tondente obmutuit. de eodem vero tanquam de agno etiam illud dictum est:
,, ex peccatis populi mei ductus est ad mortem : oportebat enim agnũ Dei, qui
à maximo pontifice assumptus fuerat, pro reliquis cognatis agnis, & pro
,, omni humano grege, Deo victimam afferri. nam quoniam per hominem
,, mors, per hominem etiam resurrectio à mortuis, inquit Apostolus: & sicut per
,, vnius delictum in omnes homines in condemnationem, sic per vnius iustitiã,
,, in omnes homines in iustificationem vitæ. ex hoc ipse quoq; suis quidem di-
scipulis se & vitam, & lucem, & veritatem esse, & reliqua omnia quæ ex theo
logia de illo consyderantur, ostendebat. ad profanos autem, & arcanorum ip-
,, sius expertes dicebat: quid me quæritis interficere, hominem qui veritatem vo-
,, bis locutus sum? quemadmodum igitur quæ theologiæ de illo propria sunt, in
prioribus libris sunt exposita, ita in hoc quæ ad agni humanas affectiones, pa-
tibilemq; naturam pertinent, tractabuntur : quæ medij cuiusdam instar fuere,
ad ea quæ passionem illius antecesserunt, & vtraq; simul tum, ea quæ ad Deum
pertinent, tum ea quæ ad hominem, qui ille erat, complexa sunt. postq̃ igi-
tur hæc à nobis non inutiliter obseruata retentaq; sunt, iam tum ipsa etiam
oracula aggredi tempus esse videtur, quæ & Iudam proditorem, cumq; eo fu-
turam aduersus Christum conspirationem, & quæ illi sub ipsum passionis tem
pus euentura erant, significabant.

A Psalmo. 40. *De Iuda proditore, & ijs qui cum eo insidias aduersus Saluatorem nostrum construxere.*

,, 1 BEATVS Qui intelligit super egenum & pauperem. in die mala libe
,, rabit eum Dominus. Dominus conseruet eum, & viuificet eum, & beatum
,, faciat eum in terra, & non tradat eum in manus inimicorum suorum. Domi-
,, nus opem feret illi super lectum doloris eius. vniuersum stratum eius versasti in
,, infirmitate eius. Ego dixi : Domine miserere mei. sana animam meam quia
,, peccaui tibi. Inimici mei dixerunt mala mihi : quando morietur, & peribit
,, nomen eius? Et si ingrediebatur vt videret, vana loquebatur: cor eius congre
,, gauit iniquitatem sibi: egrediebatur foras, & loquebatur in idipsum. aduersum
,, me susurrabant omnes inimici mei: aduersum me cogitabant mala mihi. verbũ
,, iniquum constituerunt aduersum me: nunquid qui dormit, non adijciet vt resur
,, gat? etenim homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnifi-
,, cauit super me supplantationẽ. Tu autẽ Domine miserere mei, & resuscita me,
,, & retribuam eis. in hoc cognoui quòd voluisti me, quoniã non gaudebit inimi
,, cus meus super me. me autẽ propter innocentiã suscepisti, & confirmasti me in
,, cõspectu tuo in æternũ. Quoniã nõnulli suspicati sunt librũ psalmorũ, hymnos
tantũ in Deũ & carmina theologica continere, præsagia vero aut de rebus fu-
turis prophetias non item, primũ illud erit obseruandum, quòd innumerabilia
sunt, quæ in illis futura canuntur: quæ quidẽ longũ esset in præsentia colligere.

sed

sed satis fuerit ad huiusce propositi confirmationem, duobus nunc vti psal-
mis, qui ipsi quidem Asaph inscripti sunt, dicti vero ipsius Dauid temporibus.
tunc enim quum Asaph vnus esset ex ijs viris sanctis, qui psalmos canebant, vt
scriptum est in libro, qui paralipomenon inscribitur, psalmos qui illi attribuun
tur, diuino afflatus spiritu enunciauit. quid igitur huiuscemodi psalmi conti-
nent? nimirum vaticinia, quibus Iudæorum regiæ ciuitatis vastatio prædici-
tur: quæ vastatio Iudæis accidit anno circiter quingentesimo post eiusmodi
vaticinium. ergo psalmus septuagesimus tertius, qui intellectus Asaph inscri-
,, bitur, ita habet: vt quid Deus repulisti in finem? iratus est furor tuus super oues
,, pascuæ tuæ? memor esto congregationis tuæ, quam possedisti ab initio. re-
,, demisti virgam hæreditatis tuæ. mons Sion hic, in quo habitasti in eo. leua
,, manus tuas in superbias eorum in finem: quanta malignatus est inimicus in
,, sanctis tuis. & gloriati sunt qui oderunt te in medio solennitatis tuæ. posue-
,, runt signa sua signa, & non cognouerunt sicut in exitu desuper. quasi in sylua
,, lignorum securibus exciderunt ianuas eius in id ipsum. in securi & vecte deie-
,, cerunt eam. incenderunt igni sanctuarium tuum, in terra polluerunt taberna-
,, culum nominis tui. hæc quidem septuagesimus tertius psalmus. septuagesi-
mus autem octauus, qui ipse quoq; est Asaph, hæc continet: Deus venerunt
,, gentes in hæreditatem tuam: polluerunt templum sanctum tuum: posuerunt
,, Hierusalem quasi pomorum custodiam: posuerunt morticina seruorum tuorũ,
,, escas volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestijs terræ. ex his ea quæ
prius recitata sunt, dico autem ea quæ de septuagesimo tertio psalmo accepi
mus, prædicta sunt adhuc regnante Dauid, antequam templum à Solomone
constructum esset, sed suum finem contigere, non aliàs, q̃ semel quidem po-
pulantibus Babylonijs, iterum autem bello quod aduersum Iudæos à Roma-
nis gestum est. vnum quodq; enim eorum, quæ dicta sunt, completum est tam
prima templi euersione q̃ ea quæ secuta est, tametsi in hisce duobus psalmis &
prouisum & enunciatum est. quæ vero secundo loco recitauimus, & à septua-
gesimo octauo psalmo accepimus, completa sunt eius Antiochi temporibus
qui vocatus est illustris: qui quum in Syria regnaret, irrupit quidem in vrbem
Hierosolyma, fœdauit vero templum, & sanctuarium euertit. dumq; Iudæos
græcorum moribus cogit viuere, q̃ plurimos eorum tam mares q̃ feminas, qui
neq; proprias leges neq; patriã pietatem deserere volebant, varijs prius vexa-
tos supplicijs, interfecit. in illud ergo tempus, & in eos qui posthac, eadem quæ
Antiochus patrauerint, clamat Asaph ea quæ septuagesimo octauo psalmo
continentur. fidem huic rei facit, ea quæ vocatur Maccabæorum historia, quæ in
,, hunc modũ se habet: & conuenerunt ad Iacimum & Bacchidẽ congregatio
,, scribarum requirentium quæ iusta sunt. & deinceps adiungit: & iurauit illis dicẽs:
,, non inferemus vobis malũ, neq; amicis vestris. & crediderunt ei. & comprehen
,, dit ex eis sexaginta viros: et occidit eos in vno die, secundũ verbũ Asaph quod
,, scripsit: dederunt morticina seruorum tuorum, escas volatilibus cœli, carnes

,, ſanctorum tuorum beſtijs terræ, ſanguinemq́; eorꝝ effuderunt in circuitu Hie-
,, ruſalem, & non erat qui ſepeliret. quum hæc in hunc modum & prædicta & completa ſint, mirum videri non debet, ſi eodem modo etiam oracula de quadrageſimo pſalmo nuper accepta, quid futurum eſſet per id tempus, quo Iudæi aduerſus Saluatorem noſtrum conſpirarunt, ſignificant: ex quibus quum vniuerſi homines non intelligerent, quo nam pacto qui verbum Dei eſt, & ſapientia, & vita, & lumen verum, & omnes bonorum diuitias poſſidens, propter nos aſſumpto corpore & pauper, & natura mortalibus hominibus & egenis ſimilis ſit factus, formamq́; & ſerui & pauperis acceperit, maxime quo tempore complebat ea, quæ ad prophetiam huius pſalmi pertinent: merito in initio pſalmi, is vt beatus commendatur, qui hæc de illo intellexerit, vtpote qui promiſſum publicæ memoriæ traditum obtineat. tum deinceps, quod ſupereſt, ex ipſius pauperis atq; egeni perſona, ipſius videlicet Saluatoris noſtri, qui pro-
,, pter nos inopem vitam aſſumpſit, adiungitur: ego dixi: Domine miſerere mei. quòd vero ex perſona Saluatoris, quæ ad hunc pſalmum pertinent, prædicta ſint, optimus ſanè ſit teſtis euangeliſta Ioannes. narrat enim vt olim Ieſus quum accepiſſet linteum, præcinxerit ſe: quumq́; pedes diſcipulorum ſuorum abluiſ-
,, ſet, dixerit: ego ſcio quos elegerim. ſed vt compleatur ſcriptura: qui edit mecũ
,, panem, leuauit contra me calcaneum ſuum. etenim quam tandem aliam in his ſcripturam completam eſſe dicebat, niſi eam quæ in hoc pſalmo habetur, qui
,, nunc in manibus eſt? in quo quidem pſalmo illud dictum eſt: etenim homo pa-
,, cis meæ in quo ſperaui: qui edebat panes meos, magnificauit ſuper me ſupplã-
,, tationẽ. initio ergo ſic ait: ego dixi: Domine miſerere mei: ſana animam meã,
,, quia peccaui tibi: & per totum pſalmum, ea quæ planius in hunc modum Sym
,, machus edidit: me dicente Domine miſerere mei: ſana animam meam & ſi pec
,, caui tibi. inimici mei dixerunt de me mala: quando morietur, & peribit nomen
,, eius? & quum ingrederetur, vana loquebatur. cor eius congregabat iniuſti-
,, tiam ſibi. quum autem egrederetur foras, obloquebatur. vno animo ſuſurra-
,, bant contra me omnes qui oderant me: de me cogitabant mala mihi. ver-
,, bum iniquum effuſum erat intra ipſos. & qui cecidit non amplius ſurget. ſed
,, & homo qui pacem habebat mecum: cui confidebam, comedens mecum
,, panem meum, magnificatus eſt contra me conſequenter. tu autem Domi-
,, ne miſerere mei, & ſuſcita me, vt retribuam eis. propter hoc cognoſcam
,, quod voles, ſi non obloquetur inimicus meus. me autem propter ſimplici-
,, tatem ſuſcepiſti: & conſtitues me in conſpectu tuo in æternum. cum his vero quæ Symmachus edidit concordant etiam ea quæ ab Aquila ædita ſunt, ſenſuq́; idem valent. primum igitur de eo quod ex perſona Saluatoris noſtri enunciari videatur, illud quod dictum eſt: ſana animam meam, quia peccaui tibi: obſeruato, quæſo te vt idem apud Symmachum non eodem modo ſe habeat, ſed ſic: ſana animam meam, & ſi peccaui tibi. ſic autem hoc ille ait, propterea quòd noſtra ſecum ipſe peccata communicauit. ex quo

illud

„ illud dictum est: & Dominus tradidit eum peccatis nostris: & ipse peccata no-
„ stra fert. factus est igitur pro nobis execratio, ille agnus Dei, qui tollit pecca-
tum mundi: quem non cognoscentem peccatum, Deus pro nobis peccatum fecit, dum illum pretium animatum ac viuum pro nostris omnium animis tradit, vt nos efficiamur iustitia Dei in ipso. sed quando etiam in similitudinem carnis peccati factus, condemnauit peccatum in carne, merito proferuntur ea quæ iam exposita sunt. quòd autem peccata nostra, sua faciens propter charitatem erga nos ac beneuolentiam, hæc dicat, deinceps oratione progressus in
„ eodem psalmo demonstrat, dicens: me autem propter innocentiam suscepisti:
quibus verbis planissime agnum Dei, omnis mali expertem & innocuũ ostendit. sed quo tandem modo ille peccata nostra sua fecit, & quo item modo iniquitates nostras tulit? num ex eo quòd corpus illius nos esse dicti sumus, vt ait
„ Apostolus? vos autem estis corpus Christi & membra ex parte: & ex eo quòd,
„ dum vnum membrum patitur, simul omnia cum eo membra patiuntur? ita
nimirum. multis enim patientibus & peccantibus membris, ipse quoq; ratione consentientis sibi inuicem naturæ, (quandoquidem quum Dei verbum esset, ei placuit, & formam serui accipere, & communi omnium nostro domicilio copulari,) patientium membrorum labores in seipsum assumpsit, & nostras valitudinis infirmitates, suas fecit, & ex legibus humanitatis pro omnibus nobis & dolores & labores sustinuit. cæterum non modo rebus his gestis Dei agnus, verum etiam pro nobis tormenta passus, supplicioq; affectus: quo ipse quidem dignus minime erat, sed nos ipsi propter multitudinem peccatorum: vt peccata nobis dimitterentur, author extitit: vtpote qui pro nobis & mortem subierit, & verbera & probra & contumelias quibus nos digni eramus, in seipsum transtulerit, & execratio pro nobis factus, execrationem quæ nobis debebatur, ad se ipsum attraxerit. quid enim aliud ille, quàm pro ani-
„ mis nostris pretium? itaq; ex persona nostra oraculum ait: liuore eius nos sana
„ ti sumus. & Dominus tradidit eum peccatis nostris. proinde merito dum se
ipsum nobis coniungit, & nos ac vitia nostra sibi adsciscit, ita ait: ego dixi: Do
„ mine miserere mei: sana animam meam quia peccaui tibi. videntesq; item meri
to non solum insidiatores homines, sed etiã insidiatrices inuisibiles potestates, vim immensam illius diuinæ appellationis et nominis, quo haud ita multo post totum orbem terrarum Christianis impleuit, illam se posse extinguere putaue-
„ runt, si mortem illi machinarentur. hoc ipsum igitur his verbis redarguit: ini-
„ mici mei dixerunt mala mihi: quando morietur & peribit nomen eius? quo-
niam autem simulatis verbis accedebant, tentantes vt ipsum caperent in sermone, vt legimus apud diuinam scripturam, quæ illos contra illum aliàs alijs et oc-
„ casionibus & criminibus vtentes inducit, idcirco illud adiungit: & ingredieba-
„ tur vt videret: vana loquebatur. cor eius congregauit iniquitatem sibi. egre-
„ diebatur foras & loquebatur in id ipsum contra me. hisce vero rebus ex-
positis, deinceps ipsum illum scelestissimum proditorem verbis indicat: quando

quidem illud euenit, vt poſtq̃ de prodendo præceptore cum principibus Iudæorum pactus eſſet, non amplius vt ſolebat ad diuina præcepta perdiſcenda conueniret, neq; vero tanquam ad præceptorem accederet, aut aliorum more præceptoris conſuetudine vteretur: ſed tempus duntaxat circunſpiceret atq; obſeruaret, quo adoriri illum poſſet. proinde illum iſta molientem ac
» patrantem, ſancti Euangeliſtæ criminantur. quorum vnus Matthæus ita ait:
» tunc abiens vnus ex duodecim, qui dicebatur Iudas Iſcariotes ad principes
» ſacerdotum, ait illis: quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam? illi autem
» conſtituerunt ei triginta argenteos. & ex illo quærebat opportunitatem, vt
» ipſum eis traderet. Marcus autem ſic: & Iudas Iſcariotes vnus ex duodecim,
» abijt ad principes ſacerdotum vt eum illis traderet. illi autem audientes gaui-
» ſi ſunt. & promiſerunt ſe argentum ei daturos. & quærebat quomodo illum
» opportune traderet. Lucas vero in hunc modum ſcribit: intrauit autem Sata-
» nas in Iudam qui vocatur Iſcariotes, vnum de duodecim. & abijt & locutus
» eſt cum principibus ſacerdotum & ſcribis & ducibus templi, vt eum illis trade
» ret. & gauiſi ſunt: & pacti ſunt argentum illi dare. & quærebat opportunita-
» tem, vt traderet illum ſine turbis. eadem igitur hæc, vaticinium quod nunc in
» manibus eſt, canens, ita ait: & ingrediebatur vt videret: vana loquebatur. cor
» eius congregauit iniquitatem ſibi. egrediebatur foras, & loquebatur in id ip-
» ſum. contra me ſuſurrabant omnes inimici mei. Symmachus autem: ingredi-
» ens, inquit, vt inſpiceret, vana loquebatur. cor eius congregabat iniuſtitiam ſi-
» bi. egrediens autem foras obloquebatur. vno animo ſuſurrabant contra me
» omnes qui oderunt me. ſolus igitur tanquam familiaris et diſcipulus ingreſſus, circunſpiciebat & explorabat intus, inſidias in corde ſuo occultans. egreſſus autem, cum pluribus vno animo & in idem obloquebatur, dum Saluatorem inimicis tradebat, & latenter paciſcebatur cum principibus Iudæorum, quum de alijs rebus, tum vero etiam de pecunia qua ſe traditurum illum promitte-
» bat, & de qua vnà cum ipſis illis ſuſurrabat. ex quo ita ait: egrediebatur foras,
» & loquebatur in id ipſum. aduerſum me ſuſurrabant omnes inimici mei. aduer
» ſum me cogitabant mala mihi. verbum iniquum conſtituerunt aduerſum me. videtur autem pactionem de argenteis, verbum iniquum, prophetice nominare. aut etiam ita dicit, propterea quòd nefaria & iniqua aduerſus illum cogitabant, vtpote qui illum extinguendum & poſt necem abolendum, neq; am-
» plius inter viuos requirendum arbitrarentur. tale eſt enim illud: nunquid qui dormit, non adijciet vt reſurgat? quod lucidius protulit Symmachus his verbis: & qui cecidit non vltra reſurget. Aquila vero: & qui, inquit, dormierit, non adijciet vt reſurgat. & hæc quidem adhuc communiter de vniuerſis dicta ſunt, qui ſub ipſum paſſionis tempus, inſidias illi fecerunt. at ſeorſum de proditore, tanquam de eo quem ipſe vt diſcipulum inſtituiſſet, deinceps adiungit,
» dicens: etenim homo pacis meæ, in quo ſperaui: qui edebat panes meos, ma-
» gnificauit ſuper me ſupplantationem. pro quo rurſum Symmachus: & homo,

inquit,

inquit, qui pacem habebat mecum, cui confidebam, comedens mecum panem meum, magnificatus est contra me. pessimus enim re uera omnium & sceleratissimus, qui post communem mensam, & post cibi inter uerba præceptoris assumptionem, se ad deteriora conuertit, & contrarijs rebus eum à quo iuuabatur, & beneficia capiebat, remunerauit. At uero quoniam inimici insidiantes dicebant: quãdo morietur, & peribit nomen eius? & putabant morte sopitum non amplius surrecturum: idcirco ipse Saluator ac Dominus noster his aduersa precatur, & reditionis ad uitam sine impedimento se compotem fieri patrem suum orat, dicẽs: tu autem Domine miserere mei, & suscita me, & retribuam eis. in hoc cognoui quòd uoluisti me, quòd non gaudebit inimicus meus super me. & sanè haud obscurum est, quem in modum postquàm à mortuis redijt, euestigio neq; ita multo post, eos qui illi insidias struxerat retributio ulta sit, utq; ea, quæ uitæ eius inimica erat mors, sit pudore confusa, adeo illa quidem ut quasi probrum ei obijciẽtes dicerent: ubi est, mors, stimulus tuus? ubi est mors uictoria tua? cæterum si quis historias tempora post reditionem ad uitam Saluatoris nostri complexas, quæ ab Iosepo conscriptæ sunt, euoluerit, facile uidebit quænam calamitates Iudaicam gentem atq; eius principes inuaserint, atq; afflixerint: in quas merito illi inciderunt ut sceleris quod in illum patrauerant, præmia digna reciperent. & hæc quidem omnia aduersus illos completa sunt, ut oraculum prædixerat. Saluatoris autem nostri de morte ad uitam reditio planè omnibus demonstrauit, quantum sibi pater in illo placuerit: quam quidem rem ipse ostendit, dicens: miserere mei, & suscita me, & retribuam eis. in hoc cognoui, quod uoluisti me, quòd non gaudebit inimcus meus super me. deinde adiungit: me autem propter innocentiam suscepisti. attende autem quonam pacto ipsi Deo & patri suo supplicans, tanta utatur libertate loquendi, ut sibi ipsi innocentiæ testimonium exhibeat, tametsi superius dixit: sana animam meam quia peccaui tibi. sed illud quidem: peccaui tibi: quo sensu sit accipiendum, antea planum fecimus: quod Symmachus apertius exposuit, quũ dixit: sana animam meam & si peccaui tibi. quod sanè ipsum etiam de peccatis nostris dici potest, quæ Saluator ac Dominus noster in se ipsum suscepit. illud autem: me autem propter innocentiam suscepisti: puritatem naturæ ipsius, quam totam possidebat, demonstrat: ex qua puritate uitã quoq; & salutem stabilem atq; inconcussam post reditum ipsius ad uitam exponens adiungit: & confirmasti me in conspectu tuo in æternum: aut aliter: et constitues me ante te in æternum, ut interpretatus est Symmachus.

A' Psalmo. 54. *Item de Iuda, & de ijs qui cum eo aduersus Christum coniurationem fecerunt.*

2 AVRIBVS Percipe Deus orationem meam, & ne despexeris deprecationem meã. præsta attentum te mihi, & exaudi me. contristatus sum in nugatione mea, & conturbatus sum à uoce inimici, & à tribulatione peccatoris: quoniam declinauerunt in me iniquitatem, & in ira molesti erant mihi. cor meum conturbatũ est in me, & formido mortis cecidit sup me. timor & tremor uenerũt

,, ſuper me, & contexerunt me tenebræ: & quæ ſequuntur: quibus adiungit: præ-
,, cipita Domine & diuide linguas eorum: quoniam uidi iniquitatem & contradi-
,, ctionem in ciuitate. die ac nocte circundabit eam ſuper muros eius: & iniquitas
,, & labor in medio eius & iniuſtitia. & non defecit de plateis eius uſura & dolus.
,, quoniam ſi inimicus probro me affeciſſet, ſuſtinuiſſem utiq;. & ſi is qui oderat me,
,, ſuper me magna locutus fuiſſet, abſcondiſſem me forſitan ab eo. tu uero homo
,, unanimis, & dux meus, & notus meus: qui in idem dulces comparabas mihi ci
,, bos. in domo Dei ambulauimus cum conſenſu. ex his igitur illud: ſi inimicus probro me affeciſſet, ſuſtinuiſſem utiq;. et ſi is qui oderat me, ſuper me magna locutus fuiſſet, abſcondiſſem me forſitan ab eo. tu uero homo unanimis, & dux meus, & notus meus, qui in idem dulces comparabas mihi cibos: ſimile eſt illi: ete-
,, nim homo pacis meæ, in quo ſperaui: qui edebat panes meos, magnificauit ſu-
,, per me ſupplantationem: quod quum de Iuda ſit accipiendum, in ſuperiori prophetia poſitum eſt. ut ergo in illo dicebatur, homo pacis aliquando fuiſſe, qui quondam à Saluatore inſtituebatur, quum ipſe quoq; ex numero Apoſtolorũ unus eſſet, ſic etiam in præſenti, & unanimis, & dux, & notus dictus eſt. item
,, quemadmodum in illo de eodem dictum eſt: qui edebat panes meos, magnifi-
,, cauit ſuper me ſupplantationem: ita etiam nunc ex perſona ipſius dicitur illud: qui in idem dulces comparabas mihi cibos. etenim ex ijs ipſe quoq; unus erat, qui ad arcanam, qua cum ſuis diſcipulis utebatur, Saluatoris noſtri conſuetudinẽ ſpiritualemq; cibum aſſumpti fuerant. nam ad profanam multitudinem & ad turbas quum uerba faceret, parabolis utebatur. ſolis uero ſuis diſcipulis, in quorum ordinem etiã Iudas admiſſus fuerat, apertius omnia demonſtrabat. ex quo illud
,, dictum eſt: qui edebat panes meos, magnificauit ſuper me ſupplantationem. & illud: qui in idem dulces comparabas mihi cibos: quod ſane euidentius expreſſit Aquila quidem ſic: qui ſimul dulce comparabamus arcanum: Symmachus autem ſic: qui inter nos communicabamus dulcem ſermonis conſuetudinem. pro
,, illo uero: tu autem homo unanimis, dux meus, & notus meus: Symmachus ita conuertit: tu autem homo moris eiuſdem mecum, & dux meus, & notus meus. nã quum ad tantam dignitatem aſſumptus eſſet, & ob id inter primos Saluatoris amicos cenſeretur, merito de eo ſic ait: ſi inimicus probro me affeciſſet, ſuſtinuiſſem utiq;, & quæ ſequuntur. ubi autem hæc de Iuda cecinit, ordine deinceps libe
,, rationem à morte euaſionemq; ſuam tanto ante indicat illis uerbis: ego ad Deũ
,, clamaui, & Dominus ſaluauit me. ueſpere & mane & meridie narrabo & annun-
,, ciabo, & exaudiet uocem meam: redimet in pace animam meam. ſic tanquam in prece tempus quod mortem anteceſſit ſignificat: quo quidem tempore Iudas quoq; ad proditionem comparabatur contra illum. tunc enim Saluator ac Dominus noſter ueluti ob perniciem atq; interitum ſui familiaris dolens mœrensq;, ac multo etiam magis ob totius Iudaicæ gentis perditionem, tanquam ob ſuos ad inſaniam redactos, & tanquam ob ſibi chariſſimos miſericordia cõmotus, omnem qua cum illis utebatur ſermonis conſuetudinem ac doctrinam,

eo quòd

,, eo quòd illis nihil profuisset, nugationem appellat, dicens: contristatus sum in
,, nugatione mea,& conturbatus sum à uoce inimici,& à tribulatione peccatoris.
,, quoniam declinauerunt,inquit, in me iniquitatē,& in ira molesti erant mihi: quæ
quidem possunt etiam ad principes Iudæorum referri, qui inimico insidiantiq; animo circunuenire illum conabantur. possunt etiam de potestatibus inuisibilibus, quæ extrinsecus illum oppugnabant, ac per homines talia illi machinabātur, intelligi.proinde eadem mihi uidentur concordare cum ijs, quæ ab ipso in euangelio dicta sunt sub ipsum passionis tempus: ubi ait ad suos discipulos: tri-
,, stis est anima mea usq; ad mortem.manete hic & uigilate mecum.& rursus: nunc
,, anima mea conturbata est. similia nanque his sunt etiam quæ psalmus hic conti
,, net, ubi sic ait:cor meum conturbatum est in me. & formido mortis cecidit su-
,, per me, & contexerunt me tenebræ: quibus uerbis contrariarum potestatum conatus aduersum se significat.quemadmodum enim in prophetijs nominatur quidam spiritus fornicationis ,ut est illud:spiritu fornicationis aberrauerunt: & alius spiritus erroris in deserto:ita etiam spiritus fuerit formidinem mortis efficiens: sanè ut etiam spiritus roboris,& potentiæ,& fortitudinis eius,quæ Deo aliena non est,author.quare sic etiam dicetur spiritus timoris ac tremoris:&rursus alius præter hos,spiritus timoris & confusionis:qui quidē penè,ut ita dixerim,omnes mortem pro uera religione testimonij gratia subeuntes,inuadere consueuerūt: ac multo etiam magis longeq; uehementius illum aggressi sunt,qui pro omnibus mortem sustinuit. uerumtamen siue spiritus formidinis & mortis, siue timoris & tremoris, siue alia quæpiam eiusdem generis potestas illum adorta est, ea illum nō confregit:propterea quòd tanquam generosus certator , formidinem quidem mortis,confidentia uitæ, (ipse enim uita,) procul deturbatam abiecit. alium autem qui ipsum item inuaserat spiritum timoris & tremoris efficientem,spiritu cōfidentiæ, & potentiæ,& roboris,longissime à se præcipitauit. quandoquidem, ut est apud Hesaiam , quieuit super eum unà cum alijs spiritibus, etiam spiritus consilij & fortitudinis. sic porrò etiam spiritum tenebrarum proprij luminis uidissipauit, propterea quòd lux in tenebris lucet: & tenebræ eam non comprehenderunt. cæterum his similia etiam in uicesimo primo psalmo inuenire pote-
,, ris:in quo ex eiusdem persona rursus illud dictum est: circundederunt me uituli
,, multi:tauri pingues obsederunt me. aperuerunt super me os suum sicut leo ra-
,, piens & rugiens. & rursus: quoniam circundederunt me canes multi: conciliū
,, malignantium obsedit me. & rursus: erue à framea Deus animam meam,& de
,, manu canis unicam meam. salua me ex ore leonis, & à cornibus unicornium
,, humilitatem meam. planè enim in his malignas potestates, taurorum & uitulorum & leonum & canum & unicornium nominibus appellat: quæ quidem illum sub ipsum passionis tempus obsederunt ac circundederunt, non tamen etiam aliquid efficere contra illum potuerunt. & hæc quidem talem habeant rationem, si modo etiam hæ psalmi partes,ad Saluatorem Dominumq; nostrum referantur. quòd si non ad illum sed ad aliam personam, ipse quoque diligenter

attendes, ut ea quæ ad ipſum hunc locum pertinent, ſibi inuicem æquata reſpon-
deant. uerumtamen de ipſa etiam Iudæorum ciuitate, de ipſa inquam Hieruſa-
lem, ordine deinceps poſt uaticinium de ijs qui inſidias illi fecerint adiungit, in
,, hunc modum: uidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate, & quæ ſequun-
tur: quæ quo ſenſu ſint accipienda non eſt nunc narrandi tempus.

A' Pſalmo. 108. Item de Iuda, & de ſuffecto in locum eius Apoſtolo, & de gente Iudaica.

,, 3 DEVS Laudem meam ne tacueris: quia os peccatoris & os doloſi ſu-
,, per me apertum eſt. locuti ſunt aduerſum me lingua doloſa, & ſermonibus odij
,, circundederunt me, & oppugnauerunt me gratis. pro eo ut me diligerent, de-
,, trahebant mihi: ego autem orabam. & poſuerunt aduerſum me mala pro bo-
,, nis, & odium pro dilectione mea. conſtitue ſuper eum peccatorem: & Diabo-
,, lus ſtet à dextris eius. dum iudicatur exeat condemnatus, & oratio eius fiat in
,, peccatum. fiant dies eius pauci, & epiſcopatum eius accipiat alter. quòd etiam
hæc ad proditorem Iudam ſint referenda, idoneus ſanè eſto teſtis Apoſtolus
Petrus: qui poſt Saluatoris noſtri aſcenſum, coactis in unum locum Apoſtolis
,, omnibus, alijsq; quàm plurimis fratribus, in medijs illis ſtetit atq; ait: Viri fra-
,, tres, oportuit impleri ſcripturam hanc, quam prædixit Spiritus ſanctus per os
,, Dauid de Iuda: qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Ieſum: quia numera-
,, tus erat nobiſcum, & ſortitus erat ſortem miniſterij huius. hic igitur poſſedit
,, agrum de mercede iniuſtitiæ ſuæ. & ſuſpenſus crepuit medius, & effuſa ſunt o-
,, mnia uiſcera eius. & notum factum eſt omnibus habitantibus Hieruſalem: ita
,, ut appellaretur ager ille lingua eorum, Akeldamach: hoc eſt: ager ſanguinis.
,, ſcriptum eſt enim in libro pſalmorum: fiat commoratio eius deſerta, & non ſit
,, qui habitet in ea, & epiſcopatum eius accipiat alter. Petrus ergo quum talia di-
xiſſet, ſubiecit, in locum Iudæ, alium aſſumi oportere, quo duodecim Apoſto-
lorum numerus, qui diminutus fuerat, compleretur: ut prophetia ſuum finem
contingeret. quo etiam tempore quum ſors iacta eſſet, ea cecidit ſuper Matthiã:
& connumeratus eſt cum duodecim Apoſtolis. quum hæc igitur in hunc mo-
dum peracta ſint, ſequitur ut perſonam quæ in hoc pſalmo loquitur, non aliam
eſſe arbitremur, quàm Saluatoris noſtri: qui aſſignatam ſibi à patre ſub ipſum
paſſionis tempus orationem, publica tanto ante per ſpiritum ſanctum deſcri-
ptione dignatus, quod ſibi uſu uenturum erat cecinit. ait igitur: Deus laudem
meam ne tacueris. ubi uidelicet doctrinam quam ipſe ſuis diſcipulis tradidit, &
laudem noui teſtamenti, non eſſe premendam ſilentio exhortatur: ſed in omne
futurum æuum ad uitæ humanæ utilitatem permanere. os autem peccatoris, &
os doloſi, os ipſius Iudæ proprie nominauerit quiſpiam: qui quum abijſſet ad
,, principes ſacerdotum, eis dixit: quid uultis mihi dare, & ego eum uobis tradam?
,, at illi conſtituerunt ei triginta ſtateres. & ex illo quærebat occaſionem, ut illũ
,, eis proderet. quum ergo talia contra illum molitus eſſet, unus poſtea fuit ex ijs:
qui cum illo in paſchali cœna accubuerunt: quo tempore ipſe quoq; Saluator

ac Dominus

ac Dominus noſter accumbebat unà cum ipſis duodecim : qui etiam comeden-
,, tibus illis dixit : amen amen dico uobis, quòd unus ueſtrum me tradet. & dum
,, ualde contriſtantur, cœperunt ſinguli dicere: nunquid ego ſum Domine? in qui-
bus erat etiam Iudas : qui quum omnis doli ac ſimulationis plenũ os aperuiſſet
,, reſpondit, ac dixit. nunquid ego ſum rabbi? doloſum ergo os, quo inſidiatori-
,, bus Saluatoris noſtri ſignum propoſuit, dicens : quencunq; oſculatus fuero, ipſe
,, eſt : tenete eum. quod quum dixiſſet uerbo, re quoq; ipſa dolum compleuit: quo
,, uidelicet tempore quum ad Ieſum acceſſiſſet, dixit ei: ſalue rabbi. & oſculatus eſt
,, eum. Ieſus uero ad illum dixit: amice ad quid ueniſti? & rurſus: Iuda, oſculo filium
hominis tradis? harum ergo rerum cauſa tanto ante in pſalmo ait : quoniam os
,, peccatoris & os doloſi ſuper me apertũ eſt. locuti ſunt contra me lingua doloſa:
,, & ſermonibus odij circundederunt me, & oppugnauerunt me gratis : ubi cum
ipſo Iuda etiam reliquorum meminit, qui ipſi inſidias fecerunt. itaq; ipſum euan-
gelium narrat, quemadmodum Saluatore noſtro ſuos adhuc abloquente diſcipu
,, los, ille uenerit. ecce, inquit, Iudas unus de duodecim uenit, & cum eo turba mul-
,, ta cum gladijs & lignis, à principibus ſacerdotum & ſenioribus populi. quibus
,, etiam Dominus dixit: tanquam ad latronem exiſtis cum gladijs & lignis com-
,, prehendere me? quotidie apud uos ſedebam in templo docens, & non tenuiſtis
me. hoc autem totum factum eſt, ut impleantur ſcripturæ prophetarum. præte-
,, rea uero quod ait in pſalmo: pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi: ego au
,, tem orabam : ipſum quoq; tunc ſuum finem contigit, quum Saluatore noſtro in
loco qui dicitur Gethſemani cum undecim Apoſtolis orante, paululumq; ab illis
digreſſo ut procumbens patrem precaretur, iterumq; & tertio ſupplicante, Iu-
das cum principibus Iudeorum inſidias illi maturauit, dum cogit ipſe & condu
cit copias quæ cum gladijs & fuſtibus, ut illum comprehenderent paratæ erant.
tunc autem mala aduerſus ipſum poſuerunt pro bonis, & odium pro dilectione
ipſius, quum malis affecerunt ipſum Saluatorem & bene de ipſis meritum, & ma
giſtrum: qui innumerabiles ſanationes et medelas, ſermonumq; documenta, &
omnis generis utilitates ipſis præſtiterat. quas ob res quum mala pro bonis ad-
uerſus ipſum poſuerint, & odium pro dilectione ipſius, merito adiungit : conſti
,, tue ſuper eum peccatorem, & Diabolus ſtet à dextris eius. dum iudicatur exeat
,, condemnatus : & oratio eius fiat in peccatum. fiant dies eius pauci, & epiſcopa
,, tum eius accipiat alter. quæ quidem ipſa quem exitum ſortita ſint, ſanctus Apo
ſtolus Petrus Paulo ante indicauit, dum ſcripturam hanc ad ipſum prodito-
rem accommodat. & ſanè tibi ipſi interim licet intueri, num ſuper Iudaicam
gentem conſtitutus ſit princeps ac dux peccator: cui uidelicet poſt ſcelera aduer-
ſus Saluatorem noſtrum audaciſſime commiſſa, traditi ſunt : interim pro anti-
quis & ipſorum domeſticis Deoq; amicis principibus, externis & ſimulachra
colentibus ſeruire coacti. cæterum quis tandem non obſtupeſcat ipſius prædi-
ctionis euentum? nam quum oraculum dixerit : fiant dies eius pauci : conſtat
planè quàm breue poſt ſtructas aduerſus Saluatorem noſtrum ab illis inſidias

omne fuerit tempus, quo manere uisi sunt. post quod tempus nouissimam uastationem extremumq; interitum passi sunt: ex quo etiam episcopatum eorum accepit alter: conditus uidelicet per Christum nouus populus. porrò etiam reliqua huius psalmi omnia ad horum ipsorum exemplar intelliges. quæ uero sequuntur & quasi de quibusdam Iudæ filijs dici uidentur, illis uerbis: fiant filij eius orphani: & quæcunq; alia his similia sunt: referentur primo quidem loco in ipsum Iudam: post illum uero etiam in omnes illi similes salutare uerbum prodentes. eadem uero ratione intelliges uxorem quoq; eius, & peccata patris, & eius quæ
,, ipsius mater dicitur, Iudaicæ gentis uidelicet congregationis. de hac enim arbi
,, tror dici illud: & peccatum matris eius non deleatur. uerumtamen sicut in ea quæ proxime antecessit prophetia, egenus & pauper nominabatur Saluator ac Dominus noster, ueluti demonstrauimus in illo: beatus qui intelligit super egenũ & pauperem: ita etiam in præsenti psalmo ijsdem uocatur nominibus. fiant enim illa & illa ipsi Iudæ, ijsq; qui illi similia æmulati sint, propter illa quæ est ausus, in
,, quit. quænam uero ista sint adiungit, dicens: pro eo quod non est recordatus fa
,, cere mie ricordiam: & persecutus est hominem pauperem & egenũ & compun
,, ctum corde ut morte afficeret. & dilexit execrationem & ueniet ei. & noluit benedictionem, & procul amouebitur ab eo. post quæ uerba deinceps oratione progressus, rursus pauperem atq; egenum se ipsum nominat, dicens: & tu Do
,, mine Domine fac mecum misericordiam propter nomen tuum, quia benigna
,, est misericordia tua. libera me, quia egenus & pauper sum ego. quibus post
,, alia adiungit: genua mea infirmata sunt à ieiunio: & caro mea immutata est
,, propter oleum. & ego factus sum opprobrium illis. uiderunt me & mouerũt
,, capita sua. quæ sanè ipsa nihilominus suum finem consecuta sunt, quo tempo
,, re qui præteribant maledicebant ei mouentes capita sua & dicentes: alios saluos
,, fecit: se ipsum non potest saluum facere. quoniam uero etiam nunc Iudæi patrũ suorum in se ipsos execrationem attrahentes execrabilibus & nefarijs uerbis detestari Saluatorem ac Dominum nostrum, omnesq; quicunq; in fidem eius transie
,, rint, consueuere, idcirco deinceps adiungit: maledicent illi & tu benedices. qui
,, insurgunt in me, confundantur: seruus autem tuus lætabitur. induantur qui de
,, trahunt mihi pudore: & operiantur sicut diploide, confusione sua. ego autẽ
,, confitebor Domino in ore meo: & in medio multorum laudabo eum. quoniã
,, adstitit à dextris pauperis, ut saluam faceret à persequentibus animam meam. & sanè constat quam multis etiam nunc rebus aduersis conflictentur, quicunque execrationes aduersus illum in suis conuentibus iactant, quippe qui ab ijsdem tẽporibus ne respirare quidem, aut suspicere unquam potuerint: quamq; ille feliciter in medio multarum gentium per suum ipsius nouum testamentum suo patri laudem perficiat, dum eundem patrem adiutorem & suæ dextræ assessorem ob
,, tinet. quas ob res ita loquitur: in medio multorum laudabo eum. quia adstitit à dextris pauperis. salutem præterea quæ ipsius mortem secuta est docet his
,, uerbis: ut saluam faceret à persequentibus animam meam. supra enim quum

illud

illud dixerit: persecutus est hominem pauperem & egenum, & compunctum corde, ut morte afficeret: planeq; suam mortem indicauerit dum prophetiam circunscribit: tum uero salutem quæ mortem ipsius secuta est, significauit, dicens: quoniam adstitit à dextris pauperis, ut saluam faceret à persequentibus animam mam.

A Zacharia. *Item de Iuda & de argenteis quibus Dominum prodidit, deq; reiectione apud Iudæos tam eorum qui imperabant quam eorum quibus imperabatur.*

4 ET CAPIAM Mihi duas uirgas. unam uocaui pulchritudinem, & alteram uocaui funiculum. & pascam oues meas. & auferam tres pastores in mense uno. & grauabitur anima mea super eos. etenim animæ eorum rugierunt super me. & dixi non pascam uos. quod moritur, moriatur, & quod deficit, deficiat. & quæ reliqua sunt, deuorent unusquisq; carnes proximi sui. & capiam uirgam pulchram, & abijciam meam, ad dissipandum testamentum meum, quod disposui ad omnes populos. & dissipabitur in die illa. & cognoscent Chananæi, oues quæ custodiuntur mihi: quod uerbum Domini est. & dicam ad eos: si honestum est in conspectu uestro: date mercedem meam, aut renuite. & constituerunt mercedem meam, triginta argenteos. & dixit Dominus ad me: dimitte eos in fornacem, & specta num approbatum sit, quemadmodum probatus sum pro illis. & accepi triginta argenteos, & proieci eos in domo Domini in fornacem. & abieci uirgam alteram quæ dicitur funiculus ad dissipandum testamentum inter Iudam & Israel. hæc igitur suum finem consecuta sunt quo tempore, ut est apud Lucam, abiens Iudas locutus est cum principibus sacerdotum & scribis & ducibus templi, quomodo illum eis traderet. & gauisi sunt, & pacti sunt argentum illi dare. ut uero apud Marcum legimus, quum abijt ad principes sacerdotum, ut illum proderet. illi autem gauisi sunt: & promiserunt ei se argentum daturos. uerum apud hos quidem argentum simpliciter nominatum est. apud Matthæum autem numerus quoq; indicatur: qui sanè ab eo quem posuit Zacharias minime discrepat. dicit igitur Matthæus. tunc abiens unus de duodecim, qui dicitur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotum, dixit eis: quid uultis mihi dare, & ego eum uobis tradam? illi autem constituerunt ei triginta stateres. consentanea igitur hæc sunt ei quod in prophetia dictũ est à Domino: & constituerunt mercedem meam triginta argenteos. pro quo Symmachus quidem ait: & appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Aquila uero: & constituerunt mercedem meam triginta argenteos. quibus illud adiungitur: & dixit Dominus ad me: dimitte eos in fornacem, & uide num probatum sit, quemadmodum probatus sum pro illis. pro quo rursus Aquila quidem sic ait: & dixit Dñs ad me: dimitte eos in fornacem. proijce eos ad figulum. immensum pretium quo æstimatus sum pro illis. & sanè attende quonam pacto ipse Dñs pretiũ suum confitetur triginta argenteos datũ esse. uidetur autem ipsa uerbo℞ excogitatio talem præ se ferre sensum. ego quidẽ Dñs à primo incipiens

die nunquam desii meæ benignitatis indicia uobis Iudæis impendere, innumera-
bilibusq; uos beneficijs afficere, non solum dum ad uos ab initio prophetas mit
to, sed etiam dum me ipsum uobis præsentem exhibeo, tum in monitis ac docu-
mentis rationalibusq; præceptis, tum in signis & portentis & alijs miraculorum
generibus, tum etiam in sanationibus & medelis: uos ergo qui tanta beneficentia
digni habiti estis, date mercedem meam, aut renuite, sic quidem ab illis, ut par est,
fructus pietatis, & indicia fidei erga se ipsum postulans. at illi (ut in ea quam pro-
,, xime ante hanc posuimus prophetia, dictum est) pro eo ut me diligerent detra-
,, hebant mihi: & posuerunt aduersum me mala pro bonis, & odium pro dilectio
ne mea: & quum triginta argenteos constituerint, tanquam eum qui tanti uẽdere-
tur æstimauerunt. sed quoniam uniuscuiusq; opus quale sit ignis probabit, merito
imperat ut mittantur in fornacem, illud adiungens: quemadmodũ probatus sum
pro illis. fornacem uero hoc loco ipsam domum Domini nominare uidetur. nã
quum Dominus dixerit, ut est apud septuaginta, dimitte eos in fornacem, tum ad-
iungit: & proieci eos in domo Domini in fornacem. ut uero est apud Aquilam,
quum Dominus dixerit: proijce illud: ipsum uidelicet argentum ad figulum, tum
adiungit: & proieci illud in domo Domini ad figulum. at uero, ex Symmachi
editione, quum Dominus dixerit: proijce illud in fornacem, tum adiungit uerba
illa: & proieci illud in domo Domini in fornacem. num igitur hoc tunc forsitan
completum est, quum Iudas qui Dominum prodidit, uidens quòd condemnatus
,, esset, pœnitentia adductus, retulit argentum principibus sacerdotum & seniori-
,, bus, dicens: peccaui tradens sanguinem innocentem. at illi dixerunt ei: quid ad
,, nos? tu uideris. & proiectis argenteis in templo, recessit: & abiens laqueo se suspẽ
,, dit. principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: non licet eos mitte-
,, re in corbanam: quia pretium sanguinis est. consilio autem inito, emerunt ex illis
,, agrum figuli in sepulturam peregrinorum. quapropter uocatus est ager ille, ager
,, sanguinis, usq; in præsentem diem. tunc impletum est quod dictum est per Hie
,, remiam prophetam dicentem: & acceperunt triginta argenteos pretium appre
,, tiati, quem appretiauerunt à filijs Israel. & dederunt eos in agrum figuli, sicut cõ-
,, stituit mihi Dominus. ubi diligenter consyderabis, quum hæc non habeantur
apud Hieremiam prophetam, num arbitrari oporteat ea per quandam malitiam
ex illo sublata esse: an uero librarij erratũ fuisse, qui negligentius sanctorum euan-
geliorum exemplaria confecerit, & ex negligentia in errorem inciderit, & pro
Zacharia posuerit Hieremiam: utpotè quum ita scripto opus fuerit: tunc comple
tum est, quod dictum est per Zachariam prophetam. pro eo autem quod perpe
ram conuersum est: & miserunt eos in domo Domini in fornacem: dictum est il-
lud: & dedi eos in agrum figuli. planè enim in ipsa prophetia in templo Domini
proiectum fuisse argentum dicitur: & ab euangelio itidẽ in templo. proiectis enim,
inquit, Iudas argenteis in templo, recessit. & sanè æquum est ex illis argenteis tem
,, plũ fuisse profanatum, & completũ fuisse illud: ecce relinqtur uobis domus uestra
deserta. porrò autem etiam illud contemplare, num fornax dicta sit domus Dñi

Hieremiã posuerũt pro Zacharia.

propterea

propterea quòd in templo Dei quaſi in fornace conflatoris, animos ex diuinorũ
ſermonum calore atq; igne transformari contingit: aut alioqui non puros dum
tanquam in fornace igne explorantur redargui. idcirco Aquila dum ita conuer-
,, tit: & proiecit argentum in domo Domini ad figulum: planè nos docet quem-
admodum diuinum uerbum inſtar figuli habitet in domo Domini, & eorum qui
illuc accedunt animas informet ac renouet. uerumtamen quum pretium appre
tiati in illa domo proiectum, eam ipſam profanam reddiderit, merito ſtatim ad-
,, iungit. & abieci uirgam alteram, quæ dicitur funiculus, ad diſſipandum teſtamẽ
,, tum inter Iudam & Iſrael. ex illo enim illa gẽtis multitudo abiecta eſt procul ab
,, antiqua Dei tutela, quæ prius illos conſeruabat. alteram autem uirgam puto pro
uniuerſa ſimul Iudaica gente hoc in loco accipi oportere. qua de cauſa illam e-
,, tiam funiculum uocat, dicens: unam uocaui pulchritudinem, & alteram uocaui fu
,, niculum. tum de altera euidenter adiungit illud: & abieci uirgam alteram quæ
,, dicitur funiculus, ad diſſipandum teſtamentum inter Iudam & Iſrael. ſi quidem hi
erant & funiculus & uirga altera. prior autem quæ pulchritudo nominata eſt, nõ
alia fuerit quàm ipſa Hieruſalem adoratioq; Moſaica, omniſq; priſca conſtitu-
tio, quæ uetus dicitur teſtamentum. hocq; ipſum uel ex ipſa prophetia planè cõ
,, ſtiterit, dum ait: & capiam uirgam meam pulchram, & abijciam eam, ad diſſipan-
,, dum teſtamentum meum. uides ut teſtamentum quidem ſuum, uirgam priorem
eſſe dixerit: alteram uero uirgam, funiculum. & tamen ſe utranq; abiecturum mi-
,, natur, quamuis prius dixerit: & capiam mihi ipſi duas uirgas: unam uocaui pul-
chritudinem, & alteram uocaui funiculum. pro quo Aquila quidem ſic conuer-
tit: unam uocaui decorem, & alteram uocaui funiculum. Symmachus autem: hãc
quidem uocaui decorem, illam autem uocaui funiculum. hoc igitur uniuerſæ gen-
tis pulchritudinis decoriſq; nomine, diuinam legem & quod in ea continetur te-
ſtamentũ merito appellat. uenerabilitas enim illa urbis Hieruſalem, & quæ in ea
ad munus pontificum ſacerdotumq; pertinebant, tum etiam omnia quæcunq; o-
lim apud illos populos ex diuinis legibus, ac ex uetere teſtamento de more prius
adminiſtrabantur, decens quidam ornatus ijs erant, qui talibus rebus ornaren-
tur. funiculus autem ipſa gentis multitudo apud ipſum quoq; Moſem uocata
,, eſt, in illis uerbis: facta eſt portio Domini populus eius Iacob: funiculus hæredi-
,, tatis eius Iſrael. at uero huiuſce utriuſq; uirgæ mutationem, magno impetu futu-
ram ijs temporibus de quibus dictum eſt, diuinat, utpotè quũ & uetus quod prius
in ea erat teſtamentũ, & pulchritudo quæ in eadem olim cernebatur, delenda fue-
rit & ad nihilum redigenda, ſimul ac pretio illius æſtimato, qui triginta argenteis
æſtimatus eſt, illi pro ſua ipſorũ impietate meritæ ignominiæ obnoxij facti ſunt. di
,, cit igitur: & capiam uirgam meam pulchram, & abijciam eam ad diſſipandũ te-
,, ſtamentũ meum. & rurſus: & abieci uirgam alterã q̃ dicitur funiculus. ad hæc, quũ
,, in prophetia dicatur illud: & auferã tres paſtores in menſe uno: arbitror ſic tres or
dines eorũ ſignificari, q olim populo Dei præerãt, regũ, pontificũ, & prophetarũ.
quoniam ab his tribus quaſi paſtoribus, oĩa quæ ad illos ueteres olim ꝑtinebant,

gubernabantur.ſed quando tres iſti paſtores uno tempore conuerſionem paſſi
ſunt,Saluatore utiq; noſtro adueniente:(nam & rex præter leges creatus,non ab
ipſorum genere oriundus ſed externus,ipſis tunc præerat:& pontifex à Roma-
nis ad ſacram functionem prouectus,non ex ſucceſſione generis,neq; ſecundum
leges atq; inſtituta,honorem illum obtinebat:nec propheta qui uſq; ad Ioannē
perueniens,deſierat,amplius apud eos operabatur: ſed loco eius mendax quidā
propheta & impius populum decipiebat:)merito tria illa dona quæ quondam
ſupra omne ornamentum ac decus totam illam gentem ornabant, ſublaturum
,, ſe uno tēpore minatur,dicens:& auferā tres paſtores in menſe uno. & grauabitur
,, anima mea ſuper eos.pro quo Aquila quidē ſic ait: & mutilata eſt aīa mea in eis.
,, Symmachus autē:& exanimatus ſum in eis. Theodotion autē: & exanimata eſt
,, aīa mea ſuper eos. & cauſam exanimationis oſtendit in ijs quæ adiungit:etenim
,, animæ eorum rugierunt ſuper me: pro quo rurſus Aquila hoc modo conuertit:
,, etenim anima eorum immaturuit in me.Symmachus autem:& anima eorum in-
,, ualuit in me.illi uero quod apud ſeptuaginta dictum eſt: etenim animæ eorum
rugierunt ſuper me:ſimile quiddam fertur etiam apud Hieremiam,quod ex perſo
,, na Domini profertur his uerbis:dereliqui domū meam.dimiſi hæreditatem meā.
,, dedi dilectam animam meam in manus inimicorū eius. facta eſt hæreditas mea
,, mihi ut leo in ſylua.dedit ſuper me uocem ſuam.nunquid ſpelunca Hyænæ hæ-
,, reditas mea mihi?has igitur ob res merito deinceps adiungit:& dixi non paſcā
,, uos.quod moritur moriatur.& quod deficit deficiat.&quæ reliqua ſunt deuorent
unuſquiſq; carnes proximi ſui. poſt quæ ſubijcit:& capiam uirgam meam pul-
,, chram:& abijciam eam.pro quo Aquila:& accepi,inquit, uirgam meam, deco-
,, rem:& excidi illam:Moſaicam uidelicet adorationem. ergo prima quidem uir-
ga initio ſermonis,prima item quæ frangatur & abijciatur,fore dicitur.quum au
tem pretium eius qui æſtimatus eſt, & pro eo argentum proditori erogatum,ꝓ-
iectum eſt in domum Domini tanquam in fornacem, tum uero etiam ea quæ ad
alteram uirgam,hoc eſt quæ ad uniuerſam gentem pertinent quid latura ſint ma-
,, li, prophetice declaratur in illis uerbis: et abieci uirgam alterā,funiculum ad diſ-
,, ſipandum teſtamentum inter Iudam & Iſrael. & quoniam illorum reiectionem
his uerbis planè oraculum indicauit, merito deinceps non amplius illos uim ꝓ-
,, phetiarum intellecturos affirmat,ſed Chananæos,ſic dicens:& cognoſcent Cha
,, nanæi,oues quæ cuſtodiuntur mihi: quod uerbum Domini eſt.cæterum qui tan-
dem alij fuerint hi Chananæi quàm nos ipſi?qui prius alieni eramus:&qui ex uni
uerſis olim profanis atq; impijs gentibus,oues Chriſto cuſtoditi ſumus?qui etiam
beneficio illius ſumus immutati:& ipſa uaticinia prophetarum intelligentes, co-
gnitionem ueram uerbi Domini accepimus.ijdem nos qui ſumus Chananæi,no
uimus atq; intelleximus ea quæ dicuntur.non nouerunt autem neq; intellexerunt
qui nomine Iſrael gloriantur, & qui ſemen Habraæ iactare conſuerunt.

Ab Hieremia. Item de Iuda nominatim.

,, 5 PECCATVM Iuda ſcriptum eſt ſtilo ferreo in ungue adamantino,

exaratum

,, exaratum ſuper latitudinem cordis eius,&in cornibus altarium ueſtrorum.quum
,, recordati fuerint filij eorum ararum ſuarum & lucorum ſuorum in ligno denſo
,, & in collibus excelſis, robur tuum & omnes theſauros tuos in direptionem da
,, bo,&excelſa tua in peccato in omnibus finibus tuis.& priuaberis & humiliabe-
,, ris ab hæreditate,quam dedi tibi. & transferā te ad inimicos tuos in terram quā
,, non noſti.quoniam ignis accenſus eſt in furore meo. uſq; in ſæculum ardebit.
tametſi hæc non apud ſeptuaginta, attamen in Hebraico nacti atq; in reliquorū
interpretum editionibus,item in exquiſitioribus quoq; ipſorū ſeptuaginta exem
plaribus cum appoſitione ſtellularum,neceſſario ea appoſuimus, tanquam ea q̄
nominatim ipſum proditorem Iudam ſignificent,& peccatum quod ab illo cō-
,, miſſum eſt, fieri non poſſe ut unquam aboleatur.hoc enim mihi uidetur ſignifi-
,, care illud: peccatum Iuda ſcriptum eſt ſtilo ferreo in ungue adamantino. pote
runt item referri ad uniuerſam Iudaicam gentem: quibus deinceps ipſo ordine
poſt ipſorum ſcelus indelebile, extremā quæ ipſos punitura eſt perniciem inter-
minatur. quæ non eſt nunc ſingillatim ad uerbum interpretandi tempus.ſed quā-
do tam multa hactenus de eo qui Saluatorem ac Dominum noſtrum erat pro-
diturus,alijsq́; qui illi inſidias facturi erāt, diuinitus prædicta expoſuimus:tempus
iam fuerit quæ ſub ipſam eiuſdem paſſionem euentura fuerunt, ut item diuinitus
per prophetas denunciata ſint,intueri.

Peccatū Iuda [illegible] indelebile.

Ab Amos. *De Solis defectu qui in ipſa Saluatoris noſtri paſſione accidit, & de extremo Iudaicæ gentis interitu.*

,, 6 IVRAT Dominus in ſuperbiam Iacob: ſi obliuiſcetur in uictoriam
,, omnia opera ueſtra.& ſuper his non turbabitur terra:& lugebit omnis qui habi
,, tat in ea. & aſcendet quaſi fluuius conſummatio:& deſcēdet quaſi fluuius Aegy
,, pti.& erit in die illa dicit Dominus:occidet Sol in meridie:& obtenebrabitur ſu-
,, per terram in die lux.& conuertam ſolennia ueſtra in luctum, & omnia cantica
,, ueſtra in lamentum. & inducam ſuper omnem lumbum ſaccum,& ſuper omne
,, caput caluitiem.& ponam eum tanquam luctum dilecti, & qui cum eo fuerint
,, tanquam diem doloris.ecce dies ueniunt,dicit Dominus:& mittam famem in ter
,, ram:non famem panis,neq; ſitim aquæ:ſed famem audiendi uerbum Domini.et
,, commouebuntur aquæ à mari uſq; ad mare.& ab Aquilone uſq; ad orientem cir
,, cuibunt quærentes uerbum Domini, & non inuenient.contumeliam &ſuperbiā
& inſolentiam aduerſus Saluatorem noſtrum, quam in illum excitarunt Iudæi,
hæc prophetia prædicens,iurare Dominum ait contra ſuperbiam Iacob,non fu
turam eſſe obliuionem eorum quæ contra ipſum auſi ſint:dignaq́; luctu mala paſ
ſuram eſſe ipſorum terram,unà cum habitatoribus:neq; ultra ſicut prius, ubi bre-
uiter emendati fuerint,eſſe iterum reſtituendos:ſed in conſummationem quæ ad
ipſos ſpectant,eſſe uentura. ſiquidem aſcendet, inquit, ut fluuius conſummatio
ipſorum:ſic utiq; iram quæ illos non aliàs quam Romanis regnantibus inuaſe-
rit,per fluuium aſcenſurum ſuper eos,ueluti qui prius in ſublimi uerſarentur,ſignifi-
cans.deinceps poſt hanc,de qua dictū eſt,cōtra illos immiſſam à Deo irā, rurſus

,, ad illos spectantia negocia, per sequitur. ut fluuius, inquit, Aegypti descendet. quibus uerbis significari arbitror, quæ olim sublimia & apud Deum uenerabilia fuerint, & quæ quasi in sublimi positæ Iudaicæ gentis prælationes, ea similia & fluentis, & rebus nationum fide carentium, fluuij instar labentibus, esse constituenda, ac de sublimiori in inferius esse præcipitanda. deinde post hæc ipsa quæ dicta sunt, ipso ordine ea quæ sub ipsum salutaris passionis tempus euenerint aperiens, in il-
,, lo, inquit, die, dicit Dominus occidet Sol in meridie. & obtenebrabitur super ter
,, ram in die lux: quæ sanè euidentem exitũ sortita sunt, tunc quum Saluatore in al-
,, tum sublato, ut est apud Euangelistam, à sexta hora tenebræ factæ sunt super uni-
,, sam terram usq; ad horam nonam. & circa horam nonam exclamauit Iesus uoce magna dicens: aeli, aeli: lemasabachthani. quæ quũ in hunc modum suum finem contigerint, deinceps adiungit: & conuertam solennia uestra in luctum, & omnia cantica uestra in lamentum. & inducam super omnem lumbum saccum,
,, & super omne caput caluitiem. & ponam eum sicut luctum dilecti, & eos qui
,, cum ipso fuerint, ut diem doloris. ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & mittam fa
,, mem super terram: non famem panis, neq; sitim aquæ: sed famem audiendi uer-
,, bum Domini: & quæ sequuntur: quæ quidem omnia propter superbiam ipsorũ
,, qua aduersus Christum usi sunt, diuinitus prædicta, euidentem oraculi exitum ostẽderunt post ipsorum aduersus Saluatorem nostrum insidias. non ergo ante illud tempus, sed ex illo tempore in hunc usq; diem solennia illorum in luctũ conuertit Deus, & cantica in lamentum: quippe qui illos celeberrima ciuitate priuauerit, & uenerabile illud sanctuarium quod in illa erat Tito ac Vespasiano apud Romanos imperantibus, euerterit, usq; adeo ut non amplius uenire & celebrare in ea legitima solennia, & legitimos conuentus possint. cæterum quid opus est dicere quemadmodum fames audiendi uerbum Domini omnes illos inuaserit? propterea quòd procul à se ipsis Dei uerbum exegerint, quum illud uno animo negauerunt, & ab eodem negati sunt.

A' *Zacharia.* *Item de Solis defectu, & de tempore salutaris passionis.*

7 ET Adueniet Dominus Deus meus, & omnes sancti cum eo. in die illa
,, non erit lux. & frigus, & gelu erit uno die. & dies ille notus Dño. & neq; dies,
,, neq; nox. ad uesperam erit lux. & in die illo egredietur aqua uiua de Hierusalem.
,, dimidium eius in mare primũ, & dimidium eius in mare extremũ. in æstate et in ue
,, re erit sic. & erit Dñs in regem super uniuersam terram. in die illa erit Dñs unus, &
,, nomen eius unum ambiens oẽm terram & solitudinẽ. hæc quoq; in aduentu Sal-
,, uatoris nostri cõpleta sunt: quũ aduenit siue cum suis sacris Apostolis, siue cum suis sanctis, diuinis uidelicet qbusdã potestatibus & incorporeis spiritibus, nec non Angelis & ministris suis: de quibus dictũ est in sacris euangelijs: quòd utiq; ad illũ accesserint Angeli, & illi ministrauerint. porrò autem die illo (sic autem sacræ literæ consueuerunt omne tempus uocare quo ille inter homines uersatus est) unà cum alijs prædictionibus etiam quod nunc tractatur, oraculum completum est, quum utiq; sub illius passionis tempus ab hora sexta tenebræ factæ sunt super

uniuersam

,, uniuersam terram usq; ad horam nonam. ex quo sic ait prophetia: in die illo
,, non erit lux, & rursus: & neq; dies, neq; nox. ad uesperam erit lux. quibus uerbis perspicue indicari puto illius temporis conditionem, quum Saluatore nostro altius sublato in ipsa diei luce, nox ab hora sexta id, quod circum terram est, obtinuit usq; ad horam nonam. post quam rursus desinentibus tenebris, dies et
,, lux reuersa est: post quæ rursus consueta nox secuta est. quæ omnia sermo pro-
,, pheticus innuit ubi ait: & dies ille notus Domino: & neq; dies, neq; nox. ad uesperam erit lux. dies quidem ille non erat, propter meridianas tenebras. sed nec item nox, propter ipsius Diei recursum: quem indicauit significans per illa uerba: ad uesperam erit lux. quis autem non admiretur etiam hybernæ horæ cō
,, memorationem? quam ipsam itidem diuinauit oraculum quum ait: & frigus &
,, gelu erit. quod item ipsum, euangelij testimonium commendat, quum Petrus dum Iesum sequitur accenso igne in atrio Caiphæ, unà cum alijs calefaciebat se.
,, proinde Ioannes frigoris quoq; mentionem apertissime facit, dicens: stabant ser
,, ui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. & ad uerbum quidē huiusmodi finem contigerunt, quæ sic prædicta sunt. ad sensum uero: quum Iudæis salutare lumen illuxisset, ipsiq; potius tenebras quàm lumen amplexi essent, hoc quod ab ipsis electum assumptumq; est, uniuersam ipsorum nationem inuasit. quum enim ipsi recessissent à luce, & eos obscura nox occupasset, obscuratis ipsorum mentibus, eo quod illuminatio euangelica radios suos in corda ipsorū non immitteret, quin etiam refrigerata ipsorum erga Deum charitate, talium rerū signa merito expressa sunt, & in tali salutaris aduentus die completa sunt ea, quæ ad hoc oraculum pertinent, dum aqua uiuens erumpit ex Hierusalē, & in omnes gentes progreditur fœcundus & uitæ apportator euangelicæ doctrinæ sermo: qui quum profectus sit de Iudæa & de ipsa Hierusalem, disseminatus postea est in omnem terrram & in omnes orbis terrarum fines. huius uero aquæ ipse quoque
,, Saluator ac Dominus noster meminit dum loquitur cum muliere Samaritana: si
,, scires, inquit, quis est qui petit à te bibere, tu petisses ab eo, & dedisset tibi aquam uiuam. quanta autem ad eos qui uiuam rationalemq; aquam gustauerint uentura sit utilitas, declarat deinceps dum docet quemadmodum qui eam aquam biberint, & multos illos, qui antea ipsis imperabant, malignos Dæmonas abnegauerint, ij unum sui ipsorum & Dominum & regem confitebuntur: item quod is Dominus, qui ab unis Hebræis antea noscebatur, rex fiet omnium earum na-
,, tionum, quæ ex uniuersa terra in ipsius fidem uenerint: & nomen eius unum erit
,, ambiens uniuersam terram & solitudinem: quod quidem ipsum ubi quis uiderit, qui fieri possit ut non admiretur? etenim à Christi uocabulo, Christus porrò ipse Dominus est, Christianorum nomen deductum, omnem locum & ciuitatem & regionem ipsasq; in desertis orisq; extremis terræ habitantes nationes circuiuit, fidem eo modo faciens & consentiens huiusce prophetiæ uaticinio.

A' *Psalmo.* 21. *De ijs quæ in ipsa salutari passione facta sunt.*
In finem pro susceptione matutina.

,, DEVS Deus meus reſpice in me. quare me dereliquiſti? longe à ſalute
,, mea verba delictorum meorum. Deus meus clamabo per diem ad te, & non
,, exaudies: & per noctem & non ad inſipientiam mihi. tu autem in ſanctis ha⸗
,, bitas, laus Iſrael. in te ſperauerunt patres noſtri: ſperauerunt, & liberaſti eos.
,, ad te clamauerunt, & ſalui facti ſunt. in te ſperauerunt, & non ſunt confuſi. ego
,, autem ſum vermis & non homo: opprobrium hominum & abiectio plebis.
,, omnes videntes me ſubſannauerunt me: locuti ſunt labijs, & mouerunt caput.
,, ſperauit in Domino: eripiat eum: ſaluum faciat eum, quoniam vult eum: quo
,, niam tu es, qui extraxiſti me de ventre: ſpes mea ab vberibus matris meæ. in te
,, proiectus ſum ex vtero. de ventre matris meæ Deus meus es tu: ne diſceſſeris
,, à me: quoniam tribulatio proxima eſt: quoniam non eſt qui adiuuet. circun⸗
,, dederunt me vituli multi: tauri pingues obſederunt me. aperuerunt ſuper me
,, os ſuum, vt leo rapiens & rugiens. ſicut aqua effuſus ſum, & diſperſa ſunt omnia
,, oſſa mea. factũ eſt cor meum tanq̃ cæra liqueſcens, in medio ventris mei. aruit
,, tanq̃ teſta virtus mea. & lingua mea adhæſit gutturi meo: & in puluerem mor
,, tis deduxiſti me: quoniam circundederunt me canes multi. congregatio mali⸗
,, gnantium obſedit me. foderunt manus meas & pedes meos: dinumerauerunt
,, omnia oſſa mea. ipſi vero conſyderauerunt, & inſpexerunt me: diuiſerunt ve⸗
,, ſtimenta mea ſibi, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem. tu autem Domine
,, ne procul amoueas auxilium meum. ad ſuſceptionem meam reſpice. eripe à
,, framea animam meam, & ex manu canis vnicam meam. ſalua me ex ore leo⸗
,, nis, & à cornibus vnicornium humilitatem meam. narrabo nomen tuum fra⸗
,, tribus meis. in medio eccleſiæ laudabo te. qui timetis Dominum, laudate eum.
,, omne ſemen Iacob glorificate eum. timeant eum omne ſemen Iſrael: quoniam
,, non ſpreuit, neq; moleſte tulit deprecationem pauperis: neq; auertit faciem ſuã
,, à me: & quum clamarẽ ad eum exaudiuit me. à te laus mea in eccleſia magna.
,, vota mea reddam in conſpectu timentium eum. comedent pauperes, & ſatura
,, buntur, & laudabunt Dominum, qui requirunt eum. viuent corda eorum in ſæ⸗
,, culum ſæculi. reminiſcentur & conuertentur ad Dominum omnes fines terræ.
,, & adorabunt in conſpectu eius vniuerſæ familiæ gentium: quoniam Domini
,, eſt regnum: & ipſe dominatur gentibus. comederunt & adorauerunt omnes
,, pingues terræ. in conſpectu eius prolabentur omnes, qui deſcendunt in terrã.
,, & anima mea illi viuit: & ſemen meum ſeruiet ei. annunciabitur Domino ge⸗
,, neratio ventura: & annunciabunt iuſtitiam eius populo qui naſcetur, quem fe⸗
,, cit Dominus. illud quidem Deus deus meus reſpice in me, quare dereliquiſti
me? quod initio pſalmi dictum eſt: à Saluatore noſtro, vt eſt apud Matthæum,
,, ipſo paſſionis tempore dictum eſt, in hunc modum: à ſexta autem hora tene⸗
,, bræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram vſq; ad horam nonam. & hora nona
,, clamauit Ieſus voce magna: Eloim, Eloim, lema ſabachthani: quod ex inter⸗
,, pretatione eſt: Deus Deus meus, quare dereliquiſti me? accepta vero ſunt He⸗
,, braica verba ex ea, quæ nunc eſt in manibus prophetia. ſi quidem vel ijſdem

ſyllabis

ſyllabis illud ipſum:Eli Eli,lemaſa bachthani:initio pſalmi cōtinetur.quod Aqui-
la in hunc modum interpretatus eſt:fortis meus,fortis meus,quare dereliquiſti me?
porrò quod hæc eandem cum ijs,quæ paſſionis tempore à Saluatore noſtro di-
cta ſunt,habeant uim,nemo utiq; negauerit.tempus igitur iam nunc fuerit pſal-
mum ipſum abſq; controuerſia ad alium nullum referre quam ad illum : quando
quidem illi uni & nulli præterea alij, quæ in eo continentur,conueniunt. planiſſi-
me igitur in illo cum alia completa eſſe conſtat quæ in hoc pſalmo leguntur,
,, tum uero etiam illud quod ita ait:diuiſerunt ueſtimenta mea ſibi, & ſuper ueſtem
,, meam miſerunt ſortem. traiectionem uero clauorum qui illius manibus ac pedi
,, bus in cruce affixi ſunt,euidentiſſime indicat,dum ait:foderunt manus meas & pe-
,, des meos:dinumerauerunt oīa oſſa mea.ſic etiam reliqua uni illi nec alij cuipiam
præterea conuenient, quemadmodum progreſſa longius oratio demonſtrabit.
aut certe quiuis ſuo arbitratu quamuis aliam proferat perſonam aut regis,aut pro
phetæ,aut alicuius eorum qui quondam apud Iudæos Dei amici & familiares ex
titerint:oſtendatq; ſi poſſit,ea q̄ ita deſcripta ſunt,huic cōuenire.ſed enim cui un-
quam eorum quos in utero mater geſtauerit tantū uirtutis tantumq; uiriū adfuit,
ut conſtanti cogitatione,animoq;imperturbato, & mente ſobria & erecta , Dei
cognitionem acceperit, & omnē ſuam ſpem in Deo collocauerit? uſq; adeo ut
,, potuerit dicere?quoniā tu es qui extraxiſti me de uentre matris meæ: ſpes mea ab
,, uberibus matris meæ.in te proiectus ſum ex utero. de uentre matris meæ Deus
,, meus es tu.quis porrò unquam ubi ipſe tantæ curæ Deo fuerit,poſt opprobrium
hominū & abiectio populi factus eſt?à quibus autem & cuiuſmodi uitulis,aut tau
ris intelligendum eſt hunc fuiſſe circundatum?& quid tandem huic ipſi accidit, ut
quaſi aqua effuſus ſit?& quomodo eiuſdem oſſa diſperſa ſunt?&qua ratione in pul
uerem mortis deductus eſt?& ſimul ac in talem puluerem eſt deductus,adhuc &ta
lia loquitur,& uiuit,& uocalem ſe præſtat? & qui nam alij canes illum circunde-
derunt præter eos quos dixit & tauros et uitulos?quod uero concilium malignā
tium non ſolum manus ſed etiam pedes huiuſce de quo ſermo eſt,foderunt?q etiā
poſtquam eundem exuerunt,partem quidem ueſtimentorum ipſius diuiſere,partē
uero iactis ſortibus arripuerunt?& quænā framea illa?quis canis?quis leo?qui item
illi qui dicuntur unicornes eum de quo ſermo eſt obſidentes?& qua fiducia poſt tā
tam contra id genus luctam ac poſt quā in puluerem mortis deductus eſt,pollice
tur ſe nomen patris ſui narraturū non omnibus,ſed ſolis ſuis fratribus?& qui tan-
dem hi fratres?quænam uero eccleſia hæc,de qua is qui talia pertulit, ita loquitur?
in medio eccleſiæ laudabo te?quibus etiā illud adiūgit:quod utiq; non una Iudai
ca gens,ſed omnes fines terræ reminiſcentur & conuertentur ad Dn̄m: & ado-
rabunt in conſpectu eius omnes familiæ gentiū.cæterū tu quoq; ubi per te ipſum
ſingula eiuſdē pſalmi uerba exploraueris, facile intelliges utrum ea quæ in ipſo
continētur ad uulgarem quempiā referri poſſint.quod quū feceris,certe non inue
nies cui tandem illa conueniant, præter unū Saluatorē noſtrum:qui omniū & fi-
deliſſime & ueriſſime huiuſce pſalmi uoces in ſuā perſonā aſſumpſit: quēadmodū

Euangeliſtæ teſtificati ſunt: Matthæus quidem illis uerbis quæ antea retulimus.
Marcus autem ijs quibus etiam ille, utpotè qui in hunc modum narret: & facta
hora ſexta tenebræ factæ ſunt per totam terram uſq; ad horam nonam. & hora
nona exclamauit Ieſus uoce magna dicens: Eli, eli, lema ſabachthani: quod eſt ex
interpretatione: Deus Deus meus, ad qd dereliquiſti me? & quidã ex audientibus
dicebant: Heliã uocat. age igitur poſthac ipſo ordine uideamus, qua ratione ea
quæ in hoc pſalmo continentur, ad illũ referenda ſint. ac primum inſcriptionem
ipſam tractemus, quæ talis eſt: in finem: uel, quemadmodum Aquila edidit: uicto-
riæ authori: uel etiam ut Symmachus: ad uictoriam pro ſuſceptione. hæc ſanè no-
bis ueniunt in mentem, propterea quòd ſalutaris illa paſſio, ut ſcripta Euangeli-
ſtarum demonſtrant, perfecta eſt circiter horã nonam, factis iam tenebris ab ho-
ra ſexta uſq; ad horam nonam: qua ſanè hora etiam uocem magnam emiſit, & ea
quæ paulo ante recitauimus, protulit: ut planè ſit confitendũ, illius paſſionem ad
ueſperam nocte aduentante fuiſſe. at reditus eiuſdem à mortuis, quæ fuit ſuſceptio
patris illum ſuſcipientis, & ad ſe ipſum ex regionibus mortis attrahentis atq; aſſu-
mentis, circa aurorã fuit: quemadmodũ rurſus Euangeliſtarum teſtimonio con-
firmatur. ſiquidem Lucas hæc ait: Vna autem ſabbatorum ualde diluculo uenerunt
ad monumentum ferentes, quæ parauerant aromata: mulieres uidelicet & nonulli
cum eis. inuenerunt autem lapidem reuolutum à monumento. & ingreſſæ non in-
uenerũt corpus: propterea quòd iã tum Saluator noſter à morte erat excitatus.
hoc uero ipſum Marcus quoq; oſtendit ſic dicens: & ualde mane una ſabbatorum
ueniunt ad monumentum orto iam Sole: & dicebant ad ſe inuicẽ: quis reuoluet
nobis lapidem ab hoſtio monumenti? erat qppe magnus ualde. & ueniunt, & in-
ueniunt illum reuolutum. erat autem iam tum excitatus. habes apud Ioannẽ quo-
que idem teſtimonium hoc modo: una autem ſabbatorum uenit Maria Magda-
lene mane ad monumentum, quũ adhuc tenebræ eſſent. & uidet lapidem ſublatũ
à monumẽto. Matthæus quoq;, tametſi, ſero ſabbatorũ, dixit, attamen adiungit:
ea quæ illuceſcit in unam ſabbatorum, uenit Maria Magdalene, & alia Maria ui-
dere ſepulchrum. & ecce terræmotus factus eſt magnus. Angelus enim Domi-
ni deſcendens de cœlo acceſſit, & reuoluit lapidem ab hoſtio monumẽti. hæc ad-
didi neceſſario, ut oſtenderem quænam ſit ea quæ in pſalmo prædicitur ſuſceptio
matutina. nam quum ſignificet ea, quæ ad paſſionem Saluatoris noſtri pertinent,
nec in paſſione deſierit ea quæ ad ipſum ſpectat diſpenſatio, paſſionis uero finis
ipſa fuerit à morte ad uitam reſtitutio, & matutina ſuſceptio: merito oraculũ huic
fini admirabili ipſam dedicat ſcripturam, non ſecus ac ſi omne huiuſmodi argu-
mentum, & earum uexationum quæ finem ipſum, reditum utiq; de morte ad ui-
tam anteceſſerunt, & ſuſceptionis matutinæ cauſa, inductum ſit. ubi ergo Saluator
ac Dominus illud dixit: Deus Deus meus reſpice in me. quare dereliquiſti me?
ac deinceps illud addidit: ego autem ſum uermis & non homo: opprobrium
hominum, & abiectio populi. nec non illud ſubiecit: circundederunt me uituli
multi: tauri pingues obſederunt me. & euidenter ſuam mortem denunciauit ex

,, illo: in puluerem mortis deduxisti me: quoniam circundederunt me canes multi:
,, congregatio malignantium obsedit me. foderunt manus meas & pedes meos.
praeterea ubi etiam ea quae sub ipsam passionem sibi euenerunt, significauit illis uerbis: diuiserunt uestimenta mea sibi, & super uestem meam miserunt sortem: haec atq; his similia ubi praedixit, non intra haec stetit, sed adiunxit: qui timetis
,, Dominum laudate eum: quoniam non spreuit neq; moleste tulit deprecatio-
,, nem pauperis, neque auertit faciem suam à me: & quum clamarem ad eum exau-
diuit me. qua autem ratione diceret se exauditum? si non consecutus esset quae
,, optauerat, quaeq; superius deprecatus fuerat, quum dixit illud: in puluerem
,, mortis deduxisti me. eripe à framea animam meam, & de manu canis uni-
,, cam meam? haec enim quum orasset, ac se ex his eripi & liberari precatus fuisset,
,, tum ea ipsa consecutus quae orauerat adiungit: non spreuit neq; moleste tulit
,, depraecationem pauperis: neque auertit faciem suam à me. & quum clama-
rem ad eum, exaudiuit me: ubi euidenter suum de morte ad uitam reditum significat: qui sub matutinam susceptionem extitit: quam psalmus deinceps longius
,, progressus indicauit, ubi dixit: tu autem Domine ne amoueas longius auxi-
,, lium meum. ad susceptionem meam respice. sed quam tandem aliam susceptio-
,, nem, nisi eam quam inscriptio psalmi significauit? Caeterum haec quidem dicta sint à nobis in ipsam psalmi inscriptionem. in illo autem, Eli Eli lema sabachthani, quod quum à Saluatore nostro ipsis Hebraicis nominibus dictum sit sub ipsum passionis tempus, in psalmi initio positum est, uide quaeso ne qua insit profundior contemplatio apud Hebraeos. nam Eloim Deus nominatur. & hoc per totam propemodum scripturam inuenies: quando uel proprie sic apud septuaginta etiam nunc Hebraica uoce nominatur. apud ipsos tamen Hebraeos aliae nonnullae feruntur appellationes ad diuinam naturam significandam: ut illud, Saddai: ut illud, iao: ut illud, El: aliaq; his similia. ergo psalmus qui nunc in manibus est illud: Eli eli lema sabachthani: initio habet: quo etiam Saluator noster usus est: non autem illud: Eloim. proinde Aquila quum diuersitatem Dei appellationis, quae ex ipso Eloim significatur apud Hebraeos uidisset, illud de quo nunc agimus in illo, Eli eli, non ita quemadmodum reliqui quum conuerteret, enunciandum putauit: sed: fortis meus, fortis meus, quare dereliquisti me? quod quidem si exquisitius eloqui uolueris, dices: robur meum, robur meum. quare ex huius interpretatione, agnus Dei, qui est noster Salua-
,, tor, dum illud: Eli eli: dicit ad patrem: illud dicit: fortis meus, fortis meus,
,, quare dereliquisti me? & forsitan quod ipsum dereliquerit fortis suus, idcirco
,, Crucifixus est, ut ait Apostolus: etenim Crucifixus est ex infirmitate, & uiuit
,, ex uirtute Dei: qui quidem nunquam Cruci esset affixus, nisi fortis suus ipsum dereliquisset. & sanè inspice tu, quam bene conuenerit, agnum Dei, qui ut ouis ad occidendum sit ductus, & ut agnus coram tondente obmutuerit, suas vires ad ipsum Deum referre, & nihil proprium

ſe habere arbitrari niſi vnum patrem. proinde etiam fortem ſuum, ipſum pa-
trem vocat: ſanè quemadmodum vel in decimo ſeptimo pſalmo robur ſuum,
,, & firmamentum, & refugium eundem nominat, dum dicit: Diligam te Do-
,, mine robur meum. Dominus firmamentum meum & refugium meum, & li-
,, berator meus. Deus meus: adiutor meus, & ſperabo in eum. protector meus
,, & cornu ſalutis meæ, & ſuſceptor meus. dereliquit ergo illum fortis ſuus, quum
voluit illum vſq; ad mortem, & mortem crucis deſcendere, & pro vniuerſo
mundo pretium quo animæ redimerentur exhiberi, & vitæ eorum qui in fidem
eius veniſſent expiationem fieri. ille vero protinus diuinum ac paternum decre
tum intelligens cognoſcensq; ſi quis vnquam alius, cauſas propter quas à pa-
tre eſſet relinquendus, multo etiam amplius ſeipſum demiſit, mortemq; pro no
bis ingenti alacritate ſubiuit: factusq; eſt is qui erat, & ſanctiſſimus & benedi-
ctus pro nobis execratio: & qui peccatum non nouit, peccatum, vt nos effi-
ciamur iuſtitia Dei in ipſo. ad hæc vbi peccata noſtra deterſit, tum cruci affi-
xus eſt, quod quidem nos pati oportebat, & pro redimendis animis noſtris
ipſe factus eſt pretium: vſq; adeo vt non immerito illud propheticũ poſſimus
,, dicere: ipſe peccata noſtra fert, & pro nobis eſt in dolore. & ipſe vulneratus
,, eſt propter peccata noſtra: & elanguit propter iniquitates noſtras, vt liuore
,, eius nos ſanaremur. etenim tradidit illum peccatis noſtris. quocirca tanq̃ tra-
,, ditus à patre & languidus factus, & tanq̃ is qui peccata noſtra aſſumpſerit, vt
,, ouis ad cædem eſt ductus. his concordat etiam Apoſtolus dum ita ait: qui
,, proprio filio non pepercit, ſed pro omnibus nobis tradidit illum. cæterum ex-
,, citans nos ad inquirendam cauſam cur ipſum pater deſeruerit ait: quare me de-
,, reliquiſti? cauſa porrò hæc fuit, omnis humani generis redemptio ac libera-
tio, quæ pretioſo illo ſanguine facta eſt, à priore illa intollerabili ſeruitute: qua
ſub viſum effugientibus Dominis, impuris vtiq; Dæmonibus & malignis prin
cipibus ac ſpiritibus premebantur. & alia item ratione deſeruit illum pater, vt
illud ſcilicet oſtenderetur, affectionem pro hominibus ipſius quoque Chriſti
fuiſſe. quapropter quum illius animæ ius & poteſtatem nemo haberet, volens
ipſe pro hominibus illam poſuit: ita ſanè quemadmodum docet ipſe dum
,, ait: nemo tollit animam meam à me. poteſtatem habeo ponendi eam, &
,, poteſtatem habeo rurſus ſumendi eam. ijs quæ dicta ſunt, deinceps adiungit:
,, longe à ſalute mea verba delictorum meorum. pro quo Aquila quidem: lon-
ge à ſalute mea verba fremitus mei: expoſuit. Symmachus autem: receſſerunt
à ſalute mea verba luctuum meorum. nec non apud quintam, quæ fertur in-
terpretationem dicitur: longe à ſalute mea verba deprecationum mearum.
ita vides in nulla harum conuerſionum quæ poſterius dictæ ſunt, illud, delicto-
rum meorum, haberi. quippe quum interdum librarijs errantibus huiuſmodi
varietates libris contingere ſoleant. ex multorum autem interpretatione inueſti
gandũ eſt vtrum in his quiſpiam illũ noſtra delicta ſua facientẽ talia enunciaſſe

,, dixerit.his deinceps adiungit: Deus meus clamabo per diem, & non exaudies,
,, & per noctē & non ad insipientiam mihi: pro quo rursus Symmachus: Deus
meus, inquit, clamabo interdiu & non exaudies, & noctu, & non est silentium.
ergo in his patrem suum tanq̃ se non exaudientem admiratur, vtpote quum
nouum hoc atq; inusitatum inspiciat. ille autem huic audientiam ad idoneum
exaudiendi tempus reseruauit. hoc vero fuit, susceptionis matutinæ excitatio-
nisq; à morte ad vitam tempus: quo sanè tempore si quando ad alium quem-
,, piam, ad ipsum quoq; iuste dicendum fuit: in tempore accepto exaudiui te: &
,, in die salutis adiuui te. ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis.
dici vero possunt hæc alia quoq; ratione à Saluatore nostro, tanquàm ab eo
qui consueuerit semper quidem & in omnibus exaudiri à patre, nunc autem
qui etiam fidem habeat se esse exaudiendum: non secus ac si planius diceret:
num quid fieri potest, ò pater, vt ego vnicus ac dilectus filius, dum ad te patrē
meum clamo, & vociferor, non exaudiar? si quidem hoc ipsum ille idem docet
in Euangelio Ioannis vbi de Lazaro sermo est. nam quum dixisset: tollite lapi
dem à monumento. sustulit deinde oculos suos ad cœlum & dixit: pater gratias
,, ago tibi, quoniam audisti me. ego autem sciebam quod semper me audis. si igi-
tur semper illum audit, nunc quoq; non dubitans, sed planè compertū habens
se esse audiendum, & tanq̃ fieri non possit, vt non audiatur, ex interrogatione
,, ait: Deus meus clamabo interdiu & non exaudies? nobis videlicet interroga-
tionis notam addentibus ad verbum, exaudies, & contrarium eius, quod interro
gatum sit, subintelligentibus. si quidem hoc ipsum paulo post sermone pro-
,, gressus ostendit deinceps in psalmo dicens: non spreuit neq; molestam habuit
,, deprecationem pauperis: neq; auertit faciem suam à me: & quum clamarem ad
,, eum, exaudiuit me. quomodo igitur negatiue illud dicetur? Deus meus clama
bo interdiu, & non exaudies: nisi ea ratione quam nos attulimus: quam sane ra-
,, tionem ipsum quoq; arbitror significare dum dicit: Deus meus clamabo inter-
,, diu, & non exaudies: & noctu, & non ad insipientiam mihi. non enim ad insi-
pientiam, inquit, à me dicitur illud, exaudies. noui enim ipse qua ratione hoc di-
cam: quippe qui fidem habeam te natura propensum esse ad suscipiendum, atq;
audiendum non solum me, sed etiam omnes sanctos tuos. semper enim & vsq;
quaq; in tuis sanctis habitas: idemq; ipse es vnius cuiusq; Deo familiaris atq;
amici hominis, qui Israel appellari consueuerit, laus. propter te enim ad omnē
eum qui te cōplexus sit, non vulgaris venire solet laus. & in te patres nostri spe
rauerunt, & quū sperarent ab ingruentibus in ipsos malis liberati sunt: & ad te
clamauerunt, & salui facti sunt: atq; in te sperauerunt & confusi non sunt. si
igitur omnes sancti hæc à te impetrauerunt, & clamantes exauditi sunt non
autem confusi: quanto magis me tuum dilectum filium clamantem, præ
cunctis absque mora exaudies? quod si admirantis cuiuspiam instar enun-
cio illud, clamabo & non exaudies, non tamen ad insipientiam profer-
tur talis à me oratio. noui enim ipse quo sensu meas preces enuncio

non gloriabundus videlicet neq; iactabundus. nam quum sim mansuetus atq; humilis corde, humili item more & meæ mansuetudini consentaneo, humilia de me ipso loquor. proinde etiam meipsum vermem appello. & quid verme tandem esse possit humilius? sic ne hominem quidem me ipsum dixerim, quum vtique ad tantam humilitatem relicta mea magnitudine descenderim, vt etiam verme nihilo præstantior videri possim, propterea quod vsq; ad mortem & vsq; ad interitum corporis peruenerim. (etenim qua tandem alia ratione factus sit vermis, nisi qua corpora solent corrumpi?) ad quem sanè interitū quum ipse quoq; descenderim, merito me ipsum vermem & non hominem agnosco. ex quo etiam factus sum opprobrium hominum & abiectio populi, qui quidem nunquā id genus factus essem, nisi vsq; ad vermis conditionē sub ipsum passionis tempus progressus essem. tunc igitur videntes me in cruce suspensum, sub-
,, sannauerunt, & locuti sunt labijs, & mouerunt caput dicentes: sperauit in Do-
,, mino: eripiat eum, saluū faciat eum, quoniā vult eum. hæc igitur planè omnia in psalmo de ijs quæ tam longo post tempore futura erant, prædicta sunt: eademq; suum finem sunt consecuta, quo tempore, vt est apud Matthæum, cruci affixis cum eo duobus latronibus, vno ad dextram, altero ad sinistram, qui illac
,, præteribant, mala in illum congerebant mouentes capita sua, & dicentes: vah
,, qui destruis templum & in tribus diebus ædificas. saluum fac te ipsum. si filius
,, Dei es, descende de cruce. similiter & principes sacerdotum illudentes cum se-
,, nioribus & scribis, dicebant: alios saluos fecit, seipsum non potest saluum face-
,, re. si rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credemus ei. si confisus est Deo, li-
,, beret nunc eum, si vult eum. dixit enim: filius Dei sum. vt vero est apud Lucam:
,, stabat populus spectans: & subsannabant eum principes cū eis dicentes: alios
,, saluos fecit, saluum faciat se ipsum, si hic est Christus filius Dei electus. at secun-
,, dum Marcū, prætereuntes blasphemabant eum, mouentes capita sua, & dicen-
,, tes: vah qui destruis templum, & in tribus diebus ædificas illud. saluum fac te ip-
,, sum, & descende de cruce. similiter & principes sacerdotum illudentes inter se
,, cum Scribis, dicebant: alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Chri
,, stus rex Israel descendat nunc de cruce, vt videamus & credamus ei. hæc nanq;
,, in quo tandem ab ijs differunt, quæ in psalmo prædicta sunt illis verbis: ego au-
,, tem sum uermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio populi.
,, omnes videntes me, subsannauerunt me, locuti sunt labijs, & mouerunt caput.
,, sperauit in Domino: eripiat eum: saluum faciat eum, quoniam vult eum. noli autem mirari si hæc sub ipsam Saluatoris nostri passionem & dicta sunt & completa: quando hodie quoq; apud omnes homines, quicunque nondum in illius fidem venerunt, opprobrium hominum habetur. quid enim turpius & omni probro vilius, quàm cruci esse affixum? sed nonne etiam populi Iudaici abiectio est? quippe quum vniuersa illa natio etiam nunc & in hunc vsque diem, & irridere & negligere & despuere illum consueuerit.
,, proinde Apostolus merito, nos autem, inquit, prædicamus Christum

crucifixum,

,, crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, gentibus autẽ ſtultitiã. ſed nec minus ea quæ ſequuntur in pſalmo, facile etiam nunc inuenies à pleriſq; de illo dici. hæc igitur pro afflictione quæ illum apprehendit etiam tunc orabat. quum autem nihilo viliorem primam corporeæ naturæ aſſumptionẽ, ortumq; illum de fœmina & virgine, ipſa mortis calamitate eſſe intelligeret, non incommode in ijs quæ ad mortem pertinent, etiam ea quæ ad ortum ſpectant commemorat, ſic
,, ad patrem dicens: quoniam tu es qui extraxiſti me de ventre: ſpes mea ab vberibus matris meæ. in te proiectus ſum ex vtero matris meæ. Deus meus es tu. merito autem hæc meminit, vt ſe ipſum conſoletur & à præſentibus malis auertat. qui enim, inquit, fuiſti mihi adiutor quum humanum corpus aſſumerem, quo tempore ex ipſius parturientis vtero, me, tu ipſe Deus meus et pater meus, tanq̃ obſtetricis fungens officio, pro ea quæ mihi de ſpiritu ſancto comparata erat carne, extraxiſti, tua porrecta virtute, da mihi iam nunc ſalutem, ne qua fraus aut vllæ inſidiæ, ab aduerſis poteſtatibus malignisq; ſpiritibus, qui mihi etiã in acceſſu meo ad homines inuiderunt, fiant: quoniam in prima item conceptione tu rurſus quod in vtero fui, obumbraſti, vt principes ſæculi huius ipſa de ſpiritu ſancto & ſancta virgine conceptio lateret. quod ſanè ingens myſterium, tuus
,, Archangelus Gabriel Mariæ indicauit, dicens: ſpiritus ſanctus ſuperueniet in
,, te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi. quemadmodum igitur tua tunc, quì es al-
,, tiſſimus, virtus me in concipiendo obumbrauit, in pariendo autem extraxit de ventre matris meæ: ita quoq; non parua mihi adeſt conſolatio, quòd multo magis de morte ſis extracturus. atq; equidem hoc ſperans tibi confiſus ſum, qui meus Deus & Dominus & pater es. & confiſus ſum non nunc primũ in te ſperare incipiens, ſed tunc quoq; quum ab vberibus matris meæ infantilem alimoniam accipiens, putabar vt reliqui hominum infantes, imperfectus eſſe & abſq; uſu rationis. nõ enim erã talis, licet mihi cæteris hominibus ſimile eſſet corpus. ſed neq; item vi, neq; ſubſtantia pleriſq; eram ſimilis: verũ potius liber ac ſolutus tanq̃ agnus tuus, qui Deus es, quum ab illa vſq; ætate lacte nutrirer: dico autem ab vberibus matris meæ. cæterum hoc nondum quiſpiam magnũ arbitrabitur, ſi intelliget, quemadmodum prius quoq; in te proiectus ſum ex vtero, & de ventre matris meæ Deus meus es tu. quum enim adhuc intra cellam geſtantis me in vtero laterem, te tamen Deum meum videbam tanq̃ is, qui & inconfuſus & imperturbatus in tanta communicatione corporei oneris permanſiſſem, ac potius incorporeus tunc quoq; fuerim, & ab omnibus vinculis liber. porrò autem ſic in te proiectus ſum ex vtero, & ſic de ventre matris meæ Deus meus es tu, vt meam virtutem quum adhuc in vtero à virgine ſancta geſtarer, meus quoq; iam tum ſenſerit præcurſor Ioannes, qui etiam ipſe in vtero Eliſabeth geſtabatur, vſq; adeo vt mea diuinitate concitus exultatione exilierit, & ſpiritu ſancto repletus ſit. hæc igitur cuncta ad memoriam reuocans, & omnì tempore Deum meum & patrem meum ante oculos mihi conſtituens, merito & ſub ipſum inſtans cõprehendentis me paſsionis tempus, quũ tibi patri factus

obediens, sponte & volens effectus sum vermis, & non homo, obprobrium hominum, & abiectio populi, & nunc quum omnes meum cruci affixum corpus videntes, dum rem & fugiendam & ominosam putant se videre, me subsannauerunt, tantum aduersum me irrisionis, tantumq; detractionis iactantes, vt de me non modo cogitantes ratiocinarentur, animoq; versarent nefaria, sed intrepide quoq; loquerentur, & palam enunciarent: (siquidem locuti sunt labijs
,, & mouerunt caput, dicentes: sperauit in Domino, eripiat eum:) & nunc igitur, vt dicebam, quum talia me circunsteterunt, te patrem meum, qui extraxisti me de ventre matris meæ: in quem proiectus sum ex vtero: in quo speraui ab vberibus: qui etiam de ventre matris meæ agnitus es mihi, & interim agnosceris Deus: supplex oro ac precor ne recedas à me: quoniam in proximo est afflictio. venit enim, inquit, & quanta nondum ante hac, adest atq; appropinquat, quæ comprehendit iam, & mihi instat extrema omnium immodicæ meæ afflictionis nubes. neq; enim ego per afflictionem hanc quæ nunc me circunstat, crucem ipsam intelligo, neq; probra ex hominibus, neq; ludibria, neq; vero ea quæ ante crucem mihi acciderunt, flagella, contumelias, & alia quæcunq; debacchati sunt contra me filij hominum: sed video post solutionem corporis in ipsa morte, & ad inferos descensu appropinquantem aduersariarum & inimicarum Deo potestatum insolentem impetum. quapropter dico afflictionem in proximo esse, quoniam non est qui adiuuet. qui enim fieri potest, vt non immodica & maxima ipsa illa fuerit afflictio, in qua non fuerit qui adiuuaret? ille enim pro earum animarum salute accedebat, quæ apud inferos ex longissimo tempore aduentum eius expectabant: & descendebat fores æreas contriturus, & vectes æreos confracturus, & eos qui antea vincti apud inferos erant in libertatem vendicaturus: quod ipsum etiam factum est: quando multa corpora eorum qui dormierant sanctorum surgentia, simul cum eo ingressa sunt in vere sanctam Dei ciuitatem: aduersantes vero potestates vt hominibus nocerent, contra illum quasi in acie veniebant, mœrorem non paruum atq; afflictionem illi afferentes, quippe qui etiam illas nimia bonitate defleret. cæterum attende quem nam in modum cuncta hæc dicta sint, quasi ex persona eius qui in vtero sit gestatus, & de ventre matris natus, & quem dicebamus esse agnum Dei. huic enim ipsi ita acciderunt quæ ad passionem spectant, quemadmodum quæ ad ortum in corpore conueniebant. nam quod ortum est, id etiam occidit. quod vero occidit, non aliàs mortem contingit q̃ si prius per ortum ingressum sit. hæc igitur exponit Saluator ac Dominus noster, non quatenus & carnis & corporis expers erat natura: neq; quatenus Dei verbum Deusq; ipse intelligitur: sed quatenus idoneus erat in oratione ad pa-
,, trem dicere: quoniam tu es qui extraxisti me de ventre: spes mea ab vberibus
,, matris meæ. in te proiectus sum ex vtero. ex ventre matris meæ Deus meus es
,, tu. hic igitur dum in ipsa passione est, supplex ad patrem suum ea dicit, quæ iam exposita sunt. & quum tam multæ, inquit, me circunuenturæ sint copiæ

ex aduerso

ex aduerso efficaces, & impuri Dæmones, & spiritualia nequitiæ, & deniq; is qui omnium pessimus est, ipse inq̃ princeps sæculi huius: (quos propter malitiam, feras malignas nominare par est: & vel tauros agrestes, vel vitulos, vel leones, vel canes:) & me contra omnes stare oporteat, neq; quidq̃ boni in eos sim collaturus, propterea quòd ipsi propter supremum malitiæ habitum, meorum bonorum capaces non sunt: neq; adiutorem aut socium habeam quempiam eorum ipsorum qui dicti sunt, in certamine mihi pro salute animarum ineundo, quæ sunt apud inferos: cur tandem non merito dixerim, quòd in proximo sit afflictio, & quòd non sit qui adiuuet? cæterum malignas quidem atq; aduersas potestates non fuisse illi auxilio, neq; succurrisse ad bonum properanti, mirari nihil necesse est: verum quod omnium maximum est, ex ea afflictione quæ illum maxime premebat, id sanè fuit: ne fauentium quidem ac propitiorum Angelorum quempiam, nec diuinarum potestatum prorsus vllam, ausam esse regias mortis domos inuadere, atq; ad auxilium animarum quæ illic erant, sociam se præbere. si quidem vni illi hoc immotum seruabatur: quando quidem vni etiam apertæ sunt portæ mortis: & vnum illum orci ianitores conspicati formidauerunt: ipseq; ille qui mortis imperium habebat, de regijs sedibus cedens, vtpote qui vnum illum suum Dominum cognosceret, cum illo est locutus deprecantium ac supplicantium more non minus ignauiter, q̃ apud Iob de his ipsis rebus scriptum est. sed tamen nefariam illius Tyranni impotentiam vsq; adeo cernens inualuisse, vt nullus alius cœlestium adesse illi in talibus locis auderet, atq; ad earum animarum salutem, quæ illic detinebantur socium se præbere, merito ait afflictionem propius adesse, propterea quòd nõ sit qui adiuuet: quippe quum vnus ille qui potuisset etiam talibus in locis illi opitulari, ipsum deseruisset, vt videlicet illustre illud eximiumq; inceptum, illaq; singularis aduersus omnes victoria tanq̃ propria ipsius apud omnes prædicaretur. itaq; quum ille qui vnus ipsi auxilio esse poterat, tunc ipsi adiutor non
„ esset, merito in ipso initio ait illud: Eli Eli lema sabachthani: hoc est: Deus
„ meus, Deus meus quare me dereliquisti? nam quum idem conciperetur, & in vtero à sancta virgine gestaretur, tunc quidem paterna vis cum ipso erat: quo tempore spiritus sanctus virgini superuenit, & virtus altissimi obumbrauit illi, ipseq; pater eum qui gignebatur, sicut oraculum indicauit, de ventre matris extraxit: quum autem sub ipsum passionis tempus ad luctam aduersus mortem exueretur, non item illi tunc erat adiutor. ego nanq; hoc ipsum illi testificanti
„ credo. nam illud: Eli Eli lema sabachthani, quod ab ipso in cruce dictum est, necnon à psalmo prophetice enunciatum: itemq; quòd afflictio prope adesset, & quòd non esset qui adiuuaret, quid tandem sibi aliud volunt, q̃ quòd tanq̃ magnus certator, tam multis tantisq; aduersarijs ipse esset obiectus, præfecto eius certaminis & totius negocij gubernatore supremo omnium Deo? præsidem ergo rerum gerendarum atq; assessorem precabatur patrem, vt quasi peritissimus aliptes sibi adesset tunc maxime, quum alius ipsi adiutor adesse

poterat nullus, præter vnum ipſum qui totius negocij erat gubernator. quo-circa dum orat ſic ait: ne recedas à me quoniam afflictio prope adeſt, quoniam non eſt qui adiuuet. Diuinis autem oculis cernens, quum adhuc illi corpus in ligno eſſet ſuſpenſum, extrinſecus circum hunc aerem verſantes incorporeas & hominibus inuiſibiles poteſtates, quæ circum ipſum quaſi crudiuoræ aues & feræ aduoluebantur, & ad mortuum cito futurum ipſius corpus, vndique confluentes principatus & poteſtates aeris huius, ac ſpiritus, qui nunc efficaciam ſuam exercet in filijs contumaciæ, necnon circum terram per totum orbem, qui incolitur ab hominibus volitantes Dæmones: credibile autem eſt vidiſſe infernas quoq; ac tartareas belluas agreſtes atq; formidabiles, de quibus Heſaias, ad eum qui de cœlo ceciderat luciferum ſermonem intendens, ita loquebatur: infernus ſubter conturbatus eſt in occurſum aduentus tui, ſuſcitati ſunt tibi omnes gigantes: hæc itaq; omnia conſpiciens, ſuum extrinſecus cruci affixum corpus in orbem cingentia, ſeq; aduerſus ipſum comparantia, multitudinem eorum collectam deſcribit, ſic dicens: circundederunt me vituli multi: tauri pingues obſederunt me. aperuerunt ſuper me os ſuum, vt leo rapiens & rugiens. etenim dum animam, vt par eſt, humanam & cæteris ſimilem nec amplius præterea quidq̃ eſſe arbitrantur, quod in corpore Ieſu habitabat, belluæ, de quibus diximus, aperuerunt os ſuum, vt quemadmodum alias hominum animas conſueuerant, ita etiam hanc deuorarent: quapropter ſic ait: aperuerunt ſuper me os ſuum, tanq̃ leo rapiens & rugiens: quibus deinceps adiungit: quaſi aqua effuſus ſum: quod quidem vel ipſis ſenſibus percipi potuit, atq; hiſtoria fidem faciente completum eſt: quum videlicet vnus militum, vt eſt apud Euangeliſtam Ioannem, agni Dei lancea latus aperuit, & exiuit continuo aqua & ſanguis: ſed tamen totam ſpiritualis naturæ mortificationem ſignificare videtur, vbi ait: quaſi aqua effuſus ſum, & diſperſa ſunt omnia oſſa mea. factum eſt cor meum tanq̃ cæra liqueſcens in medio ventris mei. aruit tanq̃ teſta virtus mea: & lingua mea adhæſit gutturi meo. quid enim aliud tandem vniuerſa hæc ſignificent, q̃ mortui corporis conditionem? proinde illico adiungit illud: & in puluerem mortis deduxiſti me. hæc igitur dum prouidet nondum facta, vt aduentantia tamen & de proximo imminentia, & ſe ipſum iam iam circumuenientia, dicebat. ſed rurſus repetitis ijs quæ iam antea geſta ſunt, vt ſe ipſum de ijs quæ poſt euentura erant conſolaretur, quæ ſuſtinuerit inſidijs circunuentus, docet his verbis: quoniam circundederunt me canes multi. congregatio malignantium obſedit me: quibus ſanè verbis tum ipſos milites, tum etiam Iudæos qui in ſe ipſum conſpirauerant, intelligi vult. ſi quidem Milites Pilati ſuſcipientes Ieſum in prætorio, congregauerunt ad eum vniuerſam cohortem. & exuentes eum, chlamydem coccinam circundederunt ei. & plectentes coronam de ſpinis, impoſuerunt ſuper caput eius, & arundinem in dextera eius. & genibus flexis ante eum, illudebant ei dicentes: aue rex Iudæorum. & expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius. &

poſtquàm

„ postquàm illuserunt ei, exuerunt eum Chlamydem, & induerunt eum vestimen-
„ tis suis. & abduxerunt eum vt crucifigerent: propemodum re ipsa complen-
„ tes illud: quoniam circundederunt me canes multi: concilium malignantium
„ obsedit me. qui in illud etiam: foderunt manus meas & pedes meos, dinumera-
„ uerunt omnia ossa mea: item illud: ipsi autem consyderauerunt & inspexerunt
„ in me: & illud: diuiserunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt
„ sortem: hæc inquam omnia tunc completa sunt, quum in cruce & manus illius &
pedes, clauis transfixerunt: & quum illius vestimenta accipientes, ea inter se di-
„ uiserunt. Nam eam rem Ioannes exponit his verbis: milites igitur quum cruci
„ fixissent Iesum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quattuor partes: vnicuique
„ militi partem & tunicam. quia vero tunica erat inconsutilis à summo contexta
„ per totum, dixerunt inter se: ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit:
„ vt impleretur scriptura quæ dicit: partiti sunt vestimenta mea sibi, & super ve-
„ stem meam miserunt sortem. & milites quidem hæc fecerunt. Matthæus vero
„ iisdem rebus gestis in hunc modum fidem facit: postquàm autem crucifixerunt
„ eum, diuiserunt vestimenta eius, sortem mittentes, vt impleretur quod dictum est
„ per prophetam: diuiserunt vestimenta mea sibi: & super vestem meã miserunt
„ sortem. & sedentes seruabant eum. canes autem erant qui illum circundede-
rant, & conuentus malignantium, ipsi ad circuncisionem pertinentes magistra-
tus Iudæorum, & scribæ & principes sacerdotum & Pharisæi: qui etiam vni-
uersam multitudinem compulerunt, vt sanguinem illius & aduersum se ipsos, &
aduersum filios suos peterent. proinde Hesaias planè illos canes vocat, dum
„ dicit: omnes canes stupidi, qui nequeunt latrare. quum enim eos oporteret,
tametsi pastorum morem non susceperant, attamen bonorum canum instar,
Domini sui rationalem gregem atque oues domus Israel custodientes, docte ac
prudenter latrare, dominumque suum ac pastorum principem demulcere atque
agnoscere, omnique custodia creditum sibi gregem conseruare, latrare autem si
forte acerbius vellent, contra eos id facere qui extrinsecus gregi insidiarentur:
ipsi contra, canum stupidorum reque vera insanientium instar, latratus suos emise
„ runt, & oues pastoris efferarunt: vt merito conueniat eis illud: circundederunt
„ me canes multi, concilium malignantium obsedit me. quin etiam omnes qui-
cunque in hunc vsque diem itidem vt illi pergunt maledicere ac latrare aduer-
sus Christum Dei, ab illis diuersi putandi non sunt. nec minus ii, qui tunc in il-
lum impie crassantium militum instar, nunc filium Dei iterum cruci affigunt,
palamque ignominia afficiunt, non longe admodum ab illorum nefaria volun-
tate recedunt. omnes vero hi sunt, qui etiam nunc Christi corpus, hoc est, eccle
siam suscipientes, manus illius & pedes & ossa præterea dissipant, si modo om-
„ nes vnum corpus sumus in Christo Iesu, singuli autem singulorum inuicem
„ membra. neque vero caput pedibus dixerit, opera vestra non indigeo, sicut nec
„ manibus quidem oculi. illis ergo temporibus quibus insectationes crassantur,
si qua forte Christi mẽbra ab inimicis atque hostibus vexentur, non intempestiue

,, de illis tum quoq; dixerit: foderunt manus meas & pedes meos: dinumeraue-
,, runt omnia oſſa mea. ipſi autem conſyderauerunt, & inſpexerunt in me. tunc
etiam diuidunt eius veſtimenta ſibi, & in veſtem eius ſortem mittunt, quum
ipſius verbi ornatum, hoc eſt, diuinarum ſcripturarum voces alias aliter vnuſ-
quiſq; corrumpit & lacerat: item quum opiniones de illo peruerſis documen-
tis excipiunt: cuiuſmodi ſunt, quæ nefarij hæretici facere ſolent. poſt omnia
hæc ad ſuum Deum & Dominum & Patrem orationem intendens ſubijcit il-
,, lud: tu autem Domine ne procul amoueas auxilium meum. ſi quidem tanq̃
in anguſtum redactus ad ipſam certaminis oſtentationem, & ſolus abſq; adiu-
tore aduerſus mortem nudatus, quum planè compertum haberet, auxilium ſi-
bi à patre non aliter affore q̃ per reſtitutionem à morte ad vitam: merito in
,, præſentia orat ex acie aduerſariorum euadere. quocirca ſic ait: tu autem Do-
,, mine, ne procul amoueas auxilium meum. ad ſuſceptionem meam reſpice.
etenim ab auxilio tuo ſuſceptio mihi veniet: propter quam ſuſceptionem to-
tus pſalmus merito inſcriptus eſt: pro ſuſceptione matutina. ad ſuſceptionem
igitur reſpice præſtans mihi q̃ celerrime ſub ipſam auroram reuerſionis à mor
,, tuis ſuſceptionem: quam ſanè ſpero me conſecuturum, quum eam non procul
,, à me amoueris, & eripueris à framea animam meam, & ex manu canis vnicam
,, meam, & quum ſeruaueris me ex ore leonis, & à cornibus vnicornium humi-
litatem meam: quibus verbis illum arbitror ſignificare infernas poteſtates: quas
ſanè non noſtrum fuerit ſpeciatim diſtinguere ac diuidere, quemadmodum ex
eis alia quidem, quæ framea ſit, intenta ſit in animam Saluatoris noſtri: alia ve-
ro, quæ ipſi morti ſit canis, mortiferam manum porrexerit, vt illam attinge-
,, ret: ex quo ait: eripe à framea animam meam, & de manu canis vnicam meã:
alia item maligna quædam poteſtas, omnium illic ferarum princeps, quæ leo
appelletur, vbi latum ſupraq; omnem modum hians mortis os diduxerit, vnà
cum cæteris quæ ad inferos deſcendunt, illius quoq; animam deuorare conata
ſit, non aliter ſanè quàm quemadmodum olim prius deuorauerat mors inuale-
ſcens, quæ quidem mors non alia fuerit q̃ qui hoc loco leo nominatur, & qui
os contra Saluatorem noſtrum aperuit: à quo ipſo ſe ſaluum euadere patrem
,, ſuum orat dicens: Salua me ex ore leonis. fieri etiam poteſt vt aliæ præterea
ſint quædam malignæ, ac Deo rebelles poteſtates aduerſus Dei vnicornem ni-
tentes, eumq; in contrarias partes abducere conantes: à quibus item, Dei vni-
cornis, ipſe Dominus noſter, ſolum patrem cornu habens, ſuam liberari hu-
,, militatem poſtulat, dicens: & à cornibus vnicornium humilitatem meam. ſed
quam tandem humilitatem, niſi hanc ipſam, ſecundum quam, quum in forma
,, Dei eſſet humiliauit ſe ipſum, & euacuauit, factus obediens vſq; ad mortem,
,, mortem autem crucis? cæterum is qui ad tantam humilitatem deſcendit, & huc
vſque peruenit: hoc eſt vſque ad orci frameam, & vſque ad manum eius, qui
illic dicitur canis: (ex quo etiam ſcriptores Græcorum par eſt quum de tali ca-
ne audiuiſſent, qui orco inſeruiret, hunc ipſum tricipitem pinxiſſe:) item qui

vſque ad fauces eius, de quo iam dictum eſt, leonis perrexit: & humilitatem ſuam aduerſarijs & Deo inimicis vnicornibus ſubſtrauit: & huiuſmodi fine, omnem ſuæ euacuationis & humilitatis diſpenſationem terminauit: ac deinde precatus eſt, quod iam reliquum erat, ſe & auxilij & ſuſceptionis à patre compotem fieri: illud adiungit: tu autem Domine ne procul amoueas auxilium meum: & ad ſuſceptionem meam reſpice. quod ſane vbi dixit, non diu moratus à patre ſuo eſt auditus: qui quidem neq; cunctatus eſt, neq; quod ſtatim facere poterat in longum diſtulit: ſed re ipſa propemodum ad illum reſpon-
,, dit: adhuc loquente te, dicam, ecce adſum. itaq; is qui hoc ipſum iam ſenſerat, & paterni auxilij quemadmodum ſupplicauerat, compos factus erat, tum deniq; illinc hymnum ad victoriam inchoat, dum pro matutina ſuſceptione pſal
,, mum facit, vbi ait: narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio eccleſiæ
,, laudabo te. primis enim ſuis diſcipulis & Apoſtolis quæ ad ſuam lætitiam & exultationem pertinent pollicetur ſe nunciaturum, eos interim nominans fra-
,, tres: quibus conſentanea etiam Matthæus exponit dum dicit: & ecce Ieſus
,, occurit illis: vbi illas intelligit, quæ cum Maria Magdalena erant: dicens:
,, ſaluete. illæ autem acceſſerunt & tenuerunt eius pedes: & adorauerunt eum.
,, tunc ait illis Ieſus: nolite timere. ite, nunciate fratribus meis, vt abeant in Ga-
,, lilæam. & ibi me videbunt. at vero Ioannes poſt reditionem à mortuis ipſe
,, quoque inducit Ieſum dicentem ad ipſam Mariam: noli me tangere. nondum
,, enim aſcendi ad patrem meum. vade autem ad fratres meos: & dic eis: aſcen-
,, do ad patrem meum & patrem veſtrum, & Deum meum & Deum veſtrum. primis ergo Apoſtolis ſuis, quos ſuos fratres nominat, nomen ſe patris ſui narraturum ait. poſt illos autem, ipſo ordine ipſaq; conſequendi ratione eccleſiæ quæ per totum orbem terrarum in nomine ipſius fundata eſt, paternum hymnum ſe expoſiturum promittit. quemadmodum enim ſi quis excellens ſapientia præceptor in medijs ſuis diſcipulis verba percurrat, vt ipſi quoque audientes auſcultent, ita etiam ille: in medio eccleſiæ, inquit, laudabo te: vt quum hoc eccleſia didicerit, dum ab ipſo audit: non vltra vt antea Dæmonas, ſed, vt par eſt, ipſum vniuerſi Deum per eum, qui illum denunciat, hymnis concelebret. hæc vbi ſe facturum promiſit, tum admodum conuenienter atque apte iam inde imperat eccleſiæ ac ſuis fratribus vt hymnis celebrent pa-
,, trem, vbi ait: qui timetis Dominum laudate eum. omne ſemen Iacob glori-
,, ficate eum. & timeant ab eo omne ſemen Iſrael: quoniam non ſpreuit, neque
,, moleſte tulit deprecationem pauperis, neque auertit faciem ſuam à me: &
,, quum clamarem ad eum, exaudiuit me. quibus verbis planè oſtendit ſe ab illis eſſe liberatum malis quæ ſuperius dicta ſunt. ſi enim quum clamarer ad illum, ab illo exauditus eſt: & clamans precatus eſt vt eriperet à framea quidem animam ſuam, à cane autem vnicam ſuam, nec non ab ore leonis & à cornibus vnicornium humilitatẽ ſuam, ſequitur vt intelligamus illũ liberationẽ

à talibus malis consecutum: quippe qui dixerit, Deum non moleste tulisse deprecationem suam, neque faciem suam auertisse ab ipso, sed clamantem ipsum exaudiuisse. Quocirca eidem de tantis malis erepto & ipsi morti elapso abunde contigit unà uersari ac degere cum suis & discipulis & fratribus, & in media ecclesia patrem laudare. sed attende rursus ut pauperem se ipsum iterum uocat, in eo concordans cum ante expositis prophetijs, in quibus pauper & egenus est nominatus. sed quia suum ad uitam reditum in his indicauit, rursus sermonem conuertens ad patrem, à te, inquit, laus mea in ecclesia magna: in quibus sanè uerbis ecclesiam in nomine ipsius ex gentibus collectam, & in toto orbe constitutam intelligit, in qua Saluatoris nostri laus, patre ipso annuente atque opem ferente assidue canitur: ex quo ait: à te laus mea in ecclesia magna. magna enim re uera ecclesia hæc est: quippe quæ ex omni genere hominum collecta sit, & ne comparanda quidem propter grauitatem & præstantiam uitæ, & propter institutorum magnitudinem ad Iudaicam gentem, & ad circuncisorum conuentum, qui omni egestate, & orationis, & uitæ, & prudentiæ, & reliquæ de Deo sentiendi rationis, oppressi attenuatiq; sunt. deinde subijcit: uota mea Domino reddam in conspectu omnium timentium eum: ubi per timentes eum intelligit eam quam ante ecclesiam magnam nominauit, quum illis uerbis usus est: qui timetis Dominum laudate eum. sed quæ tandem uota redditurum se ait, nisi quæ pollicitus est? quæ porrò pollicitus est, nisi illa quæ tum significauit quum dixit? narrabo nomen tuum fratribus meis. in medio ecclesiæ laudabo te. uota enim sunt promissa quæ se in medio ecclesiæ præstaturum pollicitus confirmauit. his illud adiungit: comedent pauperes & saturabuntur, & laudabunt Dominum qui requirunt eum. uiuent corda eorum in sæculum sæculi. reminiscentur & conuertentur ad Dominum omnes fines terræ. & adorabunt in conspectu eius uniuersæ familiæ gentium. quoniam Domini est regnum, & ipse dominatur gentibus: quibus uerbis ualde apte admodumq;, ordinate quæ à se post reditum in uitam rectè facta sint, quos'ue successus habuerit commemorat: quæ uniuersa per omnium gentium uocationem completa sunt, & per hominum ex orbis terrarum finibus electionem. quarum rerum euenta quæ ipsis oculis intueri licet, facile ijs quæ in hoc psalmo dicuntur, fidem facere possunt. per pauperes autem rursus nos intelligit: quos in paupertate secundum Deum degentes, dum salutare uerbum intelligibili rationaliq; pane, hoc est, cibis qui uitam animis afferant, enutrit, uitam nobis largitur æternam. ex quo psalmus ita ait: comedent pauperes & saturabuntur: & laudabunt Dominum qui requirunt eum. uiuent corda eorum in sæculum sæculi. peroratio uero totius prophetiæ, quæ post omnia

illud

,, illud continet: annunciabitur Domino generatio uentura. & annunciabunt iu-
,, ſtitiam eius populo qui naſcetur: quem fecit Dominus: abſq; omni controuerſia populum de gentibus collectum prædicit, cõſtitutamq; per Saluatorem noſtrũ Ieſum Chriſtum in terra generationem. nam quis tandem fuerit is populus? qui poſt ipſa hæc, Deo dicatur oriturus? quiq; antea quidem non fuerit, neq; extiterit inter homines, poſtea uero extiterit? quæ porrò generatio illa, quam tunc quidem non eſſe, poſt autem uenturam ſignificat? niſi hæc quæ per Saluatorem noſtrum in toto orbe conſtituta eſt eccleſia, recensq; hic collectus de gentibus populus? de quo etiam per Heſaiam ſpiritus ſanctus cum admiratione locutus eſt,
,, quum dixit: quis audiuit talia? & quis ita uidit? ſi parturiuit terra in die uno: & ſi
,, nata eſt gens omnino. hæc igitur nos ad alia ob breuitatem temporis feſtinãtes percurrimus, atq; ut dicitur, ſummis labijs attingentes, præteriuimus. cui autem curæ ſit adhortatio Saluatoris noſtri.

FINIS.

INDEX CARTHARVM

✠ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z
AA BB CC DD EE FF GG HH

A B C D E F G H Sunt Duerni.
HH eſt Quinternus.
Cæteri ſunt Terni.

VENETIIS in Officina Aurelij Pincij
Veneti, Anno Domini.
M D XXXVI
Menſe Martio

G857
BQ

denari spesi & il palino a Cingoli
Alli 20 di Genaro spesi in pane et in un par di zoccoli ₤. 6 13

9459423
21 DIC 2021

1:no.

So. VI.

Jmmortal dal grēbio fore
...rno, Glorioso, Jddio,
...' ardente e bel disio,
...e a l'Alto suo Fattore
...ati, Almo signore,
...anneggiar del pensier mio
...i sentero storto e rio,
...in piu d'un grave e grāde e...
... Padre, tanto ascoso
o/ no. [illegible] fallaci amar dile...
...de, et il Nemico atroce.
...i renda a me pietoso
...i Jesu, l'ardente affetto,
...sorte, il Petto aperto in c...
... Stravaganti ...
...voi sol canti
...eleste figlia, e sposa,
...a nō è si copiosa
...ssi un sol di pregi tanti,
...oli ... costi amati
...Tempi, ove il Sol nasce, e posa
...alta Fama e gloriosa
...unto tra pianeti errati;
... come stancho in piu serena notte
Presto si sente chi poter credea
Ad una ad una noverar le stelle,
Cosi rimangon lasse e al fin dirrotte
Tutte le voci e pēne, Mentre o dea
Speran di alzarsi a vostre lodi belle,

[illegible] ma ch' [illegible] hauerian mai
[illegible] l'affanni [illegible] or ch' [illegible] ne apporti
[illegible] rimedi [illegible] se' pensar [illegible]
[illegible] [illegible] falle [illegible] j nostri [illegible]
Ch [illegible] tempo [illegible]
[illegible] tinta [illegible] spietata sorte
[illegible] sciolse [illegible] il nodo forte
[illegible] a tuo mal grado [illegible]
[illegible] espri vendetta
[illegible] lor [illegible] dolore
[illegible] voglia
[illegible]
E [illegible] premio si [illegible]
[illegible] gloria in Ciel, ne in Terra honore
[illegible] dunque [illegible] la spoglia
[illegible] fore [illegible] [illegible]
[illegible] meraviglia
[illegible] tempi [illegible]
[illegible] come il Ciel [illegible]
[illegible] sembra [illegible]
[illegible] turbate [illegible]
Longo [illegible] nostra [illegible] in [illegible]
[illegible] e [illegible]
Al [illegible]
Segui il [illegible]
Et piu [illegible] [illegible]osi
Che moren[illegible] a vita
Stella [illegible] Destin, Fortuna, e Fato
[illegible] Sospiri alti e angosciosi
[illegible] con la [illegible]

[illegible] qui ne suis viribus [illegible], sed alienis [illegible]
[illegible] apud [illegible]
[illegible] partem fortuna uicissim [illegible] complexionis
[illegible]
[illegible] calamitatibus [illegible] superauatur [illegible]
Sapiens [illegible] maledictis [illegible]
[illegible]